PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA



XIX a. literatūra



*

*

Dailininkas

ARVYDAS KAŽDAILIS

PASAULINĖS LITERATŪROS BIBLIOTEKA

Onorė de Balzakas

APYSAKOS ROMANAS



VILNIUS
1995

UDK 840-3
Ba347

ISBN 5-415-00439-4



SVIEDINIU ŽAIDŽIANČIOS KATĖS NAMAI

Apysaka

Honoré de Balzac
LA MAISON DU CHAT—QUI—PELOTE
Ernest Flammarion, éditeur, Paris

Iš prancūzų kalbos vertė
DIANA BUČIŪTĖ

Panelei Marijai de Monto

Vidury Sen Deni gatvės, beveik ties Pti Liono gatvės kampu, dar neseniai stūksojo vienas iš tų neįkainojamų namų, kurie padeda istorikams atkurti senojo Paryžiaus vaizdą. Vos negriūnančios jo sienos, kaip ir kitų panašių pastatų, atrodė išmargintos hieroglifais. Kaipgi kitaip smalsus praeivis galėjo pavadinti namo fasade regimus ženklus X ir V — skersinių ir įstrižinių atsparų pėdsakus, įsirėžusius klijiniuose dažuose lygiagrečiais brūkšneliais? Matyt, visos šios medinės atsparos imdavo klibėti, riedant pro šalį net lengviausiam vežimui. Garbingąjį pastatą vainikavo trikampis stogas, kokių veikiai nebepamatysi Paryžiuje. Išklypintas permainingų Paryžiaus orų, stogas per tris pėdas kyšojo viršum gatvės, saugodamas nuo lietaus priedurį ir dengdamas palėpę su mažučiu langeliu. Viršunamė buvo suremta iš lentelių, prikaltų viena ant kitos tarsi šiferio lakštai,— be abejo, nenorėta užkrauti per sunkios naštos šitam netvirtam statiniui.

Vieną lietingą kovo rytą kažkoks jaunuolis, rūpestingai susisiautęs į apsiaustą, stovėjo po krautuvės stogeliu priešais tą seną namą ir tyrinėjo jį su archeologo aistra. Iš tikrųjų, šioji šešiolikto amžiaus buržuazijos griuvena stebėtojui galėjo užminti ne vieną mįslę. Kiekviename aukšte kas nors krito į akį: pirmajame viens prie kito šliejosi ketvertas aukštų, siaurų langų su mediniais skydais apačioje,— tokių skydų sukurta prieblanda padeda apsukriam pardavėjui suteikti audiniams tokią spalvą, kokios pageidauja pirkėjai. Jaunuolis, regis, buvo kupinas paniekos šiai pagrindinei namo daliai, jo žvilgsnis ties ja kol kas neapsistojo. Ne ką daugiau jį domino ir antrojo aukšto langai, kurių žaliuzės buvo pakeltos ir per didelius Bohemijos stiklus galėjai matyti rusvo muslino užuolaidėles. Visas jaunuolio dėmesys krypo į trečiąjį aukštą, į kuklius langus su negrabaus darbo mediniais rėmais, kurie būtų nusipelnę vietos Meno ir amatų muziejuje tarp pran-

cūzų dailidystės pirmųjų pavyzdžių. Langelių stiklai buvo kone žali, ir tik geros akys leido jaunuoliui įžiūrėti drobines užuolaidėles mėlynais kvadratais, slepiančias šito būsto paslaptis nuo šventvagiško žvilgsnio. Kartkartėmis stebėtojas, išvargintas bergždžio spygsojimo ar tylos, gaubiančios ir namą, ir visą kvartalą, nuleisdavo akis žemėliau. Šypsena nejučiomis imdavo žaisti jo lūpose, kai jis vėl žvelgdavo į krautuvę, kur iš tiesų galėjai pamatyti gan juokingų dalykų. Storiausią medinę siją, paremtą keturiais stulpais, kurie, rodos, net linko nuo sukriošusio namo svorio, nelyginant senos hercogienės skruostą, nuteptą raudylais, dengė keli visokiausių dažų sluoksniai. Vidury tos didžiulės, įmantriai išraižytos sijos puikavosi senovinis paveikslas, vaizduojantis sviediniu žaidžiančią katę. Šioji drobė ir linksmino jaunuolį. Reikia pasakyti, kad nė pats šmaikščiausias šiuolaikinis tapytojas nesugalvotų juokingesnio šaržo. Gyvulėlis priešakinėje letenoje laikė raketę didumo sulig juo pačiu ir, atsistojęs ant užpakalinių kojų, taikėsi atmušti milžinišką sviedinį, kurį jam metė bajoras siuvinėtu surdutu. Piešinys, spalvos, detalės — viskas žadino mintį, jog dailininko norėta pasišaipyti ir iš prekiautojo, ir iš praeivių. Veikiamas laiko, šis naivus paveikslas pasidarė dar groteskiškesnis, nes įgijo paslaptingumo, kuris turėjo sudominti žioplinėjančius smalsuolius. Dėmėta katės uodega buvo taip subraižyta, jog galėjai palaikyti ją žiūrovu, juoba kad mūsų protėvių laikais kačių uodegos buvo storos, ilgos ir vešlios. Paveikslo dešinėje, melsvame dugne, menkai teslepiančiame sutrešusį medį, praeiviai skaitydavo: *Gijomas*, o kairėje — *pono Ševrelio įpėdinis*. Saulė ir lietus nuėdė didžiąją dalį paauksinimo, taupiai dengusio raides šiame užraše, kur pagal mūsų senovinės ortografijos taisykles U atitiko V ir atvirkščiai. Kad sumažėtų puikybė žmonių, įsitikinusių, jog pasaulis diena iš dienos buklėja ir dabartinis šarlatanizmas nepralenkiamas, reikėtų išsyk paaiškinti šių iškabų kilmę, kuri glumina daugybę Paryžiaus pirklių, — mat jos vaizduoja gyvus paveikslus, padėdavusius mūsų protėviams prisivilioti į savo krautuves pirkėjų. Taigi „Verpianti kiaulė“, „Žalioji beždžionė“ ir kt. tai buvo gyvulėliai narveliuose, kurių vikrumas stebindavo praeivius, o dresūra įrodydavo penkiolikto amžiaus verslininkų kantrybę. Panašios retenybės praturtindavo laimingus jų savininkus greičiau nei tokie stebuklai kaip „Apvaizda“, „Pasitikėjimas“, „Dievo malonė“ ar „Švento Jono Krikštytojo galvos nukirtimas“, kurių ir šiandien pasitaiko matyti Sen Deni gatvėje. Tačiau nepažįstamasis, suprantama, užsibuvo ten todėl, kad pasigrožėtų šia kate, —

užtekdavo tik žvilgtelėti į ją, ir ji įstrigdavo atmintin. Jaunuolis taip pat atrodė keistokai. Iš po jo apsiausto, krentančio klostėmis lyg antikinė toga, kyšojo elegantiški pusbačiai, itin traukiantys akį Paryžiaus purvyne, nes jis mūvėjo baltomis šilkinėmis kojinėmis, beje, aptaškytomis, kas bylojo apie jo nekantravimą. Jaunuolis, be abejo, atėjo čia iš vestuvių ar iš pokylio, mat tokį ankstyvą rytą laikė rankose baltas pirštines, o ant pečių sklaistėsi juodos išsileidusios garbanos,— tai buvo šukuosena *à la* Karakala[1], įėjusi į madą tiek dėl Davido mokyklos[2], tiek dėl mūsų amžiaus pradžiai būdingo žavėjimosi graikiškomis ir romėniškomis formomis.

Jeigu neskaitysime triukšmo, sukelto kelių susivėlinusių daržovininkų, galopu lekiančių į didįjį turgų, šioje paprastai judrioje gatvėje dabar viešpatavo tyla; jos kerai pažįstami vien žmonėms, kurie yra klaidžioję po ištuštėjusį Paryžių tomis valandėlėmis, kai jo gausmas, trumpam apmalšęs, vėlei atgyja ir girdėti tolumoj tarsi galingas jūros šniokštimas. Keistasis jaunuolis „Sviediniu žaidžiančios katės" prekiautojams turėjo kelti tokį patį susidomėjimą, kokį jaunuoliui kėlė „Sviediniu žaidžianti katė". Nuo akinamai balto kaklaraiščio jo iškamuotas veidas rodėsi dar blyškesnis, nei buvo iš tikrųjų. Juodos akys, čia niūriai blizgančios, čia žaižaruojančios, derėjo su neįprastais veido bruožais, vingiuota lūpų linija, didele burna, persikreipiančia jam šypsantis. Jaunuolio kakta, kurią pašėlęs apmaudas išvagojo raukšlėmis, buvo paženklinta lemties žyme. O argi ne kakta daugiausia pasako apie žmogų? Kai nepažįstamasis susiraukdavo, jo kaktoje įsirėždavo tokios gilios raukšlės, kad net širdis apmirdavo; tačiau vos jisai atgaudavo taip lengvai sudrumsčiamą ramybę, jo kakta padvelkdavo šviesiu grožiu, ir šis veidas, taip atvirai spinduliuojąs džiaugsmu, sielvartu, meile, pykčiu, panieka ir darąs įspūdį net šalčiausiam žmogui, tapdavo patrauklus. Nepažįstamasis taip virė apmaudu, kad nepastebėjo, kaip staiga atsivėrė palėpės langelis ir pasirodė trys linksmi veidai — apvalučiai, balti, rausvi, bet tokie banalūs kaip Prekybos deivės veidai, iškalti kai kuriuose paminkluose. Šitos trys galvos tarp langelio rėmų panėšėjo į galvas putliažandžių angelų, pabirusių Amžinąjį Tėvą supančiuose debesyse. Mokiniai godžiai traukė ryto gaivą, ir buvo aišku, koks tvankus ir prišvinkęs oras palėpėje. Parodęs kitiems keistąjį sargybinį, tarnautojas, regis, pats linksmiausias iš visų, išnyko ir grįžo laikydamas rankoje instrumentą — nelankstus šių instrumentų metalas neseniai buvo pakeistas minkšta oda; paskui visi subedė šelmiškus žvilgsnius į vėpsotoją

ir apšlakstė jį balzgana dulksna, kurios kvapas liudijo, kad trys jų smakrai buvo ką tiktai apskusti. Atsitraukę toliau į palėpę ir pasistiepę ant pirštų galų, tarnautojai vylėsi pasimėgausią savo aukos pykčiu, tačiau nustojo juoktis pamatę, su kokia atsainia puikybe jaunuolis nusipurtė apsiaustą ir kokia neapsakoma panieka suspindo jo veide, kai jis kilstelėjo akis į tuščią langelį. Tą akimirką trečiame aukšte švelni balta rankutė pakėlė vieno nedailaus lango apatinę dalį ir pritvirtino ją turniketu, kuris dažnai staiga paleidžia sunkius rėmus, užuot juos laikęs. Tuomet praeiviui buvo atlyginta už ilgą laukimą. Jauna mergaitė, skaisti kaip baltas žiedas, prasiskleidęs vidur vandenų, išniro lange su apsiglamžiusia muslino kepuraite, teikiančia jos galvutei mielo nekaltumo. Nors ir pridengti tamsaus audinio, jos kaklas ir pečiai baltavo per miegus susibrukusių naktinių marškinių iškirptėje. Joks dirbtinumo šešėlis netemdė nei šio nuoširdaus veido, nei romių akių, jau kadai kada įamžintų didinguose Rafaelio kūriniuose: tai buvo kaip tik tas madonų grožis ir toji roma, kurie taip gerai mums pažįstami. Jaunyste žydintys skruostai šiame veidelyje, kur miegas tarsi išryškino nepaprastą gyvastingumą, buvo žavus kontrastas senam masyviam langui su negrabaus darbo rėmais ir juoda palange. Panaši į gėlę, kuri rytą dar nespėjo išskleisti žiedlapių, susiglaudusių nuo nakties šalčio, mergina, dar nevisiškai išsibudinusi, permetė savo mėlynomis akimis aplinkinius stogus ir pažvelgė dangun; paskui jos žvilgsnis kaip paprastai nusileido į nykią gatvę ir ūmai susidūrė su savo gerbėjo žvilgsniu. Be abejo, jos moterišką ambiciją užgavo tai, kad ją pamatė pusnuogę, ji skubiai atsitraukė, iškleręs turniketas pasisuko, lango rėmai akimirksniu nukrito žemyn — ne veltui šis primityvus mūsų protėvių išradimas šiais laikais pelnė blogą vardą,— ir vizija išnyko. Jaunuoliui pasidingojo, kad pačią skaisčiausią ryto žvaigždę staiga užklojo debesis.

Kol dėjosi šie smulkūs įvykiai, sunkios langinės, iš vidaus dengiančios siaurus krautuvės „Sviediniu žaidžianti katė“ langus, atsivėrė lyg burtininkui mostelėjus lazdele. Senas duris su prikabintu belstuku pristūmė prie vidinės namo sienos tarnas, matyt, iškabos amžininkas, kitados drebančia ranka pritvirtinęs prie jos gelumbės skiautę, kur geltonu šilku buvo išsiuvinėtas vardas: *Gijomas, Ševrelio įpėdinis.* Ne vienas praeivis laužė galvą spėliodamas, kuo prekiauja ponas Gijomas. Pro storas geležines grotas, iš lauko saugančias krautuvę, tik vargais negalais įžvelgdavai gausybę tamsaus audinio rietimų — lyg silkių, kai jos plaukia per vandenyną. Nors šis gotikinis fasadas buvo

toks paprastas pažiūrėti, ponas Gijomas išsiskyrė iš visų Paryžiaus gelumbininkų tuo, kad jo krautuvės nuolat būdavo geriausiai aprūpintos, ryšiai — patys plačiausi, o jo, kaip prekiautojo, sąžiningumas nekėlė nė menkiausių įtarimų. Jei kuris nors iš jo kolegų sudarydavo sutartį su vyriausybe, neturėdamas pakankamai gelumbės, Gijomas visuomet pristatydavo jam reikiamą kiekį, kad ir koks didelis būtų buvęs užsakymas. Gudrus pirklys žinojo begalę būdų, kaip gauti kuo solidesnį pelną, ir jam nereikėjo kaip kitiems ieškoti užtarėjų, žemintis ar kaišioti jiems brangias dovanas. Jeigu jo kolegos galėdavo atsiskaityti tik vertingais, bet ilgalaikiais vekseliais, jis pasiųsdavo juos pas savo notarą, „sukalbamą žmogų", ir jam pavykdavo nulupti du kailius, todėl Sen Deni gatvės pirkliai, turėdami galvoje šį nuostolingą diskontą, sukūrė priežodį: „Tesaugo jus Dievas nuo Gijomo notaro!" Senasis pirklys kaip per stebuklą išdygo krautuvės tarpdury tą pačią akimirką, kai dingo tarnas. Gijomas nužvelgė Sen Deni gatvę, gretimas krautuvėles ir dangų tarytum žmogus, išlipęs iš laivo Havro uoste ir po ilgos kelionės išvydęs Prancūziją. Įsitikinęs, kad per tą laiką, kol miegojo, niekas nepasikeitė, jis pastebėjo stoviniuojantį praeivį, kuris savo ruožtu stebeilijo į gelumbės prekybos patriarchą taip, kaip tikriausiai Humboltas tyrinėjo pirmą elektrinį žaltį, pamatytą Amerikoje[3]. Gijomas dėvėjo plačias, trumpas juodo aksomo kelnes, raštuotas kojines ir bukanosius batus su sidabro sagtimis. Žalsvos gelumbės švarkas keturkampe apykakle, keturkampiais skvernais ir keturkampe uodega, kurį puošė didelės balto metalo sagos, parausvėjusios nuo ilgo nešiojimo, dengė jo kiek pakumpusį liemenį. Žili plaukai buvo taip kruopščiai iššukuoti ir suglaistyti, kad geltonas kiaušas panėšėjo į suartą lauką. Mažos žalios akutės, tarsi grąžtu išgręžtos, blizgėjo po dviem rausvais lankais, išvestais antakių vietoje. Rūpesčiai buvo išvagoję jo kaktą raukšlėmis, kurių regėjai ne mažiau kaip raukšlelių jo švarke. Blankus Gijomo veidas bylojo apie kantrybę, prekiautojo išmintį ir buklų gobšumą, neatskiriamą nuo komercijos. Tais laikais dažniau negu šiandien galėjai sutikti patriarchalinių šeimų, it brangų paveldą saugančių jų verslui būdingus papročius ir apdarus, kurie naujos civilizacijos apsupty išliko nelyginant prieštvaninės epochos iškasenos, Kiuvjė aptiktos akmens skaldykloje[4]. Gijomų šeimos galva kaip tik ir priklausė žymiesiems senųjų tradicijų sergėtojams: jis neretai apgailestaudamas minėdavo pirklių seniūną, o komercinio teismo nuosprendį visuomet vadindavo *pirklių teismo nutarimu.* Vienas iš senovinių papročių, reikia manyti,

ir privertė jį atsikelti anksčiau už kitus namiškius, ir dabar jis kaip prikaltas laukė pasirodant trijų savo tarnautojų, kad galėtų išbarti juos, jei pavėluos. Šitie jauni Merkurijaus[5] mokiniai nebuvo patyrę nieko kraupesnio už tuos pirmadienio rytus, kai šeimininkas tyliai varstydavo akimis jų veidus ir judesius, atkakliai ieškodamas lėbavimo įrodymų ar pėdsakų. Tačiau šią valandėlę senasis gelumbininkas nekreipė jokio dėmesio į savo mokinius — jisai suko galvą, kodėl jaunuolis su šilkinėmis kojinėmis ir apsiaustu taip sunerimęs žvilgčioja čia į iškabą, čia krautuvės vidun. Dienojant pasidarė šviesiau, ir krautuvėje už sudrengtų žalio šilko užuolaidų jau galėjai įžiūrėti pinučiais atitvertą kontorą, kur buvo saugomos didžiulės knygos — nebylūs tų namų orakulai. Pernelyg smalsus nepažįstamasis, rodos, ryte rijo akimis šį mažą kampelį ir stengėsi įsiminti, kaip išplanuotas šalimais esantis valgomasis, į kurį šviesa skverbėsi pro langą, iškirstą lubose,— iš čia susirinkusi valgyti šeimyna be vargo matydavo viską, kas tik atsitikdavo prie krautuvės durų. Pirkliui, iškentusiam Maksimumo režimą[6], toks nepaprastas susidomėjimas jo būstu pasirodė įtartinas. Tad nieko nuostabaus, kad ponui Gijomui dingtelėjo mintis, jog šioji nelaimę nešanti žmogysta kėsinasi į „Sviediniu žaidžiančios katės“ kasą. Slapčiomis pasimėgavęs nebylia savo šeimininko ir nepažįstamojo dvikova, vyriausias iš tarnautojų išdrįso atsistoti ant tos pačios plokštės, kur stovėjo ponas Gijomas, ir išvydo, kaip jaunuolis vogčia stebi trečiojo aukšto langus. Tarnautojas žengtelėjo porą žingsnių į gatvę, užvertė galvą, ir jam pasidingojo, kad nuo lango skubiai atšlijo panelė Ogiustina Gijom. Gelumbės pirklys, nepatenkintas savo vyriausiojo tarnautojo įžvalgumu, piktai pašnairavo į jį. Laimei, nuogąstavimai, kuriuos praeivis pasėjo ir pirklio, ir įsimylėjusio tarnautojo sielose, staiga buvo išsklaidyti. Nepažįstamasis šūktelėjo vežėją, sukantį į gretimą aikštę, ir, nutaisęs abejingą miną, įšoko į fiakrą. Jam išvažiavus, akmuo nuo širdies nusirito ir kitiems tarnautojams, būgštavusiems, kad netektų darsyk susidurti su savo išdaigos auka.

— Nagi, tamstytės, kiek dar čia kiurksosit, rankas susidėję? — tarė Gijomas savo trims neofitams.— Kitados, po šimts pypkių, pas jo malonybę Ševrelį, tokiu metu aš jau būdavau patikrinęs ne vieną gelumbės rietimą.

— Vadinas, tais laikais anksčiau švisdavo? — atsiliepė antrasis tarnautojas, atsakingas už tą darbą.

Senasis pirklys norom nenorom nusišypsojo. Nors dviem iš šitų

trijų jaunuolių, kuriuos jo globai buvo patikėję tėvai — turtingi Luvjė ir Sedano manufaktūrininkai, tereikėjo paprašyti šimto tūkstančių frankų ir būtų juos gavę vos sulaukę amžiaus, kai galima imtis verslo, Gijomas laikė savo pareiga užkrauti jiems senovinio despotizmo jungą, nepažįstamą mūsų dienomis ištaigingose šiuolaikinėse parduotuvėse, kur trisdešimtmečiai tarnautojai jau geidžia būti turtingi. Gijomas vertė dirbti juos kaip juodus jaučius. Šie trys tarnautojai pajėgdavo atlikti darbą, kuris būtų nuvaręs nuo koto dešimtį šiandieninių darbuotojų, tokių ištižų, kad per juos išsipučia biudžeto išlaidos. Jokie pašaliniai garsai nedrumstė iškilmingos ramybės namuose, kur durų vyriai, regis, visuomet buvo gerai sutepti ir net menkiausias rakandas švytėjo gerbtina švara, bylojančia apie griežtą tvarką ir taupumą. Vienas iš tarnautojų, didžiausias pokštininkas, dažnai ant Griujero sūrio, kurio jie gaudavo pusryčiams ir kurį buvo linkę palikti nepaliestą, juokais užrašydavo datą, kada jis buvo priimtas į darbą. Šioji, kaip ir kitos panašios išdaigos, kartais pralinksmindavo jaunesnę iš dviejų Gijomo dukterų, tą gražią mergaitę, pasirodžiusią apkerėtam praeiviui. Visi mokiniai, netgi vyriausias, mokėjo nemažą mokestį už išlaikymą, tačiau nė vienam nebūtų užtekę drąsos pasilikti prie šeimininko stalo, kai būdavo patiekiamas desertas. Kai ponia Gijom imdavosi taisyti salotas, vargšai vaikinai net drebėdavo galvodami, kaip šykščiai kieta jos ranka įvarvins į jas aliejaus. Praleisti naktį ne namuose jie galėdavo tik iš anksto deramai pasiteisinę, kodėl šitaip laužo tvarką. Kas sekmadienį du mokiniai paeiliui lydėdavo Gijomo šeimą į mišias ir mišparus Švento Lupo bažnyčioje. Panelės Viržini ir Ogiustina, apsivilkusios kukliomis kartūno suknelėmis, kiekviena įsikibusi į parankę tarnautojui, žingsniuodavo priekyje, o šios mažos šeimyninės procesijos gale, akylu žvilgsniu sekdama dukteris, eidavo jų motina su vyru, pripratintu jos nešti dvi storas maldaknyges juodo tymo viršeliais. Jaunesnysis tarnautojas dirbo be atlyginimo. O vyresnysis, per dvylika metų savo kantrybe ir santūrumu nusipelnęs, kad jam būtų atskleistos namų paslaptys, gaudavo už darbą aštuonis šimtus frankų. Per kai kurias šeimos šventes jį apdovanodavo kukliomis dovanomis — vertę joms suteikdavo tik išdžiūvusi ir raukšlėta ponios Gijom ranka: apnertu kapšeliu, rūpestingai prikimštu vatos, kad išryškėtų ažūrinis raštas, patvariomis petnešomis ar pora storo šilko kojinių. Kartais, nors ir retokai, šiam ministrui pirmininkui buvo leidžiama dalyvauti šeimos pramogose — kai ji važiuodavo į užmiestį arba, ištisus mėnesius atidėliojusi, ryžda-

vosi užsisakyti ložę ir pasinaudoti teise pažiūrėti pjesę, kurią Paryžius jau būdavo pamiršęs. O dėl kitų dviejų tarnautojų, tai pagarbos barjeras, kuris kadaise skirdavo kiekvieną šeimininką, prekiaujantį gelumbe, nuo jo mokinių, tarp jų ir senojo pirklio buvo toks nepajudinamas, jog jiems būtų buvę lengviau nudžiauti gelumbės rietimą negu pažeisti tą šventą etiketą. Toks griežtumas šiandien gali pasirodyti juokingas, tačiau šitos senos firmos buvo papročių ir dorybės mokyklos. Šeimininkai tarsi įvaikindavo savo mokinius. Namų šeimininkė rūpindavosi jaunuolio baltiniais, taisydavo juos, kartkartėmis pakeisdavo naujais. Jei tarnautojas susirgdavo, patirdavo išties motinišką globą. Kilus pavojui, šeimininkas, negailėdamas pinigų, kviesdavo žymiausius gydytojus,— juk prieš tėvus jautėsi atsakingas ne tik už jų sūnų dorybę ir žinias. Jei vieną kurį, gerbiamą už gerą būdą, ištikdavo nelaimė, senieji pirkliai mokėdavo įvertinti jų pačių išugdytus gabumus ir be dvejonių patikėdavo savo dukters laimę tam, kam jau seniai buvo patikėję turtą. Gijomas priklausė tokiems seno raugo žmonėms ir, šalia juokingų jų bruožų, turėjo ir visas gerąsias jų savybes; taigi vyriausiąjį tarnautoją Žozefą Leba, beturtį našlaitį, buvo numatęs į vyrus Viržini, savo vyresniajai dukteriai. Tačiau Žozefas protavo anaiptol ne taip nuosekliai kaip jo šeimininkas, kuris už jokius pinigus nebūtų išleidęs savo antrosios dukters anksčiau už pirmąją. Nelaimingasis tarnautojas jautė, kad visą jo širdį paglemžusi jaunėlė Ogiustina. Tačiau norėdami paaiškinti šią slapta įsiliepsnojusią aistrą, pirmiausia turime įsigilinti, kodėl gi senojo pirklio namuose buvo įsigalėjusi vienvaldystė.

Gijomas turėjo dvi dukteris. Vyresnioji, Viržini, buvo kaip iš akies traukta motina. Ponia Gijom, gerbiamojo Ševrelio duktė, sėdėdavo už prekystalio taip išsitempusi, kad jai ne sykį teko išgirsti pašaipūnus lažinantis, jog ji pamauta ant kuolo. Jos prakaulus ištįsęs veidas švieste švietė pamaldumu. Nepasižymėdama grožiu nei dailiomis manieromis, ponia Gijom, sulaukusi kone šešiasdešimt metų, paprastai puošdavo savo galvą vis to paties sukirpimo kyku su kriputėmis, lyg būtų nešiojusi gedulą. Visi kaimynai vadino ją „seseria durininke“. Ji buvo mažakalbė, o jos gestai priminė kapotus telegrafo judesius. Jos akys, šviesios kaip katės, regis, tūžo ant viso pasaulio už tai, kad ji neišvaizdi. Viržini, kaip ir jaunesnioji sesuo išauklėta despotiškoje motinos priežiūroje, buvo dvidešimt aštuonerių metų. Jaunystė švelnino šiurkščius veido bruožus, kurie kartais darė ją tokią panašią į motiną; tačiau motinos griežtumas išugdė jai dvi dideles dorybes, galinčias at-

pirkti visa kita: jinai buvo romi ir kantri. Panelė Ogiustina, dar tik aštuoniolikmetė, nepavėdėjo nei į tėvą, nei į motiną. Ji priklausė toms mergaitėms, kurios pažiūrėti skiriasi nuo savo tėvų kaip dangus nuo žemės ir patvirtina puritonišką patarlę: „Vaikai — Dievo dovana". Ogiustina buvo smulkutė, tikriau tariant — miniatiūrinė, daili, spinduliuojanti nekaltybe. Aristokratas šiai žavingai būtybei būtų prikišęs nebent orių judesių ir gerų manierų stoką, o kartais — perdėtą drovumą. Jos ramus, nejudrus veidas alsavo tuo greit praeinančiu liūdesiu, kuris apsėda visas mergaites, pernelyg silpnas, kad išdrįstų pasipriešinti motinos valiai. Abi seserys, visuomet kukliai apsirengusios, galėjo patenkinti įgimtas moteriškas ambicijas tik ypatingu valyvumu, ir tas valyvumas joms nuostabiai tiko, kartu derėdamas prie švytinčių prekystalių, prie lentynų, kur senasis tarnas nepalikdavo nė dulkelės, prie senovinio jų aplinkos paprastumo. Gyvenimo būdas vertė Ogiustiną ir Viržini ieškoti laimės trupinių uoliame darbe, ir motina, iki tol negalėjusi nusiskųsti nė viena dukteria, tylomis džiaugėsi puikiu jų charakteriu. Nesunku įsivaizduoti, ką joms davė namuose gautas išsilavinimas. Ruošiamos prekybai, jos įprato suvokti tik nykius prekybinius samprotavimus ir skaičiavimus, mokėsi vien gramatikos, knygvedybos, šiek tiek susipažino su Senuoju Testamentu bei Prancūzijos istorija pagal Leragua, skaitė tik tuos autorius, kuriuos leido skaityti motina,— ir todėl netapo plataus akiračio, tačiau mokėjo nepriekaištingai tvarkyti namų ūkį, žinojo daiktų vertę, nutuokė, kaip sunkiai užkalamas pinigas, buvo taupios ir didžiai gerbė pirklių luomo dorybes. Nors jų tėvas buvo turtingas, adyti jos gebėjo ne prasčiau kaip siuvinėti; motina dažnai kartodavo — jos turinčios išmokti virti, kad galėtų padoriai užsakinėti pietus ir žinotų, už ką išbarti virėją. Nepažindamos aukštuomenės pramogų ir matydamos, kaip slenka pavyzdingas jų tėvų gyvenimas, jos retai kada dirstelėdavo, kas dedasi už sienų šio seno namo, kuris jų motinai atstojo visą pasaulį. Šeimos iškilmės, kada susirinkdavo svečių, buvo joms vieninteliai išsvajoti žemiški džiaugsmai. Kai didžiojoje svetainėje antrame aukšte turėdavo pasirodyti ponia Rogen, mergautine pavarde de Ševrel, penkiolika metų jaunesnė už savo pusseserę ir pasipuošusi deimantais; jaunasis Raburdenas — finansų ministerijos viršininko pavaduotojas; ponas Sezaras Biroto, turtingas parfumerininkas, ir jo žmona, vadinama ponia Sezar; ponas Kamiuzo, turtingiausias šilko pirklys Burdonė gatvėje, ir jo uošvis ponas Kardo; pora senų bankininkų su savo idealiomis žmonomis,— neišvengiami pasiruošimai

paįvairindavo vienodą trijų moterų gyvenimą: reikėdavo surinkti sidabrą, Saksonijos porcelianą, žvakes, krištolą, ir jos kaip užsuktos puldinėdavo šen ir ten nelyginant vienuolės, rengdamosi priimti vyskupą. Taip visos trys, būdavo, šveičia, blizgina, pakuoja, dėlioja šventės puošmenas ir vakare vos laikosi ant kojų, bet kada dukterys guldo motiną į lovą, toji sako: „Šiandien mes ničnieko nepadarėm, mano vaikeliai!" Kai per tas iškilmingas sueigas „sesuo durininkė", įkurdinusi bostono, visto ir triktrako žaidėjus savo miegamajame, leisdavo pasišokti, ši malonė buvo laikoma pačia netikėčiausia laime ir džiugindavo ne mažiau kaip išvyka į du tris didelius pasilinksminimus, kur Gijomas nuveždavo dukteris per Užgavėnes. Ir pagaliau, kartą per metus, dorasis gelumbininkas iškeldavo puotą, negailėdamas nieko. Net patys didžiausi turtuoliai ir dabitos, pakviesti į šią puotą, stengdavosi joje dalyvauti, nes ir garsiausioms vietinėms firmoms prisireikdavo neriboto kredito, pinigų ar senos Gijomo patirties. Tačiau garbiojo pirklio dukterys nepasinaudodavo, kaip galima būtų spėti, tomis pamokomis, kurias aukštuomenė duoda jaunoms sieloms. Šiuose pobūviuose, beje, atsispindinčiuose firmos sąskaitų knygoje, jos pasirodydavo tokiais skurdžiais pašvitais, kad pačioms tekdavo rausti. Šoko jos ne per geriausiai, o palaikyti pokalbį su kavalieriais, jusdamos budrią motinos akį, drįsdavo tik žodeliais „taip" arba „ne". Be to, pagal seną „Sviediniu žaidžiančios katės" namų įstatymą merginos privalėdavo palikti pobūvį vienuoliktą valandą, kai vakarėlių ir švenčių linksmybė tik prasideda. Tad jų pramogos, kurios, iš šalies žiūrint, lyg ir atitiko tėvo turtinę padėtį, dažnai tapdavo apgailėtinos per griežtus šeimos papročius ir įsitikinimus. Na o jų kasdienybei apibūdinti užteks vienos pastabos: ponia Gijom reikalaudavo, kad abi dukterys būtų apsirengusios nuo pat ankstaus ryto, kad kasdien nusileistų žemyn tą pačią valandą ir atliktų savo pareigas punktualiai kaip vienuolyne. Tačiau likimas apdovanojo Ogiustiną tiek kilnia siela, kad ji negalėjo nejusti tokios egzistencijos tuštumo. Kartkartėmis, pakėlusi žydras akis, ji tarsi kiaurai vėrė niūrius laiptus ir drėgnus sandėlius. O ištyrusi šitą vienuolyno tylą, regis, klausydavosi tolimų, neaiškių atgarsių to kupino aistrų gyvenimo, kur jausmai turi didesnę vertę negu daiktai. Tokiomis akimirkomis jos veidas paskaistėdavo, iš sustingusių rankų ant poliruoto ąžuolinio prekystalio išslysdavo baltas muslinas, ir tučtuojau pasigirsdavo motinos balsas, rėžiantis ausį netgi tuomet, kai ji kalbėdavo švelniai: „Ogiustina! Apie ką galvojat, mano angelėli?" Galbūt jaunos mergaitės dvasią padėjo lavinti romanai

„Hipolitas, grafas de Duglas“ ir „Grafas de Komingas“[7], kuriuos Ogiustina rado virėjos spintoje,— tą virėją ponia Gijom neseniai buvo atleidusi,— ir vogčiomis prarijo per ilgas praėjusios žiemos naktis. Miglotų Ogiustinos troškimų atspindys jos veide, švelnus balsas, balta it jazminas oda ir žydros akys uždegė vargšo Leba širdy karštą ir pagarbią meilę. Dėl lengvai suprantamos užgaidos Ogiustina nejuto jokio palankumo našlaičiui: gal todėl, kad nežinojo esanti jo mylima. Tačiau ilgos kojos, kaštoniniai plaukai, stambios rankos ir tvirtas vyriausiojo tarnautojo stuomuo turėjo savo slaptą garbintoją — panelę Viržini, kuriai, nepaisant penkiasdešimt tūkstančių ekiu kraičio, niekas nesipiršo. Nėra nieko natūraliau už šias dvi priešingas aistras, įsiplieskusias pustamsės krautuvės tylybėje taip, kaip miško glūdumoje pražysta žibuoklės. Įtemptas darbas ir vienuolyno rimtis kėlė neapsakomą poreikį išsiblaškyti, tad jaunuolių akys nuolat be žodžių susitikdavo, ir tai anksčiau ar vėliau turėjo sužadinti meilės jausmus. Įpratęs matyti vieną veidą, nejučiomis aptinki jame ypatingų dvasinių privalumų ir galų gale nebepastebi jo trūkumų.

— Jei šitas žmogus ir toliau varys savo — mūsų dukterims netrukus teks klūpoti prieš jaunikį! — tarė ponas Gijomas, skaitydamas pirmąjį Napoleono dekretą dėl šaukiamųjų kontingento.

Nuo tos dienos, su neviltim žiūrėdamas, kaip vysta jo vyriausioji duktė, senasis pirklys prisiminė, jog kai jis vedė panelę Ševrel, jųdviejų padėtis buvo beveik tokia pati kaip dabar Žozefo Leba ir Viržini. Kaip būtų puiku ištekinti dukterį ir atlikti šventą pareigą, padarius našlaičiui tokią pat malonę, kokia kitados jo pirmtakas apdovanojo jį patį tokiomis pat aplinkybėmis! O Žozefas Leba, jau trisdešimt trejų metų amžiaus, galvojo apie penkiolikos metų skirtumą tarp jo ir Ogiustinos kaip apie kliūtį, galinčią juodviem sutrukdyti. Be to, nestokodamas įžvalgumo, jis nuspėjo pono Gijomo užmačias ir, pakankamai gerai žinodamas jo nepalenkiamus nusistatymus, suprato, kad jaunėlė niekados nebus išleista anksčiau už vyresniąją dukterį. Taigi vargšas tarnautojas, turėdamas ne tik ilgas kojas ir tvirtą stuomenį, bet ir jautrią širdį, tylomis kankinosi.

Tai šit kuo gyveno šioji maža valstybė vidury Sen Deni gatvės, sakytum koks trapistų vienuolynas. Tačiau, norėdami tiksliai atkurti tiek įvykius, tiek veikėjų jausmus, turime grįžti dar keletą mėnesių atgal prieš tą sceną, kuria pradėjome pasakojimą. Kartą vakarėjant vienas jaunuolis, praeidamas pro prieblandoje skendinčią „Sviediniu žaidžiančios katės“ krautuvę, stabtelėjo priešais ją, išvydęs paveiks-

lą, kurio apžiūrėti būtų sustoję visi pasaulio tapytojai. Parduotuvė, dar neapšviesta, sudarė juodą foną, jo gilumoje buvo matyti pirklio valgomasis. Lempa palubėje skleidė geltoną šviesą, kuri teikia tiek žavesio olandų mokyklos paveikslams. Balta staltiesė, sidabras, krištolas, visos šios spindinčios detalės, dar labiau ryškino gyvą šešėlio ir šviesos kontrastą. Šeimos tėvas ir jo žmona, tarnautojų veidai ir taisyklingi Ogiustinos bruožai, o už poros žingsnių nuo jos stambi pūstažandė mergina — sudarė tokią įdomią grupę, tos galvos buvo tokios nepakartojamos ir kiekvienas charakteris taip atvirai išreikštas; taip lengvai galėjai nuspėti, koksai ramus, tylus ir kuklus šios šeimynos gyvenimas, kad net dailininkui, įpratusiam tapyti iš natūros, atrodė beviltiška atkurti tą netikėtą sceną. Šis praeivis buvo jaunas tapytojas, prieš septynerius metus laimėjęs pirmąją tapybos premiją. Jis ką tik grįžo iš Romos. Jo siela, prisigėrusi poezijos, akys, prisisotinusios Rafaelio ir Mikelandželo, po ilgo gyvenimo prašmatnioje šalyje, pertekusioje didingų meno paminklų, troško paprastumo ir tikrumo. Gal jis ir klydo, bet tokie buvo jo jausmai. Ilgą laiką blaškyta itališkų aistrų audros, jo širdis ilgėjosi vienos iš tų kuklių, mąslių mergaičių, kurias Romoje, deja, jis matė tik paveiksluose. Įkvėpimas, pagavęs jausmingą jo sielą, bežiūrint į tą tikrovišką paveikslą, nejučiomis virto neapsakomu susižavėjimu pagrindine figūra: Ogiustina atrodė susisvajojusi ir nieko nevalgė; lempa kabojo taip, kad visa šviesa krito ant mergaitės veido; jos krūtinė kilnojosi ugnies rate, kuris itin ryškino galvos kontūrus ir skleidė aplink kažkokį nežemišką spindesį. Dailininkas nejučiomis palygino merginą su išvarytu iš rojaus angelu, vis dar menančiu dangų. Beveik nepažįstamas jausmas, šviesi ir liepsninga meilė, užliejo jam širdį. Valandėlę jis stovėjo apmiręs, tarytum prislėgtas minčių naštos, o paskui šiaip taip atsikvošėjo iš laimės svaigulio, grįžo namo, nebevalgė, nebemiegojo. Kitą dieną užsidarė dirbtuvėje ir neišėjo iš jos, kol neatkūrė drobėje tos magiškos scenos, kuri įstrigo atmintin ir taip jį apkerėjo. Jo džiaugsmą temdė vien tai, kad jis nežinojo, koks yra tikrasis jo dievaitės portretas. Daug kartų jis praėjo pro „Sviediniu žaidžiančios katės" namus; porąsyk, persirengęs kitais drabužiais, net išdrįso įžengti vidun, trokšdamas iš arčiau pamatyti tą žavingą būtybę, kurią ponia Gijom slėpė po savo sparneliu. Ištisus aštuonis mėnesius, atsidavęs meilei ir tapybai, jis dingo iš akių artimiausiems bičiuliams, užmiršo visuomenę, poeziją, teatrą, muziką ir mėgstamiausius įpročius. Vieną rytą Žirodė[8], pamynęs visus draudimus, kuriuos dailininkai net žinodami moka apeiti, įsiveržė pas jį

ir grąžino tikrovėn tokiu klausimu:

— Ką tu išstatysi Salone?

Dailininkas paėmė draugą už rankos, nusitempė į dirbtuvę, atidengė mažą paveikslą ant molberto ir portretą. Žirodė nesiskubindamas, godžiai apžiūrėjo abu šedevrus, o paskui puolė bičiuliui ant kaklo ir apkabino jį nerasdamas žodžių. Emocijas jis galėjo išlieti tik taip, kaip jautė — iš sielos į sielą.

— Tu įsimylėjęs? — paklausė Žirodė.

Jie abu žinojo, kad Ticianas, Rafaelis ir Leonardas da Vinčis geriausius portretus nutapė apimti aistringų jausmų, kurie, po teisybei, nors ir skirtingomis aplinkybėmis, įkvepia sukurti visus šedevrus. Jaunasis dailininkas be žodžių linktelėjo galvą.

— Kokia laimė, kad galėjai įsimylėti čia, grįžęs iš Italijos! Nepatariu tau išstatyti tokių darbų Salone,— pridūrė garsusis tapytojas.— Matai, šiedu paveikslai nebus suprasti. Šių tikrų spalvų, šio nuostabaus darbo kol kas niekas neįvertins, publika nepripratusi prie tokios gilumos. Paveikslai, kuriuos mes tapom, drauguži, tai tik širmos, tik priedanga. Iš tiesų, verčiau rašyti eiles ir versti senovės poetus! Tai atneštų didesnę šlovę nei mūsų apgailėtinos drobės.

Nepaisant geranoriško patarimo, abu paveikslai buvo išstatyti. Šeimos gyvenimo scena padarė perversmą tapyboje. Po jos visose mūsų parodose atsirado tokia galybė šito žanro paveikslų, kad kilo įtarimas, jog jie gaminami grynai mechaniniu būdu. O dėl portreto, tai dauguma dailininkų iki šiol mena tą išraiškingą drobę, prie kurios publika, kartais sutartinai padaranti teisingą sprendimą, paliko vainiką, ir padėjo jį pats Žirodė. Prie abiejų paveikslų spietėsi milžiniška minia. „Klaiki grūstis",— kaip mėgsta sakyti moterys. Makleriai, žymūs ponai buvo pasiryžę padengti šias dvi drobes dvigubais napoleonais, bet dailininkas kategoriškai atsisakė jas parduoti, kaip atsisakė ir tapyti kopijas. Jam buvo pasiūlyta solidi suma už leidimą padaryti graviūras, tačiau pirkliai pešė ne daugiau už meno mėgėjus. Nors šis įvykis sujudino visuomenę, jis nebuvo iš tų, kurie galėjo pasiekti mažosios Tebaidės[9] Sen Deni gatvėje glūdumą; tačiau notaro žmona, aplankiusi ponią Gijom, papasakojo apie parodą Ogiustinai, kurią labai mylėjo, ir paaiškino parodos tikslą. Ponios Rogen čiauškėjimas, be abejo, sužadino Ogiustinai norą pamatyti paveikslus, ir ji išdrįso slapčiomis paprašyti tetos palydėti ją į Luvrą. Teta pradėjo derybas su ponia Gijom, ir jai pasisekė porai valandų išvaduoti dukterėčią nuo jos nuobodžių darbų. Taigi mergaitė pro minią prasispraudė prie

apvainikuoto paveikslo. Atpažinusi save, ji suvirpėjo kaip epušės lapelis ir, perimta baimės, ėmė dairytis aplink ieškodama ponios Rogen, kurią nuo jos atskyrė žmonių srautas. Tą mirksnį išgąstingos jos akys susidūrė su švytinčiu jaunojo dailininko veidu. Mergina iškart prisiminė nepažįstamąjį, kurį ne kartą smalsiai stebėjo manydama, kad tai jų naujas kaimynas.

— Matote, ką man įkvėpė meilė,— sušnibždėjo dailininkas į ausį baugščiai mergaitei, ir ji visa nutirpo nuo šių žodžių.

Sukaupusi nežmonišką ryžtą, jinai prasiskynė kelią spūstyje ir prisigretino prie tetos — toji vis dar tebemėgino brautis pro minią, trukdančią prieiti prie paveikslo.

— Jus čia sumaigys! — sušuko Ogiustina.— Eime laukan!

Bet Salone kartais būna tiek žmonių, kad dvi moterys ne visuomet gali pasukti galerijomis ten, kur norėtų. Keliskart nedarniai siūbtelėjusi, minia nunešė panelę Gijom ir jos tetą prie antrojo paveikslo. Likimo valia jos abi kartu atsidūrė per kelis žingsnius nuo drobės, kuri susilaukė plataus pripažinimo ir šįsyk iš tiesų buvo jo verta. Nuostabos šūksnis, išsiveržęs notaro žmonai, paskendo minios gausme ir klegesy; Ogiustina, išvydusi nuostabiąją sceną, nejučiomis pravirko ir, beveik nepaaiškinamo jausmo pastūmėta, prispaudė pirštą prie lūpų, kai už poros žingsnių pastebėjo ekstazės kupiną jaunojo dailininko veidą. Nepažįstamasis linktelėjo galvą ir kaip į kliuvinį parodė į ponią Rogen, duodamas ženklą Ogiustinai, kad ją suprato. Šioji pantomima it karštu vandeniu nutvilkė vargšę mergaitę; ji pasijuto nusikaltėle, vaizduodamasi, kad tarp jos ir dailininko ką tik sudarytas sąmokslas. Dusinantis karštis, žaviausi tualetai, visąlaik šmėkščiojantys prieš akis, stulbinanti spalvų įvairovė, mirgalynė gyvų ir tapytų veidų, begalė auksinių rėmų,— nuo viso to Ogiustina tarsi apkvaito, ir jos nerimastis dar padidėjo. Ji, ko gero, būtų apalpusi, jei šitame pojūčių chaose iš jos širdies gelmių nebūtų veržęsis nepažįstamas džiugesys, gaivindamas visą jos esybę. Ir vis dėlto Ogiustina jautėsi valdoma to demono, kurio baisiomis pinklėmis jai grasino griausmingas pamokslininkų žodis. Šioji valandėlė buvo jai beprotybės valandėlė. Ji matė, kaip jaunuolis, švytėdamas laime ir meile, palydėjo ją iki tetos karietos. Pagauta susijaudinimo, nepatirto iki tolei, svaigulio, kuris gundė ją nusileisti prigimčiai, Ogiustina paklausė iškalbingo širdies balso ir keletą kartų žvilgtelėjo į jaunąjį dailininką, neslėpdama ją užplūdusio nerimo. Jos skruostų raudonis kaip niekad ryškiai kontrastavo su baltutėle oda. Šį mirksnį dailininkas išvydo mergaitės grožį žydėte žy-

dint, tyrumą spindėte spindint. Ogiustina juto ir džiaugsmą, ir baimę, galvodama, kad jos apsilankymas teikia laimės tam, kurio vardas eina iš lūpų į lūpas, kurio talento dėka tampa nemirtingi trumpalaikiai vaizdai. Jinai mylima! Argi galima tuo abejoti? Kai dailininkas pranyko iš akių, paprasti jo žodžiai vis dar skambėjo jos širdy: „Matote, ką man įkvėpė meilė". Suaudrintas kraujas pažadino naujas jos sielos galias, ir širdis taip smarkiai plazdėjo, kad ji, regis, net juto skausmą. Kad nereikėtų atsakinėti į tetos klausimus apie paveikslus, ji apsimetė, jog jai skelia galvą; tačiau, kai jiedvi grįžo, ponia Rogen neištvėrė nepapasakojusi poniai Gijom, kokia įžymybe tapo „Sviediniu žaidžianti katė", ir Ogiustina visa nutirpo išgirdusi, jog motina įkalbinėjama nueiti į Saloną pasižiūrėti savo namų. Mergina primygtinai pakartojo, kad ji blogai jaučiasi, ir jai buvo leista eiti atsigulti.

— Štai ir visa nauda iš tų reginių,— sušuko ponas Gijomas,— galvos skausmas. Koks įdomumas matyti paveiksle tai, su kuo kasdien susiduri mūsų gatvėje? Nenoriu nė girdėti apie tuos dailininkus: jie, kaip ir jūsų rašytojai,— skurdžiai, ir tiek. Kurių velnių jiems prisireikė peizoti drobėje mano namus?

— Gal tai padės mums parduoti šiek tiek daugiau gelumbės? — įsiterpė Žozefas Leba.

Tačiau šioji pastaba nesutrukdė Prekybos teismui dar sykį prakeikti menų ir minties. Reikia manyti, po tokių samprotavimų Ogiustinai nevertėjo puoselėti didelių vilčių, kai ji nakčia atsidavė pirmosioms meilės svajonėms. Tos savaitės įvykiai jai dingojos tarytum sapnas, kurį buvo malonu atkurti mintyse. Ji pirmą kartą patyrė nerimą, lūkesčius, sąžinės priekaištus,— nenuostabu, kad visos šios jausmų bangos sūpavo tokią paprastą ir baugščią širdį. Kokią tuštumą ji pajuto niūriuose namuose ir kokį lobį aptiko savo sieloje! Būti talentingo žmogaus žmona, dalintis su juo šlove! Argi ši mintis galėjo nesukelti audros tokioje šeimoje išaugusio vaiko širdy? Argi galėjo nepažadinti vilties jaunai būtybei, kuriai ligi tol buvo brukamos tik banalios taisyklės, o ji geidavo gražaus gyvenimo? Saulės spindulys prasiskverbė į kalėjimą. Ogiustina pamilo išsyk. Tiek jos jausmų buvo pamaloninta vienu metu, kad ji pasidavė nieko nesvarstydama. Kai mergaitei aštuoniolika, jinai regi pasaulį per meilės prizmę. Negalėdama nuspėti, kokiais žiauriais sukrėtimais baigiasi mylinčios moters sąjunga su lakios vaizduotės žmogumi, ji tikėjo savo pašaukimu padaryti jį laimingą, neįžvelgdama jokios nelygybės tarp jo ir savęs. Dabartyje ji matė visą ateitį.

Kai kitą dieną Ogiustinos tėvas ir motina grįžo iš Salono, jų sugižę veidai rodė nusivylimą. Visų pirma, dailininkas buvo nukabinęs abu paveikslus; antra, ponia Gijom pametė kašmirinį šalį. Sužinojusi, kad paveikslai dingo iškart po jos apsilankymo Salone, Ogiustina pasidžiaugė dailininko jausmų subtilumu — tokius dalykus, netgi instinktyviai, moterys visuomet moka įvertinti.

Tą rytą, kai grįždamas iš pobūvio Teodoras de Somervjė — toks vardas iš žmonių lūpų pasiekė Ogiustinos širdį — laukė pasirodant savo naiviosios draugės, aišku, to nė nežinančios, ir buvo apšlakstytas „Sviediniu žaidžiančios katės" tarnautojų, įsimylėjėliai matėsi vos ketvirtą kartą po susitikimo Salone. Nesunku nutuokti, jog karštakraujis dailininkas, susidūręs su kliūtimis, kurios iškilo per griežtą Gijomo namų tvarką, dar labiau užsidegė meile Ogiustinai. Kaip prieiti prie mergaitės, sėdinčios už prekystalio tarp tokių dviejų moterų kaip panelė Viržini ir ponia Gijom? Kaip susirašinėti, jei motina nepalieka jos vienos nė akimirką? Teodorui, kaip ir visiems įsimylėjėliams, netrūko išradingumo nesėkmėms prisigalvoti, ir jis vieną iš tarnautojų ėmė laikyti varžovu, o kitus — varžovo sąjungininkais. Jeigu jam ir pavykdavo išsisukti nuo visų tų argų, kelią užkirsdavo rūstus senojo pirklio ar ponios Gijom žvilgsnis. Visur kliūtys, visur viena neviltis! Netgi jausmų siausmas trukdė jaunajam dailininkui prasimanyti gudrybių, kurių, sutelkę paskutines proto pastangas, randa ir kaliniai, ir įsimylėjėliai, degdami pašėlusiu laisvės troškimu arba liepsninga meile. Teodoras šmaižiojo po kvartalą kaip nelabojo apsėstas, lyg vaikščiojant jam būtų galėjusi kilti išganinga mintis. Ilgai sukęs galvą, jis nusprendė papirkti pūstažandę tarnaitę. Taigi po to nelemto ryto, kai ponas Gijomas ir Teodoras taip gerai įsižiūrėjo viens į kitą, jaunuoliai per porą savaičių apsikeitė keliais laiškais. Juodu susitarė matytis kasdien nustatytą valandą, o sekmadieniais, Švento Lupo bažnyčioje — per mišias ir mišparus. Ogiustina nusiuntė savo mielajam Teodorui sąrašą šeimos giminių ir draugų,— jaunasis dailininkas turėjo pasistengti su jais susipažinti ir, jei būtų įmanoma, sudominti savo meilės planais vieną iš šitų žmonių, kuriems rūpėjo pinigai ir prekyba, o tikra aistra turbūt atrodė pati baisiausia, negirdėta neregėta afera.

Beje, „Sviediniu žaidžiančios katės" gyvenimas tekėjo įprasta tėkme. Jei Ogiustina būdavo išsiblaškiusi, jei, nusižengdama namų įstatymams, užlipdavo į savo kambarį duoti ženklo gėlių puodu; jei dūsaudavo, jei pagaliau susisvajodavo — niekas, netgi motina, to ne-

pastebėdavo. Šioji aplinkybė truputį nustebins skaitytojus, pajutusius šių namų dvasią — juk čia bet kokia mintis, palytėta poezijos, nederėjo su žmonėmis ir daiktais. Čia joks gestas nei žvilgsnis neprasprūsdavo pro akis neįvertintas. Tačiau viskas labai paprasta: laivą, kuo ramiausiai plaukiantį šėlstančia Paryžiaus jūra su „Sviediniu žaidžiančios katės“ vėliava, užklupo viena tų audrų, kurias dėl jų periodiško kartojimosi galėtume pavadinti ekvinokcinėmis. Dvi savaites keturi vyrai — laivo įgula, ponia Gijom ir panelė Viržini buvo įknibę į tą ypatingą darbą, kuris vadinamas *inventorizacija*. Jie peržiūrėjo visus rietimus, matavo kiekvienos likusios atraižos ilgį ir nustatydavo tikslią jos kainą. Atidžiai ištirdavo kortelę, prikabintą prie rietimo, kur buvo pažymėta audinių pirkimo data. Užrašydavo naują kainą. Ponas Gijomas, nuolatos ant kojų, su uolektim rankoje ir plunksna už ausies, buvo panašus į manevrams vadovaujantį kapitoną. Jo šaižus balsas, prasiskverbęs pro langelį į parduotuvės triumų gilumą, svaidė barbariškus prekybos posakius, sudarytus iš vienų mįslių: „Kiek H. N. Z.?“ — „Išparduota?“.— „Kiek liko K. KS.?“ — „Dvi uolektys“.— „Kokia kaina?“ — „Penki penki trys“.— „Pridėkit prie trijų A. visą M. P. ir V. D. O. likutį“. Ir dar galybė kitų frazių, tiek pat tesuprantamų, griaudėjo virš prekystalių lyg šiuolaikinės poezijos eilutės, kurias cituoja romantikai, vildamiesi išsaugoti susižavėjimą vienu iš savo poetų. Vakarais Gijomas, užsidaręs su tarnautoju ir žmona, suvedinėjo sąskaitas, pradėdavo naujas, rašydavo skolininkams ir sudarinėdavo lydraščius. Jie trise nudirbdavo tą milžinišką darbą, ir jo rezultatas, užrašytas ant žyminio popieriaus lapo, parodydavo Gijomų firmai, kad ji turi tiek ir tiek pinigų, tiek ir tiek prekių, tiek ir tiek vekselių ir skolos raštų; kad pati niekam neskolinga nė sū, o skola jai — šimtas ar du šimtai tūkstančių frankų; kad kapitalas išaugo; kad pajamos iš fermų, namų, rentų pagausėjo, susitvarkė ar padvigubėjo. Tuomet atsirasdavo būtinybė su dar didesniu įnykiu toliau dėti skatiką prie skatiko, nors šioms atkaklioms skruzdėlėms nė į galvą neatėjo savęs paklausti: „Kuriam galui?“

Šioji kasmetinė sumaištis gelbėjo laimingą Ogiustiną nuo budrios argų akies. Galų gale, šeštadienio vakarą, inventorizacija buvo baigta. Skaičius, žymintis apyvartinį kapitalą, turėjo tiek nulių, kad Gijomas ta proga atmainė griežtą taisyklę dėl deserto, galiojusią kiaurus metus. Rūstusis gelumbininkas pasitrynė rankas ir leido tarnautojams pasilikti prie stalo. Įgulai vos spėjus išlenkti po taurelę naminio likerio, pasigirdo karietos dardesys. Šeimyna išvažiavo į Varjetė teatrą

žiūrėti „Pelenės", o du jaunesnieji tarnautojai gavo po šešių frankų monetą ir leidimą eiti kur širdis geidžia, tik būtinai grįžti lig vidurnakčio.

Nors ir po pasilinksminimo, sekmadienį senasis gelumbės pirklys jau šeštą valandą ryto nusiskuto barzdą, apsivilko rudąjį surdutą, kurio puikus atspalvis visuomet keldavo jam tokį pat pasitenkinimą, ir prisikabino auksines sagtis prie plačių šilkinių kelnių; paskui, apie septintą, kai visi namai dar miegojo, patraukė į mažą kabinetą pirmame aukšte, šalia krautuvės. Šviesa čionai skverbėsi pro langą su storomis geležinėmis grotomis, kuris žvelgė į kvadratinį kiemelį, supamą tokių juodų sienų, kad panėšėjo į šulinį. Senasis pirklys pats atidarė gerai jam pažįstamas langines, apkaltas lakštine geležim, ir pakėlė lango apačią, stumdamas ją išpjautu grioveliu. Ledinis oras, pūstelėjęs iš kiemo, pravėdino tvankų kabinetą, atsiduodantį specifiniu kontorų kvapu. Pirklys stovėjo šalia nendrinio krėslo, aptraukto tymu, kurio spalva jau buvo išblukusi, ir, uždėjęs ranką ant nešvaraus alkūnramsčio, tarytum svarstė, sėstis jam ar ne. Švelniu žvilgsniu nužvelgė dvipusį stalą, kur priešais jo vietą, po mažu skliautu nišoje, buvo įrengta vieta žmonai. Permetė akimis numeruotus aplankalus, špagato ryšelius, įvairius reikmenis, geležinius audinių žymeklius, kasą — tuos neatmenamų laikų daiktus, ir jam pasidingojo, kad jisai stovi prieš pono Ševrelio šmėklą. Prisitraukė taburetę, ant kurios kitados sėdėdavo velionio šeimininko akivaizdoje,— tai buvo juoda oda apmušta taburetė, jos kampuose jau seniai stirksojo, nors dar ir nekrito, ašutai,— ir drebančia ranka vėl padėjo į tą pačią vietą, kur ją buvo pastatęs jo pirmtakas; paskui, apimtas neapsakomo jaudulio, timptelėjo skambutį, susisiekiantį su Žozefo Leba lovos galvūgaliu. Išmušus lemtingai valandai, senis, kurį šie prisiminimai, be abejo, pernelyg slėgė, paėmė tris ar keturis jam įteiktus vekselius ir spoksojo į juos nereginčiomis akimis, kol priešais išdygo Žozefas Leba.

— Sėskitės čia,— tarė Gijomas, rodydamas taburetę.

Žozefas Leba net krūptelėjo — dar niekad senasis šeimininkas nebuvo siūlęs jam atsisėsti priešais jį.

— Ką jūs manote apie šiuos vekselius? — paklausė Gijomas.

— Jie nebus apmokėti.

— Kodėl gi?

— Aš girdėjau, kad užvakar „Etjenas ir kompanija" atsiskaitinėjo auksu.

— Olialia! — sušuko gelumbininkas.— Matyt, jie sunkiai serga,

jei nebeslepia ligos. Pakalbėkim apie kitką. Žozefai, inventorizacija baigta.

— Taip, pone, ir dividendas vienas iš geriausių, kokį kada turėjom.

— Meskite tuos naujus žodžius. Sakykit „pelnas", Žozefai. Ar žinot, mano berniuk, kad ir jūs prie šito prisidėjote? Taigi aš daugiau nenoriu laikyti jūsų už algą. Ponia Gijom pakišo man mintį pasiūlyti jums procentą. Tai va, Žozefai! „Gijomas ir Leba" — argi tai bus ne graži firma? Galima pridurti — *ir kompanija*, kad pavadinimui nieko netrūktų.

Žozefo Leba akyse sublizgo ašaros, kad ir kaip jis stengėsi jas sulaikyti.

— Ak pone Gijomai! Už ką aš nusipelniau tiek malonių! Aš tik atlieku savo pareigą. Jau gana to, kad jūs pasirūpinot vargšu naš...

Jis brūžino kairės rankovės atraitą dešine rankove, nedrįsdamas pažvelgti į senį, o tas šypsojosi ir galvojo, kad šis kuklus jaunuolis, kaip ir jis pats kitados, nesiryžta visko išsipasakoti ir jį reikia padrąsinti.

— Ir vis dėlto,— vėl prabilo Viržini tėvas,— jūs ne itin nusipelnėte tokio palankumo, Žozefai! Jūs ne tiek pasitikite manim kiek aš jumis.— Tarnautojas staigiai pakėlė galvą.— Jūs žinote kasos padėtį. Jau dveji metai, kai iškloju jums kone visus savo reikalus. Siunčiau jus į fabriką. Trumpai tariant, aš neturiu nuo jūsų jokių paslapčių. O jūs?.. Jūsų širdis prie kažko linksta, o jūs neprasitarėte man apie tai nė žodeliu.— Žozefas išraudo.— Vaje! Vaje! — sušuko Gijomas.— Jūs manėte apmausiąs tokią seną lapę kaip aš? O juk aš, kaip pats matėt, nuspėjau Lekoko bankrotą.

— Kaip, pone? — atsiliepė Žozefas Leba, įsistebeilydamas į savo šeimininką, kaip ir tas stebeilijo į jį.— Kaip? Nejaugi jūs žinot, ką aš myliu?

— Aš viską žinau, drigniau,— tarė garbingas ir nuovokus pirklys, sukdamas jam ausies galiuką.— Ir atleidžiu tau — kadaise mane ištiko lygiai tas pat.

— Ir jūs man duosite sutikimą?

— Taip, be to, penkiasdešimt tūkstančių ekiu ir tiek pat užrašysiu palikimo. Mes išplėsime apyvartą, įkursime naują firmą. Mes dar pavarysim biznį, mano berniuk! — sušuko senasis pirklys, stodamasis ir skeryčiodamas rankomis.— Matai, ženteli, prekyba yra prekyba. Tie, kurie klausia, kokių malonumų čia galima rasti,— tikri avigal-

viai. Gerai žinoti padėtį, mokėti laiku apsisukti, su nerimu, kaip žaidime, laukti, ar nesubankrutuos „Etjenas ir kompanija“, matyti, kaip imperatoriškosios gvardijos pulkas žygiuoja su mūsų gelumbės mundurais, pakišti koją kaimynui (žinoma, teisėtai!), gaminti pigesnes prekes negu kiti; griebtis naujo biznio, kuris tik prasidėjęs ima klestėti, svyruoja ir patiria sėkmę; ne blogiau už policijos viršininką pažinti visus prekybos namų užkaborius, kad nepasuktum klaidingu keliu; tvirtai laikytis skęstant laivui; turėti draugų visuose manufaktūriniuose miestuose ir su jais susirašinėti,— ar tai ne nuolatinis žaidimas, Žozefai? Betgi tai ir yra gyvenimas! Aš mirsiu su šiais rūpesčiais kaip ir senasis Ševrelis, nesivaikydamas jokių malonumų.

Taip užsidegęs ir kuo gyviausiai improvizuodamas, tėtušis Gijomas nė nepastebėjo, kad tarnautojas mirksta ašarose.

— Ei Žozefai, vargšas berniuk, kas tau?

— Ak, aš ją taip myliu, pone Gijomai, net silpna darosi... Aš manau...

— Na ką gi, berniuk,— tarė susigraudinęs pirklys,— tu, po šimts pypkių, laimingesnis nei manai! Ji taip pat tave myli. Aš tai žinau!

Ir, žiūrėdamas į tarnautoją, primerkė savo žalias akutes.

— Panele Ogiustina, panele Ogiustina! — iš džiaugsmo sušuko Žozefas Leba. Jis buvo bepuoląs iš kabineto, bet pajuto ant peties geležinę ranką, ir apstulbęs šeimininkas jį kaip plunksnelę grąžino į vietą.

— Kuo čia dėta Ogiustina? — paklausė Gijomas, ir vargšas Žozefas suakmenėjo nuo jo balso.

— Juk tai ją... aš... myliu,— suvapėjo tarnautojas.

Išmuštas iš vėžių, Gijomas vėl atsisėdo ir abiem rankom susiėmė smailą pakaušį, norėdamas apmąstyti tą kvailą padėtį, kurioje atsidūrė per savo trumparegystę. Žozefas Leba, susigėdęs ir apimtas nevilties, stypsojo priešais jį.

— Žozefai,— prakalbo pirklys šaltu ir oriu balsu,— aš turėjau galvoje Viržini. Suprantu, meilei neįsakysi. Žinau, jūs taktiškas žmogus, užmirškim visa tai. Aš niekados neišleisiu Ogiustinos anksčiau už Viržini. Jūs gausite dešimt procentų pelno.

Tarnautojas, kuriam meilė įkvėpė neįsivaizduojamą narsą ir iškalbą, sunėręs rankas kreipėsi į Gijomą ir ketvirtį valandos postringavo taip karštai ir jausmingai, kad situacija pasikeitė. Jeigu jie būtų svarstę prekybos reikalus, senasis pirklys būtų apsisprendęs, vadovaudamasis nustatytomis taisyklėmis; tačiau nublokštas už tūkstančio mylių nuo prekybos, jausmų jūron, ir neturėdamas kompaso, jis plau-

kė neryžtingai, nenutuokdamas, kaip vertinti tokį nepaprastą įvykį. Pasidavęs įgimtam gerumui, jis ėmė plepėti kas papuola ant liežuvio.

— Po paraliais, Žozefai, negi tu nežinai, jog tarp mano dukterų dešimt metų skirtumas! Panelė Ševrel nebuvo graži, tačiau jai nereikėjo manimi skųstis. Sek mano pavyzdžiu. Gana, neverk, tu kvailas, ar ką? Na ko gi tu? Galbūt viskas susitvarkys, bus matyti. Nėra padėties be išeities. Mes, vyrai, ne visada savo pačioms tokie kaip Seladonas[10]. Girdi mane? Ponia Gijom pamaldi ir... Na gerai, vaike, po šimts pypkių,— pasiūlyk šįryt Ogiustinai parankę, kai eisim mišių.

Taip Gijomas pilstė iš tuščio į kiaurą. Paskutiniai jo žodžiai užbūrė įsimylėjusį tarnautoją: jis jau svarstė, ar panelei Viržini netiktų vienas jo bičiulis, kai eidamas iš prirūkyto kabineto paspaudė ranką būsimajam uošviui, kone suokalbiškai sušnibždėjęs, kad viskas baigsis geruoju.

„Ką pamanys ponia Gijom?" — graužė siaubingas nerimas dorąjį pirklį, kai jis liko vienas.

Per pusryčius ponia Gijom ir Viržini, kurioms gelumbės pirklys kol kas nebuvo papasakojęs apie savo nesėkmę, gan vylingai žvilgčiojo į Žozefą Leba, vis dar baisiai sutrikusį. Tarnautojo drovumas palankiai nuteikė jo uošvę. Šeimininkė taip pralinksmėjo, kad, su šypsena žvelgdama į vyrą, leido sau truputį pajuokauti, kaip nuo neatmenamų laikų buvo juokaujama šiose dorybingose šeimose. Ji ėmė svarstyti, kas aukštesnis — Viržini ar Žozefas, ir pasiūlė jiems pasimatuoti. Šie kvaili parengiamieji žaidimai mažumėlę apniaukė šeimininko kaktą, ir jis pasirodė tiek vertinąs išorinį padorumą, kad einant į Švento Lupo bažnyčią liepė Ogiustinai įsikibti į parankę vyriausiajam tarnautojui. Ponia Gijom, nustebinta tokio vyriško skrupulingumo, pagerbė savo vyrą pritariamai linktelėdama galva. Taigi eisena iš namų pajudėjo taip surikiuota, kad nedavė kaimynams jokios dingsties plakti liežuviais.

— Ar jums neatrodo, panele Ogiustina,— prakalbo tarnautojas, virpėdamas iš susijaudinimo,— kad solidaus pirklio žmona, na, sakykim, tokio kaip ponas Gijomas, galėtų turėti daugiau pramogų negu jūsų gerbiamoji motušė, galėtų nešioti deimantus ir važinėti karieta? Ak, jei aš vesčiau, pirmiausia padaryčiau viską, kad mano žmona būtų laiminga. Aš nesodinčiau jos už prekystalio. Matot, dabar gelumbės prekybai moterys nebe taip reikalingos kaip kitados. Ponas Gijomas turėjo savų sumetimų tvarkytis taip, kaip tvarkėsi, ir, beje, tai buvo prie širdies jo žmonai. Bet jei moteris padėtų tvarkyti sąskaitas, kores-

pondenciją, visokias smulkmenas, užsakymus, namų ūkį, kad nedykinėtų be darbo,— to pakaktų. Septintą valandą, kai krautuvė užsidarytų, aš leisčiau sau pasilinksminti, važiuočiau į teatrą ir į žmones. Bet jūs manęs nesiklausot.

— Kaipgi, klausausi, pone Žozefai. O ką jūs manote apie tapybą? Tai puiki profesija.

— Taip, aš pažįstu vieną meistrą, dažytoją poną Lurdua,— pinigėlių jam netrūksta.

Kol juodu šitaip šnekučiavo, šeimyna priėjo Švento Lupo bažnyčią. Ten ponia Gijom atgavo savo teises ir pirmą kartą pasisodino Ogiustiną sau prie šono. Viržini įsitaisė ant ketvirtos kėdės šalia Žozefo Leba. Per pamokslą tarp Ogiustinos ir Teodoro, kuris, stovėdamas už kolonos, karštai meldėsi savo madonai, viskas ėjo kaip sviestu patepta, tačiau per pakylėjimą ponia Gijom, nors ir vėlokai, pastebėjo, kad jos duktė Ogiustina laiko maldaknygę aukštyn kojom. Ji buvo beketinanti griežtai ją išbarti, bet tuo metu, pertraukusi skaitymą ir nuleidusi vualį, pažvelgė ton pusėn, kur krypo dukters akys. Pro akinius ji išvydo jaunąjį dailininką, kuris savo elegancija, būdinga aukštuomenei, labiau panėšėjo į atsargos kavalerijos kapitoną negu į pirklį iš jų kvartalo. Sunku įsivaizduoti, koks niršulys pagavo ponią Gijom, kuri didžiavosi nepriekaištingai išauklėjusi dukteris, kai suprato, jog Ogiustinos širdis dega slapta meile, ir dėl savo šventeiviškumo bei tamsumo smarkiai perdėjo tos meilės pavojų. Ji nusprendė, kad duktė sugedusi iš pašaknų.

— Laikykite knygą kaip dera, panele,— tarė ji tyliu balsu, tačiau drebėdama iš pykčio. Nieko nelaukusi, ji išplėšė dukrai iš rankų išdavikę maldaknygę ir apsuko, kaip turi būti.— Nė nemanykit dairytis į šalis, skaitykit maldas,— pridūrė,— kitaip aš jums parodysiu! Po mišių mudu su tėvu pasišnekėsim su jumis.

Šie žodžiai trenkė vargšę Ogiustiną kaip perkūnas iš giedro dangaus. Ji pasijuto alpstanti, tačiau, kamuojama ir patirto skausmo, ir baimės sukelti skandalą bažnyčioje, sukaupė ryžtą ir nuslėpė susijaudinimą. Tačiau buvo nesunku atspėti, kaip sukrėsta jos siela,— maldaknygė drebėjo jos rankose ir ašaros biro ant kiekvieno verčiamo puslapio. Iš žvilgsnio, kuriuo jį it žaibas nuvėrė ponia Gijom, dailininkas pajuto pavojų, gresiantį jo meilei, ir išėjo virdamas apmaudu, pasiryžęs visam kam.

— Eikit į savo kambarį, panele! — tarė ponia Gijom dukteriai, kai jie grįžo namo.— Mes jus pakviesim. Ir nedrįskit niekur išeiti.

Tėvų pasitarimas buvo toks slaptas, kad iš pradžių nieks nieko nežinojo. Tačiau Viržini, kuri švelniai, kaip tik įmanydama, guodė seserį, buvo tokia paslaugi, kad net prisėlino prie motinos miegamojo, kur vyko pokalbis, tikėdamasi už durų nugirsti bent keletą žodelių. Per pirmąją kelionę iš trečio aukšto į antrąjį ji išgirdo tėvą šaukiant: „Ponia, negi jūs norit nužudyti savo dukterį?"

— Vargšas vaikuti,— pranešė Viržini apsiverkusiai seseriai,— tėtis tave gina!

— O ką jie nori padaryti Teodorui? — paklausė nekaltasis kūdikis.

Tada smalsioji Viržini vėl nulipo žemyn, bet šįsyk išbuvo ten ilgėliau; ji sužinojo, jog Leba myli Ogiustiną. Taip buvo lemta, kad namai, paprastai tokie ramūs, šią atmintiną dieną virstų pragaru. Ponas Gijomas įstūmė į neviltį Žozefą Leba, papasakojęs jam apie Ogiustinos meilę prašalaičiui. Leba, kuris jau buvo pataręs savo draugui prašyti panelės Viržini rankos, pamatė, kad jo viltys žlugo. Viržini, prislėgta žinios, jog Žozefas tam tikra prasme jos atsisakė, susirgo migrena. Ginčas, kilęs tarp sutuoktinių per pasiaiškinimą akis į akį, kai trečią kartą gyvenime pono ir ponios Gijomų nuomonės nesutapo, peraugo į baisų vaidą. Galų gale ketvirtą valandą popiet Ogiustina, išblyškusi, drebanti, paraudusiomis akimis, stojo prieš tėvą ir motiną. Vargšas vaikas nuoširdžiai išpasakojo trumputėlę savo meilės istoriją. Padrąsinta tėvo, iškart pažadėjusio ramiai ją išklausyti, ji ryžosi tėvų akivaizdoje ištarti savo brangiojo Teodoro de Somervjė vardą, vylingai pabrėždama aristokratišką dalelytę. Pasidavusi iki tol nepatirtam malonumui išlieti jausmus, ji netgi drįso su nekalta tvirtybe pareikšti, kad myli poną de Somervjė, kad jam tai parašiusi, ir su ašaromis akyse pridūrė:

— Jūs padarysite mane nelaimingą, jei atiduosite kitam.

— Bet, Ogiustina, negi jūs nežinote, kas per vieni tie tapytojai? — su siaubu sušuko motina.

— Ponia Gijom! — nutildė žmoną senasis tėvas.— Ogiustina, tarė jisai,— beveik visi dailininkai — skurdžiai. Jie per daug išlaidūs, kad būtų padorūs. Aš buvau velionio Žozefo Vernė, velionio Lekeno ir velionio Novero[11] tiekėjas. Ak, jei tu žinotum, kokių tik aibių vargšui tėtušiui Ševreliui neprikrėtė ponas Noveras, ponas Švento Jurgio ordino kavalierius ir ypač ponas Filidoras[12]! Žinau, visi jie įdomūs, visi daro įspūdį savo tauškalais, manieromis... Ak, niekuomet tavasis Sumer... Som...

— De Somervjė, tėveli!

— Na gerai! Tebūnie de Somervjė! Jis niekuomet nebus tau toks malonus, koks man buvo Švento Jurgio ordino kavalierius tą dieną, kai aš pirklių teisme laimėjau bylą prieš jį. Tokie kadaise buvo kilmingi žmonės.

— Betgi, tėveli, Teodoras yra aukštos kilmės ir, kaip man rašė, turtingas. Jo tėvas prieš Revoliuciją buvo vadinamas ševaljė de Somervjė.

Tai išgirdęs, ponas Gijomas dirstelėjo į savo baisūnę pačią, kuri, moteriškai susierzinusi, stukseno kulnu į grindis ir niūriai tylėjo; ji netgi stengės nesvaidyti tūžmingų žvilgsnių į Ogiustiną ir, regis, visą atsakomybę už tokį rimtą reikalą paliko ponui Gijomui, jeigu jau jos patarimai praslydo pro ausis; ir vis dėlto, nors dėjosi abejinga, vos pamačiusi, kad jos vyras nusiteikęs taip ramiai pakelti šią katastrofą, neturinčią nieko bendro su prekyba, sušuko:

— Iš tikrųjų, pone, jūs nuolaidus savo dukterims... tačiau...

Prie durų sustojusios karietos bildesys išsyk nutraukė priekaištus, kurių senasis pirklys su baime laukė. Vidury kambario išdygo ponia Rogen ir, išvydusi tris šios namų scenos veikėjus, globėjišku tonu pareiškė:

— Aš viską žinau, sesule!

Ponia Rogen turėjo vieną trūkumą: jinai manė, kad Paryžiaus notaro žmonai tinka aukštuomenės damos vaidmuo.

— Aš viską žinau,— pakartojo ji,— ir atlėkiau į Nojaus laivą kaip balandė su alyvos šakele. Aš skaičiau šitą alegoriją „Krikščionybės genijuje“[13],— tarė ji, atsisukusi į ponią Gijom,— palyginimas turėtų jums patikti, sesule. Ar jūs žinote,— pridūrė ji, šypsodamasi Ogiustinai,— kad ponas de Somervjė — žavingas žmogus? Šįryt jis man padovanojo mano portretą, nutapytą išties meistriškai. Jo vertė — mažiausiai šeši tūkstančiai frankų.

Su šiais žodžiais ji lengvai pliaukštelėjo ponui Gijomui per ranką. Senojo pirklio lūpas iškreipė jam įprasta nepasitenkinimo grimasa.

— Aš gerai pažįstu poną de Somervjė,— toliau čiulbėjo „balandė“.— Jau dvi savaites jis lankosi mano vakaruose, ir visi juo sužavėti. Jis išsipasakojo man savo kančias ir paprašė mane būti jo užtarėja. Šįryt sužinojau, kad jis dievina Ogiustiną, ir jinai turi jam priklausyti. Ak sesule, tiktai nepurtykit galvos! Žinokit, jis turės barono titulą, ir pats imperatorius Salone jau apdovanojo jį Garbės legiono ordinu. Rogenas dabar jo notaras ir žino visus jo reikalus. Tai va! Po-

nas de Somervjė gauna iš savo nekilnojamo turto dvylika tūkstančių svarų pajamų. Ar jūs nutuokiat, kad tokio žmogaus uošvis gali iškilti, pavyzdžiui, tapti savo apygardos meru? Negi užmiršote, jog Diuponas[14] buvo padarytas Imperijos grafu ir senatoriumi už tai, kad, kaip meras, išėjo pasveikinti imperatoriaus, įžengusio į Vieną? Ak! Ogiustina ištekės už jo. Aš pati dievinu šitą puikų jaunuolį. Tokią meilę kaip jo meilė Ogiustinai aptiksi tik romanuose. Taip, mieloji, tu būsi laiminga, ir visos norėtų būti tavo vietoje. Mano vakaruose lankosi hercogienė de Kariljano, kuri kraustosi iš proto dėl pono de Somervjė. Pikti liežuviai šneka, kad ji ateina pas mane tik dėl jo, tarytum vakar iškeptai hercogienei nepriderėtų lankytis pas ponią Ševrel,— o juk mano giminė jau visą amžių priklauso garbingai buržuazijai.

— Ogiustina,— vėl prakalbo ponia Rogen po trumpos pauzės,— aš regėjau tavo portretą. Viešpatie! Kokia grožybė! Ar žinai, kad imperatorius užsigeidė jį pamatyti? Jis juokdamasis pasakė vicekonetabliui, kad jeigu jo rūmuose, kai į juos privažiuoja karalių, būtų daug tokių moterų, jis įstengtų nuolatos palaikyti taiką Europoje. Argi ne malonu tai girdėti?

Audra, kuria prasidėjo ši diena, pasirodė panaši į pačios gamtos audras, ir jai praėjus stojo ramus ir giedras oras. Ponia Rogen taip užbūrė ponus Gijomus savo gražbyliavimu, tiek stygų vienu metu kliudė sausose jų širdyse, kad galiausiai užgavo ir tą stygelę, kuri padėjo jai laimėti. Toje keistoje epochoje prekiautojai ir finansininkai labiau nei bet kada buvo apimti pašėlusios manijos giminiuotis su didikais, ir Imperijos generolai gan sėkmingai naudojosi tuo polinkiu. Ponas Gijomas ypač priešinosi šiai pražūtingai aistrai. Jo mėgstami teiginiai buvo tokie: moteris, norėdama būti laiminga, turi ištekėti už savo luomo žmogaus; tas, kuris užsigeidė per aukštai iškilti, anksčiau ar vėliau bus nubaustas; meilė tokia neatspari šeimyniniam gyvenimui, kad tik svarios abiejų dorybės gali atnešti laimę; vienas iš sutuoktinių neturėtų būti labiau išsilavinęs už kitą, nes visų pirma būtinas abipusis supratimas; kai vyras kalba graikiškai, o žmona lotyniškai, juodviem gresia bado mirtis. Tai buvo jo paties sukurta patarlė. Jisai lygino šitokias vedybas su senoviniais šilko ir vilnos audiniais, kur šilkas galų gale visuomet perzulina vilną. Tačiau žmogaus širdyje slypi tiek tuštybės, kad locmano, taip užtikrintai vairuojančio „Sviediniu žaidžiančią katę“, apdairumas neatsilaikė prieš ponios Rogen žodžių laviną. Rūsčioji ponia Gijom pirma rado dukters jausmuose motyvų, leidžiančių jai nusižengti savo principams, ir sutiko

priimti poną de Somervjė, pasiryžusi surengti jam griežtą egzaminą.

Senasis pirklys susirado Žozefą Leba ir paaiškino jam padėtį. Pusę septynių valgomajame, išgarsintame dailininko, po stikliniu stogu susirinko ponia ir ponas Rogenai, jaunasis dailininkas ir jo žavioji Ogiustina, Žozefas Leba, kantriai nešąs savo laimės naštą, ir panelė Viržini, kuriai migrena jau buvo praėjusi. Ponia ir ponas Gijomai svajonėse jau matė savo vaikų gyvenimą sutvarkytą, o „Sviediniu žaidžiančios katės" likimą patikėtą prityrusioms rankoms. Jie nesitvėrė pasitenkinimu, kai deserto metu gavo iš Teodoro dovanų nuostabųjį paveikslą, kurio jiems anksčiau nepavyko pamatyti,— o juk šis paveikslas vaizdavo sceną senoje jų krautuvėje, atnešusioje tiek laimės.

— Kaip miela! — sušuko Gijomas.— Tik pamanykit, už jį siūlė trisdešimt tūkstančių frankų!

— O, čia nupieštos mano kripės,— pasidžiaugė ponia Gijom.

— Ir išvyniotos medžiagos,— pridūrė Leba.— Taip ir traukia jas pačiupinėti.

— Drapiruotė visuomet gerai atrodo,— atsakė dailininkas.— Mes, šiuolaikiniai tapytojai, būtume be galo laimingi, jei mums drapiruotė išeitų tokia tobula kaip senovės dailininkų.

— Vadinas, jums patinka draperijos! — sušuko tėtušis Gijomas.— Na, po šimts pypkių! Duokš ranką, mano jaunasis drauge. Jeigu jūs vertinate prekybą, mudu rasime bendrą kalbą. O kurių galų ją niekinti? Pasaulis nuo to ir prasidėjo — juk Adomas pardavė rojų už obuolį. Beje, tai nebuvo naudingas sandėris.

Ir senasis pirklys pratrūko garsiu, širdingu juoku, sužadintu šampano, kurį jis dosniai pilstė visiems iš eilės. Jaunojo dailininko akis dengė toks storas raištis, kad būsimieji giminės pasirodė jam mieli. Jis teikėsi palinksminti juos keliais gero skonio juokeliais ir užsikariavo visų simpatiją. Vakare, kada svetainė, apstatyta, Gijomo žodžiais tariant, prabangiausiais baldais, ištuštėjo, kada ponia Gijom vaikštinėjo nuo stalo prie židinio, nuo žvakidės prie žvakidės, skubėdama užpūsti žvakes, šaunusis prekybininkas, kuriam niekada netrūko nuovokos, kai buvo kalbama apie biznį ir pinigus, prisitraukė savo dukterį Ogiustiną, pasisodino ant kelių ir išdėstė jai štai ką:

— Mielas vaikuti, jei nori, tekėk už savojo Somervjė — tavo valia rizikuoti tais trisdešimt tūkstančių frankų, kuriuos galima susižerti sugadinus gerą drobę. Pinigai, nukritę iš dangaus, greit išeina vėjais. Argi aš negirdėjau, kaip šįvakar tas jaunas mataras sakė, jog

monetos tam ir apskritos, kad riedėtų! Monetos apskritos švaistūnams, o taupiems žmonėms, kurie deda skatiką prie skatiko, jos plokščios. Taigi, vaikuti, tas gražuolis sakosi duosiąs tau karietų, deimantų? Jis turi pinigų, kuriuos išleis dėl tavęs — *bene sit!** Tai ne mano reikalas. Bet dėl tavo kraičio, tai aš nepageidauju, kad pinigai, taip sunkiai sutaupyti, būtų išmėtyti karietoms ar blizgučiams. Kas per daug kleidžia, niekuomet nebus turtingas. Už šimtą tūkstančių ekiu tavo kraičio nenusipirksi viso Paryžiaus. Nors ir turėsi vieną dieną gauti dar kelis šimtus tūkstančių frankų, aš, po paraliais, priversiu tave kuo ilgiau jų laukti! Tai va, pasivedėjau tavo jaunikį į šoną ir kaip žmogus, iškėlęs Lekokui ieškinį, nesunkiai įtikinau dailininką, kad jis ir jo žmona turi atskirai valdyti turtą. Aš pažiūrėsiu, kad sutartyje būtų nurodyti dovanojimai, kuriuos jis tau žada. Žinai, mano vaikuti, aš viliuosi tapti seneliu ir, po šimts pypkių, noriu iš anksto pasirūpinti anūkais. Taigi čia pat prisiek man, kad be mano patarimo niekuomet nepasirašysi jokių vertybinių popierių; o jeigu aš per daug anksti iškeliausiu pas tėtušį Ševrelį, prisiek, kad tarsiesi su jaunuoju Leba, savo svainiu. Pažadėk man tai.

— Taip, tėveli, pažadu.

Kai duktė švelniu balsu ištarė šiuos žodžius, senis pabučiavo ją į abu skruostus. Tą vakarą visi įsimylėjėliai miegojo beveik taip pat ramiai kaip ponas ir ponia Gijomai.

Praėjus keliems mėnesiams po šio įsimintino sekmadienio, didysis Švento Lupo bažnyčios altorius tapo dviejų — tokių skirtingų — sutuoktuvių liudininku. Ogiustina ir Teodoras meile spindinčiomis akimis švieste švietė iš laimės, buvo elegantiškai išsidabinę, jų laukė prašmatnus ekipažas. Viržini, atvažiavusi su šeima išnuomota karieta, nuolankiai ėjo paskui jaunesniąją seserį, įsikibusi tėvui į parankę, kukliai apsirengusi, tarytum šešėlis, reikalingas paveikslo harmonijai. Bažnyčioje ponas Gijomas padarė viską, kas įmanoma, kad Viržini būtų sutuokta anksčiau už Ogiustiną, tačiau jam buvo skaudu matyti, kaip aukštesnieji ir žemesnieji dvasininkai kiekvienu atveju kreipiasi į puošnesnę nuotaką. Jis girdėjo, kaip kai kurie jo kaimynai liaupsina už sveiką protą panelę Viržini — jinai, anot jų, pasirinkusi rimtesnę partiją ir likusi ištikima kvartalui,— ir tuo pat metu iš pavydo laido kandžias pastabas Ogiustinos atžvilgiu — juk šioji tekanti už dailininko, aristokrato; jie su tam tikru siaubu pridurdavo, kad jei Gijo-

* Tebūnie taip! (*Lot.*)

mai užsigeidė garbės, gelumbės prekybai atėjo galas. Vienas senas vėduoklių pirklys pareiškė, jog tas švaistūnas neilgai trukus paliks žmoną be skatiko, ir tėtušis Gijomas *in petto** pasidžiaugė savo įžvalgumu sudarant vedybų sutartį. Vakare, po ištaigingo pobūvio, pasibaigusio gausia vakariene, kokios dabartinei kartai jau beveik išgaravusios iš atminties, ponas ir ponia Gijomai pasiliko savo name Karvelidės gatvėje, kur vyko vestuvių puota, ponas ir ponia Leba vestuvine karieta grįžo į senuosius namus Sen Deni gatvėje vairuoti „Svediniu žaidžiančios katės" laivo, o dailininkas, apsvaigęs iš laimės, paėmė glėbin savo brangiąją Ogiustiną ir, vos tik jų ekipažas atvažiavo į Trijų Brolių gatvę, ant rankų nusinešė ją į kambarius, išgražintus visokiausių menų.

Kone ištisus metus jaunavedžiai gyveno atsiduodami aistros šėlsmui, pagavusiam Teodorą, ir nė mažiausias debesiukas netemdė giedros padangės virš jųdviejų galvų. Šiedviem įsimylėjėliams gyvenimas nesudarė jokių sunkumų. Teodoras kiekvieną dieną išdabindavo neįtikėtinais malonumų žiedais, jo aistrų protrūkius keisdavo švelni apatija per atilsio valandėles, kai sielos, patirdamos ekstazę, pakyla į tokias aukštumas, kad, regis, užmiršta kūnišką artumą. Laiminga Ogiustina be atodairos leidosi nešama audringo savo laimės srauto: jai dingojos, kad vis dar negana atsidavusi leistinai ir šventai sutuoktinių meilei; paprasta ir naivi, jinai, beje, nei mokėjo koketuodama atsisakinėti, nei žinojo, kokią valdžią jauna aukštuomenės moteris įgauna savo vyrui išradingais kaprizais; ji pernelyg mylėjo, kad galvotų apie ateitį, ir neįsivaizdavo, jog šis džiaugsmu trykštąs gyvenimas kada nors gali baigtis. Ji jautėsi laiminga, būdama vyrui visų malonumų šaltiniu, ir tikėjo, kad šioji nepasotinama meilė visuomet bus jai gražiausia puošmena, o jos aukojimasis ir klusnumas amžinai vilios. Galų gale laiminga meilė nušvietė ją tokiu grožiu, kad tas grožis įkvėpė jai išdidumo ir teikė vilties, jog visąlaik pajėgs valdyti vyrą, taip lengvai užsidegantį kaip de Somervjė. Moterystė nedavė Ogiustinai kitokių pamokų, tik meilės pamokas. Apsupta laimės, ji liko toji pati neišmani mergiūkštė, tyliai gyvenusi Sen Deni gatvėje, ir jai nė minties nekilo įgyti tos visuomenės, kurioje teks suktis, manieras, išsilavinimą, toną. Jos žodžiai buvo meilės žodžiai, ir jai nestigo proto lankstumo nei išraiškos grakštumo, bet ji naudodavosi kalba, būdinga visoms moterims, kai jos pasineria į aistrą — matyt, savo stichiją. Jei Ogiustina

* Širdyje (*it.*).

netyčia pareikšdavo nuomonę, nesutampančią su Teodoro nuomone, jaunasis dailininkas pasijuokdavo, kaip juokiamasi iš pirmųjų svetimšalio daromų klaidų,— nors jeigu jis tų klaidų netaiso, jos galų gale pradeda įgristi. Kad ir kokia karšta buvo meilė, baigiantis metams — tokiems žaviems ir taip greit pralėkusiems — Somervjė vieną rytą pajuto būtinybę grįžti prie savo darbų ir įpročių. Jo žmona, beje, laukėsi. Jis vėl susitiko su bičiuliais. Per sunkius, kankinančius metus, kai jaunoji moteris žindė savo pirmagimį, jis, be abejo, dirbo su įkarščiu, tačiau kartais vėl imdavo ieškotis pasilinksminimų aukštuomenėje. Mieliausiai lankydavosi hercogienės de Kariljano namuose — jai pagaliau pavyko privilioti garsųjį dailininką. Kai Ogiustina atsigavo, kai sūnui jau nebereikėjo nuolatinės priežiūros, kuri neleidžia motinai išeiti iš namų prasiblaškyti, Teodoras panūdo pasirodyti viešumoje su gražia žmona, pajusti kitų pavydą ir susižavėjimą,— juk tai visuomet paglosto mūsų savimeilę. Lankytis viename salone po kito, atspindint savo vyro šlovės šviesą, matyti, kaip jai pavydi moterys,— tapo Ogiustinai nauja džiaugsmų puokšte; tačiau tai buvo paskutinis jų vedybinės laimės atšvaitas. Visų pirma vyro tuštybę užgavo tai, kad nors ir kaip Ogiustina stengėsi, vis tiek aikštėn iškilo jos neišprusimas, kalbos nevalyvumas ir galvosenos ribotumas. Pirmoji meilės ugnis vos ne pustrečius metus tramdė Somervjė charakterį, bet kai viskas pasidarė nebenauja ir stojo ramybė, jis vėl grįžo prie polinkių ir įpročių, kurie trumpam buvo pakeitę savo kryptį. Poezija, tapyba ir nepaprastas vaizduotės žaismas turi neginčijamų teisių į iškilius protus. Šiems siautulingos dvasios poreikiams Teodoras buvo ištikimas ir tuos dvejus metus, jie tiktai rado naujo peno. Kai meilės laukai buvo išvaikščioti, kai dailininkas be saiko, kaip kad daro vaikai, prisiraškė rožių ir rugiagėlių, nepastebėdamas, kad jos nebetelpa į glėbį, vaizdas pasikeitė. Rodydamas žmonai geriausių savo kūrinių eskizus, jis išgirsdavo šūksnį, panašų į tėtušio Gijomo: „Kaip miela!" Toks beaistris žavėjimasis reiškė ne sąžiningą jos nuomonę, o tikėjimą meilės žodžiu. Ogiustinai žvilgsnis turėjo didesnę vertę už patį gražiausią paveikslą. Vienintelės aukštumos, kurias ji pažinojo, buvo jausmų aukštumos. Galiausiai Teodorui norom nenorom teko pripažinti žiaurią tiesą: jo žmona nejautri poezijai, ji gyvena ne jo viešpatijoje, neseka paskui jį visų jo užgaidų, improvizacijų, džiaugsmų, sielvartų keliais; jinai vaikščioja žemiškame, realiame pasaulyje, o tuo tarpu jis skrajoja dausose. Paprastos sielos negali suprasti, kaip be atvangos kamuojasi žmogus, susietas su kitu pačiu intymiausiu

jausmu ir amžinai priverstas slopinti brangiausius minties polėkius, grąžinti nebūčiai vaizdinius, įkvėptus jam magiškos galios. Šioji kankynė jam ypač žiauri todėl, kad to jausmo, kurį jis puoselėja savo draugei, pagrindinis įsakymas — niekada nieko neslėpti viens nuo kito, dalintis tiek besiliejančiomis mintimis, tiek dvasiniais išgyvenimais. Prigimties reikmių neapgausi nenubaustas: jinai nepermaldaujama kaip ir Būtinybė, kurią, aišku, galima laikyti socialine prigimtimi. Somervjė užsisklęsdavo dirbtuvės tyloje ir ramybėje, vildamasis, jog nuolatinis bendravimas su dailininkais ugdys jo žmoną ir padės iš pašalo prasikalti tikros inteligencijos daigams,— juk jais, kai kurių didelių protų nuomone, iš prigimties apdovanoti visi; tačiau Ogiustina buvo pernelyg nuoširdžiai dievota, ir ją gąsdino dailininkų laikysena. Per pirmus pietus, surengtus Teodoro, ji išgirdo, kaip vienas jaunas tapytojas su vaikišku lengvabūdiškumu, kurio ji nesuprato ir kuris pateisina bet kokius šventvagiškus juokus, pareiškė:

— Betgi jūsų rojus, ponia, nėra gražesnis už Rafaelio „Atsimainymą". O man pakyrėjo į jį žiūrėti.

Ogiustina įnešė į šią smagią bendriją santūrumo, ir tai visi pajuto; jos buvimas varžė. O dailininkai, kai juos kas varžo, negailestingi: jie sprunka arba šaiposi.

Ponia Gijom, be kitų juokingų bruožų, turėjo dar ir tokį — pabrėžtinai stengėsi išlaikyti orumą, jos manymu, būtiną ištekėjusiai moteriai; nors iš to dažnai būdavo pasijuokiama, Ogiustina norom nenorom trupučiuką mėgdžiojo dorybingąją motiną. Šis perdėtas drovumas, kurio paprastai neišvengia doros moterys, paskatino dailininkus brūkštelėti pieštuku keletą škicų — tai buvo nekalti juokai, pakankamai taktiški, kad Somervjė neužsigautų. Pašaipos galėjo būti net kandesnės — juk tai galų gale tebuvo bičiulių atkirtis jam. Tačiau toks žmogus kaip Teodoras, itin jautrus svetimai nuomonei, viską ėmė į širdį. Tad nejučia pradėję vėsti jausmai kuo toliau, tuo labiau šalo. Kas nori būti laimingas santuokoje, turi įkopti į kalną, kurio siaura viršūnė kitoje pusėje baigiasi stačiu ir slidžiu šlaitu — juo ir nusirito žemyn tapytojo meilė. Jis nusprendė, kad žmona negali suprasti dvasinės nuostatos, teisinančios jo paties akyse savotišką elgesį su ja, ir manė esąs visiškai nekaltas, slėpdamas mintis, kurių ji vis tiek nebūtų sugaudžiusi, ir nusižengimus, kuriuos vargu ar būtų pateisinęs buržuazinės moralės teismas. Ogiustina nugrimzdo į niūrų ir tylų liūdesį. Dėl šių užslėptų jausmų tarp sutuoktinių išaugo siena ir diena iš dienos darėsi storesnė. Nors vyras ir buvo jai atidus, Ogiustina tie-

siog drebėjo matydama, kad jis saugo kitiems tuos proto ir žavesio lobius, kuriuos kitados buvo sudėjęs jai po kojų. Veikiai ji su neviltim ėmė įsiklausyti į linksmus tauškalus apie vyrų neištikimybę, taip mėgstamus aukštuomenėje. Ji nesiskundė, bet jos elgsena prilygo priekaištams. Po trejų vedybinio gyvenimo metų šioji jauna ir graži moteris, kuri, važiuodama prašmatniu ekipažu, traukė visų žvilgsnius, kuri gyveno supama šlovės ir turto, keldama pavydą tiekai lengvapėdžių žmonių, nemokančių teisingai vertinti gyvenimo situacijų, tapo mirtino sielvarto auka; jos veido skaistis išblanko, ji ėmė mąstyti, lyginti; paskui nelaimė atskleidė jai pirmuosius patirties puslapius. Ji nusprendė ir toliau didvyriškai vykdyti savo pareigas, tikėdamasi, kad kilnus jos elgesys anksčiau ar vėliau grąžins jai vyro meilę; tačiau buvo kitaip. Kai Somervjė, pavargęs nuo darbo, išeidavo iš dirbtuvės, Ogiustina nesuskubdavo taip greit užkišti rankdarbio, kad dailininkas nepamatytų, kaip jo žmona su geros namų šeimininkės kruopštumu taiso namų ir jo baltinius. Ji kilniaširdiškai, nė kiek nemurmėdama, apmokėdavo visas švaistūno vyro išlaidas; tačiau, norėdama išsaugoti savo brangiojo Teodoro turtą, stengėsi kuo mažiau leisti pinigų ir savo reikmėms, ir įvairiems namų ūkio reikalams. Toks elgesys nesuderinamas su menininkų nerūpestingumu — juk jie, gyvenimui baigiantis, būna tiek prisimėgavę jo džiaugsmais, kad niekada neieško savo žlugimo priežasčių. Neverta aprašinėti, kaip, pamažėliais blankstant spalvoms, užgeso jiems švytėjęs medaus spalvos mėnuo ir juodu užgriuvo akla tamsybė. Liūdinti Ogiustina jau seniai girdėjo vyrą su užsidegimu kalbant apie hercogienę de Kariljano, ir štai vieną vakarą bičiulė su piktdžiugiška užuojauta atskleidė jai, kokie gi jausmai sieja Somervjė su žymia imperatoriaus rūmų kokete. Dvidešimt vienerių metų Ogiustina, žydėte žydinti jaunyste ir grožiu, sužinojo, kad vyras neištikimas jai su trisdešimt šešerių metų moterim. Jausdamasi nelaiminga aukštuomenėje, kurios šventės atrodė jai tuščios, vargšelė jau nebesuprato nei kaip ja žavimasi, nei kokį pavydą ji kelianti. Jos grožis įgavo naują prasmę. Veido, dvelkiančio liūdesiu, švelnumas bylojo apie susitaikymą su lemtimi, o blyškumas — apie paniekintą meilę. Aplink ją iškart ėmė suktis patys patraukliausi vyrai, bet ji liko vieniša ir tyra. Keletas paniekos žodžių, ištrūkusių vyrui, įstūmė ją į neapsakomą neviltį. Pražūtinga šviesa nušvietė jai šios santuokos trūkumus: ji nuspėjo, kad skurdus jos išsilavinimas trukdo jos sielai visiškai susilieti su Teodoro siela; ji taip mylėjo, jog atleido vyrui ir kaltino save. Ji raudojo kruvinomis ašaromis ir pagaliau suvokė, kad

santuoka gali būti nelygi ne tik dėl papročių ir luomų skirtumų, bet ir dėl dvasinių skirtumų. Prisimindama šviesų savo vedybinio gyvenimo pavasarį, ji suprato, kokia beribė buvo toji praėjusi laimė, ir širdyje pripažino, jog už gausų meilės derlių tegalima sumokėti viso gyvenimo nelaime. Tačiau ji per daug nuoširdžiai mylėjo, kad galutinai prarastų viltį. Todėl nors jai buvo jau dvidešimt vieneri metai, ryžosi lavintis, kad jos vaizduotė taptų bent jau verta tos vaizduotės, kuria žavėjosi. „Jei aš ir ne poetė,— sakė ji sau,— tai bent imsiu suprasti poeziją".

Taigi, parodydama tą valios jėgą, tą energiją, kurios netrūksta visoms mylinčioms moterims, ponia de Somervjė pamėgino keisti savo būdą, pomėgius ir įpročius; tačiau, rydama knygas, ryžtingai mokydamasi, ji pasiekė tik tiek, kad pasidarė nebe tokia neišmanėlė. Proto lankstumas ir gebėjimas laisvai palaikyti pokalbį — gamtos dovana arba nuo mažens pradėto auklėjimo vaisius. Ji galėjo vertinti muziką, ja mėgautis, bet nemokėjo su įkvėpimu dainuoti. Ji suprato literatūrą ir poezijos grožį, bet jau buvo per vėlu dabinti visu tuo nepaklusnią atmintį. Ji su malonumu klausydavosi aukštuomenės pašnekesių, bet pati negalėdavo jų pagyvinti. Religinės pažiūros ir prietarai, įdiegti vaikystėje, kliudė jos protui visiškai išsilaisvinti. Pagaliau, Teodoro sąmonėn jau buvo įsismelkęs išankstinis nusistatymas prieš ją, ir jai nepavyko jo įveikti. Dailininkas šaipėsi iš tų, kurie liaupsino jo žmoną, ir tos pašaipos buvo gan pagrįstos: šioji jauna, užuojautos verta būtybė tiek jį garbino, kad jo akivaizdoje arba likusi viena su juo drebėte drebėdavo. Suvaržyta pernelyg didelio noro patikti vyrui, ji jausdavo, kaip jos protas ir žinios išgaruoja, užgožti vienintelio jausmo. Netgi Ogiustinos ištikimybė erzino neištikimąjį vyrą, ir jis sakytum pats stūmė ją nusidėti, laikydamas jos dorumą paprasčiausiu šaltumu. Ogiustina bergždžiai stengėsi pergalėti savo sveiką protą, pataikauti vyro kaprizams ir fantazijoms, nusilenkti jo savimeilei ir tuštybei,— jos aukojimasis nedavė jokių vaisių. Galbūt juodu jau buvo praleidę tą laiką, kai sielos gali viena kitą suprasti. Vieną dieną perdėm jautri jaunosios moters širdis patyrė smūgį, taip smarkiai įtempusį jausmų saitus, kad galėjai įtarti juos nutrūkus. Ji užsisklendė savy. Bet greitai jai šovė į galvą pragaištinga mintis ieškoti paguodos ir patarimų savo šeimoje.

Ir štai vieną rytą ji atsidūrė prieš keistąjį fasadą to niūraus ir tylaus namo, kur prabėgo jos vaikystė. Ji atsiduso vėl išvydusi langą, iš kurio kadaise pasiuntė pirmąjį bučinį vyriškiui, dabar pripildžiu-

siam jos gyvenimą tiek šlovės, tiek nedalios. Niekas nepasikeitė šioje užlandoje, tiktai gelumbės prekyba dar labiau suklestėjo. Ogiustinos sesuo sėdėjo už senovinio prekystalio motinos vietoje. Nelaimingoji jaunėlė užtiko savo svainį su plunksna už ausies, ir jis atrodė toks užsiėmęs, kad beveik jos negirdėjo; grėslūs ženklai liudijo, kad vyksta bendroji inventorizacija; taigi atsiprašęs svainis ją paliko. Sesuo priėmė ją gan šaltai, neslėpdama apmaudo. Iš tiesų, lig šiol Ogiustina tik važiuodama pro šalį išlipdavo visa spindinti iš savo prašmatnaus ekipažo ir užbėgdavo pas seserį. Apdairiojo Leba žmona, pamaniusi, kad svarbiausia šio ankstyvo vizito priežastis — pinigai, stengėsi išlaikyti santūrų toną, ir Ogiustina keliskart net šyptelėjo. Tapytojo žmona pamatė, jog, išskyrus kriputes ant kyko, Viržini buvo verta motinos įpėdinė, serginti senovinę „Sviediniu žaidžiančios katės" garbę. Per pusryčius Ogiustina pastebėjo, kad tvarka šiuose namuose šiek tiek pasikeitusi, ir tai darė garbę sveikam Žozefo Leba protui: tarnautojai pasilikdavo savo vietose deserto metu, jiems buvo leidžiama šnekėtis, o turtingas stalas bylojo apie gerovę, nors ir be prabangos. Jaunosios damos žvilgsnis užkliuvo už bilietų į ložę „Komedi Fransez" teatre, ir ji prisiminė retkarčiais matydavusi ten seserį. Ponios Leba pečius gaubė puošnus kašmiro šalis, rodantis, kad vyras atidus ir dosnus jai. Trumpai tariant, sutuoktiniai žengė koja kojon su laiku. Ogiustina netruko susigraudinti, vos ne ištisą dieną stebėdama, kokia laime džiaugiasi ši gerai deranti pora — teisybė, toji laimė buvo vienoda, be egzaltacijos, tačiau ir be audrų. Jie žiūrėjo į gyvenimą kaip į prekybinį sandėrį, kur visų pirma reikia ginti savo firmos garbę. Nesulaukdama iš vyro ypatingos meilės, žmona pasistengė ją išugdyti. Žozefas Leba nejučia išmoko gerbti, branginti Viržini, ir laikas, kurio reikėjo sutuoktinių laimei pražysti, tapo tos laimės ilgaamžiškumo garantija.

Kai Ogiustina su ašaromis išdėstė savo liūdną padėtį, jai teko atlaikyti laviną banalių pamokymų, kuriais jos seserį buvo apginklavusi Sen Deni gatvės moralė.

— Bėda jau įvyko, žmonele,— tarė Žozefas Leba,— pamėginkime duoti seseriai gerą patarimą.— Ir apsukrus pirklys vangiai ėmė svarstyti, kaip įstatymai ir papročiai galėtų Ogiustiną išvaduoti iš kritiškos situacijos; jis, taip sakant, sunumeravo visas galimybes, suskirstė jas pagal svarbą į keletą kategorijų, tarytum būtų kalbama apie skirtingų rūšių prekes; paskui sudėjo jas ant svarstyklių, pasvėrė ir galų gale, įstumdamas savo svainę į dar didesnę neviltį, patarė jai priimti

žiaurų sprendimą, nesiderinantį su ta meile, kurią jinai vis dar jautė savo vyrui; šioji meilė vėl karštai suliepsnojo, kai ji išgirdo Žozefą Leba kalbant apie teismą. Ogiustina padėkojo abiem geradariams ir grįžo namo dar labiau kamuojama abejonių negu prieš tardamasi su jais. Tada ji ryžosi nukakti į seną namą Karvelidės gatvėje, ketindama patikėti savo negandas tėvui ir motinai, nes buvo panaši į tuos ligonius, kurie, atsidūrę beviltiškoj padėty, išmėgina visus vaistus ir netgi deda vilčių į žolininkę. Senukai sutiko dukterį su tokiu džiaugsmu, kad ji net susigraudino. Dukters apsilankymas buvo jiems pramoga, verta didžiausio lobio. Jau ketverius metus jie plaukė gyvenimo jūra be tikslo ir be kompaso. Sėdėdami prie židinio, pasakodavo viens kitam apie vargus, patirtus Maksimumo režimo metu, apie tai, kaip supirkinėdavo gelumbę, kaip išvengė bankrotų, o daugiausia apie garsųjį Lekoko krachą — tėtušio Gijomo mūšį prie Marengo[15]. Paskui, aptarę senąsias bylas, jie prisimindavo tas inventorizacijas, kai buvo apskaičiuotas didžiausias pelnas, ir toliau porindavo viens kitam senas Sen Deni kvartalo istorijas. Antrą valandą tėtušis Gijomas eidavo užmesti akies į „Sviediniu žaidžiančios katės" namus; grįždamas stabtelėdavo prie visų krautuvėlių, kitados konkuravusių su juo, ir jauni jų savininkai mėgindavo įtraukti senąjį pirklį į kokią nors rizikingą finansinę operaciją, o jis, kaip buvo įpratęs, niekuomet kategoriškai neatsisakydavo. Gijomų arklidėje nuo nutukimo gaišo du puikūs normandiški arkliai: ponia Gijom naudojosi jais tik sekmadieniais, važiuodama į Sumą parapijos bažnyčioje. Tris kartus per savaitę garbioji ponia duodavo pietus. Savo žento Somervjė užtartas, tėtušis Gijomas buvo paskirtas kariuomenės mundiruotės patariamojo komiteto nariu. Nuo to laiko, kai ponios Gijom vyras atsidūrė tokiame aukštame valdžios poste, ji nusprendė laikytis oriai: jos namai buvo tiek prikimšti auksinių bei sidabrinių puošmenų ir neskoningų, nors gan brangių baldų, kad paprasčiausias kambarys panėšėjo į koplyčią. Kiekviena smulkmena šiuose namuose sakytum bylojo apie taupumo ir išlaidumo kovą. Gijomas, regis, stengėsi investuoti pinigus kur tik įmanoma, net pirkdamas žvakidę. Šioje turtingoje mugėje, aiškiai išduodančioje, kad sutuoktiniai neturi ką veikti, garsusis Somervjė paveikslas užėmė garbingą vietą ir buvo tikra paguoda ponui ir poniai Gijomams — dvidešimt kartų per dieną jie pro akinių stiklus nukreipdavo žvilgsnį į šią drobę, vaizduojančią ankstesnį jų gyvenimą, kuris jiems atrodė pilnas veiklos ir toks įdomus.

Išvydus tuos namus ir kambarius, kur viskas dvelkė senatve ir ba-

nalumu, pamačiusi šias dvi būtybes, tarsi išmestas ant auksinės uolos toli nuo pasaulio ir idėjų, kurios varo gyvenimą pirmyn, Ogiustina buvo priblokšta; dabar ji regėjo antrąją pusę paveikslo, kurio pirmoji pusė nustebino ją Žozefo Leba namuose: tai buvo judrus ir drauge sustingęs gyvenimas, kažkokia mašinali ir instinktyvi egzistencija, panaši į bebrų egzistenciją; tada ji pajuto pasididžiavimą savo kančiomis, pagalvojusi, kad jos kilo iš pusantrų metų trukusios laimės, jos manymu, vertesnės už aibę tokių siaubingai tuščių egzistencijų kaip šioji. Tačiau ji nuslėpė šį ne itin palankų jausmą ir atskleidė seniems tėvams naujus savo dvasios lobius, tą koketišką švelnumą, kurio ją išmokė meilė, ir nuteikė juos atlaidžiai išklausyti jos šeimyninių skundų. Seni žmonės jaučia silpnybę tokioms išpažintims. Ponia Gijom panūdo iškvosti mažiausias šio keisto gyvenimo smulkmenas, gyvenimo, jai primenančio pasaką. Netgi tai, ką sužinojo apie Kanados laukinius iš „Barono Ontano kelionių“[16], kurias ji vis pradėdavo skaityti ir niekada nebaigdavo, nebuvo tiek negirdėta neregėta.

— Kaipgi taip, vaikeli? Tavo vyras užsidaro su nuogomis moterimis, o tu, paikše, manai, kad jisai jas piešia?

Su šiuo šūksniu senoji pasidėjo akinius ant rankdarbių staliuko, krestelėjo sijonus ir nuleido sunertas rankas ant kelių, pakylėtų šildyklės — jos numylėto postamento.

— Bet, mamute, joks dailininkas negali apsieiti be modelio.

— Jis pabijojo mums visa tai pasakyti, kai prašė tavo rankos. Jei būčiau žinojusi, nebūčiau leidusi savo dukros už žmogaus, kuris verčiasi tokiu amatu. Tikėjimas draudžia šitokias šlykštynes, tai nedorovinga. Kelintą valandą, sakei, jis grįžta namo?

— Na pirmą... antrą...

Senukai susižvalgė baisiausiai nustebę.

— Tai gal jis lošia? — paklausė Gijomas.— Mano laikais tik lošėjai grįždavo namo taip vėlai.

Ogiustina patempė lūpą, atmesdama tokį kaltinimą.

— Tikriausiai naktimis kamuojiesi jo laukdama,— vėl prakalbo ponia Gijom.— Bet ne, tu miegi, teisybė? O kai tas pabaisa pralošia, jis tave pažadina.

— Ne, mamute, anaiptol — kartais jis labai linksmas. Gan dažnai, kai gražus oras, netgi siūlo man atsikelti ir pasivaikščioti po mišką.

— Po mišką tokiu metu? Vadinas, tavo būstas labai mažas, jei jam neužtenka savo kambario, savo svetainių ir dar reikia lakstyti, kad... Tas nevidonas siūlo tau vaikščioti naktimis, kad tu pasičiuptum

slogą. Jis nori tavim atsikratyti. Kur tai matyta, kad solidus vyriškis, turintis rimtą darbą, strakaliotų kaip nuo sieto paleistas.

— Bet, mamute, jūs nesuprantat, kad talentui ugdyti reikia dvasinio pakilimo? Jis be galo mėgsta scenas, kurios...

— Ak! Aš jam užtaisyčiau gražių scenų,— sušuko ponia Gijom pertraukdama dukterį.— Kaip tu gali terliotis su tokiu žmogumi? Visų pirma man nepatinka, kad jis geria ne tik vandenį — tai nesveika. Kodėl jam bjauru žiūrėti į moteris, kai jos valgo? Koks keistas skonis! Jis juk beprotis. Viskas, ką tu mums apie jį papasakojai, neįtikėtina. Argi gali būti, jog vyras išeitų iš namų nepasakęs nė žodžio ir grįžtų tik po dešimties dienų? Jis paaiškinęs tau, jog buvo Djepe tapyti jūros! Argi kas tapo jūrą? Jis tau pučia miglą į akis.

Ogiustina pravėrė burną, ketindama ginti savo vyrą, bet ponia Gijom nutildė ją rankos mostu, kuriam duktė pagal seną įprotį paklusо, ir šiurkščiu balsu sušuko:

— Liaukis, nekalbėk man apie tą žmogystą! Jis kėlė koją į bažnyčią tik todėl, kad norėjo tave privilioti ir vesti. Netikintys žmonės viską gali. Argi Gijomas kada drįso ką nors nuo manęs nuslėpti, dingti tris dienas manęs neįspėjęs, o paskui malti visokiausius niekus?

— Mieloji mamute, jūs per daug griežtai teisiate garsius žmones. Jie nebūtų talentingi, jei galvotų lygiai taip kaip visi kiti.

— Na ką gi! Tegu tie talentingi žmonės tupi sau namuose ir neveda. Kas čia dabar! Talentingas žmogus padaro savo žmoną nelaimingą, ir tai gerai, nes jis turi talentą! Talentas, talentas! Kiek jau čia reikia talento kas minutę keisti savo nuomonę, pertraukinėti kitų kalbą, jaustis pasaulio bamba, šokdinti žmoną pagal savo dūdelę, drausti jai džiaugtis, kol pono akys nepralšvis, liūdėti, kol pats neįpuls į liūdesį.

— Bet, mamute, šių fantazijų esmė...

— Kokios čia dar fantazijos? — vėl pertraukė dukterį ponia Gijom.— Nuostabių fantazijų jis turi, garbės žodis! Kokiam žmogui nei iš šio, nei iš to, nepasitarus su daktaru, kniostelėtų valgyti vienas daržoves? Jeigu tai būtų iš dievotumo, toji dieta gal ir išeitų jam į naudą, tačiau jis ne dievotesnis už bet kurį protestantą. Ar kas yra regėjęs žmogų, kuris žirgus mylėtų labiau už savo artimą, raitytų sau plaukus kaip stabmeldys, dengtų statulas muslinu, dieną užsidarytų langus ir dirbtų lempos šviesoje? Pala, netrukdyk, jei nebūtų toks begėdiškai nedoras, jį reikėtų uždaryti į beprotnamį. Pasišnekėk su ponu Loro, Švento Sulpicijaus bažnyčios vikaru, paprašyk patarimo. Jis tau paaiškins, jog tavo vyras elgiasi ne kaip krikščionis...

— Ak mamute! Negi jūs manot...

— Taip, manau! Tu jį mylėjai ir viso to nepastebi. Tačiau aš atsimenu, kaip netrukus po jūsų vestuvių sutikau jį Eliziejaus laukuose. Jis jodinėjo. Na ir ką aš matau? Tai pavaro arklį šuoliais, tai sustabdo ir joja žingine. Tada pasakiau sau: „Šitas žmogus nežino, ko nori".

— Ak,— sušuko ponas Gijomas trindamasis delnus,— kaip gerai padariau, kad, tekindamas tave, pasirūpinau atskirti tavo ir šito keistuolio turtą!

Kai Ogiustina neapdairiai išsipasakojo tikrąsias skriaudas, kurių kaltininkas buvo jos vyras, abu senukai neteko žado iš pasipiktinimo. Poniai Gijom tuoj pat ištrūko žodis „skyrybos". Šis žodis apsnūdusį pirklį tarytum prikėlė iš miegų. Įkvėptas meilės dukteriai ir sumetęs, kaip teismo procesas pagyvintų jo nuobodų gyvenimą, tėtušis Gijomas pasikaustė liežuvį. Jis atkakliai siūlė reikalauti skyrybų, aptarė jas, jau beveik bylinėjosi, žadėjo dukteriai apmokėti visas išlaidas, susitikti su teisėjais, teismo valdininkais, advokatais, jei reiks, ir iš kailio išsinerti. Ponia de Somervjė išsigandusi atsisakė tėvo paslaugų, pareiškė nenorinti skirtis su vyru, nors būtų dar dešimtkart nelaimingesnė, ir daugiau nebekalbėjo apie savo bėdas. Prislėgta nebylaus ir guodžiančio tėvų rūpesčio, kuriuo senukai bergždžiai mėgino atmokėti jai už patirtus širdies skaudulius, Ogiustina išėjo jausdama, kad ribotų sielų neįmanoma išmokyti teisingai spręsti apie talentingus žmones. Ji suvokė, kad moteris privalo slėpti nuo viso pasaulio, net nuo savo tėvų, tas nelaimes, dėl kurių taip sunku susilaukti užuojautos. Aukštųjų sferų audras ir kančias gali suprasti tik taurios sielos, gyvenančios tenai. Bet kuriuo atveju mus gali teisti vien mums lygūs žmonės.

Taigi vargšelė Ogiustina vėlei atsidūrė šaltoje savo namų aplinkoje, apnikta slogių minčių. Lavintis jai neberūpėjo, nes lavinimasis negrąžino jai vyro širdies. Pažinusi liepsningųjų sielų paslaptis, bet neapdovanota jų gabumais, ji išgyveno visas jų kančias, o jų džiaugsmų nepatyrė. Ji bjaurėjosi pasauliu, kuris jai atrodė niekingas ir menkas, palyginti su jausmų siautuliu. Žodžiu, gyvenimas jai nenusisekė. Vieną vakarą ją pervėrė mintis, nušviesdama jos nevilties tamsybes it saulės spindulys. Tokia mintis galėjo nusišypsoti tik tokiai tyrai, tokiai nekaltai širdžiai kaip jos. Ji nusprendė nueiti pas hercogienę de Kariljano — ne prašyti grąžinti jai vyro širdį, bet sužinoti, kokiomis vingrybėmis toji buvo pagrobta, atkreipti išdidžios aukštuomenės damos dėmesį į jos bičiulio vaikų motiną, palenkti ją savo pusėn ir

padaryti savo būsimos laimės bendrininke tiek, kiek jinai buvo dabartinių jos sielvartų kaltininkė. Taigi vieną dieną drovioji Ogiustina, apsiginklavusi nežmoniška drąsa, antrą valandą popiet sėdo karieton, pasiryžusi prasmukti net į žymiosios koketės buduarą — ankstesniu laiku ji niekada nepasirodydavo. Ponia de Somervjė iki tol nebuvo regėjusi senų ir ištaigingų Sen Žermeno priemiesčio namų. Kol ėjo didingais vestibiuliais, milžiniškais laiptais, erdviomis svetainėmis, net per žiemos šalčius apstatytomis gėlėmis ir išpuoštomis su skoniu, būdingu moterims, kurias nuo mažens supa prabanga arba ypatingi aristokratų įpročiai, Ogiustinai siaubingai gniaužė širdį: ji pavydėjo šių grožio paslapčių, apie kurias anksčiau neturėjo jokios nuovokos, jautė didybės atmosferą ir suprato, kodėl šie namai taip traukia jos vyrą. Kai priėjo prie jaukių hercogienės kambarių, pajuto pavydą ir neviltį, gėrėdamasi baldų, draperijų ir užtiesalų išdėstymu, žadinančiu goslumą. Čia netgi netvarka buvo žavi, čia prabanga tarsi bylojo apie panieką turtams. Kvapai, tvyrantys šioje malonioje aplinkoje, glostė uoslę, jos neerzindami. Kambario detalės derėjo su vaizdu, pro skaidrius langų stiklus atsiveriančiu į sodo vejas, kur augo žali medžiai. Viskas čia viliojo žvilgsnį, bet nesijautė jokio apskaičiavimo. Svetainė, kurioje laukė Ogiustina, dvelkte dvelkė šių kambarių šeimininkės talentu. Ji mėgino nuspėti savo varžovės būdą iš išmėtytų daiktų, bet šią netvarką, kaip ir dermę, buvo sunku iki galo perprasti, ir naiviajai Ogiustinai tai pasirodė neįkandamas riešutas. Ji suvokė tik tiek, kad hercogienė kaip moteris — nepaprasta. Ją užplūdo liūdnos mintys.

„Deja,— pagalvojo jinai,— gal iš tiesų menininkui negana turėti šalia paprastą mylinčią širdį? Gal, kad šios audringos sielos įgytų pusiausvyrą, reikia sujungti jas su moterų sielomis, prilygstančiomis joms savo galia? Jei aš būčiau išsilavinusi kaip šitoji sirena, bent jau galėčiau kovoti su ja vienodais ginklais!“

— Bet juk manęs nėra namie! — nors ši šalta ir trumpa frazė buvo ištarta gretimame buduare tyliu balsu, Ogiustina ją nugirdo, ir jos širdis sutvaksėjo.

— Toji dama jau čia,— pranešė kambarinė.

— Jūs iš proto išsikraustėt! Tegu įeina,— atsiliepė hercogienė. Jos balsas pasidarė švelnus, su saldžiu mandagumo atspalviu. Matyt, dabar ji norėjo, kad ją girdėtų.

Ogiustina nedrąsiai įėjo. Vėsaus buduaro gilumoje ji išvydo hercogienę, su pasimėgavimu išsitiesusią ant žaliu aksomu aptrauktos

otomanės, stovinčios vidury puslankio, kurį sudarė minkštos muslino, pamušto geltonu atlasu, klostės. Paauksuotos bronzinės puošmenos, išdėstytos su ypatingu skoniu, vainikavo šį savotišką baldakimą, po kuriuo kaip antikinė statula gulėjo hercogienė. Tamsi aksomo spalva dar labiau ryškino visus jos žavus. Prieblanda, jos grožio bendrininkė, rodės esanti greičiau atspindys nei šviesa. Retos gėlės kėlė kvapnias galvutes iš prašmatniausių Sevro vazų. Tą akimirką, kai šis paveikslas atsivėrė apstulbusios Ogiustinos akims, ji žengė taip palengvėle, kad galėjo sugauti kerėtojos žvilgsnį. Tasai žvilgsnis tarytum bylojo kažkokiam žmogui, kurio dailininko žmona iš pradžių nepastebėjo: „Pasilikite, jūs pamatysit gražią moterį, o man jos vizitas nebus toks nuobodus“.

Išvydusi Ogiustiną, hercogienė atsikėlė ir pasisodino ją šalia.

— Kam aš turiu būti dėkinga už šį malonų vizitą? — paklausė ji žavingai šypsodamasi.

„Iš kur tiek veidmainystės?“ — pagalvojo Ogiustina ir, užuot atsakiusi, nulenkė galvą.

Jos tylėjimas buvo priverstinis. Jaunoji moteris regėjo priešais save nereikalingą šios scenos liudininką. Tai buvo vienas armijos pulkininkas — pats jauniausias, pats elegantiškiausias ir išvaizdžiausias. Pusiau civiliniai drabužiai nepaprastai jam tiko. Veidą, trykštantį gyvybe ir jaunyste, ir šiaip jau gan išraiškingą, dar labiau gyvino smailūs užraityti ūsiukai, juodi kaip derva, vešli barzdelė, rūpestingai iššukuotos žandenos ir pasišiaušusių juodų plaukų kupeta. Jis žaidė su šmaikščiu, neslėpdamas, kaip laisvai, nesuvaržytai jaučiasi, ir tai derinosi su pasitenkinimu jo veide bei skoninga apranga. Ordino juostelės prie kilpų buvo prisegtos atsainiai,— regis, jis labiau didžiavosi savo dailiu stotu negu narsumu. Ogiustina pakėlė akis į hercogienę de Kariljano, žvilgsniu rodydama pulkininką. Jos prašymas buvo suprastas.

— Na ką gi! Sudie, d'Eglemonai, susitiksime Bulonės miške.

Šiuos žodžius sirena ištarė tokiu tonu, sakytum viskas buvo nuspręsta dar prieš ateinant Ogiustinai, ir palydėjo juos rūsčiu žvilgsniu, kurio karininkas, matyt, nusipelnė už tai, kad neslėpdamas pasigėrėjimo žiūrėjo į kuklią gėlelę, tokią nepanašią į išdidžiąją hercogienę. Jaunasis dabita tylomis nusilenkė, apsisuko ant kulnų ir grakščiu žingsniu išskubėjo iš buduaro. Tą valandėlę Ogiustina, stebėdama varžovę akimis nusekant gražųjį karininką, sugavo jos žvilgsnyje jausmą, kurį net iš trumpiausio švystelėjimo atpažįsta visos moterys. Ji su begaliniu

skausmu pagalvojo, kad jos apsilankymas nueis veltui: klastingoji hercogienė pernelyg mėgsta gerbėjus,ir jos širdis tikriausiai negailestinga.

— Ponia,— prabilo Ogiustina trūksmingu balsu,— jus, aišku, nustebins žygis, kuriam ryžausi ateidama pas jus... Bet neviltis priveda iki beprotybės ir viską pateisina. Aš puikiausiai suprantu, kodėl Teodorą jūsų namai traukia labiau nei bet kurie kiti ir kodėl jūs darote jam tokią įtaką. Deja! Man užtenka pažvelgti į save pačią, ir randu daugiau priežasčių negu reikia. Tačiau aš dievinu savo vyrą, ponia. Dveji ašarų metai neišstūmė jo paveikslo iš mano širdies, nors aš ir praradau jo širdį. Ir štai man kilo beprotiška mintis grumtis su jumis: aš atėjau pas jus sužinoti, kokiais būdais galėčiau jus nugalėti. Ak ponia,— su užsidegimu sušuko jaunoji moteris, griebdama varžovės ranką; toji jos neatitraukė,— aš niekada taip karštai nemelsiu Dievo laimės sau pačiai, kaip maldausiu Jį laimės jums, jei padėsite man atsikariauti... nedrįstu sakyti — meilę... bent Somervjė draugystę. Visos mano viltys sudėtos į jus. Ak! Pasakykit man, kaip gebėjote jam patikti ir priversti jį užmiršti tas pirmąsias dienas...

Su šiais žodžiais Ogiustina, dusdama nuo nesulaikomos raudos, turėjo nutilti. Gėdindamasi savo silpnumo, ji užsidengė veidą nosinaite ir sulaistė ją ašaromis.

— Negi jūs toks kūdikis, mano brangute? — prakalbo hercogienė. Sužavėta netikėtos scenos ir norom nenorom sujaudinta pagarbos, kurią jai parodė turbūt pati dorybingiausia žmona visame Paryžiuje, ji ištraukė iš jaunosios moters nosinaitę ir ėmėsi pati šluostyti jai akis, meiliai murmėdama švelnius užuojautos žodžius. Abiem kiek patylėjus, koketė, suspaudusi dailias Ogiustinos rankutes savo rankose, kurios stebino retu grožio ir jėgos deriniu, lipšniai ir širdingai tarė:

— Pirmiausia patarsiu šitaip neverkti — ašaros mus darko. Reikia mokėti įveikti sielvartą, nes jis žmogų padaro ligoniu, o meilė skausmo patale neilgai tveria. Teisybė, liūdesys iš pradžių teikia patrauklumo, bet galų gale nuo jo bruožai paaštrėja, patys žaviausi veidai išblunka. Be to, mūsų tironų savimeilė reikalauja, kad jų vergės būtų visuomet linksmos.

— Ak ponia, ne mano valioj nejausti. Kaip galima nekentėti žiauriausių kančių, kai matai blausų, užgesusį, abejingą veidą, kitados spinduliavusį meile ir džiaugsmu? Aš nemoku įsakyti savo širdžiai.

— Labai gaila, brangute. Man rodos, jau žinau visą jūsų istoriją. Visų pirma būkite tikra — jei jūsų vyras neištikimas, aš nesu jo ben-

drininkė. Jei geidžiau matyti jį savo salone, tai, prisipažinsiu, vien tik iš savimeilės: jis išgarsėjo, bet niekur nesilankydavo. Aš jau spėjau jus taip pamilti, kad nenoriu pasakoti visų beprotybių, kurias jis padarė dėl manęs. Atskleisiu tiktai vieną, nes ji, galimas daiktas, padės susigrąžinti jums vyrą ir nubausti jį už įžūlų elgesį su manim, kurį jis sau leidžia. Galiausiai jis mane sukompromituos. Aš per daug gerai pažįstu aukštuomenę, mieloji, ir nepageidauju tapti priklausoma nuo pernelyg garsaus žmogaus. Žinokite, jog galima leisti jiems meilintis mums, tačiau už jų tekėti — tai klaida! Mes, moterys, turime žavėtis talentais, mėgautis jų draugija kaip kokiu reginiu, bet gyventi su jais — nė už ką! Fui! Tai tas pat, kaip tikėtis malonumo žiūrinėjant mechanizmus operos teatro užkulisiuose, užuot sėdėjus ložėje ir gėrėjusis nuostabiais paveikslais. Bet jus, vargšas vaikuti, bėda jau ištiko, ar ne? Na ką gi! Reikia pamėginti apginkluoti jus prieš tironiją.

— Ak ponia, dar neįžengusi čionai, nepamačiusi jūsų, aš jau supratau kai kokias gudrybes, apie kurias anksčiau nė nenutuokiau.

— Na ir puiku, užsukite kartkartėmis pas mane ir ilgai netrukus išmoksite visų šių niekučių meno, o jie, po teisybei, turi gan didelę reikšmę. Kvailiams išorinė aplinka sudaro pusę gyvenimo,— kaip tik dėl to ne vienas talentingas žmogus, nepaisant viso jo proto, pasirodo esąs kvailys. Beje, aš lažinuosi, kad jūs nemokėjote Teodorui nieko atsakyti?

— Kaip, ponia, ką nors atsakyti tam, kurį myli!

— Kokia nekaltybė! Vargšele, aš imsiu jus dievinti už jūsų naivumą. Žinokit — kuo labiau mes mylim, tuo mažiau turime rodyti vyriškiui, ypač savo vyrui, kokie karšti mūsų jausmai. Kaip tik tas, kuris myli labiau, yra pavergiamas ir, kas blogiausia, anksčiau ar vėliau pametamas. Tas, kuris trokšta viešpatauti, privalo...

— Ką jūs, ponia! Vadinas, reikia slapukauti, viską apskaičiuoti, apsimetinėti, vaidinti svetimą vaidmenį, ir taip diena iš dienos? Ak! Kaipgi šitaip gyventi? Nejau jūs galite...

Jinai užsikirto, hercogienė nusišypsojo.

— Mieloji,— vėl prakalbo aukštuomenės dama valdingu balsu,— vedybinė laimė visais laikais buvo rizikingas žaidimas, sandėris, kuris reikalauja ypatingo dėmesio. Jei jūs ir toliau kalbėsite apie jausmus, kai aš kalbu apie santuoką, mudvi greit nebesuprasim viena kitos. Paklausykit,— toliau šnekėjo ji, pereidama į intymų toną.— Man teko pažinoti keletą mūsų laikų garsenybių. Tie, kurie vedė, išskyrus vieną kitą, pasirinko niekam tikusias moteris. Ir ką gi? Tos moterys

juos valdė taip, kaip mus valdo imperatorius, ir vyrai, jei nemylėjo jų, tai bent gerbė. Aš mėgstu paslaptis, ypač tas, kurios susijusios su mumis, moterimis, ir todėl man smagu įminti šią mįslę. Tai va, mano angele, tos geros žmonos gebėjo perprasti savo vyrų būdą; nesibaimindamos kaip kad jūs vyrų pranašumo, jos apsukriai pastebėjo, ko jiems trūksta, ir, gal turėdamos tas savybes, o gal tik dėdamosi turinčios, rado būdą taip iškelti jas vyrų akyse, jog galų gale įkvėpė jiems pagarbą. Be to, įsiminkite, kad šitos sielos, kurios atrodo tokios didingos, visuomet trupučiuką linkusios į beprotybę, ir mes turime mokėti tuo pasinaudoti. Tvirtai pasiryžusios viešpatauti, niekad nenukrypdamos nuo šio tikslo, pajungdamos jam visus savo veiksmus, mintis, koketavimą, mes tramdome šiuos be galo aikštingus protus, kurie dėl savo minčių nepastovumo duoda mums galimybę daryti jiems įtaką.

— O dangau! — išsigandusi sušuko jaunoji moteris.— Tai štai kas yra gyvenimas! Tai mūšis...

— Kur visuomet reikia grasinti,— juokdamasi užbaigė hercogienė.— Mūsų galybė netikra. Tad nė už ką negalima leisti, kad vyriškis mus niekintų: šitaip puolus, įmanoma prisikelti tik bjauriomis intrigomis. Eime,— pridūrė jinai,— aš duosiu jums įrankį pririšti vyrui prie grandinės.

Jinai pakilo ir su šypsena nusivedė jaunąją mokinę, neišmanančią vedybinio gyvenimo gudrybių, savo mažų rūmų labirintu. Jiedvi priėjo slaptus laiptus, susisiekiančius su priėmimo kambariais. Pasukusi įslaptintą durų užraktą, hercogienė stabtelėjo ir pažvelgė į Ogiustiną su nepakartojamu, žaviu šelmiškumu:

— Paklausykit! Hercogas de Kariljano dievina mane, bet nedrįsta įeiti pro šitas duris be mano leidimo. O tai žmogus, pratęs įsakinėti tūkstančiams kareivių. Jis narsiai žengia prieš baterijų ugnį, tačiau manęs... bijo.

Ogiustina atsiduso. Jos priėjo prabangią galeriją, ir hercogienė privedė dailininko žmoną prie Teodoro tapyto paveikslo — tai buvo panelės Gijom portretas. Jį išvydusi, Ogiustina aiktelėjo.

— Žinojau, kad jo nebėra pas mus,— tarė ji,— bet kad jis... čia!

— Brangute, aš paprašiau jo tik norėdama pažiūrėti, iki kokios kvailystės gali prieiti genialus žmogus. Anksčiau ar vėliau būčiau grąžinusi jį jums, mat nesitikėjau turėti malonumo išvysti originalą šalia kopijos. Kol mudvi baigsim šneką, liepsiu nunešti portretą į jūsų karietą. Jeigu jūs, apsiginklavusi šiuo talismanu, nesugebėsit valdyti savo vyro iki gyvos galvos — jūs ne moteris ir esat verta savo dalios!

Ogiustina pabučiavo ranką hercogienei, o toji prispaudė jaunąją moterį prie krūtinės ir išbučiavo su ypatingu švelnumu — juk ketino ją užmiršti jau rytojaus dieną. Šita scena tikriausiai būtų visiems laikams sunaikinusi patiklumą ir skaistumą bet kurios moters, ne tokios doros kaip Ogiustina; na o ją hercogienės atskleistos paslaptys galėjo ne tik išgelbėti, bet ir pražudyti, nes gudri aukštųjų visuomenės sluoksnių diplomatija tiko Ogiustinai ne daugiau kaip siauros Žozefo Leba pažiūros ar paika ponios Gijom moralė. Ir kas tik mūsų nelaukia, kai per menkiausias klaidas, padarytas gyvenime, atsiduriame nepavydėtinoje situacijoje! Ogiustina tuo metu buvo panaši į Alpių piemenį, užkluptą sniego griūties: jeigu jis dvejoja ar klausosi bičiulių šauksmų — dažniausiai pražūna. Po tokių didžiulių sukrėtimų širdis arba sudūžta, arba pavirsta akmeniu.

Ponia de Somervjė grįžo namo taip susijaudinusi, kad sunku apsakyti. Pokalbis su hercogiene de Kariljano sukėlė jai devynias galybes prieštaringų minčių. Kaip toji pasakėčios avelė, kupina ryžto, kol nėra vilko, ji drąsino save ir kūrė nuostabius veiksmų planus, išrado aibę koketavimo gudrybių, mintyse netgi kalbėjosi su vyru ir, būdama toli nuo jo, nestokojo tikros iškalbos meno, būdingo visoms moterims; paskui, prisiminusi įdėmų ir skvarbų Teodoro žvilgsnį, ėmė drebėti. Kai klausė, ar ponas namie, jos balsas nutrūko. Sužinojus, kad jis nepareis pietų, ją užplūdo nepaaiškinamas džiaugsmas. Ji jautėsi taip kaip padavęs kasacinį skundą nusikaltėlis, kuriam kad ir trumpas mirties bausmės atidėjimas prilygsta ištisam gyvenimui. Ji pakabino portretą savo kambaryje ir laukė vyro, kamuojama viltingo nerimo. Aiškiai nujautė, jog šis bandymas lems visą jos ateitį, ir krūpčiojo nuo menkiausio garso, net nuo laikrodžio švytavimo — laikrodis tarytum matavo jos baimę, dar labiau ją didindamas. Jai šovė į galvą apsirengti taip, kad būtų visiškai panaši į portretą. Paskui, pažinodama neramų vyro būdą, liepė neįprastai ryškiai apšviesti kambarį, būdama tikra, kad grįžęs Teodoras iš smalsumo užsuks pas ją. Išmušė vidurnaktį, kai, vežikui šūktelėjus, vartai atsivėrė ir dailininko karietos ratai sudardėjo tylaus kiemo grindiniu.

— Ką reiškia šita iliuminacija? — linksmu balsu paklausė Teodoras, žengdamas į žmonos kambarį.

Ogiustina vikriai pasinaudojo palankia akimirka, puolė vyrui ant kaklo ir parodė jam portretą. Dailininkas suakmenėjo vietoje, jo žvilgsnis krypo čia į Ogiustiną, čia į kaltinantį paveikslą. Drovioji žmona apmirusi stebėjo besikeičiantį, rūstų vyro veidą ir matė, kaip pamažu

jo kaktoje lyg debesys tvenkiasi iškalbingos raukšlės; paskui pajuto kraują stingstant gyslose, kai, pažvelgęs į ją degančiomis akimis, jis dusliu balsu ėmė kamantinėti:

— Kur jūs gavote šį paveikslą?

— Hercogienė de Kariljano jį grąžino man.

— Jūs jos paprašėte?

— Aš nežinojau, kad paveikslas pas ją.

Šio angelo balsas — toks švelnus, sklidinas kerinčio liūdesio — būtų suminkštinęs net žmogėdros širdį, tačiau nesujaudino dailininko, draskomo įžeistos savimeilės kančių.

— Tai vertas jos poelgis! — sušuko dailininkas griausmingu balsu.— Aš atkeršysiu,— kalbėjo jis, žirgliodamas po kambarį,— jinai mirs iš gėdos: aš ją nutapysiu! Taip, aš pavaizduosiu ją kaip Mesaliną, išeinančią naktį iš Klaudijaus rūmų[17].

— Teodorai!..— sušnabždėjo vos gyvas balselis.

— Aš ją nužudysiu.

— Drauguži!

— Jinai myli tą kavalerijos pulkininkėlį, nes jis gerai jodinėja...

— Teodorai!

— A, duokit man ramybę! — sušuko dailininkas žmonai, kone staugdamas.

Būtų koktu aprašinėti visą tą sceną, nes galų gale dailininkas, apdujęs iš pykčio, pasiuto taip šnekėti ir elgtis, kad moteris, ne tokia jauna kaip Ogiustina, būtų įtarusi jį išprotėjus.

Kitą dieną, aštuntą valandą ryto, ponia Gijom rado savo dukterį perbalusią, raudonomis akimis, sutaršytais plaukais. Ji laikė rankoje nosinaitę, permirkusią ašaromis, ir stebeilijo į grindis, nusėtas sudraskytos drobės skiautėmis ir didelių paauksuotų rėmų nuolaužomis. Ogiustina, iš skausmo kone bejausmė, parodė šias liekanas nevilties pilnu gestu.

— Pamanyk, koks nuostolis! — sušuko senoji „Sviediniu žaidžiančios katės“ valdytoja.— Portretas buvo panašus, tas teisybė, bet girdėjau, kad bulvare vienas žmogus piešia nuostabius portretus už penkiasdešimt ekiu.

— Ak mamute!

— Vargšiuke, tu visiškai teisi! — atsiliepė ponia Gijom, nesupratusi žvilgsnio, kurį jai metė duktė.— Taip, vaikeli, niekas taip švelniai tavęs nemylės kaip mama. Širduže, aš viską nujaučiu, išpažink man savo sielvartus, aš tave paguosiu. Argi nesakiau tau, kad tas žmogus

pamišėlis? Tavo kambarinė pripasakojo man gražių dalykėlių... Juk jis tikras išgama!

Ogiustina pridėjo pirštą prie išbalusių lūpų, tarytum melsdama motinos truputį patylėti. Per šią kraupią naktį, užgriūta nelemties, ji pažino tą kantrų motinų ir mylinčių moterų nuolankumą, kuris pranoksta žmogaus galias ir, galimas daiktas, parodo moters širdy esant tokių stygų, kokiomis Dievas neapdovanojo vyro.

Užrašas, iškaltas ant paminklo Monmartro kapinėse, skelbia, kad ponia de Somervjė mirė dvidešimt septynerių metų. Paprastose epitafijos eilutėse vargšės velionės bičiulis regi paskutiniąją dramos sceną. Kiekvienais metais lapkričio antrąją, iškilmingą Vėlinių dieną, praeidamas pro šį neseną marmurinį antkapį, jis visada susimąsto: ar galingam genijaus glėbiui nereikia stipresnių moterų, nei buvo Ogiustina.

„Paprastutės ir kuklios gėlelės, pražydusios slėniuose,— sako jis sau,— ko gero, miršta persodintos arti dangaus, tenai, kur tvenkiasi audros, kur saulė pernelyg kaitri".



GOBSEKAS

Apysaka

Honoré de Balzac
LA COMÉDIE HUMAINE
Paris, Bibliothèque de la Pléïade

Iš prancūzų kalbos vertė
RAMUTĖ RAMUNIENĖ

2-as leidimas
1-as leidimas — 1960 m.

BARONUI BARŠU DE PENOENUI

Iš visų buvusių Vandomo koležo auklėtinių tik mudu su tavimi, man regis, pasirinkome literatūros barus — ne veltui juk domėjomės filosofija būdami tokio amžiaus, kai mums derėjo domėtis tik „De viris“[1]*! Mudu vėl susitikome, kai aš rašiau apysaką, o tu kūrei savo puikius veikalus apie vokiečių filosofiją. Taigi ir vienas, ir kitas likome ištikimi savo pašaukimui. Tikiuosi, kad tau bus taip pat malonu pamatyti čia savo vardą, kaip man buvo malonu jį čia įrašyti.*

Tavo senas mokyklos draugas
DE BALZAKAS

1840

1829—1830 metų žiemą vikontienės de Granljė salone pirmą valandą nakties dar tebesėdėjo du vyriškiai, ne jos šeimos nariai. Vienas jų, jaunas gražus vyras, išėjo, kai laikrodis išmušė pirmą valandą. Jo kabrioletui nudardėjus kiemu, vikontienė, matydama, kad salone teliko jos brolis ir vienas artimas šeimos bičiulis, kurie baigė piketo partiją, priėjo prie dukters; mergina stovėjo ties židiniu ir atrodė įsižiūrėjusi į litofaninį ekraną, bet iš tikrųjų klausėsi tolstančių ratų dardėjimo ir tuo patvirtino motinos būgštavimus.

— Kamile, jei tu ir toliau su jaunuoju grafu de Resto elgsiesi kaip šį vakarą, būsiu priversta jam uždaryti mūsų namų duris. Paklausyk manęs, dukrele, jeigu tiki, kad aš myliu tave, leisk man vadovauti tavo gyvenimui. Septyniolikos metų mergaitė negali spręsti nei apie ateitį, nei apie praeitį, nei apie kai kuriuos visuomenės reikalavimus. Atkreipsiu tavo dėmesį tik į vieną aplinkybę. Ponas de Resto turi motiną, kuri gali paleisti vėjais milijonus, tai žemos kilmės moteris, kažkokia panelė Gorijo; kadaise apie ją buvo daug kalbama. Ji taip bjauriai pasielgė su savo tėvu, kad iš tiesų neverta turėti tokį gerą sūnų. Jaunasis grafas ją į padanges kelia ir gina su tikrai sūnišku atsidavimu, už kurį, žinoma, reikia jį visokeriopai girti. Jis taip pat labai rūpinasi savo broliu ir seseria. Mes galime žavėtis jo elgsena, tačiau,— gudriai pridūrė vikontienė,— kol bus gyva jo motina, nė viena šeima nedrįs patikėti jaunajam Resto dukters ateities ir turto.

— Nugirdau keletą žodžių iš jūsų pokalbio su panele de Granljė ir negaliu iškęsti neįsiterpęs,— šūktelėjo šeimos bičiulis.— Laimėjau aš, pone grafe,— kreipėsi jis į savo partnerį.— Palieku jus ir skubu į pagalbą jūsų seserėčiai.

— Štai ką reiškia turėti advokato ausis,— tarė vikontienė.—

Brangusis Dervili, kaip jūs galėjote išgirsti, juk aš su Kamile taip tyliai kalbėjau?

— Atspėjau iš jūsų akių,— atsakė Dervilis ir atsisėdo į gilų krėslą prie židinio.

Dėdė įsitaisė šalia seserėčios, o ponia de Granljė — ant žemos kėdutės tarp dukters ir Dervilio.

— Laikas man, ponia vikontiene, papasakoti jums vieną istoriją; išklausiusi ją, jūs pakeisite savo nuomonę apie grafo Ernesto de Resto padėtį visuomenėje.

— Istoriją? — šūktelėjo Kamilė.— Tai kuo greičiau pradėkite, pone Dervili.

Dervilis žvilgtelėjo į ponią de Granljė, ir iš jo žvilgsnio ji suprato, kad šitas pasakojimas turės ją sudominti. Pagal turtą ir savo pavardės senumą vikontienė de Granljė buvo viena žymiausių Sen Žermeno priemiesčio damų, ir, žinoma, gali atrodyti keista, kad kažkoks Paryžiaus advokatas drįsta su ja taip bičiuliškai kalbėtis ir taip laisvai elgtis jos salone, tačiau suprasti šį dalyką visai nesunku. Grįžusi Prancūzijon su karaliaus šeima iš emigracijos, ponia de Granljė įsikūrė Paryžiuje; iš pradžių ji gyveno vien iš pašalpos, kurią jai paskyrė Liudvikas XVIII iš savo asmeninių fondų; padėtis buvo nepakenčiama. Advokatui Derviliui pasisekė aptikti kai kuriuos nukrypimus nuo teisinės formos de Granljė rūmų pardavimo akte, kurį sudarė Respublika, ir jis pareiškė, kad šitie rūmai turį būti vikontienei grąžinti. Gavęs įgaliojimą, jis ėmėsi vesti bylą ir laimėjo. Šios sėkmės padrąsintas, iškėlė kažkuriai prieglaudai tokį gudrų ieškinį, kad ji turėjo grąžinti vikontienei Lisnė mišką. Paskiau jo pastangomis vikontienė atgavo kelias Orleano kanalo akcijas ir kai kuriuos nemenkus pastatus, imperatoriaus padovanotus visuomeninėms įstaigoms. Ponios de Granljė turtas, kurį jai savo apsukrumu gebėjo grąžinti jaunasis advokatas, paskelbus įstatymą apie nuostolių atlyginimą emigrantams, padidėjo milžiniška suma ir ėmė duoti jai apie šešiasdešimt tūkstančių frankų pajamų per metus. Šitas advokatas, didžiai sąžiningas, išmanus, kuklus ir gerų manierų žmogus, tapo Granljė šeimos draugu. Nors patarnavimais poniai de Granljė įsigijo autoritetą ir jo klientais tapo geriausios Sen Žermeno priemiesčio šeimos, tačiau šiuo palankumu jis nesinaudojo, kaip, juo dėtas, būtų daręs garbėtroška. Jis nesidavė vikontienės įkalbamas parduoti savo kontorą ir pereiti į teismo žinybą, kur, jos globojamas, būtų labai greitai iškilęs. Išskyrus de Granljė rūmus, kur jis retkarčiais praleisdavo vakarus, šiaip aukštojoje drau-

gijoje tesilankė tik dėl to, kad nenutrūktų ryšiai. Laimė, kad, aukodamasis ponios de Granljė reikalams, jis turėjo progos parodyti savo sugebėjimus, nes kitaip jo kontorai būtų grėsęs pavojus sunykti. Dervilis sielos gelmėse advokatas nebuvo. Kai grafas Ernestas de Resto pasirodė vikontienės namuose, o Dervilis suprato Kamilę simpatizuojant šiam jaunuoliui, jis ėmė lankytis ponios de Granljė salone uoliai, lyg koks dendi iš Šosė d'Anteno kvartalo, neseniai įsileistas į aristokratiškojo priemiesčio visuomenės ratelį. Prieš kelias dienas jis susitiko su Kamile viename pokylyje ir, rodydamas į jaunąjį grafą, jai tarė:

— Gaila, kad šitas vaikinas neturi dviejų—trijų milijonų, ar ne?

— Ar tai nelaimė? Aš manau — ne,— atsakė ji.— Ponas de Resto labai gabus žmogus, išsimokslinęs, ir ministras, kuriam jis priskirtas, labai geros nuomonės apie jį. Neabejoju, kad jis taps garsiu žmogumi. O turto šis vaikinas turės, kiek įsigeis, kai atsidurs valdžioje.

— Taip, bet jeigu jis jau šiandien būtų turtingas?

— Jeigu jis būtų turtingas? — nukaito Kamilė.— Betgi tada visos čia esančios merginos susipeštų dėl jo,— pridūrė ji, rodydama į kadrilį šokančias poras.

— Ir tada,— pareiškė advokatas,— ne į vieną panelę de Granljė jis kreiptų savo žvilgsnį. Štai ko jūs raustate! Jis patinka jums, ar ne? Na, sakykite.

Kamilė pašoko nuo kėdės.

„Ji myli jį",— pagalvojo Dervilis.

Nuo tos dienos Kamilė ėmė neįprastai meiliai elgtis su advokatu, nes suprato, kad Dervilis palankiai žiūri į jos simpatiją grafui Ernestui de Resto. Ji, tiesa, žinojo, kad jos šeima už daug ką turi būti dėkinga Derviliui, tačiau iki šiolei rodė jam greičiau pagarbą negu tikrą draugiškumą, buvo su juo mandagi, bet šalta; jos elgsena ir balso tonas visą laiką primindavo, kad juos skiria etiketo nustatytas atstumas. Padėka yra skola, kurią vaikai ne visuomet perima iš tėvų su palikimu.

— Šita istorija,— pradėjo Dervilis patylėjęs,— primena man vienintelį mano gyvenime romantišką nuotykį. Na štai, jūs jau juokiatės, kad advokatas kalba jums apie romaną savo gyvenime! Bet ir aš, kaip kiekvienas kitas, turėjau dvidešimt penkerius metus ir jau šitokio amžiaus buvau prisižiūrėjęs keistų dalykų. Pradėsiu savo pasakojimą nuo vieno tos istorijos veikėjo, kurio jūs, žinoma, negalėjote pažinoti. Tai palūkininkas. Pasistenkite įsivaizduoti perbalusį, blyškų veidą, kurį tebūnie man Akademijos leista[2] pavadinti *mėnulišku*: jo spalva

buvo panaši į paauksuotą, bet jau nudilusį sidabrą. Plaukai mano palūkininko buvo lygūs, rūpestingai sušukuoti, žili, peleninės spalvos. Veido bruožai, sustingę kaip Taleirano[3], atrodė iš bronzos išlieti. Mažytės ir geltonos kaip kiaunės akutės buvo beveik be blakstienų ir bijojo šviesos, todėl jis užsitraukdavo ant jų senos kepurės snapelį. Smailios nosies galiukas buvo toks rečiuotas, kad panėšėjo į grąžtą. Lūpos — plonos kaip alchemikų ar seniokų Rembranto ir Metsiu[4] paveiksluose. Kalbėjo šitas žmogus tyliai, švelniai, niekada nekeldamas balso. Jo amžius buvo mįslė; niekas negalėjo suprasti, ar jis paseno prieš laiką, ar tausoja jaunystės jėgas, kad jos amžinai jam tarnautų. Viskas buvo švaru ir aptriušę jo kambaryje, primenančiame — pradedant nuo žalios rašomojo stalo gelumbės ir baigiant patiesalu prie lovos — šaltą vienišos senmergės buveinę, kur ji dienų dienas blizgina, trina savo baldus. Žiemą židinyje visada po pelenų krūva užkasti smilko nuodėguliai, niekad neįsiliepsnodami. Jo veiksmai, nuo pabudimo valandos iki vakarinių kosulio priepuolių, priklausė nuo laikrodžio. Tai buvo, taip sakant, žmogus-automatas, kurį prisukdavo miegas. Jeigu jūs paliesite popieriumi bėgantį vėdarėlį, jis akimirksniu sustos ir apsimes negyvu; taip ir šitas žmogus — nutildavo staiga vidury sakinio laukdamas, kol pro šalį pravažiuos vežimas, kad nereikėtų įtempti balso. Fontenelio[5] pavyzdžiu, jis taupė gyvybinę energiją ir laikė visus jausmus savyje. Todėl jo gyvenimas slinko taip tyliai, kaip tykiai byra smėlis senoviniame laikrodyje. Kartais jo aukos imdavo baisiai rėkti, pykti; paskui staiga užstodavo gūdi tyla kaip virtuvėje, kai ten papjaunama antis. Vakarop žmogus-vekselis virsdavo paprastu žmogumi, o metalinės jo dalys — žmogaus širdimi. Jeigu diena baigdavosi laimingai, jis trindavo iš pasitenkinimo rankas, o iš gilių jo veidą vagojančių raukšlių kildavo tarsi linksmos dūmų srovelės,— iš tiesų neįmanoma kitais žodžiais apibūdinti nebylaus jo veido raumenų žaismo, kuris turėjo reikšti panašias emocijas kaip begarsis Odinės Kojinės[6] juokas. Pagaliau net didžiausio džiaugsmo akimirkomis jis kalbėdavo vienskiemeniais žodžiais ir visada rodėsi nepatiklus. Tai tokiu kaimynu apdovanojo mane likimas, kai gyvenau Grė gatvėje ir dirbau dar jaunesniuoju klerku advokato kontoroje, baigdamas trečiąjį teisės fakulteto kursą. Namas, kuriame gyvenome, neturėjo kiemo, buvo drėgnas ir tamsus, su langais tik į gatvę. Jis buvo suskirstytas kaip vienuolyne į vienodo dydžio kambarius su durimis vien į ilgą koridorių, apšviestą mažyčių langelių; aišku buvo, kad šitas namas kadaise priklausė vienuolynui. Niūri pastato išvaizda iš karto užslopindavo juoką

diduomenės plevėsos lūpose, dar jam neperžengus mano kaimyno slenksčio: namas ir jo gyventojas atitiko vienas kitą. Tarytum uola ir prie jos prikibusi austrė. Vienintelė gyva būtybė, su kuria senis palaikė, kaip sakoma, socialinius santykius, buvau aš; jis ateidavo pas mane ugnies, knygos ar laikraščio pasiskolinti, leisdavo man vakarais užsukti į savo celę, ir mes kartais pasišnekučiuodavome, jeigu jis būdavo gerai nusiteikęs. Šitoks man reiškiamas pasitikėjimas — tai ketverių metų kaimynystės ir mano pavyzdingo elgesio vaisius: stokodamas pinigų, gyvenau labai panašiai kaip jis. Ar turėjo jis giminių, draugų? Buvo turtingas ar beturtis? Niekas nebūtų galėjęs į šiuos klausimus atsakyti. Aš niekados nemačiau jo rankose pinigų. Visas jo turtas buvo, matyt, saugomas Banko rūsiuose. Pinigus už vekselius išieškodavo pats, bėgiodamas po Paryžių savo liesomis kaip elnio kojomis. Beje, dėl savo atsargumo jis kartais nukentėdavo. Vieną dieną atsitiktinai turėjo su savim aukso; staiga, nežinia kaip, vienas napoleondoras iškrito iš jo kišenėlės; kažkuris namo gyventojas, lipąs paskui jį, pakėlė monetą ir norėjo jam atiduoti.

— Ne mano,— atsakė jis ir nustebęs mostelėjo ranka.— Auksas! Mano? Argi aš gyvenčiau taip kaip gyvenu, jei būčiau turtingas?

Rytais pats virdavosi kavą ant geležinės plytelės, visada stovinčios tamsioje židinio kertėje; pietus jam atnešdavo iš restoranėlio. Visada tą pačią valandą senutė mūsų durininkė eidavo sutvarkyti jo kambario. Pagaliau per keistą sutapimą, kurį Sternas[7] pavadintų lemtimi, šitas žmogus vadinosi Gobsekas*. Vėliau, ėmęs tvarkyti jo reikalus, sužinojau, kad kai mudu susipažinome, jam ėjo septyniasdešimt šešti metai. Jis, žydės ir olando sūnus, buvo gimęs 1740 metais viename Antverpeno priemiestyje; pilna jo pavardė buvo Johanas Esteras van Gobsekas. Jūs tikriausiai prisimenate, kiek triukšmo Paryžiuje sukėlė vienos moters, pramintos Gražiąja Olande, nužudymas. Kai aš atsitiktinai užsiminiau apie šitą įvykį savo buvusiam kaimynui, jis pasakė neparodydamas nė mažiausio susidomėjimo ar menkiausios nuostabos:

— Tai mano sesers anūkė.

Tik šitais žodžiais ir teatsiliepė į vienintelės savo įpėdinės, sesers anūkės, mirtį. Nagrinėjant bylą sužinojau, kad Gražiosios Olandės tikroji pavardė — Sara van Gobsek. Kai paprašiau jį paaiškinti, kaip

* Ši pavardė sudaryta iš dviejų žodžių: *gober* — ryti ir *sec* — godžiai (*pranc.*).

jo sesers anūkė gali vadintis ta pačia pavarde, senukas nusišypsojo ir atsakė:

— Mūsų giminėje moterys niekada netekėjo.

Šitas keistuolis nė karto nepanoro pasimatyti nė su viena keturių kartų atstove, savo giminaite. Jis neapkentė savo įpėdinių ir neįsivaizdavo, kad jo turtas gali priklausyti kam kitam, net ir po jo mirties. Motina atidavė jį, dešimtmetį berniuką, junga į laivą, ir jis išplaukė į olandų kolonijas Rytų Indijoje, kur prasibastė dvidešimt metų. Todėl po geltonomis jo kaktos raukšlėmis glūdėjo paslaptys apie šiurpius įvykius, staigius išgąsčius, netikėtas progas, romantiškus išgyvenimus, begalinius džiaugsmus, alkanas dienas, sutryptą meilę, ant plauko pakibusį, prarastą ir vėl atgautą turtą, apie šimtą kartų grėsusį pavojų, kai gyvybę išgelbėdavo galbūt tik ūmus sprendimas, kurio žiaurumą pateisina neišvengiama būtinybė. Jis pažinojo admirolą Simezą, poną de Lali, poną de Kergaruetą, poną d'Esteną, teisėją Siufreną, poną de Portandiuerį, lordą Kornvelį, lordą Heistingsą, Tipo Saibo tėvą ir patį Tipą Saibą[8]. Su juo turėjo reikalų tas savojietis, kuris tarnavo Delyje radžai Madhadžiui Sindiahui ir tiek daug prisidėjo prie Marhatų dinastijos įsigalėjimo. Jis palaikė ryšius su Viktoru Jugu ir kitais garsiais korsarais, nes ilgai gyveno Sen Toma saloje[9]. Išbandė visas įmanomas priemones pralobti, net mėgino surasti auksą, paslėptą Buenos Airių apylinkėse išgarsėjusios laukinių genties. Pagaliau neliko nuošaly nė nuo vieno įvykio Jungtinių Valstijų Nepriklausomybės kare. Tačiau kai imdavo kalbėti apie Indiją ir Ameriką — o apie jas nekalbėdavo su niekuo ir tik labai retai su manimi — atrodydavo, kad gailisi dėl savo plepumo. Jeigu žmoniškumas ir bendravimas su žmonėmis — religija, tai Gobseką galima pavadinti bedieviu. Nors buvau užsimojęs šitą žmogų ištirti, tačiau, kad ir gėda prisipažinti, iki paskutinės akimirkos jo širdis liko neperprantama. Kartais man kildavo klausimas, kokios šis žmogus lyties. Jei visi palūkininkai panašūs į jį, tai jie yra, man rodos, bendrosios giminės. Ar liko jis ištikimas savo motinos tikėjimui ir žiūrėjo į krikščionis kaip į savo grobį? O gal priėmė katalikybę, tapo mahometonu, Brahmos garbintoju ar liuteronu? Taip ir nesužinojau jo religinių pažiūrų. Man jis rodėsi veikiau abejingas religijai negu netikintis. Kartą vakare aš įėjau pas šį žmogų, įsikūnijusį auksą, kurį jo aukos — jis sakydavo, klientai,— su patyčia ar dėl kontrasto vadino tėtušiu Gobseku. Jis sėdėjo kaip visuomet savo minkštame krėsle, sustingęs it statula, įbedęs akis į židinio atbrailą, tarytum ten skaitydamas diskonto knygas. Smilks-

tanti lempa ant kadaise žalios kojos skleidė tokią šviesą, kad jo veido spalva, užuot pagyvėjusi, atrodė dar blyškesnė. Jis tylomis žvilgtelėjo į mane ir ranka parodė kėdę, kur aš paprastai sėdėdavau.

„Apie ką gali mąstyti šita būtybė? — pagalvojau.— Ar žino jis, kad yra pasaulyje Dievas, jausmai, moterys, laimė?"

Ir man pagailo jo, kaip būtų pagailę ligonio. Tačiau aš puikiai supratau, kad jeigu jis turi banke milijonus, tai mintyse gali valdyti pasaulį, kurį buvo išvažinėjęs, apieškojęs, pasvėręs, įvertinęs ir apgrobęs.

— Labas vakaras, tėtuši Gobsekai,— tariau aš.

Jis atsigręžė į mane, juodi vešlūs jo antakiai nežymiai priartėjo vienas prie kito; šitas jam būdingas antakių judesys prilygo linksmiausiam pietiečių šypsniui.

— Jūs šiandien toks paniuręs kaip aną dieną, kai gavote žinią, kad bankrutavo tas knygų pirklys, kurio apsukrumu taip žavėjotės, o tapote jo auka.

— Auka? — nustebo jis.

— Prisimenate, kaip norėdamas išgauti sutartį dėl bankroto lengvatų savo skolą jums išmokėjo vekseliais, pasirašytais subankrutavusios firmos vardu, o kai vėl atsistojo ant kojų, pareikalavo, kad jam būtų leista išpirkti vekselius pagal anksčiau minėtoje sutartyje išgautas lengvatas.

— Taip, jis padarė gudriai,— atsakė Gobsekas,— bet aš jį paskui pričiupau.

— Tai gal turite kokių neapmokėtų vekselių? Šiandien, rodos, trisdešimta.

Pirmą kartą prakalbau su juo apie pinigus. Jis dėbtelėjo į mane, pašaipiai kilstelėjęs akis, paskui švelniu balsu, skambančiu kaip fleita, kai ją pučia neprityręs mokinys, ištarė:

— Aš pramogauju.

— Tai jūs kai kada ir pramogaujate?

— O jūsų nuomone, poetas tik tas, kas spausdina eiles? — gūžtelėjo jis pečiais ir užjaučiamai pažvelgė į mane.

„Poezija! Šitoje galvoje!" — nustebau aš, nes tada dar nieko nežinojau apie jo gyvenimą.

— O kieno kito gyvenimas galėtų būti toks nuostabus kaip mano? — pasakė jis, ir jo žvilgsnis pagyvėjo.— Jūs jaunas, jums mintis diktuoja jūsų kraujas, jūs žiūrite į nuodėgulius ir matote moterų veidus, o man nuodėguliai — tik anglys. Jūs tikite viskuo, aš — niekuo.

Na ką gi, saugokite savo iliuzijas, jei galite. Aš sudarysiu jums gyvenimo sąmatą. Ar bastytumėtės po pasaulį, ar sėdėtumėte namie prie židinio, įsikibęs į žmonos sijoną, ateina toks amžius, kai gyvenimas virsta tik įpročiu tam tikroje jūsų pasirinktoje aplinkoje. Ir tada laimę sudaro mūsų sugebėjimų panaudojimas, jų pritaikymas kasdieniame gyvenime. Be šių dviejų taisyklių, visa kita — apgaulė. Mano principai mainėsi kaip visų žmonių principai, man teko keisti juos kiekvienoje naujoje geografinėje platumoje. Tai, kuo gėrimasi Europoje, smerkiama Azijoje. Tai, kas laikoma yda Paryžiuje, tampa būtinybe anapus Azorų salų. Nėra šioje žemėje nieko pastovaus, yra tik sąlyginės bendravimo normos, kurios keičiasi kartu su klimato juosta. Kas norom nenorom turėjo taikytis prie įvairių visuomenės formų, tam įsitikinimai ir dorovės taisyklės — tik tušti žodžiai. Pastovus lieka vienas vienintelis realus jausmas, suteiktas mums pačios gamtos: išlikimo instinktas. Jūsų europinėse bendruomenėse šis instinktas vadinamas *asmeniniu interesu.* Pagyvenkite tiek, kiek aš, ir sužinosite, jog pasaulyje tėra vienas daiktas, kuris vertas, kad žmogus juo domėtųsi. Šitas daiktas...— tai AUKSAS. Auksas atstovauja visoms žmogaus galioms. Aš daug keliavau, mačiau, kad visur yra lygumų ir kalnų; lygumos įkyri, kalnai nuvargina; vadinasi, vietovė neturi jokios reikšmės. O dėl papročių — žmogus visur tas pats: visur vyksta kova tarp vargdienio ir turčiaus, visur ta kova neišvengiama; tat geriau būti tuo, kuris engia, negu tuo, kuris engiamas; visur raumeningi žmonės dirba, o suglebę kankinasi; pomėgiai visur tie patys, nes juslės visur silpsta, ir teišlieka tik vienas jausmas — tuštybė! Tuštybė — tai visuomet mūsų *aš*! O tuštybę patenkina tik aukso rieškučios. Užgaidoms reikia laiko, fizinių priemonių arba pastangų! Na ką gi! Auksas — visko užuomazga, ir viską jis teikia tikrovėje! Tik bepročiai ar ligoniai gali jaustis laimingi sklaistydami kortas kas vakarą su viltimi išlošti keletą sū. Tiktai kvailiai gali gaišti laiką svarstydami, ar tokia ir tokia dama atsigulė ant sofos viena ar su kuo nors drauge, ir ko ji turi daugiau — kraujo ar limfos, temperamento ar dorybės. Tik mulkiai gali manytis esą naudingi artimui, nustatinėdami politinius principus ir pagal juos rikiuodami įvykius, kurių niekada negalima numatyti. Tik vėplos mėgsta kalbėti apie aktorius ir kartoti jų šmaikščius žodelius; kiekvieną dieną apeiti tą patį ratą kaip žvėrys narve, tik šiek tiek didesniame plote; puoštis dėl kitų, valgyti dėl kitų; didžiuotis arkliu ar karieta, kuriuos kaimynas įsigis tik po trijų dienų. Ar ne šitaip, keliais sakiniais nusakius, gyvena jūsų paryžiečiai? O dabar pažiūrė-

kime į gyvenimą iš aukščiau negu jie. Žmogaus laimę sudaro arba stiprūs išgyvenimai, kurie sekina gyvastį, arba ritminga veikla, kuri paverčia žmogų reguliariai veikiančia angliška mašina. Šią dviejų rūšių laimę pranoksta tariamas kilnusis smalsumas, noras prasiskverbti į gamtos paslaptis arba pasiekti tam tikrų rezultatų, mėgdžiojant jos reiškinius. Štai jums keliais žodžiais nusakytas Menas ir Mokslas, Aistra ir Ramybė. Ir štai visos žmonių aistros, įkaitintos jūsų socialinių interesų, praplaukia pro mane, o aš tyliai ramiai sau gyvenu. Na, o jūsų mokslinį smalsumą, tą savotišką dvikovą, kurią visuomet pralaimi žmogus, man atstoja pastangos perprasti visa, kas skatina žmoniją judėti. Trumpai tariant, nesivargindamas turiu pasaulį savo žinioje, bet pasaulio įtakai nė kiek nepasiduodu. Štai paklausykite,— kalbėjo toliau jis,— papasakosiu jums, kas įvyko šį rytą, ir jūs suprasite, kokiais malonumais aš gyvenu.

Jis atsistojo, užšovė duris, užtraukė seno gobeleno užuolaidą, kurios žiedai sucypė slysdami metaliniu strypu, ir grįžęs vėl atsisėdo į savo krėslą.

— Šį rytą,— tarė jis,— turėjau pateikti skolininkams tik du vekselius, visus kitus atidaviau vakar savo klientams vietoj grynų pinigų. Ir tai pelnas, nes diskontuodamas visada atskaičiuoju keturiasdešimt sū už vežiką, kurį man reikia samdytis, kai važiuoju išieškoti pinigų. Ar nebūtų juokinga, kad dėl šešių frankų diskontinio procento klientas priverstų lapnoti mane per visą Paryžių? Juk aš niekam nepaklūstu ir moku tik septynis frankus mokesčių! Pirmąjį tūkstančio frankų vekselį atnešė man diskontuoti jaunas gražus dabita, dėvįs išsiuvinėtą blizgančią liemenę, su lornetu rankoje, turįs tilbiuri, angliską arklį ir t. t. Vekselį buvo pasirašiusi viena gražiausių paryžiečių, kažkokio didelių žemių valdytojo, grafo, žmona. Kas privertė tą grafienę pasirašyti vekselį, juridiškai negaliojantį, bet praktiškai labai vertingą? Mat šitos vargšės moterys bijo skandalo šeimoje dėl protestuoto vekselio ir greičiau pasiruošusios apmokėti pačios savimi negu palikti jį neapmokėtą. Panūdau sužinoti, kokia šito vekselio slaptoji vertė. Kodėl jis pasirašytas: iš kvailumo, neatsargumo, meilės ar gailesčio? Antrąjį tokios pat sumos vekselį buvo išdavusi kažkokia Fani Malvo, o man diskontuoti jį atnešė vienas bebankrutuojąs audeklų pirklys. Juk joks žmogus, jeigu jis turi bent mažiausią kreditą banke, pas mane neateis; čia pirmas žingsnis, žengtas nuo mano kambario slenksčio prie rašomojo stalo, byloja apie neviltį, artėjantį krachą, o svarbiausia — apie bergždžias pastangas gauti paskolą bankuose. Todėl aš ma-

tau tik mirtinai užpjudytus elnius, kuriuos vejasi gauja kreditorių. Grafienė gyveno Helderio gatvėje, o Fani — Monmartro gatvėje. Ko tik neprispėliojau, eidamas tą rytą iš namų! Jeigu šios dvi moterys neišsigalės užsimokėti, jos sutiks mane su didesne pagarba negu savo tikrą tėvą. Kaip tik nesimaivys prieš mane grafienė už tą tūkstantį frankų! Nutaisys meilią miną, prašnekins mane tuo saldžiu balseliu, kuriuo paprastai kalbamasi su vekselio indosantu, apibers įteikliais žodeliais, galbūt net maldaus, bet aš...

Čia senis žvilgtelėjo į mane savo užgesusiu žvilgsniu.

— Bet aš... Manęs niekas nesujaudins! — kalbėjo jis toliau.— Aš stoju prieš ją kaip keršytojas, kaip sąžinės priekaištas! Na, meskime šalin prielaidas. Taigi nueinu.

— Grafienė dar neatsikėlusi,— pranešė man kambarinė.

— Kada bus galima ją pamatyti?

— Dvyliktą.

— Gal grafienė serga?

— Ne, bet ji grįžo iš pokylio trečią valandą ryto.

— Aš — Gobsekas. Praneškite jai mano pavardę, dvyliktą valandą vėl būsiu čia.

Ir išėjau, pažymėjęs savo vizitą kilime, kuriuo buvo nukloti laiptai. Man patinka nešvariais batais purvinti turtuolių kilimus — ne iš smulkaus niekšingumo, bet kad jie pajustų Skurdo nagus. Prieinu Monmartro gatvėje menkos išvaizdos namą, stumteliu senus vartus ir atsiduriu viename tų tamsių kiemų, į kuriuos niekad neprasimuša saulės spindulys. Šveicorinė tamsi, lango stiklas — riebaluotas, murzinas, suskirdęs kaip per ilgai dėvėto šilto chalato rankovė.

— Ar čia gyvena panelė Fani Malvo?

— Taip, tik jos nėra, bet jei jūs dėl vekselio, tai ji paliko jums pinigus.

— Ateisiu vėliau,— pasakiau aš.

Sužinojęs, kad pinigai pas durininką, panūdau susipažinti su pačia mergina; įsivaizdavau, kad ji gražutė. Visą rytą prasibasčiau po bulvarą, žiūrinėjau išstatytas graviūras; lygiai dvyliktą jau buvau grafienės svetainėje, priešais jos miegamąjį.

— Ponia ką tik man skambino,— pareiškė kambarinė,— nemanau, kad ji jau būtų pasirengusi priimti vizitus.

— Palauksiu,— atsakiau ir atsisėdau į krėslą. Atsidaro žaliuzės, įbėga kambarinė.

— Prašom eiti,— sako ji.

Iš saldaus kambarinės balselio supratau, kad šeimininkė neturi kuo užsimokėti. Užtat kokią gražuolę aš išvydau! Ji buvo skubom užsimetusi kašmirinį šaliką ant nuogų pečių ir taip išmaniai į jį supos, kad po juo aiškiai galėjai nuspėti nuogo jos kūno formas. Vilkėjo peniuaru, papuoštu baltais it sniegas rauktinukais, vadinasi, ne mažiau kaip du tūkstančius frankų per metus ji išleisdavo skalbėjai. Iš po dailios šilkinės skarelės, kreolių papročiu nerūpestingai užrištos ant galvos, sklaistėsi stambios juodų plaukų garbanos. Lova buvo sujaukta tikriausiai po neramaus miego. Dailininkas būtų brangiai užmokėjęs už teisę pasilikti bent kelias minutes šitame kambaryje. Po gašlumu dvelkiančiomis lovos užuolaidų klostėmis ant mėlyno šilko pūkinės antklodės numesta pagalvė, kurios mezginiai ryškiai bolavo šito mėlio fone, tebebuvo išlaikiusi neaiškias, vaizduotę žadinančias žavingų formų žymes. Ant plačiai patiestos lokenos prie raudonmedžio lovos kojų, išpjaustinėtų kaip liūtų letenos, žvilgėjo du balti atlasiniai batukai, atsainiai nusviesti pokylio nuvargintos moters. Ant kėdės karojo suglamžyta suknelė, rankovėmis siekdama žemę. Kojinės, kurias būtų nunešęs lengviausias vėjo dvelktelėjimas, gulėjo apsivijusios apie krėslo kojas. Ant sofos voliojosi balti keliaraiščiai. Ant židinio praskleista blizgėjo brangi vėduoklė. Komodos stalčiai buvo ištraukti. Aplinkui mėtėsi gėlės, briliantai, pirštinaitės, puokštė, diržas. Kvepėjo silpnais kvepalais. Visur krito į akį prabanga, netvarka, neharmoningas grožis. Bet po prabanga tūnantis skurdas jau kėlė galvą ir, šiepdamas aštrius dantis, jau taikėsi į šią moterį ar jos meilužį. Išvargęs grafienės veidas panėšėjo į šitą miegamąjį, kur matėsi praėjusios šventės žymių. Į niekučius, išsklaistytus aplinkui, gaila buvo žiūrėti; o dar vakar visi kartu jie puošė ją, svaigindami kam nors galvą. Šitie graužaties prislėgtos meilės pėdsakai, šitas palaido, ištaigaus, triukšmingo gyvenimo vaizdas — viskas liudijo, kokiomis Tantalo pastangomis buvo gaudomi akimirksnio malonumai. Kelios raudonos dėmės jaunosios moters veide bylojo apie jos odos švelnumą; tačiau pats veidas atrodė paburkęs, o tamsūs šešėliai po akimis turbūt ryškėjo šį kartą labiau negu paprastai. Vis dėlto prigimtis jos buvo tokia gyvybinga, kad šitos neprotingo gyvenimo žymės nekenkė jos grožiui. Akys žvilgėjo. Ji buvo panaši į vieną Leonardo da Vinčio Erodiadų[10] (kadaise aš verčiausi paveikslais) ir vėrė akį savo gyvastingumu ir energija; jos stoto linijos nei jos bruožai neturėjo nieko trivialaus; ji žadino meilę, bet pati atrodė stipresnė už ją. Žodžiu, ji patiko man. Mano širdis jau seniai nebuvo taip plastėjusi. Na, vadinasi, man jau užmokėta!

Duočiau tūkstantį frankų už tai, kad patirčiau pojūčius, kurie primintų jaunystės dienas. Ji parodė man kėdę ir tarė:

— Ar nebūtumėte toks malonus, pone, truputį palaukti?

— Iki rytdienos dvyliktos valandos, grafiene,— atsakiau ir sulanksčiau vekselį, kurį buvau jai padavęs,— protestuoti anksčiau neturiu teisės.

O pats širdyje pagalvojau: „Mokėk už visą šitą prabangą, mokėk už savo pavardę, mokėk už savo laimę, mokėk už visas privilegijas, kuriomis naudojiesi. Kad išsaugotų savo lobius, turčiai išgalvojo teismus, teisėjus ir giljotiną, į kurią kaip drugeliai į žvakės liepsną puola naivieji. Užtat jus, žmones, kurie miegate šilkuose ir po šilkais, kankina kas kita: sąžinės priekaištai, šypsenos slepiamas dantų griežimas ir pabaisos liūtų nasrais, suleidžiančios dantis jums tiesiai į širdį".

— Jūs norite protestuoti! Pagalvokite, ką darote! — sušuko ji, įsmeigusi į mane akis.— Nejaugi negerbiate manęs?

— Jeigu pats karalius būtų man skolingas, grafiene, ir laiku nesumokėtų, atiduočiau jį į teismą dar greičiau negu kurį kitą skolininką.

Šią akimirką kažkas tyliai pasibeldė į duris.

— Manęs nėra! — valdingai riktelėjo jaunoji moteris.

— Bet aš labai norėčiau su jumis pasikalbėti, Anastazi.

— Tik ne dabar, brangusis,— atsakė ji nebe taip šiurkščiai, tačiau toli gražu ne švelniai.

— Kam juokauti? Juk jūs su kažkuo kalbate,— žengdamas į kambarį tarė vyriškis, tikriausiai pats grafas.

Grafienė pažiūrėjo į mane, ir aš supratau — ji tapo mano verge. Buvo laikai, jaunuoli, kai aš iš kvailumo gal ir nebūčiau vekselio protestavęs. 1763 metais, būdamas Pondišeri, pasigailėjau vienos moters, o ji mane gražiai apmulkino. Taip man ir reikėjo, kodėl aš ja pasitikėjau?

— O ko, pone, norite? — paklausė mane grafas.

Pamačiau, kaip moteris suvirpėjo visu kūnu; baltas, atlasinis jos kaklas pašiurpo; atsirado, kaip sako žmonės, žąsies oda. O aš juokiausi, nors netruktelėjo nė vienas mano veido raumuo.

— Tai mano tiekėjas,— atsakė ji.

Grafas nusigręžė nuo manęs, o aš ištraukiau iš kišenės vekselio kampą. Pastebėjusi šį negailestingą mostą, jaunoji moteris priėjo prie manęs, padavė briliantą ir tarė:

— Imkite ir tuoj pasišalinkite.

Mes apsimainėme vertybėmis, ir aš nusilenkęs išėjau. Briliantas, mano nuomone, buvo vertas ne mažiau kaip tūkstančio dviejų šimtų frankų. Kieme visas spiečius tarnų čiustijo savo livrėjas, šveitė batus ir valė ištaigingas karietas.

„Štai kas atveda šituos žmones pas mane,— pagalvojau aš.— Štai kas verčia juos padoriu būdu vogti milijonus, išdavinėti tėvynę. Kad nesusiteptų batų vaikščiodamas pėsčias, didžiūnas arba tas, kuris stengiasi jį pamėgdžioti, galų gale stačia galva griūva į purvą!"

Čia kaip tik atsidarė vartai, ir į kiemą kabrioletu įvažiavo tas jaunuolis, kuris man buvo įteikęs grafienės vekselį.

— Štai du šimtai frankų, pone,— tariau aš, kai jis iššoko iš karietos,— prašau grąžinti juos grafienei ir pasakyti, kad užstatą, kurį man šįryt davė, aš laikysiu visą savaitę,— ji galės jį atsiimti.

Jis paėmė tuos du šimtus frankų, ir jo lūpomis nuslydo pašaipi šypsena, tartum sakanti: „Aha, užmokėjo. Na ką gi, puiku!"

Ir aš įskaičiau jo veide grafienės ateitį. Šis gražus šviesiaplaukis ponaitis, šaltas, beširdis lošėjas, išeis elgeta pats, paleis elgetomis ją, jos vyrą, vaikus, prašvilps jų dalis ir pridarys salonuose eibių daugiau negu pabūklų baterija pulko eilėse.

Paskui nuėjau į Monmartro gatvę, pas panelę Fani. Užkopiau siaurais stačiais laiptais į šeštą aukštą. Mane įvedė į dviejų kambarių butą, kur viskas žvilgėjo kaip naujas dukatas. Nepastebėjau nė mažiausios dulkelės ant baldų pirmame kambaryje, kur mane priėmė panelė Fani, tikra paryžietė; ji vilkėjo kukliai; jos galvutė buvo grakšti, veidelis gaivus, išvaizda meili, kaštoniniai plaukai rūpestingai sušukuoti, dviem lankais pakelti virš smilkinių, ir nuo to jos mėlynos tyros it krištolas akys atrodė skvarbios. Saulė, įspindusi pro langų užuolaidėles, švelnia šviesa gaubė jos kuklią povyzą. Aplink ją ant grindų mėtėsi daug drobės skiautelių, ir aš supratau, kuo ji verčiasi: siuvinėja baltinius. Ši mergina atrodė tikra vienatvės fėja. Padaviau vekselį ir pasakiau, kad buvau rytą atėjęs, bet neradau jos namie.

— Juk pinigai buvo palikti pas durininkę,— tarė ji.

Dėjausi nenugirdęs.

— Panelė, kaip matau, anksti išeinate?

— Retai aš teišeinu, bet kai prasėdi visą naktį prie darbo, norisi rytą išsimaudyti.

Pažiūrėjau į ją ir akimirksniu viską supratau. Prieš mane stovėjo mergina, kurią dirbti privertė nelaimė; ji tikriausiai buvo padorių fermerių duktė: jos veide įžiūrėjau strazdanų, būdingų žmonėms,

kilusiems iš kaimo. Jos bruožai dvelkė dora. Pasijutau patekęs į tyrą, nuoširdžią atmosferą, kurioje atsigaivino mano plaučiai. Vargšė nekalta mergaitė! Ji dar tikėjo: prie jos kuklios dažytos medinės lovos kabėjo kryžius, papuoštas dviem buksmedžio šakelėmis. Aš beveik susigraudinau. Buvau besiūląs jai pinigų tik iš dvylikos procentų, kad įsigytų kokią nors pelningą dirbtuvėlę. „Bet ji, ko gero, turi pusbroliuką,— dingtelėjo man į galvą,— kuris pasinaudos jos parašu ir apšvarins vargšelę". Taip aš ir atsisveikinau vydamas nuo savęs kilnias mintis, nes gyvenime ne kartą turėjau progą stebėti, kad geradarystė, jei nepakenkia geradariui, tai pražudo tą, kuriam ji daroma. Kai jūs šiandien įėjote pas mane, pagalvojau, kad Fani Malvo būtų gera pačiutė; lyginau tyrą, vienišą šios merginos gyvenimą su tos grafienės gyvenimu, kuri, ėmusi pasirašinėti vekselius, netruks nudardėti į giliausias nuodėmės prarajas!

Susimąstęs jis nutilo, aš įdėmiai stebėjau jį.

— Na štai,— prabilo jis vėl,— jūs manote, kad menkas juokas prasiskverbti į slapčiausias žmogaus širdies kerteles, pagyventi kitų gyvenimu ir pamatyti jį be jokių pagražinimų? Prieš jūsų akis atsiskleidžia vis nauji ir nauji vaizdai: šlykščios žaizdos, mirtina širdgėla, meilės scenos, skurdas, kurio tyko Senos vandenys, jaunatvės džiaugsmai, vedantys į ešafotą, nevilties juokas, prabangios puotos. Vakar žiūrėjai tragediją: padorus šeimos tėvas atsuka dujas, nes nebegali išmaitinti vaikų. Rytoj pamatysi komediją: jaunas plevėsa bandys prieš mane suvaidinti pono Dimanšo[11] scenos šiandieninį variantą. Jūs tikriausiai girdėjote liaupsinant mūsų naujausių pamokslininkų gražbylystę; kartais nepagailėdavau laiko ir nueidavau jų pasiklausyti, jiems pavyko paveikti mano pažiūras, bet, kaip kažkas pasakė, mano elgsenos — niekados! Tai va, šitie šaunieji kunigai, visokie jūsų Mirabo, Vernjo[12] ir kiti — vien pasigailėtini mikčiai, palyginus su oratoriais, kuriuos aš čia išgirstu. Įsimylėjusi mergina, senas pirklys, slystąs į bankrotą, motina, besistengianti nuslėpti sūnaus nusikaltimą, duonos pritrūkęs menininkas, didikas, atsidūręs nemalonėje ir, ko gero, dėl pinigų stokos galįs prarasti savo ilgų pastangų vaisius,— visi šie žmonės dažnąsyk prabyla su tokia jėga, jog aš suvirpu. Šitie įstabūs aktoriai vaidina tik man vienam, bet apgauti manęs neįstengia. Žvilgsnis mano — kaip paties Dievo, aš skaitau širdyse. Nuo manęs niekas nepasislepia. Tam, kuris užrišinėja ir atrišinėja pinigų kapšą, žmonės nieko negali atsakyti. Aš pakankamai turtingas, kad galėčiau nupirkti sąžines tų, nuo kurių priklauso ministrai: pradedant

jų kanceliarijos pasiuntiniais ir baigiant jų meilužėmis. Ar tai ne Valdžia? Aš galiu turėti gražiausias moteris ir nusipirkti švelniausias jų glamones. Argi tai ne Malonumas? Ar Valdžia ir Malonumas neišreiškia visos jūsų socialinės santvarkos esmės? Tokių kaip aš Paryžiuje ne daugiau kaip dešimt, visi mes tylūs ir niekam nežinomi valdovai, jūsų likimo viešpačiai. Ar gyvenimas ne mašina, užvedama pinigais? Atsiminkite, kad priemonės visada susipina su rezultatais: jums niekada nepavyks atskirti sielos ir juslių, dvasios ir materijos. Auksas yra jūsų nūdienės visuomenės dvasinis principas. Tam tikromis savaitės dienomis aš ir tie, su kuriais mane sieja bendri interesai, renkamės „Temidės" kavinėje, netoli Naujojo tilto. Ten mes atskleidžiame vienas kitam finansines paslaptis. Joks turtas mūsų nesuklaidins, mums žinomos visų žymiųjų šeimų paslaptys. Mes turime savotišką *juodąją knygą,* kur įrašome svarbiausias žinias apie valstybinį kreditą, bankus, prekybą. Lyg savotiški Biržos teologai-kazuistai, sudarome, taip sakant, šventosios Inkvizicijos tribunolą, kur vertinami bei nagrinėjami iš pažiūros nereikšmingi kiekvieno šiek tiek pasiturinčio žmogaus veiksmai, ir mes niekada nesuklystame. Vienam iš mūsų pavesta stebėti teisininkų pasaulį, antram — finansininkų, trečiam — aukštų pareigūnų, ketvirtam — pirklių. Aš seku turtingąjį jaunimą, menininkus, aukštuomenės žmones ir lošėjus — daugiausia rūpesčių sudarančią Paryžiaus visuomenės dalį. Kiekvienas mielai išduoda kaimyno paslaptis. Apviltos aistros, įžeista savimeilė atriša liežuvį. Ydos, nusivylimas, kerštas — geriausi policijos agentai. Visi mano kolegos, kaip ir aš, gyvenime viskuo pasimėgavę, visko prisisotinę ir mėgstame dabar valdžią ir pinigus tik dėl pačių pinigų ir dėl pačios valdžios. Čia,— pridūrė jis, rodydamas į savo šaltą grynomis sienomis kambarį,— liepsningiausias meilužis, kuris bet kur kitur įsižeidžia dėl menkiausios užuominos ir griebiasi špagos dėl vieno vienintelio žodelio, maldauja mane sudėjęs rankas. Čia labiausiai išpuikęs prekijas, labiausiai pasipūtusi gražuolė, labiausiai išdidęs karys maldauja mane, verkdami iš pykčio ar sielvarto. Čia maldauja mane garsiausias menininkas bei rašytojas, kurių vardams lemta išlikti ateinančioms kartoms. O štai čia,— tarė jis, bakstelėjęs sau pirštu į kaktą,— čia yra svarstyklės, kuriomis sveriami viso Paryžiaus interesai ir palikimai. Na kaip, ar vis dar manote, kad ši balta kaukė, kuri taip dažnai stebino jus savo nejudrumu, negali išgyventi jokio džiaugsmo? — pasakė jis, prikišęs prie manęs savo blyškų, pinigais atsiduodantį veidą.

Namo grįžau apstulbęs. Šitas smulkus, išdžiūvęs seneliukas išaugo

mano akyse. Jis virto fantastine figūra, aukso galios įsikūnijimu. Gyvenimas ir žmonės kėlė man siaubą.

„Nejaugi viską lemia pinigai?“ — svarsčiau aš.

Menu, ilgai negalėjau tą vakarą užmigti. Man visur aplink vaidenosi aukso krūvos. Iš minties nėjo gražioji grafienė. Gėdijuosi prisipažinti, kad ji visiškai užtemdė kuklutės ir tyros merginos paveikslą, merginos, kuriai buvo skirta likti nežinomai ir dirbti, tačiau rytą, dar neišsisklaidžius sapnams, prieš mieguistas mano akis išniro švelnioji Fani visu savo grožiu, ir aš ėmiau galvoti tik apie ją.

— Gal išgersite stiklinę saldinto vandens? — pertraukė Dervilį vikontienė.

— Mielai,— atsakė jis.

— Tačiau aš nematau, ką bendro turi šita istorija su mumis,— pareiškė ponia de Granljė ir paskambino.

— Šimts sardanapalų! — išsprūdo Derviliui jo įprastinis keiksmas,— išsklaidysiu visus miegus panelei Kamilei, kai ji sužinos, kad visai neseniai jos laimė priklausė nuo tėtušio Gobseko; bet kadangi, būdamas aštuoniasdešimt devynerių metų, seniokas pasimirė, ponas de Resto netrukus taps gražaus turto savininku. Tuoj paaiškinsiu kaip. O Fani Malvo — jūs puikiai ją pažįstate. Tai mano žmona!

— Mielas vaikinas kaip visada atviraširdis ir prisipažintų net dvidešimties liudininkų akivaizdoje! — tarė vikontienė.

— Aš pasiruošęs tai paskelbti visam pasauliui,— atsakė advokatas.

— Gerkite, gerkite, mielas Dervili. Matau, kad nebūsite gyvenime niekuo kitu, kaip tik laimingiausiu ir geriausiu žmogumi.

— Taigi jūs buvote Helderio gatvėje pas kažkokią grafienę,— įsiterpė į kalbą vikontienės brolis, staiga pakirdęs iš snaudulio.— Kas ten toliau atsitiko?

— Praėjus kelioms dienoms po mano pokalbio su senuoju olandu aš apgyniau diplomą,— toliau pasakojo Dervilis.— Gavau teisės mokslų licenciatą, o paskui — teisę advokatauti. Senasis šykštuolis ėmė dar labiau manimi pasitikėti. Kreipdavosi nemokamų patarimų kebliais reikalais, į kuriuos drąsiai leisdavosi, surinkęs tikslius duomenis, nors kiekvienas teisininkas būtų laikęs juos nepatikimais. Tas žmogus, kurio niekas ir niekuo negalėjo paveikti, klausėsi mano patarimų su savotiška pagarba. Reikia pasakyti, kad jie jam visada į gera išeidavo. Pagaliau, išdirbęs advokato kontoroje trejus metus, buvau paskirtas vyresniuoju klerku ir išsikrausčiau iš Grė gatvės, nes mano šefas, be šimto penkiasdešimt frankų mėnesinės algos, aprūpino mane

dar maistu ir butu. Kokia tai buvo puiki diena man! Kai užėjau atsisveikinti su palūkininku, jis nepasakė nė vieno draugiško žodžio, nepareiškė nepasitenkinimo, net neprašė manęs jo lankyti; tik dėbtelėjo tuo savo keistu žvilgsniu, kuris tarytum rodė jį turint aiškiaregystės dovaną. Praėjus savaitei, sulaukiau buvusio kaimyno vizito; jis atsinešė gana painią bylą dėl turto nusavinimo ir nuo tos dienos ėmė lankytis nemokamų patarimų visai nesivaržydamas, tartum už pinigus. Antriesiems metams baigiantis, 1818—1819 metais, mano šefas, didelis lėbautojas ir švaistūnas, pateko į sunkią finansinę padėtį ir turėjo parduoti kontorą. Nors tais laikais advokato kontoros dar nebuvo vertinamos tokiomis fantastinėmis kainomis kaip šiandien, mano šefas už savąją paprašė tik šimto penkiasdešimt tūkstančių. Darbštus, išmanus, protingas žmogus būtų galėjęs padoriai gyventi iš kontoros pajamų, per dešimt metų išsimokėti procentus ir skolą — reikėjo tik įsigyti pasitikėjimą. Bet aš, septintasis smulkaus Nuajono buržua vaikas, neturėjau nė kiauro skatiko ir, be tėtušio Gobseko, kito kapitalisto nepažinojau. Ambicingas troškimas ir nežinia koks vilties spindulys įkvėpė man drąsos kreiptis į Gobseką. Taigi kartą vakare aš lėtai nužingsniavau į Grė gatvę. Smarkiai man plakė širdis, kai pasibeldžiau į niūriojo namo duris. Prisiminiau visa, ką kadaise pasakojo senasis šykštuolis dar tais laikais, kai nė įsivaizduot negalėjau, kokia pašėlusi baimė apima žmones prie šių durų slenksčio. O štai dabar aš prašysiu jį kaip daugelis kitų. „Bet ne,— nusprendžiau aš,— garbingas žmogus turi visuomet ir visur išlaikyti orumą. Žemintis dėl turto neverta. Būsiu toks pat blaivus kaip ir jis".

Kai aš išsikrausčiau, tėtušis Gobsekas išsinuomojo mano kambarį, kad niekas šalimais neapsigyventų; liepė taip pat išpjauti duryse mažą grotuotą langelį; mane jis įsileido tik tada, kai atpažino mano veidą.

— Na kaip,— tarė jis savo saldžiu tėvu balsu,— jūsų šefas parduoda kontorą?

— Iš kur jūs žinote? Apie tai jis kalbėjo tik su manimi.

Senio lūpos pasitempė į šonus visai kaip teatro uždanga, ir šitą nebylią šypseną palydėjo ledinis žvilgsnis. Aš sumišau, o jis kiek palaukęs šaltai tarė:

— Kitaip nebūčiau turėjęs laimės jus čia matyti...

— Išklausykite mane, pone Gobsekai,— prabilau aš, stengdamasis kalbėti kuo ramiau, nors senis nenuleido nuo manęs bejausmių, vaiskiai blizgančių akių, kurios mane trikdė.

Jis mostelėjo ranka, tarytum norėdamas pasakyti: „Kalbėkite!"

— Žinau, kad paveikti jus labai sunku. Todėl tuščiai negražbyliausiu ir nesistengsiu pavaizduoti jums, kaip jaučiasi beturtis klerkas, sudėjęs visas viltis į jus ir be jūsų neturįs šiame pasaulyje kitos širdies, kuriai rūpėtų jo ateitis. Duokime širdims ramybę. Piniginiai reikalai — tai piniginiai, čia nereikalingi sentimentai kaip romanuose. Štai kokia padėtis. Mano šefui kontora duoda kasmet apie dvidešimt tūkstančių frankų pajamų; bet aš manau, kad patekusi į mano rankas ji duos iki keturiasdešimties tūkstančių. Jis nori už ją šimto penkiasdešimt tūkstančių frankų. Kažkas man sako štai čia,— tariau aš, bakstelėjęs pirštu į kaktą,— kad jeigu jūs galėtumėte paskolinti reikalingą šiai kontorai įsigyti sumą, per dešimt metų aš jums išsimokėčiau.

— Čia tai kalba,— pasakė tėtušis Gobsekas, padavęs man ranką ir suspaudęs manąją.— Dar niekada nuo to laiko, kai užsiimu piniginiais reikalais, nė vienas žmogus nėra taip aiškiai išdėstęs man savo apsilankymo tikslo. O kokios garantijos? — paklausė jis, permetęs mane akimis nuo galvos iki kojų.— Jokių,— atsakė pats patylėjęs.— Kiek jums metų?

— Po dešimties dienų sueis dvidešimt penkeri,— atsakiau.— Kitaip negalėčiau sudaryti sutarties.

— Teisingai!

— Na ir kaip?

— Pažiūrėsime.

— Dievaži, tada nėra ko gaišti. Antraip atsiras konkurentų, pakels kainą.

— Rytoj rytą atneškite man savo gimimo metrikų išrašą, tada pakalbėsime apie reikalą. Aš pagalvosiu.

Rytą, aštuntą valandą, aš jau buvau pas senį. Jis paėmė mano dokumentus, užsidėjo akinius, atsikosėjo, nusispjovė, įsisupo į savo juodą apsiaustą ir perskaitė ištrauką iš merijos knygų nuo pirmo iki paskutinio žodžio. Paskui pavartė ją, žvilgtelėjo į mane, dar kartą atsikosėjo, pasimuistė kėdėje ir tarė:

— Na ką gi, bandysime reikalą tvarkyti.

Aš krūptelėjau.

— Paprastai aš skolinu iš penkiasdešimties, kartais šimto, dviejų šimtų ir penkių šimtų procentų.

Nuo šių žodžių aš išbalau.

— Bet vardan mūsų pažinties aš pasitenkinsiu dvylika su puse procentų...— Jis sudvejojo.— Na gerai, kaip iš jūsų, paskaičiuosiu trylika procentų. Ar tinka?

— Tinka,— atsakiau aš.

— Bet jei per daug, ginkitės, Grocijau[13].— Jis kartais juokais vadindavo mane Grocijumi.— Prašau iš jūsų trylikos procentų — toks jau mano amatas, o jūs apsigalvokite, ar galėsite tiek mokėti. Nemėgstu, kad žmonės tuoj su viskuo sutinka. Per daug?

— Ne,— atsakiau.— Išsimokėsiu, tik reikės šiek tiek daugiau paprakaituoti.

— Po šimts pypkių! — šūktelėjo jis, pašaipiai į mane šnairuodamas.— Klientai užmokės.

— Ne, tetraukia mane velniai! — sušukau aš.— Pats užsimokėsiu. Geriau ranką duosiu nukirsti, negu imsiu žmonėms kailį lupti!

— Labanakt! — pasakė tėtušis Gobsekas.

— Bet honorarams yra nustatyta taksa,— pridūriau aš.

— Taksos nėra transakcijoms, prolongacijoms, arbitražams. Galite imti tūkstantį frankų, net šešis tūkstančius, atsižvelgdamas į bylos svarbumą, už derybas, važinėjimus, aktų surašymą, už visokius prašymus ir savo šnekalus teisme. Reikia mokėti tokių bylų susirasti. Aš rekomenduosiu jus kaip išmaniausią ir apsukriausią advokatą, prisiųsiu jums tiek šios rūšies bylų, kad jūsų kolegos sprogs iš pavydo. Mano bendrai — Verbrustas, Palma, Žigonė — paves jums savo bylas dėl turto nusavinimo, o jiems tokių bylų gyvas galas! Taigi jūs turėsite dvigubą klientūrą: vieną perimsite su kontora, kitą jums parūpinsiu aš. Beveik reikėtų paimti penkiolika procentų už tuos mano šimtą penkiasdešimt tūkstančių.

— Tebūnie, bet nė vieno santimo daugiau,— atsakiau tvirtai kaip žmogus, iš kurio nieko daugiau neišpeši.

Tėtušis Gobsekas sušvelnėjo ir, matyt, buvo patenkintas manimi.

— Už kontorą jūsų šefui sumokėsiu aš pats,— tarė jis,— kad įsigyčiau tvirtą privilegiją dėl įmokėtos sumos ir laidavimo.

— O, apsirūpinkite kokiomis tik norite garantijomis.

— Paskui jūs išduosite man penkiolika neužpildytų vekselių po dešimt tūkstančių frankų kiekvieną.

— Gerai, su sąlyga, kad šita dviguba vertybė bus patvirtinta.

— Ne! — suriko Gobsekas, pertraukdamas mane.— Kodėl aš turiu labiau pasitikėti jumis negu jūs manimi?

Aš nutylėjau.

— O be to, kol aš gyvas,— pridūrė jis jau lipšniu tonu,— jūs ir toliau be jokio atlyginimo tvarkysite mano reikalus, gerai?

— Gerai, su sąlyga, kad jokių išlaidų savais pinigais aš nepadengsiu.

— Teisingai! — pasakė Gobsekas.— Beje,— pridūrė jis, sunkiai nutaisydamas lipšnią išraišką,— ar leisite man jus lankyti?

— Visada džiaugsiuosi jus matydamas.

— Taip, bet rytais bus nepatogu. Jūs būsite užsiėmęs savo reikalais, aš — savo.

— Tai ateikite vakarais.

— O ne! — gyvai atsakė jis.— Jums reikės lankytis salonuose, susitikinėti su savo klientais. O aš turiu savo draugus, mes renkamės vakarais kavinėje.

„Draugus!“ — pagalvojau aš ir pasakiau:

— Na, tai kodėl nesusitikti prie pietų stalo?

— Puiku! — sutiko Gobsekas.— Po biržos, penktą valandą. Ką gi, ateisiu pas jus du kartus per savaitę: trečiadieniais ir šeštadieniais. Aptarsime reikalus kaip du bičiuliai. O, kartais aš būnu linksmai nusiteikęs! Pavaišinsite mane kurapkos sparneliu, šampano taure, paplepėsime. Aš žinau daug istorijų, kurias šiandien jau galima pasakoti ir kurios jus išmokys pažinti žmones, ypač moteris.

— Kurapka ir šampanas bus.

— Neimkite kvailioti, kitaip prarasite mano pasitikėjimą. Neįsimanykite per daug plačiai gyventi. Pasisamdykite seną tarnaitę, ir viskas. Ateidinėsiu pas jus pasiteirauti, kaip laikotės. Juk į jus aš būsiu įdėjęs kapitalą! Che, che! Juk reikės man žinoti, kaip jums sekasi. Na, tai ateikite šiandien vakare su savo šefu.

— Leiskite paklausti, jei mano klausimas nepasirodys per daug nekuklus,— kreipiausi aš į seneliuką, kai priėjome prie durų,— kam visoje šitoje istorijoje prireikė mano metrikų?

Johanas Esteras van Gobsekas gūžtelėjo pečiais, gudriai šyptelėjo ir atsakė:

— Koks tas jaunimas paikas! Įsidėmėkite, pone advokate, ir gerai įsikalkite į galvą,— kad jūsų paties kas neapstatytų,— kai žmogui dar nėra trijų dešimčių, tai jo teisingumas ir talentas yra savotiškas užstatas. O po trisdešimties žmogumi pasitikėti jau nebegalima.

Ir jis uždarė duris.

Po trijų mėnesių aš jau buvau advokatas. Netrukus turėjau laimės, ponia vikontiene, pradėti jūsų bylą dėl turto atgavimo. Laimėjau ją ir išgarsėjau. Nors Gobsekui mokėjau baisiai didelius procentus, bet nepraėjo nė penkeri metai, ir aš su juo atsiteisiau. Vedžiau

Fani Malvo, kurią iš visos širdies mylėjau. Panašus likimas, darbas ir sėkmė dar labiau sutvirtino mudviejų jausmus. Vienam jos dėdei, pralobusiam fermeriui, mirus, ji gavo septyniasdešimt tūkstančių frankų palikimo, šitie pinigai padėjo man galutinai išsimokėti. Nuo tos dienos mane tebelydi laimė ir gerovė. Tat nekalbėkime daugiau apie mane, nes nieko nėra įkyresnio kaip laimingas žmogus. Grįžkime prie pagrindinių istorijos veikėjų. Praėjus metams po kontoros įsigijimo, draugai beveik jėga mane nusitempė į viengungių pobūvį. Šituos pietus rengė vienas mano draugas, pralaimėjęs lažybas jaunam vyrui, kuriuo tada labai žavėtasi salonuose. Ponas de Trajis, to meto *dendžių* pažiba, buvo labai garsus...

— Betgi jis dar ir šiandien garsus,— pertraukė advokatą grafas de Bornas.— Niekas nemoka taip dėvėti frako, taip važiuoti pratėgiui sukinkytais arkliais kaip jis. O lošti kortomis, valgyti ir gerti niekas neįstengs žavingiau už Maksimą. Jis nusimano ir apie arklius, ir apie skrybėles, ir apie paveikslus. Visos moterys dėl jo iš galvos kraustosi. Jis praūžia kiekvienais metais apie šimtą tūkstančių frankų, tačiau niekas niekada nėra girdėjęs, kad jis turėtų kokią nuosavybę ar nors vieną rentos kuponą. Tai mūsų salonuose, buduaruose ir bulvaruose klajojančio riterio tipas, tai savotiška amfibija, nes turi jis tiek pat vyriškų, kiek ir moteriškų bruožų. Grafas Maksimas de Trajis — keista būtybė: jis tinka viskam ir kartu niekam, žmonės jo bijo, bet ir niekina, jis žino viską, bet kartu yra didžiausias nemokša, gali lygiai taip pat padaryti gerą darbą kaip ir ryžtis nusikalsti, pasirodyti čia niekšas, čia kilniaširdis, tai žmogus, veikiau susitepęs purvu negu apsitaškęs krauju, jį daugiau kankina bėdos negu sąžinės graužatis, galvą jam labiau kvaršina rūpestis, kaip geriau suvirškinti, negu mintys, jis dedasi apvaldytas aistrų, o iš tikrųjų yra viskam abejingas. Jis — žėrinti grandis, kuri galėtų sujungti katorgą ir aukštuomenę. Maksimas de Trajis — neeilinio proto žmogus, iš šitokių kartais išeina tokie kaip Mirabo, Pitas ar Rišeljė, bet dažniausiai tokie kaip grafas de Hornas, Fukjė-Tenvilis ir Kuanjaras[14].

— Tai va,— prašneko vėl Dervilis, išklausęs vikontienės brolio,— apie šitą žmogų man dažnai pasakodavo vienas mano klientas, vargšas tėtušis Gorijo, bet aš jau keletą kartų, susitikęs grafą salonuose, išvengiau pavojingos garbės su juo susipažinti. Tačiau šį sykį bičiulis taip užsispyręs kvietė į savo rengiamą pobūvį, kad negalėjau atsisakyti, kitaip mane būtų apšaukę šventeiva. Jums sunku, ponia, įsivaizduoti, kas tai yra viengungių pietūs, įmantrūs ir prašmatnūs

kaip reta. Šitokią prabangą sau leidžia šykštuolis, kai vieną gražią dieną lengvapėdiškai įsigeidžia pasišvaistyti pinigais. Įeini, ir tave apstulbina nuostabiai dengtas tvarkingas stalas: žėri sidabras, krištolas, akį veria damastinė staltiesė. Čia žydėte žydi gyvenimas: jauni vyrai žavūs, šypsosi, kalba tyliai, atrodo lyg jaunamartės, viskas aplink juos skaistu. O dviem valandom praslinkus — sakytum mūšio laukas po kautynių: stiklų šukės, suglamžytos, sutryptos servetėlės, lėkštėse apkramsnoti valgiai, į kuriuos net šleikštu pažiūrėti; riksmas toks, kad sprogsta galva, aidi juokais keliami tostai, žaibuoja epigramos ir neskanus sąmojis; veidai išraudę, akys dega, bet nieko nebesako, užtat nenorom issprūdusios paslaptys pasako viską. Triukšmas kaip pragare: vienas daužo butelius, kitas traukia dainą; trečias kviečia draugą į dvikovą, kiti bučiuojasi arba mušasi; tvyro baisus tvaikas, tartum būtų susimaišę šimtai kvapų, ir girdisi staugsmas, tartum šauktų šimtai balsų; niekas nebesižino nei ką valgo, nei ką geria, nei ką kalba; vieni sėdi paniurę, kiti kažką vapalioja; o ten, žiūrėk, koks maniakas vis kartoja tą patį žodį, sakytumei įsiūbuotas varpas; kai kas susimano padaryti tvarką šitoje maišatyje, o protingiausias siūlo pradėti orgijas. Įėjęs čia blaivus žmogus tikrai manytų patekęs į bakchanalijas. Tai šitokiame sąmyšyje ponas de Trajis pabandė man įsiteikti. Dar nebuvau visiškai pametęs proto ir stengiausi būti budrus. O jis dėjosi gerokai įgėręs, nors buvo blaivus ir galvojo tik apie savo reikalus. Išties nežinau, kaip tat įvyko, bet jis mane visiškai pakerėjo, ir apie devintą valandą vakaro, išeidamas iš Grinjono svetainės, aš pažadėjau nuvesti jį rytojaus rytą pas tėtušį Gobseką. Šito auksaburnio kalboje lyg per stebuklą pynėsi žodžiai: garbė, dorybė, grafienė, padori moteris, nelaimė. Kai kitą rytą pabudęs norėjau prisiminti, ką vakar veikiau, sunkiai tepavyko suregzti mintis. Pagaliau man pasidingojo, kad kažkurio mano kliento dukteriai gresia pavojus, ji gali prarasti gerą vardą, vyro pagarbą ir meilę, jeigu jai nepavyks šį rytą gauti penkiasdešimt tūkstančių frankų. Čia buvo įmaišytos ir kažkokios kortų skolos, ir sąskaitos račiui už karietas, ir dar nežinau kokiu būdu prarasti pinigai. Mano vakarykštis įžymusis stalo draugas užtikrino, kad ta dama labai turtinga ir, taupiai gyvendama, per kelerius metus išlyginsianti šitą savo turtui padarytą žalą. Ir tik dabar aš susiprotėjau, kodėl mano draugas taip įsikibo į mane. Gėda, tačiau turiu prisipažinti, jog man nė į galvą neatėjo, kad ir pačiam tėtušiui Gobsekui buvo svarbu susitaikyti su tuo dendžiu. Man dar besirengiant, į kambarį įėjo ponas de Trajis.

— Pone grafe,— tariau jam po įprastinių pasisveikinimo ceremonijų,— nežinau, kam jums reikia, kad nuvesčiau jus pas van Gobseką; juk tai mandagiausias ir nepavojingiausias iš visų kapitalistų. Jis paskolins jums pinigų, jei turės, arba, tikriau pasakius, jei pateiksite jam pakankamai garantijų.

— Jokiu būdu neketinu, pone Dervili,— atsakė jis,— versti padaryti šią paslaugą, nors jūs man vakar ir pažadėjote.

„Šimts sardanapalų! — pagalvojau aš.— Nejaugi leisiu šitam žmogui galvoti, kad netesiu duoto žodžio?"

— Vakar turėjau garbės paaiškinti jums,— kalbėjo toliau grafas,— kad aš labai ne laiku susipykau su tėtušiu Gobseku. O kadangi Paryžiuje beveik tik jis vienas gali pirmąją naujo mėnesio dieną pakloti ant stalo čia pat šimtą tūkstančių, aš ir paprašiau jus sutaikyti mane su juo. Bet nebekalbėkite apie tai...

Ponas de Trajis žvilgtelėjo į mane su mandagiai užgaulia veido išraiška ir buvo beišeinąs.

— Esu pasiruošęs važiuoti su jumis,— tariau aš.

Kai atvažiavome į Grė gatvę, jaunasis dabita ėmė dairytis aplinkui taip įdėmiai ir neramiai, kad aš nustebau. Jo veidas čia mėlo, čia raudo, čia gelto, o ant kaktos jam iššoko keli prakaito lašai, kai pamatė Gobseko namo duris. Mums belipant iš kabrioleto, į Grė gatvę įsuko fiakras. Akylas kaip sakalas jaunasis vyras iš karto pastebėjo jame susigūžusią moterį. Jo veidą nutvieskė beveik laukinis džiaugsmas. Jis šūktelėjo pro šalį einantį berniūkštį ir padavė jam palaikyti savo arklį. Užlipome laiptais ir įėjome pas senąjį palūkininką.

— Pone Gobsekai,— kreipiausi į jį,— atvedžiau pas jus vieną artimiausių draugų (kuriuo nepasitikiu kaip velniu,— šnabžtelėjau seniui į ausį). Manau, kad mano prašomas parodysite jam palankumo (už įprastinius nuošimčius) ir išgelbėsite iš bėdos (jeigu jums tai paranku).

Ponas de Trajis nusilenkė palūkininkui, atsisėdo, pasiruošęs klausyti, ir nutaisė tokią meilią ir įteiklią dvariškio pozą, kad būtų sužavėjęs kiekvieną; bet mano Gobsekas sėdėjo kėdėje prie židinio sustingęs ir abejingas. Šią valandėlę jis buvo panašus į Voltero statulą Prancūzų teatro peristilyje temstant; lyg atsakydamas į pasveikinimą, lengvai kilstelėjo savo apšepusią kepurę, kurios niekada nenusiimdavo nuo galvos. Kai švystelėjo geltono jo kiaušo ruoželis, man galutinai pasirodė, kad šitas žmogus — marmurinė statula.

— Pinigų aš turiu tik savo klientams,— pasakė jis.

— Tai jūs labai pykstate, kad aš kitur, o ne pas jus teikiausi nusigyventi? — nusijuokė grafas.

— Nusigyventi? — ironiškai pakartojo Gobsekas.

— Jūs norite pasakyti, kad negali nusigyventi žmogus, kuris nieko neturi? Bet kirskime lažybų, kad nerasite Paryžiuje žmogaus su gražesniu kapitalu negu šis,— sušuko dabita ir atsikėlęs apsisuko ant kulnų.

Šitai beveik rimtai išdaigai nebuvo lemta Gobseką paveikti.

— Juk mano artimiausi draugai tokie žmonės kaip Ronkerolis, de Marsė, Frankesini, abudu Vandenesai, Ažiuda-Pinto — žodžiu, visi madingiausieji Paryžiaus jaunuoliai. Aš vieno kunigaikščio ir ambasadoriaus, kuriuos jūs gerai pažįstate, nuolatinis partneris prie kortų stalo. Aš renku pajamas Londone, Karlsbade, Badene, Bate. Ar tai ne nuostabiausia gamybos šaka?

— Tiesa.

— Jūs elgiatės su manimi lyg su kempine, po šimts pypkių! Leidžiate man pripampti aukštojoje draugijoje, o paskui, kai užeina striukė, išspaudžiate mane; bet ir jus mirtis kaip kempinę išspaus.

— Galimas daiktas!

— Jei ne švaistūnai, ką jūs veiktumėte? Mudu su jumis — kūnas ir siela.

— Teisingai.

— Na, tai duokite šen ranką, senasis tėtuši Gobsekai, ir būkite kilniaširdis, jei tai, ką sakau, yra tiesa, teisinga ir galima.

— Atėjote pas mane todėl,— šaltai prabilo palūkininkas,— kad Žirarui, Palma, Verbrustui ir Žigonė jau per gerklę eina jūsų vekseliai, jie siūlo juos visiems su penkiasdešimt procentų nuostoliu, o kadangi davę jums tėra greičiausiai tik pusę vekselio vertės, tai jūsų vekseliai neverti nė dvidešimt penkių procentų... Mano pagarba! Bet argi galiu aš padoriai skolinti, kad ir vieną sū žmogui,— kalbėjo Gobsekas,— kuris turi trisdešimt tūkstančių frankų skolų, o kišenėje nė kiauro skatiko? Užvakar pobūvyje pas baroną Nusingeną jūs pralošėte dešimt tūkstančių frankų.

— Gerbiamasis,— atšovė grafas, su neįtikimu begėdiškumu permetęs akimis senį nuo galvos iki kojų,— mano reikalai jūsų nekliūva. Kol skolai laikas nesuėjo, skola — ne skola!

— Teisybė.

— Mano vekseliai bus apmokėti!

— Galimas daiktas!

— O dabar klausimas toks — ar mano siūlomos garantijos bus jums pakankamos sumai, kurią noriu iš jūsų gauti?

— Teisingai.

Kambaryje pasigirdo prie durų sustojančio fiakro bildesys.

— Einu ir tuoj atnešiu jums vieną daiktą, kuris, man rodos, turės jus patenkinti,— sušuko jaunasis dabita.

— Ak sūnau,— šūktelėjo Gobsekas, skolininkui išėjus; jis pašoko nuo kėdės ir ištiesė į mane rankas, lyg norėdamas apglėbti.— Jeigu jis duos vertingą užstatą, tu būsi išgelbėjęs man gyvybę! Kitaip man būtų galas buvęs. Verbrustas ir Žigonė sugalvojo iškrėsti man pokštą. Bet tavo dėka aš pats skaniai šį vakarą iš jų pasijuoksiu.

Senio džiaugsmas kėlė savotišką šiurpą. Tik tą vienintelį kartą jis ir teparodė man savo jausmus. Šis džiaugsmas truko akimirką, bet niekados neišdils man iš atminties.

— Būkite malonus ir pasilikite čia,— pridūrė Gobsekas.— Nors turiu ginklą ir neabejoju dėl savo rankos taiklumo kaip žmogus, kuriam teko kadaise tigrus medžioti ir ant laivo denio galuotis, kai reikėjo nugalėti arba mirti,— tačiau šituo elegantišku sukčiumi aš nepasitikiu.

Jis grįžo prie rašomojo stalo ir atsisėdo į krėslą. Jo veidas vėl išblyško ir sustingo.

— A! — atsigręžė jis į mane.— Jūs tikriausiai pamatysite gražuolę, apie kurią jums kadaise pasakojau. Girdžiu koridoriuje aristokratiškus žingsnelius.

Iš tikrųjų jaunasis dabita sugrįžo, vedinas moterimi; supratau, kad tai ta pati grafienė, kurios miegamąjį man buvo kadaise apsakęs Gobsekas, viena iš dviejų tėtušio Gorijo dukterų. Grafienė manęs iš pradžių nepastebėjo, nes aš stovėjau lango nišoje ir žiūrėjau į gatvę. Įžengusi į drėgną ir tamsų palūkininko kambarį, ji nepatikliai pažvelgė į Maksimą. Ši moteris buvo tokia graži, jog man pasidarė jos gaila, nors ir žinojau jos nusižengimus. Širdį jai gniaužė kraupus nuogąstis, kilnius, išdidžius veido bruožus buvo iškreipęs mėšlungis, kad ir kaip ji stengėsi tatai nuslėpti. Jaunasis vyras buvo virtęs jos piktuoju genijumi. Gėrėjausi Gobseku, kuris prieš ketverius metus iš pirmojo vekselio atspėjo šių dviejų žmonių likimą.

„Tas pabaisa angelo veidu,— pagalvojau aš,— matyt, ją valdo visais įmanomais būdais: tuštybe, pavydu, kūniškais malonumais, aukštuomenės vilionėmis".

— Net ir šios moters dorybės,— sušuko vikontienė,— tapo jo

ginklais. Jis privertė ją lieti pasiaukojimo ašaras, sugebėjo uždegti jos širdyje mūsų lyčiai įgimtą didžiadvasiškumą, piktnaudžiavo jos meile ir labai brangiai pardavinėjo jai nusikalstamus džiaugsmus.

— Turiu jums prisipažinti,— tarė Dervilis, nesupratęs, ką ženklais jam nori pasakyti vikontienė,— aš nesigraudinau dėl šitos nelaimingos būtybės likimo, būtybės, tokios žavios žmonių akyse, bet tokios pasibaisėtinos tiems, kurie gebėjo skaityti, kas dedasi jos širdyje; ne, man buvo kraupu žiūrėti į jos žudiką, tą jauną, į angelą panašų vyrą su tokia tauria kakta, tokiomis žydinčiomis lūpomis, tokia meilia šypsena ir tokiais baltais dantimis. Jie stovėjo abu šią akimirką prieš savo teisėją, o jis apžiūrinėjo juos, kaip turbūt stebėjo du kankinamus maurus giliuose šventosios inkvizicijos požemiuose senas šešiolikto amžiaus dominikonas.

— Ar galėčiau gauti štai už šituos briliantus visą jų vertę ir pasilaikyti teisę juos išpirkti? — drebančiu balsu prabilo grafienė ir padavė Gobsekui dėžutę su brangenybėmis.

— Žinoma, ponia,— įsikišau aš į kalbą ir išėjau iš lango nišos. Grafienė pažiūrėjo į mane, atpažinusi krūptelėjo ir sviedė man žvilgsnį, kuris visomis pasaulio kalbomis reiškia: „Tylėkite!“

— Šitokį sandėrį mes, juristai, vadiname pardavimu su teise atpirkti, pagal šią sutartį kilnojamą ar nekilnojamą turtą galima perleisti kitam asmeniui, ir po tam tikro laiko, pasibaigus terminui, užstatytos vertybės grįžta savininko nuosavybėn, įmokėjus už jas sulygtą sumą.

Grafienė lengviau atsikvėpė. Grafas Maksimas apsiblausė, jis puikiai numanė, kad palūkininkas pasiūlys mažesnę sumą, nes briliantai — nepastovi vertybė. Gobsekas, nesujudėjęs per tą laiką, pačiupo savo didinamąjį stiklą ir tylėdamas ėmė apžiūrinėti briliantus. Nors pragyvenčiau šimtą metų, niekados neužmiršiu jo veido išraiškos. Išblyškę jo skruostai nusidažė raudoniu; akys užsidegė nežemiška ugnimi, tarytum jose būtų atsimušęs briliantų žvilgėjimas. Jis atsistojo, priėjo prie lango ir brangakmenius prisikišo prie savo bedantės burnos taip arti, lyg būtų norėjęs juos praryti. Kažką neaiškiai vapėdamas, kilnojo apyrankes, auskarus, vėrinius, diademas, apžiūrinėjo juos dienos šviesoje, norėdamas įvertinti jų skaidrumą, baltumą ir gludą. Jis ėmė juos iš dėžutės, dėjo atgal, vėl ėmė, vartė, kad jie sužėrėtų visomis savo ugnimis. Atrodė jis šią akimirką greičiau vaikas negu senis, arba, tikriau sakant, ir vaikas, ir senis kartu.

— Gražūs briliantai! Prieš revoliuciją tokie būtų kainavę tris

šimtus tūkstančių frankų. Koks jų skaidrumas! Tikriausi Azijos deimantai — iš Golkondos ar Visapuro. Ar žinote, kiek jie verti? Ne, ne. Visame Paryžiuje tik Gobsekas vienas gali juos įvertinti. Imperijos laikais dar būtų reikėję dviejų šimtų tūkstančių frankų ir daugiau, norint įsigyti tokius papuošalus.— Čia jis su apmaudu mostelėjo ranka ir pridūrė: — O šiandien briliantų vertė diena iš dienos krinta. Pasirašius taikos sutartį, Brazilija užvertė mūsų rinką savo briliantais, jie ne tokie balti kaip indiškieji. Moterys dabar puošiasi briliantais tik eidamos į karaliaus rūmus. Ponia ten taip pat lankotės?

Tardamas tuos baisingus žodžius, jis su neapsakomu pasimėgavimu apžiūrinėjo briliantus vieną po kito.

— Šitame jokios dėmelės,— murmėjo jis,— o štai čia dėmelė. O čia krislelis. Šitas puikus!

Jo blyškus veidas buvo nutviekstas žėrinčių briliantų švitesio ir manding panašus į senus pažaliavusius veidrodžius provincijos užeigos namuose: jie sugeria šviesos atspindžius, bet neatmuša jų, o keleiviui, kuriam dar užtenka drąsos žvilgtelėti į juos, parodo apopleksijos ištikto žmogaus veidą.

— Na, tai kaip? — paklausė grafas, tapštelėjęs Gobsekui per petį.

Senasis vaikas krūptelėjo. Liovėsi domėjęsis savo žaisliukais, padėjo juos ant rašomojo stalo, atsisėdo į krėslą ir vėl tapo palūkininku, kietu, šaltu ir glotniu kaip marmuro kolona.

— Kiek jums reikia?

— Šimto tūkstančių frankų. Trejiems metams,— atsakė grafas.

— Galima! — burbtelėjo Gobsekas ir išsitraukė iš raudonmedžio dėžutės svarstykles, neįkainojamas dėl savo tikslumo,— tai buvo jo brangenybės! Briliantus jis pasvėrė, o įtvarų svorį nustatė iš akies (tik vienas Dievas žino kaip tiksliai!). Šios operacijos metu palūkininko veidas tai nušvisdavo džiaugsmu, tai vėl surimtėdavo. Grafienė sėdėjo tartum suakmenėjusi, ir aš jaučiau jai pagarbą už šį išgyvenimą: man rodėsi, kad ji mato, į kokią gilią bedugnę krinta. Šitos moters sąžinė dar nebuvo užsnūdusi, ir galbūt užteko mažytės pastangos, gailestingai ištiestos rankos jai išgelbėti. Aš pabandžiau.

— Šitie briliantai jūsų, ponia? — paklausiau garsiai.

— Taip,— atsakė ji, išdidžiai pažvelgdama į mane.

— Rašykite pardavimo sutartį su teise atpirkti, plepy! — pasakė Gobsekas ir, pakilęs iš krėslo, parodė man į savo vietą už rašomojo stalo.

— Jūs tikriausiai ištekėjusi, ponia? — vėl paklausiau aš.

Grafienė skubiai linktelėjo galvą.

— Aš nerašysiu akto! — sušukau.

— Kodėl? — paklausė Gobsekas.

— Kodėl? — pakartojau aš ir, nusitempęs senį į lango nišą, pusbalsiu pasakiau jam: — Ištekėjusi moteris be vyro sutikimo negali disponuoti savo turtu, todėl šis aktas negalios, o jūs net negalėsite pasiteisinti nežinoję šio fakto, nes pats aktas bylos apie tai. Turėsite grąžinti užstatytus briliantus, nes akte bus aprašytas jų svoris, vertė ir gluda.

Gobsekas linktelėjo galvą, nutraukdamas mano kalbą, ir atsigręžė į abu nusikaltėlius.

— Jo tiesa,— tarė jis.— Padėtis keičiasi. Duodu aštuoniasdešimt tūkstančių frankų grynais, o jūs paliekate man briliantus! — pridūrė dusliu tęvu balsu.— Kai kalbama apie kilnojamą turtą, nuosavybė geriau už bet kokį aktą.

— Bet juk...— buvo bešokąs jaunasis dabita.

— Kaip norite,— atsakė Gobsekas ir atidavė dėžutę grafienei,— per daug rizikuoti negaliu.

— Geriau pulkite vyrui į kojas,— sušnabždėjau aš grafienei į ausį.

Palūkininkas tikriausiai iš mano lūpų suprato, ką pasakiau, ir šaltai pažvelgė į mane.

Jaunasis dabita pamėlo. Grafienė aiškiai dvejojo, Maksimas de Trajis priėjo prie jos, ir, nors kalbėjo labai tyliai, nugirdau, kaip jis pasakė: „Sudie, brangioji Anastazi, būk laiminga! O aš... rytoj jau manęs nekankins jokie rūpesčiai“.

— Pone,— šūktelėjo jaunoji moteris, atsigręžusi į Gobseką,— sutinku su jūsų sąlygomis.

— Na ir gerai,— tarė senis.— Bet jus nelengva prakalbinti, gražuole.

Jis pasirašė banko čekį penkiasdešimčiai tūkstančių frankų ir padavė grafienei.

— O dabar,— tarė jis su šypsena, iš tikrųjų panašia į Voltero,— likusią sumą — trisdešimt tūkstančių frankų, aš išmokėsiu jums vekseliais, jų vertės jūs tikrai nedrįsit užginčyti. Tai grynų gryniausias auksas. Ponas grafas ką tik sakėte: „Mano vekseliai bus apmokėti!“ — pridūrė jis ir padavė grafienei vekselius su grafo parašu, protestuotus vakar vieno Gobseko bendro ir greičiausiai pirktus iš jo pusvelčiui.

Jaunasis dabita kažką suriaumojo, bet aiškiai pasigirdo tik žodžiai: „Senas sukčius!“

Tėtušis Gobsekas nė nemirktelėjo, ištraukė iš dėklo porą pistoletų ir šaltai pasakė:

— Būdamas įžeistoji pusė, aš šausiu pirmas.

— Maksimai, jūs privalote atsiprašyti poną,— švelniu balsu šūktelėjo grafienė, visa drebėdama.

— Nenorėjau jūsų įžeisti,— sumikčiojo de Trajis.

— Žinau,— ramiai atsakė Gobsekas.— Jūs tik norėjote neapmokėti savo vekselių.

Grafienė pakilo, atsisveikino ir išbėgo, matyt, apimta baisiausio siaubo. Ponas de Trajis norom nenorom turėjo išeiti su ja, bet prieš pasišalindamas pasakė:

— Jeigu prasitarsite, ponai, bus pralietas jūsų arba mano kraujas.

— Amen,— atsakė Gobsekas ir paslėpė pistoletus.— Jeigu kas rizikuoja savo krauju, mielasis, tai visų pirma turi jo turėti, o tavo gyslomis teka ne kraujas, bet purvas.

Kai durys užsitrenkė ir abu ekipažai nudardėjo, Gobsekas atsistojo ir pasišokčiodamas ėmė kartoti:

— Briliantai mano! Briliantai mano! Nuostabieji briliantai mano! Kokie briliantai! Ir kaip pigiai atiteko. Aha! Verbrustai ir Žigonė, ketinote pričiupti tėtušį Gobseką! *Ego sum papa*![15] Galiu jus visus pamokyti! Už vekselius atsiėmiau iki paskutinio sū! Kokios kvailos bus jų fizionomijos, kai šį vakarą, tarp dviejų domino partijų, papasakosiu jiems visą istoriją!

Šitas kraupus džiaugsmas, šitas laukinio žiaurumas, pasičiupus kelis blizgančius akmenėlius, nupurtė mane šiurpu. Apstulbau ir netekau žado.

— Ak, tai tu dar čia, sūneli,— tarė jis.— Papietausime kartu. Pasilinksminsime pas tave, nes aš namų ūkio nevedu. O visi tie restoranai su savo mirkalais, padažais ir vynais nunuodytų patį velnią.

Pamatęs mano veidą, jis staiga atitoko ir vėl tapo šaltas ir bejausmis.

— Jums šito nesuprasti,— tarė senis ir, atsisėdęs į savo vietą prie židinio, užstatė ant šildytuvo skardinį prikaistuvį su pienu.

— Gal papusryčiausite su manimi? — paklausė jis.— Dviem, aš manau, užteks.

— Ne, ačiū,— atsakiau,— aš pusryčiauju tik dvyliktą valandą.

Šią akimirką koridoriuje pasigirdo kažkieno skubrūs žingsniai.

Nepažįstamasis sustojo prie Gobseko durų ir keliskart su įsiūčiu pasibeldė. Palūkininkas priėjo prie durų ir, pažiūrėjęs pro langelį, atidarė. Į kambarį įžengė kokių trisdešimt penkerių metų vyriškis, kuris jam pasirodė nepavojingas, nors ir labai piktai beldėsi. Žmogus buvo apsirengęs paprastai ir savo išvaizda labai panėšėjo į velionį kunigaikštį de Rišelję. Tai buvo grafienės vyras, kurį jūs, be abejo, pažinojote. Jo povyza, atleiskite, kad šitą pabrėžiu, buvo aristokratiška, kokia esti valstybės vyrų, kilusių iš jūsų priemiesčio.

— Iš čia ką tik išėjo mano žmona? — kreipėsi jis į Gobseką, kuris jau atrodė visiškai nurimęs.

— Galimas daiktas.

— Jūs, gerbiamasis, matyt, manęs nesupratote?

— Neturiu garbės pažinoti jūsų žmonos,— atsakė lupikautojas.— Šį rytą pas mane lankėsi daug žmonių: moterų, vyrų, merginų, panašių į jaunuolius, ir jaunuolių, panašių į merginas. Man iš tiesų būtų sunku...

— Liaukitės juokavęs, kalbu apie moterį, kuri ką tik iš jūsų išėjo.

— Iš kur aš galiu žinoti, ar ši dama jūsų žmona? — tarė palūkininkas.— Niekad neturėjau laimės su jumis susitikti.

— Apsirinkate, pone Gobsekai,— pasakė grafas su geliančia ironija.— Vieną rytą mes esame susitikę mano žmonos miegamajame. Jūs buvote atėjęs pinigų už jos pasirašytą vekselį, pagal kurį ji jokių pinigų nebuvo gavusi.

— Ne mano reikalas teirautis, kokiomis vertybėmis jai buvo už jį sumokėta,— atsakė Gobsekas, pašaipiu žvilgsniu šaudamas į grafą.— Diskontavau jos vekselį, atsiskaitydamas su vienu mano kolegų. Be to, gerbiamasis,— ramiai ir neskubėdamas pridūrė Gobsekas ir įsipylė į pieną kavos,— leiskite pareikšti, kad aš labai abejoju, ar turite teisę mano bute man sakyti pamokslus. Esu pilnametis nuo pereito šimtmečio šešiasdešimt pirmųjų metų.

— Jūs ką tik iš mano žmonos labai žema kaina nupirkote briliantus, mūsų šeimos brangenybes, kurie jai nepriklauso.

— Nelaikau savo pareiga atskleisti savo piniginių reikalų paslaptis, tačiau pasakysiu jums, pone grafe, kad jei ponia grafienė ir paėmė, jūsų neatsiklaususi, brangenybes, turėjote raštiškai įspėti visus juvelyrus, kad jie jų nepirktų, juk grafienė galėjo parduoti jas dalimis.

— Jūs pažinote mano žmoną!

— Taip.

— Ji negali be vyro sutikimo imtis jokios veiklos.

— Galimas daiktas.

— Ji neturėjo teisės parduoti šitų briliantų...

— Teisingai.

— Na, tai kaip, pone?..

— O taip, pone grafe, aš jūsų žmoną pažįstu, sutinku, kad ji priklauso nuo savo vyro, priklauso ir nuo daugelio kitų; bet — aš — nepažįstu — jūsų — briliantų. Jeigu ponia grafienė pasirašinėja vekselius, ji, matyt, gali ir prekiauti, pirkti briliantus ar imti juos komisan ir paskui parduoti, šitaip esti!

— Sudie! — šūktelėjo grafas, pabalęs iš pykčio.— Yra dar teismas!

— Teisingai!

— Štai šitas ponas,— parodė grafas į mane,— paliudys apie pardavimą.

— Galimas daiktas.

Grafas buvo beišeinąs. Staiga, supratęs reikalo svarbą, įsiterpiau tarp kovojančių šalių.

— Pone grafe,— tariau aš,— jūsų teisybė, bet ir ponas Gobsekas nekaltas. Jūs negalite traukti atsakomybėn pirkėjo, neįpainiojęs į bylą savo žmonos, o šita byla suterš ne jos vienos vardą. Aš advokatas ir, kaip oficialus asmuo, bet dar labiau kaip sąžiningas žmogus, jaučiu pareigą patvirtinti, kad briliantus, apie kuriuos kalbate, ponas Gobsekas iš tikrųjų pirko mano akivaizdoje, tačiau, manau, jūs klystumėte, jeigu ketintumėte paneigti šito pardavimo teisėtumą, nes minimų daiktų tapatybę sunku nustatyti. Vadovaujantis natūralia teise, jūs laimėtumėte, vadovaujantis įstatymu — pralośtumėte. Ponas Gobsekas — sąžiningas žmogus ir neneigs, kad pirkdamas šiuos briliantus pasipelnė, juoba kad ir aš, pareigos ir sąžinės balso verčiamas, šitai pripažįstu. Bet jeigu jūs keltumėte bylą, pone grafe, sunku pasakyti, kuo ji baigtųsi. Taigi siūlau jums tartis su ponu Gobseku geruoju. Jis gali teisme įrodyti savo sąžiningumą, o jūs vis tiek turėsite grąžinti pinigus, kuriuos jis už juos sumokėjo. Tepabūnie jūsų briliantai užstatyti pas jį septynis aštuonis mėnesius, o gal net metus, per tą laiką jūs įstengsite grąžinti ponios grafienės pasiskolintą sumą. Nebent norėtumėte geriau išpirkti juos šiandien, davęs reikiamas garantijas?

Palūkininkas vilgė duoną puodelyje ir visiškai abejingas valgė, bet nugirdęs žodžius: „tartis geruoju“, žvilgtelėjo į mane, tartum sa-

kydamas: „Šaunuolis! Matai, kaip jam pravertė mano pamokos“. Aš savo ruožtu reikšmingai pasižiūrėjau į jį, ir jis puikiai mane suprato. Reikalas buvo labai abejotinas, nešvarus; reikėjo kuo skubiau tartis geruoju. Gobsekas nebūtų galėjęs išsiginti teisme, aš būčiau turėjęs sakyti teisybę. Grafas padėkojo man prielankia šypsena. Po ilgai trukusių derybų, kurių metu Gobseko apsukrumas ir gobšumas būtų išmušęs iš vėžių bet kokio diplomatų suvažiavimo dalyvius, surašiau aktą, kur grafas pripažino gavęs iš palūkininko aštuoniasdešimt penkis tūkstančius frankų, įskaičius į šią sumą ir procentus, o Gobsekas įsipareigojo, šią sumą gavęs, briliantus grąžinti grafui.

— Na, ir švaisto pinigus! — šūktelėjo grafienės vyras, pasirašydamas aktą.— Kaip nutiesti tiltą per šią bedugnę?

— Ar daug vaikų turite, pone grafe? — rimtai paklausė Gobsekas.

Išgirdęs šį klausimą, grafas krūptelėjo, tarsi palūkininkas, lyg tas išmanus gydytojas, būtų staiga pataikęs į patį ligos židinį. Jis nieko neatsakė.

— Taip, taip,— tarė Gobsekas, supratęs šią skausmingą tylą,— atmintinai žinau jūsų istoriją. Šita moteris — demonas, o jūs galbūt ją tebemylite; suprantu, nes ji net mane paveikė. Jūs galbūt norėtumėte išgelbėti savo turtą, palikti jį vienam ar dviem savo vaikams. Na tai štai! Pulkite į aukštuomenės gyvenimo verpetą, loškite, švaistykite savo turtą ir dažniau lankykitės pas Gobseką. Žmonės sakys, kad aš žydas, gobšuolis, lupikautojas, korsaras, kad aš pražudžiau jūsų turtą! Man į visa tai nusispjauti! Jei mane kas įžeidžia, to aš gyvo nepaleidžiu, niekas taip taikliai nešaudo pistoletu ir taip puikiai nevaldo špagos kaip jūsų nuolankusis tarnas. Visi tai žino! Paskui susiraskite, jei galite, patikimą draugą, su kuriuo sudarysite fiktyvų savo turto pardavimo aktą. Kaip jūs, juristai, vadinate? Fideikomisu, regis? — atsigręžė jis į mane.

Grafas atrodė paskendęs savo mintyse. Jis atsisveikino su mumis ir tarė:

— Rytoj atnešiu pinigus, laikykite paruoštus briliantus.

— Man jis atrodo kvailas kaip visi padorūs žmonės,— šaltai pasakė Gobsekas, kai grafas išėjo.

— Sakykite geriau, kvailas kaip ir visi aistros apimti žmonės.

— Grafas jums nesumokėjo už akto surašymą,— šūktelėjo jis, pamatęs, kad atsisveikinu su juo.

Praėjus kelioms dienoms po šio įvykio, kuris atskleidė man šiur-

pias madingos damos gyvenimo paslaptis, vieną rytą į mano kabinetą įžengė grafas.

— Ateinu pasitarti su jumis, pone advokate, labai svarbiu reikalu,— prašneko jis,— ir laikau savo pareiga pareikšti, kad jumis visiškai pasitikiu; manau, kad turėsiu progos šitai įrodyti. Jūs su tokiu atsidavimu gynėte ponios de Granljė reikalus, kad jūsų elgesys pranoksta bet kokį pagyrimą. (Kaip matote, ponia,— atsigręžė advokatas į vikontienę,— man šimteriopai atlyginta už paprasčiausią patarnavimą.)

Aš pagarbiai nusilenkiau grafui ir atsakiau, kad atlikau tik garbingo žmogaus pareigą.

— Štai koks reikalas, pone. Surinkau daug žinių apie tą keistuolį, kuris padėjo jums įsigyti advokato kontorą,— tarė grafas.— Iš visko, ką sužinojau, matyti, kad Gobsekas yra cinikų srovės filosofas. Kokia jūsų nuomonė apie jo sąžiningumą?

— Pone grafe,— atsakiau,— Gobsekas yra man daug gero padaręs... už penkiolika procentų,— pridūriau nusijuokęs.— Bet jo šykštumas neduoda man teisės vaizduoti jį tokį, kokį matau, nepažįstamam žmogui.

— Kalbėkite drąsiai! Jūsų atvirumas nepakenks nei Gobsekui, nei jums. Aš juk nesitikiu, kad žmogus, skolinąs iš procentų, angelas.

— Tėtušis Gobsekas,— pradėjau aš,— yra nuoširdžiausiai įsitikinęs vienu principu ir juo vadovaujasi savo veikloje. Jo nuomone, pinigai — tai prekė, kurią galima ramių ramiausia sąžine brangiai ar pigiai — kada kaip pasiseka — parduoti. Kapitalistas, jo akimis žiūrint, tai toks žmogus, kuris, skolindamas savo kapitalą už didelius nuošimčius, iš anksto tampa pelningų firmų ir spekuliacijų dalininku. Jo finansiniai principai ir filosofinės pažiūros į žmogaus prigimtį leidžia jam elgtis iš pažiūros kaip lupikautojui, tačiau esu tvirtai įsitikinęs, kad nepiniginiuose reikaluose tai jautriausias ir sąžiningiausias žmogus Paryžiuje. Jis dvilypis: didus ir niekšingas, šykštuolis ir filosofas. Jei mirčiau ir palikčiau mažamečius vaikus, jų globėju paskirčiau Gobseką. Štai, pone, kokį aš pažįstu Gobseką iš patirties. Nieko nežinau apie jo praeitį. Galimas daiktas, jis buvo korsaras; galbūt išmaišė visą pasaulį, prekiaudamas deimantais ar žmonėmis, moterimis ar valstybės paslaptimis, bet galiu prisiekti, kad nėra labiau užgrūdinto ir labiau vargų išbandyto žmogaus už jį. Tą dieną, kai nunešiau jam savo skolos likutį, su tam tikru retorišku atsargumu paklausiau, kokiais sumetimais jis ėmė iš manęs tokius didelius procentus ir kodėl,

norėdamas padaryti paslaugą man, savo draugui, nesiryžo atlikti šios geradarystės be jokios naudos sau. „Sūnau, aš atleidau tave nuo pareigos jaustis dėkingam ir suteikiau teisę galvoti, kad nesi man nieko skolingas; todėl ir šiandien mes geriausi draugai pasaulyje". Šitas atsakymas, pone, geriau negu visi įmanomi žodžiai jums apibūdins šį žmogų.

— Mano sprendimas — neatšaukiamas,— pasakė grafas,— paruoškite visus reikalingus aktus, kuriais pervesiu savo turtą Gobsekui. Ir tik jums, pone Dervili, patikėsiu slaptojo akto, reverso, surašymą; šiuo aktu ponas Gobsekas pripažins, kad pardavimas fiktyvus, įsipareigos mano turtą tvarkyti, kaip jis moka tvarkyti, o paskui atiduoti jį į mano vyriausiojo sūnaus rankas, kai šis taps pilnamečiu. Dabar, pone advokate, turiu jums prisipažinti, kad šitą brangų aktą laikyti namuose aš bijau. Mano sūnus taip prisirišęs prie savo motinos, jog baiminuosi jį patikėti jam. Ar galėčiau prašyti jus paimti jį saugoti? Jeigu kartais Gobsekas mirtų, jis paskirtų jus mano teisių paveldėtoju. Kaip matote, viskas apgalvota.

Grafas akimirkai nutilo ir atrodė nepaprastai susijaudinęs.

— Labai prašau atleisti,— prabilo jis pagaliau,— bet aš labai kenčiu ir rimtai bauginuosi dėl savo sveikatos. Mane žiauriai pakirto paskutiniai išgyvenimai, ir lemtingos priemonės, kurių griebiuosi, tiesiog būtinos.

— Leiskite man, pone,— atsakiau aš,— visų pirma padėkoti jums už pareikštą pasitikėjimą. Bet, kad pateisinčiau jį, privalau atkreipti jūsų dėmesį, jog šitomis priemonėmis jūs visiškai nušalinsite... kitus savo vaikus nuo palikimo. O juk jie vadinasi jūsų pavarde. Net jeigu šitie vaikai tik vaikai moters, kurią jūs kadaise mylėjote ir kuri dabar nusidėjo, jie turi teisę į šiokį ar tokį aprūpinimą. Noriu pareikšti, kad neprisiimsiu tos pareigos, kuria jūs teikiatės mane pagerbti, jei nebus aptartas jų likimas.

Šie žodžiai smarkiai paveikė grafą, jis sudrebėjo. Akyse sublizgėjo ašaros, ir jis, paspaudęs man ranką, pasakė:

— Aš dar jūsų gerai nepažinojau. Jūs man suteikėte sykiu ir džiaugsmo, ir skausmo. Gerai, paskirsime reverse dalį palikimo ir šitiems vaikams.

Palydėjau jį ligi kontoros durų, ir man pasirodė, jog grafo veidas pragiedrėjo iš pasitenkinimo, kad teisingai pasielgė.

— Štai, Kamile, kaip jaunos moterys nuslysta į bedugnę. Kartais gana vieno kadrilio, vieno romanso, sudainuoto akompanuojant for-

tepijonui, vienos iškylos į kaimą, kad jas užgriūtų baisios nelaimės. Moteris veržiasi į prapultį, paklususi arogantiškos tuštybės, išdidumo balsui, pasitikėdama šypsena, arba iš kvailystės ar lengvapėdiškumo! Peržengusi ribas, ji neišvengiamai pakliūva į trijų furijų — Gėdos, Graužaties ir Skursnos — rankas...

— Vargšė Kamilė jau leipsta miegu,— pertraukė advokatą vikontienė.— Eik, dukrele, eik miegoti, tavo širdelės nereikia bauginti tokiais šiurpiais vaizdais, ji ir taip liks tyra ir dora.

Kamilė de Granljė suprato motiną ir išėjo.

— Jūs truputį per toli nuėjote, brangusis pone Dervili,— tarė vikontienė,— advokatas vis dėlto ne motina ir ne pamokslininkas.

— Bet juk laikraščiai šimtą kartų labiau...

— Brangusis Dervili! — pertraukė advokatą vikontienė,— aš jūsų nebepažįstu. Nejaugi jūs manote, kad mano duktė skaito laikraščius? Pasakokite toliau,— pridūrė ji patylėjusi.

— Praėjo trys mėnesiai, kai buvo patvirtintas aktas, kuriuo grafas pardavė savo turtą Gobsekui...

— Galite vadinti jį dabar grafu de Resto, nes mano dukters jau nėra,— pareiškė vikontienė.

— Tebūnie taip,— tarė advokatas.— Prabėgo nemaža laiko po grafo apsilankymo, bet aš vis negavau slaptojo akto, kuris turėjo likti mano rankose. Paryžiuje mus, advokatus, neša tokia stipri srovė, jog mes negalime savo klientų reikalams skirti daugiau dėmesio negu patys klientai, nebent tais atvejais, kai darome išimtį. Tačiau kartą, pasikvietęs palūkininką pietų, paklausiau jį, kai pakilome nuo stalo, ar nežino jis, kodėl nieko negirdėti apie poną de Resto.

— Yra rimtų priežasčių,— atsakė Gobsekas.— Grafas vaduojasi mirtimi. Šitokie švelnūs žmonės kaip jis nemoka užsmaugti širdgėlos ir visuomet leidžiasi jos pasmaugiami. Gyvenimas — tai darbas, amatas, ir norint jo išmokti nereikia bijoti vargo. Kai žmogus, patyręs daug kančių, pažįsta gyvenimą, jo nervų skaidulos užsigrūdina, pasidaro tam tikra prasme lanksčios, ir tai padeda jam valdyti savo jausmus; jo nervai tada virsta lyg ir kokiomis plieninėmis spyruoklėmis: jie linksta, bet nelūžta; o jei dar skrandis veikia gerai, tai šitaip gyvenimui pasiruošęs žmogus gali gyventi tiek pat ilgai, kiek Libano kedrai, tie iš tiesų nuostabūs medžiai.

— Nejaugi grafas prie mirties? — paklausiau aš.

— Galimas daiktas,— atsakė Gobsekas.— Byla dėl jo palikimo — sultingas kąsnelis jums.

Aš įdėmiau pažvelgiau į šį žmogų, paskui, norėdamas jį perprasti, paklausiau:

— Paaiškinkite man, kodėl gyvenime jūs susidomėjote tiktai dviem žmonėmis — grafu ir manimi?

— Todėl, kad judu vieninteliai atėjote pas mane be jokios klastos,— atsakė jis.

Nors iš šito atsakymo galėjau spręsti, kad Gobsekas nepiktnaudžiaus savo padėtimi, jeigu slaptasis reversas ir dingtų, vis dėlto nutariau grafą aplankyti. Pasisakiau turįs reikalų, ir mudu su Gobseku išėjome. Skubiai nuvažiavau į Helderio gatvę. Tarnas įvedė mane į svetainę, kurioje su vaikais žaidė grafienė. Kai liokajus pranešė apie mane, ji staiga pašoko, žengė manęs sutikti, ranka parodė man į tuščią krėslą prie židinio ir, netarusi nė žodžio, atsisėdo. Veidą tarytum prisidengė neperžvelgiama kauke, po kuria aukštuomenės moterys taip puikiai geba slėpti savo aistras. Nuo išgyventų sielvartų jos veidas jau buvo suvytęs, ir tik nuostabūs jo bruožai, kurie ir sudarė kadaise jo vertę, nepasikeitė, bylojo apie buvusį grožį.

— Turiu būtinai pasimatyti su ponu grafu...

— Tada laimė jums pasirodytų palankesnė negu man,— pertraukė ji mano žodžius.— Ponas de Resto nenori nieko matyti, vos ne vos prisileidžia gydytoją, kratosi bet kokios paslaugos, net ir mano. Ligoniai visada pilni tokių keistenybių! Jie it vaikai patys nežino, ko nori.

— O gal priešingai — jie it vaikai labai gerai žino, ko nori.

Grafienė paraudo. Aš beveik pasigailėjau, atkirtęs jai šia gobsekiška replika.

— Bet juk negali būti, ponia,— nukreipiau kalbą į kitą pusę,— kad ponas de Resto būtų visą laiką vienas.

— Prie jo vyresnysis sūnus,— pasakė ji.

Nors ir kaip akylai stebėjau grafienę, tačiau šį kartą ji nenuraudo; man pasirodė, kad ji dar tvirčiau pasiryžo neleisti man toliau skverbtis į jos paslaptis.

— Turite suprasti, ponia, kad noriu pamatyti grafą ne iš tuščio smalsumo,— kalbėjau aš.— Mane privertė ateiti itin svarbūs reikalai...

Prikandau liežuvį, pajutęs, kad žengiau neteisingu keliu. Ir grafienė tuojau pasinaudojo mano neapdairumu.

— Mano ir vyro reikalai — bendri,— pasakė ji.— Ramiai galite kreiptis į mane...

— Reikalas, dėl kurio atvykau, domina tiktai grafą,— tvirtai atsakiau aš.

— Liepsiu pranešti, kad norite su juo pasimatyti.

Tačiau manęs neapgavo nei mandagus jos tonas, nei veido išraiška, su kuria šie žodžiai buvo ištarti; supratau, kad ji niekada neprileis manęs prie vyro. Pasilikau dar valandėlei ir, šnekučiuodamas apie šį bei tą, stebėjau grafienę; bet kaip ir visos moterys, užsibrėžusios sau veiklos planą, ji mokėjo neįtikimai tobulai vaidinti, o šis jūsų lyties atstovių talentas byloja apie didžiausią klastą. Nedrįstu net pasakyti, bet aš baimingai laukiau iš jos visko, net nusikaltimo. Šitas jausmas kilo man todėl, kad grafienės judesiai, žvilgsnis, elgsena ir net balso intonacija rodė ją suprantant, kokia jos laukia ateitis. Atsisveikinau ir išėjau. O dabar papasakosiu paskutines šios dramos scenas su aplinkybėmis, kurias išaiškino laikas, bei smulkmenomis, kurias įžvalgiai įspėjo Gobsekas ar aš pats. Nuo to laiko, kai grafas de Resto dėjosi pasinėręs į malonumų sūkurį ir pasiryžęs išsvaistyti savo turtą, tarp žmonos ir vyro įvyko scenų, kurių paslapties niekas nesužinojo, bet kurios davė pagrindą grafui susidaryti dar nepalankesnę nuomonę apie žmoną negu prieš tai. Vos tik jis susirgo ir atgulė, visas jo bjaurėjimasis grafiene ir jaunesniaisiais vaikais iškilo aikštėn: jis užgynė jiems lankytis jo miegamajame, o kai jie pabandė šio paliepimo nepaisyti, jį ištiko tokie sveikatai kenksmingi priepuoliai, kad gydytojas prisaikdino grafienę neapeiti vyro įsakymų. Ponia de Resto, matydama, kaip visas jų šeimos turtas — žemė, dvarai ir net jos gyvenami rūmai pereina į rankas Gobsekui, kuris, lyg virtęs pasakų žmogėdra, ryte rijo jų turtą, tikriausiai perprato vyro tikslus. Ponas de Trajis, gelbėdamasis nuo itin atkakliai persekiojančių kreditorių, keliavo tuo metu po Angliją. Tik jis vienas būtų galėjęs atverti grafienei akis ir atskleisti slaptąsias atsargumo priemones, kurių ponui de Resto patarė imtis prieš ją Gobsekas. Girdėjau, kad ji ilgai spyriojosi ir nenorėjo pasirašyti akto, o be jos parašo sutuoktinių turto pardavimas pagal mūsų įstatymus nebūtų buvęs teisėtas, ir vis dėlto grafas ją privertė. Grafienė manė, kad vyras paverčia savo turtą kapitalu ir kad pluoštelis banknotų, kuriais tas turtas pavirto, turbūt slepiamas kur nors slaptoje spintoje, gal pas notarą, gal banke. Jos apskaičiavimu, ponas de Resto tikrai turėjo turėti sudaręs aktą, įgalinantį jo vyresnįjį sūnų atgauti turtus, kuriuos jis ypatingai brangino. Todėl ji nutarė kuo griežčiausiai saugoti vyro kambarį. Namus ėmė tvarkyti geležine ranka ir moteriškomis priemonėmis viską ten šnipinėjo. Ištisomis dienomis sėdėdavo svetainėje šalia vyro miegamojo, kur buvo girdėti kiekvienas jo ištartas žodelis ar menkiausias krebždesys. O naktį liepdavo

pastatyti ten pat, svetainėje, lovą ir dažniausiai nesudėdavo bluosto. Gydytojas buvo visiškai jai atsidavęs. Žmonės žavėjosi jos pasiaukojimu. Su įgimtu klastingoms moterims gudrumu ji įstengė nuslėpti nuo žmonių akių, kad ponas de Resto bodisi ja, ir taip tobulai vaidino kenčiančią, jog savotiškai išgarsėjo. Kai kurios šventuolės net nutarė, kad šitokiu elgesiu ji atperkanti savo nusidėjimus. Bet ji nė akimirką neužmiršo, kad po grafo mirties jos laukia skurdas, jeigu nebus pakankamai atgodi. Taigi šita moteris, išguita iš kambario, kur ligos patale vaitojo jos vyras, apibrėžė aplink jį užburtą ratą. Toli ir kartu arti jo, patekusi į nemalonę ir visagalė, dėdamasi nuolankiausia žmona, ji tykojo vyro mirties ir turto, kaip tas laukų vabzdys, išsirausęs smėlyje spiralės formos duobelę, įgludęs jos dugne, tyko neišvengiamai jam atiteksiančio grobio ir suklūsta kiekvieną kartą, kai nubyra smėlio žvirgždelis. Net griežčiausias kritikas norom nenorom turėjo pripažinti, kad grafienės motinystės jausmas labai stiprus. Žmonės sako, kad ją pamokiusi tėvo mirtis. Aklai mylėdama vaikus, ji nuslėpė nuo jų palaidą savo gyvenimą, o ta aplinkybė, kad vaikai buvo mažamečiai, jai padėjo pasiekti tikslą ir laimėti jų meilę. Ji pasirūpino, kad jie būtų kuo geriausiai ir kuo įmantriausiai išmokslinti. Prisipažinsiu, negalėjau nesižavėti šia moterimi ir jos neužjausti: dėl šitų jausmų visados juokėsi iš manęs Gobsekas. Tuo metu grafienė, jau supratusi, koks niekšas Maksimas, kruvinomis ašaromis stengėsi išpirkti praeities nuodėmes. Aš tuo tikiu. Priemonės, kurių ji griebėsi, bandydama atkovoti vyro turtą, buvo, tiesa, šlykščios, tačiau ar nediktavo jų motiniška meilė ir noras atitaisyti vaikams padarytą skriaudą? Be to, kaip dauguma moterų, išgyvenusių meilės audras, matyt, troško vėl tapti dorybinga. Galimas daiktas, kad dorybės vertę ji suprato tik tada, kai surinko liūdną savo klaidų derlių. Kiekvienąsyk, kai jaunasis Ernestas išeidavo iš tėvo kambario, ji imdavo negailestingai jį kvosti, ką tėvas sakęs ir daręs. Sūnus mielai patenkindavo motinos norą, manydamas, kad ji teiraujasi iš meilės tėvui, ir atsakinėdavo į visus jos klausimus. Mano apsilankymas atvėrė grafienei akis: ji nusprendė, kad grafas bus pasirinkęs mane kerštui vykdyti, ir pasiryžo prie mirštančiojo manęs neprileisti. Genamas kraupios nuojautos, aš žūtbūt panūdau pasikalbėti su ponu de Resto: man kėlė nerimą slaptojo akto likimas; jeigu šis dokumentas būtų patekęs į grafienės rankas, ji galėjo iškelti ieškinį: tarp jos ir Gobseko būtų prasidėjusi nepabaigiama byla. Gerai pažinojau palūkininką ir buvau įsitikinęs, kad jis niekuomet nesutiks grąžinti turto grafienei, o reverse, kurį aš tik vienas galėjau padaryti

galiojančiu, buvo nemažai ginčytinų vietų. Norėdamas užbėgti šitokioms nelaimėms už akių, antrąsyk nuėjau pas grafienę.

— Pastebėjau, ponia,— kreipėsi Dervilis į vikontienę de Granljė, lyg patikėdamas paslaptį,— kad yra moralinių reiškinių, į kuriuos mes nepakankamai kreipiame dėmesio. Esu iš prigimties linkęs stebėti, todėl nejučiomis imu analizuoti ir savo vedamas bylas, ypač kai aplink jas smarkiai įsidega aistros. Taigi aš kiekvieną kartą gėrėdavausi, vis iš naujo apstulbdamas, kaip du priešininkai beveik visuomet sugeba atspėti slaptus vienas kito kėslus ir mintis. Du priešai kartais pasižymi tokiu pat proto blaivumu, tokia pat vidinės regos galia kaip du įsimylėjėliai, skaitą vienas kito širdyje. Taigi, kai grafienė ir aš susidūrėme akis į akį, staiga supratau, kodėl ji neapkenčia manęs, nors savo jausmus dangstė mandagiausiu elgesiu ir meilingiausiomis manieromis. Buvau norom nenorom jos paslapčių dalininkas, o moteris negali pakęsti žmogaus, prieš kurį turi raudonuoti. Be to, ji numanė, kad jeigu jos vyras ir pasirinko mane patikėtiniu, turto perduoti man dar nespėjo. Nevarginsiu jūsų ir neatpasakosiu mudviejų pokalbio, likusio mano atmintyje kaip vienas pavojingiausių susidūrimų, kuriuos man teko kada nors atlaikyti. Grafienė, prigimties apdovanota gundytojos žavais, elgėsi čia nuolaidžiai, čia išdidžiai, čia meiliai, čia patikliai; ji net stengėsi sudilginti mano smalsumą, sužadinti meilę ir pavergti mane, tačiau pralaimėjo. Atsisveikindamas pastebėjau jos akyse šmėstelint tokią neapykantą ir įniršį, kad mane nukrėtė šiurpas. Išsiskyrėme kaip priešai. Ji būtų mielai nušlavusi mane nuo žemės paviršiaus, o man buvo jos gaila; užuojautą kai kurie žmonės supranta kaip mirtiną įžeidimą. Šiuo jausmu dvelkė ir paskutinės pastabos, kurias jai išdėsčiau. Man rodos, ją apėmė siaubas, kai išeidamas pareiškiau, kad, nors ir kaip stengtųsi, neišvengs skurdo.

— Jei pasimatyčiau su grafu, bent jūsų vaikų turtas...

— Tada aš priklausyčiau nuo jūsų malonės,— pertraukė ji mane pasibjaurėjimo kupinu mostu.

Kai mes jau buvome taip atvirai atskleidę kiekvienas savo kortas, ryžausi išgelbėti šitą šeimą iš gresiančio skurdo. Prireikus buvau pasiruošęs leistis į juridiniu požiūriu neteisėtus veiksmus, kad tik pasiekčiau tikslą. Ir štai nuo ko aš pradėjau. Iškėliau grafui de Resto bylą dėl vienos fiktyvios jo skolos Gobsekui ir gavau nuosprendį. Grafienei, žinoma, teko šią bylą slėpti nuo žmonių, užtat aš turėjau dabar teisę, grafui mirus, reikalauti užantspauduoti jo turtą. Tada papirkau vieną grafo namų tarną, ir šitas žmogus pažadėjo duoti man

žinią, kai tik jo šeimininkui ateis paskutinė valanda, net jeigu tai atsitiktų vidury nakties. Norėjau pasirodyti staiga, išgąsdinti grafienę, pagrasinti jai, kad turtas bus tučtuojau užantspauduotas, ir tokiu būdu išgelbėti reversą. Vėliau sužinojau, kad už durų dejuojant mirštančiam vyrui, šita moteris skaitė kodeksą. Kokį šiurpų paveikslą išvystume, jei būtų įmanoma atvaizduoti mintis tų, kurie spiečiasi aplink mirštančiųjų lovas! Ir visuomet intrigoms pintis, planams bręsti ir klastoms megztis akstinas yra turtas! Palikime dabar šias gana įkyrias smulkmenas nuošaly, nors jos padėjo jums perprasti šitos moters, taip pat ir jos vyro kančias bei atskleisti ne vieną panašią šeimos paslaptį. Jau du mėnesius grafas de Resto, susitaikęs su likimu, gulėjo lovoje, užsidaręs vienas savo miegamajame. Neišgydoma liga pamažu sekino jo kūną ir protą. Apsėstas keistų ligoniams būdingų užgaidų, kurios artimiesiems atrodo nesuprantamos, jis draudė tvarkyti savo kambarį, atsisakė bet kokio slaugymo, neleisdavo net perkloti lovos. Visa jo aplinka dvelkė šita kraštutine apatija: baldai kambaryje stovėjo netvarkingai sustumdyti. Pačius dailiausius daiktelius dengė voratinkliai ir dulkės. Šitas žmogus, kadaise turtingas ir išrankaus skonio, dabar mėgavosi liūdnu savo kambario reginiu, kur ant židinio, sekretero ir kėdžių mėtėsi slaugymo reikmenys: buteliukai, tušti ar su vaistais, dažniausiai vieni ir kiti nešvarūs, baltiniai, sukultos lėkštės; priešais židinį riogsojo šildyklė be dangčio, stovėjo vonia su dar neišpiltu mineraliniu vandeniu. Menkiausia šio bjauraus chaoso smulkmena bylojo apie sugriautą gyvenimą. Prieš pribaigdama žmogų, mirtis žvelgė iš kiekvieno daikto. Grafas nepakentė šviesos, žaliuzės buvo uždarytos, ir prietemoje šitas liūdnas kambarys atrodė dar niūresnis. Ligonis buvo labai sulysęs. Blizgėjo vien akys, kuriose tarytum susitelkė gyvybė. Mirtinai išbalęs veidas buvo šiurpus, ypač su tais nepaprastai ilgais plaukais, kurių grafas nė karto per visą ligą neleido kirpti ir kurie dabar tiesiomis sruogomis krito abipus jo skruostų. Jis panėšėjo į atsiskyrėlius dykumoje. Širdgėlos pakąsti, blėso visi jo žmogiški jausmai, nors šitam žmogui tebuvo penkiasdešimt metų ir visas Paryžius pažinojo jį kadaise tokį žavų ir tokį laimingą!

Vieną rytą, 1824 metų gruodžio mėnesio pradžioje, grafo sūnus Ernestas sėdėjo tėvo kojūgalyje ir suspausta širdimi žiūrėjo į tėvą. Grafas žvilgtelėjo į sūnų.

— Tau skauda, tėte? — paklausė jaunasis vikontas.

— Ne,— atsakė grafas kraupiai šypsodamas.— Visas skausmas *štai čia ir apie širdį!*

Jis parodė galvą, o paskui savo išdžiūvusius pirštus prispaudė prie įdubusios krūtinės, ir nuo to gesto sūnus apsipylė ašaromis.

— Kodėl neateina ponas Dervilis? — paklausė jis savo tarną, kurį laikė labai ištikimu, bet kuris iš tikrųjų buvo atsidavęs grafienei.— Ką tai reiškia, Morisai? — sušuko mirštantysis, atsisėdęs lovoje ir tarytum atgavęs nuovoką,— per šias dvi savaites aš tave septynis ar aštuonis kartus siunčiau pas savo advokatą, o jo vis nėra? Manai, kad galima tyčiotis iš manęs? Tuoj pat, šią akimirką, važiuok ir atgabenk man jį. Jeigu neįvykdysi mano įsakymo, atsikelsiu ir važiuosiu aš pats...

— Ponia,— tarė liokajus, išėjęs iš grafo miegamojo, — jūs girdėjote, ką sakė ponas grafas, ką man daryti?

— Apsimesi, kad vyksti pas advokatą, o paskui sugrįžęs pasakysi ponui, kad jo advokatas išvažiavęs iš Paryžiaus už keturiasdešimt mylių svarbios bylos reikalu. Pridursi, kad laukiama jo grįžtant savaitės pabaigoje.

„Ligoniai niekuomet netiki, kad galas arti,— pagalvojo grafienė,— ir jis lauks advokato grįžtant“. Iš vakaro gydytojas buvo sakęs, kad grafas vargiai patversiąs dar parą. Kai po poros valandų grįžęs liokajus atnešė šeimininkui šį liūdną atsakymą, mirštantysis, matyt, labai susijaudino.

— Viešpatie! Viešpatie! — pakartojo jis kelissyk.— Pasitikiu dabar tik tavimi.

Jis ilgai žiūrėjo į sūnų ir pagaliau nusilpusiu balsu tarė:

— Ernestai, sūneli, tu dar labai jaunas, bet tavo širdis gera, ir tu tikriausiai supranti, kad mirštančiajam, ypač tėvui, duotas pažadas yra šventas. Ar gebėsi išlaikyti paslaptį, taip giliai paslėpti ją širdyje, kad net tavo motina nieko nenumanytų? Šiandien, sūnau, šiuose namuose aš pasitikiu tik tavim vienu. Ar neapvilsi mano pasitikėjimo?

— Ne, tėveli.

— Na štai, Ernestai, aš tau tuoj duosiu antspauduotą voką, jis adresuotas ponui Derviliui; paslėpk jį taip, kad niekas neįtartų tave jį turint; niekam nematant, išeik iš namų ir nunešk į paštą mūsų gatvės gale.

— Taip, tėveli.

— Ar galiu pasitikėti tavimi?

— Taip, tėveli.

— Eikš, pabučiuok mane. Dabar man nebus taip sunku mirti, brangusis mano vaikeli. Po šešerių septynerių metų tu suprasi visą

šios paslapties svarbą, ir tau bus dosniai atlyginta už tavo nuovokumą ir atsidavimą. Tada tu sužinosi, kaip aš tave mylėjau. O dabar palik mane akimirkai vieną ir nieko gyvo neįleisk pas mane.

Ernestas išėjo. Svetainėje stovėjo motina.

— Ernestai, eikš čia,— tarė ji.

Ji atsisėdo, prisitraukė sūnų prie savęs ir, stipriai prispaudusi prie širdies, pabučiavo jį.— Ernestai, tavo tėvas kalbėjo su tavim?

— Taip, mama.

— Ką jis tau sakė?

— Negaliu pasakyti, mama.

— Ak brangusis vaikeli,— šūktelėjo grafienė ir karštai pabučiavo sūnų,— kaip man džiugu, kad tu moki tylėti. Nemeluoti ir išlaikyti duotą žodį — štai du dalykai, kurių niekuomet neužmiršk.

— Kokia tu graži, mama! Tu niekada nemelavai, esu įsitikinęs.

— Kartais, brangusis Ernestai, sumeluodavau. Aš sulaužiau duotą žodį, bet tokiomis aplinkybėmis, kurios stipresnės už visus įstatymus. Klausyk, Ernestai, tu jau didelis ir protingas berniukas; tikriausiai pastebėjai, jog tavo tėvas stumia mane šalin, nenori, kad aš jį slaugyčiau. O tai nenormalu, nes tu žinai, kaip aš jį myliu.

— Taip, mama.

— Vargšas mano vaikeli,— tarė grafienė, apsipylusi ašaromis,— dėl šitos nelaimės kalti klastingi liežuviai. Pikti žmonės, tenkindami savo godumą, stengėsi atskirti mane nuo tavo tėvo. Dabar jie nori atimti ir pasisavinti visą mūsų turtą. Jei tavo tėvas būtų sveikas, šis nesusipratimas greitai išsisklaidytų, jis paklausytų manęs; jis geras, myli mus, suprastų klydęs, bet jo protas aptemo, išankstinis nusistatymas prieš mane dėl ligos virto manija, savotiška beprotybe. Tėvas išskiria tave iš kitų vaikų, o tai ir vėl rodo, kad jo dvasinės galios sutrikusios. Juk tu niekada, kai jis buvo dar sveikas, nepastebėjai, kad Poliną ar Žoržą mylėtų mažiau už tave. O dabar vienos tik užgaidos. Jis taip myli tave, kad galėtų sugalvoti keistų dalykų ir pavesti tau kokią užduotį. Jei nenori, mano angele, kad tavo brolis ir sesuo atsidurtų skurde, o tavo motina prašytų išmaldos kaip elgeta, turi man viską pasakyti...

— Aha! — šūktelėjo grafas, staiga atidaręs duris.

Jis stovėjo ant slenksčio pusnuogis, jau toks liesas ir išdžiūvęs kaip skeletas. Duslus jo šūksnis padarė baisų įspūdį grafienei, ji sustingo, tartum stabo ištikta; jos vyras buvo taip nusilpęs ir išbalęs, lyg atsikėlęs iš kapo.

— Per jus aš gyvenime temačiau vien tik sielvartą, o dabar neduodate net ramiai numirti, norite sugadinti mano sūnų, padaryti jį nedoru žmogumi! — riktelėjo jis užkimusiu balsu.

Grafienė puolė į kojas mirštančiajam, kuris atrodė beveik šlykštus šią paskutinę žemiškojo susijaudinimo valandėlę, ir apsipylė ašaromis.

— Pasigailėkit! Pasigailėkit! — šaukė ji.

— O jums ar buvo gaila manęs? — paklausė grafas.— Aš nieko nesakiau, kai vėjais leidote savo turtą, o dabar norite išsvaistyti ir manąjį, o mano sūnų padaryti elgeta?

— Na gerai, tebūnie, nesigailėkit manęs, būkit negailestingas,— tarė ji,— bet vaikai! Įsakykite savo našlei užsidaryti vienuolyne, ir aš paklusiu; padarysiu visa, ką liepsit, kad išpirkčiau savo nusižengimus jums; bet tegul nors vaikai būna laimingi! Ak, vaikai! Vaikai!

— Aš turiu tik vieną vaiką,— atsakė grafas, su neviltimi ištiesęs savo sulysusią ranką į sūnų.

— Atleiskite! Aš gailiuosi, gailiuosi!..— šaukė grafienė, bučiuodama sudrėkusias mirštančio vyro kojas.

Rauda smaugė jai gerklę, iš degančios krūtinės veržėsi neaiškūs, padriki žodžiai.

— Po to, ką sakėte Ernestui, dar drįstate kalbėti apie atgailą! — tarė mirštantysis, koja stumtelėjo grafienę, ir ši parkrito.— Kraujas man stingsta žiūrint į jus! — pridūrė jis su savotišku kraupiu abejingumu.— Jūs buvote bloga duktė, bloga žmona, būsite ir bloga motina.

Nelaimingoji moteris apalpo. Mirštantysis nusigavo iki lovos, atsigulė ir po kelių valandų neteko sąmonės. Atėjo kunigai su paskutiniais sakramentais. Buvo vidurnaktis, kai grafas išleido paskutinį atodūsį. Rytmetinė scena išsėmė paskutines jo jėgas. Aš su tėtušiu Gobseku atėjau vidurnaktį. Dėl sąmyšio namuose mudu be vargo patekome į mažąją svetainę šalimais mirusiojo kambario ir radome čia tris verkiančius vaikus ir du kunigus, atėjusius budėti prie numirėlio. Ernestas priėjo prie manęs ir pasakė, kad motina norinti viena pabūti mirusiojo kambaryje.

— Neikite ten,— tarė jis, ir mane sužavėjo jo balsas ir mostas, palydėjęs šiuos žodžius.— Ji meldžiasi!

Gobsekas nusijuokė savo įprastu nebyliu juoku. Bet mane taip sujaudino jausmas, atsimušęs jaunojo Ernesto veide, jog aš negalėjau pritarti šykštuolio ironijai. Kai berniukas pamatė, kad einame prie durų, prišokęs prisispaudė prie jų ir sušuko:

— Mama, čia kažkokie juodai apsirengę ponai tavęs ieško!

Gobsekas lengvai tartum plunksnelę atkėlė vaiką šalin ir atidarė duris. Koks reginys atsivėrė mums prieš akis! Kambaryje viskas buvo baisiai išvartyta! Susivėlusi, žaižaruojančiomis akimis, su nevilties išraiška veide grafienė kaip įbesta stovėjo tarp sujauktos mantos, išmėtytų popierių ir skudurų. Klaiku buvo žiūrėti į šią netvarką prie mirusiojo lovos! Nespėjo grafas išleisti paskutinio atodūsio, o žmona jau išplėšė visus stalčius ir sekreterą; kilimas aplink ją buvo sėte nusėtas popiergaliais, kai kurie baldai sulaužyti, aplankai supjaustyti, įžūlūs jos nagai visur paliko savo žymes. Gal iš pradžių jos ieškojimai ir buvo bergždi, tačiau jos laikysena ir susijaudinimas leido manyti ją pagaliau suradus paslaptinguosius dokumentus. Žvilgtelėjau į lovą ir, vedamas instinkto, kurį mes įgyjame praktikoje, įspėjau, kas įvyko. Grafo lavonas tysojo tarp lovos ir sienos, beveik skersai, kniūpsčiomis, niekingai numestas kaip vienas tų aplankų, kurie voliojosi ant žemės; ir jis dabar tebuvo tik tuščias kevalas. Jo sustingusios rankos ir kojos stirksojo kažkokia juokinga ir šiurpia poza. Mirštantysis tikriausiai slėpė reversą po pagalve, tarsi norėdamas iki paskutinės akimirkos apsaugoti jį nuo pasikėsinimo. Grafienė atspėjo vyro mintį, kurią, beje, galima buvo išskaityti iš paskutinio mirštančiojo rankos mosto, iš mėšlungiškai suriestų jo pirštų. Pagalvė gulėjo nusviesta ant žemės ties lova, ir ant jos dar buvo matyti grafienės batelio įspausta žymė; čia pat po jos kojomis aš pamačiau voką su grafo herbais, skubiai pakėliau jį, perskaičiau adresą ir supratau, kad paketas turėjo būti įteiktas man. Įsmeigiau į grafienę akylą ir griežtą žvilgsnį kaip teisėjas į nusikaltėlį. Židinyje liepsna rijo dokumentus. Išgirdusi mus ateinant, grafienė sviedė juos į ugnį; perskaičius pirmuosius punktus reverse, kur, man prašant, buvo laiduojama ir jos jaunesniųjų vaikų ateitis, ji nusprendė, kad degina testamentą, atimantį iš jų palikimą. Protą jai aptemdė nerami sąžinė ir nesąmoninga baimė, kurią nusikaltėliui sukelia jo nusikaltimas. Pasijutusi užklupta, ji turbūt išvydo save ant ešafoto, kur budelis įkaitinta geležimi degina jai įspaudą. Šita moteris, sunkiai alsuodama, laukė, ką mes pasakysime, ir žiūrėjo į mus paklaikusiomis akimis.

— Ak ponia! — šūktelėjau aš ir ištraukiau iš židinio ugnies dar nepaliestą dokumento skiautelę,— jūs savo vaikus padarėte beturčiais! Juk šitie dokumentai užtikrino jiems tam tikrą nuosavybę.

Jos burna persikreipė, atrodė, kad ją tuoj suparaližuos.

— Che! Che! — sugirgždėjo Gobsekas; toks garsas pasigirsta varinį žibintą patraukus marmuru.

Kiek patylėjęs, senis ramiu tonu kreipėsi į mane:

— Jūs, matyt, norite įtikinti grafienę, kad aš neteisėtai savinuosi turtą, kurį man pardavė ponas grafas? Nuo šios akimirkos šis namas — mano.

Jei man būtų kas kuoka staiga trenkęs per galvą, nebūčiau pajutęs tokio skausmo ir nebūčiau taip nustebęs. Grafienė pamatė, koks neryžtingas buvo mano žvilgsnis, kurį mečiau į palūkininką.

— Pone! Pone! — kartojo ji, nerasdama kitų žodžių.

— Jūs turite fideikomisą? — paklausiau aš.

— Galimas daiktas.

— Nejaugi jūs norėtumėte panaudoti piktam grafienės nusikaltimą?

— Teisingai.

Aš išėjau, grafienė liko besėdinti prie vyro lovos ir graudžiai beverkianti. Gobsekas išėjo paskui mane. Gatvėje aš tylėdamas pasukau į kitą pusę; bet jis prisivijo ir įsmeigė į mane vieną tų savo skvarbių žvilgsnių, kuriais matuodavo žmonių širdis, ir pasakė tėvu, šį kartą kiek šaižiu balsu:

— Tu imiesi mane teisti?

Nuo tos dienos mes retai tesimatėme. Grafo rūmus Gobsekas išnuomojo, vasarą gyveno jo dvaruose, vaidino ten didiką, statė fermas, taisė malūnus, kelius, sodino medžius. Kartą sutikau jį vienoje Tiuilri sodo alėjoje.

— Grafienė dabar — tikra didvyrė,— tariau aš.— Ji atsidėjo vaikų auklėjimui ir puikiai juos išmokslino. Vyresnysis jos sūnus — žavingas jaunuolis.

— Galimas daiktas.

— Bet ar nederėtų jums padėti Ernestui? — pareiškiau aš.

— Padėti Ernestui? — šūktelėjo Gobsekas.— Ne! Ne! Nelaimė — geriausias mūsų mokytojas, nelaimė išmokys jį vertinti pinigus, vyrus ir moteris. Tepaplaukioja Paryžiaus jūroje! O kai taps geru locmanu, padovanosime jam laivą.

Atsisveikinau su juo, nesistengdamas išsiaiškinti šių žodžių prasmės. Nors motina poną de Resto buvo nuteikusi nepalankiai mano atžvilgiu ir jis toli gražu neketino mane kviestis savo patarėju, tačiau praeitą savaitę aš užėjau pas Gobseką papasakoti jam apie Ernesto meilę panelei Kamilei ir paraginti jį atlikti savo įgaliojimus, nes jau-

nasis grafas tuoj turėjo tapti pilnamečiu. Senąjį palūkininką jau seniai buvo paguldžiusi liga, kuri jį paskui ir pribaigė. Jis pasakė man, kad duos atsakymą tada, kai pasitaisys ir galės užsiimti savo reikalais: jis tikriausiai nenorėjo skirtis nė su menkiausia savo turto dalimi, kol kūne laikėsi gyvybės kibirkštėlė; kitaip jo netiesaus atsakymo negalėjau išsiaiškinti. Supratęs, kad jis serga daug rimčiau negu pats mano, pasėdėjau prie jo ir spėjau pamatyti, kaip iškerojo aistra, senstant virtusi savotiška beprotybe. Nepageidaudamas pašalinių žmonių, jis dabar nuomojosi visą namą, gyveno jame vienas, kambariai stovėjo tušti. Jo paties kambaryje niekas nepasikeitė. Baldai, kuriuos aš taip gerai pažinojau, atrodė lyg išstovėję po stiklu — kiekvienas jų buvo lygiai toks kaip ir prieš šešiolika metų. Pas jį tebešeimininkavo ta pati jam atsidavusi senutė durininkė, ištekėjusi už invalido, kuris, jai triūsiant pas šeimininką, sėdėdavo šveicorinėje; ji buvo ir jo patikėtinė, pranešdavo apie lankytojus, o dabar ėjo ir slaugės pareigas. Gobsekas buvo labai silpnas, tačiau dar pats priiminėdavo klientus, taip pat ir įplaukas, o savo reikalus už namų sienų taip suprastino, kad jam pakakdavo pasiųsti invalidą su įgaliojimais jiems tvarkyti. Kai Prancūzija pasirašė sutartį ir pripažino Haičio respubliką, Gobsekas, daug žinojęs apie senąsias plantacijas San Dominge, jų savininkus ar įpėdinius, kuriems turėjo atitekti kompensacijos, buvo paskirtas į komisiją Prancūzijos piliečių turtui buvusioje kolonijoje likviduoti ir kompensacijoms išmokėti. Gobsekui jo išradingumas pakišo mintį įkurti agentūrą, kuri galėtų diskontuoti žemvaldžių ar jų įpėdinių vekselius; agentūra buvo įsteigta Verbrusto ir Žigonė vardu, su kuriais jis dalijosi pelnu, pats neįdėjęs jokio kapitalo,— jo turimi duomenys ir buvo jo įnašas. Agentūra veikė tarsi spirito varykla ir sunkė pelną iš mulkių, nepatikliųjų arba tų, kurie žinojo, kad jų teisės ginčytinos. Kaip likvidacinės komisijos narys Gobsekas tardavosi su stambiaisiais plantatoriais, kurių kiekvienas, stengdamasis ar gauti aukštesnę taksą už savo turtą, ar paspartinti jo pripažinimą, nešė jam dovanas pagal savo turtų dydį. Šitie kyšiai sudarydavo lyg ir kokį diskontą nuo tų sumų, kurios negalėdavo jam atitekti; o per agentūrą jam žema kaina suplaukdavo smulkios, abejotinos sumos ar sumos tų žmonių, kurie bemeilijo realizuoti jas tuoj pat, kad ir už mažesnę kainą, negu laukti, kol Respublika kada nors išmokės jas dalimis. Šitoje stambioje aferoje Gobsekas buvo lyg tas nepasotintas smauglys. Kiekvieną rytą jis priiminėdavo savo duoklę ir akylai ją apžiūrinėdavo kaip kurio nors nabobo ministras, svarstąs, ar verta už tokią kainą pasirašyti ma-

lonę. Gobsekas imdavo viską, pradedant nuo bėdžiaus atneštos pintinės su žuvimi ir baigiant skrupulingųjų atneštais variniais žvakių ryšuliais, pradedant sidabriniais indais iš turčių ir baigiant auksinėmis tabokinėmis iš verteivų. Niekas nežinojo, ką senasis palūkininkas veikia su dovanomis. Visi šie daiktai būdavo pas jį atnešami, bet niekad neišnešami.

— Duodu padorios moters garbės žodį,— pasakojo man durininkė, sena mano pažįstama,— man regis, kad jis visa šita ryja, tačiau nė kiek nuo to netunka — žiūrėkite, koks liesas ir išdžiūvęs kaip mano sieninio laikrodžio gegutė.

Ir štai, praeitą pirmadienį Gobsekas atsiuntė invalidą manęs pakviesti; įėjęs į mano kabinetą, šisai tarė:

— Skubėkite, pone Dervili, šeimininkas tuoj suves paskutines sąskaitas; išgelto kaip citrina, nekantrauja su jumis pasikalbėti; giltinė jau siekia jį už gerklės, jis kriokia.

Įėjęs į mirštančiojo kambarį, radau jį klūpantį ties židiniu, kuris nesikūreno, tačiau jame pūpsojo didžiulė krūva pelenų. Gobsekas vargais negalais buvo prišliaužęs prie židinio, bet grįžti atgal į lovą pritrūko jėgų, o ir pagalbos pasišaukti nebepajėgė.

— Senasis drauguži,— tariau aš, keldamas jį ir padėdamas grįžti į lovą,— jums šalta? Kodėl neliepiate užkurti židinio?

— Man visai nešalta,— atsakė jis,— nereikia, nereikia kurti! Aš išeinu, jaunuoli,— tarė žvilgtelėjęs į mane sustingusiu atšiauriu žvilgsniu,— kur — nežinau, bet aišku, kad išeinu! Prasidėjo karfologija[16],— jis pavartojo terminą, kuris rodė, koks dar šviesus ir aiškus jo protas.— Man pasivaideno, kad kambaryje pilna aukso, kuris ridinėjasi, ir aš atsikėliau jo surinkti. O kam atiteks manasis? Valstybei jo nepaliksiu; aš surašiau testamentą, rask jį, Grocijau. Gražioji Olandė turėjo dukterį, kartą vakare sutikau ją kažkur Vivjeno gatvėje. Man rodos, ji praminta Elektrine Raja; o graži kaip amūras, suieškok ją, Grocijau. Aš paskyriau tave testamento vykdytoju, imk čia viską, ką nori, valgyk: rasi riebių paštetų, maišus kavos, cukraus, yra auksinių šaukštų. Atiduok Odijo[17] darbo servizą savo žmonai. Bet kam atiteks briliantai? Tu uostai tabaką, mielasis? Turiu įvairių rūšių tabakų, parduok juos Hamburge. *Ten pusantro karto tiek moka.* Taip, turiu visko, ir viską tenka palikti! Na, na, tėtuši Gobsekai,— kreipėsi pats į save,— nebūk bailys, lik ištikimas sau.

Jis atsisėdo lovoje, jo veidas ryškiai išsiskyrė pagalvės fone, tartum iš bronzos nulietas; ištiesė liesą savo ranką ant apkloto ir kaulė-

tais pirštais įsikibo į jį, lyg norėdamas išsilaikyti; pažiūrėjo į židinį, tokį pat šaltą kaip ir metalinis jo žvilgsnis, ir numirė aiškios sąmonės; durininkei, invalidui ir man jis pasirodė panašus į tuos susikaupusius senus romėnus, kuriuos už konsulų nugarų savo paveiksle „Bruto vaikų mirtis" atvaizdavo Letjeras[18].

— Kietai laikėsi senas diegas! — kareiviškai pasakė invalidas. Ausyse man tebeskambėjo pasakiški mirusiojo žodžiai apie jo lobius; mano žvilgsnis, nukrypęs paskui mirštančiojo žvilgsnį, tebebuvo įsmigęs į pelenų krūvą: staiga ta krūva pasirodė man neįprastai didelė. Paėmiau žnyples ir, įkišęs jas į pelenus, užkliudžiau kažką kieto — po pelenais buvo supiltas aukso ir sidabro kaupas, matyt, Gobseko pajamos ligos metu; jis nebeturėjo jėgų jas paslėpti, o į banką siųsti neleido įtarumas.

— Bėkite pas taikos teisėją,— kreipiausi aš į senąjį invalidą,— reikia kuo skubiausiai viską užantspauduoti!

Apstulbintas paskutinių Gobseko žodžių ir to, ką neseniai man papasakojo durininkė, pasiėmiau antrojo ir trečiojo aukšto kambarių raktus ir nusprendžiau juos apžiūrėti. Jau pirmajame kambaryje, kurį atsirakinau, paaiškėjo Gobseko žodžiai, pasirodę man beprotiški: pamačiau, kur nuveda žmogų šykštumas, kai jis virsta aklu instinktu, kurio tiek pavyzdžių mes randame tarp provincijos šykštuolių. Kambaryje, šalimais to, kuriame mirė Gobsekas, buvo prikrauta sugedusių paštetų, aibės įvairiausių kitų produktų, net moliuskų ir pelėsiais apaugusių žuvų; vos neužtroškau nuo jų skleidžiamos smarvės. Visur knibždėjo kirminų ir vabzdžių. Paskutiniu metu gautos dovanos gulėjo sumišai su visokiausio pavidalo dėžutėmis, arbatos skrynelėmis ir kavos maišais. Ant židinio, sidabrinėje sriubos vazoje, buvo sumesti pranešimai apie prekes, atsiųstas jo vardu į Havrą ir sukrautas sandėliuose: medvilnės pakus, cukraus statines, romo bosus, įvairios rūšies kavą, indigo dažus, tabaką — tikra kolonijinių prekių mugė! Kambarys buvo priverstas baldų, sidabrinių indų, lempų, paveikslų, vazų, knygų, puikių neįrėmintų graviūrų ir visokiausių senienų. Galimas daiktas, kad šitos begalinės gėrybės nebuvo vien tik dovanos; daugelis jų — tai užstatai, likę pas Gobseką, skolininkui neišsipirkus. Mačiau ten brangenybių dėžutes su herbais arba su monogramomis, nuostabaus audeklo staldengtes, brangius ginklus, bet viskas be užrašų. Atvertęs vieną knygą, kuri man pasirodė buvusi pajudinta iš vietos, radau joje banknotų po tūkstantį frankų. Tuomet nusprendžiau smulkiai apžiūrėti kiekvieną daiktą, išbadinėti grindis, lubas, karnizus ir

sienas ir surasti visą tą auksą, kurio taip aistringai godus buvo šis olandas, vertas Rembranto teptuko. Per savo juridinę praktiką dar niekados nebuvau susidūręs su tokiu šykštumu ir tokiu savitu būdu. Grįžęs į mirusiojo kambarį, ant rašomojo stalo radau paaiškinimą, kokiu būdu čia susikaupė tiek turto. Po presu gulėjo laiškai pirkliams, kuriems Gobsekas, matyt, paprastai pardavinėdavo gautas dovanas. Nežinau, ar dėl to, kad šie žmonės susiprato esą Gobseko apsukrumo aukos, ar dėl to, kad Gobsekas per daug užsiprašydavo už maisto produktus ir daiktus, nė vienas sandėris nebuvo galutinai užbaigtas. Jis nepanoro maisto produktų parduoti pirkliui Ševė dėl to, kad šis sutiko juos paimti tik su trisdešimties procentų nuolaida. Gobsekas derėjosi dėl kelių frankų, o tuo tarpu prekės gedo. Sidabro dirbiniai liko neparduoti todėl, kad jis nesutiko apmokėti pristatymo išlaidų. Kava — todėl, kad nenorėjo duoti garantijos dėl kokybės. Žodžiu, kiekvienas daiktas suteikdavo jam progą pradėti ginčus — pirmas ženklas, kad jis jau suvaikėjo, virto keistu užsispyrėliu, kokiais baigia gyvenimą visi seniai, kai stipri aistra pergyvena protą. Ir aš paklausiau save to paties kaip ir jis: „Kam atiteks visi šitie lobiai?..“ Kai atsimenu, kokias keistas žinias paliko jis man apie savo vienintelę įpėdinę, supratau, kad turėsiu išieškoti visus įtartinus Paryžiaus namus ir kuriai nors laisvo elgesio moteriai blokšti po kojomis milžiniškus turtus. Visų pirma žinokite, kad pagal teisiškai neužginčijamus dokumentus Ernestas de Resto netrukus ims valdyti turtą, kuris leis jam vesti panelę Kamilę ir, be to, paskirti motinai, broliui ir seseriai pakankamas dalis.

— Na gerai, brangusis Dervili, pagalvosime,— atsakė ponia de Granljė.— Ponas Ernestas turėtų būti labai turtingas, kad tokia šeima kaip mūsų sutiktų įsileisti jo motiną. Nepamirškite, kad mano sūnus bus kada nors kunigaikštis de Granljė; jis sujungs dviejų Granljė šeimos šakų turtą; noriu, kad svainis jam patiktų.

— Bet juk Resto herbas,— tarė grafas de Bornas,— *raudono emalio lauke sidabro skersinė ir keturi auksiniai skydeliai, kurių kiekviename juodas emalinis kryžius.* Tai labai senas herbas.

— Teisybė,— patvirtino vikontienė,— be to, Kamilė galės ir nesusitikinėti su anyta, kuri sulaužė šito herbo devizą — *res tuta**.

— Ponia de Bosean priiminėjo ponią de Resto,— pareiškė senasis dėdė.

— O, tiktai rautuose! — atšovė vikontienė.

---

* Patikimumas (*lot.*).



NEŽINOMAS ŠEDEVRAS

Honoré de Balzac
LA COMÉDIE HUMAINE
Paris, Bibliothèque de la Pléïade

Iš prancūzų kalbos vertė
RAMUTĖ RAMUNIENĖ

2-as leidimas
1-as leidimas — 1960 m.

VIENAM LORDUI

1845

ŽILETĖ

1612 metų pabaigoje, vieną šaltą gruodžio mėnesio rytą, Paryžiuje, priešais namą Didžiųjų Augustiniečių gatvėje, pirmyn ir atgal žingsniavo labai prastai apsitaisęs jaunuolis. Ilgokai pavaikštinėjęs, tarytum neryžtingas įsimylėjėlis, kuris nedrįsta prisistatyti pirmai savo mylimajai, kad ir kaip lengvai prieinamai, jaunuolis galiausiai peržengė šio namo slenkstį ir paklausė, ar maestro Fransua Porbiusas[1] namie. Gavęs teigiamą atsakymą iš senutės, šluojančios žemutinio aukšto salę, jaunuolis ėmė iš lėto lipti laiptais, stabtelėdamas ant kiekvienos pakopos nelyginant naujai iškeptas dvariškis, susirūpinęs, kaip jį priims karalius. Užkopęs sraigtiniais laiptais iki viršaus, jaunuolis sustojo aikštelėje, nesiryždamas paliesti keisto plaktuko, puošiančio dirbtuvės duris, už kurių galbūt šią valandą dirbo Henriko IV dailininkas, Marijos de Mediči pakeistas Rubensu. Jaunuolis išgyveno tą stiprų jausmą, nuo kurio tikriausiai smarkiau suplasta didžiųjų menininkų širdis, kai pačiame jaunystės žydėjime, degdami meile menui, jie artinasi prie genijaus ar meno šedevro. Kiekvienas žmogiškas jausmas išskleidžia pirmuosius pumpurus tauraus dvasios pakilimo metu, bet tas pakilimas pamažu išblėsta, ir pagaliau laimė tampa tik prisiminimu, o šlovė — iliuzija. Iš visų šitų netvarių išgyvenimų nė vienas nėra taip panašus į meilę kaip jaunatviška aistra, pagaunanti menininką, kai jis susipažįsta su pirmosiomis saldžiomis kančiomis likimo jam skirtame kelyje į garbę ir nelaimes,— aistra, kupina drąsos ir bailės, miglotų vilčių ir neišvengiamo nusivylimo. Tas, kuris, būdamas beturtis ir dar tik bręstantis genijus, nesuvirpėjo visu kūnu, stojęs prieš didį meistrą, visuomet stokos sieloje vienos stygos, kažkokio teptuko potėpio, kažkurio jausmo kūryboje, tam tikros poetiškos gaidos. Kai kurie pasipūtę pagyrūnai, per anksti įtikėję savo ateitimi, genijais gali atrodyti tiktai kvailiams. Šiuo atžvilgiu nepažįsta-

masis jaunuolis neabejotinai buvo vertesnis, jeigu talentą matuosime šia pirmąja jaunatviška nedrąsa, šiuo neišaiškinamu drovumu, kurį žmonės, likimo skirti laurams, lengvai praranda vėliau, dirbdami menininko darbą, panašiai kaip dailios moterys praranda drovumą, ėmusios gudriai koketuoti. Įpratusiam į pergales abejonių nekyla, o drovumas galbūt ir yra tam tikra abejonės forma.

Prislėgtas vargo ir šią akimirką pats stebėdamasis savo įžūlumu, vargšas naujokas taip ir nebūtų įžengęs pas dailininką, kuris paliko mums nuostabų Henriko IV portretą, jei nebūtų jam padėjęs netikėtas atsitiktinumas. Laiptuose pasirodė ir ėmė kopti viršun kažkoks senis. Iš jo keisto kostiumo, nepaprastai puošnios mezginių apykaklės, iš jo didingos tvirtos eisenos jaunuolis įspėjo šį žmogų esant arba dailininko globėją, arba jo draugą; jis pasitraukė į šalį, kad nepažįstamasis galėtų praeiti, ir smalsiai jį apžiūrėjo tikėdamasis išvysti geraširdį menininką ar paslaugų meno mylėtoją; tačiau senio veide jis pamatė kažką šėtoniško, o visų pirma *tą kažką nenusakomo*, kas taip masina dailininkus. Įsivaizduokite aukštą iškilią nuplikusią kaktą virš mažos priplotos riestu galiuku nosies kaip Rablė ar Sokrato; pašaipią susiraukšlėjusią burną, trumpą, išdidžiai atsikišusį smakrą, apžėlusį žila smailiai kirpta barzdele, jūros žalumo akis, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodė apiblukusios nuo senatvės, bet, sprendžiant iš kontrastingo perlamutrinio baltymo, kur plūduriavo vyzdys, dar galėjo nuožmaus pykčio ar didelio entuziazmo akimirką mesti hipnotizuojamą žvilgsnį. Beje, veidas buvo keistai suvytęs ne tiek nuo pragyvento amžiaus, kiek nuo minčių, kurios nuliežia ir sielą, ir kūną. Blakstienos buvo iškritusios, o ant išsišovusių antakių lankų styrojo vos įžiūrimi keli reti plaukeliai. Pridėkite šitą galvą prie silpno ir geibaus kūno, papuoškite ją mezginiais, veriančiais akį savo baltumu ir stebinančiais tiesiog juvelyriniu darbu, užkabinkite ant juodo durtinio sunkią aukso grandinę ir jūs galėsite, nors ir netobulai, įsivaizduoti šią žmogystą, kuri apytamsiuose laiptuose atrodė dar fantastiškesnė. Galėjo pasivaidenti, kad tai Rembranto nutapyta figūra, išėjusi iš savo rėmų, be garso žengia prieblandoje, kurią taip mėgo šis didis dailininkas. Senis metė į jaunuolį skvarbų žvilgsnį, pasibeldė tris kartus į duris ir liguistam kokių keturių dešimčių metų vyrui, atidariusiam jas, pasakė:

— Laba diena, maestro!

Porbiusas pagarbiai nusilenkė, įleido jaunuolį, manydamas jį atėjus su seniu, ir daugiau juo nebesirūpino, juoba kad mūsų naujokas apmirė iš susižavėjimo kaip turbūt kiekvienas tapytoju gimęs žmo-

gus, kai pirmąkart patenka į dailininko dirbtuvę ir ten iš arti pamato kai kurias materialines meno priemones. Šviesa į dailininko Porbiuso dirbtuvę krito pro langą skliaute. Susitelkusi į ištemptą ant molberto drobę, kurioje tebuvo brūkštelėti trys ar keturi balti potėpiai, ji neįstengė prasismelkti ligi tamsių šio erdvaus kambario kampų; bet keli pasiklydę jos atspindžiai žibino dvyluose patamsiuose sidabrines plokšteles ant apatinės sienoje kabančių raitelio šarvų dalies, staigiu šviesos ruožu kirto senovinio bufeto, prikrauto įdomių indų, drožinėtą ir poliruotą karnizą arba blizgiais taškeliais margino auksinius grūdėtus senų brokato užuolaidų ataudus; užuolaidos, naudojamos kaip drapiruotės modelis, krito stambiomis aštriomis klostėmis. Lentynėlės ir konsolės buvo nudėliotos gipsinėmis raumenų atliejomis, antikinių deivių figūrų nuolaužomis ir jų torsais, kuriuos su meile buvo nugludinę šimtmečių pabučiavimai. Sienas ligi lubų dengė begalybė eskizų, etiudų, atliktų trimis pieštukais, sangvinu ar plunksna. Dėžutės su dažais, buteliai su aliejumi ir esencijomis, išvartyti suoleliai taip ankštė kambarį, jog tik siauru taku galėjai praeiti ligi šviesos rato po aukštuoju langu, pro kurį spinduliai krito tiesiai ant blyškaus Porbiuso veido ir ant keistosios žmogystos, jo dramblio kaulo spalvos kiaušo. Visą jaunuolio dėmesį netrukus patraukė vienas paveikslas, jau pagarsėjęs net anais sąmyšio ir neramumų laikais; šito paveikslo pažiūrėti ateidavo kai kurie iš tų užsispyrėlių, kuriems turime būti dėkingi už šventosios ugnies išsaugojimą negandų dienomis. Tas puikus darbas vaizdavo Mariją Egiptietę, ketinančią mokėti už persikėlimą luoteliu. Šis šedevras buvo skirtas Marijai de Mediči, kuri vėliau, patekusi į vargą, jį pardavė.

— Tavo šventoji man patinka,— tarė senis Porbiusui,— duočiau tau už ją dešimt aukso ekiu daugiau negu karalienė; bet kišti jai koją... po velnių!

— Ji jums daili?

— Hm, hm! — suniurnėjo senis.— Daili?.. Ir taip, ir ne. Tavo moteriškaitė nutapyta neblogai, bet ji negyva. Jūs, dailininkai, manote, kad jau viską padarėte, jei teisingai nupiešėte kurią nors figūrą ir kiekvieną kūno dalį padėjote į vietą pagal anatomijos dėsnius! Nuspalvinate piešinį kūno spalvos dažais, iš anksto paruoštais ant paletės, pasistengiate, kad viena pusė būtų tamsesnė už kitą, o kadangi kartkartėmis dar žvilgtelite į nuogą moterį, stovinčią prieš jus ant stalo, tai jums dingojas, kad atkūrėte gamtą, laikote save dailininkais, atspėjusiais dievų paslaptį!.. Brrr! Kas nori būti dideliu poetu, tam neužten-

ka tobulai mokėti sintaksę ir nedaryti kalbos klaidų! Pažiūrėk į savo šventąją, Porbiusai! Iš pirmo žvilgsnio ji atrodo nuostabi; bet, antrąkart žvilgtelėjęs, matai, kad ji priaugusi prie drobės ir jos aplinkui neapeisi. Tai tik vienpusis siluetas, tai tik iškirpta figūrėlė, paveiksliukas, kuris negali nei atsigręžti, nei pajudėti iš vietos. Tarp šios va rankos ir paveikslo fono aš nejaučiu oro; trūksta erdvės ir gylio; o tačiau viskas padaryta pagal perspektyvos dėsnius, ir tonams, laipsniškai perteikiantiems atmosferą, nieko negalima prikišti; tavo pastangos iš tikrųjų pagirtinos, tačiau jos manęs neįtikins, kad šis puikus kūnas dvelkia šilta gyvastimi. Man rodos, jei aš ranka paliesčiau šitas standžias apskritas krūtis, pajusčiau, kad jos šaltos kaip marmuras! Ne, drauguži, po šita dramblio kaulo baltumo oda neteka kraujas; po šiuo vaiskiu smilkinių ir krūtinės gintaru venomis ir raizgiu kapiliarų tinklu neplūsta purpurinė gyvybės rasa. Šita va vieta plazda, o ana štai sustingusi, kiekviena paveikslo smulkmena byloja apie gyvybės ir mirties kovą: čia štai moteris, ten — statula, o dar toliau — lavonas. Tavo kūrinys netobulas. Mylimam savo paveikslui tu įkvėpei tik dalelę savo sielos. Prometėjo žibintas ne kartą užgeso tavo rankose, ir daugybės tavo paveikslo vietų nepalietė dangiškoji liepsna.

— Bet kodėl, brangusis mokytojau? — pagarbiai kreipėsi į senį Porbiusas, tuo tarpu jaunuolis vos tvėrė nepuolęs jo mušti.

— Ogi štai kodėl! — atsakė seneliukas.— Tu neryžtingai blaškeisi tarp dviejų sistemų: tarp piešinio ir spalvos, tarp senųjų vokiečių meistrų flegmatiško smulkmeniškumo, griežto tikslumo ir italų dailininkų kerinčio polėkio, palaimingo jausmų pertekliaus. Norėjai vienu sykiu mėgdžioti Hansą Holbeiną ir Ticianą, Albrechtą Diurerį ir Paolą Veronezę. Žinoma, tai buvo įstabus užmojis! Bet kas nutiko? Nepasiekei nei rūstaus sausosios manieros žavesio, nei apgaulingos šviesos ir tamsos magijos. Kaip išlydyta bronza suplėšo per silpną formą, taip šitoje vietoje turtingi auksiniai Ticiano tonai suardė skurdžius Albrechto Diurerio kontūrus, į kuriuos buvai juos įspraudęs. Kitur nepasidavė piešinys ir sutvardė įstabų venecijietiškos paletės veržlumą. Tavo figūra nėra nei tobulai nupiešta, nei tobulai nutapyta, ji visa pažymėta šito nelaimingo neryžtingumo ženklu. Jeigu jautei, kad tau nepakaks jėgų sulydyti savo talento ugnyje šias dvi priešingas manieras, reikėjo tvirtai pasirinkti tą arba kitą ir išgauti vienovę, o tai viena iš gyvosios gamtos savybių. Teisingai tu vaizduoji tik aplinką, kontūrai tavo netikri, jų niekas negaubia, ir žiūrovas nieko nesitiki iš jų pamatyti. Štai čia yra tiesos,— tarė senis,

parodęs į šventosios krūtinę.— Paskui dar čia,— pridūrė bakstelėjęs į tašką, kur paveiksle baigėsi petys.— Bet va čia,— tarė vėl grįžęs prie krūtinės vidurio,— viskas netikra. Geriau nenagrinėkime, nes tave apims neviltis.

Senis atsisėdo ant suoliuko, susiėmė rankomis galvą ir nutilo.

— Maestro,— tarė Porbiusas,— bet juk aš gerai išstudijavau šitą krūtinę dirbdamas su modeliu, tik, mūsų nelaimė, kai kurie įspūdžiai esti tikri gamtoje, o perkelti į drobę pasidaro neįtikimi...

— Meno paskirtis ne kopijuoti gamtą, bet ją išreikšti! Tu poetas, o ne niekingas kopijuotojas! — gyvai sušuko senis, valdingu mostu pertraukdamas Porbiusą.— Kitaip visas skulptoriaus darbas būtų nuimti gipsinę formą nuo gyvos moters! Nagi pabandyk nuimti gipsinę formą nuo savo mylimosios rankos ir pasidėti ją prieš save; nerasi nė mažiausio panašumo, tai bus baisi lavono ranka, ir tu norom nenorom turėsi kreiptis į žmogų, valdantį kaltą, kad jis, tiksliai nekopijuodamas rankos, pavaizduotų judesį ir gyvybę. Mūsų uždavinys — sugauti daiktų ir būtybių dvasią, sielą, charakterį. Įspūdžiai! Įspūdžiai! Bet juk jie — tai atsitiktiniai gyvenimo blyksniai, o ne pats gyvenimas. Ranka, jeigu jau paėmiau šį pavyzdį, taigi ranka nėra tik kūno dalis, ji dar išreiškia ir tęsia mintį, kurią mums reikia sugauti bei perteikti. Nei tapytojas, nei poetas, nei skulptorius neturi atsieti įspūdžio nuo jį sukėlusios priežasties, nes jie neatskiriami! Štai dėl ko reikia kovoti! Daugelis tapytojų laimi šią kovą nesąmoningai, nesuvokdami šio meno principo. Jūs piešiate moterį, bet jos nematote! Ne šitokiu keliu prasiskverbiama į gamtos paslaptis. Jūsų ranka, nors jūs to pats ir nenumanote, atkuria modelį, kurį kopijavote pas savo mokytoją. Jūs ne itin nuodugniai susipažįstate su forma. Stengiatės ją sučiupti kintančią ir bėgančią nuo jūsų, bet pritrūkstate meilės ir ištvermės. Grožis atšiaurus ir įnoringas, jo taip paprastai nepasieksi, reikia laukti palankios valandos, tykoti jį ir sučiupus tvirtai apglėbti, jei nori, kad jis pasiduotų. Forma — tai Protėjas[2], dar sunkiau sugaunamas, dar išradingesnis visokių gudrybių negu mitinis Protėjas; tik po ilgos kovos galima priversti ją pasirodyti tikruoju pavidalu. Jūs, dailininkai, pasitenkinate pirmąja jos apraiška, daugių daugiausia antrąja ar trečiąja; ne šitaip elgiasi įpratę nugalėti kovoje! Šie nepalenkiami dailininkai nesileidžia visų šitų šunkelių suklaidinami, jie atkakliai grumiasi, kol pagaliau priverčia gamtą pasirodyti visiškai nuogą, tokią, kokia ji iš tikrųjų yra. Šitaip elgėsi Rafaelis,— tarė senis ir, išreikšdamas pagarbą meno karaliui, nusiėmė nuo galvos juodą

aksominę kepuraitę,— jis toli pranoksta kitus todėl, kad rėmėsi vidine nuovoka ir kurdamas tarsi stengėsi sulaužyti Formą. Forma jo kūriniuose tas pat, kas ir mūsų kūryboje: tarpininkė mintims, pojūčiams, didingai poezijai perteikti. Kiekvienas personažas — tai ištisas pasaulis, tai portretas, kurio modelį dailininkas išvydo per įstabų regėjimą, nutviekstą šviesos, nurodytą vidinio balso, be skraistės, nes ją nuplėšė dangiška ranka ir jam atskleidė viso praėjusio gyvenimo meninės išraiškos šaltinius. Jūs aprengiate savo moteris prašmatniu mėsos apdaru, apgobiate įstabiais it draperijos plaukais, bet kur kraujas, kuris lemia rimtį ar aistrą ir sukelia ypatingą įspūdį? Tavo šventoji — tamsiaplaukė, bet va šitos spalvos pasiskolintos iš šviesiaplaukių, vargšeli Porbiusai! Todėl jūsų personažai tėra blyškūs nuspalvinti šešėliai, kurie šmėkščioja mums prieš akis,— ir jūs tai vadinate tapyba, menu! Sukūrę kažką, kas labiau panašu į moterį negu į namą, jūs manotės pasiekę tikslą ir, didžiuodamiesi, kad nereikia šalia sukurtų atvaizdų parašyti: *currus venustus** arba *pulcher homo***, kaip darė pirmieji dailininkai, įsivaizduojate esą įstabūs menininkai! Cha! Cha! Jums dar toli iki šito, šaunieji daugužiai; jūs dar sudilinsite ne vieną pieštuką, dažais nutepsite ne vieną drobę, kol tapsite dailininkais! Teisingai, moteris šitaip laiko galvą, ji šitaip kilsteli sijoną, ilgesingos jos akys derinasi su šita nuolankia švelnia išraiška, ir būtent šitaip plazda ant skruostų virpantis blakstienų šešėlis! Ir šitaip, ir ne! Ko gi čia trūksta? Niekniekio, bet šitas niekniekis — viskas! Jūs gebate atvaizduoti gyvenimo išorę, bet neišreiškiate pro kraštus besiveržiančio jo vidaus, to kažko, kas galbūt yra siela ir kas neaiškiai it debesėlis plevena aplink medžiaginį apvalkalą; žodžiu, jūs neišreiškiate tos gyvybės esmės, kurią pagavo Ticianas ir Rafaelis. Pradėjus nuo aukščiausiojo jūsų pasiekto taško, gal ir galima būtų nutapyti puikių paveikslų; bet jūs per greit nuvargstate. Eiliniai žmonės gėrisi, o tikras žinovas šypsosi. O Mabiuzai[3], o mano mokytojau,— pridūrė ši keistoji žmogysta,— tu vagis, tu išsinešei su savim gyvenimą! Palikus visa tai nuošaly,— toliau kalbėjo jis,— šita drobė vertesnė už to nenaudėlio Rubenso paveikslus su jo flamandiškos mėsos kalnais, pabarstytais cinoberiu, jo rudų plaukų vilnimis ir rėksmingomis spalvomis. Jūsų drobėje bent yra spalva, jausmas ir piešinys — trys pagrindinės Meno dalys.

---

* Puikus vežimas (*lot.*).

** Gražus žmogus (*lot.*).

— Bet juk šita šventoji įstabi, pone! — garsiai suriko jaunuolis, pabudęs iš gilaus susimąstymo.— Iš šių dviejų figūrų — šventosios ir valtininko — matyti toks subtilus dailininko sumanymas, kokio nepažinojo italų dailininkai. Nežinau nė vieno jų, kuriam būtų atėję į galvą pavaizduoti valtininko neryžtingumą.

— Ar šitas geltonsnapis jūsų? — paklausė Porbiusas senį.

— Ak maestro, atleiskite mano įžūlumą,— tarė nuraudęs naujokas.— Manęs čia niekas nepažįsta, teplioju, kaip išmanau, ir į šį miestą, visų mokslų šaltinį, atvykau tik neseniai.

— Na, tai prie darbo! — tarė Porbiusas, paduodamas jam raudoną pieštuką ir lapą popieriaus.

Nepažįstamasis vikriai nukopijavo „Mariją“.

— Oho! — šūktelėjo senis.— Jūsų pavardė?

Jaunuolis parašė po piešiniu: „Nikola Pusenas“[4].

— Kaip pradedančiam, visai neblogai,— tarė taip beprotiškai postringavęs keistasis žmogynas.— Matau, kad tau girdint galima pašnekėti apie tapybą. Nepeikiu tavęs, kad susižavėjai Porbiuso šventąja. Šis paveikslas — visiems šedevras, ir tik tie, kurie perprato didžiąsias meno paslaptis, gali pastebėti jo klaidas. Bet kadangi tu vertas pamokos ir gebėsi mane suprasti, parodysiu tau, kiek maža tereikia, kad šitas kūrinys būtų tobulas. Išpūsk akis ir įtempk ausis, kitos tokios progos pasimokyti tau gal niekada daugiau nepasitaikys. Duok savo paletę, Porbiusai!

Porbiusas nuėjo atnešti paletės ir teptukų. Seneliukas ūmiu nervingu judesiu atsiraitė rankoves, įkišo nykštį į margą, dažais nuklotą paletę, kurią padavė Porbiusas; beveik plėšte išplėšė jam iš rankų saują įvairaus dydžio teptukų, ir jo smailiai kirpta barzdelė staiga grėsmingai krestelėjo, tai bylojo, kaip nerimsta aistringa jo vaizduotė. Kabindamas teptuku dažus, jis urzgė pro dantis:

— Visas šias spalvas tik išmesti pro langą kartu su tuo, kuris jas sumaišė, jos pasibaisėtinai ryškios ir nenatūralios! Kaip galima jomis tapyti?

Paskui karštligiškai ėmė baksnoti teptuką į įvairias spalvas, kartais perbėgdamas visą jų gamą mikliau, negu perbėga klavišus vargonininko pirštai katedroje, grojant velykinį *O filii*[5].

Porbiusas ir Pusenas stovėjo it prikalti iš abiejų drobės pusių ir, viską pasaulyje užmiršę, žiūrėjo į senį.

— Matai, jaunuoli,— kalbėjo senis neatsigręždamas,— matai, kaip, brūkštelėjus tris ar keturis kartus ir uždėjus lengvą melsvą skaid-

rių dažų sluoksnį, sujudėjo oras aplink šitos vargšės šventosios galvą, kuri tikriausiai jautėsi įkalinta ir duso sūdrioje atmosferoje! Žiūrėk, kaip plevėsuoja dabar šitos klostės ir kaip kiekvienam aišku, kad jas sklaisto vėjelis! O anksčiau atrodė, kad tai iškrakmolytas ir smeigtukais prisegtas audeklas. Ar matai, kaip tiksliai perteikia putnų jaunos merginos odos stangrumą štai šis atlasinis blikas, kurį aš ką tik uždėjau ant krūtinės, ir kaip maišyti tonai — rausvai ruda ir degintos ochros spalva — įliejo šilumos į šitą šaltą ir pilką šešėliuotą plotą, kur kraujas stingo, o ne tekėjo. Jaunuoli, jaunuoli, nė vienas mokytojas neišmokys tavęs to, ką aš dabar tau rodau. Mabiuzas vienas žinojo paslaptį, kaip suteikti savo personažams gyvybę. Mabiuzas teturėjo vieną mokinį — mane. Aš mokinių neturėjau, o jau esu senas! Tu pakankamai išmintingas ir visa kita atspėsi pats iš to, ką užmenu.

Šitaip kalbėdamas, senasis keistuolis taisė įvairias paveikslo vietas: čia uždėjo du potėpius, ten vieną, bet kiekvieną kartą taip taikliai, kad radosi tarytum naujas, bet šį sykį šviesos prisigėręs paveikslas. Jis tapė taip aistringai, taip įnirtingai, kad jo plika kakta nurasojo prakaitu; ūmūs jo rankos judesiai buvo tokie nekantrūs, tokie kapoti, jog jaunajam Pusenui rodėsi, kad šią keistą žmogystą užvaldė demonas ir prieš paties dailininko valią užgaidžiai vedžioja dabar jo ranką. Nežemiškas akių spindesys, mėšlungiški rankų mostai, sakytum jis su kažkuo grūmėsi, teikė šiai minčiai panašumo į tiesą, ir tai negalėjo neveikti jaunos vaizduotės. Senis tapė kalbėdamas.

— Tekšt! Tekšt! Tekšt! štai kaip reikia tepti, jaunuoli! Eikšekit, mano brangūs potėpėliai, parausvinkite va šitą ledinį toną! Na, na! Šitaip! Šitaip! Šitaip! — kalbėjo jis, gaivindamas tas paveikslo dalis, kur buvo nurodęs trūkstant gyvybės, ir keliomis spalvų dėmėmis sukurdamas tą harmoniją ir kolorito vienovę, kurios reikėjo vaizduojant ugningą egiptietę.— Matai, mielasis, svarbus tik paskutinis potėpis. Porbiusas uždėjo jų šimtą, o aš dedu tik vieną. Niekas mums nepadėkos už tai, kas yra apačioje. Įsidėmėk šitą gerai!

Pagaliau šis demonas sustojo ir, atsigręžęs į Porbiusą su Pusenu, praradusius iš susižavėjimo žadą, pasakė jiems:

— Šitam paveikslui dar toli iki mano Gražiosios Kliautininkės; tačiau po šitokiu kūriniu jau galima būtų pasirašyti. Taip, aš pasirašyčiau po šituo paveikslu,— pridūrė jis ir atsikėlęs paėmė veidrodį, kuriame jį apžiūrėjo.— O dabar eime pusryčių,— tarė jis.— Kviečiu jus abu pas save. Pavaišinsiu rūkytu kumpiu ir geru vynu! Che! Che! Kad laikai ir nelemti, pasišnekėsime apie tapybą! Mes šį tą išma-

nome... Štai šitas vyrukas,— pridūrė jis, tapštelėjęs Nikola Pusenui per petį,— turi ranką.

Čia pastebėjęs nudryžusį normando drabužį, išsitraukė iš už diržo odinį kapšiuką, pasirausė jame, išėmė dvi aukso monetas ir, atkišęs jas Pusenui, pasakė:

— Perku tavo piešinį.

— Imk,— tarė Porbiusas Pusenui, pamatęs, kad šisai krūptelėjo ir paraudo iš gėdos, nes jaunasis dailininkas tebeturėjo beturčių išdidumo.— Imk gi. Jo kapše tiek pinigų, kad užtektų dviem karaliams iš nelaisvės išpirkti!

Visi trys išėjo iš dirbtuvės ir, šnekučiuodamiesi apie meną, patraukė prie gražaus medinio namo netoli Šventojo Mykolo tilto. Puseną sužavėjo namo puošmenos, durų plaktukas, langų rėmai, arabeskos. Būsimasis dailininkas staiga atsidūrė menėje, priešais smagiai treškančią ugnį, už stalo, nukrauto skaniais valgiais ir — o, negirdėta laimė! — dviejų didžių, geraširdiškų dailininkų draugijoje.

— Jaunuoli,— tarė Porbiusas, pastebėjęs, kad Pusenas stovi kaip įbestas priešais vieną paveikslą,— nežiūrėk per daug į šitą drobę, tave apims neviltis.

Tai buvo „Adomas" — paveikslas, kurį Mabiuzas nutapė norėdamas išsivaduoti iš kalėjimo, kur jį taip ilgai uždarę laikė kreditoriai. Tikroviška Adomo figūra buvo iš tiesų tokia įspūdinga, jog Nikola Pusenas šią akimirką perprato tikrąją neaiškių senio žodžių prasmę. O pastarasis žiūrėjo į paveikslą su pasitenkinimu veide, tačiau be entuziazmo, tarytum norėdamas pasakyti: „Aš esu nutapęs geriau!"

— Ši figūra kupina gyvybės,— tarė jis,— mano vargšas mokytojas pranoko čia pats save; bet paveikslo fonui dar šiek tiek trūksta tiesos. Pats žmogus — tikrai gyvas, štai jis keliasi ir tuoj prieis prie mūsų. Bet oro, kuriuo kvėpuojame, dangaus, kurį matome, vėjo, kurį jaučiame, čia nėra! Be to, ir žmogus čia tik žmogus! Tuo tarpu vienintelis žmogus, tiesiogiai išėjęs iš Dievo rankų, turėtų dvelkti kažkuo dieviška; šito čia ir trūksta. Mabiuzas pats apie tai su kartėliu prisipažindavo, kai nebūdavo girtas.

Pusenas, apimtas neramaus smalsumo, žiūrėjo čia į senį, čia į Porbiusą. Jis priėjo prie pastarojo, matyt, ketindamas paklausti šeimininko pavardės, bet dailininkas paslaptingu veidu pridėjo pirštą prie lūpų, ir jaunuolis, gyvai susidomėjęs, nieko nepasakė tikėdamasis, kad anksčiau ar vėliau iš vieno ar kito žodžio įspės, kas jų šeimininkas;

apie jo turtus ir talentą bylojo pagarba, kurią jam rodė Porbiusas, ir meno stebuklai, sukrauti šioje menėje.

Pamatęs ant tamsių ąžuolinių sienos panelių nuostabų moters paveikslą, Pusenas sušuko:

— Koks puikus Džordžonė!

— Ne, tai viena pirmųjų mano teplionių,— atsakė senis.

— Po šimts! Bene patekau pas patį tapybos dievą? — naiviai tarė Pusenas.

Senis nusišypsojo kaip žmogus, seniai pripratęs prie tokių pagyrų.

— Maestro Frenhoferi! — kreipėsi į senį Porbiusas,— ar negalėčiau gauti truputį jūsų gerojo Reino vyno?

— Dvi statinaites! — atsakė senis.— Viena atsilyginsiu už malonumą, kurį suteikei man šį rytą savo gražiąja nusidėjėle, antrąją padovanosiu draugystės vardan.

— Ak, jeigu ne amžini mano negalavimai,— atsakė Porbiusas,— ir jeigu jūs leistumėte man žvilgtelėti į jūsų Gražiąją Kliautininkę, nutapyčiau tada paveikslą — aukštą, platų ir gilų, su natūralaus dydžio figūromis.

— Parodyti savo kūrinį! — šūktelėjo gyvai susijaudinęs senis.— Ne, ne! Turiu dar jį tobulinti. Vakar pavakare,— pridūrė jis,— man pasivaideno, kad galų gale baigiau. Gražiosios Kliautininkės akys atrodė drėgnos, kūnas virpėjo. Kasos raitėsi. Ji kvėpavo! Nors aš radau priemonę gamtos formų gaubtumui ir apvalumui perteikti plokščioje drobėje, tačiau šį rytą, šviesoje, supratau savo klaidą. O! kad pasiekčiau šitokį įstabų rezultatą, iš pagrindų išstudijavau didžiuosius kolorito meistrus, ištyrinėjau ir sluoksnis po sluoksnio apžiūrėjau Ticiano, to šviesos karaliaus, paveikslus; kaip ir šitas didysis tapytojas pirmiesiems savo figūros metmenims pasirinkau šviesius tonus iš lengvų ir sodrių dažų, nes šešėlis — tik atsitiktinumas, įsidėmėk tai, vaikeli! Paskui vėl grįžau prie savo kūrinio ir pustoniais bei skaidrių dažų sluoksniu, po truputį juos tirštindamas, perteikiau visus šešėlius, pačius tamsiausius, net juodų juodžiausius; nes eilinių tapytojų darbuose tos vietos, kur krinta šešėliai, atrodo kitos medžiagos negu tos, kurios nutapytos šviesiais tonais — tai medis, žalvaris, kas tik jums patinka, tik jokiu būdu ne gyvas kūnas šešėlyje. Jauti, kad jeigu jų figūra pajudėtų, šešėlių užtemdytos vietos nedingtų ir nenušvistų. Aš išvengiau šitos klaidos, kurią darė daugelis garsiausių tapytojų, ir mano paveiksluose po tirščiausiu šešėliu jauti šviesą! Aš neapvedžiau savo figūros ryškiu kontūru kaip daugybė nemokšų dailininkų,

kurie tariasi teisingai piešią dėl to, kad rūpestingai išlaižo kiekvieną liniją, ir neišryškinau anatominių smulkmenų, nes žmogaus kūnas — ne vien tik linijos. Šiuo atžvilgiu skulptoriai labiau priartėja prie tiesos negu mes, tapytojai. Gamtoje daug apvalumų pereina vieni į kitus. Griežtai tariant, piešinio kaip tokio nėra! Nesijuok, jaunuoli! Nors ir labai keistai skamba tau šiandien šitie žodžiai, vieną dieną tu perprasi, kodėl taip yra. Linija — priemonė įsitikinti, kaip šviesa veikia daiktus; bet gamtoje, kur viskas gaubta, linijų nėra; piešiama modeliuojant, tai yra išplėšiant daiktus iš jų aplinkos; panašumo į tikrovę kūnui teikia tik šviesos paskirstymas! Todėl aš ir nepabrėžiau linijų, o padengiau kontūrus šviesių šiltų pustonių migla, štai kodėl mano paveiksle negalima tiksliai pirštu bakstelėti į tą vietą, kur kontūrai susiduria su fonu. Iš arti toks paveikslas atrodo lyg pūkuotas, jam tarytum trūksta tikslumo; bet atsitraukus per porą žingsnių, viskas sustangrėja ir išsiskiria; kūnas juda, formos išsigaubia, aplinkui jauti orą. Vis dėlto aš dar nepatenkintas, mane kankina abejonės. Galbūt nereiktų piešti nė vienos linijos ir geriau pradėti figūrą nuo vidurio, visų pirma stengiantis atvaizduoti labiausiai apšviestus išsigaubimus, o tik paskui pereiti prie tamsiausių dalių. Ar ne šitaip elgiasi saulė, šita dieviškoji pasaulio tapytoja? Ak gamta, gamta! Ar kam pavyko kada nors užčiuopti tavo slidų pavidalą? Matote, per didelis mokslas, kaip ir nemokšiškumas, baigiasi neigimu. Aš abejoju savo kūriniu!

Senis patylėjo, paskui prabilo:

— Dirbu jau dešimt metų, jaunuoli; bet ką reiškia dešimt trumpų metelių, kai reikia kovoti su gamta? Mes nežinome, kiek laiko kūrė Pigmalionas[6] statulą, vienintelę, kuri tapo gyva!

Senis giliai susimąstė ir įbedė akis į vieną tašką, mašinaliai žaisdamas peiliu.

— Štai jis pradėjo kalbą su savo *dvasia*! — šnabžtelėjo Porbiusas.

Išgirdęs šį žodį, Nikola Pusenas pasijuto apniktas nesuprantamo, menininkui būdingo smalsumo. Šitas senis bespalvėmis akimis, susikaupęs ir kartu apkvaišęs, tapęs Pusenui daugiau negu paprastu žmogumi, pasirodė jam lyg koks fantastiškas genijus, gyvenąs nepažįstamame pasaulyje. Jis žadino sieloje tūkstančius miglotų minčių. Tokio dvasinio reiškinio kaip šie savotiški kerai neįmanoma nusakyti žodžiais, kaip neįmanoma perteikti susijaudinimo, kurį sukelia daina, primenanti tremtinio širdžiai tėvynę. Primygtinai pabrėžiama senio panieka gražiausioms menininkų pastangoms, jo turtas, manieros, Porbiuso pagarba jam, kūrinys, taip seniai slepiamas nuo žmonių

akių, kūrinys, atsiradęs didelės kantrybės kaina, tikriausiai genialus kūrinys, jeigu spręsime iš Dievo Motinos galvos, kuri taip nuoširdžiai sužavėjo jaunąjį Puseną, buvo graži net šalia Mabiuzo „Adomo" ir bylojo apie didingą vieno iš meno viešpačių bruožą,— visa tai senio asmenyje pranoko žmogaus prigimties ribas. Šią antgamtišką būtybę turtinga Puseno vaizduotė aiškiai ir apčiuopiamai suvokė tik kaip pilnutinį menininko prigimties paveikslą, tos beprotiškos prigimties, kuriai suteikta tiek galios ir kuri per dažnai ja piktnaudžiauja nusivesdama paskui save šaltą protą, miesčionis ir net vieną kitą meno mėgėją tūkstančiais akmenuotų kelių, kur jie nieko neranda; tuo tarpu toji baltasparnė prigimtis su savo šelmiškomis aikštimis mato ten epopėjas, pilis, meno kūrinius. Pašaipi ir gera, vaisinga ir skurdi prigimtis! Taigi entuziasto Puseno akyse šitas senis virto, staiga persimainydamas, pačiu Menu,— menu su savo paslaptimis, polėkiais ir svajomis.

— Taip, brangusis Porbiusai,— prašneko Frenhoferis,— iki šiol man nepavyko sutikti moters be ydos, neteko matyti kūno, kurio kontūrai būtų tobulo grožio, o kūno spalva... Bet kurgi rasti ją šiandien gyvą,— pertarė jis pats save,— tą neaptinkamą senovės graikų Venerą? Mes taip dažnai ieškome jos, bet užeiname vos keletą pavienių jos grožio nuotrupų! Ak! kad pamatyčiau nors akimirką, vieną vienintelį kartą, dieviškai gražią prigimtį, tobulybę — žodžiu, idealą, atiduočiau visą savo turtą... Eičiau ieškoti tavęs į šešėlių karalystę, o dangiškasis groži! Nužengčiau kaip Orfėjas į meno pragarą, kad parsineščiau iš ten gyvenimą!

— Galime eiti,— tarė Porbiusas Pusenui,— jis mūsų nebegirdi, nebemato!

— Eime į jo dirbtuvę,— pasiūlė susižavėjęs jaunuolis.

— O, senasis lapinas gudriai apsigynęs nuo bet kokio įsiveržimo. Jo lobiai taip apdairiai saugomi, kad mes niekad ten nepateksime. Ne jums pirmam kilo tokia mintis ir tokia užgaida, aš jau bandžiau atskleisti šią paslaptį.

— Tai čia esama paslapties?

— Taip,— atsakė Porbiusas.— Senasis Frenhoferis — vienintelis mokinys, kurį teikėsi turėti Mabiuzas. Tapęs jo draugu, gelbėtoju ir tėvu, Frenhoferis išleido didesnę savo turto dalį Mabiuzo aistroms tenkinti; o Mabiuzas atsilygindamas perdavė jam reljefo paslaptį, savo gebėjimą suteikti figūroms šitą neįtikėtiną gyvastį, apdovanoti pačia prigimties esme, dėl kurios mes su amžina neviltimi plūkiamės; o jis

taip tobulai valdė šį meną, jog vieną dieną, pardavęs ir pragėręs gėlėtą damastą, kuriuo turėjo apsirengti per Karolio V sutikimo iškilmes, išpaišė popierių, imituodamas damastą, ir tokiu popieriniu drabužiu apsitaisęs atlydėjo savo globėją. Nepaprastas šitos medžiagos puošnumas nustebino imperatorių, ir jis, norėdamas pareikšti senojo girtuoklio globėjui savo susižavėjimą, netyčia sužinojo apgavystę. Frenhoferis — žmogus, degąs aistra mūsų menui, matąs aukščiau ir toliau negu kiti tapytojai. Jis daug mąstė apie spalvas, apie linijas, tobulai atkuriančias tikrovę; tačiau beprotaudamas suabejojo pačiu savo protavimų objektu. Nevilties valandėlėmis jisai teigia, kad piešinio iš viso nėra ir kad linijomis tegalima perteikti tik geometrines figūras; o tai visiškai neteisinga, nes linijomis ir juoda spalva, kuri iš tikrųjų net nėra spalva, galima pavaizduoti žmogaus figūrą; tai rodo, kad mūsų menas, kaip ir pati gamta, susideda iš daugybės elementų: piešinys tai skeletas, o koloritas — gyvybė, bet gyvybė be skeleto — dar netobulesnis dalykas negu skeletas be gyvybės. Pagaliau yra tiesa, dar didesnė negu visa šitai, būtent: praktika ir stebėjimas dailininkui — viskas, ir jei protas bei poezija nesutaria su teptukais, žmogus ima abejoti kaip va mūsų senis, kuris yra tapytojas, bet kartu ir beprotis. Būdamas įstabus tapytojas, jis turėjo nelaimės gimti turtuoliu, tai leido jam svaičioti, nesekite jo pavyzdžiu! Dirbkite! Tapytojams dera mąstyti su teptuku rankoje.

— Mes įeisime į tą kambarį! — įsitikinęs šūktelėjo Pusenas, nebeklausydamas, ką sako Porbiusas.

Porbiusas nusišypsojo iš nepažįstamojo jaunuolio entuziazmo ir atsisveikino, pakvietęs Puseną apsilankyti pas jį.

Nikola Pusenas lėtu žingsniu grįžo į Arfos gatvę ir neapsižiūrėjęs praėjo kuklią užeigą, kurioje gyveno. Skubiai ir su nerimu širdyje užbėgęs varganais laiptais aukštyn, jis įžengė į kambarį, įrengtą po lengvos ir paprastos konstrukcijos stogu, kokie buvo senojo Paryžiaus namų stogai. Prie vienintelio blausaus šio kambario lango stovėjo mergina, kuri sugirgždėjus durims su meile pašoko; ji atpažino dailininką iš to, kaip jis paspaudė velkę.

— Kas tau? — paklausė mergaitė.

— Aš... aš... — šūktelėjo Pusenas, dusdamas iš džiaugsmo, — aš pasijutau tapytoju! Iki šiol abejojau savimi, bet šįryt įtikėjau! Galiu tapti dideliu žmogumi! Klausyk, Žilete, mes būsime turtingi, laimingi! Šitie teptukai — tai auksas.

Bet jis staiga nutilo. Jo rimtas ir energingas veidas, švietęs džiaugs-

mu, apsiniaukė, kai jis palygino didžiulius savo lūkesčius su menkomis išgalėmis. Sienos buvo nukabinėtos prastais popieriais, kurie mirgėjo pieštuku pieštais eskizais. Jo dirbtuvėje nebūtų atsiradę net keturių švarių drobių. Tais laikais dažai atsiėjo labai brangiai, ir vargšo jaunuolio paletė buvo beveik tuščia. Bet ir šitokiame skurde gyvendamas, jis turėjo ir jautė susikaupusius širdyje neįtikimus dvasinius lobius ir ten neišsitenkantį ją niokojantį talentą. Atviliotas į Paryžių vieno kilmingo draugo, o gal labiau savo paties talento, Pusenas netikėtai rado čia mylimąją, vieną tų kilnių ir taurių sielų, kurios, susiejusios savo likimą su dideliu žmogumi, kenčia kartu su juo, dalinasi jo vargu ir stengiasi suprasti jo įgeidžius; mylimąją, narsiai nešančią skurdo ir meilės naštą, kaip kitos narsiai demonstruoja savo prabangą ar puikaujasi nejautrumu. Žiletės lūpomis klaidžiojo šypsena, kuri auksino šitą palėpę, varžydamasi savo spindesiu su dangumi. Bet saulė švietė ne visada, o Žiletė buvo čia visą laiką, atsidavusi savo aistrai, sutapusi su savo laime, savo skausmu, randanti paguodos žodį genijui, kuris, prieš įvaldydamas meną, svaigo meile.

— Klausyk, Žilete, eikš čia.

Mergaitė klusniai ir linksmai atsisėdo dailininkui ant kelių. Ji buvo įsikūnijęs grakštumas ir žavesys, graži it pavasaris, apdovanota visais moteriško patrauklumo turtais, nuskaidrintais jos įstabios sielos liepsnos.

— Ak Viešpatie,— šūktelėjo šis,— aš niekada neišdrįsiu jai pasakyti...

— Kas per paslaptis? — paklausė ji.— Aš noriu žinoti.

Pusenas susimąstė.

— Sakyk gi.

— Žilete... vargše mano meilute!..

— Ak, tau kažko iš manęs reikia?

— Taip.

— Jei nori, kad vėl tau papozuočiau kaip aną kartą,— prabilo patempusi lūpytę,— jokiu būdu nesutiksiu, nes tokiomis akimirkomis tavo akys man nieko nesako. Tu nebegalvoji apie mane, nors ir žiūri.

— Tai tau būtų maloniau, kad man pozuotų kita moteris?

— Galbūt,— atsakė Žiletė,— jeigu ji būtų labai negraži.

— Na ką gi,— tarė Pusenas rimtai,— o jeigu dėl mano būsimos garbės, jeigu dėl to, kad tapčiau didžiu dailininku, tau reiktų papozuoti kitam?

— Nori mane išbandyti? — atsakė ji.— Puikiai žinai, kad neičiau.

Pusenas nuleido galvą ant krūtinės tartum žmogus, palaužtas per stipraus jo sielai džiaugsmo ar skausmo.

— Klausyk,— tarė ji, peštelėjusi Puseną už palaikės jo durtinio rankovės,— sakiau tau, Nikai, kad už tave atiduočiau gyvybę, bet niekad nežadėjau kol gyva atsisakyti savo meilės.

— Atsisakyti meilės? — sušuko jaunasis dailininkas.

— Jeigu pasirodyčiau šitaip kitam, tu manęs nebemylėtum. Ir aš pati jausčiausi tavęs neverta. Paklusti tavo užgaidoms — visiškai paprastas ir natūralus dalykas, ar ne? Pati nežinau kodėl, bet esu laiminga ir džiaugiuosi vykdydama tavo valią. Bet paklusti kitam? Brrr, ne!

— Atleisk, brangioji Žilete,— tarė dailininkas, puolęs prieš ją ant kelių.— Geriau būti mylimam negu garsiam. Tu man brangesnė už turtus ir už garbę! Štai mesk šalin mano teptukus, sudegink šiuos eskizus. Aš apsirikau. Mano pašaukimas — mylėti tave. Aš ne tapytojas, aš — mylimasis. Težūsta menas ir visos jo paslaptys!

Ji gėrėjosi mylimuoju, laiminga, susižavėjusi! Ji viešpatavo, instinktyviai jautė, kad dėl jos menas liko užmirštas ir nusviestas jai po kojų kaip smilkalų grūdelis.

— Tačiau tas dailininkas viso labo tik senis,— prabilo Pusenas.— Jis matys tave tik kaip moters idealą. Tu tokia tobulai graži!

— Ko nepadarytum dėl meilės! — sušuko ji, pasiruošusi atsižadėti savo skrupulų, kad tik atsilygintų mylimajam už visas aukas, kurias jis darė dėl jos.— Bet,— pridūrė,— tada aš pražudysiu pati save. Ak, pražudyti save dėl tavęs... taip, tai nuostabiai gražu! Bet tu užmirši mane... O, kokia bjauri mintis tau atėjo į galvą!

— Ji man atėjo į galvą, bet aš vis tiek myliu tave,— atsakė jis su savotišku gailesčiu,— nejaugi aš niekšas?

— Pasitarkime su tėvu Arduenu,— tarė ji.

— O, ne! Tebūnie tai mudviejų paslaptis.

— Na gerai, sutinku; bet tu neik su manim,— tarė ji.— Lik prie durų su durklu rankose; jeigu suriksiu, įbėk ir nužudyk dailininką.

Tegalvodamas apie savo meną, Pusenas stipriai apglėbė Žiletę.

„Jis nebemyli manęs!" — dingtelėjo Žiletei, kai ji liko viena.

Ji jau gailėjosi padariusi tokį sprendimą. Bet netrukus ją pagavo siaubas, dar žiauresnis už šitą gailestį; ji stengėsi nuvyti baisią, į širdį besiskverbiančią mintį. Jai rodėsi, kad ji nebe taip stipriai myli savo dailininką, įtarusi jį esant ne tokį garbingą.

KATERINA LESKO

Praėjus trims mėnesiams po Puseno apsilankymo pas Porbiusą, šisai užėjo pas Frenhoferį. Senį buvo apnikusi juoda ūmi neviltis, kurią, jei tikėti medikų nuomone, sukelia blogas virškinimas, vėjas, šiluma ar vidurių pabrinkimas, o spiritualistų nuomone — netobula mūsų dvasinė prigimtis. Žmogynas paprastų paprasčiausiai pervargo, tobulindamas savo paslaptingąjį paveikslą. Sėdėjo suglebęs dideliame drožinėto ąžuolo krėsle, apmuštame juoda oda; nekeisdamas melancholiškos pozos, jis žvilgtelėjo į Porbiusą, kaip žvelgia žmogus, susigyvenęs su niūria savo būsena.

— Na kas gi, maestro,— kreipėsi į jį Porbiusas,— ar ultramarinas, kurio buvote nuvažiavęs į Briugę, blogas? Ar nepasisekė sutrinti mūsų naujųjų baltalų? Ar aliejus pasitaikė prastas? Ar teptukai neklauso?

— Deja! — šūktelėjo senis,— vienu metu man pasirodė, kad mano kūrinys užbaigtas; bet aš tikriausiai ne taip nutapiau kurią nors detalę ir nenurimsiu, kol neišsiaiškinsiu savo abejonių. Nutariau iškeliauti, išvažiuoju į Turkiją, Graikiją, Aziją paieškoti modelio — noriu palyginti savo paveikslą su įvairiais moterų tipais... Galbūt ten, savo dirbtuvėje,— pridūrė jis, šyptelėjęs su pasitenkinimu,— aš laikau pagavęs pačią gamtą. Protarpiais beveik imu bijoti, kad vėjo dvelktelėjimas nepažadintų šitos moters ir ji nedingtų.

Paskui jis staiga pakilo, lyg ketindamas išeiti.

— Oho, ateinu pačiu laiku,— šūktelėjo Porbiusas,— jums nereiks nei išleisti pinigų kelionei, nei vargti.

— Kaip? — nustebo Frenhoferis.

— Jaunąjį Puseną myli moteris, kurios grožis neprilygstamas, be jokio priekaišto. Tačiau, brangusis maestro, jeigu jis sutiks leisti ją pas jus, tai jūs bent jau turėsite parodyti mums savo drobę.

Senis stovėjo kaip įbestas, visiškai apkvaišęs.

— Kaip! — riktelėjo pagaliau jis sielvartingai.— Parodyti savo tvarinį, savo žmoną! Suplėšyti šydą, kuriuo skaisčiai slėpiau savo laimę? Bet juk tai būtų šlykšti paleistuvystė! Jau dešimt metų gyvenu su šita moterimi, ji priklauso man, tik man, ji myli mane. Ar nesišypso ji man kiekvieną kartą, kai paliečiu ją teptuku? Ji turi sielą, sielą, kuria ją apdovanojau. Ši moteris nuraustų, jeigu į ją pažvelgtų kitos, ne mano akys! Parodyti ją! Kuris gi vyras, kuris mylimasis galėtų būti toks niekšas ir pats išstatytų savo žmoną gėdai? Kai tu tapai paveikslą

karaliaus rūmams, neįdedi į jį visos savo sielos, dvariškiams tu teparduodi nuspalvintus manekenus. Mano paveikslas — ne paveikslas, o jausmas, aistra! Gimusi mano dirbtuvėje, šita moteris turi likti joje skaisti ir išeis iš jos tik apsirengusi. Poezija ir moterys stoja nuogos tik prieš savo mylimuosius! Argi mes pažįstame Rafaelio modelį, Ariosto Andželiką, Dantės Beatričę? Ne, mes matome tik jų formas. Na štai, kūrinys, kurį laikau ten aukštai, po užraktais, yra išimtis mūsų mene. Tai ne drobė, tai moteris! Moteris, su kuria verkiu, juokiuosi, kalbuosi ir mąstau. Tu nori, kad staiga išsiskirčiau su savo dešimt metų trukusia laime taip paprastai, kaip kitas nusimeta apsiaustą; kad staiga liaučiausi buvęs tėvu, mylimuoju ir dievu? Šita moteris ne nutapyta, o sutverta. Teateina tavo jaunuolis, atiduosiu jam savo turtus, atiduosiu Koredžo, Mikelandželo, Ticiano paveikslus, bučiuosiu jo pėdas dulkėse; bet padaryti jį savo varžovu? Kokia gėda! Aš daugiau meilužis negu tapytojas. Taip, man pakaks jėgų, kai ateis mirties valanda, sudeginti savo Gražiąją Kliautininkę; bet leisti, kad į ją žiūrėtų svetimas vyriškis, jaunuolis, tapytojas? Ne, ne! Nelaukęs rytojaus, užmuščiau tą, kuris suteptų ją savo žvilgsniu! Užmuščiau tą pačią akimirką tave, savo draugą, jei neatsiklauptum prieš ją! Ar tu dar ir dabar nori, kad leisčiau į savo dievaitę įsmigti šaltiems neišmanėlių žvilgsniams, kad leisčiau ją bukai kritikuoti kvailiams? Ak! Meilė — tai paslaptis, meilė gyva tik širdžių gelmėse, ir viskas pražudoma tą akimirką, kai vyras taria kad ir savo draugui: „Štai ta, kurią myliu!"

Senis tarytum pajaunėjo; jo akys sublizgo ir pagyvėjo; blyškius skruostus nudažė ryškus raudonis, o rankos ėmė tirtėti. Porbiusas, nustebintas aistringos jėgos, su kuria senis ištarė šiuos žodžius, nežinojo, kaip atsakyti į šį tokį naują ir tokį gilų jausmą. Ar Frenhoferis pilno proto, o gal jis išprotėjo? Ar užvaldė jį dailininko fantazija? Ar mintys, kurias jis dėsto, imasi iš to nenusakomo fanatizmo, atsirandančio, kai mes ilgai širdyje nešiojame didelį kūrinį? Ar yra vilties susitarti kada nors su šituo žmogumi, apsėstu tokios keistos aistros?

Kamuojamas visų šitų minčių, Porbiusas tarė seniui:

— Bet juk čia moteris už moterį! Argi neišstato Pusenas savo mylimosios jūsų žvilgsniams?

— Tačiau kokios mylimosios? — atsakė Frenhoferis.— Anksčiau ar vėliau ji apgaus jį. O manoji liks man amžinai ištikima.

— Na gerai,— tarė Porbiusas,— nekalbėkime daugiau apie tai. Bet gali atsitikti, kad jūs nespėsite rasti net ir Azijoje tokios gražios,

tokios tobulos moters kaip ta, apie kurią jums pasakoju, ir mirsite nebaigęs savo paveikslo.

— O! Jis baigtas,— atsakė Frenhoferis.— Tas, kas jį pamatytų, manytų regįs gyvą moterį, gulinčią aksominiame guolyje, po užuolaidomis. Šalia jos, ant žemės — auksinis trikojis skleidžia saldų aromatą. Tu susigundytum paliesti spurgą prie kaspino, kuriuo parišta užuolaida, tau atrodytų, kad matai, kaip kilnojasi Katerinos Lesko, gražuolės kurtizanės, pramintos Gražiąja Kliautininke, krūtinė. Vis dėlto norėčiau tikrai įsitikinti...

— Tad važiuokite į Aziją,— atsakė Porbiusas, pastebėjęs Frenhoferio žvilgsnyje lyg ir dvejonę.

Ir Porbiusas pasuko į duris.

Tuo tarpu Žiletė ir Nikola Pusenas priėjo prie Frenhoferio namo. Mergina jau buvo bežengianti į vidų, tačiau ūmai paleido dailininko ranką ir atsitraukė, tartum pagauta kažkokios nuojautos.

— Bet ko aš čia einu? — dusliai paklausė ji mylimąjį, įsmeigusi į jį akis.

— Žilete, palikau spręsti tau pačiai ir sutinku klausyti tavęs visur ir visada. Tu mano sąžinė ir garbė. Grįžk namo, aš gal būsiu laimingesnis negu...

— Argi galiu aš ką nors spręsti, kai šitaip su manimi kalbi! O ne! Tesu maža mergaitė... Eime,— pridūrė ji, matyt, sunkiai prisivertusi,— jeigu mūsų meilė pražus ir jeigu mano širdyje ilgam apsigyvens liūdesys, ar garsas, kurį tu įsigysi, nebus atlygis už paklusimą tavo norams? Eime į vidų. Amžinai likti prisiminimu tavo paletėje — tai irgi reikš gyventi.

Atidarę duris, įsimylėjėliai susidūrė su Porbiusu, kuris, išvydęs ašarom paplūdusią Žiletę, apstulbintas jos grožio, sugriebė ją už rankos ir nutempė visą tirtančią pas senį.

— Štai,— tarė jis,— ar neverta ji visų pasaulio šedevrų?

Frenhoferis krūptelėjo. Prieš jį stovėjo Žiletė; savo paprasta ir naivia poza ji priminė jauną, nekaltą ir drovią gruzinę, pagrobtą plėšikų ir atvestą pas vergų pirklį. Jos veidą užliejo gėdos raudonis, ji nuleido akis, bejėgiškai nusvarino rankas, atrodė bealpstanti; iš akių jai tryško ašaros tarsi priekaištas, kad kėsinamasi prieš jos drovumą. Šią akimirką Pusenas, susikrimtęs, kam ištraukė šį nuostabų lobį iš pastogės, prakeikė pats save. Pasijuto esąs ne tiek dailininkas, kiek mylimasis, ir jo širdin įsismelkė tūkstančiai abejonių, kai pamatė pajaunėjusias senio akis; šisai, pagal dailininkų įprotį, žvilgsniu, taip

sakant, nurenginėjo merginą, stengdamasis nuspėti slapčiausias jos kūno formas. Tada Puseną pagavo laukinis tikrosios meilės pavydas.

— Žilete, eime iš čia! — sušuko Pusenas.

Išgirdusi šį balsą, šį šūksnį, mylimoji džiaugsmingai pakėlė į jį akis ir, išvydusi jo veidą, puolė jam į glėbį.

— Ak, vadinasi, tu myli mane! — tarė ji, apsipylusi ašaromis.

Jai ganėjo drąsos, kai reikėjo nutylėti savo kančią, tačiau pritrūko jėgų nuslėpti džiaugsmui.

— O, palikite ją man valandėlei,— tarė senis dailininkas,— ir aš leisiu jums palyginti ją su mano Katerina. Taip, aš sutinku!

Frenhoferio šūktelėjime vis dar tebeskambėjo meilė. Atrodė, kad jis gardžiuojasi savąja pamėkle ir iš anksto džiaugiasi savo sukurtos grožybės pergale prieš gyvą merginą.

— Neleiskite jam atsiimti žodžio! — šūktelėjo Porbiusas, sudavęs Pusenui per petį.— Meilės vaisiai — netvarūs, meno vaisiai — amžini.

— Argi nesu aš jam daugiau negu moteris? — atsakė Žiletė, įdėmiai žiūrėdama į Puseną ir Porbiusą.

Ji išdidžiai pakėlė galvą ir žėrinčiomis akimis žvilgtelėjo į Frenhoferį; bet staiga pastebėjusi, kad jos mylimasis vėl gėrisi portretu, kurį kadaise palaikė Džordžonės kūriniu, tarė:

— Ak, eime! Į mane jis niekada šitaip nežiūrėjo!

— Seni,— tarė Pusenas, kurį iš susimąstymo pažadino Žiletės balsas,— matai šitą durklą, perversiu tau juo širdį sulig pirmu merginos šauksmu, o tavo namus uždegsiu, ir niekas neišeis iš jų gyvas. Supratai?

Nikola Pusenas buvo niaurus. Jo žodžiai suskambo grėsmingai. Žiletę nuramino jaunojo dailininko balsas, o ypač jo rankos mostas, ir ji beveik jam atleido už tai, kad jis ją aukoja tapybai ir savo garsingai ateičiai. Porbiusas ir Pusenas liko prie dirbtuvės durų, tylomis žvilgčiodami vienas į kitą. Iš pradžių „Marijos Egiptietės“ dailininkas nesivaržydamas porąkart šūktelėjo: „Ak! Dabar ji nusirenginėja... jis liepia jai atsigręžti į šviesą! Lygina jas!“, tačiau netrukus nutilo, pamatęs, koks liūdnas Puseno veidas; ir nors dailininkų senatvėje nebekankina sąžinės priekaištai, menki, palyginus juos su menu, Porbiusas vis dėlto susižavėjo Pusenu: tokie pasirodė jam mieli ir naivūs tie jo sąžinės priekaištai. Vaikinas laikė ranka suspaudęs durklo rankeną, beveik lipte prilipęs ausimi prie durų. Stovėdami čia tamsoje,

jie buvo panašūs į du sąmokslininkus, laukiančius valandos, kada reiks smogti tironui.

— Eikšekite, eikšekite,— sušuko jiems senis, spindėdamas laime.— Mano kūrinys tobulas, dabar galiu jį su pasididžiavimu parodyti. Dailininkas, teptukai, dažai, drobė ir šviesa niekada nesukurs varžovės Katerinai Lesko, gražuolei kurtizanei!

Pagauti nekantraus smalsumo, Porbiusas ir Pusenas bėgte įbėgo į erdvią dirbtuvę, kur viskas buvo netvarkingai suversta, apklota dulkių ir kur šen bei ten ant sienų kabojo paveikslai. Iš pradžių jie abu sustojo prieš natūralaus dydžio pusnuogės moters paveikslą, kuris juos sužavėjo.

— O, nekreipkite dėmesio į šitą,— tarė Frenhoferis,— nutepliojau šią drobę, studijuodamas vieną man reikalingą pozą; paveikslas nieko nevertas. O štai mano klaidžiojimai,— pridūrė jis ir parodė aplinkui iškabinėtas nuostabias kompozicijas.

Porbiusas ir Pusenas, nustebinti Frenhoferio paniekos tokiems kūriniams, ėmė dairytis paveikslo, apie kurį jis kalbėjo, bet jo nerado.

— Štai jis, žiūrėkite! — tarė jiems senis; jo plaukai buvo susitaršę, veidas degė nežemišku įkvėpimu, akys žaižaravo, jis gaudė kvapą kaip jaunuolis, apsvaigęs meile.— Aha! — šūktelėjo jis,— nesitikėjote tokios tobulybės! Prieš jus moteris, o jūs ieškote paveikslo. Šitoje drobėje tiek gilumos, oras taip tikrai perteiktas, kad jūs nebepajėgiate atskirti jo nuo to, kuris mus supa. Kur čia menas? Jo nebėra, jis dingo! Štai tikras mergaitės kūnas. Ar neteisingai aš perteikiau spalvas, gyvumą linijų, kurios tarytum apibrėžia kūną? Ar ne tokį pat reiškinį pastebime gamtoje, kur daiktai plauko atmosferoje kaip žuvys vandenyje? Pasigėrėkite, kaip išsiskiria kontūrai iš fono. Ar neatrodo jums, kad galite ranka paliesti jai nugarą? Ne veltui septynerius metus studijavau, kokį įspūdį sukelia šviesa, susiliedama su daiktais! O šitie plaukai? Kiek daug juose šviesos!.. Bet ji, man rodos, atsiduso!.. O krūtinė, pažiūrėkite! Ak, kas nenorėtų priklaupti prieš ją ant kelių? Jos kūnas virpa. Ji tuoj atsikels, palaukite!

— Ar jūs ką nors matote? — paklausė Pusenas Porbiusą.

— Ne... o jūs?

— Nieko.

Dailininkai, netrukdydami seniui žavėtis, patikrino, ar nepanaikina viso įspūdžio šviesa, statmenai krintanti ant drobės, kurią Frenhoferis jiems rodė. Paskui apžiūrėjo paveikslą, paėję dešinėn, kairėn, atsistoję priešais, čia pasilenkdami, čia atsitiesdami.

— Taip, taip, tai drobė,— kalbėjo jiems Frenhoferis, klaidingai išsiaiškinęs šitą smulkmenišką apžiūrinėjimą.— Va žiūrėkite, čia rėmai, molbertas, pagaliau štai mano dažai ir teptukai.

Ir, pagriebęs vieną teptuką, naiviai jį atkišo dailininkams.

— Senasis landsknechtas juokiasi iš mūsų,— prabilo Pusenas, sugrįžęs prieš tariamą paveikslą.— Matau čia tik netvarkingai vieną ant kitos suteptas spalvas, apibrėžtas daugybe keistų linijų, kurios sudaro lyg kokią dažų sieną.

— Mes apsirinkame, žiūrėkite!..— atsakė Porbiusas.

Priėję arčiau, jie pastebėjo viename drobės kampe nuogos kojos galiuką, išsiskiriantį iš spalvų, tonų, neaiškių atspalvių chaoso, sudarančių lyg kokį beformį rūką; galiuką puikios, gyvos kojos! Jie apstulbo susižavėję šita nuotrupa, išvengusia neįtikėtino, lėto, palaipsniško niokojimo. Koja, kyšodama paveiksle, darė tokį pat įspūdį kaip Veneros torsas iš baltojo Paro marmuro, staiga pasirodęs tarp sudegusio miesto griuvėsių.

— Ten po dažais moteris! — šūktelėjo Porbiusas ir parodė Pusenui į dažų sluoksnius, kuriuos buvo uždėjęs vieną ant kito senasis dailininkas, manydamas tobulinąs paveikslą.

Abu dailininkai nejučia atsigręžė į Frenhoferį — jie ėmė perprasti, nors dar neaiškiai, tą ekstazę, į kurią jis buvo puolęs.

— Jis tiki tuo, ką sako,— tarė Porbiusas.

— Taip, drauguži,— atsakė senis, lyg pabudęs iš miego,— menu reikia tikėti, tikėti ir susigyventi su savo kūriniu, jeigu nori sukurti panašų dalyką. Kai kurie iš šitų šešėlių pareikalavo iš manęs daug pastangų. Žiūrėkite, štai ant skruosto, poakiuose, jūs matote lengvutį pusšešėlį, kuris, jeigu imsite jį stebėti gyvenime, jums pasirodys beveik neperteikiamas. Na ir ką, jūs manote, kad už šitą efektą aš nesumokėjau negirdėtu vargu? Taigi, brangusis Porbiusai, pažiūrėk į mano darbą atidžiai, tada geriau suprasi, ką esu tau sakęs apie tai, kaip vertinti reljefą ir kontūrus. Pažiūrėk į šviesą ant krūtinės ir pamatysi, kaip daugybe potėpių ir šviesių dažų ruožais man pavyko sutelkti čia tikrą šviesą, suderinti ją su tviskančiu šviesių tonų baltumu; o kaip čia priešingai, dildydamas iškilumus ir dažų grublėtumą, tolydžio glostydamas savo figūros kontūrus ten, kur jie skendi pusšešėlyje, pasiekiau to, kad šiame paveiksle dingsta piešinys ir dirbtinės priemonės, o kūno linijos įgyja apvalumo, kaip esti gamtoje. Prieikite arčiau, galėsite geriau įsižiūrėti į tą darbą. Iš tolo jo nematyti. Štai čia, man rodos, jis itin įsidėmėtinas.

Ir teptuko galu jis parodė dailininkams tirštą šviesios spalvos dėmę.

Porbiusas paplekšnojo seniui per petį ir, atsigręžęs į Puseną, tarė:

— Ar žinote, kad mes matome iš tikrųjų didį tapytoją?

— Jis labiau poetas negu tapytojas,— rimtai atsakė Pusenas.

— Štai čia,— pridūrė Porbiusas, palietęs drobę,— baigiasi mūsų menas šioje žemėje.

— Ir, išėjęs iš čia, dingsta dausose,— atsakė Pusenas.

— Kiek džiaugsmų ant šios drobės skiautelės! — šūktelėjo Porbiusas.

Paskendęs mintyse, senis nebesiklausė jų kalbos; jis šypsojosi savo įsivaizduojamai moteriai.

— Bet anksčiau ar vėliau jis pastebės, kad jo drobėje nieko nėra! — šūktelėjo Pusenas.

— Mano drobėje nieko nėra! — pakartojo Frenhoferis, peržvelgdamas abu dailininkus ir tariamą paveikslą.

— Ką jūs padarėte? — šnabžtelėjo Pusenui Porbiusas.

Senis stipriai pačiupo jaunuolį už rankos ir tarė jam:

— Tu nieko nematai, nepraustaburni, žmogžudy, neišmanėli, pašlemėke? Tai ko tu čia užsikabarojai?.. Mano mielasis Porbiusai,— atsisuko jis į dailininką,— ar ir jūs norite iš manęs pasijuokti? Atsakykite! Aš jūsų draugas. Kalbėkite. Nejaugi aš būčiau sugadinęs savo paveikslą?

Porbiusas dvejodamas nedrįso nieko pasakyti; bet perbalęs senio veidas reiškė tokį siaubingą nerimą, kad Porbiusas, rodydamas ranka į drobę, pasakė:

— Žiūrėkite pats!

Frenhoferis valandėlę stebėjo savo paveikslą, paskui susverdėjo:

— Nieko! Nieko! O aš dirbau dešimtį metų!

Jis atsisėdo ir pravirko.

— Vadinasi, aš kvailys, beprotis! Neturiu nei talento, nei gabumų! Aš tik turtuolis, kuris, žengdamas žingsnį, tik tiek naudos ir daro, kad žengia! Vadinasi, aš nieko nesukūriau!

Jis žiūrėjo į savo paveikslą pro ašaras. Staiga išdidžiai išsitiesė ir apžvelgė abu dailininkus žaibuojančiomis akimis:

— Prisiekiu Jėzaus Kristaus kūnu ir krauju! Jūs pavyduoliai ir norite įtikinti mane, kad paveikslas sugadintas, o paskui pavogti jį iš manęs! Bet aš, aš matau ją! — suriko jis,— ji stebuklingai graži!

Šią akimirką Pusenas išgirdo kampe užmirštos Žiletės kūkčiojimą.

— Kas tau, angelėli? — paklausė dailininkas, pajutęs staiga, kaip ją myli.

— Užmušk mane! — tarė ji.— Būčiau didžiausia niekšė, jei dar mylėčiau tave, nes aš tave niekinu. Gėriuosi tavimi, ir tu man bjaurus! Myliu tave, ir man rodos, jau nekenčiu tavęs!

Kol Pusenas klausėsi Žiletės, Frenhoferis uždengė savo Kateriną žalio saržo skraiste rimtai, ramiai, kaip uždaro savo stalčių juvelyras, manydamas, kad turi reikalą su apsukriais sukčiais. Jis šnairom nepatikliai ir niekinamai pasižiūrėjo į abudu tapytojus, paskui, nė žodžio netaręs, išstūmė juos iš dirbtuvės, kažkaip karštligiškai skubėdamas, ir tarpdury jiems pasakė:

— Sudiev, mielieji draugužiai.

Nuo šito atsisveikinimo kraujas sustingo dailininkų gyslose. Rytojaus dieną nerimo genamas Porbiusas nuėjo aplankyti Frenhoferio ir sužinojo, kad senis mirė naktį, sudeginęs visus savo paveikslus.



SLĖNIO LELIJA

Romanas

Honoré de Balzac
LE LYS DANS LA VALLÉE
Paris, Flammarion, 1927

Iš prancūzų kalbos vertė
RAMUTĖ RAMUNIENĖ

PONUI Ž. B. NAKARUI[1]
Karališkosios Medicinos Akademijos nariui

Brangusis daktare, štai vienas kruopščiausiai nudailintų akmenų antrajame sluoksnyje pamato, ant kurio lėtai ir stropiai statomas kyla literatūrinis rūmas; noriu įrašyti jame jūsų vardą tiek dėl to, kad atsidėkočiau mokslininkui, kadaise išgelbėjusiam man gyvybę, tiek ir dėl to, kad pagerbčiau labai man artimą draugą.

DE BALZAKAS

GRAFIENEI NATALI DE MANERVIL

Nusileidžiu tavo norui. Moteris, kurią mylime labiau, negu jinai myli mus, turi tą išimtinę privilegiją, jog dėl jos mes tolydžio nepaisome, ką mums pataria sveikas protas. Kad neapsiniauktų jos kakta, kad nuo lūpų dingtų nepasitenkinimo grimasa, mes darome stebuklus įveikdami nuotolį, liejame kraują, aukojame ateitį. Šiandien tu nori sužinoti mano praeitį, štai ji. Tačiau atsimink, Natali: tau paklusdamas, turėjau įveikti pasidygėjimą, kurį iki šiolei slėpiau širdyje. Bet ar verta įtarinėti mane, kai aš kartais staiga ir ilgam susimąstau didžiausios laimės akimirką? Ar verta taip žaviai užsirūstinti, kaip užsirūstina visos mylimos moterys, kai aš nutylu? Gal reikėjo pažaisti mano prieštaringu būdu ir nesiaiškinti, kodėl jis toks prieštaringas? Nejaugi širdį tau slegia paslaptys, kurioms atsverti reikalingos manosios? Na ką gi, Natali, tu atspėjai, gal bus geriau, jei viską sužinosi: taip, mano gyvenimą yra užvaldęs vaiduoklis, jis neaiškiai šmėsteli priešais, iššauktas menkiausio žodelio, o dažnąsyk ir pats be niekur nieko suplazda virš manęs. Mano sielos gelmėse palaidoti didingi prisiminimai, panašūs į tuos jūros augmenis, kuriuos mūsų akis įžiūri ramiu oru, bet kuriuos per audrą sudraskytus ant smėlio kranto išmeta bangos. Nors pastangos išreikšti mintis žodžiais ir prislopino praėjusių dienų išgyvenimus, kurie per ūmai pabudę taip mane skaudina, atsimink,— jei šioje išpažintyje atsirastų tave žeidžiančių proveržių,— kad tu man grasinai, jei nepaklusiu; nebausk tat, kad paklusau. Norėčiau, kad po mano išpažinties tu mane dar labiau pamiltum. Iki pasimatymo vakare.

FELIKSAS

Koks ašaromis maitintas talentas padovanos mums kada nors jaudinamą elegiją, nupieš kančias, tylomis iškentėtas sielų, kurių dar gležnos šaknys atsimuša į kietus akmenis šeimos dirvoje, kurių pirmuosius lapelius nudrasko piktos rankos, kurių žiedus pakanda šalnos, vos jiems spėjus prasiskleisti? Koks poetas išsakys skausmą vaiko, kurio lūpos žinda aitrią krūtį ir kurio šypseną tramdo raji griežto žvilgsnio liepsna? Pramanyta apysaka, vaizduojanti, kaip šituos vargšelius engia aplinkiniai, kuriems patikėta ugdyti jų jautrią širdį, būtų tikra mano jaunystės istorija. Kieno tuštybę galėjau įžeisti aš, naujagimis? Kokia fizine ar dvasine kliauda nusipelniau motinos abejingumą? Gal buvau vaikas, pašauktas į šį pasaulį pareigos ar pradėtas iš netyčių? O gal pats mano gyvenimas buvo priekaištas tėvams? Kai, atiduotas žindyvei į kaimą, užmirštas šeimos, po trejų metų sugrįžau į gimtuosius namus, ten buvau taip niekam nereikalingas, jog manęs gailėjosi net svetimi žmonės. Neatsimenu nei jausmo, nei laimingo atsitiktinumo, kurie būtų man padėję atsitiesti po šitų pirmų nuoskaudų: vaikystėje aš nepatyriau meilės, subrendęs žinau apie ją dar mažiau. Užuot palengvinę mano dalią, brolis ir abi seserys su pasimėgavimu mane kankino. Nebylus vaikų sandėris slėpti savo smulkias nuodėmes nuo suaugusiųjų, sandėris, jau mokantis juos garbės, man negaliojo; maža to, buvau labai dažnai baudžiamas už brolio nusižengimus ir nedrįsdavau dėl šios neteisybės skųstis. Gal jie skaudino ir persekiojo mane iš pataikūniškumo, kurio užuomazgos slypi visų vaikų širdyje, kad įsiteiktų motinai, nes jos bijojo tiek pat kiek ir aš? Gal tai buvo polinkis mėgdžioti? Poreikis išbandyti jėgas ar gailestingumo stoka? O gal dėl visų šių priežasčių kartu negavau pasidžiaugti švelniais broliškais jausmais? Nepažinęs jokio prieraišumo, negalėjau nieko pamilti, o gamta apdovanojo mane mylinčia širdimi! Ar yra toks angelas, kuris renka jautrios, nuolat trempiamos širdies atodūsius? Kai kuriose sielose atstumti jausmai virsta neapykanta, mano sieloje tačiau jie susitvenkė, išsirausė vagą, iš kurios vėliau prasiveržė ir užliejo mano gyvenimą. Įprotis drebėti — žinoma, nelygu žmogaus būdas,— sališkai pažeidžia nervų skaidulas, sukelia baimę, o baimė visada verčia nusileisti. Žmogus nusilpsta, nusilpęs smunka ir tam tikra prasme darosi vergu. Mane tačiau tos nepaliaujamos audros įpratino naudoti jėgą, kuri, nuolat lavinama, sutvirtėjo ir paruošė mano sielą moraliniam pasipriešinimui. Amžinai baimindamasi naujos negandos, kaip kankiniai baimindavosi naujo smūgio, visa mano esybė turbūt dvelkė niauriu nuolankumu, kuris slopino vaikystės ža-

vesį ir gyvumą; aplinkiniams šitokia laikysena rodėsi silpnaprotystės ženklu ir pateisino niaurius motinos spėliojimus. Įsitikinimas, kad mane ištinka tik neteisybės, per anksti pažadino mano sieloje išdidumą, mūsų proto vaisių, kuris tikriausiai sutramdė blogus polinkius, kurstomus tokio auklėjimo. Nors motinai aš nerūpėjau, kartais ją imdavo graužti sąžinė: tada jinai sakydavo, kad mane reikia mokyti, ir pareikšdavo norą pati užsiimti mano mokslinimu; pagalvojęs, kokias kančias man pranašauja kasdienis bendravimas su ja, aš pašiurpdavau. Dėkojau Dievui, jog esu visų užmirštas, ir jaučiausi laimingas, kad galiu žaisti sode su akmenėliais, stebėti vabzdžius dangaus mėlynėje. Vienatvė, aišku, skatino mane svajoti, bet pomėgis mąstyti atsirado po vieno nuotykio, kuris jums atskleis pirmąsias mano nelaimes. Manimi taip niekas nesirūpino, jog net guvernantė dažnai užmiršdavo mane paguldyti. Kartą vakare, ramiai susigūžęs po figmedžiu, spoksojau į kažkokią žvaigždę su godžiu, vaikams būdingu smalsumu ir kartu savotiška sentimentalia nuotuoka, atsiradusia dėl mano ankstyvo polinkio į melancholiją. Seserys žaidė ir šūkčiojo; klausiausi jų tolimo klegesio, lyg kokio akompanimento, palydinčio mano mintis. Šurmulys nutilo, sutemo. Motina atsitiktinai pastebėjo, kad manęs nėra. Norėdama išvengti priekaištų, mūsų guvernantė, baisioji panelė Karolina, patvirtino nepagrįstus motinos būgštavimus, kad aš nekenčiąs šių namų, kad jei ne rūpestinga jos priežiūra, būčiau seniai pabėgęs; kad esu nekvailas, bet pasalūnas; kad tarp visų vaikų, patikėtų jai auklėti, iki šiol nebuvę nė vieno su tokiais blogais polinkiais kaip mano. Apsimetusi, kad ieško manęs, šūktelėjo vardu; aš atsiliepiau; ji priėjo prie figmedžio, iš anksto žinodama, kad aš ten.

— O ką čia veiki? — paklausė jinai.

— Žiūriu į žvaigždę.

— Nežiūri tu į jokią žvaigždę,— įsiterpė motina, klausydamasi mūsų pokalbio nuo balkono,— ką gali tavo metų vaikas išmanyti apie astronomiją?

— Ak ponia,— šūktelėjo panelė Karolina,— jis paliko atsuktą rezervuaro čiaupą, visas sodas patvinęs.

Kilo visuotinė sumaištis. Mat seserys pramogaudamos atsuko čiaupą pasižiūrėti, kaip teka vanduo; bet kai vanduo, ištryškęs čiurkšle, apipylė jas nuo galvos iki kojų, jos sutriko ir pasileido bėgti jo neužsukusios. Nustvertas ir spiriamas prisipažinti, kad šitą išdaigą iškrėčiau aš, ėmiau gintis esąs nekaltas, bet buvau apšauktas melagiu ir žiauriai nubaustas. Be to,— ak, kokia skaudi bausmė! — pasityčiota

iš mano meilės žvaigždėms, o motina uždraudė man vakarais pasilikti sode. Despotiški draudimai aistringus vaikų pomėgius pakursto labiau negu suaugusių; vaikai net pranoksta suaugusius — jie galvoja vien apie uždraustą vaisių ir neįstengia priešintis jo vilionei. Taigi aš ne sykį gavau lupti už savo žvaigždę. Neturėdamas kam išlieti širdies, patikėdavau jai mintyse savo sielvartus ta įstabia kalba, kuria vaikas išvapa pirmąsias mintis, kaip kažkada vapėjo pirmuosius žodžius. Sulaukęs dvylikos metų, koleže, aš dar vis gėrėjausi savo žvaigžde, išgyvendamas neapsakomą palaimą — tokias gilias žymes palieka širdyje įspūdžiai, kuriuos patiriame gyvenimo aušroje.

Šarlis, vyresnis už mane penkeriais metais, buvo toks pat gražus vaikas, koks šiandien yra gražus vyras; tai buvo tėvo numylėtinis, motinos lepūnėlis, šeimos viltis, vadinasi, karalius šeimoje. Šis gražiai nuaugęs ir stiprus vaikas turėjo namų mokytoją. O aš, geibus ir liguistas, penkerių metų buvau atiduotas eksternu į vieną miesto pensioną; mane nuvesdavo ten rytą ir parvesdavo vakare tėvo liokajus. Išeidavau nešinas apytušte pintinėle, tuo tarpu mano bendraklasiai atsinešdavo daug visokiausio maisto. Be galo kentėjau matydamas savo skurdą ir jų turtingumą. Garsieji Tūro kiaulienos griežinėliai ir spirginiai buvo pagrindinis priešpiečių patiekalas, kurį valgydavome vidurdienį, tarp pusryčių ir pietų namuose; pietų valanda sutapdavo su grįžimu iš mokyklos. Šis valgis, taip vertinamas kai kurių smagurių, retai tepasirodo ant aristokratų stalų Tūre; jei aš ir buvau girdėjęs apie jį prieš patekdamas į pensioną, tai niekad nesusilaukiau laimės, kad šita ruda masė būtų užtepta ant mano duonos riekės; net jeigu ji ir nebūtų buvusi tokia madinga pensione, man vis tiek būtų varvėjusios seilės — noras paragauti šito skanėsto apsėdo mane it įkyri mintis, panašiai kaip vieną elegantiškiausių kunigaikštienių Paryžiuje baisiai masindavo troškinys, kurį šutina durininkės; kaip tikra moteris, ji, beje, tą savo norą patenkino. Vaikai atspėja žvilgsnyje godulį taip pat gerai, kaip kad jūs įskaitote jame meilę; tapau tat jiems puikiu pajuokos taikiniu. Mano draugai, beveik visi iš smulkiosios buržuazijos, kaišiodavo man po nosim savo gardžiuosius kiaulienos griežinėlius ir klausinėdavo, ar žinau, kaip jie gaminami, kur parduodami, ir kodėl jų neturiu. Jie laižydamiesi girdavo spirginius, tas kiaulienos atraižėles, čirškintas taukuose, panašias į virtus triufelius; rausdavosi mano pintinėlėje ir, radę ten tik Olivė sūrio ir džiovintų vaisių, pribaigdavo mane klausimu: „Tai tu toks skurdžius?“ — ir aš suvokdavau, kokia bedugnė skiria mane ir brolį. Šitas kontrastas tarp

manęs, apleisto vaiko, ir anų, laimingųjų, sugadino mano vaikystės džiaugsmus ir aptemdė žydinčią mano jaunystę. Pirmą kartą, kai aš, patikėjęs kilniaširdiškumu, ištiesiau ranką į taip geidžiamą skanumyną, kuris buvo man veidmainingai pasiūlytas, prigavikas atitraukė sumuštinį, sukėlęs griausmingą draugų juoką, nes jie žinojo, kuo baigsis šis pokštas. Jei prakilniausi protai neatsispiria tuštybei, kaip neatleisti vaikui, kuris verkia, kai jį niekina, išjuokia? Daugybė vaikų, patekę į tokias aplinkybes, būtų virtę smaližiais, prašeikomis, bevaliais! O aš, gelbėdamasis nuo persekiojimų, pradėjau muštis. Dėl šitos drąsos, kurios sėmiausi iš nevilties, manęs imta bijoti, bet ir nekęsti, ir aš neišmaniau, kaip beatsiginti nuo klastų. Kartą vakare, einant iš mokyklos namo, kažkas trenkė man į nugarą nosine su įvyniotais į ją akmenukais. Kai liokajus, piktai už mane atsikeršijęs, papasakojo apie šį įvykį motinai, ji sušuko:

— Šitas prakeiktas vaikas amžinai uždavinės man širdį!

Ėmiau baisiai nepasitikėti savimi pastebėjęs, kad ir čia, mokykloje, visiems keliu tokį pat pasibjaurėjimą kaip šeimoje. Čia, kaip ir namuose, užsisklendžiau savyje. Taip antrąkart iškritęs sniegas ir vėl neleido sudygti grūdams, pasėtiems mano sieloje. Mano išdidumą palaikė vienas pastebėtas dalykas: tie, kuriuos žmonės myli, yra paskutiniai perdykėliai, ir aš nebeieškojau draugystės. Taigi ir toliau neturėjau kam išlieti jausmų, kurių buvo pritvinkusi mano vargšė širdis. Matydamas, kad aš visada paniuręs, kitų nekenčiamas, vienišas, mokytojas pritarė mano šeimai, klaidingai manančiai, jog esu bjauraus būdo. Kai tik išmokau skaityti ir rašyti, motina išgabeno mane į Pon le Vua, į oratorijonų[2] vadovaujamą koležą, kur mano amžiaus vaikai priimami į klasę, vadinamą „Lotynų pradine"; ten mokėsi taip pat ir protiškai atsilikę berniukai, kurie sunkiai dėjosi į galvas mokslo pradmenis. Prabuvau koleže aštuonerius metus, nematydamas nieko iš artimųjų ir gyvendamas kaip parijas. Ir štai kodėl. Iš tėvų per mėnesį smulkioms išlaidoms gaudavau tik tris frankus. Šitos sumos vos ne vos užtekdavo plunksnoms, peiliukams, liniuotėms, rašalui ir popieriui, kuriais mokiniai turėjo apsirūpinti patys. Taigi, negalėdamas nusipirkti nei kojokų, nei šokyklių, nei jokio kito daikto, reikalingo pramogoms koleže, likau išguitas iš žaidimų; kad būčiau priimtas žaisti, būčiau turėjęs šliaužioti prieš savo klasės turtinguosius arba meilikauti stipriausiems. Nuo menkiausio tokio nusižeminimo, kuriems taip lengvai ryžtasi vaikai, man pašokdavo širdis. Sėdėdavau tad po medžiu, nugrimzdęs į liūdnas svajas, ir skaitydavau knygas, kurias

kartą per mėnesį mums išdalindavo bibliotekininkas. Kaip mane skaudino ši kraupi vienatvė, kaip liūdėjau, kad esu visų užmirštas! Įsivaizduokite, ką turėjo patirti jautri mano siela, kai per pirmąjį dovanų dalijimą mokykloje man buvo skirtos dvi garbingiausios iš jų — dovana už vertimą iš prancūzų kalbos į lotynų ir dovana už vertimą iš lotynų kalbos į prancūzų! Kai užlipau ant pakylos jų pasiimti, aidint plojimams ir fanfaroms, manęs nepasveikino nei tėvas, nei motina, nors salėje buvo susirinkę visų mano draugų tėvai. Užuot kaip įprasta pabučiavęs tą, kuris įteikė dovaną, aš puoliau jam ant krūtinės ir apsipyliau ašaromis. Vakare, sumetęs į krosnį, sudeginau gautus vainikus. Mokinių tėvai gyvendavo mieste ištisą savaitę, kol mokykloje būdavo ruošiamasi dovanų dalijimui, taigi rytais mano bendraklasiai visi linksmai išdulkėdavo iš mokyklos, o aš, nors mano tėvai gyveno už kelių mylių, stumdydavausi kiemuose su „užjūriečiais" — taip mes vadinome vaikus, kurių šeimos gyveno kolonijose ar svetimose šalyse. Vakare, per maldas, tie beširdžiai mums girdavosi, kokiais gardžiais pietumis juos vaišinę tėvai. Jūs matysite, kaip nuolat augs mano negandos, plečiantis socialinei sferai, į kurią pateksiu. Kiek aš padėjau pastangų, kad įveikčiau likimą, pasmerkusį mane gyventi vien vidinį gyvenimą! Kiek lūkesčių, kuriuos aš ilgai puoselėjau, sielai vis veržiantis aukštyn, buvo sužlugdyta per vieną dieną! Kad prisiprašyčiau tėvus atvažiuoti į koležą, rašiau jausmingus, gal net pakilius laiškus, bet už tuos laiškus tesusilaukiau motinos priekaištų,— ji mane ironiškai barė dėl stiliaus. Neprarasdamas vilties, žadėjau vykdyti visas sąlygas, kurias kėlė tėvai, kad tik jie aplankytų mane; maldavau seseris, kad užtartų, sveikinau jas vardinių ir gimtadienių proga tvarkingai, kaip visi vargšai užmiršti vaikai, bet mano atkaklumas liko be atgarsio. Dovanų dalijimo dienai artėjant, meldžiau dar karščiau, rašiau, kad tikiuosi būsiąs apdovanotas. Klaidingai išsiaiškinęs tėvų tylą, laukiau jų virpančia širdimi, skelbiau draugams, kad jie atvyks; ir kai, atvažiavus kuriai šeimai, kiemuose nuaidėdavo senojo durininko žingsniai, man liguistai suplastėdavo širdis. Nė karto tas senis, kviečiantis moksleivius, neištarė mano pavardės. Tą dieną, kai per išpažintį prisipažinau, kad keikiau savo likimą, nuodėmklausys parodė man dangų, kur švietė Išganytojo pažadėtas vainikas: *Beati qui lugent**. Priėjęs pirmosios komunijos, susiviliojau religinėmis idėjomis, kurių dvasinis tviskesys užburia jaunus protus, ir pa-

* Palaiminti, kurie verkia (*lot.*).

sinėriau į slėpiningas maldos gelmes. Degdamas karštu tikėjimu, meldžiau Dievą pakartoti vardan manęs tuos kerinčius stebuklus, apie kuriuos skaičiau „Kankinių gyvenimuose". Būdamas penkerių metų, skridau į žvaigždes, dvylikos metų — beldžiausi į tabernakulio dureles. Ekstazės kurstomos pražydo žodžiais nenusakomos svajos, kurios išlavino mano vaizduotę, praturtino jausmus ir subrandino mąstymą. Man dažnai rodėsi, kad šitos prakilnios vizijos atsiųstos angelų, kuriems pavesta parengti mano sielą būsimai dieviškai lemčiai; jos apdovanojo mano akis gebėjimu įžvelgti į slaptą daiktų esmę; paruošė širdį apžavams, kurie neša nedalią poetui, jeigu jam suteikta pražūtinga galia palyginti tai, ką jaučia, su tuo, ką mato tikrovėje, didelius užmojus su menkais pasiekimais; jos surašė mano smegenyse knygą, kur galėjau perskaityti, ką turiu išsakyti, palietė mano lūpas iškalbos žarija[3].

Tėvas, suabejojęs oratorijonų mokymo veiksmingumu, atsiėmė mane iš Pon le Vua koležo ir atidavė Paryžiuje į mokymo įstaigą Marė kvartale. Buvo man tada penkiolika metų. Patikrinę žinias, egzaminatoriai nutarė, kad aš, Pon le Vua koležo retorikos klasės mokinys, tetinku į trečiąją[4]. Kančios, patirtos šeimoje, mokykloje, koleže, įgijo Lepitro pensione naują pavidalą. Pinigų tėvas man nedavė. Žinodami, kad esu pavalgęs, aprengtas, kad į galvą man kemšama lotynų ir graikų kalba, mano tėvai niekuo daugiau nesirūpino. Per visą praleistą koležuose laiką turėjau kokį tūkstantį bendraklasių, bet nė vieno jų šeimoje nesu matęs tokio abejingumo kaip mano tėvų. Ponas Lepitras, fanatiškai atsidavęs Burbonams, bendravo su mano tėvu dar tuo metu, kai karaliui ištikimi šalininkai bandė iš Tamplio kalėjimo pagrobti Mariją Antuanetę[5]; dabar jie atnaujino pažintį; ir ponas Lepitras laikė savo pareiga atitaisyti mano tėvų aplaidumą, bet skyrė mėnesiui labai kuklią sumą, nes žinojo, kokie mano šeimos ketinimai. Pensionas buvo įsikūręs senuose Žuajezo rūmuose, kurie, kaip visos senosios aristokratų buveinės, turėjo šveicorinę. Prieš mums išeinant į Karolio Didžiojo licėjų, kur mus kasdien vesdavo *pedelis*, pinigingieji moksladraugiai užbėgdavo papusryčiauti pas mūsų durininką, pavarde Duazi. Ponas Lepitras gal nieko nenumanė, o gal pakentė prekybą, kuria užsiiminėjo Duazi, tikras kontrabandininkas; mokiniai jam gerinosi ne be reikalo: jis buvo slaptas mūsų nuotykių bendras, žinojo apie mūsų vėlyvus grįžimus, tarpininkavo tarp mūsų ir asmenų, skolinančių uždraustas knygas. Išgerti pusryčiams puodelį kavos su pienu buvo aristokratiško tono požymis, nes Napoleono lai-

kais kolonijinių prekių kainos nepaprastai pašoko. Mūsų tėvams kava ir cukrus buvo prabanga, o mums šių produktų vartojimas žadino pasipūtėliško pranašumo jausmą, kuris galėjo mūsų pomėgį paversti aistra, jeigu mes ir šiaip nebūtume turėję polinkio smaguriauti, mėgdžioti ir sekti mada. Duazi duodavo mums kavą skolon numanydamas, kad kiekvienas turime seserį ar tetulę, ir jos, palaikydamos šį moksleiviškos garbės reikalą, apmokės skolas. Ilgai spyriausi Duazi bufeto vilionėms. Jei mano teisėjai būtų žinoję, kokia stipri buvo pagunda, kaip didvyriškai troško mano siela pasirodyti stoiška, kokį įniršį aš slopinau šitaip ilgai nepasiduodamas, būtų nušluostę man ašaras, o ne virkdę mane. Bet ar galėjau aš, vaikas, turėti tokią dvasios tvirtybę, kad gebėčiau niekinti kitų panieką? Be to, kas žino, gal aš jau buvau užsikrėtęs socialinėmis ydomis, kurios suvešėjo nuo mano geismo? Baigiantis antriesiems mokslo metams, į Paryžių atvažiavo tėvas ir motina. Apie jų atvažiavimą man pranešė brolis: jis gyveno Paryžiuje, bet nebuvo manęs nė karto aplankęs. Į kelionę tėvai pasiėmė ir seseris, ir mes visi kartu turėjome apžiūrėti miestą. Pirmą dieną buvo sumanyta papietauti Palė Rojalyje, o paskui nueiti į šalimais esantį Komedi Fransez teatrą. Nors šita netikėtos šventė programa mane apsvaigino, bet džiaugsmą netrukus išsklaidė pakilęs viesulas, kuris iškart numuša ūpą nelaimėliams. Žinojau, jog turėsiu prisipažinti, kad esu įsiskolinęs šimtą frankų ponui Duazi, grasinančiam pareikalauti skolos tiesiai iš tėvų. Sugalvojau prašyti brolį, kad išsiaiškintų su Duazi, perduotų mano apgailestavimus tėvams, patarpininkautų, idant man būtų atleista. Tėvas buvo linkęs dovanoti. Bet motina liko nepermaldaujama, mane sukaustė jos tamsiai mėlynų akių žvilgsnis, ji svaidėsi baisiomis pranašystėmis: „Į ką aš išaugsiąs, jei vos sulaukęs septyniolikos leidžiuosi į tokias avantiūras! Ar tikrai aš jos sūnus? Ar neketinu paleisti šeimos elgetomis? Gal aš vienturtis? Ar mano brolio Šarlio pasirinkta karjera nereikalaujanti lėšų, kurių jis jau nusipelnęs savo elgesiu, darančiu šeimai garbę, o aš jai darysiąs gėdą? Ar galinčios mano seserys ištekėti be dalies? Aš, matyt, nesuvokiąs pinigų vertės ir nežinąs, kiek jiems atsieinąs? Kam moksleiviams cukrus ir kava? Šitaip elgtis — tai juk prisirankioti visų įmanomų ydų!“ Palyginus su manimi, Maratas buvo angelas. Po tokio smūgio, po tokio srauto, užtvindžiusio mano sielą siaubu, brolis parvežė mane į pensioną: liko nesuvalgyti pietūs „Provanso brolių“ restorane ir nepamatytas Talma[6] tragedijoje „Britanikas“. Toks buvo mano susitikimas su motina po dvylikos metų išsiskyrimo.

Kai baigiau klasikinį licėjų, tėvas paliko mane pono Lepitro globoje; turėjau mokytis aukštosios matematikos, įstoti į pirmą Teisės instituto kursą, pradėti aukštąjį mokslą. Likau gyventi pensione, atskirame kambaryje, pamokų lankyti nebereikėjo, ir atrodė, kad vargas ir aš kuriam laikui pasirašėme paliaubas. Nors man buvo devyniolika metų, o gal kaip tik dėl to, kad man buvo devyniolika metų, tėvas ir toliau laikėsi principų, kuriais vadovaudamasis kadaise mane siuntė į mokslą be maisto, paliko koleže be pramogų ir atidavė į nagus kreditoriui Duazi. Pinigų beveik neturėjau. Ką veikti Paryžiuje be pinigų? Beje, mano laisvė buvo išmaniai suvaržyta. Į Teisės institutą lydėdavo vienas iš pono Lepitro pedelių, atiduodavo dėstytojui į rankas ir ateidavo pasiimti iš paskaitų. Net ir jaunos merginos niekas nebūtų taip uoliai sergėjęs,— bet motina baiminosi, kad nenukentėtų mano dorybė. Paryžius ne be reikalo gąsdino mano tėvus. Jaunuoliai slapčia domisi tuo, kuo ir panelės pensionatuose; daryk ką nedaręs, pirmosios visada kalbėsis apie mylimuosius, o antrieji apie moteris. Bet Paryžiuje tais laikais svarbiausia studentų pokalbių tema buvo rytietiškas ir pasakiškasis Palė Rojalio pasaulis. Palė Rojalis buvo meilės Eldoradas, kur vakare upeliais tekėjo auksas. Ten išsisklaidydavo naiviausios abejonės, ten pasisotindavo mūsų įsiliepsnojęs smalsumas! Palė Rojalis ir aš buvome dvi asimptotės, nukreiptos viena kitos link, bet negalinčios susitikti. Štai kaip likimas sužlugdė mano bandymus. Tėvas pristatė mane vienai mano tetai, gyvenančiai Švento Liudviko saloje[7]; pas ją turėjau pietauti ketvirtadieniais ir sekmadieniais; mane ten lydėdavo ponas Lepitras ir jo žmona, kurie tomis dienomis važiuodavo į svečius ir vakarais, grįždami namo, mane pasiimdavo. Savotiškos pramogos! Markizė de Listomer buvo aukšta ir ceremoninga dama, kuriai niekad neatėjo į galvą pasiūlyti man nors vieną ekiu. Sena kaip katedra, išsidažiusi kaip miniatiūra, prašmatniai apsirengusi, ji gyveno savo rūmuose taip, tarsi Liudvikas XV dar nebūtų miręs, ir priiminėjo tik senas ponias ir bajorus; tai buvo tikra iškasenų draugija, kur jaučiausi lyg kapinėse. Niekas ten manęs neužkalbindavo, o aš nedrįsdavau prabilti pirmas. Jausdamas nedraugiškus ir šaltus žvilgsnius, gėdijausi savo jaunatvės, kuria čia, atrodo, visi bodėjosi. Tas abejingumas man ir teikė vilties, jog mano žygis pavyks, kai sumaniau kurią nors dieną, pietums pasibaigus, nerti pro duris ir dumti į Medines Galerijas[8]. Sėdusi prie visto, teta nebekreipdavo į mane dėmesio. Jos liokajui Žanui buvo nei šilta, nei šalta dėl pono Lepitro; bet tie nelemti pietūs vis užtrukdavo ar dėl to, kad blo-

gai darbavosi seni žandikauliai, ar dėl to, kad netobuli buvo dirbtiniai dantys. Pagaliau vieną vakarą, tarp aštuonių ir devynių, išslinkau ant laiptų, tirtėdamas kaip Bjanka Kapelo[9] savo pabėgimo dieną; bet, kai šveicorius atvėrė prieš mane duris, gatvėje staiga pamačiau pono Lepitro fiakrą ir patį žmogyną — savo kaip visada dusulingu balsu jis prašė pakviesti mane. Tris kartus lemtingas atsitiktinumas stojo tarp Palė Rojalio pragaro ir mano jaunystės rojaus. Tą dieną, kai man pasidarė gėda, kad dvidešimties metų sulaukęs tebesu geltonsnapis, nusprendžiau nebepaisyti jokių pavojų ir atsikratyti šios gėdos; tą akimirką, kai buvau besprunkąs nuo pono Lepitro, kuris ropštėsi į fiakrą,— jam ne taip lengvai sekėsi, nes buvo storas kaip Liudvikas XVIII ir, be to, šlubas,— pašto karieta prie namų privažiavo motina! Aš sustojau, susidūręs su jos žvilgsniu, ir apmiriau tarsi paukštis, susitikęs gyvatę. Per kokį stebuklą atsirado ji čia? Ogi paprastai. Napoleonas paskutinį kartą statė ant kortos savo laimę. Tėvas, nujausdamas, kad grįš Burbonai, atvažiavo įspėti mano brolį, jau paskirtą į diplomatinę Imperatoriaus tarnybą. Jis atvyko iš Tūro kartu su motina, nusprendusia parsigabenti mane namo, kad išvengčiau pavojų, kurie, kaip manė žmonės, įžvalgiai sekę priešų žygiavimą, grėsė sostinei. Nespėjęs nė atsikvošėti, buvau išgabentas iš Paryžiaus tą akimirką, kai mano gyvenimas čia turėjo tapti lemtingas. Be perstojo dirginama ir slopinamų geismų audrinama vaizduotė, liūdna dėl tolydinio stygiaus buitis pastūmėjo mane pasinerti į mokslą,— taip kadaise žmonės, nukamuoti likimo, užsidarydavo vienuolyne. Mokslas pasidarė mano aistra, kuri galėjo mane pražudyti, paversdama kaliniu tuo gyvenimo tarpsniu, kai jaunuoliams dera įsiklausyti į kerintį bundančios prigimties šauksmą.

Ši trumpa mano jaunystės apybrėža, kurioje pastebėsite daugybę eleginių intonacijų, buvo reikalinga tam, kad paaiškėtų, kokį poveikį turėjo tie jaunystės metai mano ateičiai. Daugelio nesveikų veiksnių veikiamas, tebebuvau mažo ūgio, liesas ir išbalęs, nors jau peržengęs dvidešimtuosius metus. Mano siela, kupina troškimų, grūmėsi su geibiu iš pažiūros kūnu; bet, kaip sakė vienas senas Tūro gydytojas, tai buvo paskutinis geležinio temperamento grūdinimosi tarpsnis. Kūnas mano buvo vaiko, mintys — senio; buvau tiek skaitęs ir tiek mąstęs, jog metafizine prasme jau permaniau būtį ir jos aukštąsias sferas, kai pirmą kartą pastebėjau, kokie vingiuoti ir klaidūs jos tarpekliai ir kokie smiltingi jos lygumų keliai. Neįtikėtinoms aplinkybėms susiklosčius, pailgėjo tas įstabus laikotarpis, kai į sielą įsigauna pirma-

sis nerimas, kai prabunda geiduliai, kai jai visko maga paragauti ir viskas rodosi nauja. Atsidūriau tarp paauglystės, kuri užsitęsė dėl atkaklaus darbo, ir jaunystės, kuri pavėluotai skleidė savo gležnus ūglius. Kažin ar buvo dar nors vienas jaunuolis, labiau negu aš nusiteikęs jausti, mylėti. Kad suprastumėte mano pasakojimą, persikelkite į tuos gražius žmogaus gyvenimo metus, kai lūpos dar nesuteptos melo, kai žvilgsnis tyras, nors jį slepia vokai, apsunkę nuo drovumo, nesutariančio su troškimais, kai protas nenori nusilenkti pasaulio veidmainystei, kai širdis nevalingai pasiduoda baimei, kaip nevalingai mes paklūstame pirmajam impulsui.

Nepasakosiu jums, kaip keliavau su motina iš Paryžiaus į Tūrą. Jos šaltumas užgniaužė mano bepratrūkstančius jausmus. Iš kiekvienos pastotės išvažiuodamas, prisiekinėjau sau, kad prabilsiu; bet mano apdairiai apsvarstytus sakinius, kuriais turėjau pradėti kalbą, išbaidydavo vienas jos žvilgsnis ar žodis. Orleane, kai taisėmės gulti, motina išbarė mane už tylėjimą. Puoliau jai po kojomis, graudžiai verkdamas apkabinau jos kelius, atvėriau širdį, pritvinkusią meilės; bandžiau ją paveikti meilės alkio padiktuota gražbylyste, kurios intonacija būtų sugraudinusi pamotės širdį. Motina atsakė, kad vaidinu komediją. Pasiskundžiau, kad ji manimi nesirūpina,— pavadino sūnum išsigimėliu. Man taip suspaudė širdį, jog Blua mieste nubėgau ant tilto ir vos nenušokau į Luarą. Savižudybei pamaišė per daug aukštas parapetas.

Kai parvažiavau namo, seserys, kurios manęs nepažinojo, sutiko mane daugiau su nuostaba negu su meile; tačiau vėliau, palyginus su motina, jos man pasirodė labai draugiškos. Buvau apgyvendintas ketvirtame aukšte. Suvoksite mano negandos dydį, kai papasakosiu, kad motinai neatėjo į galvą man, dvidešimtmečiui jaunuoliui, duoti baltinių nei drabužių; turėjau tenkintis varganu kraičiu, su kuriuo mane kadaise išleido į pensioną, ir garderobu, kurį dėvėjau Paryžiuje. Jei svetainėje, kai jai nukrisdavo nosinė, aš puldavau iš vieno svetainės galo į kitą jos pakelti, ji padėkodavo man šaltai, kaip teikiamasi padėkoti liokajui. Stebėjau ją, norėdamas sužinoti, ar yra jos širdyje jautresnė vietelė, kur galėtų sužaliuoti nors menkutis meilumo ūglys, ir supratau, kad ta aukšta, išdžiūvusi, liesa moteris — egoistė, lošėja, įžūli kaip ir visos Listomerų giminės moterys, kurios įžūlumą atsineša kartu su dalia. Gyvenime ji matė tik pareigas, kurias reikia atlikti; visos šaltos moterys, kiek man teko su jomis susidurti, pareigą kaip ir ji paverčia religija; į mūsų pagarbos pareiškimus ji

reaguodavo taip abejingai kaip kunigas į smilkalus per mišias; atrodė, kad tas truputis motiniškų jausmų, kurių būta jos širdyje, atiteko vyresniajam mano broliui. Ji be perstojo žeidė mus kandžios ironijos strėlėmis, tuo beširdžių ginklu, žinodama, kad negalime jai atsikirsti. Kad ir kokios dygios buvo tos užtvaros, įgimti jausmai pasirodė taip giliai įleidę šaknis, šventas siaubas, įkvėptas motinos, kuria nusivilti per daug skaudu, taip stipriai laikė mus sukaustęs, jog įstabi mūsų vaikiškos meilės iliuzija truko tol, kol, įgiję daugiau patirties, mes griežtai ją įvertinome. Tokią dieną prasideda vaikų kerštas; jų abejingumas, kilęs iš kadaise patirtų nusivylimų, apsinešęs dumblėtų praeities nuosėdų sluoksniu, užkloja net jos kapą. Šitas baisus despotizmas išvaikė goslias mintis, kurias taip beprotiškai svajojau patenkinti Tūre. Iš nevilties užsidariau tėvo bibliotekoje ir puoliau skaityti visas nežinomas iki šiol knygas. Ilgos darbo valandos išgelbėjo mane nuo bendravimo su motina, bet pablogino dvasinę būseną. Kartais vyresnioji sesuo — ta, kuri ištekėjo už mūsų pusbrolio markizo de Listomero,— bandydavo mane guosti, tačiau neįstengdavo numaldyti mano širdyje verdančio pykčio. Norėjau mirti.

Tuo metu brendo dideli įvykiai, kurie manęs nedomino. Angulemo kunigaikštis[10], keliaujantis iš Bordo į Paryžių pasimatyti su Liudviku XVIII, kiekviename mieste, per kurį važiavo, buvo sutinkamas su ovacijomis: senoji Prancūzija džiūgavo grįžus Burbonams. Turenė, entuziastingai sveikinanti teisėtus savo valdovus, šurmulys mieste, vėliavomis papuošti langai, išsipustę gyventojai, pasirengimai šventei, kažkoks ore tvyrantis svaigesys,— visa tai įkvėpė man norą dalyvauti kunigaikščio garbei suruoštame pokylyje. Kai aš, apsišarvavęs drąsa, išsakiau šį norą motinai, kuri sirgo ir iškilmėse dalyvauti negalėjo, ji ne juokais supyko. Iš kur aš atsiradęs, gal atvažiavęs iš Kongo, kad nieko nežinąs? Kaip man šovę į galvą, kad niekas neatstovausiąs mūsų šeimai šiame pokylyje? Kai nėra nei tėvo, nei brolio, kas privaląs eiti, jei ne aš? Argi aš neturįs motinos? Argi ji negalvojanti apie savo vaikų laimę? Vienu akies moju jos beveik išsižadėtas sūnus tapo svarbiu asmeniu. Mane apstulbino tiek man priskiriamas vaidmuo, tiek ironiškų argumentų srautas, su kuriuo motina sutiko mano prašymą. Ėmiau klausinėti seseris; sužinojau, kad motina, mėgstanti teatrinius efektus, norom nenorom pradėjo rūpintis mano apdaru. Tūro siuvėjai, apgulti nuolatinių klientų, nesutiko manęs aptaisyti. Tada motina pasikvietė savo padienę siuvėją, kuri, kaip įprasta provincijoje, mokėjo viską siūti. Man buvo surauktas daugmaž padorus ryškiai mė-

lynas frakas. Gauti šilkines kojines ir naujus pusbačius buvo nesunku. Liemenes vyrai tada nešiojo trumpas, galėjau tat apsivilkti tėvo liemene; pirmąkart gyvenime gavau marškinius su žabo, kurio rauktinukai styrojo man ant krūtinės ir maizgėsi su kaklaraiščio kokarda. Šitaip apsigerbęs, pasidariau toks nepanašus į save, jog seserų išgirtas drįsau stoti prieš Turenės draugiją. Sunkus žygis! Į šventę buvo tiek daug pakviestų, jog negalėjo būti daug išrinktų. Būdamas smulkaus sudėjimo, įsmukau nepastebėtas į vieną palapinę, pastatytą ponų Papionų sode, ir atsidūriau prie krėslo, kuriame iškilmingai sėdėjo kunigaikštis. Aš pirmąsyk patekau į viešą pokylį, ir man kvapą užgniaužė karštis, apakino šviesos, raudoni apmušalai, paauksinimai, drabužiai ir briliantai. Iš visų pusių mane mygo vyrai ir moterys, kurie spraudėsi vienas per kitą, stumdėsi dulkių debesyje. Litaurus ir Burbonų karinio orkestro garsus stelbė šauksmai: „Valio! Tegyvuoja Angulemo kunigaikštis! Tegyvuoja karalius! Tegyvuoja Burbonai!“ Šios iškilmės buvo entuziazmo protrūkis, kiekvienas stengėsi pranokti save, įnirtingai verždamasis prie tekančios Burbonų saulės; šis partinis egoizmas anaiptol manęs nesužavėjo, priešingai, sugniuždė ir paskatino užsisklęsti savyje.

Tarsi šapelis nešamas šito sūkurio, aš įsigeidžiau it mažas vaikas būti Angulemo kunigaikščiu, prisiartinti prie valdovų, kurie puikuojasi prieš nustėrusius žiūrovus. Ši paika Turenės provincialo užgaida pažadino širdyje garbėtrošką; ją vėliau sutaurino mano būdas ir aplinkybės. Kas nėra pavydėjęs minios garbstymo, kurio didingas reginys atsiskleidė man prieš akis po keleto mėnesių, kai visas Paryžius puolė sveikinti Imperatoriaus, grįžusio iš Elbės salos? Šitas poveikis masėms, kurios savo jausmus ir gyvenimą patiki vienai sielai, staiga pastūmėjo mane atsiduoti šlovei, tai žynei, šiandien žudančiai prancūzus, kaip kadaise druidų žynė, atnašaudama auką, žudė galus. Paskui netikėtai sutikau moterį, kuri turėjo be paliovos kurstyti mano garbėtrošką ir pagaliau ją patenkinti, blokšdama mane į pačią monarchijos interesų tirštynę. Buvau toks baikštus, jog kviesti kurią nors damą šokti neišdrįsau, be to, bijojau ir figūras sumaišyti, todėl, savaime aišku, nusiminiau ir nežinojau, kur dėtis. Kai man, patekusiam į spūstį, nuo trypčiojimo vietoje pasidarė tamsu akyse, kažkoks karininkas užmynė ant kojų, sutinusių nuo ankšto odinio apavo ir šilumos. Po šito paskutinio nemalonumo pokylis man visiškai apkarto. Išeiti buvo neįmanoma; nulindau į kamputį ir prisėdau ant tuščio minkštasuolio, kur tūnojau įbedęs akis į vieną tašką, sustingęs ir apsiniau-

kęs. Kažkokia moteris, suklaidinta mano geibios išvaizdos, palaikė mane mieguistu vaiku, laukiančiu, kada motina teiksis jį atsiminti; ji prisėdo šalia manęs nelyginant paukštė, nutūpusi į savo lizdelį. Aš beregint pajutau moters aromatą, ir jis nutvieskė mano sielą, kaip vėliau ją nutvieskė Rytų poezija. Žvilgtelėjau į savo kaimynę ir likau jos apakintas labiau negu šventės, ji pati man tapo švente. Jei gerai perpratote mano ankstesnį gyvenimą, įspėsite, kokie jausmai prasiveržė mano širdyje. Mano žvilgsnį staiga patraukė balti apvalaini pečiai, prie kurių panorau priglusti, švelniai rausvi pečiai, tarsi raudonuojantys iš gėdos, kad pirmąsyk pasirodė žmonėms apsinuoginę, drovūs, gyvybe alsuojantys pečiai, kurių atlasinė oda spindėjo šviesoje kaip šilko audinys. Šituos pečius dalijo vagelė, kuria nuslydo mano žvilgsnis, įžūlesnis negu ranka. Virpėdamas kilstelėjau, kad pamatyčiau jos biustą, ir mane visiškai pakerėjo krūtinė, droviai pridengta žydru gazu; tobulai apskriti iškilumai jaukiai ilsėjosi nėrinių bangose. Menkiausia jos galvos detalė buvo masalas akims, sužadinęs man begalinius geidulius; blizgantys lygūs plaukai virš kaklo, aksominio tarsi mažos mergaitės, balti įsmeigtų šukų ruožai, kuriais it gaiviais takeliais nuskriejo mano vaizduotė,— viskas aptemdė man protą. Įsitikinęs, kad niekas manęs nemato, aš įkniaubiau galvą į jos nugarą tarsi vaikas, puolęs motinai prie krūtinės, ir ėmiau bučiuoti pečius, prigludęs prie jų veidu. Moteris šaižiai riktelėjo, bet per muziką niekas neišgirdo jos šūksnio; ji atsigręžė, pamatė mane ir pratarė:

— Pone!..

Ak, jeigu ji būtų pasakiusi: „Kas jums šovė į galvą, vaikeli?“, būčiau gal ją užmušęs; bet išgirdęs šitą „pone“, apsipyliau ašaromis.

Aš suakmenėjau išvydęs pykčiu degantį žvilgsnį ir įstabią galvutę, vainikuotą pelenines spalvos plaukų diadema, taip derančia su šitais pečiais, skirtais meilei. Jos veidas užsiplieskė įžeisto drovumo raudoniu, bet pyktis iškart atlyžo, nes moteris, kuri perpranta beprotybę ir jaučiasi esanti jos priežastis, atgailos ašarose įžiūri begalinę meilę ir geba atleisti. Ji pasišalino išdidžiai kaip karalienė. Pajutau tada, kokia juokinga mano padėtis; tik tada supratau, kad su savo apdaru atrodau kaip rylininko beždžionėlė. Susigėdau pats savęs. Sėdėjau apkvaišęs, smaguriaudamas ką tik nuvogtu vaisiumi, tebejausdamas ant lūpų jos kūno šilumą, nieko nesigailėdamas, sekdamas žvilgsniu tą moterį, nužengusią iš dangaus. Pirmąsyk išgyvendamas geidulingą širdies didžiosios karštinės priepuolį, klaidžiojau po sve-

tainę, kuri dabar man atrodė tuščia, bet nepažįstamosios neradau. Grįžau namo persimainęs.

Iš lėliukės apvalkalo išsirito nauja, margaspalvė siela. Vadinasi, nukritusi iš mėlynųjų erdvių, kur ja gėrėjausi, mano brangioji žvaigždė virto moterimi ir liko tokia pat šviesi, žėrinti ir skaisti. Aš staiga pamilau, nors nieko apie meilę nenutuokiau. Koks keistas dalykas tas pirmas stipriausio žmogaus jausmo prasiveržimas! Tetos salone buvau sutikęs keletą dailių moterų, bet nė viena nepadarė man nė mažiausio įspūdžio. Vadinasi, turi ateiti tam tikra valanda, susidaryti tam tikra dangaus šviesulių konjunkcija, ypatingai susiklostyti aplinkybės, pasirodyti moteris, išsiskirianti iš visų kitų moterų pasaulyje, kad sukiltų išimtinė aistra ir paguostų visą žmogaus esybę! Galvodamas, kad mano išrinktoji gyvena Turenėje, su pasimėgavimu alsavau jos oru, man dingojos, kad dangus čia toks mėlynas, kokio niekur nebuvau matęs. Širdyje aš džiūgavau, bet iš šalies atrodžiau rimtai sunegalavęs, ir motiną ėmė kamuoti nerimas, o kartu ir sąžinės priekaištai. Kaip žvėrelis, jaučiantis artėjančią ligą, nulįsdavau į kurį nors sodo kampelį ir ten svajodavau apie nuvogtą bučinį.

Praėjo keletas dienų po atmintino pokylio; motina padarė išvadą, kad aš mečiau dirbęs, nebekreipiu dėmesio į jos nuožmius žvilgsnius, esu abejingas jos ironijai ir niūriai nusiteikęs dėl to, kad išgyvenu krizę, kurią turi išgyventi mano amžiaus jaunuolis. Buvo nutarta, kad geriausias būdas pažadinti mane iš apatijos — išsiųsti į kaimą; tai amžinas vaistas nuo ligų, kurių medicina neišmano kaip gydyti. Motina nusprendė išleisti mane kelioms dienoms į Frapelį, pilį prie Endro, tarp Monbazono ir Azė le Rido, pas vieną savo draugą, kuriam ji tikriausiai davė slaptų nurodymų. Taigi tą dieną, kai išsiveržiau į laisvę, jau buvau gerokai paplaukiojęs po meilės okeaną ir jį įveikęs. Savo nepažįstamosios vardo nežinojau. Kaip apie ją paklausti? Kur rasti? Beje, su kuo galėjau apie ją šnekėti? Mano drovumas tik sustiprino neaiškius būgštavimus, kurie įsigauna į jaunas širdis, prabudus meilei, ir šis mano išgyvenimas prasidėjo liūdesiu, kuriuo paprastai baigiasi beviltiškos aistros. Tetroškau eiti, ieškoti, klajoti po laukus. Su ta vaikiška ir savotiškai riteriška drąsa, kuri niekuo neabejoja, ketinau keliaudamas pėsčiomis išnaršyti visas Turenės pilis ir, pamatęs kiekvieną dailų bokštelį, sušukti: „Štai kur ji gyvena!“

Taigi ketvirtadienio rytą iškilau iš Tūro pro Švento Elijo vartus, perėjau Išganytojo tiltus, atsiradau Ponšė, kur užvertęs galvą apžiūrėjau kiekvieną namą, ir pasukau į Šinoną. Pirmą sykį gyvenime ga-

lėjau stabtelėti po medžiu, sulėtinti ar paspartinti žingsnį pagal savo užgaidą, niekieno be reikalo neklausinėjamas. Vargšui padarui, engiamam despotiškos vyresniųjų valdžios, kuri vienaip ar kitaip slegia visus jaunuolius, nuo pirmo, tegu ir menko laisvos valios pojūčio sakytum pražydo siela. Susidėjo daugybė priežasčių, kad ši diena taptų kerinčia švente. Vaikystėje vaikštinėdamas niekad nebuvau nutolęs daugiau kaip per mylią nuo miesto. Nei išvykos į Pon le Vua apylinkes, nei pasivaikščiojimai po Paryžių nelepino manęs kaimiško peizažo grožybėmis. Ir vis dėlto iš pirmųjų savo gyvenimo prisiminimų išsergėjau grožio jausmą, to grožio, kuriuo dvelkia Tūro kraštovaizdis, tapęs man nuo vaikystės dienų tokiu artimu. Nors apie gamtos poeziją nieko neišmaniau, buvau, pats to nenutuokdamas, reiklus kaip tie žmonės, kurie, dar nesusidūrę su kokiu nors menu, visų pirma susikuria jo idealą. Vykdami į Frapelio pilį, pėsti ar raiti keleiviai susitrumpina kelią, įsukdami į kaimo keliuką, prasidedantį Šampi, per laukus, vadinamus Karolio Didžiojo landais, nedirbamas plokščiakalnio žemes, skiriančias Šero baseiną nuo Endro baseino. Šitos smėlėtos lygumos nykiai driekiasi kokią mylią ir užsibaigia nedideliu miškeliu, už kurio prasideda kelias į Sašė; taip vadinasi komuna, kuriai priklauso Frapelis. Šis kelias, gerokai paėjus už Balano, įsuka į Šinono vieškelį, vingiuoja palei vilnėtą, be didesnių iškilimų lygumą iki vietovės, vadinamos Artanu. Ten prieš jus atsiveria slėnis, tįsantis tarp Monbazano ir Luaros, jis tarsi stybteli į viršų, iškeldamas pilis ant šių dvigubų kalvų; tai nelyginant puiki smaragdo taurė, kurios dugnu it gyvatė raitosi Endras. Po nuobodžių landų, po varginančio kelio išvydęs šitą reginį, aš maloniai nustebau. „Jei ši moteris, visų moterų žiedas, gyvena kur nors pasaulyje, tai toji vieta yra čia". Šitaip pagalvojęs, atsirėmiau į riešutmedį, po kuriuo nuo tos dienos ilsiuosi kiekvieną kartą, grįždamas į savo mielą slėnį. Po šiuo medžiu, savo minčių patikėtiniu, apsvarstau permainas, įvykusias mano gyvenime nuo tos dienos, kai iš čia išvykau. Ji gyveno čia, širdis manęs neapgavo: pirmoji pilaitė, kurią išvydau ant vieno lando šlaito, buvo jos buveinė. Kai atsisėdau po savo riešutmedžiu, jos stogo šiferis ir langų stiklai žaižaravo vidurdienio saulės spinduliuose. Tas taškelis, kuris bolavo vynuogyne po abrikosu, buvo jos perkelinė suknelė. Kaip jau žinote, dar nieko nežinodama, ji buvo ŠITO SLĖNIO LELIJA, čia ji žydėjo dangaus džiaugsmui, skleisdama savo dorybių aromatą. Viskas čia bylojo apie begalinę meilę, kurios buvo kupina mano siela, meilę, neturinčią kito peno, kaip tik probėgšmais pastebė-

tas moters siluetas: ir ilgas vandens kaspinas, vingiuojantis saulėje tarp žalių krantų, ir tuopų eilės, savo plevenančiais nėriniais puošiančios šį meilės klonį, ir ąžuolų giraitės, įsiterpusios tarp vynuogynų ant kalvų, vis kitaip apjuostų upės, ir miglotas akiratis, skęstantis mirguliuojančių spalvų tolybėse. Jei norite pamatyti gamtą, gražią ir tyrą kaip sužadėtinė, apsilankykite čia pavasario dieną; jei norite apmaldyti kraujuojančias širdies žaizdas, grįžkite čia paskutinėmis rudens dienomis; pavasarį meilė plasnoja dangaus platybėse, rudenį prisimenami tie, kurių nebėra su mumis. Ligos pažeisti plaučiai alsuoja išganinga gaiva, akys ilsisi ant paauksuotų medžių guotų, kurie užkrečia sielą savo saldžia ramybe. Tą valandėlę malūnų prie Endro krioklių ūžesys rodėsi man šio virpančio slėnio balsas; linksmai lingavo tuopos, danguje — nė debesėlio, čiulbėjo paukščiai, čirškė žiogai,— viskas liejosi į vieną melodiją. Neklauskite manęs, kodėl aš myliu Turenę. Myliu ją ne taip, kaip mylime savo gimtinę, ir ne taip kaip oazę dykumoje; myliu ją, kaip menininkas myli meną; myliu ją ne tiek, kiek jus, bet jei ne Turenė, aš turbūt mirčiau. Nežinau kodėl, bet mano akys gręžėsi į baltą tašką, į moterį, kuri švytėjo tame dideliame sode, kaip tviska žaliuose krūmuose vijoklio varpelis, nuvystantis prisilietus ranka. Susijaudinęs nusileidau į šį žydintį slėnį ir netrukus išvydau kaimą, kuris poezijos kupinai mano širdžiai pasirodė su niekuo nepalyginamas. Įsivaizduokite tris malūnus, išsidėsčiusius tarp dailiai karpytų salelių, vienur kitur vainikuotų žaliais medžių guotų vainikais, vidur „vandens pievos“; kaip kitaip pavadinsi tuos vandens augmenis, tokius gyvastingus, tokius spalvingus, kuriais nuklota upė, kurie, išnirę į paviršių, banguoja su ja, paklūsta jos užgaidoms ir blaškosi kartu su įsiaudrinusiais vandenimis, kai juos plaka malūnų ratai? Tai šen, tai ten matyti iškilusios žvyro seklumos, į kurias atsidauždamos bangelės audžia saulėje žvilgančių putų nėrinius. Krantus puošniais raštais dabina amariliai, vandens lelijos, nendrės, flioksai. Toliau — išklibęs apipuvusių rąstų tiltas, kurio spyriai apaugę gėlėmis, o pasvirę turėklai po vijoklių ir aksominių samanų kilimu vos negriūva į upę; senos valtys, žvejų tinklai, monotoniška piemens daina, antys, plaukiojančios tarp salų ar bepurenančios savo plunksnas ant rupaus Luaros sunešto smėlio; malūnininko bernai atsmauktom ant ausies kepurėm kraunantys ant mulų maišus,— kiekviena šio reginio smulkmena atrodė stulbinančiai paprasta. Įsivaizduokite anapus tilto dvi ar tris sodybas, karvelidę, bokštelius, kokias tris dešimtis trobų, atskirtų viena nuo kitos sodais, sausme-

džių, jazminų ir raganių gyvatvorėmis; prie kiekvienų vartų — apaugusios žole krūvos mėšlo, ant kelių lesinėjančios vištos ir gaidžiai. Štai jums Pon de Riuanas, gražus kaimelis, virš kurio kyla sena savotiškos architektūros bažnyčia, Kryžiaus karų meto bažnyčia, kokių ieško savo paveikslams dailininkai. Apjuoskite visa tai senais riešutmedžiais, jaunomis tuopomis blankaus aukso lapeliais, išbarstykite ilguose pievų ruožuose namelius po įkaitusio ūkanoto dangaus kupolu, ir jūsų akys išvys vieną iš daugybės šito nuostabaus krašto gamtovaizdžių. Žingsniavau keliu į Sašė, kairiuoju upės krantu, neatitraukdamas akių nuo kalvų priešingame krante. Priėjęs parką su šimtamečiais medžiais, supratau, kad atsidūriau prie Frapelio pilies. Pataikiau kaip tik tą valandą, kai varpas šaukė pusryčių. Kai pavalgėme, šeimininkas, neįtardamas, kad pėsčiomis atžygiavau iš Tūro, aprodė man savo aplinkines žemes, ir aš turėjau progos pamatyti slėnį iš įvairių pusių įvairiausiu pavidalu: čia — pro medžių properšą, ten — visą ištisai; dažnai mano žvilgsnį traukė nuostabi auksinė Luaros juosta, kur tarp užmestų tinklų slydo pavėjui buriniai laiveliai, piešdami ant vandens keisčiausias figūras. Kopiant į vienos kalvos viršūnę, mane pirmą sykį pakerėjo Azė pilis,— daugiabriaunis briliantas, įtvertas į Endrą,— stūksanti ant polių, kurių nesimatė pro gėles. Paskui viename duburyje išvydau romantišką Sašė pilies masyvą, buveinę, dvelkiančią liūdesiu, kupiną darnos, pernelyg rimtos lengvabūdžiams, užtat brangios įsisopėjusiai poeto sielai. Štai kodėl aš vėliau pamėgau šios pilies tylą, jos žilus didžiulius medžius ir kažkokį slėpiningumą, sklandantį jos vienišoje dauboje! Bet kaskart, kai gretimos kalvos šlaite išnirdavo ta daili pilaitė, kurią iš pat pradžių pasirinko mano žvilgsnis, aš su malonumu į ją įsižiūrėdavau.

— Aha! — tarė mano šeimininkas, pamatęs mano akyse žybčiojant vieną tų troškimų, kuriuos mes visados taip naiviai išduodame jaunystėje.— Jūs iš tolo jaučiate dailią moterį, kaip šuo užuodžia grobį.

Man nepatiko paskutinis žodis, bet paklausiau, kaip vadinasi pilaitė ir jos savininkas.

— Tai Klošgurdas,— atsakė jis,— šitas dailus namas priklauso grafui de Morsofui, senos Turenės giminės atstovui. Šeima iškilo Liudviko XI laikais; pavardė Morsofas* primena nuotykį, kuris pelnė šiems namams herbą ir šlovę. Giminė kildina save iš žmogaus, išsigel-

* Morsofas — išsigelbėjęs iš mirties (*pranc.*).

bėjusio nuo kartuvių. Štai kodėl auksiniame Morsofų herbo skyde atvaizduotas juodas kryžius, viduryje — auksinė nulaužtu kotu lelija ir toks devizas: „Dieve, gelbėk karalių, mūsų valdovą“. Grafas čia įsikūrė grįžęs iš emigracijos. Šita žemė yra jo žmonos, mergautine pavarde de Lenonkur, iš Lenonkurų-Živri giminės; šiai giminei lemta užgesti, nes ponia de Morsof — vienturtė duktė. Kuklus šios šeimos turtas ir šlovė sudaro tokį keistą kontrastą, jog dėl išdidumo ar gal iš būtinybės jie nekelia kojos iš Klošgurdo ir nieko pas save nepriiminėja. Iki šiol šią vienatvę galėjai pateisinti jų ištikimybe Burbonams; bet abejoju, ar jų gyvenimo būdas pasikeis karaliui sugrįžus. Apsigyvenęs čia praeitais metais, apsilankiau pas juos, kaip reikalauja mandagumas; jie padarė atsakomąjį vizitą ir pakvietė mus pietų; žiema mus atskyrė keletui mėnesių; paskui dėl politinių įvykių mes užtrukome Paryžiuje, iš tikrųjų, aš visai neseniai grįžau į Frapelį. Ponia de Morsof tokia moteris, kad galėtų visur užimti pirmą vietą.

— Ar ji dažnai lankosi Tūre?

— Niekados. Palaukite,— pertarė jis pats save,— ji ten lankėsi visai neseniai, kai į Tūrą buvo užvažiavęs Angulemo kunigaikštis, labai maloningai nusiteikęs ponui de Morsofui.

— Tai ji! — šūktelėjau aš.

— Kas ji!

— Moteris su nuostabiais pečiais.

— Turenėje sutiksite daug moterų su nuostabiais pečiais,— nusijuokė jis.— Bet jeigu jūs nepavargęs, galime pereiti į kitą upės krantą ir užkopti į Klošgurdą, ten jūs įsitikinsite, ar tai tie patys pečiai, ar ne.

Su pasiūlymu sutikau, raudonuodamas iš pasitenkinimo ir gėdos. Apie keturias priėjome pilaitę, kuria taip seniai gėrėjosi mano akys. Šis pastatas, gražus kraštovaizdyje, iš tikrųjų niekuo ypatingu nepasižymi. Jis turi penkis langus iš priekio; kiekvienas kraštutinis langas fasade, atgręžtame į pietus, išsišovęs per du sieksnius pirmyn; šita architektūrinė išmonė teikia pastatui grakštumo ir sudaro įspūdį, kad tai du sparnai; vidurinis langas yra kartu ir durys, nuo jų laiptais iš abiejų pusių nusileidžiama į sodą, kuris išsidėstęs terasomis ligi siauros pievos, nutįsusios palei Endrą. Nors šitą pievą ir paskutinę terasą, apsodintą akacijomis ir žagreniais, skiria kaimo kelias, ji atrodo sodo tąsa, nes kelias įdubęs, iš vienos pusės užtvertas terasos, iš kitos — apsodintas normandiška gyvatvore. Vykusiai sutvarkyti šlaitai didina

atstumą tarp namo ir upės ir gelbsti gyventojus nuo drėgmės, tačiau neatima iš jų malonumo, kurį teikia vandens kaimynystė. Žemiau stovi ratinės, arklidės, sandėliukai, virtuvės, kurių įvairiausios angos angelės atrodo tarsi arkados. Stogai dailiai suapvalinti kampuose, dekoruoti mansardomis su raižytais langų skersiniais ir švino puokštėmis ant frontonų. Stogų danga, tikriausiai netaisyta nuo Revoliucijos laikų, apsitraukusi sakytumei rūdimis glotnių rausvų samanų sluoksniu, kokiu pasidengia namai pietų pusėje. Virš stiklinių paradinių durų kyla bokštelis, ant jo tebematyti Blamonų-Šovri herbas: *keturialaukis skydas, raudoname fone baltai ir melsvai margintas mietas, abipus — du auksiniai delnai su dviem juodomis sukryžiuotomis ietimis.* Mane labai sujaudino jo devizas: „Žiūrėkite, bet liesti nedrįskite!" Herbą laiko raudono emalio grifas ir drakonas, surišti aukso juosta, labai dailiai nulipdyti. Per Revoliuciją buvo apgadinta kunigaikščio karūna ir herbo viršūnė — žalia palmė su aukso vaisiais. Bet šitie nuniokojimai nieko nebestebina, kai paaiškėja, kad Sašė senešalu prieš 1781 metus buvo Senaras, vėliau Visuomenės gelbėjimo komiteto sekretorius.

Pilaitė su visomis šitomis detalėmis, daili kaip gėlė, iš tolo tarsi kybojo ore ir traukė akį savo grakštumu. Žiūrint iš slėnio, jos pirmas aukštas atrodo lyg antras; bet kiemo pusėje jis įsiremia tiesiai į plačią smėliu barstytą alėją, kurios gale plyti veja su keliomis ryškiomis gėlių klombomis. Dešinėje ir kairėje — vynuogynai, sodai ir vienas kitas ariamos žemės sklypas, apsodintas riešutmedžiais; šie medžiai staigiai leidžiasi šlaitu žemyn ir supa namą, jų masyvas nusitęsia iki Endro krantų, apaugusių šitoje vietoje žaliomis giraitėmis, kurių atspalvių įvairovę sukūrė pati gamta. Kopdamas keliu į Klošgurdą, gėrėjausi šia gražia harmonija, alsavau laime pritvinkusiu oru. Nejaugi dvasiniam mūsų pasauliui, kaip ir fiziniam, būdingos savos magnetinės savybės ir savos ūmios temperatūrų permainos? Mano širdis plastėjo krūtinėje, nujausdama artėjančius slėpiningus įvykius, kurie ją turėjo visiškai pakeisti; taip džiūgauja gyvuliai, nujausdami gražų orą. Šiai įsidėmėtinai mano gyvenimo dienai netrūko nieko, kad ji būtų kuo iškilmingesnė. Gamta pasipuošė kaip moteris, einanti į pasimatymą su mylimuoju, mano siela pirmą kartą išgirdo jos balsą, mano akys pirmą kartą pamatė ją tokią turtingą ir įvairią, kokią matydavau koleže savo svajonėse, kurias bandžiau jums negrabiai nusakyti, norėdamas paaiškinti jų poveikį,— jos tarytum Apokalipsė simboliais išpranašaudavo mano gyvenimą: kiekvienas laimingas ar ne-

laimingas įvykis susijęs su keisčiausiomis vizijomis — ryšiais, įžiūrimais tik vidine rega.

Mes perėjome pirmą kiemą, pristatytą ūkinių trobesių: čia buvo kluonas, vynuogių spaudykla, tvartai, arklidės. Išgirdęs lojant sarginį šunį, mūsų pasitikti išėjo tarnas; jis pasakė, kad ponas grafas anksti rytą išvažiavęs į Azė, bet tikriausiai tuoj grįšiąs, o ponia viduje. Mano šeimininkas žvilgtelėjo į mane. Drebėjau iš baimės, kad jis nepanorės užeiti pas ponią de Morsof, kai namie nėra vyro, bet jis liepė tarnui pranešti apie mus. Tarytum nekantrus vaikas puoliau į priemenę, einančią per visą namą.

— Prašom, ponai! — pasigirdo sidabrinis balselis.

Nors pokylyje ponia de Morsof buvo ištarusi tik vieną žodį, atpažinau jos balsą, kuris įsiskverbė man į sielą ir nutvieskė ją, kaip spindulys nutvieskia ir paauksina kalinio kamerą. Pagalvojęs, kad ji gali mane atpažinti, norėjau sprukti, bet nebespėjau; ji pasirodė tarpduryje, ir mūsų akys susitiko. Nežinau, katras iš mudviejų — ji ar aš — labiau paraudome. Apstulbusi tiek, kad jai užėmė žadą, ji nuėjo ir atsisėdo į savo vietą prie siuvinėjimo rėmelių, tarnas mums pastūmė du krėslus; kad pateisintų savo tylėjimą, ji ištraukė įsmeigtą adatą, suskaičiavo kelis dygsnius ir, atgręžusi savo švelnų ir išdidų veidą į poną de Šeselį, paklausė, kokie geri vėjai jį atpūtė čia. Nors jai buvo smalsu sužinoti, iš kur atsiradau aš, ji nežvilgtelėjo nė į vieną iš mūsų; jos akys liko visą laiką įsmeigtos į upę; bet stebėdamas, kaip ji klausosi, galėjai pamatyti, kad ponia de Morsof, panašiai kaip aklieji, iš vos pastebimų kalbos intonacijų geba perprasti sielos virpesį. Ir taip buvo iš tikrųjų. Ponas de Šeselis pasakė mano pavardę ir trumpai papasakojo mano biografiją. Aš tik prieš kelis mėnesius grįžęs į Tūrą, kur mane parsivežę tėvai, kai ties Paryžiumi pakibusi karo grėsmė. Nors gimęs Turenėje, bet savo gimtosios Turenės nepažįstąs, tad jai susidarė įspūdis, kad esu jaunuolis, išsekęs nuo besaikio darbo ir atsiųstas į Frapelį išsiblaškyti; ponas de Šeselis aprodęs man savo valdas, kuriose aš lankąsis pirmą kartą. Tik kalvos papėdėje aš prisipažinęs, kad atkeliavęs iš Tūro į Frapelį pėsčiomis, todėl, baimindamasis pakenkti mano jau ir šiaip nekokiai sveikatai, išdrįsęs užsukti į Klošgurdą tikėdamasis, kad ponia de Morsof leisianti man čia pailsėti. Ponas de Šeselis kalbėjo tiesą; bet laimingas atsitiktinumas visada atrodo taip gerai iš anksto paruoštas, jog ponia de Morsof truputį nepatikliai išklausė jo pasakojimą; ji metė į mane šaltą ir griežtą žvilgsnį, aš nuleidau akis ar dėl to, kad pasijutau pažemintas,

ar dėl to, kad norėjau paslėpti ašaras, kurios sudrėkino blakstienas. Orioji pilies šeimininkė pastebėjo prakaito lašus ant mano kaktos, galbūt ir atspėjo, kad aš vos neverkiu, nes pasiūlė visa, ko galėjo prireikti, su tokia geraširdiška užuojauta, jog aš atgavau žadą. Raudonavau kaip mergina, užklupta nusikaltimo vietoje, ir mekendamas it senis padėkojau, kad nieko nereikia.

— Noriu tik vieno,— pratariau pakėlęs galvą, ir mūsų akys antrąkart susidūrė, bet tik akimirką, trumpą kaip žaibo tvykstelėjimas,— kad manęs iš čia nevarytumėte; esu taip nuvargęs, jog vos laikausi ant kojų.

— Kodėl jūs abejojate mūsų nuostabaus krašto vaišingumu? — paklausė ji.— Tikriausiai padarysite mums malonumą ir papietausite Klošgurde? — pridūrė ji, atsigręžusi į savo kaimyną.

Mečiau į savo globėją tokį maldaujamą žvilgsnį, jog jis pasijuto privaląs priimti kvietimą, nors šitaip ištartą jį reikėjo atmesti. Ponas de Šeselis, įpratęs lankytis aukštuomenės salonuose, tuos niuansus nesunkiai skyrė, bet nepritvyręs jaunuolis taip tvirtai tiki, kad graži moteris sako tą, ką galvoja, jog aš labai nustebau, kai vakare, grįžtant namo, šeimininkas pareiškė:

— Likau tik todėl, kad jūs mirtinai to norėjote; bet jeigu nepataisysite reikalo, man turbūt teks su kaimynais susipykti.

Jo žodžiai: „Jeigu nepataisysite reikalo“, privertė mane ilgam susimąstyti. Jeigu patiksiu poniai de Morsof, ji negalės apmaudauti ant to, kuris mane įvedė į jos namus. Vadinasi, ponui de Šeseliui atrodo, kad aš įstengsiu ją sudominti? Ar šitaip manydamas jis man neįkvepia šios galios? Šita mintis sutvirtino mano viltį tokią akimirką, kai man buvo labai reikalinga parama.

— Vargu ar mes galėsime priimti jūsų kvietimą,— atsakė jis,— ponia de Šesel laukia mūsų pietums.

— Jūs kiekvieną dieną pietaujate su ja,— atšovė grafienė,— be to, mes galime ją perspėti. Ar ji viena?

— Ne, pas ją abatas de Keliusas.

— Na štai! — tarė ji ir atsistojo ketindama paskambinti.— Pietaujate su mumis.

Šį sykį ponui de Šeseliui pasirodė, kad ji kalba nuoširdžiai, ir jis pritariamai pažvelgė į mane. Kai tik įsitikinau, jog praleisiu vakarą po šiuo stogu, prieš mane tarsi atsivėrė amžinybė. Daugeliui nelaimingųjų žodis „rytoj“ neturi prasmės, ir aš tada buvau vienas tų, kurie visiškai netiki rytdiena; kelios valandos laisvės man būdavo tarsi

palaimos pilnas gyvenimas. Ponia de Morsof užvedė kalbą apie vietinius reikalus, pjūtį, vynuogynus — svetimus man dalykus. Šitoks namų šeimininkės elgesys paprastai byloja apie jos menką išsiauklėjimą ar panieką tam, kurį ji lyg palieka už durų; bet šį sykį jis reiškė grafienės sutrikimą. Man iš pradžių pasirodė, kad ji tyčia elgiasi su manim kaip su vaiku, aš pavydėjau ponui de Šeseliui, kad jo trys dešimtys metų duoda teisę kalbėtis su kaimyne rimtomis temomis, apie kurias nieko neišmaniau, apmaudavau, kad visas dėmesys skiriamas jam, ir tik praėjus keliems mėnesiams perpratau, kokia prasminga gali būti moters tyla ir kiek minčių slypi šnekoje, kur pilstoma iš tuščio į kiaurą. Pirmiausia pasistengiau patogiai įsitaisyti krėsle; paskui, liūliuojamas žavaus grafienės balso, įvertinau savo padėties privalumą. Jos sielos dvelksmas sklido skiemenų vingiais — taip liejasi garsas iš po fleitos vožtuvėlių; jis geso, vilnimis pasiekęs ausis, greičiau varinėdamas kraują. Klausydamasis, kaip ji taria žodžius su galūne „i", tarsi girdėjau paukštį čiulbant; raidė „š" jos lūpose prilygo glamonei; o „t" ji ištardavo taip, jog buvo justi, koks despotas jos gyvenime yra širdis. Šitaip, pati nenutuokdama, ji praplėsdavo žodžių prasmę ir nusinešdavo jūsų sielą į nežemiškas aukštumas. Kiek sykių aš užtęsiau ginčą, nors galėjau jį užbaigti! Kiek sykių pasistengiau nepelnytai užsitraukti priekaištus, kad pasiklausyčiau šios žmogaus balso muzikos, kad įkvėpčiau oro, sklindančio iš jos lūpų ir prisodrinto jos sielos, kad apglėbčiau tą bylojančią šviesą su tokiu įkarščiu, su kokiu būčiau spaudęs prie krūtinės pačią grafienę! Kai pasitaikydavo proga nusijuokti, jos juokas skambėjo it džiaugsmingas kregždutės čiauškesys! Bet kai sušneko apie savo sielvartus, jos balsas pasidarė panašus į gulbės klyksmą, šaukiantį pagalbon kelionės drauges! Kadangi grafienė manimi nesidomėjo, galėjau atidžiai ją stebėti. Ganiau akis, ir mano žvilgsnis slydo gražiąja pašnekove, apglėbdamas jos liemenį, bučiuodamas kojas ir žaisdamas plaukų garbanomis. Tačiau mane kankino siaubas, suprantamas tiems, kurie yra patyrę beribius tikros aistros džiaugsmus. Bijojau, kad ji nepastebėtų, jog mano akys įbestos į jos pečius, kuriuos taip aistringai tada bučiavau. Ši baimė didino pagundą, ir aš jai negalėjau atsispirti, žiūrėjau į juos! Mano žvilgsnis skverbėsi pro audinį; aš vėl mačiau apgamą, nuo kurio ėjo dailus dauburėlis, dalijantis jos nugarą, apgamą, tarsi kokią muselę, skęstančią piene,— po to pokylio jis švytėdavo vakarais tose tamsybėse, kur sakytumei srovena lakia vaizduote apdovanotų ir skaisčiai gyvenančių jaunuolių miegas.

Galiu apmesti jums svarbiausius grafienės portreto bruožus, kuriais ji būtų atkreipusi į save visų dėmesį; bet tiksliausias piešinys, šilčiausios spalvos dar nieko nepasakytų. Tokiam veidui vykusiai nupiešti reikia to retai sutinkamo menininko, kurio ranka geba nutapyti vidinės ugnies atšvaitą, perteikti švytėjimą, neigiamą mokslo, neturintį atitikmens kalboje, bet įžiūrimą mylimojo akimi. Grafienė dažnai kentėdavo dėl savo šilkinių peleninės spalvos plaukų, šio skausmo priežastis tikriausiai būdavo staigus kraujo suplūdimas į galvą. Jos gaubta, iškila kaip Džokondos kakta, atrodo, slėpė daugybę neišreikštų minčių, nuslopintų jausmų — tarsi gėlių, grimzdėjančių jūros vandenyse. Žalsvos, rudų taškelių pribarstytos akys buvo visada blausios; bet jei kas užkliudydavo jos vaikus, jei ūmai prasiverždavo džiaugsmas ar skausmas, tokie reti svečiai nuolankios moters gyvenime, jos žvilgsnis plykstelėdavo kaitria ugnimi, tarytum įsidegusia pačiose jos gyvasties gelmėse ir tykančia jas kada nors nuniokoti; toks žaibas išspaudė man ašaras tada, kai ji bloškė savo baisią panieką, tokio žaibo pakakdavo, kad nuleistų akis patys įžūliausieji. Graikiška nosis, tarsi iškalta Fidijo, jungėsi dviem arkomis su žaviai lenktomis lūpomis ir darė jos ovalų veidą dvasingą; odos spalva baltumu prilygo kamelijoms, ir tik skruostai atrodė švelniai rausvi. Ji buvo apkūni, bet tai nekenkė nei jos talijos grakštumui, nei apvalainumui, lygiai tokiam, koks reikalingas, kad kūno formos išliktų gražios, nors ir putnios. Jūs iš karto suprasite, kokia tai buvo tobulybė, kai pasakysiu, kad akinantys lobiai, kurie tada mane pakerėjo, be mažiausios klostelės jungėsi su dilbiu. Sprande nesimatė, kaip kartais esti moterims, tų įdubimų, kurie primena medžių kamienus, jo raumenys nebuvo iššokę; kiekviena linija savo apvalumu, lankstumu varė į neviltį tiek žvilgsnį, tiek teptuką. Jos skruostus, kaklą dengė lengvi pūkeliai, sugerdami šviesą, ir oda atrodė lyg šilkinė. Savo mažytes dailios formos ausis ji pati vadino vergės ir motinos ausimis. Vėliau, kai įsigavau į jos širdį, ji kartais sakydavo: „Ateina ponas de Morsofas!“ — ir niekada neklysdavo, nors aš, kad ir puikiai išlavėjusi mano klausa, dar nieko negirdėdavau. Rankos jos buvo gražios, plaštakos ilgos, pirštai riestais galiukais, o nagai plonais rumbeliais kaip antikinių statulų nesiekė pirštų galų.

Užsitraukčiau jūsų nemalonę sakydamas, kad man labiau patinka paplokščia, o ne apvalaina talija, jeigu jūs nebūtumėte išimtis. Apvalaina talija ženklina jėgą, bet šitaip sudėtos moterys yra valdingos, savavališkos, greičiau goslios negu švelnios. Priešingai, moterys pap-

lokščia talija yra atsidavusios, rafinuotos, linkusios į melancholiją; jos moteriškesnės negu anos. Moteris paplokščia talija yra lanksti ir lėna, moteris apvalaina talija — nepalenkiama ir pavydi. Dabar jūs žinote, kaip ji buvo sudėta. Jos kojos atrodė aristokratiškos, tokios, kurios mažai vaikščioja, greitai pavargsta ir džiugina akį, kai išlenda iš po suknelės. Nors ji buvo jau dviejų vaikų motina, man neteko sutikti moters tokios mergiškos išvaizdos kaip ji. Jos veide buvo savotiško naivumo, sumišusio su nuostaba ir mąslumu, ir ši išraiška traukė mūsų žvilgsnį, kaip traukia žvilgsnį portretas, kuriame dailininkas savo talentu perteikė ištisą jausmų pasaulį. Jos išorinės savybės, beje, gali būti pavaizduotos tik palyginimais. Prisiminkite, kokį skaistų ir laukinį aromatą skleidė tas šilojas, kurį mes nusiskynėme grįždami iš Diodačio vilos[11],— ta gėlelė, kurios juoda ir rausva spalva tada taip gėrėjotės,— ir jūs permanysite, kaip ši moteris gebėjo būti elegantiška, nors gyveno toli nuo aukštuomenės, kokios natūralios buvo jos manieros, kokia rafinuota pasirodydavo esanti, kai susidomėdavo kuriuo nors reikalu,— žodžiu, rausva ir juoda tuo pat metu. Jos kūnas žavėjo gaivumu, kuriuo mus žavi ką tik išsiskleidę lapeliai, stebino įžvalgus ir lakoniškas it laukinio žmogaus jos protas; ji buvo vaikas savo jausmais, rimta, kai kentėjo, pilies valdovė ir sykiu mergaičiukė. Todėl ir patiko ji, nors jokių gudrybių nenaudojo, patiko, kai sėsdavosi, kai keldavosi, kai nutildavo ar tarstelėdavo kokį žodelį. Paprastai ji buvo susikaupusi, akyla kaip sargybinis, atsakingas už visuotinį saugumą, budriai stebintis, ar neatslenka nelaimė, tačiau kartais jos lūpose nejučiomis švystelėdavo šypsena, bylojanti apie prigimtinį linksmumą, kurį gyvenimas reikalavo tramdyti. Jos koketiškumas buvo giliai užslėptas; jis žadino svajas, užuot skatinęs meilintis, kaip to trokšta moterys, ir leido nuspėti jos pirmykštį ugningą temperamentą, pirmykštes romantines godas; taip pro debesų properšas mes pastebime dangaus mėlynę. Šita nejučiomis atsiskleidusi prigimtis skatino susimąstyti tuos, kurių vidinių ašarų dar nebuvo išdžiovinusi geismų ugnis. Jos santūrūs mostai, o ypač santūrūs žvilgsniai (žiūrėjo ji tik į vaikus) teikė neįtikėtino iškilmingumo viskam, ką ji darė ar sakė, kai ji ką nors darė ar sakė su ta veido išraiška, kurią moka nutaisyti moterys, atverdamos širdį ir atviru prisipažinimu pakenkdamos savo orumui. Tą dieną ponia de Morsof vilkėjo rausva smulkiai dryžuota suknele su plačiai klostuota apykakle, juosėjo juodu diržu ir avėjo tos pat spalvos batukais. Plaukus, susuktus į paprastą mazgą viršugalvyje, prilaikė kaulinės šukos. Toks yra mano žadėtas, nors ir ne-

tobulas, grafienės portretas. Bet ta nuolatinė jos sielos šiluma, spinduliuojanti aplinkiniams, toji gaivi esencija, kuri srūva kaip saulės šviesa, tikroji jos prigimtis, laikysena giedros valandėlėmis, nuolankumas — niūriomis, visi tie gyvenimo sūkuriai, kurie išryškina charakterį, priklauso, kaip ir dangaus reiškiniai, nuo atsitiktinių, greitai kintančių aplinkybių, panašių viena į kitą tik tuo, kad vyksta vienodame fone; jų vaizdai neišvengiamai susipins su mano pasakojamais įvykiais; tai bus tikra šeimos gyvenimo epopėja, kuri pasirodys didinga išminčiui, kaip didingos rodosi tragedijos miniai; pasakojimas sudomins jus ir dėl to, kad aš buvau tų įvykių dalyvis, ir dėl to, kad jis primins daugybės kitų moterų likimą.

Viskas Klošgurde švytėjo tikrai angliška švara. Svetainė, kurioje sėdėjo grafienė, buvo ištisai apkalta medžiu, nudažyta dviejų atspalvių pilka spalva. Židinį puošė laikrodis, įrėmintas į juodmedį su taure ant viršaus, ir dvi didelės porceliano vazos auksinėmis gyslelėmis, o jose — afrikiniai šilojai. Ant konsolės stovėjo lempa. Priešais židinį — triktrako stalas. Ant langų kabėjo balto perkelio be kutų užuolaidos, suimtos dviem plačiais medvilniniais kaspinais. Krėslus dengė pilki aptraukalai su žaliais apvadais, o grafienės rankdarbis, ištemptas siuvinėjimo rėmeliuose, gana aiškiai rodė, kodėl jos baldai taip slepiami. Paprastumas ribojosi su didyste. Vėliau lankiausi daugelyje namų, bet nė vieni nepadarė man tokio palaimingo ir stipraus įspūdžio, kokį padarė svetainė Klošgurde, pilna rimties ir ramybės kaip grafienės gyvenimas; čia buvo justi, kaip tolygiai, it vienuolyne, ji atlieka savo darbus. Dauguma mano mokslinių ir politinių idėjų, netgi pačių drąsiausių, kilo čia taip natūraliai, kaip skleidžia aromatą gėlės, nes čia žaliavo nežinomas augalas, kuris apvaisino mano sielą savo dulkelėmis, čia sklido saulės šiluma, kurioje pražydo mano gerosios ir sunyko blogosios savybės. Pro langą žvilgsnis aprėpdavo visą slėnį — nuo kalvos, kur plyti Pon de Riuano kaimas, iki Azė pilies,— klaidžiodamas vingiuota priešingo kranto linija, kurią pagyvina Frapelio bokštai, bažnyčia, miestelis ir senas Sašė pilies masyvas, kylantis virš pievos. Ši vietovė, derėdama su ramiu pilies gyvenimu, kur žmonės nežinojo kitų išgyvenimų, tik šeimyninius, persmelkdavo sielą savo giedra. Jei būčiau pirmą kartą sutikęs grafienę čia, su vyru ir dviem vaikais, o ne pamatęs pokylyje su puošnia suknele, nebūčiau nuvogęs to svaigaus bučinio, dėl kurio tada susigraužiau manydamas, kad jis sužlugdys mano meilės ateitį! Ne, prislėgtas negandų, būčiau prieš ją suklupęs, pabučiavęs jos batukus, apsiverkęs, o pas-

kui nuėjęs ir šokęs į Endrą. Bet dabar lūpomis prisilytėjęs prie jos skaisčios it jazminas odos ir atsigėręs iš meilės sklidinos taurės, širdyje jaučiau neįveikiamo geismo skonį ir viltį; norėjau gyventi ir laukti palaimos valandos, kaip laukinis žmogus tykoja keršto valandos; norėjau kartis į medžius, šliaužti per vynuogynus, panirti į Endro vandenis; norėjau šauktis bendrininkais nakties tylą, gyvenimo nuovargį, saulės šilumą, kad iki galo pasisotinčiau nuostabiu vaisiumi, kurio buvau paragavęs. Jeigu ji būtų paprašiusi dainuojančios gėlelės ar lobių, užkastų Morgano Siaubūno[12] bendrų, būčiau juos atnešęs, kad man atitektų tie tikrieji lobiai ir nebylioji gėlelė, kurios geidžiau! Kai išsisklaidė mano svajonės, kuriose skendėjau gėrėdamasis savo dievaite, atėjęs kažką jai pasakė tarnas; išgirdau, kad ponia de Morsof kalba apie grafą. Tik dabar pagalvojau, kad ištekėjusi moteris priklauso savo vyrui. Nuo šios minties man apkvaito galva. Paskui mane pagavo piktas ir niūrus smalsumas pamatyti šio turto savininką. Širdį užvaldė du jausmai — neapykanta ir baimė: neapykanta, nepaisanti jokių kliūčių ir pasiryžusi jas visas įveikti, ir baimė, miglota, bet reali, kovos, jos baigties, o svarbiausia JOS baimė. Kamuojamas neaiškios nuojautos, baiminausi rankos paspaudimų, žeminančių žmogų, jau numačiau tuos elastingus barjerus, į kuriuos atsimuša ir atšimpa tvirčiausia valia; bijojau inertiškos jėgos, išbraukiančios šiandien iš visuomenės gyvenimo tas atomazgas, kurių trokšta aistringos sielos.

— Štai ir ponas de Morsofas,— pratarė ji.

Pašokau nelyginant pasibaidęs arklys. Nors šito judesio negalėjo nepastebėti nei ponas de Šeselis, nei grafienė, jokio nebylaus priekaišto nesusilaukiau, nes šią akimirką visų dėmesį patraukė į svetainę įėjusi, kaip man pasirodė, kokių šešerių metų mergaitė, kuri pasakė:

— Ateina tėtė.

— Nagi, Madlena? — tarė motina.

Mergaitė padavė rankutę ponui de Šeseliui, nustebusi linktelėjo man ir įdėmiai į mane sužiuro.

— Kaip jos sveikata? Nebekelia jums rūpesčių? — paklausė ponas de Šeselis grafienę.

— Dabar jau geriau,— atsakė ji, glostydama įsikniaubusios jai į sterblę mergaitės plaukus.

Iš vieno pono de Šeselio klausimo supratau, jog Madlenai devyneri metai; neįstengiau nuslėpti nusistebėjimo, kad galėjau taip ap-

sirikti, ir motinos veidą užgulė liūdesio debesis. Ponas de Šeselis metė į mane vieną tų iškalbingų žvilgsnių, kuriais aukštuomenės žmonės užpildo mūsų išsiauklėjimo spragas. Matyt, palytėjau motinos širdyje žaizdą, kurios tvarsčio nederėjo kliudyti. Madlena, ligota mergaitė blyškiomis akimis, balta ir peršviečiama it porcelianas oda, tikriausiai nebūtų galėjusi išgyventi mieste. Gyvastį šiame kūnelyje, tokiame gležname kaip augalėlis, išdygęs šiltnamyje, nepaisant atšiauraus svetimo klimato, palaikė kaimo oras ir globa rūpestingos motinos, kuri ją tiesiog ant rankų nešiojo. Nors Madlena buvo visai nepanaši į motiną, bet, regis, turėjo paveldėjusi jos sielą, ir šita siela ją palaikė. Jos reti juodi plaukučiai, įdubusios akys, įkritę skruostai, liesos rankutės, siaura krūtinė — viskas bylojo, kad joje vyksta grumtynės tarp gyvenimo ir mirties, tolydinė dvikova, iš kurios grafienė iki šiol išeidavo nugalėtoja. Mergytė stengėsi būti gyva, tikriausiai, kad neliūdintų motinos, nes kai užsimiršdavo, visa jos povyza primindavo gluosnį svyruoklį. Atrodė lyg alkana čigoniukė, elgetaudama atklydusi iš savo gimtosios šalies — išsekusi, bet narsi ir pasipuošusi prieš žiūrovus.

— Kur palikai Žaką? — paklausė motina, bučiuodama sklastymą, dalijantį dukters plaukus į du posmus nelyginant varno sparnus.

— Ateina su tėte.

Šią akimirką į svetainę įžengė grafas, vesdamasis už rankos sūnų. Žakas, kaip du vandens lašai panašus į seserį, atrodė toks pat liguistas kaip ji. Žiūrint į šiuodu gležnus vaikus šalia tokios nuostabiai žydinčios motinos, nesunku buvo permanyti, iš kur tas liūdesys, it šešėlis nugulęs grafienės smilkinius ir neleidžiantis jai išsakyti minties, kuri patikima tik Dievui, bet išspaudžia kaktoje baisią žymę. Sveikindamasis ponas de Morsofas apmetė mane ne tiek įdėmiu, kiek nepagrįstai sunerimusiu žvilgsniu kaip žmogus, kuris nepasitiki todėl, kad nėra įpratęs analizuoti. Paaiškinusi, kaip aš čia atsiradau, ir pristačiusi mane, grafienė užleido vietą vyrui ir žengė durų link. Vaikai, įbedę žvilgsnius motinai į akis, tarsi semdamiesi iš jų šviesos, nubėgo įdurmu.

— Pasilikite, mielieji,— pasakė ji ir prispaudė pirštą prie lūpų. Jie pakluso, bet jų akys aptemo. Ak, ko tik aš nebūčiau padaręs už vieną šitą žodį „mielasis“. Kaip ir vaikams, man pasidarė šalčiau, kai ji išėjo. Sužinojęs mano pavardę, grafas pasikeitė. Iš pradžių šaltas ir paniuręs, dabar tapo jei ne meilus, tai bent mandagiai paslaugus, elgėsi su manim pagarbiai ir rodėsi laimingas, galėdamas mane

priimti savo namuose. Kadaise mano tėvas, kūnu ir siela atsidavęs mūsų valdovams, suvaidino didelį, nors niekam nežinomą vaidmenį, pavojingą, bet žadėjusį sėkmę. Kai, Napoleonui įkopus į valdžią, viskas buvo prarasta, tėvas, kaip dauguma slaptų sąmokslininkų, rado prieglobstį provincijos ir šeimos gyvenimo džiaugsmuose, susitaikęs su tiek pat žiauriais, kiek ir nepelnytais kaltinimais — toks neišvengiamas atlygis laukia žaidėjų, kurie viską stato ant kortos ir žūsta, trumpą laiką pabuvę politinės mašinos ašimi. Nieko nežinodamas nei apie savo šeimos padėtį, nei apie ankstesnį jos gyvenimą, nei apie jos ateitį, aš taip pat negalėjau suprasti, kokiomis ypatingomis aplinkybėmis, kurias prisiminė grafas de Morsofas, tas gyvenimas žlugo. Tačiau jei senas mūsų giminės vardas, brangiausias, jo galva, žmogaus turtas, ir galėjo pateisinti malonų sutikimą, kuris mane suglumino, tikrąją priežastį aš sužinojau tik vėliau. O kol kas ši staigi permaina leido man jaukiau pasijusti. Kai vaikai pamatė, kad mūsų trijulė vėl įsišneko, Madlena išlaisvino galvutę iš tėvo rankų, žvilgtelėjo į atviras duris, išsmuko pro jas kaip vijurkas, o Žakas pasekė sesers pavyzdžiu. Abudu, matyt, susirado motiną, nes aš išgirdau jų balselius ir bruzdesį, iš tolo panašų į bičių dūzgimą aplink mylimą avilį.

Stebėjau grafą, stengdamasis permanyti jo būdą: bet keletas svarbiausių jo bruožų mane tiek sudomino, jog negalėjau pasitenkinti paviršutiniškai užmetęs akį vien į jo veidą. Teturėdamas keturiasdešimt penkerius metus, iš pažiūros jis atrodė vos ne šešiasdešimties — taip ūmai jį susendino ta didžiulė katastrofa, kuria užsibaigė aštuonioliktas amžius. Plaukai, pusvainikiu it vienuoliui juosią pliką jo pakaušį, krito ant ausų ir styrojo prie smilkinių juodais ir žilais kuokštais. Veidas truputį panėšėjo į balto krauju išsitepusio vilko snukį, nes jame skaisčiai raudonavo nosis kaip visų žmonių, kurių pažeistos pačios gyvasties šaknys, nusilpęs skrandis, organizmo skysčiai užteršti po persirgtų ligų. Plokščia kakta, per plati smailiai užsibaigiančiam veidui, išvagota nelygiomis skersinėmis raukšlėmis, rodė, kad jis greičiau įpratęs gyventi gryname ore negu įtemptai protauti, kad jį slegia tolydinių nelaimių našta ir jis nesistengia jų įveikti. Blyškiame veide išsišovę rusvi skruostai bylojo, kad jis ganėtinai tvirtai sudėtas ir tai laiduos jam ilgą gyvenimą. Griežtas jo vaiskių, geltonų akių žvilgsnis įsmigdavo į jus kaip saulės spindulys žiemą, skaistus, bet šaltas, neramus, bet be minties, nepatiklus, bet be priežasties. Burnos išraiška buvo arži ir valdinga, smakras — tiesus ir ilgas. Grafas, aukštas ir liesas, laikėsi kaip bajoras, kuris remiasi grynai sąlyginiu

pranašumu, nes žino, kad stovi aukščiau kitų teisiškai, bet žemiau — faktiškai. Susigyvenęs su kaime įprastu aplaidumu, liovėsi rūpinęsis išore. Rengėsi kaip dvarininkas, į kurį kaimiečiai, taip pat ir kaimynai žiūrėjo tik kaip į žemės savininką. Iš įdegusių ir gyslotų jo rankų matei, kad pirštines jis užsimauna tik sėsdamas ant arklio ar sekmadienį eidamas į bažnyčią. Avėjo prastais batais. Nors dešimt emigracijos ir dešimt ūkininkavimo metų buvo paveikę jo išvaizdą, tačiau nesunaikinę visų aristokratiškos kilmės pėdsakų. Pikčiausias liberalas,— žodis, kuriuo dar nebuvo spekuliuojama,— ir tas būtų lengvai sumojęs, koks jis riteriškai doras, kokie nepajudinami jo, ištikimo „Quotidienne"[13] skaitytojo, įsitikinimai. Būtų gėrėjęsis juo kaip tvirtai tikinčiu, aistringai atsidavusiu idealui žmogumi, nuoširdžiai reiškiančiu politines antipatijas, negebančiu asmeniškai pasitarnauti savo partijai, bet gebančiu ją pražudyti, ir nieko nenutuokiančiu apie Prancūzijos reikalus. Grafas iš tikrųjų buvo vienas tų tiesių žmonių, kurie su niekuo nesitaiksto ir atkakliai priešinasi viskam, pasiruošę mirti su ginklu rankoje jiems skirtoje kovos vietoje, bet yra tiek šykštūs, jog greičiau atiduos gyvybę negu pinigus. Per pietus jo nuvytę, įdubę skruostai ir kai kurie žvilgsniai, vogčiomis mesti į vaikus, man leido suvokti, kad jį kankina nemalonios mintys, kurios retkarčiais jį skaudžiai nusmelkia, bet išblėsta, į paviršių neprasiveržusios. Kas galėjo, matydamas grafą, šito nesuprasti? Kas galėjo nemesti jam kaltės, kad vaikai neišvengiamai paveldėjo iš jo kūną be gyvybinių syvų? Jis smerkė pats save, tačiau kitiems teisės jį smerkti nepripažino... Buvo gaižus kaip valdžios vyras, suvokiąs, jog klysta, bet stokojo didystės ar žavesio, kad atlygintų saviškiams už skausmą, kurį buvo numetęs ant likimo svarstyklių lėkštės; aštrūs jo bruožai ir visada neramiai dėbčiojančios akys bylojo, kad vidinis jo pasaulis gerokai šiurkštus. Štai kodėl, kai į svetainę sugrįžo žmona su įsikibusiais jai iš šonų vaikais, aš pagalvojau apie nelaimę kaip žmogus, kuris, žengdamas virš rūsio skliautų, tam tikra prasme suvokia, kad apačioje giluma. Matydamas šituos keturis žmones drauge, apmesdamas juos žvilgsniu, vedžiodamas akimis nuo vieno prie kito, tyrinėdamas jų veidus ir tarpusavio santykius, pajutau, kaip man širdį sudrumstė liūdesys tarsi smulkus pilkas lietutis, po puikaus saulėtekio apniaukiantis gražų gamtovaizdį. Kai kalba išseko, grafas vėl atkreipė dėmesį į mane, palikdamas poną de Šeselį nuošalyje, ir papasakojo žmonai keletą smulkmenų iš mano šeimos gyvenimo, kurių aš nežinojau. Paklausė, kiek man metų. Išgirdusi mano atsakymą, grafienė nus-

tebo, panašiai kaip nustebau aš, sužinojęs jos dukters amžių. Ji turbūt manė, kad man ne daugiau kaip keturiolika. Tai buvo, kaip vėliau sužinojau, antrasis saitas, taip stipriai ją susiejęs su manimi. Supratau, kas dedasi jos sieloje. Vėlyvo vilties spindulio apšviesta, suvirpėjo jos motiniška širdis. Kai ji pamatė, kad dvidešimties metų sulaukęs aš tebesu toks silpnas ir gležnas, ir vis dėlto toks energingas, kažkoks balsas jos viduje, matyt, šūktelėjo: „Jie išgyvens!" Ji smalsiai pažvelgė į mane, ir aš pajutau, kad šią akimirką tarp mūsų sutirpo nemaža ledų. Atrodė, kad ji nori duoti man šimtus klausimų, bet susitvardė.

— Jei mokslas pakenkė jūsų sveikatai,— pasakė ji,— mūsų slėnio oras pastatys jus ant kojų.

— Šiandieninis auklėjimas pražūtingas vaikams,— pritarė grafas.— Kemšame jiems į galvą matematiką, žudome visokiais mokslais ir pirma laiko nualiname. Čia jūs pailsėsite,— pridūrė jis.— Jus sugniuždė užgriuvusi idėjų lavina. Kokią ateitį mums ruošia prieinamas visiems švietimas, jeigu neužkerta kelio blogiui, visuotinį mokymą pavesdamas religinėms brolijoms!

Šituose žodžiuose jau slypėjo tai, ką jis vėliau pareiškė vieną dieną per rinkimus, atsisakydamas balsuoti už žmogų, kuris savo talentu galėjo pasitarnauti rojalizmui: „Niekados nepasitikėsiu protingais žmonėmis".

Grafas pasiūlė pasivaikščioti po sodą ir atsistojo:

— Mūsų svečias...— pratarė grafienė.

— Kas yra, brangioji?..— paklausė grafas, ūmai atsigręžęs su išdidžia mina, bylojančia, kaip labai jis nori būti valdovu namie, bet kaip sunkiai jam tai sekasi.

— Mūsų svečias atėjo iš Tūro pėsčiomis; ponas de Šeselis, šito nežinodamas, jau aprodė jam Frapelį.

— Jūs pasielgėte neprotingai,— kreipėsi grafas į mane,— nors jūsų amžius!..

Ir jis palingavo galvą, reikšdamas apgailestavimą.

Kalba vėl užsimezgė. Netrukau pastebėti, koks nepalenkiamas jo rojalizmas ir kokio apdairumo reikia, norint išvengti susidūrimo šiuose vandenyse. Tarnas, paskubomis apsivilkęs livrėja, pranešė, kad pietūs paduoti. Ponas de Šeselis pasiūlė ranką poniai de Morsof, o grafas linksmai čiupo manąją, ir mes perėjome į valgomąjį, kuris pagal kambarių išsidėstymą apatiniame aukšte buvo priešais svetainę.

Valgomasis, išklotas baltomis plytelėmis, gamintomis Turenėje, ir

išmuštas paneliais sulig krūtine, buvo išlipintas žvilgančiais tapetais, vaizduojančiais didžiulius pano, apvedžiotus gėlėmis ir vaisiais; ant langų kabojo perkelinės užuolaidos su raudonais apvadais; senoviški bufetai buvo Bulio[14] darbo, kėdės drožto ąžuolo, aptrauktos ranka siuvinėtais apmušalais. Gausiai apkrautas stalas anaiptol nepasižymėjo prabanga: visokiausio stiliaus šeimos sidabras, Saksonijos porcelianas, tada dar nemadingas, aštuonsienės ropinės, peiliai agato kotais, po buteliais — lakiniai kiniški padėkliukai; gėlės poliruotose vazose paauksuotais dantytais pakraščiais. Aš mėgau šitas senienas, Revejono[15] tapetai ir jų gėlėti bordiūrai rodėsi man prašmatnūs. Entuziazmas, išpūtęs visas mano bures, taip apakino mane, jog aš nemačiau tų neįveikiamų kliūčių, kurias turėjo iškelti tarp jos ir manęs tolygus ir vienišas gyvenimas kaime; sėdėjau šalia grafienės iš dešinės, pyliau jai gerti. Taip, neįtikėtina laimė! Lytėjau jos suknelę, valgiau jos duoną! Praėjus vos trims valandoms, mano gyvenimas susipynė su jos gyvenimu! Pagaliau mus siejo prisiminimas to baisaus bučinio, savotiška paslaptis, kurios mudu abu gėdijomės. Mano niekšiškumas buvo įstabus: stengiausi įsiteikti grafui, kuris palankiai sutiko visus mano tūpčiojimus; kad kiek, būčiau glostęs jo šunį, tenkinęs mažiausią jo vaikų užgaidą, padavinėjęs jiems lankelius, agato rutuliukus, jodęs juos ant nugaros; pykau, kad jie dar nesinaudoja manimi lyg savo daiktu. Meilė, kaip ir talentas, apdovanota intuicija, ir aš neaiškiai suvokiau, kad būdamas ūmus, niaurus ir nedraugiškas sužlugdyčiau savo viltis. Pietūs man praėjo su savotišku džiugesiu širdyje. Čia, po jos stogu, neįstengiau galvoti nei apie jos akivaizdų šaltumą, nei apie grafo abejingumą, kurį jis slėpė po mandagumo kauke. Meilė, kaip ir žmogus, bręsdama pergyvena laikotarpį, kai pasitenkina savimi. Keletą kartų atsakydamas į klausimus, prašoviau pro šalį, kaip ir derėjo žmogui, kunkuliuojančiam slapta aistra, kurios tačiau niekas negalėjo atspėti, net ir ji, nieko apie meilę nenutuokianti. Visas kitas laikas prabėgo tarsi sapne. Tas įstabus sapnas išsisklaidė, kai šiltą kvepiantį vakarą mėnesienoje žengiau tiltu per Endrą,— ant pievų, krantų, kalvų gulė balti vaiduokliški ūkai; klausiausi, kaip be perstojo, lygiais tarpais savo skambią, monotonišką, liūdną gaidą traukia varlė, kurios mokslinio pavadinimo nežinau; bet nuo tos iškilmingos dienos klausausi jos su begaline palaima. Šiek tiek pavėluotai čia, kaip ir kitur, supratau, kad susidūriau su tuo akmeniniu nejautrumu, į kurį atsitrenkę iki šiol atšipdavo mano jausmai; mąsčiau, ar amžinai taip bus; man dingojosi, kad virš

manęs pakibusi kažkokia pikta lemtis: kraupūs praeities įvykiai kovojo su grynai intymiais džiaugsmais, kuriuos buvau išgyvenęs. Prieš grįždamas į Frapelį, žvilgtelėjau į Klošgurdą ir pamačiau apačioje valtį, Turenėje vadinamą „tū"; ji buvo pririšta prie uosio ir sūpavosi ant vandens. Valtis priklausė ponui de Morsofui, kuris plaukdavo ja žvejoti.

— Na kaip? — prabilo ponas de Šeselis, kai mūsų niekas nebegalėjo girdėti.— Man rodos, nėra reikalo klausti, ar suradote savo gražiuosius pečius; turiu jus pasveikinti — susilaukti tokio priėmimo iš pono de Morsofo! Po šimts pypkių, jūs iš sykio atsidūrėte tvirtovės viduje.

Šitas sakinys, po kurio sekė anksčiau minėti jo žodžiai, atgaivino mano sugniužusią širdį. Išėjęs iš Klošgurdo, dar nebuvau pravėręs burnos, ir ponas de Šeselis, matyt, nusprendė, jog tyliu todėl, kad esu laimingas.

— Kodėl jūs taip manote? — paklausiau aš su ironija, kurią lygiai taip pat galėjo padiktuoti slopinama aistra.

— Jis dar niekad nieko nebuvo taip gerai priėmęs.

— Prisipažįstu, aš ir pats stebiuosi,— atsakiau, pajutęs slaptą apmaudą paskutiniuose mano pašnekovo žodžiuose.

Nors per menkai išmaniau aukštuomenės reikalus, kad suprasčiau, kuo paaiškinti pono de Šeselio kartėlį, mane vis dėlto nustebino tonas, kuriuo jis išsidavė. Mano šeimininko bėda buvo ta, kad jis vadinosi Diuranas ir užsitraukė žmonių pajuoką išsižadėdamas tėvo pavardės, tėvo, žymaus fabrikanto, susikrovusio didžiulį turtą Revoliucijos metais. Jo žmona buvo vienturtė Šeselių įpėdinė; Šeseliai — tai sena karališkojo teismo valdininkų giminė, miestiečiai Henriko IV laikais kaip dauguma Paryžiaus teismo valdininkų. Ponas de Šeselis, plataus užmojo garbėtroška, panūdo „nužudyti" pirmykštį Diuraną, kad įkoptų į išsvajotas aukštumas. Iš pradžių jis pasivadino Diuranu de Šeseliu, paskui D. de Šeseliu; čia aprašomu momentu jau buvo ponas de Šeselis. Restauracijos metu jis įsitaisė majoratą su grafo titulu, gavęs iš Liudviko XVIII atitinkamus raštus. Vaikai skins jo ištvermės vaisius, net nežinodami, kokių didelių pastangų jie pareikalavo. Virš jo galvos ilgą laiką kybojo kažkurio įgilaus didiko žodžiai: „Apskritai ponas de Šeselis retai tepasirodo Diurano vaidmenyje",— pasakė jis. Šituo sakiniu ilgai gardžiuotasi Turenėje. Prasisiekėliai miklūs kaip beždžionės; jūs žiūrite, kaip jie kopia aukštyn, gėritės jų vikrumu, kol jie rabždinasi; bet kai pasiekia viršūnę, pama-

tote tik gėdingąsias jų kūno vietas. Mano šeimininko išvirkštinę pusę sudarė smulkios ydelės, kurias dar paryškino pavydas. Pero titulas ir jis — dvi negalinčios ligi šiol susiliesti liestinės. Turėti tokį siekį ir įrodyti jo teisėtumą yra įžūlios jėgos privalumas. Bet tas, kas, paskelbęs apie savo siekius, neįstengia su jais susidoroti, apsikelia kalbomis, kuriomis gardžiuojasi riboti žmoneliai. O ponui de Šeseliui nesisekė žengti į tikslą tiesiai, kaip žengia stiprus žmogus; jis buvo du kartus išrinktas deputatu ir du kartus pralaimėjo rinkimuose; vakar — generalinis direktorius, šiandien — niekas, net ne perfektas; sėkmės ir pralaimėjimai sugadino jo būdą; jis sugižo kaip kiekvienas nevykėlis garbėtroška. Nors buvo kilnus, protingas žmogus, pajėgus atlikti didžius darbus, pavydas, kaitinantis gyvenimą Turenėje, kur tenykščiai gyventojai tiek ir teišmano, kad visko pavydi, turbūt pakenkė jam aukštuomenėje — juk ten ne per daug palankiai žiūrima į tuos, kurie raukosi matydami kito sėkmę ir papučia lūpas, nenoriai tariančias pagyrą ir greitas įgilti. Mažiau gviešdamasis, būtų gal daugiau laimėjęs; deja, buvo tiek išdidus, kad nenorėjo lenkti nugaros. Šiuo metu ponas de Šeselis gyveno savo ambicingų siekių priešaušrį, rojalizmas žadino jam viltis. Jis gal ir pernelyg puikavosi aristokratiškomis manieromis, bet su manimi elgėsi be priekaištų. Beje, patiko jis man dėl vienos paprastos priežasties — po jo stogu aš pirmąsyk tikrai pailsėjau. Tas galbūt paviršutiniškas jo dėmesys mano asmeniui pasirodė man, apleistam nelaimingam vaikui, tėviškos meilės įsikūnijimu. Jo rūpestingas vaišingumas taip skyrėsi nuo įprasto abejingumo, kuris iki šiol mane gniuždė, jog jaučiausi dėkingas jam kaip mažas vaikas už tai, kad gyvenu jo namuose nevaržomas ir beveik lepinamas. Todėl Frapelio šeimininkai taip artimai susiję su mano laimės aušra, jog visada iškyla mano prisiminimuose, kuriems mėgstu atsiduoti. Vėliau, ypač kai reikėjo išsirūpinti karaliaus privilegijas, man buvo malonu padaryti vieną kitą paslaugą savo buvusiam šeimininkui. Ponas de Šeselis buvo turtingas ir gyveno ištaigiai, tuo žeisdamas kai kuriuos kaimynus; nuolat keitė savo puikius žirgus ir prašmatnias karietas, žmona rengėsi įmantriai, kėlė šaunius pokylius, tarnų turėjo daugiau, negu įprasta mūsų krašte,— žodžiu, nešėsi kunigaikščiu. Frapelio valdos didžiulės. Palyginus su kaimynu ir visa šita prabanga, grafas de Morsofas atrodė skurdžius: turėjo tenkintis bendru šeimos kabrioletu,— Turenėje tai kažkas tarp brikos ir pašto karietos,— ir gyventi iš žemdirbystės Klošgurde, nes turtas jo buvo nedidelis, todėl pavydėjo jam kaip tikras turenietis, kol vieną dieną

karalius malonėjo sugrąžinti jo giminei švitesį, kurio jis galbūt nebesitikėjo. Maloniai priimdamas jaunėlį nusigyvenusios giminės sūnų, giminės, kurios herbas siekia Kryžiaus karus, grafas naudojosi proga pažeminti turtuolį, suniekinti miškus, laukus ir pievas, priklausančias kaimynui nebajorui. Ponas de Šeselis puikiai tai suprato. Štai kodėl jie visada mandagiai lankėsi vienas pas kitą, tačiau nepalaikė nei tų kasdieninių santykių, nei to draugiškumo, kuris būtų turėjęs užsimegzti tarp Klošgurdo ir Frapelio,— juk šiuodu dvarus teskyrė Endro upė ir ponios pro savo langus galėjo viena kitai ranka pamojuoti.

Pavydas buvo ne vienintelė priežastis, dėl kurios ponas de Morsofas gyveno tokį vienišą gyvenimą. Pradinis jo išsilavinimas buvo toks kaip ir daugumos aukštakilmių vaikų: nepilnavertis ir paviršutiniškas, jį vėliau papildydavo bendravimas su aukštąja draugija, pažintis su karaliaus rūmų papročiais, aukštos pareigos karaliaus rūmuose ar kiti svarbūs postai. Ponas de Morsofas emigravo būtent tuo metu, kai prasidėjo šis antrasis auklėjimo periodas, ir jis jo nebegavo. Grafas buvo iš tų, kurie patikėjo greitu monarchijos atkūrimu Prancūzijoje; dėl šio įsitikinimo jo tremtis virto apgailėtiniausia dykaduonyste. Kai subyrėjo Kondė[16] armija, kur už parodytą narsumą jis buvo laikomas vienu iš labiausiai atsidavusių karių, grafas tikėjosi tuoj grįžti po balta vėliava ir nepasistengė kaip kiti emigrantai įsitraukti į kokią nors veiklą. O gal nenorėjo išsižadėti savo vardo ir prakaitu pelnytis kasdienės duonos, dirbdamas darbą, kurį anksčiau niekino. Jo lūkesčiai, visada atidedami rytdienai, o gal ir garbės jausmas neleido jam pasiūlyti savo paslaugų kokiai užsienio valstybei. Kančia palaužė jo ištvermę. Ilgi žygiai pėsčiomis apytuščiu skrandžiu ir tolydžio žlungančios viltys sugadino sveikatą, pakirto dvasią. Nepriteklius pamažu privedė jį prie paskutiniosios. Vargas daugeliui žmonių įkvepia energijos, tačiau kitus sugniuždo, ir grafas buvo iš pastarųjų. Galvodamas apie šį vargšą Turenės bajorą, klajojantį Vengrijos keliais, besidalijantį avienos gabalu su kunigaikščio Esterhazio[17] piemenimis, iš kurių jis kaip keleivis prašė duonos, nors kaip bajoras nebūtų jos priėmęs iš jų šeimininko, o ir ne sykį atsisakė, kai ją siūlė Prancūzijos priešo ranka,— aš niekada nejutau širdyje piktumo ant tremtinio, net kai pamačiau, koks jis juokingas sulaukęs pergalės. Žili pono de Morsofo plaukai rodė, kokį baisų skausmą jis buvo patyręs, ir aš per daug užjaučiu tremtinius, kad galėčiau juos teisti. Grafas prarado prancūzams ir tureniečiams būdingą linksmybę; paniuro,

apsirgo ir iš gailesčio buvo slaugomas kažkokioje Vokietijos prieglaudoje. Susirgo jis pilvaplėvės uždegimu; ši liga dažnai užsibaigia mirtimi, bet jei žmogus ir pasveiksta, keičiasi jo būdas, ir jis beveik visada virsta hipochondriku. Jo niekingi meilės nuotykiai, kurių paslaptį aš vienas įminiau, nors jie buvo palaidoti pačiose jo sielos gelmėse, ne tik pažeidė jo gyvybines jėgas, bet ir sugriovė ateitį. Po dvylikos negandų metų jis atgręžė akis į Prancūziją, kur pagaliau galėjo parvykti pagal Napoleono išleistą dekretą. Kai jis, paliegęs keleivis, gražų vakarą perėjo per Reino tiltą ir pamatė Strasburgo varpinę, jam pakirto kojas.

— Prancūzija! Prancūzija! Aš sušukau: „Štai Prancūzija!“ — pasakojo jis man,— kaip vaikas šaukia: „Mama! Mama!“, kai susižeidžia.

Gimęs turtuose, buvo dabar vargšas; skirtas įsakinėti pulkui ar būti valstybės veikėju, liko be valdžios, be ateities; gimęs sveikas ir tvirtas, pargrįžo paliegęs ir sunykęs. Atsidūręs be mokslo šalyje, kur žmonės ir daiktai buvo įgavę didesnį mastą, vadinasi, nesitikėdamas įgyti jokio autoriteto ateityje, jis suprato, kad prarado viską, net fizines ir dvasines jėgas. Turto neturėjo, ir jo garsus vardas tapo jam našta. Dėl nepalenkiamų įsitikinimų, ryšių su Kondė armija praeityje, išgyventų sielvartų, prisiminimų, pašlijusios sveikatos jis pasidarė nepaprastai jautrus, o toks jautrumas Prancūzijoje, šaipūnų šalyje, nelabai tausojamas. Leisgyvis prisikasė iki Meno, kur atsitiktinai,— tikriausiai dėl pilietinio karo,— revoliucinė vyriausybė užmiršo parduoti vieną nemažą Morsofų fermą, kurią jam išsaugojo nuomininkas, apsiskelbęs šios fermos savininku. Kai Lenonkurų šeima, gyvenanti Živri pilyje šalia to ūkio, sužinojo apie grafo de Morsofo sugrįžimą, kunigaikštis de Lenonkuras apsilankė pas jį ir pasiūlė apsigyventi Živri pilyje, kol sugrįžėlis įsirengs sau tinkamą buveinę. Lenonkurų šeima parodė daug prakilnumo ir dosnumo grafui: pasisvečiavęs pas juos keletą mėnesių, grafas atsigavo ir per šitą pirmą atokvėpį pasistengė nuslėpti nuo aplinkinių savo žaizdas. Lenonkurai buvo praradę didžiulius turtus. Ponas de Morsofas pagal kilmę buvo padori partija dukteriai. Panelė de Lenonkur ne tik neprieštaravo šioms vedyboms su trisdešimt penkerių metų vyru, ligotu ir be laiko susenusiu, bet, regis, net apsidžiaugė. Ištekėjusi ji įgijo teisę apsigyventi su savo teta, kunigaikštiene de Vernej, kunigaikščio de Blamon-Šovri seseria, kuri jai buvo tarsi antroji motina.

Ponia de Vernej, artima kunigaikštienės de Burbon draugė, pri-

klausė religinei draugijai, kurios siela buvo ponas Sen Martenas[18]: kilęs iš Turenės, pramintas „Nežinomu filosofu". Šito filosofo pasekėjai stengėsi taikyti gyvenime dorybes, kurias aukštino grynai abstrakti mistinio iliuminizmo teorija. Ši doktrina atrakina duris į dieviškus pasaulius, aiškina būtį kaip vieną po kitos einančias transformacijas, per kurias žmogus žengia į didingą lemtį, išvaduoja pareigą iš žeminančių įstatymo varžtų, moko gyvenimo negandas atremti nedrumsčiama kvakerių ramybe ir liepia pakilti aukščiau kančios, žadindama tikinčiųjų širdyje savotišką motinos meilę angelui, kurį mes apgyvendiname danguje. Tai stoicizmas, ir jam lemta išlikti. Paveiki malda ir tyra meilė — tokios šio tikėjimo sudedamosios dalys, tikėjimo, kuris išeina iš Romos Katalikų Bažnyčios rėmų ir grįžta į ankstyvosios Bažnyčios krikščionybę. Vis dėlto panelė de Lenonkur neatsisakė apaštališkosios Bažnyčios, kuriai visą amžių liko ištikima ir jos tetulė. Pakėlusi sunkius revoliucinių audrų išbandymus, kunigaikštienė de Vernej paskutinėmis savo gyvenimo dienomis persiėmė karštu pamaldumu, kuris užliejo ir brangios jai mergaitės sielą, paties Sen Marteno žodžiais tariant, „dangiškos meilės šviesa ir dvasinio džiaugsmo alyva". Po tetos mirties grafienė keletą kartų priėmė šį taikos apaštalą ir dorybingo mokslo vyrą Klošgurde, kur jis ir anksčiau dažnai lankydavosi. Svečiuodamasis Klošgurde, Sen Martenas prižiūrėjo savo paskutinių knygų spausdinimą pas Leturni Tūre. Išmintinga, kaip ir visos senos moterys, praplaukusios gyvenimo sraujymėmis, ponia de Vernej padovanojo Klošgurdą jaunamartei, kad ši turėtų savo kampą. Su seniems žmonėms būdingu meilumu, visada nepriekaištingu, kai jie iš tikrųjų meilūs, kunigaikštienė viską atidavė seserėčiai, tenkindamasi kambariu virš savo ankstesnio miegamojo, kurį dabar užėmė grafienė. Jos kone staigi mirtis gedulu apgaubė šitos santuokos džiaugsmą ir paliko neišdildomo liūdesio žymę kaip Klošgurde, taip ir prietaringoje jaunamartės sieloje. Pirmosios kūrimosi dienos Turenėje buvo grafienei vienintelis jei ne laimingas, tai bent nerūpestingas jos gyvenimo tarpsnis.

Po negandų svečiose šalyse ponas de Morsofas, patenkintas, kad prieš jį atsiveria maloningesnė ateitis, tarsi atsitiesė dvasiškai; jis alsavo šiame slėnyje svaigiu pražydusios vilties aromatu. Būtinybės spiriamas rūpintis žeme, ėmėsi įgyvendinti savo ūkininkavimo planus, ir šis darbas iš pradžių jam net teikė šiokio tokio džiaugsmo; bet Žako gimimas buvo tarsi perkūno trenksmas iš giedro dangaus, sugriovęs dabartį ir ateitį: gydytojas pasmerkė naujagimį mirti. Grafas rūpes-

tingai nuslėpė šitą nuosprendį nuo motinos; paskui kreipėsi į gydytoją dėl savo paties sveikatos ir išgirdo liūdnus atsakymus, kuriuos vėliau patvirtino Madlenos gimimas. Tuodu įvykiai ir savotiškas grafo įsitikinimas, kad ši baisi pranašystė išsipildys, dar labiau pakurstė liguistus buvusio emigranto polinkius. Jo giminės vardas amžinai išnyks, šalia jo jauna, tyra, nepriekaištinga, nelaiminga moteris bus pasmerkta pažinti ne motinystės džiaugsmą, bet nerimastį; visas tas jo ankstesnio gyvenimo pūdinys, kuriame mezgėsi naujos kančios, užgulė jam širdį ir galutinai jį sugniuždė. Grafienė įminė grafo praeitį iš dabarties ir įskaitė ateitį. Nors nieko nėra sunkesnio, kaip sąžinės kamuojamą žmogų padaryti laimingą, grafienė ėmėsi šios užduoties, vertos angelo. Ji tapo stoike per vieną dieną. Nusileidusi į prarają, iš kur dar matė dangų, pasiryžo tarnauti vienam žmogui, kaip gailestingoji sesuo pasiryžta tarnauti visiems; ir kad padėtų grafui susitaikyti su savimi, atleido jam tai, ko jis pats neatleido sau. Grafas pasidarė šykštus — ji susitaikė su visais nepritekliais; jis bijojo kaip visi, kurie iš pažinties su aukštuomenės gyvenimu išsineša vien pasidygėjimą, kad jo žmona neapgaudinėtų,— ji gyveno vienatvėje ir nesiskųsdama kentė jo įtarumą; griebėsi moteriškų gudrybių, kad įteigtų jam norą daryti tai, kas gera; taip jis ėmė laikyti save išradingu žmogumi ir mėgavosi namuose pranašumu, kurio niekas kitur jam nebūtų pripažinęs. Paskui, žengusi dar toliau vedybinio gyvenimo keliu, grafienė nusprendė nekelti kojos iš Klošgurdo, nes suprato, kad isteriški grafo išpuoliai šitame piktame ir mėgstančiame apkalbas krašte gali pakenkti vaikams. Todėl niekas neįtarė, koks iš tikrųjų nevykėlis ponas de Morsofas, ji pridengė jo gyvenimo griuvėsius tankiai sužėlusiomis gebenėmis. Taigi grafas, permainingo, greičiau dirglaus negu pikto būdo, rado šalia žmonos palankią ir lengvą dirvą, į kurią giliai suleido šaknis jausdamas, kad jo slaptas kančias čia maldo vėsus balzamas.

Štai trumpas atpasakojimas to, ką man pasisekė išgauti iš pono de Šeselio, staiga pratrūkus jo slaptam apmaudui. Pažinodamas aukštuomenę, mano šeimininkas įžvelgė kai kuriuos slėpinius, kurie buvo giliai užkasti Klošgurde. Bet jei ponia de Morsof savo iškilnia laikysena ir apgavo žmones, meilės intuicijos apgauti ji neįstengė. Buvau jau grįžęs į savo mažąjį kambarėlį ir atsigulęs, tik staiga, nutvilkytas tiesos nuojautos, pašokau iš lovos; neįstengiau likti čia, Frapelyje, kai galėjau žiūrėti į jos miegamojo langus; apsirengiau, pirštų galais nusileidau žemyn ir pro duris bokšte, kur buvo įvijiniai laiptai, išėjau iš

pilięs. Nakties vėsa mane prablaivė. Perėjau per Endrą Raudonojo malūno tiltu ir įšokau į palaimingąją valtį, pririštą priešais Klošgurdą, kur paskutiniame lange nuo Azė pilies pusės spindėjo šviesa. Aš vėl kaip ir kadaise nugrimzdau į svajones, tik jos buvo romesnės, sumišusios su meilės naktų giesmininko trelėmis ir monotoniška balų lakštingalos melodija. Sieloje budo mintys, skriejo kaip vaiduokliai, nusinešdamos gedulo šydus, kurie iki šiol slėpė nuo manęs mano gražią ateitį. Kerai apvaldė ir pojūčius, ir sielą. Su kokia aistra mano potroškiai veržėsi prie jos! Kiek sykių aš kaip beprotis kartojau tą patį priedainį: „Ar bus ji mano?“ Per kelias ankstesnes dienas visata man tarytum prasiplėtė, o dabar per vieną naktį joje atsirado centras. Mano norai ir siekiai susitelkė į ją, troškau būti jai viskuo, kad galėčiau atgaivinti ir užpildyti jos iškankintą širdį. Kokia nuostabi buvo ta naktis, praleista po jos langais — aplinkui čiurleno vanduo, tekėdamas pro malūnų uždorius, ir mušė valandas laikrodis Sašė varpinėje! Šią mėnesienoje skendinčią naktį, kai toji astralinė gėlė nušvietė mano gyvenimą, aš pažadėjau jai savo sielą, kupinas pasitikėjimo kaip vargšas Kastilijos riteris, iš kurio mes juokiamės Servanteso knygoje,— pasitikėjimo, kokiu prasideda meilė. Dangui pradėjus brėkšti ir sučiulbus pirmam paukščiui, smukau atgal į Frapelio parką; nepastebėjo manęs nė vienas čionykštis kaimietis; niekam neatėjo į galvą, kad buvau pasišalinęs, ir aš išmiegojau iki tos akimirkos, kai varpas pašaukė pusryčių. Po pusryčių, nors buvo karšta, nusileidau į pievą dar kartą pasižiūrėti Endro ir jo salų, slėnio ir kalvų, dėdamasis aistringai jais susižavėjęs; bet čia eikliau nei žirgas, išsiveržęs į laisvę, nubėgau prie savo laivelio, prie savo gluosnių, prie savo Klošgurdo. Visur viešpatavo virpanti tyla, kokia stoja laukuose vidurdienį. Mėlyno dangaus fone ryškėjo sustingę lapai; aplinkui uosius ir meldus sukiojosi vabzdžiai, gyvi dienos šviesa,— žalieji laumžirgiai, kantaridės; paunksnėje gromuliavo kaimenės, atokaitoje žioravo raudona vynuogynų žemė, o šlaitais šliaužiojo žalčiai.

Kaip pasikeitė gamtovaizdis, toks vėsus ir žavus prieš man užmiegant! Staiga šokau iš valties ir ėmiau kopti keliu, juosiančiu Klošgurdą, iš kur, kaip man pasirodė, išėjo grafas. Neapsirikau, grafas žingsniavo palei žalitvorę tikriausiai link vartelių į Azė kelią, kuris vingiavo upės krantu.

— Kaip jaučiatės šį rytą, pone grafe?

Jis žvilgtelėjo į mane nušvitusiu veidu, jį ne dažnai tituluodavo grafu.

— Ačiū, gerai,— atsakė jis,— jūs, matyt, mėgstate laukus, kad vaikščiojate per tokį karštį?

— Juk mane čia tam ir atsiuntė, kad gyvenčiau gryname ore.

— Na ką gi, gal norite pamatyti, kaip kerta rugius?

— Žinoma, su mielu noru,— atsakiau.— Prisipažinsiu, esu neįtikėtinas nemokša. Neskiriu rugių nuo kviečių, nei drebulės nuo tuopos; nieko neišmanau nei apie pasėlius, nei apie tai, kaip dirbama žemė.

— Tai eime,— linksmai pasakė jis, apsigręžęs eiti atgal.— Ten aukščiau yra varteliai, ženkite pro juos.

Jis pasuko atgal anapus žalitvorės, aš ėjau šiapus.

— Pas poną de Šeselį jūs nieko neišmoksite,— pareiškė grafas,— jis per daug didelis ponas ir domisi tik savo valdytojo ataskaitomis.

Grafas aprodė savo kiemus ir pastatus, parkus, sodus ir daržus. Pagaliau nusivedė mane link ilgos akacijomis ir žagreniais apsodintos alėjos, nutįsusios palei upę; ten, kitame jos gale, pamačiau ponią de Morsof, sėdinčią ant suolo su vaikais. Kokia graži esti moteris po smulkiais, karpytais, tirtančiais lapais! Gal ir nustebusi, kad aš toks naivus ir taip greitai čia apsilankiau, ji nepajudėjo žinodama, kad mes prieisime prie jos. Grafas stabtelėjo kviesdamas pasigėrėti slėnio panorama; iš čia slėnis atrodė visai kitaip negu nuo aukštumų, į kurias kopėme vakar. Sakytum tikras Šveicarijos kampelis! Pieva, išvagota upelių, įtekančių į Endrą, tįso ilgu ruožu ir tirpsta ūkanotuose toliuose. Nuo Monbazono pusės akis įžiūri didžiulius žalius plotus, visuose kituose šonuose akiratį užstoja kalvos, medžių masyvai, uolos. Mes paspartinome žingsnį, artėdami prie ponios de Morsof; staiga ji metė iš rankų knygą, kurią skaitė Madlena, ir pasisodino ant kelių mėšlungiškai užsikosėjusį Žaką.

— Kas yra? — šūktelėjo baisiai išbalęs grafas.

— Jam skauda gerklę,— atsakė motina, tarsi manęs nematydama,— nesijaudinkite, praeis.

Ji prilaikė sūnui galvą ir nugarą, o iš jos spinduliuojančių akių į šitą vargšą silpną padarėlį tarsi sruvo gyvybės srautas.

— Tiesiog neįtikėtina, kad jūs tokia neatsargi,— gaižiai pareiškė grafas,— čia nuo upės dvelkia vėsa, o jūs dar pasodinote jį ant akmeninio suolo.

— Betgi, tėte, akmuo įkaitęs,— šūktelėjo Madlena.

— Jiems ten buvo tvanku,— tarė grafienė.

— Moterys nori, kad visados būtų jų teisybė! — pasakė grafas, žvilgtelėjęs į mane.

Nenorėdamas nei jam pritarti, nei nepritarti, nukreipiau žvilgsnį į Žaką, kuris skundėsi, kad jam skauda gerklę; motina nusinešė jį namo. Prieš pasišalindama, ji dar suspėjo išgirsti vyrą sakant:

— Kas pagimdo tokius ligotus vaikus, turėtų bent mokėti juos prižiūrėti!

Aiškiai neteisingas kaltinimas; bet savimyla grafas norėjo išsiteisinti suversdamas žmonai kaltę. Grafienė lėkte užlėkė šlaitu ir laiptais aukštyn. Mačiau, kaip ji dingo už durų. Ponas de Morsofas atsisėdo ant suolo ir susimąstė, nuleidęs galvą; mano padėtis darėsi nepakenčiama, jis nei žiūrėjo į mane, nei kalbėjo. Sudiev pasivaikščiojimui, kurio metu tikėjausi jam įsiteikti. Neatsimenu, kad būčiau kada išgyvenęs baisesnį ketvirtį valandos. Kaktą man išmušė stambūs prakaito lašai, aš galvojau: „Eiti? Likti?" Kokios liūdnos mintys turėjo užgulti grafą, jeigu jis užmiršo, jog reikia nueiti pažiūrėti, kaip jaučiasi Žakas! Staiga jis pašoko ir priėjo prie manęs. Mes atsigręžėme ir dar kartą pažvelgėme į linksmai žaliuojantį slėnį.

— Atidėkime pasivaikščiojimą kitai dienai, grafe,— lipšniai pasakiau aš.

— Eime! — atsakė jis.— Prie tokių priepuolių aš, deja, pripratęs, nors be mažiausio gailesčio už šito vaiko gyvybę atiduočiau savąją.

— Žakui geriau, jis užmigo, mielasis,— pasigirdo sidabrinis balselis.

Alėjos gale netikėtai išdygo ponia de Morsof; jos veide nesimatė nei apmaudo, nei kartėlio; ji atsakė į mano pasveikinimą.

— Matau, ir man malonu, kad jums patiko Klošgurdas,— tarė ji.

— Ar nenujoti, brangioji, pas daktarą Delandą? — pasisiūlė grafas, rodydamas norą išpirkti savo neteisingą priekaištą.

— Nesijaudinkite,— atsakė ji.— Žakas šiąnakt nemiegojo, štai ir viskas. Vaikas labai nervingas, susapnavo baisų sapną, ir aš turėjau pasakoti jam pasaką po pasakos, kad vėl užmigtų. Kosulys grynai nervinis, Žakas nurimo ir užsnūdo, sučiulpęs pastilę nuo kosulio.

— Vargšelė! — tarė jis, spausdamas žmonai ranką ir žiūrėdamas į ją sudrėkusiomis akimis.— O aš nieko nežinojau.

— Kam kvaršinti jums galvą dėl niekų? Eikite prie savo rugių. Juk žinote, jeigu jūsų nebus, fermeriai suleis į laukus svetimas

moteris, ir jos nurinks varpas, mums nespėjus pėdų susivežti.

— Einu į savo pirmąją žemdirbystės pamoką,— pasakiau aš.

— Patekote į geras rankas,— atsakė ji, rodydama į grafą, kuris patenkintas nusišypsojo arba, kaip žmonės sako, „sudėjo lūpas širdute".

Tik po dviejų mėnesių sužinojau, kokį baisingą nerimą išgyveno ji tą naktį, baimindamasi, kad sūnui krupas. O aš sėdėjau valtelėje, tingiai liūliuojamas meilės minčių, ir vaizdavausi, kad ji pamatys pro langą, kaip meiliai žvelgiu į žvakę, kuri tuo metu švietė jos veidą, iškreiptą mirtino išgąsčio. Tūre siautė krupo epidemija, baisiai kankindama vaikus. Kai priėjome vartelius, grafas susijaudinęs pasakė:

— Mano žmona — angelas!

Išgirdęs šiuos žodžius, susverdėjau. Tą šeimą vos pažinojau, ir sąžinės balsas, kuris prabyla jaunoje sieloje panašiu atveju, įspėjo mane: „Kokią teisę turiu trikdyti tvirtą šios šeimos santarvę?"

Grafas, patenkintas, kad surado jauną klausytoją, kurį nesunku bus įtikinti, ėmė postringauti, kokia ateitis laukia Prancūzijos sugrįžus Burbonams. Mūsų kalba šokinėjo nuo temos prie temos, mane keistai nustebino kai kurie iš tiesų vaikiški jo samprotavimai. Nežinojo jis akivaizdžiausių faktų; bijojo išsimokslinusių žmonių; neigė autoritetus; tyčiojosi, gal ir pagrįstai, iš pažangos; žodžiu, atradau jo širdyje daugybę skaudžių stygų ir, nenorėdamas jų užgauti, turėjau taip atsargiai rinkti žodžius, jog nuoseklus pašnekesys darėsi tikru galvosūkiu. Užčiuopęs, jei taip galima pasakyti, jo kliaudas, lanksčiai taikiausi prie jų, kaip lanksčiai pataikavo jam grafienė. Kitu savo gyvenimo laikotarpiu būčiau jį, be jokios abejonės, įskaudinęs; bet baikštus kaip vaikas, įsitikinęs, kad nieko nežinau, arba įsitikinęs, kad suaugę vyrai viską žino, aš, akis išpūtęs, žiūrėjau į stebuklus, kuriuos šiam kantriam žemdirbiui pavyko atlikti Klošgurde. Susižavėjęs klausiausi jo sumanymų. Galų gale,— taip aš nenoromis pameilikavęs įsigijau senojo bajoro palankumą,— pasakiau, kad pavydžiu jam šios gražios žemės, jo padėties, šito žemės rojaus, iškeldamas jį kur kas aukščiau už Frapelį.

— Frapelis,— sakiau aš,— masyvus sidabro dirbinys, Klošgurdas — brangakmenių skrynelė!

Šį sakinį grafas vėliau dažnai kartodavo nurodydamas jo autorių.

— O juk prieš mums atsikraustant Klošgurdas buvo dykynė! — pareiškė jis.

Pastatęs ausis klausiausi, kai jis pasakojo apie savo pasėlius ir me-

delynus. Kaip naujokas, pirmąsyk išgirdęs apie laukų darbus, apibėriau jį klausimais apie maisto produktų kainas, apie ūkininkavimą, o jis, matyt, jautėsi laimingas, galėdamas man pateikti tiek smulkmenų.

— Ko jus ten moko mokykloje? — nustebęs klausė jis.

Ir jau pačią pirmą dieną grafas sugrįžęs pareiškė žmonai:

— Ponas Feliksas žavus jaunuolis!

Vakare parašiau motinai, kad atsiųstų drabužių ir baltinių, ir pranešiau, kad pasilieku kuriam laikui Frapelyje. Nieko nežinodamas apie tuo metu vykstančias didžiules permainas ir nenumanydamas, kokią įtaką jos turės mano tolesniam likimui, ketinau grįžti į Paryžių baigti teisės mokslų, o kadangi paskaitos prasidėdavo tik pirmomis lapkričio dienomis, dar turėjau pustrečio mėnesio prieš akis.

Pirmuoju savo viešnagės kaime laikotarpiu pamėginau artimiau susidraugauti su grafu, ir man tai buvo žiaurių išgyvenimų metas. Pastebėjau to žmogaus būdo bruožų, kurie mane išgąsdino,— irzlumą be jokios priežasties, polinkį griebtis veiklos beviltišku atveju. Pasitaikydavo, kad jam staiga atbusdavo narsaus Kondė armijos bajoro dvasia, ūmai atgydavo valia, kuri svarbiomis aplinkybėmis gali it bomba suardyti politikos eigą ir paversti žmogų, pasmerktą gyventi savo dvare, tokiu kaip Elbė, Bonšanas ar Šaretas[19], jeigu jis apdovanotas tiesiu ir drąsiu būdu. Klausydamasis kai kurių spėliojimų, jis suraukdavo nosį, jo kakta nušvisdavo, o akys imdavo svaidyti žaibus, kurie tuojau vėl užgesdavo. Bijojau, kad ponas de Morsofas, pagavęs mano žvilgsnį, manęs nenudėtų vietoj. Tuo metu buvau ypatingai jautrus. Valia, kuri taip stulbinančiai pakeičia žmogų, dar tik mezgėsi manyje. Mano troškimai buvo tokie begaliniai, jog man staiga užeidavo liguisto jautrumo priepuoliai, panašūs į tuos, kuriuos sukelia baimė. Kova manęs negąsdino, bet aš nenorėjau mirti, neparagavęs laimės mylėti ir būti mylimas. Kliūtys ir troškimai didėjo dviem lygiagrečiom linijom. Kaip prabilti apie savo jausmus? Mane kankino netikrumas. Laukiau progos, stebėjau, susidraugavau su vaikais, kurie pamilo mane, bandžiau susitapatinti su namų aplinkos daiktais. Nejučiomis grafas ėmė mažiau tvardytis mano akivaizdoje. Tapau jo ūmių nuotaikos permainų liudytoju: jis nugrimzdavo į niekuo nepateisinamą gilų liūdesį, staiga imdavo maištauti, gaižiai ir šaižiai dejuoti, apsisiausdavo tūžmingu abejingumu, prapliupdavo netikėtu pykčiu. Dvasinė žmogaus prigimtis skiriasi nuo fizinės tuo, kad čia nieko nėra absoliutaus: veiksmų intensyvumas proporcingas charakterio jėgai arba mintims, kurias sutelkiame aplink kurį nors faktą.

Mano teisė lankytis Klošgurde, visa mano ateitis priklausė nuo įnoringos pono de Morsofo valios. Negaliu jums apsakyti, koks nerimas užguldavo mano sielą, kuri tuomet lengvai pražysdavo iš džiaugsmo ir lengvai susigūždavo iš sielvarto, kai žengdamas per tų namų slenkstį galvodavau: „Kaip jis sutiks mane šiandien?" Kokia nerimastis gniauždavo man širdį, kai staiga jo baltame veide imdavo telktis audros debesys! Turėjau amžinai budėti. Taigi patekau į despotišką šio žmogaus valdžią. Šitaip kentėdamas, perpratau ponios de Morsof kančias. Mudu persimesdavome reikšmingais žvilgsniais, kartais man iš akių byrėdavo ašaros, o ji stengdavosi nepravirkti. Taip tat grafienė ir aš pažinome vienas kitą per skausmą. Ko tik aš nesužinojau per tas pirmąsias keturiasdešimt dienų, kupinų aitraus kartėlio, tylaus džiaugsmo, čia gęstančios, čia vėl įsižiebiančios vilties! Vieną vakarą užklupau ją pamaldžiai susimąsčiusią, įsižiūrėjusią į saulėlydį, kurio atšvaitai, nušviesdami slėnį it guolį, nudažė kalnų viršūnes tokiu gosliu raudoniu, jog neįmanoma buvo neišgirsti tos amžinosios Giesmių Giesmės balso, kai gamta kviečia visas būtybes mylėtis. Ar atgimė jos sieloje kadaise išsisklaidžiusios mergiškos godos? Ar kentėjo ji kaip moteris, slaptai kažką lygindama? Glebi jos poza įkvėpė man mintį, kad ši akimirka palanki pirmam prisipažinimui, ir aš pasakiau:

— Esti sunkių dienų gyvenime!

— Jūs įskaitėte, kas dedasi mano sieloje,— tarė ji,— bet kaip?

— Mes turime tiek bendrų bruožų! — atsakiau aš.— Argi nepriklausome tam negausiam būreliui būtybių, kurioms likimas skyrė kentėti ir džiaugtis labiau negu kitiems, kurių visos jautriosios stygos virpa sutartinai, garsiai aidėdamos viduje, o nervinga prigimtis visada išlieka dermėje su būties pradu! Patalpinkite tokius žmones į aplinką, kur nėra harmonijos, ir jie baisingai kentės, lygiai kaip jų džiaugsmas išvirs egzaltacija, kai jie susidurs su idėjomis, emocijomis ir asmenimis, kurie jiems patinka. Bet mums dar pažįstama trečia būsena; šiuo atveju negandas patiria tik tos sielos, kurias vargina ta pati negalia ir tarp kurių atsiranda broliškas supratimas. Gali atsitikti taip, kad mūsų nesujaudins nei gėris, nei blogis. Tuomet mūsų viduje, tuščioje erdvėje, užgroja lyg kokie stebuklingi vargonai, užgroja patys vieni be vargonininko, įsiaudrina nežinia dėl ko, gaudžia, be jokios melodijos svaidosi garsais, dingstančiais tyloje: tai baisi sielos nedermė, kai ji sukyla prieš nebūties beprasmybę, slogus žaidimas, kurio metu, nerasdama sau peno, išteka lauk visa mūsų galia kaip

kraujas iš nematomos žaizdos. Urduliais srūva jausmai, o paskui — baisus nusilpimas, žodžiais neišsakomas liūdesys, kurio nenori išgirsti klausykla. Ar neišsakiau mūsų bendro skausmo?

Ji krūptelėjo ir, neatitraukdama akių nuo saulėlydžio, tarė:

— Jūs toks jaunas, iš kur visa tai žinote? Atrodo, lyg kažkada buvote moterimi.

— Ak, mano vaikystė buvo tarsi ilga liga,— atsakiau susijaudinęs.

— Regis, kosti Madlena,— pratarė ji ir išbėgo tekina.

Mano uolaus lankymosi grafienė nesibaidė dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, ji buvo tyra kaip vaikas, ir jos mintis nenukrypdavo į jokį šunkelį. Be to, aš smaginau grafą, tapau žaisliuku tam liūtui be nagų ir karčių. Pagaliau radau ir dingstį lankytis, kuri mums visiems pasirodė priimtina. Nemokėjau žaisti triktrako, tad ponas de Morsofas pasisiūlė mane išmokyti, ir aš sutikau. Kai mes baigėme tartis, grafienė nejučiomis su užuojauta pažvelgė į mane, tarsi sakydama: „Betgi jūs kišate galvą vilkui į nasrus!“ Iš pradžių aš nieko nesupratau, bet jau trečią dieną suvokiau, į ką įsivėliau. Mano neišsenkama kantrybė, kurią išsiugdžiau vaikystėje, galutinai užsigrūdino per šį išbandymų metą. Grafas jautėsi laimingas, galėdamas negailestingai iš manęs pasišaipyti, kai nesugebėdavau praktiškai pritaikyti žaidimo pagrindų ar taisyklių, kuriuos man buvo išaiškinęs; jei ilgiau susimąstydavau, aimanuodavo, koks nuobodus toks lėtas žaidimas; jei žaisdavau greitai, pykdavo, kam jį skubinu; jei klysdavau, nesivaržydamas naudodavosi pasitaikiusia proga, bet sakydavo, kad per daug įsismaginau. Savo kailiu patyriau mokytojo pedanto tironiją, rimbo despotizmą, ir tai išaiškinti galėčiau tik palygindamas save su Epiktetu[20], patekusiu į pikto vaiko valdžią. Kai ėmėme lošti iš pinigų, nuolat laimėdamas grafas neslėpdavo negarbingo, smulkmeniško džiaugsmo. Tačiau vienas grafienės žodis man atlygindavo už viską, o jam primindavo, ko reikalauja iš jo mandagumas ir etiketas. Netrukus patekau į nenumatytos kankynės žaizdrą. Žaidimui išėjo visi mano pinigai. Nors grafas nuolat maišydavosi tarp žmonos ir manęs, kol susiruošdavau į namus, kartais net iki vėlumos, nepraradau vilties, kad, ištaikęs akimirką, įsigausiu į jos širdį; bet kad išmuštų valanda, kurios laukiau su medžiotojo kantrybe, turėjau ir toliau lošti tas įkyrias partijas, be perstojo žeidžiančias mano sielą ir tuštinančias kišenę! Kiek kartų mes sėdėjome su ja vienas šalia kito tylėdami, žvelgdami į saulės spindulių žaismą pievoje, į debesis pilkame danguje, į kalvas, sken-

dinčias migloje, ar į mėnulį, virpantį žėrinčiame it brangakmeniai upės paviršiuje, ir teištardavome:

— Kokia graži naktis!

— Todėl, kad naktis yra moteris, ponia.

— Kokia ramybė!

— Taip, čia negali jaustis visiškai nelaimingas.

Sulig šiais žodžiais ji grįždavo prie savo rankdarbio. Pagaliau aš išmokau išgirsti, kaip dreba jos siela, įaudrinta meilės, kuri kovojo dėl savo teisių. Neturėsiu pinigų — sudiev mano vakarams! Parašiau motinai, kad atsiųstų; ji mane išbarė, o pinigų atsiuntė tiek, kad neužteko nė savaitei. Į ką kreiptis? Man tai buvo gyvybinis klausimas! Taigi pirmą kartą išgyvendamas didžiulę laimę, aš ir vėl patyriau kančias, kurios mane visur persekiojo; bet Paryžiuje, koleže, pensione jų išvengti man padėjo mąslus santūrumas; ten mano skausmas buvo pasyvus; Frapelyje jis pasidarė aktyvus; mane apsėdo noras vogti, nusikalsti, pagavo baisingas įniršis, kuris drasko sielą ir kurio privalu atsikratyti, jei nenorime prarasti pagarbos patiems sau. Prisimindamas žiaurių apmąstymų, nerimasčių valandas, kurias turėjau pergyventi dėl motinos šykštumo, žiūriu į jaunus žmones su šventu atlaidumu, kaip žiūri tie, kurie nesuklupo, nors ir priėjo bedugnės kraštą, tarsi tam, kad išmatuotų jos gylį. Nors mano dorumas, maitintas šaltu prakaitu, sutvirtėjo kaip tik tomis akimirkomis, kai gyvenimas prasiveria ir pasirodo žvyruota jo vaga, kiekvienąsyk, baisiam žmonių visuomenės teisingumui užsimojus kalaviju virš žmogaus galvos, aš sakau pats sau: „Baudžiamieji įstatymai išgalvoti nežinančių, kas yra nelaimė“. Priėjęs liepto galą, susiradau pono de Šeselio bibliotekoje triktrako žaidimo vadovą ir ėmiau jį studijuoti; paskui kelias pamokas man teikėsi duoti mano šeimininkas; ne taip piktai šokdinamas, padariau pažangą, išmokau taikyti taisykles ir apskaičiavimus, atmintinai juos iškalęs. Po kelių dienų jau galėjau parklupdyti savo mokytoją; bet kai jį aplošiau, jis pasiuto: akys žybtelėjo kaip tigro, veidas persikreipė, o antakiai ėmė šokinėti, kaip man dar niekad nebuvo tekę matyti. Aimanavo it išlepintas vaikas. Tarpais perpykęs sviesdavo kauliukus, trypdavo kojomis, kandžiodavo triktrako ragelį ir maišydavo mane su velniais. Bet šie siautėjimai apščiuvo. Perpratęs visas žaidimo paslaptis, mūšį rikiavau savo nuožiūra; stebėjau, kad į pabaigą mūsų padėtis daugmaž išsilygintų, duodamas grafui išlošti pirmoje partijos pusėje ir atstatydamas pusiausvyrą antroje. Pasaulio pabaiga būtų mažiau nustebinusi grafą negu staigus jo mokinio

pranašumas; tačiau jis niekad šito pranašumo nepripažino. Visados ta pati mūsų partijų pabaiga tapo jam nauja tema, į kurią jis įsikibo.

— Iš tikrųjų,— sakydavo jis,— mano vargšė galva pavargsta. Jūs visuomet, Feliksai, laimite į pabaigą, nes aš tada nebesusigaudau.

Grafienė, mokėjusi žaidimo taisykles, iš pat pirmo karto perprato mano gudrybę ir čia įžiūrėjo begalinį meilės įrodymą. Tokias smulkmenas tegali įvertinti tas, kam pažįstamas šis baisiai sudėtingas žaidimas. Kiek daug pasakė jai šitas menkniekis! Bet meilė, kaip ir Dievas Bosiuė[21] pamoksluose, aukščiau už nuostabiausias pergales vertina vandens stiklinę, pasiūlytą vargdienio, kovą kareivio, kuris žūsta niekam nežinomas mūšio lauke. Grafienė padėkojo man vienu tų žvilgsnių, kurie pavergia jauną širdį: pažvelgė į mane, kaip žvelgdavo į savo vaikus! Po to palaimingo vakaro, kalbėdama su manim, ji niekada nebenukreipdavo akių. Neįstengčiau paaiškinti, ką jaučiau išeidamas tą vakarą iš svetainės. Kūnas man tarsi ištirpo sieloje, tapau nesvarus, ne žengiau, o skridau. Jaučiau jos žvilgsnį, jis užtvindė mane šviesa, o jos žodžiai „Sudiev, pone!" aidėjo ausyse tarsi harmoningi Velykų prisikėlimo giesmės akordai: „O filii, o filiae!" Gimiau naujam gyvenimui. Vadinasi, aš šį tą jai reiškiau! Užmigau kaip karalius, susisupęs į purpurą. Prieš užmerkiant akis tamsoje šmėsčiojo vienas kitą vydamiesi liepsnos liežuviai lyg tos dailios ugnies gyvačiukės, kurios raitosi pelenuose ant suanglėjusių popieriaus lapų. Sapne jos balsas virto kažkuo apčiuopiamu — oru, kuris apgaubė mane šviesa ir kvapais, melodija, kuri glamonėjo man dvasią. Rytojaus dieną mane sutikdama ji parodė visą savo širdingumą, ir nuo to laiko aš iš jos balso nuspėdavau jos jausmus. Toji diena turėjo tapti viena reikšmingiausių dienų mano gyvenime. Po pietų mes išėjome pasivaikščioti ant plokščiakalnio, atsidūrėme landuose, kur niekas neauga, nes dirva ten akmenuota, išdžiūvusi, nederlinga; vis dėlto kur ne kur matėsi ąžuolų ir krūmų, aplipusių raudonomis uogomis; bet žemę dengė ne žolė, o rusvų, sausų, garbanotų, saulėlydžio spinduliuose raudonuojančių samanų kilimas, ant kurio slydo kojos. Aš vedžiau už rankos Madleną, prilaikydamas, kad neparpultų. Žakas ėjo įsikibęs į ponią de Morsof. Grafas, pralenkęs mus keliais žingsniais, staiga trenkė lazda į žemę, atsigręžė į mane ir šiurpiu balsu tarė:

— Štai mano gyvenimas! — Paskui, žvilgtelėjęs į žmoną, lyg atsiprašydamas pridūrė: — Aišku, prieš susipažįstant su jumis.

Atsiprašymas buvo pavėluotas, grafienė išbalo. Kuri moteris nebūtų susverdėjusi nuo tokio smūgio?

— Kokie nuostabūs čia kvapai, koks gražus šviesos žaismas! — šūktelėjau aš.— Norėčiau būti šių landų savininkas; kas žino, gal ieškodamas jų gelmėse rasčiau ir lobių; bet brangiausias turtas būtų jūsų kaimynystė. Daug atiduočiau už šį reginį, tokį mielą akiai, ir už šią vingiuotą upę, kurios pakrantėje, tarp uosių ir alksnių, atsigauna siela! Kokie skirtingi žmonių skoniai! Jums šis žemės kampelis dykynė, man — rojus.

Ji padėkojo man žvilgsniu.

— Idilija! — karčiai pareiškė jis.— Čia ne vieta žmogui su jūsų pavarde.

Jis nutilo, paskui pridūrė:

— Girdite Azė varpus? Aš aiškiai girdžiu, kaip skamba varpai.

Ponia de Morsof išgąstingai pažvelgė į mane, Madlena suspaudė man ranką.

— Gal grįšime ir sulošime triktrako partiją? — paklausiau aš.— Taukšėdami kauliukai nustelbs varpų gausmą.

Grįžome į Klošgurdą, šnekučiuodamiesi apie šį bei tą. Grafas skundėsi aštriu skausmu, bet tiesiai nesakė, ką jam skauda. Kai radomės svetainėje, tarp mūsų stojo savotiška nejauki nenusakoma žodžiais tyla. Grafas susimąstęs murksojo krėsle, žmona nedrįso jo trikdyti, ji permanė ligos simptomus ir mokėjo nuspėti jos priepuolius. Aš taip pat tylėjau. Ji nepaprašė manęs išeiti, matyt, tikėjo, kad triktrako partija išblaškys grafą ir apmalšins tą pragaištingą dirglumą, kuris išsiliedavo ją žeidžiančiais protrūkiais. Bet ne taip lengva buvo grafą pasodinti dabar prie triktrako partijos, nors šiaip jis visada netverdavo noru lošti. Tarsi kokia išpaikinta gražuolė geidė, kad jį prašytų, įkalbinėtų, nes vengė pasirodyti esąs kažkam dėkingas, matyt, dėl to, kad taip ir buvo. Jei, įsitraukęs į įdomų pokalbį, akimirką užmiršdavau kaip įprasta tūpčioti apie jį, jis susiraukdavo, sugiždavo, suirzdavo, pasidarydavo užgaulus ir viskam priešgyniaudavo. Pastebėjęs blogą jo ūpą, pasiūliau pradėti partiją; tada jis ėmė maivytis: „Visų pirma, per vėlu, be to, ir netraukia".

Žodžiu, kraipėsi nei šiaip, nei taip, kaip elgiasi moterys, kol jūs pagaliau nebesusigaudote, ko jos iš tikrųjų nori. Žeminausi, maldavau, kad suteiktų man progą pasilavinti, nes šias taisykles taip lengva užmiršti nežaidžiant. Šį sykį turėjau apsimesti pašėlusiai linksmu, kad jis sutiktų lošti. Grafas skundėsi, kad jam svaigsta galva, kad ne-

galėsiąs skaičiuoti, sakė, kad jo kiaušas sugniaužtas lyg replėmis, ausyse cypia, kad jis dūsta, ir iš tikrųjų baisiai šnopavo. Pagaliau sutiko sėsti prie stalelio. Ponia de Morsof išėjo paguldyti vaikų ir pasimelsti su tarnais. Kol jos nebuvo, viskas vyko gerai, pasistengiau, kad ponas de Morsofas išloštų, ir nudžiugęs jis iškart pralinksmėjo. Staigus perėjimas nuo liūdesio, kurio apniktas jis niūriai spėliojo savo paties ateitį, prie šitos linksmybės, panašios į girto žmogaus linksmybę, prie šito nesuvaldomo, beveik be priežasties juoko, sukėlė man nerimą ir šiurpą. Dar niekad nebuvau matęs pono de Morsofo, ištikto tokio ryškaus priepuolio. Mūsų artima pažintis davė savo vaisių: jis nebesivaržė mano akivaizdoje. Kiekvieną dieną stengėsi vis labiau mane pavergti, surasti naujo peno savo užgaidoms, nes dvasinės ligos iš tiesų yra tarsi kokie gyvi padarai: turi savo apetitą, savo instinktus ir trokšta praplėsti savo viešpatijos erdvę, kaip savininkas — valdas. Sugrįžo grafienė, atsisėdo arčiau triktrako stalelio, kad būtų šviesiau siuvinėti, bet neįstengė nuslėpti savo būgštavimų. Po lemtingo ėjimo, kurio sukliudyti negalėjau, grafo veidas persimainė: buvo linksmas, dabar apsiniaukė, buvo skaisčiai raudonas, dabar pageltonavo, akys susidrumstė. Paskui ištiko paskutinė nelaimė, kurios negalėjau numatyti nei atitaisyti. Ponas de Morsofas, pats nelemtai išmesdamas kauliuką, pagreitino savo pralaimėjimą. Jis tuoj pat stryktelėjo, apvertė staliuką į mano pusę, sviedė lempą ant grindų, trenkė kumščiu į konsolę ir ėmė šokuoti, taip, ne žingsniuoti, o šokuoti po svetainę. Iš burnos pasipylė keiksmažodžių, prakeiksmų, riksmų, padrikų sakinių srautas, tarsi prieš mane būtų išdygęs koks viduramžių apsėstasis. Spręskite pati, kaip aš jaučiausi!

— Eikite į sodą,— pasakė grafienė, spustelėjusi man ranką.

Išėjau, grafas net nepastebėjo, kad dingau. Lėtu žingsniu pasukau link terasos, kur iš miegamojo, gretimo su valgomuoju, mano ausį pasiekė garsūs šauksmai ir dejonės. Tarpais pro šitą audrą girdėjau angelišką balsą, kuris aidėjo lyg lakštingalos giesmė lietui tykstant. Vaikštinėjau po akacijomis šią nuostabiausią iš naktų, kokios būna rugpjūčio pabaigoje, ir laukiau, kada pasirodys grafienė. Ji turėjo ateiti,— pažadėjo man tai spustelėdama ranką.

Keletą paskutinių dienų ore tarp mūsų sklandė pasiaiškinimas ir atrodė prasiveršiąs sulig pirmu ištartu žodžiu, ištryškus jausmų sklidinam šaltiniui mūsų sielose. Kodėl gėdydamiesi atidėliojome visiško atvirumo valandą? Gal ir jai, kaip ir man, patiko tas virpulys, panašus į baimės šiurpą, kuris žudo jausmus tomis akimirkomis, kai stengia-

mės sutramdyti besiveržiančią iš krantų energiją, kai nesiryžtame atskleisti savo vidaus, paklusdami drovumui tarsi jaunamartė, nedrįstanti pasirodyti mylimam vyrui. Mes patys suteikėme per daug svarbos šiai pirmai išpažinčiai, nes per daug apie ją galvojome, ir ji dabar tapo būtina. Praėjo kokia valanda. Sėdėjau ant plytinės baliustrados; staiga vakaro tylą sutrikdė jos žingsnių aidas ir besiplaikstančios suknelės šlamesys. Tokiems jausmams sutalpinti žmogaus širdis per maža.

— Ponas de Morsofas užmigo,— pasakė ji.— Kai jis šitaip blogai pasijunta, duodu jam išgerti puodelį aguonų galvučių užpilo, priepuoliai tokie reti, jog šis paprastas vaistas visada padeda. Pone,— dabar ji prabilo kitu tonu, stengdamasi kalbėti kuo įtaigiau,— per nelaimingą atsitiktinumą jūs sužinojote paslaptį, kurią aš iki šiol rūpestingai slėpiau; pažadėkite giliai širdyje palaidoti šios scenos prisiminimą. Prašau padaryti tai dėl manęs. Nereikalauju priesaikos, duokite tik garbingo žmogaus žodį, pasakykite „taip", ir aš būsiu rami.

— Nejaugi man reikia ištarti šitą „taip"? — paklausiau aš.— Nejaugi mes ligi šiol nesupratome vienas kito?

— Nespręskite blogai apie grafą de Morsofą, visa tai — ilgų emigracijos kančių pasekmės,— pridūrė ji.— Rytoj jis neatsimins nieko, ką sakė šiandien, ir vėl jums bus malonus ir meilus.

— Nesistenkite teisinti grafo, ponia,— atsakiau aš,— padarysiu visa, ko norėsite. Nedvejodamas šokčiau į Endrą, jei tuo galėčiau ponui de Morsofui grąžinti sveikatą ir įnešti laimės į jūsų gyvenimą. Negaliu pakeisti tik vieno — savo nuomonės, ji per daug giliai įleidusi šaknis. Paaukočiau už jus gyvybę, tačiau sąžinės paaukoti negaliu; galiu jos neklausyti, bet ar galiu uždrausti jai kalbėti? O mano nuomone, ponas de Morsofas...

— Suprantu,— pertarė ji mane su neįprastu jai atžarumu,— jūsų teisybė. Grafas nervingas kaip išlepinta moteris,— pridūrė, kad, sušvelnindama žodį, sušvelnintų mintį apie beprotybę,— bet toks jis tik protarpiais, daugiausia kartą per metus, per didžiąsias kaitras. Kiek negandų pridarė emigracija! Kiek gražių sugriovė gyvenimų! Jis būtų tapęs, esu tikra, didžiu karvedžiu, savo šalies pasididžiavimu.

— Žinau,— pertariau ją dabar aš, leisdamas suprasti, kad apgaudinėti mane bergždžias darbas.

Ji nutilo, susiėmė ranka už kaktos ir pasakė:

— Iš kur jūs atsiradote mūsų gyvenime? Ar nepanoro Dievas atsiųsti man pagalbą, nuoširdžią draugystę, kuri mane palaikytų? —

pridūrė, stipriai suspausdama man ranką.— Koks jūs geras, kilnus...

Ji pakėlė akis į dangų, tarsi šaukdamasi gyvo liudininko, kuris patvirtintų jos slaptus lūkesčius, ir paskui nukreipė jas į mane. Įelektrintas šio žvilgsnio, kuriuo jos siela įsiliejo į manąją, padariau diduomenės etiketo požiūriu netaktą; bet kai kurios sielos dažnai kilniai skuba pasitikti pavojaus, trokšta nukreipti smūgį, bijo slapta tykojančios nelaimės, o dar dažniau ūmai kreipiasi į kitą širdį, norėdamos sužinoti, ar toji širdis plaka vienu ritmu su jūsiške. Galvoje it žaibas pralėkė keletas minčių, ragindamos nuplauti dėmę, teršiančią mano tyrumą, nuplauti ją tą akimirką, kai prieš mane turėjo atsiskleisti visos meilės paslaptys.

— Pereinant prie kitos kalbos,— tariau aš pasikeitusiu balsu, nes mano širdis taip daužėsi krūtinėje, kad jos dūžiai aiškiai aidėjo gūdžioje tyloje,— leiskite man apsivalyti nuo vieno praeities prisiminimo.

— Tylėkite,— gyvai pasakė ji, užspausdama man pirštu lūpas, bet tuoj pat atitraukė ranką. Pažiūrėjo į mane išdidžiai kaip moteris, stovinti tiek aukštai, kad jai nebaisi užgaulė, ir virpančiu balsu pridūrė:

— Žinau, apie ką norite kalbėti. Apie pirmą, paskutinę ir vienintelę nuoskaudą, kurią esu patyrusi gyvenime! Niekada daugiau neužsiminkite apie tą pokylį. Jei krikščionė ir atleido jums, tai moteris dar kenčia.

— Nebūkite rūstesnė negu Dievas,— ištariau rydamas ašaras.

— Privalau būti griežtesnė, nes esu silpnesnė,— atsakė ji.

— Bet išklausykite mane,— šūktelėjau maištaudamas lyg vaikas,— net jei tai būtų pirmas, paskutinis ir vienintelis kartas jūsų gyvenime.

— Na ką gi, kalbėkite! — tarė ji.— Antraip pamanysite, kad bijau išgirsti, ką pasakysite.

Tad, jausdamas, kad tokia akimirka mūsų gyvenime daugiau nepasikartos, dėmesį pavergiančiu balsu ėmiau pasakoti, kad tame pokylyje manęs nedomino nė viena moteris, kaip nedomino ir tos, kurias buvau iki tol sutikęs; bet, pamačius ją, mane, tokį atsidavusį mokslui, tokį baikštų, tarsi ištiko beprotybės priepuolis — smerkti mane gali nebent tas, kas nieko panašaus nėra patyręs; dar niekados vyro širdis nebuvo tokia kupina geismo, kuriam neatsispiria jokia gyva būtybė ir kuris geba nugalėti viską, net mirtį...

— O panieką? — pertarė ji mane.

— Vadinasi, jūs pajutote man panieką? — paklausiau aš.

— Nebekalbėkime apie tai,— tarė ji.

— Ne, kalbėkime! — atšoviau pakiliai, pakirstas nežmoniško skausmo.— Čia mano švenčiausiojo „aš", mano niekam nežinomo gyvenimo reikalas, paslaptis, kurią turite sužinoti; antraip aš mirsiu iš nevilties! Bet ar tai ir ne jūsų reikalas? Juk jūs, pati nenutuokdama, buvote toji gražuolė Dama, kurios rankose žėri vainikas, pažadėtas turnyro nugalėtojui.

Apsakiau jai savo vaikystę ir jaunystę, bet kitaip negu pasakoju dabar jums, vertindamas ją iš tolo; tada kalbėjau karštai kaip jaunuolis, kurio žaizdos dar kraujuoja. Mano balsas aidėjo lyg medkirčio kirvis miške. Prie jos kojų traškėdami krito negyvi metai su styrinčiomis tarsi nuogos šakos ilgomis kančiomis. Karštligiškais žodžiais nupiešiau jai daugybę baisingų smulkmenų, kuriomis nekvaršinau jūsų. Atskleidžiau prieš ją tviskantį savo vilčių lobyną, gryną savo geismų auksą, visą širdį, išsergėjusią karštį po Alpių ledynais, susikaupusiais per begalinę žiemą. Kai sugniužęs po savo kančių našta, kančių, išsakytų su pranašo Izaijo įkarščiu, laukiau, ką ištars toji moteris, kuri klausėsi manęs nuleidusi galvą, ji vienu žvilgsniu nutvieskė tamsumas, vienu žodžiu įpūtė gyvybę mano išsvajotiems žemiškiems ir dangiškiems pasauliams.

— Mudu abu turėjome tokią pat jaunystę! — tarė ji, pakėlusi į mane veidą, aplink kurį nušvito kankinės aureolė.

Stojo valandėlė tylos, kurios metu mūsų sielos susijungė, guosdamosi ta pačia mintimi: „Vadinasi, kenčiu ne aš vienas!" Paskui grafienė tuo balsu, kuriuo kreipdavosi tik į savo brangius vaikučius, papasakojo, kad visa jos kaltė buvusi ta, kad šeimoje, mirus sūnums, gimusi ji, mergaitė. Išaiškino man, kuo skiriasi jos skausmas — skausmas dukters, kurios nė per žingsnį nuo savęs nepaleidžia motina, nuo mano skausmo — skausmo berniuko, patekusio į koležo aplinką. Mano vienatvė buvusi tarsi rojus, palyginus su tomis girnomis, kurios be perstojo malė jos sielą, kol vieną dieną ją išgelbėjusi geroji tetulė, galima sakyti, tikroji jos motina, išplėšdama iš to pragaro, kur vėl ir vėl, kaip ji pasakojo, atgydavęs skausmas. Tai buvo niekuo nepaaiškinamos užgaulės, nepakenčiamos nervingoms prigimtims, kurios nesigąsdina durklo smūgio, bet miršta po Damoklo kardu: čia motina lediniu įsakymu pertraukia didžiadvasišką mergaitės jausmų protrūkį, čia šaltu žvilgsniu sutinka jos pabučiavimą, čia liepia nutilti, o paskui priekaištauja, kam tyli; gerklėje įstrigusios ašaros užgula širdį; žodžiu, tūkstančiai tironijos būdų it vienuolyne, slepiamų nuo svetimų akių

po pakilios motiniškos meilės priedanga. Motina didžiuojasi dukteria ir ją giria; bet rytojaus dieną ši brangiai sumoka už pagyras, kurios reikalingos tik mokytojos triumfui. Kai pamaniusi, jog klusnumu ir švelnumu užkariavo motinos širdį, būdavo, atveria jai savo sielą, namų tironas vėl išlenda į paviršių, apsiginklavęs jos išpažinties paslaptimis. Šnipas, ir tas nebūtų buvęs toks niekšas ir klastuolis. Visi jos, jaunos merginos, džiaugsmai, visos jos šventės jai brangiai atsieidavusios, nes už laimės akimirkas ji būdavo barama tarsi už padarytą prasižengimą. Kilnaus auklėjimo pamokas jai duodavę ne su meile, bet su įžeidžia ironija. Ji anaiptol nepykstanti ant motinos, tik peikianti save, kad labiau jos bijo nei myli. „O gal,— mąstė šis angelas,— tokio griežtumo reikėjo? Ar jis neparuošė manęs dabartiniam gyvenimui?" Klausantis jos žodžių, man rodėsi, kad Jobo arfa, iš kurios aš išgavau tokius šaižius akordus, paliesta krikščionės pirštų, skamba dabar kaip Dievo Motinos, suklupusios prie kryžiaus, litanija.

— Mes gyvenome panašioje atmosferoje prieš susitikdami čia, jūs atėjote iš rytų, aš — iš vakarų.

Ji liūdnai papurtė galvą.

— Ne, rytai priklauso jums, vakarai — man,— pasakė ji.— Jūs gyvensite laimingas, aš mirsiu iš skausmo! Vyrai — savo gyvenimo šeimininkai, o mano likimas — jau amžinai nulemtas. Jokia galybė nenutrauks tos sunkios grandinės, prie kurios moteris prikalta auksiniu žiedu, žmonos tyrumo simboliu.

Pasijutome esą dvyniai, gimę iš tų pačių įsčių, ir jai neatėjo į galvą, kad brolis ir sesuo, girdyti iš to paties šaltinio, gali kažką nutylėti. Giliai atsidususi, kaip daro tyros širdies žmonės, atverdami savo paslaptis, ji papasakojo man apie pirmąsias vedybinio gyvenimo dienas, pirmuosius nusivylimus, apie atsinaujinusį skausmą. Ji, kaip ir aš, žinojo, kad smulkūs faktai tampa dideliais sieloms, kurių tyrą prigimtį sukrečia mažiausias smūgis; taip akmuo, įmestas į ežerą, išjudina ir jo paviršių, ir gelmes. Ištekėdama ji turėjo santaupų, tą truputėlį aukso, kuris simbolizuoja laimės valandas, tūkstančius jaunatvės troškimų; vieną dieną, ištikus bėdai, ji kilniaširdiškai atidavė jas vyrui, nepasisakydama, kad jai tos santaupos prisiminimai, o ne auksinės monetos; vyras niekad neparodė padėkos už šią dovaną, nesijautė esąs jos skolininkas! Už šitą lobį, nuskendusį stovinčiuose užmaršties vandenyse, ji nesusilaukė to sudrėkusio žvilgsnio, kuris atlygina už viską, kuris iškilnioms sieloms yra nelyginant amžinas brangakmenis, savo ugnimis švystelintis sunkiomis gyvenimo dienomis. Kokį kan-

čių kelią ji nuėjo! Ponas de Morsofas užmiršdavo jai duoti pinigų, būtinų namų ūkio reikalams; kai žmona, nugalėjusi visą savo moterišką nedrąsą, kreipdavosi jų prašydama, jis tarsi pabusdavo iš sapno; bet nė karto nepasistengė, kad duodamas neužgautų jai širdies! Koks siaubas apėmė ją tą dieną, kai atsiskleidė liguista šito žlugusio žmogaus prigimtis! Ją palaužė pirmasis jo beprotiško pykčio priepuolis. Kiek skaudžių minčių permąstė, kol prisipažino sau, koks menkysta jos vyras, tas orus asmuo, kuriam skirta viešpatauti moters gyvenime! Kokios baisingos negandos ištiko po jos abiejų gimdymų! Kaip ji išsigando pastebėjusi, kad abu jos kūdikiai gimė beveik negyvi! Kokios reikėjo drąsos pasižadėti: „Aš įkvėpsiu jiems gyvybę! Gimdysiu juos iš naujo kiekvieną dieną!" Kaip nusivylė, kai pajuto, kad kliūtimi jai tapo širdis ir rankos, kurios turi būti moteriai atrama! Po kiekvieno nugalėto sunkumo didžioji neganda vėl išskėsdavo savo aštrius nagus. Nuo kiekvienos uolos viršūnės ji išvysdavo naują dykynę, per kurią reikės keliauti, kol pagaliau perprato savo vyro būdą, vaikų organizmą ir kraštą, kur jai buvo lemta gyventi; kol kaip jaunuolis, Napoleono išplėštas iš malonaus šeimos glėbio, įprato klampoti per purvą ir sniegą, atstatyti kaktą patrankos sviediniams, kol išmoko nemurmėdama it kareivis paklusti. Visa tai, ką keliais žodžiais jums atpasakojau, ji išdėstė man tada plačiai ir niauriai, papildydama savo pasakojimą liūdnais faktais, pralaimėtomis šeimyninėmis grumtynėmis, bergždžiomis pastangomis.

— Žodžiu, tam, kas norėtų sužinoti, kiek vargo man atsieina įvairūs pakeitimai Klošgurde, reikėtų pagyventi čia keletą mėnesių,— pasakė ji užbaigdama,— kiek aš prisikamuoju meilikaudama, kad jis panorėtų veikti savo paties labui! Kaip jis it vaikas piktdžiugiauja, kai kokia mano pasiūlyta naujovė ne iš karto pavyksta! O su kokiu džiaugsmu prisiskiria sau sėkmę! Kiek man reikia kantrybės, klausantis amžinų jo aimanų, tuo tarpu aš kiek galėdama stengiuosi praskaidrinti jo gyvenimo valandas, iškvėpinti orą, kuriuo jis alsuoja, smėliu, gėlėmis nubarstyti kelią, kurį jis nusėja akmenimis! Vienintelis atlygis — šis baisus priedainis: „Aš tuoj mirsiu! Gyvenimas man našta". Jeigu, jo laimei, pasirodo svečiai, jis viską užmiršta, darosi meilus, mandagus. Kodėl negali būti toks savo šeimai? Nežinau, kuo paaiškinti, kad šitaip stokoja taurumo žmogus, kartais iš tiesų riteriškas. Jis gali slapta be dvasios nulėkti į Paryžių, kad nupirktų man kokį papuošalą, kaip padarė paskutinį kartą, kai buvo rengiamas tas pokylis mieste. Namų išlaidoms šykšti, o dėl manęs leistų pinigus, jei tik panorėčiau.

Turėtų būti atvirkščiai: man juk nieko nereikia, o ūkiui vadovauti sunku. Norėdama padaryti jį laimingą ir negalvodama, kad būsiu motina, aš gal įpratinau jį elgtis su manim kaip su auka; galėčiau sykį kitą prisimeilinusi šokdinti jį kaip vaiką, bet nenoriu žemintis ir vaidinti vaidmenį, kuris man rodosi gėdingas! Tačiau šeimos interesai reikalauja, kad likčiau rami ir griežta kaip Teisingumo statula, o juk aš taip pat turiu bendrauti trokštančią ir jautrią sielą.

— Kodėl nesinaudojate savo įtaka,— paklausiau aš,— ir nesuimate jo į rankas, nevadovaujate jam?

— Vien dėl savęs neįstengčiau nei įveikti bukos jo tylos,— juk jis ištisom valandom tyli neatsakydamas į teisingus mano argumentus,— nei priešgyniauti jo nelogiškoms pastaboms, tikrai vaikiškiems samprotavimams. Neturiu drąsos kovoti nei su silpnaisiais, nei su vaikais; jie gali mušti mane, o aš tylėsiu; į jėgą galbūt atsakyčiau jėga, bet jaučiuosi beginklė su tais, kurių man gaila. Jei reikėtų, gelbstint Madleną, smurtu ją versti ką nors daryti, mirčiau kartu su ja. Gailestis atima visą mano energiją ir susilpnina nervus. Štai kodėl mane palaužė paskutiniųjų dešimties metų sukrėtimai; dabar mano širdis, taip dažnai puolama, kartais nebepajėgia atsispirti, ir niekas nebegali jos atgaivinti; kartais pritrūksta valios, kuri kadaise padėdavo iškęsti audras. Taip, kartais pasijuntu nugalėta. Mano organizmą sustiprintų poilsis ir jūros maudynės, be jų aš žūsiu. Ponas de Morsofas pribaigs mane ir pats mirs, nepakeldamas mano mirties.

— Kodėl neišvažiuojate iš Klošgurdo keletui mėnesių? Kodėl jums neišvykti su vaikais prie jūros?

— Visų pirma, jei išvažiuočiau, ponas de Morsofas pasijustų žuvęs. Savo padėtį jis suvokia, nors ir nenori prisipažinti. Jo „aš" sudaro du žmonės, normalus ir ligonis, tai du skirtingi charakteriai, kurių prieštaravimai pateisina daugybę keistybių! Jis, be to, turi ko baimintis. Viskas čia apvirstų aukštyn kojom. Jums galbūt pasirodė, kad esu tik šeimos motina, sergstinti vaikus nuo sklandančio virš jų galvų peslio. Nepakeliama našta, o prie jos dar prisideda rūpestis, kurio reikalauja ponas de Morsofas, tolydžio visus klausinėjantis: „Kur ponia?" Tai dar nieko. Esu ir Žako mokytoja, ir Madlenos guvernantė. Ir tai dar nieko! Aš čia ir prievaizdas, ir ūkvedys. Jūs suvoksite kada nors mano žodžių reikšmę, kai įsitikinsite, kad žemdirbystė šiame krašte vienas sunkiausių verslų. Grynais pinigais pajamų gauname mažai, mūsų žemės nuomojamos iš pusės fermeriams, o ši sistema reikalauja nuolatinės priežiūros. Turime patys parduoti grūdus, galvijus, vi-

sokį derlių. Su mumis konkuruoja mūsų pačių fermeriai: jie susidera smuklėje su pirkėjais ir, pirmi pradėję pardavinėti, nustato kainas. Jums įkyrėtų, jei imčiau aiškinti tūkstančius keblumų, su kuriais čia susiduri ūkininkaudamas. Kad ir kokia atsidavusi būčiau, negaliu sužiūrėti, ar mūsų nuomininkai netręšia savo žemių mūsų mėšlu; negaliu nueiti ir patikrinti, ar mūsų prievaizdai su jais nesitaria, kai dalinamasi derliumi; taip pat negaliu žinoti, kuri diena palankiausia parduoti. Jeigu jūs prisiminsite, koks užmaršus ponas de Morsofas, kaip nenoriai imasi reikalų, suprasite, kokia sunki mano našta ir kodėl negaliu nė akimirkai jos nusimesti. Jei išvykčiau, ištiktų bankrotas. Grafo niekas neklausytų; jo įsakymai dažniausiai prieštarauja vienas kitam; beje, jo niekas nemyli, jis per daug irzlus, neleidžia niekam nė prasižioti ir kaip visi silpnabūdžiai pernelyg lengvai pasiduoda samdinių nuomonei ir todėl neįkvepia to šilto jausmo, kuris vienija žmones. Jei išvažiuočiau, per savaitę čia neliktų nė vieno tarno. Taigi matote, esu taip pririšta prie Klošgurdo kaip tos švininės puokštės prie mūsų stogo. Aš nieko neslėpiau nuo jūsų, pone. Niekas mūsų krašte nežino Klošgurdo paslapčių, jūs jas dabar sužinojote. Atsiliepkite apie mus kuo geriau ir draugiškiau, o aš atsimokėsiu jums pagarba ir padėka,— pridūrė ji dar švelnesniu balsu.— Jei laikysitės šios sąlygos, būsite visada laukiamas svečias Klošgurde ir rasite čia nuoširdžius draugus.

— Mano kančios,— šūktelėjau,— niekai, palyginus su jūsiškėmis! Tik jūs viena...

— Ne,— paprieštaravo ji, ir jos lūpose šmėstelėjo ta nuolankios moters šypsena, kuri sugraudintų akmenį,— nesistebėkite tuo, ką pasakiau, jūs pamatėte gyvenimą tokį, koks yra, o ne tokį, kokį piešė jūsų vaizduotė. Visi mes turime ydų ir dorybių. Jei būčiau ištekėjusi už švaistūno, jis būtų pavertęs mane elgeta. Jei mane būtų išleidę už karšto ir aistringo jaunuolio, aplink jį būtų ėmusios suktis moterys, ko gero, aš nebūčiau gebėjusi jo išlaikyti; jis būtų mane palikęs, aš būčiau mirusi iš pavydulio. Aš pavydi! — pridūrė jausmingu tonu, panašiu į tolstančios audros griausmą.— Na ką gi, ponas de Morsofas myli mane, kaip sugeba mylėti; visą savo jausmą, kiek jo turi širdyje, pakloja man po kojų tarsi Marija Magdalena, išpylusi savo kvepiančių aliejų likutį Išganytojui ant kojų. Tikėkite manim! Gyvenimas, kupinas meilės — pražūtinga išimtis, neįrašyta į žemės įstatymus; visos gėlės nuvysta, didžių džiaugsmų laukia liūdnas rytojus, jeigu jie sulaukia rytojaus. Tikrasis gyvenimas pilnas nerimo: jį simbolizuoja

štai ši dilgėlė, išdygusi prie terasos — žalia ji išlieka todėl, kad auga be saulės. Pas mus čia, kaip ir šiaurės kraštuose, dangus nusišypso, tiesa, retokai, bet užtat nusišypsojęs atlygina už daugybę vargų. Pagaliau moteris, kuri yra visų pirma motina, labiau prisiriša per auką negu per malonumą. Čia, šeimoje, pamačiusi, kad audra gresia prapliupti ant tarnų ar vaikų, užsitraukiu ją ant savo galvos ir patiriu, ją nukreipdama nuo jų, kažkokį nesuprantamą jausmą, įkvepiantį slaptų jėgų. Vakarykštis nuolankumas visada atveria kelią rytdienos nuolankumui. Dievas, beje, neatima man vilties. Iš pradžių baisiai sielojausi dėl vaikų sveikatos. Šiandien, eidami didyn, jie vis geriau ir geriau jaučiasi. Šiaip ar taip, mūsų namai pagražėjo, mes imame prasigyventi. Kas žino, gal ponas de Morsofas man padedant atras laimę senatvėje? Tikėkite manim! Kas stoja prieš Didįjį Teisėją su žalia palmės šakele rankoje, paguodęs ir atvedęs jam tuos, kurie keikė gyvenimą, tas paverčia savo skausmą palaima. Jei mano kančios pasitarnauja šeimos laimei, ar tikrai jas galima vadinti kančiomis?

— Taip, bet jos buvo reikalingos,— tariau aš,— kaip manosios reikalingos tam, kad galėčiau gardžiuotis vaisiumi, nunokusiu mūsų gyvenimo uolynuose; dabar galbūt paragausime jo kartu, galbūt pasigėrėsime jo stebuklais, tais švelnaus jausmo srautais, kurie užplūsta sielas, tais syvais, kurie atgaivina gelstančius lapus? Gyvenimas tada nebebus našta, nebepriklausys mums. Dieve mano! Ar jūs suprantate? — pridūriau kalbėdamas ta mistine kalba, į kurią mus įpratino religinis auklėjimas.— Jūs matote, kokiais keliais ėjome, kad surastume vienas kitą? Koks kompasas rodė mums kryptį per jūras link to gėlo vandens upelio, kuris teka kalnų papėdėje smėlinga auksu žėrinčia vaga tarp žalių gėlėtų krantų? Ar nėjome mes, kaip trys išminčiai, vedami tos pačios žvaigždės? Ir štai stovime prie ėdžių, kuriose atsibunda dieviškasis Kūdikėlis: Jis pervers strėlėmis plikų medžių kamienus, džiugiais šūksniais atgaivins pasaulį, gausiomis malonės dovanomis suteiks skonį mūsų gyvenimui, grąžins naktims miegą, dienoms — linksmybę. Kas kiekvienais metais saistė mus vis tvirtesniais saitais? Ar mes ne daugiau negu brolis ir sesuo? Ką dangus sujungė, tegul žmogus neišskiria. Kančios, apie kurias pasakojate, buvo grūdai, saujomis paberti Sėjėjo, kad nunoktų derlius, jau nuauksintas skaisčiausios saulės. Žiūrėkite! Žiūrėkite! Ar mes neisime kartu skinti vieną po kitos šių varpų? Kokią jėgą man įkvėpėte, jei drįstu šitaip su jumis kalbėti! Atsakykite, arba niekados daugiau nebekelsiu kojos į šį Endro krantą.

— Iš pagarbos man jūs neištarėte žodžio „meilė“,— griežtai atkirto ji,— bet kalbėjote apie jausmą, kurio aš nepažįstu ir kuris man uždraustas. Jūs dar vaikas, atleidžiu jums, tačiau paskutinį kartą. Žinokite, pone, kad mano širdis tarsi apsvaigusi motinyste! Myliu poną de Morsofą ne iš pareigos, kurią man uždeda visuomenė, ne iš išskaičiavimo pelnyti amžiną palaimą, esu susieta su juo neįveikiamu jausmu, kuriuo jis įaugęs į mano širdį. Ar mane kas varė už jo tekėti? Tekėti paskatino mano atjauta negandoms. Ar ne moterys turėjo užgydyti blogį, padarytą laiko, paguosti tuos, kurie stojo į pirmąsias eiles ir grįžo sužeisti? Ką dar galiu pasakyti? Jutau kažkokį egoistinį pasitenkinimą matydama, kad jūs jį prablaivote: argi tai ne grynai motiniškas jausmas? Nejaugi savo išpažintimi dar neparodžiau jums, kad turiu tris vaikus, kuriems negaliu netesėti savo pareigos, kuriuos turiu šlakstyti gaivinama rasa ir nutvieksti savo sielos spinduliais, ir man nevalia suteršti neištikimybe nė menkiausios širdies kertelės? Nelašinkite tulžies į motinos pieną! Nors manęs, kaip žmonos, niekas nepalauš, nekalbėkite daugiau šitaip su manimi. Jei nepaisysite šito paprasčiausio draudimo, perspėju, šių namų durys liks jums amžinai uždarytos. Tikėjau tyra draugyste, brolyste, pasirinkta laisva valia, tvirtesne negu kraujo brolystė. Klydau! Ieškojau draugo, kuris nebūtų teisėjas, draugo, kuris išklausytų mane tomis silpnybės akimirkomis, kai piktas balsas gali moterį nužudyti; ieškojau tyro draugo, kurio nereikėtų bijoti. Jaunystė kilni, atsidavusi, nesavanaudė, nemoka meluoti: matydama jūsų atkaklumą, prisipažįstu, patikėjau, kad dangus turi kažkokių ketinimų; patikėjau, kad suradau sielą, kuri pasiaukos man vienai, kaip kunigas pasiaukoja visiems, širdį, kuriai galėsiu išlieti savo sielvartus, kai jų per daug susikaupia, kuriai galėsiu šaukti, kai nebeištversiu nešaukusi, nes uždusčiau, jei savo šauksmą slopinčiau. Šitaip savo gyvenimą, tokį reikalingą vaikams, būčiau įstengusi pragyventi iki tos dienos, kai Žakas būtų tapęs vyru. Bet ar ne per didelė aš savimyla? Ar gali iš naujo atgimti Petrarkos Laura? Apsirikau, Dievas to nepanorėjo. Reikės mirti savo poste kaip kareiviui, be draugo. Mano nuodėmklausys griežtas, rūstus; o tetos... nebėra!

Jos akyse, nušviestose mėnesienos, sublizgo dvi didelės ašaros ir nuriedėjo skruostais iki smakro; spėjau ištiesti ranką, ir kai jos nukrito man į delną, išgėriau su šventu goduliu, kurį sužadino jos žodžiai, brandinti dešimtmečio slaptų ašarų, išeikvotų jausmų, nuolatinių rūpesčių, amžino nerimo, prakilniausio moteriško didvyriškumo! Ji pažiūrėjo į mane su švelnia nuostaba akyse.

— Štai,— tariau aš,— pirmoji, šventoji meilės komunija! Taip, aš ką tik prisiėmiau dalį jūsų skausmų, susiliejau su jūsų siela, kaip mes susiliejame su Kristumi, gerdami jo dieviškąją prigimtį. Meilė be vilties taip pat laimė. Ak, kokia moteris šioje žemėje galėtų man suteikti tą didžiulį džiaugsmą, kurį patyriau išgėręs jūsų ašaras! Priimu jūsų sąlygas, nors dėl jų ir turėsiu kentėti. Atsiduodu jums atvira širdimi ir būsiu, kuo tiktai panorėsite.

Ji pertraukė mane rankos mostu ir savo jausmingu balsu pasakė:

— Sutinku su šia sutartimi, jei niekada nesistengsite stipriau suveržti saitų, kurie mus suriš.

— Taip,— atsakiau,— bet juo mažiau jūs man žadate, juo tikresnis turiu būti, kad tai iš tikrųjų priklausys man.

— Jūs iš pat pradžių reiškiate nepasitikėjimą,— tarė ji, ir jos balse liūdnai nuskambėjo abejonė.

— O ne, tiktai tyrą džiaugsmą! Norėčiau jus vadinti vardu, kuriuo niekas niekada nevadino, vardu, kuris būtų toks pat ypatingas kaip ir bendras mūsų jausmas.

— Jūs daug norite,— atsakė ji,— bet aš dosnesnė, negu galvojate. Ponas de Morsofas vadina mane Blanša. Tik vienas žmogus pasaulyje, toji, kurią labiausiai mylėjau, mano nuostabioji tetulė, vadino mane Anriete. Jums aš vėl būsiu Anrietė.

Paėmiau jos ranką ir pabučiavau. Ji neatitraukė jos, kupina to pasitikėjimo, kuris iškelia moterį aukščiau mūsų, to pasitikėjimo, kuris mus gniuždo. Pasirėmė alkūnėmis į baliustradą ir įsižiūrėjo į Endrą.

— Ar neklystate, mielasis,— tarė ji,— norėdamas iš karto pasiekti kelio galą? Jūs vienu gaistu išgėrėte taurę, pasiūlytą jums atvira širdimi. Bet tikras jausmas nedalomas, jis turi būti vientisas, arba jo iš viso nėra. Ponas de Morsofas,— pridūrė ji patylėjusi,— pirmiausia yra išdidus ir tiesus. Jums galbūt magės dėl manęs užmiršti, ką jis pasakė; jeigu jis neatsimins, aš pati jam rytoj priminsiu. Kurį laiką nesirodykite Klošgurde, jis jus už tai labiau gerbs. Sekmadienį, išėjęs iš bažnyčios, pats jus užkalbins; aš jį pažįstu, jis pasistengs atitaisyti savo kaltę, o jūs įsigysite jo palankumą, kad pasielgėte su juo kaip su žmogumi, atsakingu už savo veiksmus ir žodžius.

— Penkias dienas nematyti jūsų, negirdėti jūsų balso!

— Niekuomet nesikreipkite į mane su tokiu užsidegimu,— tarė ji.

Mudu tylėdami du kartus apėjome terasą.

— Jau vėlu, laikas skirtis,— prabilo ji įsakmiu tonu, ir tai buvo įrodymas, kad ji jau reiškia teises į mano sielą.

Norėjau pabučiuoti jai ranką, ji sudvejojo, atitraukė, paskui padavė ir maldaujamu balsu tarė:

— Neimkite mano rankos, kol pati nepaduosiu, palikite man laisvą valią, antraip jausiuos esanti jums priklausantis daiktas, o šito neturi būti.

— Sudiev,— pasakiau aš.

Išėjau pro sodo vartelius apačioje, kuriuos ji man atidarė.

Buvo juos beuždaranti, bet vėl atvėrė, ištiesė man ranką ir tarė:

— Iš tiesų, jūs buvote labai geras šį vakarą, paguodėte mane, dabar ateitis man atrodo kitokia, imkite mano ranką, imkite, mielasis!

Pabučiavau jos ranką keletą kartų; ir kai pakėliau galvą, išvydau jos akyse ašaras. Ji grįžo į terasą ir kurį laiką dar žiūrėjo, kaip aš einu per pievą. Kai įsukau į Frapelio kelią, jos suknelė tebebolavo mėnesienoje; paskui, po valandėlės, jos kambario lange pasirodė šviesa.

„Ak Anriete! — pagalvojau aš.— Tau priklauso tyriausia meilė, kokia tik švietė kada nors šioje žemėje!“

Ėjau į Frapelį, gręžiodamasis kas žingsnis. Jaučiau neapsakomą pasitenkinimą. Pagaliau radosi nuostabi proga pasiaukoti, o juk to trokšta kiekviena jauna širdis, ir tas troškimas taip ilgai snaudė mano sieloje! Kaip kunigas, kuris, žengęs vieną vienintelį žingsnį, atsiduria naujame gyvenime, buvau įšventintas, daviau įžadus. Paprasčiausias „taip, ponia“ įpareigojo mane neįveikiamą aistrą pasilaikyti sau, niekada nepiktnaudžiauti draugyste ir iš palengvo lenkti šią moterį į meilę. Prakilnūs jausmai, pabudę manyje, suūžė visais balsais. Prieš užsidarydamas ankštame kambarėlyje, panorau apsvaigti dangaus mėlyne, nusėta žvaigždžių, dar kartą įsiklausyti širdimi į tą sužeistos balandėlės giesmę, į paprastas tos nuoširdžios išpažinties intonacijas, sugauti visus tos sielos fluidus, kurie turėjo srūti manęs link. Kokia didinga man pasirodė toji moteris, visiškai užmiršusi savo „aš“, jaučianti šventą pareigą tarnauti sužeistiesiems, silpniesiems ar kenčiantiems, aukotis atmetant įstatymo varžtus! Mačiau ją tarsi ant laužo, kaip šventąją ir kankinę! Gėrėjausi jos veidu, išnirusiu iš tamsybių, ir staiga man pasidingojo, kad įspėjau jos žodžių reikšmę, slėpiningą jų prasmę, ir ji man tapo tobulai iškilni. Gal ji norėjo, kad būčiau jai tuo, kuo ji buvo savo pasaulėliui; gal norėjo semtis iš manęs jėgos ir paguodos, įtraukdama į savo sferą, statydama šalia savęs ar aukš-

čiau? Dangaus šviesuliai, kaip teigia kai kurie drąsūs visatos hipotezių kūrėjai, perduoda vienas kitam judesį ir šviesą. Šita mintis ūmai iškėlė mane į dausas. Vėl atsidūriau savo senųjų svajų erdvėse, ir neaprėpiama laimė, kurioje dabar skendėjau, padėjo perprasti mano vaikystės skriaudas.

Ašarose užgesę talentai, nesuprastos širdys, pasauliui nežinomos šventosios Klarisos Harlou[22], tėvų išsižadėti vaikai, nekalti tremtiniai, jūs visi, kurie įžengėte į gyvenimą dykynių keliais, jūs, kuriuos visur sutiko šalti veidai, uždaros širdys, negirdinčios ausys, niekuomet nesiskųskite savo dalia! Tik jūs vieni galite patirti begalinį džiaugsmą tą mirksnį, kai jums atsiveria kieno nors širdis, kai jus išgirsta kieno nors ausis, kai randate atsaką kieno nors žvilgsnyje. Viena tokia diena išdildo visas kančių dienas. Skausmai, niūrios godos, neviltis, liūdesys — išgyventi, bet neužmiršti — susieja jūsų sielą su siela, patikėjusia jums savo paslaptis. Sutramdyti geismai išaukština moterį, ir ji tuomet priglobia mūsų nuslopintus atodūsius ir meilę, sutaurindama su kaupu mums grąžina visus mūsų apviltus jausmus, parodo, kad ankstesnieji mūsų sielvartai yra tarsi duoklė, pareikalauta likimo už tą amžiną laimę, kurią patiriame sielų sužadėtuvių dieną. Tik vieni angelai žino tą naują žodį, kuriuo reikėtų pavadinti šią šventą meilę, taip ir jūs vieni, brangūs kančios broliai, suprasite, kuo staiga virto ponia de Morsof man, vienišam varguoliui!

Ši scena įvyko antradienį; iki sekmadienio aš nė karto vaikštinėdamas neperėjau į kitą Endro pusę. Per tas penkias dienas Klošgurde nutiko reikšmingi įvykiai. Grafas gavo brigados generolo laipsnį, švento Liudviko kryžių ir keturių tūkstančių frankų pensiją. Kunigaikščiui de Lenonkurui-Živri, paskirtam Prancūzijos peru, buvo grąžinti du jo miškai, tarnyba karaliaus rūmuose, o jo žmonai — dvarai, kurie buvo likę neparduoti. Tad grafienė de Morsof tapo viena turtingiausių įpėdinių Meno provincijoje. Jos motina atvežė jai šimtą tūkstančių frankų, sutaupytų iš Živri pajamų — jos dalį, kuri nebuvo išmokėta ir apie kurią grafas, nors ir skursdamas, niekada neužsimindavo. Reikaluose, nesusijusiuose su namais, šito žmogaus elgesys bylojo apie kilniausią nesavanaudiškumą. Pridėjęs prie šios sumos savo santaupas, grafas galėjo nusipirkti du gretimus dvarus, duodančius maždaug devynis tūkstančius livrų metinių pajamų. Kadangi Žakas po senelio mirties turėjo paveldėti pero titulą, grafui šovė į galvą sudaryti jam majoratą, į kurį įeitų abiejų giminių žemės valdos, nenuskriaudžiant Madlenos, nes ši dabar, kai kunigaikštis de

Lenonkuras atgavo malonę, tikriausiai galėjo tikėtis puikios partijos. Tie planai ir jiems nusišypsojusi laimė šiek tiek apgydė buvusio tremtinio žaizdas. Kunigaikštienės de Lenonkur viešnagė Klošgurde buvo didelis įvykis visoje apylinkėje. Su skaudama širdimi mąsčiau, kokia aukšta dama šita moteris, ir tada man pasirodė, kad jos duktė nėra praradusi savo kastos dvasios, tik nuo mano akių ją slėpė jos jausmų kilnumas. Kas buvau aš, bėdinas jaunuolis, kurio visa ateitis — drąsa ir talentas? Man ir į galvą neatėjo, kad Restauracija gali kitaip pakreipti mūsų likimą. Sekmadienį, per mišias, būdamas su ponais de Šeseliais ir kunigu de Keliusu jų koplyčioje, aš smalsiai žvilgčiojau į kitą šoninę koplyčią, kur sėdėjo kunigaikštienė, jos duktė, grafas ir jų vaikai. Šiaudinė skrybėlaitė, po kuria slėpėsi mano dievaitės veidas, nė karto nekrustelėjo, ir man dingojosi, kad šis nesidomėjimas manimi susieja mane su ja dar stipriau negu visa praeitis. Iškilnioji Anrietė de Lenonkur, o dabar mano brangioji Anrietė, kurios gyvenimą troškau išpuošti gėlėmis, karštai meldėsi; tikėjimo ekstazė jos išvaizdai teikė savotiško mąslumo, nusižeminimo, ir šita bažnytinės statulos poza mane labai sukrėtė.

Kaip įprasta kaimo parapijose, mišparai turėjo prasidėti praslinkus dviem valandoms po mišių. Išėjusi iš bažnyčios, ponia de Šesel nuoširdžiai pasiūlė kaimynams tas dvi valandas praleisti Frapelyje, užuot dukart žygiavus per Endrą ir pievą tokiu karštu metu. Kvietimas buvo priimtas. Ponas de Šeselis nusivedė kunigaikštienę, grafas paėmė po ranka ponią de Šesel, aš pasiūliau ranką grafienei ir pirmąsyk taip arti pajutau gražų gaivų jos petį. Kelias iš bažnyčios į Frapelį vingiavo per Sašė miškelius, kur saulės spinduliai, prasiskverbę pro lapiją, margino takų smėlį gražiu kiauraraščiu, panašiu į lamstuotą šilkinį audinį, ir mums beeinant man ėmė daužytis širdis krūtinėje nuo išdidžių jausmų ir minčių.

— Kas jums? — paklausė grafienė, žengusi keletą žingsnių, nustebinta tylos, kurios nedrįsau sutrikdyti.— Jūsų širdis taip smarkiai plaka...

— Sužinojau apie laimingas permainas jūsų gyvenime,— atsakiau aš,— ir kaip visi tie, kurie tikrai myli, pats nežinau, ko baiminuosi. Ar nepakenks jūsų aukšta padėtis mūsų draugystei?

— Kokia nesąmonė! — šūktelėjo ji.— Jeigu jums ateis į galvą dar viena tokia mintis, aš jus ne niekinsiu, o tiesiog užmiršiu.

Žvilgtelėjau į ją apsvaigęs, ir tas svaigulys, matyt, persidavė ir jai.

— Mes tik naudojamės teise, suteikta mums įstatymų, kurių mes nei reikalavome, nei prašėme, bet elgetautojais ir gobšūnais mes nebuvome ir nebūsime; beje, jūs puikiai žinote,— pridūrė ji,— kad nei aš, nei ponas de Morsofas negalime išsikelti iš Klošgurdo. Paklausęs mano patarimo, jis atsisakė vadovaujamo posto karaliaus gvardijoje, kaip kad jam priklausė. Gana, kad mano tėvas gavo tarnybą karaliaus rūmuose! Mūsų priverstinis kuklumas,— nusišypsojo ji su kartėliu,— jau išėjo į gera mūsų sūnui. Karalius, prie kurio asmens priskirtas mano tėvas, maloningai pareiškė, kad privilegija, jei mes jos nenorime, atiteks Žakui. Dabar reikia pasirūpinti Žako auklėjimu, ir mes rimtai šį reikalą svarstome; juk jis atstovaus dviem giminėms — Lenonkurams ir Morsofams. Visa mano garbėtroška nukrypo į jį, štai kodėl man padaugėjo rūpesčių. Žakas privalo ne tik išgyventi, bet ir būti vertas savo vardo — šios dvi būtinybės prieštarauja viena kitai. Iki šiol aš viena užsiėmiau Žako mokymu, derindama darbą su jo jėgomis, o dabar, pirma, kur rasti tinkamą mokytoją? Antra, koks draugas išsaugos man jį vėliau tame baisiame Paryžiuje, kur visa kelia pavojų ir sielai, ir kūnui? Mielasis,— kreipėsi ji į mane susijaudinusi,— kas, pažvelgęs į jūsų kaktą ir akis, neatspės, kad jūs iš tų paukščių, kuriems skirta gyventi kalnų aukštybėse? Išskleiskite sparnus, tapkite vieną dieną mūsų brangaus berniuko globėju. Važiuokite į Paryžių; jeigu jūsų brolis ir tėvas jums nepadės, mūsų šeima, ypač mano motina, nuostabiai išmani moteris, sukels visus ant kojų; pasinaudokite mūsų įtaka! Nestokosite tuomet nei paramos, nei pagalbos kelyje, kurį pasirinksite! Paskirkite tat savo jėgų perteklių kilniai garbėtroškai patenkinti.

— Suprantu,— pertariau ją,— mano garbėtroška turės tapti mano mylimąja. Man šito nereikia, aš ir taip esu jūsų. Ne, nenoriu, kad už mano gerą elgesį čia būtų atlyginama malonėmis ten. Išvyksiu, prasisieksiu pats vienas. Iš jūsų priimsiu viską, bet iš kitų nenoriu nieko.

— Jūs vaikas! — sušnabždėjo ji, bet neįstengė nuslėpti pasitenkinimo šypsenos.

— Beje, aš jau daviau įžadą,— pasakiau.— Apgalvojęs mūsų padėtį, nusprendžiau, kad turiu susisaistyti su jumis ryšiais, kurių niekas neįstengtų nutraukti.

Ji krūptelėjo ir sustojusi pasižiūrėjo man į akis.

— Ką tai reiškia? — paklausė ir sustabdė vaikus, leisdama toms dviem poroms, kurios žengė pirma, paeiti toliau.

— Nagi,— atsakiau aš,— pasakykite atvirai, kaip norite, kad jus mylėčiau?

— Mylėkite mane, kaip mylėjo teta, juk aš perdaviau jums jos teises, kai leidau vadinti save vardu, kurį ji buvo pasirinkusi iš kelių mano vardų.

— Vadinasi, mylėsiu jus beviltiškai, atsidavęs kūnu ir siela. Na ką gi, gerai, padarysiu dėl jūsų, ką žmogus daro dėl Dievo. Ar ne šito jūs ir norėjote? Įstosiu į seminariją, išeisiu iš jos kunigu ir auklėsiu Žaką. Jūsų Žakas bus mano antrasis „aš"; perduosiu jam viską: politines pažiūras, mintis, energiją, kantrybę. Taip aš liksiu šalia jūsų, ir mano meilė niekam neatrodys įtartina, ją gaubs tikėjimas kaip sidabrinį atvaizdėlį krištolas. Jums nereikės bijoti tos nežabotos aistros, kuri užvaldo vyrą; aš taip pat buvau jau kartą davęs jai valią. Pats aš sudegsiu šitoje liepsnoje, o jus mylėsiu išgryninta meile.

Ji išbalo ir paskubomis tarė:

— Neužsidėkite pančių, Feliksai, kurie vieną dieną galėtų tapti kliūtimi jūsų laimei. Mirčiau iš sielvarto, jei būčiau šitos savižudybės priežastimi. Nejaugi nelaiminga meilė yra pašaukimas, vaikeli? Jei norite spręsti apie gyvenimą, palaukite, kol jis atsiųs jums išbandymų; aš to noriu, aš tai įsakau. Nesusiriškite nei su Bažnyčia, nei su moterimi, nesusiriškite jokiais saitais, draudžiu jums. Likite laisvas. Jums dvidešimt vieneri metai. Jūs dar nežinote, ką jums ruošia ateitis. Dieve, Dieve, negi aš susidariau klaidingą nuomonę apie jus? O tačiau maniau, kad per du mėnesius galima spėti pažinti kai kurias sielas.

— Ko jūs viliatės? — paklausiau žaibuodamas akimis.

— Mielasis, neatsisakykite mano pagalbos, aukite, turtėkite ir sužinosite, ko aš viliuosi. Beje,— pridūrė ji, tarsi nenoromis atskleisdama paslaptį,— nepaleiskite niekada Madlenos rankos, kurią šią akimirką laikote.

Šiuos žodžius ji šnabžtelėjo, pasilenkusi man prie ausies, ir jie bylojo, kaip ji susirūpinusi mano ateitimi.

— Madlenos? — tariau aš.— Niekados!

Po šių žodžių stojo nerimo kupina tyla. Mūsų sielose siautė sumaištis, kuri palieka jose neišdildomas žymes.

Priėjome medinius vartus į Frapelio parką; dar ir dabar, man regis, matau tuos du sutrešusius stulpus, apaugusius vijokliais ir sa-

manomis, žolėmis ir erškėčiais. Staiga mano smegenis it strėlė pervėrė mintis apie grafo mirtį. Aš pasakiau:

— Suprantu jus.

— Dėkui Dievui,— atsakė ji, ir iš jos balso suvokiau, kad priskyriau grafienei mintį, kuri niekados jai nebūtų atėjusi į galvą.

Susižavėjęs jos tyrumu, nubraukiau ašarą, kurią apkartino aistros egoizmas. Viską pergalvojęs, nusprendžiau, kad ji nemyli manęs tiek, kad norėtų atgauti laisvę. Kol meilė baiminasi nusikaltimo, mums rodosi, kad ji ribota, o meilė turi būti beribė. Man baisiai sugniaužė širdį.

„Ji nemyli manęs",— pagalvojau.

Ir nenorėdamas, kad ji atspėtų, kas dedasi mano sieloje, pabučiavau Madleną į galvą.

— Aš bijau jūsų motinos,— pasakiau grafienei, stengdamasis pratęsti pokalbį.

— Aš taip pat,— atsakė ji vaikiškai mostelėjusi ranka.— Bet neužmirškite vieno: visada vadinkite ją ponia kunigaikštiene ir kreipkitės trečiuoju asmeniu. Šiandieninis jaunimas atprato nuo šių mandagumo formų, grįžkite prie jų; padarykite tai dėl manęs. Beje, gerbti moteris, kad ir kokio amžiaus jos būtų, ir be jokių svarstymų pripažinti socialinius skirtumus yra gero išsiauklėjimo ženklas. Juk pagerbdami aukščiau stovinčius asmenis pelnome pagarbą ir sau. Visuomenėje viskas susiję. Kardinolas de la Roverė[23] ir Rafaelis Santis kadaise buvo du lygiai gerbiami galiūnai. Savo licėjuose jūs mitote Revoliucijos pienu, ir tai gali atsiliepti jūsų politinėms pažiūroms; bet geriau pažinęs gyvenimą, suprasite, kad neaiškiai apibrėžti laisvės principai neįstengia atnešti tautoms laimės. Prieš susimąstydama, kaip Lenonkurų giminės atstovė, kas yra ar kas turi būti aristokratija, aš sveiku kaimietės protu suvokiu, kad visuomenė egzistuoja tik dėka hierarchijos. Jūs priėjote tą savo gyvenimo akimirką, kai reikia teisingai pasirinkti! Laikykitės tų, kuriems priklausote pagal kilmę. Ypač,— nusijuokė ji,— kai jie laimi.

Mane labai sujaudino šie žodžiai, kur po šiltu draugišku jausmu slypėjo gili politinė išmintis,— šiuo deriniu mus ir pakeri moterys; jos visos aštriausius samprotavimus geba įvilkti į jausmo rūbą. Regis, trokšdama pateisinti grafo veiksmus, Anrietė numatė, kokios mintys man kils galvoje, kai pirmą kartą išvysiu, kuo paverčia žmones pataikavimas. Ponas de Morsofas, savo pilies valdovas, žmogus, apgaubtas praeities aureole, mano akimis žiūrint, atrodė didinga asmenybė; ir

prisipažinsiu, aš savotiškai nustebau, kad jis stengiasi bent jau įteikliomis manieromis pabrėžti atstumą, skiriantį jį nuo kunigaikštienės. Vergas turi savo išdidumą, jis nori paklusti tik didžiausiam iš despotų; todėl jaučiausi lyg ir suniekintas, pamatęs, kaip žeminasi tas, prieš kurį drebėjau žinodamas, kad nuo jo priklauso visa mano meilė. Šis vidinis protestas padėjo man suprasti, kokias kančias patiria moteris, susiejusi savo prakilnią sielą su vyru, kurio niekšingus poelgius turi kasdien slėpti. Orumas yra tarsi užkardas, saugojantis tiek didelį, tiek mažą, kiekvienas jų gali iš savo pusės žiūrėti kitam į akis. Elgiausi su kunigaikštiene pagarbiai todėl, kad buvau jaunas; bet ten, kur kiti matė kunigaikštienę, aš mačiau savo Anrietės motiną ir todėl lenkiau prieš ją galvą su tam tikra pamaldžia pagarba. Mes įėjome į didįjį Frapelio kiemą, kur radome visą draugiją. Grafas de Morsofas itin maloniai pristatė mane kunigaikštienei, o ši mane perleido šaltomis abejingomis akimis. Ponia de Lenonkur buvo tada penkiasdešimt šešerių metų moteris, labai gerai išsilaikiusi, didingų manierų. Stebėdamas jos atšiaurias mėlynas akis, raukšlelėmis išvagotus smilkinius, liesą asketišką veidą, tiesią įspūdingą figūrą, šykščius mostus, rusvai blyškią odą, nors dukters paveldėta atrodė itin skaisti, iš karto atpažinau tą pačią padermę, kuriai priklausė ir mano motina; taip mineralogas nedvejodamas atpažįsta Švedijos geležį. Kai kurių žodžių galūnes ji tarė, kaip jos buvo tariamos senuosiuose karaliaus rūmuose. Nebuvau nei perdėtai įteiklus, nei pasitempęs, laikiausi taip deramai, kad grįžtant į mišparus grafienė šnibžtelėjo man į ausį:

— Jūs elgėtės nepriekaištingai!

Grafas priėjo prie manęs, paėmė už rankos ir pasakė:

— Na kaip, nebepykstate, Feliksai? Šiek tiek pasikarščiavau, atleiskite senam bičiuliui. Mes turbūt liksime čia pietauti, o jus pakviesime pas mus ketvirtadienį, kunigaikštienės išvažiavimo išvakarėse. Ruošiuosi į Tūrą baigti tvarkyti kai kurių reikalų. Neužmirškite Klošgurdo. Pažinties su uošve patariu nenutraukti. Jos salonas duos toną Sen Žermeno priemiesčiui. Ji laikosi aukštosios draugijos tradicijų, yra didžiai išsimokslinusi, žino visų Europos bajorų — nuo žemiausio iki aukščiausio — herbus.

Grafo išsiauklėjimas, o galbūt ir jo gerojo namų angelo patarimai pasireiškė ir naujomis aplinkybėmis, laimėjus jo idėjoms. Grafo elgesys nebuvo nei įžūlus, nei įžeidžiamai mandagus, jis vengė patoso, kunigaikštienė irgi nepiktnaudžiavo globėjišku tonu. Ponai de

Šeseliai su dėkingumu priėmė kvietimą kitos savaitės ketvirtadienio pietums. Aš patikau kunigaikštienei ir iš jos žvilgsnių supratau, kad ji stebi mane kaip žmogų, apie kurį buvo girdėjusi iš dukters. Kai grįžome po mišparų, ji ėmė klausinėti mane apie mano šeimą ir pasiteiravo, ar diplomatas Vandenesas man ne giminė.

— Tai mano brolis,— atsakiau.

Tada ji pasidarė bemaž meili. Papasakojo, kad mano prosenelės, senosios markizės de Listomer, mergautinė pavardė — Granljė. Elgėsi su manim mandagiai, kaip ponas de Morsofas tą dieną, kai pamatė mane pirmą kartą. Žvilgsnyje užgeso puikybė, kuria šios žemės didžiūnai leidžia jums pajusti atstumą tarp jūsų ir jų. Aš beveik nieko nežinojau apie savo šeimą. Kunigaikštienė papasakojo, kad vienas mano prosenelis, senas abatas, man nepažįstamas net iš pavardės, yra slaptosios tarybos narys, kad mano brolis gavo paaukštinimą; galiausiai kad pagal vieną Chartijos paragrafą, kurio dar nežinojau, mano tėvui grąžintas markizo de Vandeneso titulas.

— O aš esu tik jūsų vergas Klošgurde,— šnabžtelėjau grafienei.

Restauracijos permainos vyko, lyg burtininkui mostelėjus lazdele, savo spartumu stebindamos mus, Imperatoriaus režimo vaikus. Bet manęs šis perversmas nejaudino. Menkiausias ponios de Morsof žodis, paprasčiausias jos mostas buvo vieninteliai man reikšmingi įvykiai. Nežinojau, kas tai yra slaptoji taryba; nieko nenutuokiau apie politiką nei apie aukštuomenės reikalus; tetroškau vieno — mylėti Anrietę labiau, negu Petrarka mylėjo Laurą. Dėl tokio mano nerūpestingumo kunigaikštienė turbūt palaikė mane vaiku. Į Frapelį susirinko daug svečių, prie pietų stalo sėdo trisdešimt žmonių. Koks kvaitulys apima jaunuolį, kuris mato, kad jo mylima moteris gražiausia iš visų, kad į ją krypsta ugningi žvilgsniai; kuris žino, kad jam vienam skirta santūri ir drovi jos akių šviesa; kuris, puikiai perprasdamas visus jos balso niuansus, iš jos žodžių, tarsi lengvabūdiškų ar pašaipių, suvokia, jog ji nuolat galvoja apie jį,— koks kvaitulys apima jaunuolį netgi tada, kai jo širdyje sukyla pavydas stebint aukštuomenės pramogas. Grafas, laimingas, kad jam rodomas dėmesys, bemaž pajaunėjo; žmona vylėsi, jog tai pakeis jo nuotaiką; o aš leipau juokais su Madlena, kuri, kaip visi liguisti vaikai ne pagal amžių dvasiškai išsivysčiusi, juokino mane žerdama stulbinančias, pašaipias, bet ne piktas, nors ir nieko netausojančias pastabas. Tai buvo nuostabi diena. Vienas žodis, vienas rytą švystelėjęs vilties spindulys nu-

tvieskė visą gamtą; ir matydama, koks aš linksmas, buvo linksma ir Anrietė.

— Toji laimė pilkame ir apniukusiame jo gyvenime paglostė jam širdį,— pasakė ji man kitą dieną.

Visą rytojaus dieną aš, žinoma, praleidau Klošgurde; juk buvau iš ten ištremtas penkioms dienoms ir degte degiau noru grįžti į savo ankstesnį gyvenimą. Šeštą valandą ryto grafas išvyko į Tūrą sudarinėti pirkimo aktų. Tarp motinos ir dukters iškilo rimtas nesutarimas. Kunigaikštienė norėjo, kad grafienė važiuotų su ja į Paryžių: žadėjo jai išrūpinti vietą karaliaus rūmuose, kur aukštas pareigas galėjo užimti ir grafas, pakeitęs savo ankstesnį sprendimą. Anrietė, kurią visi laikė laiminga moterimi, nenorėjo niekam, net ir motinos širdžiai, atskleisti savo baisių kančių nei išduoti, kad jos vyras menkysta. Ji ir išsiuntė poną de Morsofą į Tūrą grumtis su notarais, kad motinai nepaaiškėtų jos šeimyninio gyvenimo paslaptis. Tik man vienam, kaip ji tada pasakė, buvo žinomos Klošgurdo paslaptys. Patyrusi, kaip maldo irzlų grafo būdą ir kankinamus jo ligos priepuolius grynas oras, mėlynas slėnio dangus ir kaip padeda vaikų sveikatai gyvenimas Klošgurde, ji turėjo kuo pagrįsti savo atsakymą, kurį stengėsi palaužti kunigaikštienė, valdinga moteris, ne tiek susisielojusi, kiek pažeminta dėl nevykusių dukters vedybų. Anrietė pajuto, kad jos motinai,— tai buvo baisu suvokti! — nerūpi nei Madlena, nei Žakas. Kaip visos motinos, įpratusios terorizuoti ištekėjusią dukterį ne mažiau negu terorizavo ją mergavimo metais, kunigaikštienė dėstė argumentus, nepakenčiančius jokio prieštaravimo; čia ji dangstėsi vylingu nuoširdumu, kad išgautų pritarimą savo požiūriui, čia gaižiu šaltumu, kad baime išplėštų tai, ko nesisekė laimėti švelnumu; paskui, matydama, kad jos pastangos bergždžios, griebėsi tos pačios ironijos, kuri, kaip buvau pastebėjęs, buvo būdinga ir mano motinai. Per dešimt dienų Anrietė išgyveno visus sielvartus, kuriuos patiria jaunos moterys, kai jos ima maištauti, norėdamos įtvirtinti savo nepriklausomybę. Jums sunku tai suprasti — jūs, laimė, turite geriausią motiną. Norint įsivaizduoti, kokia buvo toji kova tarp kunigaikštienės, sausos, šaltos, apdairios, tuščiagarbės moters, ir jos dukters, kupinos to meilaus ir gaivaus niekad neišsenkamo gerumo, reikėtų įsivaizduoti leliją, su kuria mano širdis be perstojo ją lygina, maigomą plieninės mašinos ratų. Šita motina niekad neturėjo nieko bendro su dukteria; ji nesugebėjo permanyti nė vienos tų tikrų kliūčių, dėl kurių jos duktė ryžosi atsisakyti Restauracijos teikiamų privilegijų ir toliau gyventi vienatvėje. Įtarė,

kad tarp dukters ir manęs esama meilės intrigėlės. Šitas žodis, kurį ji pavartojo reikšdama savo įtarimus, atvėrė tarp abiejų moterų pragarmę, ir niekas nuo tol negalėjo jos įveikti. Nors šeimos rūpestingai slepia šiuos skaudžius nesutarimus, prasiskverbkite į jas ir beveik kiekvienoje rasite gilių nepagydomų žaizdų, menkinančių žmogui įgimtus jausmus; tai arba nuoširdžios, jaudinančios aistros, kurios atitikus charakteriams, tampa amžinos ir paverčia mirtį tragedija, paliekančia širdyje juodą neišdildomą sopulį; arba užslėpta neapykanta, kuri iš lėto stingdo širdį ir džiovina ašaras amžino atsisveikinimo dieną. Kamuojama vakar, kamuojama šiandien, skriaudžiama visų, netgi savo dviejų liguistų angelėlių, nekaltų nei dėl to, kad patys kenčia, nei dėl to, kad skaudina kitus, ar galėjo šita vargšė siela nepamilti žmogaus, kuris jos neskriaudė, o norėjo apjuosti triguba erškėčių žalitvore, kad apsaugotų nuo audrų, nuo bet kokio susidūrimo, bet kokio sužeidimo? Jei aš ir krimtausi dėl tų ginčų, tai jaučiausi kartais ir laimingas, kad Anrietė ieško prieglobos mano širdyje, patikėdama man savo naujus vargus. Galėjau tuomet įvertinti, kokia ji rami skausmo valandą ir kokia nepalenkiama jos kantrybė, kuria gebėdavo apsišarvuoti. Ir diena iš dienos vis geriau perpratau šių žodžių prasmę: „Mylėkite mane, kaip mylėjo tetulė“.

— Nejaugi jūs neturite jokios garbėtroškos? — griežtai paklausė mane per pietus kunigaikštienė.

— Maloningoji ponia,— atsakiau aš, rimtai į ją žiūrėdamas,— jaučiuosi turįs tiek jėgų, kad galėčiau sutramdyti pasaulį; bet man viso labo dvidešimt vieneri metai, ir esu vienų vienas.

Ji nustebusi žvilgtelėjo į dukterį, nes manė, kad grafienė, norėdama išlaikyti mane šalia savęs, užgesino visus mano siekius. Kol kunigaikštienė de Lenonkur viešėjo, Klošgurde visą laiką tvyrojo įtempta atmosfera. Grafienė prašė mane laikytis išorinio padorumo, gąsdinosi kiekvieno švelnesnio žodžio; ir, norint jai įtikti, reikėjo dangstytis veidmainystės kauke. Atėjo įsimintinas ketvirtadienis; tai buvo įkyraus ceremonialo diena, viena tų dienų, kurių nekenčia įsimylėjėliai, įpratę mėgautis maloniu kasdienos laisvumu, įpratę, kad jų kėdė stovėtų visada toje pačioje vietoje, o namų šeimininkė skirtų visą dėmesį jiems. Meilė nepakenčia pašalinių. Pagaliau kunigaikštienė išvyko, pasiilgusi karaliaus rūmų švitesio, ir Klošgurde viskas grįžo į seną vagą.

Mano nedidelis vaidas su grafu baigėsi tuo, kad aš dar tvirčiau nei pirma suleidau į Klošgurdą šaknis ir galėjau pasirodyti čia bet

kokiu laiku, nesukeldamas nė mažiausio įtarimo, o vaikystėje patirti sielvartai paskatino mane it vijoklį išsikeroti sieloje, kuri man atvėrė stebuklingą abipusių jausmų pasaulį. Kas valandą, akimirka po akimirkos, mūsų broliška sąjunga, pagrįsta pasitikėjimu, darėsi vis glaudesnė; kiekvienas vis tvirčiau jautėmės savo vaidmenyje: grafienė globojo mane kaip auklė, gaubstė baltais grynai motiniškos meilės šydais; tuo tarpu mano meilė, angeliška jos akivaizdoje, toli nuo jos keisdavosi ir degindavo kaip įkaitinta iki raudonumo geležis; mylėjau ją dvejopa meile, kuri čia persmelkdavo mane tūkstančiu geismo strėlių, čia nukreipdavo jas į dangų, kur jos dingdavo begalinėse erdvėse. Jei paklausite, kaip mane, kupiną liepsningų troškimų jaunuolį, galėjo tenkinti apgaulingos platoniškos meilės godos, prisipažinsiu, jog nebuvau dar tiek suvyriškėjęs, kad kankinčiau tą moterį, amžinai būgštaujančią, kad tik neatsitiktų nelaimė vaikams; amžinai laukiančią, ar tik vyrui neprasidės priepuolis arba audringa jo ūpo permaina; moterį, kuriai, kai ji nebūdavo susigraužusi dėl Žako ar Madlenos ligos, smūgių nesigailėdavo grafas; moterį, budinčią prie vieno iš jų lovelės, kai jai leisdavo šiek tiek atsikvėpti nurimęs vyras. Kiekvienas per smarkiai ištartas žodis sukrėsdavo visą jos būtybę, geismas ją žeidė; jos prigimtis reikalavo diskretiškos meilės, jėgos, sumišusios su švelnumu, žodžiu, to, kuo ji pati buvo kitiems. Tačiau ar verta pasakoti tokiai tikrai kaip jūs moteriai, kad mano padėtis teikė kerinčio ilgesio, dieviškos saldybės akimirkų ir pasitenkinimo, ateinančio po tyliai paaukotos aukos. Jos sąžinės tyrumas buvo užkrečiamas, atsidavimas, už kurį čia žemėje atlygio ji nelaukė, stebino ištverme; jos uolus ir giliai užslėptas dievobaimingumas, saitas, siejantis visas kitas jos dorybes, veikė aplinką kaip dvasiniai smilkalai. Be to, aš buvau jaunas! Toks jaunas, jog visą savo prigimtį sutelkdavau į pabučiavimą, nors ji man taip retai leisdavo prisilytėti prie savo rankos, visada tik jos viršaus, niekada delno — ribos, kur, jos manymu, turbūt prasidėdavo kūniškos meilės malonumai. Niekada dvi sielos nebuvo taip karštai viena kitos apglėbusios, bet niekada taip didvyriškai ir pergalingai nebuvo sutramdytas kūnas. Galiausiai, kiek vėliau, aš perpratau, iš kur ši visapusiška laimė. Tokių metų jaunuoliui joks savanaudiškumas netrikdė širdies, jokia garbėtroška nedrumstė šito jausmo, prasiveržusio tarsi kalnų upokšnis, kuris ką nustvėręs nešasi su savo tėkme. Taip, vėliau moterį mes mylime kaip moterį; tuo tarpu pirmos mylimos moters mes mylime viską: jos vaikai yra mūsų vaikai, jos namai — mūsų namai, jos rūpesčiai — mūsų rūpesčiai, jos nelai-

mė — didžiausia mūsų nelaimė; mums patinka jos suknelė ir baldai; mes labiau liūdime sužinoję, kad išgulė jos javai, negu patys patyrę piniginių nuostolių; esame pasišovę išbarti svečią, pajudinusį mūsų gražniekius ant židinio. Ši šventa meilė skatina mus gyventi kito žmogaus gyvenimu, vėliau, deja, kitą žmogų įtraukiame į savo gyvenimą reikalaudami, kad moteris mūsų išsekusias galias praturtintų savo jauna aistra. Netrukus tapau šiuose namuose saviškiu; ir pirmą kartą patyriau vieną tų begalinių saldybių, kurios iškankintą sielą atgaivina it maudynė išvargusį kūną; tada siela atsigauna visutėlaitė, pamaloninta iki slapčiausių kertelių. Jums sunku mane suprasti, jūs moteris, o aš kalbu čia apie laimę, kurią moterys teikia, pačios niekada nieko panašaus iš mūsų negaudamos. Tik vyrui pažįstamas tas įstabus malonumas, kai jis pasijunta svetimuose namuose šeimininkės numylėtiniu, slaptu jos jausmų objektu: kai ateinate, nebeloja šunys; jūsų slaptus skiriamuosius ženklus ne blogiau už šunis atpažįsta tarnai; vaikai, kurie apsimetinėti nemoka, vaikai, kurie žino, kad jiems priklausanti meilės dalis niekada nesumažės ir kad jūs palankiai veikiate jų gyvenimo šviesą, tokie vaikai apdovanoti pranašiška nuojauta; jie glaustosi apie jus it kačiukai, iš meilės kankina kaip visus tuos, kuriuos dievina ar kurie juos dievina; kupini takto ir išmanumo, jie pasidaro nekaltais jūsų bendrais: prisėlina prie jūsų pirštų galais, nusišypso ir tyliai dingsta. Visi stengiasi jums įsiteikti, visi jus myli ir nušvinta pamatę. Tikros aistros panašios į gražias gėles, kurios juo džiugina akį, juo nederlingesnėje dirvoje jos išaugusios. Tačiau be malonių privalumų, kokius įsigijau pritapęs prie šios šeimos, kur radau artimų savo širdžiai žmonių, man atiteko ir tam tikra našta. Iki tol ponas de Morsofas manęs varžėsi; jo ydas mačiau tik iš tolo, bet netrukus patyriau jas visas savo kailiu ir suvokiau, kokia kilni ir gailestinga buvo grafienė, man pasakodama apie savo kasdienę kovą. Perpratau tada visą šio nepakenčiamo charakterio dygumą: girdėjau amžinus grafo riksmus dėl menkniekių, aimanas dėl ligų, nors jokio išorinio požymio nebuvo matyti, stebėjau tą įgimtą nepasitenkinimą, kuris temdė jam gyvenimą, ir tą nuolatinį poreikį kankinti, skatinantį jį kaskart ieškoti naujų aukų. Kai išeidavome vakarais pasivaikščioti, jis pats pasirinkdavo kelią; bet, kad ir kur ėjome, visada nuobodžiavo; grįžęs namo, kaltę dėl nuovargio suversdavo kitiems; užsipuldavo žmoną, kam tempusi prieš jo valią kur panorėjusi, užmiršęs, kad pats buvo mus išsivedęs, skųsdavosi, kad ji sprendžianti menkiausius gyvenimo klausimus, kad negalįs nei galvoti, nei daryti, kas jam patinka,

kad savo namuose esąs niekas. Jei žmona atsakydavo į jo atžarybes kantria tyla, supykdavo pajutęs savo galios ribas; tada gaižiai klausdavo, ar tikėjimas neliepiąs moterims tenkinti savo vyrų norus, ar pritiklu moteriai niekinti savo vaikų tėvą. Galų gale užkliudydavo kurią nors jautrią žmonos stygą; ir kai ji suskambėdavo, atrodo, pajusdavo ypatingą pasitenkinimą, pasiekęs šią skurdžią pergalę. Kartais demonstratyviai užsisklęsdavo niaurioje tyloje, nugrimzdavo į liguistą depresiją, staiga išgąsdindamas žmoną, kuri jį imdavo globstyti su jaudinančia atida. Tarsi išlepintas vaikas, piktnaudžiaujantis savo galia ir nepaisantis, kad sukėlė motinai rūpesčių, nesipriešindavo popinamas, kaip ji popindavo Madleną ir Žaką, kuriems jisai pavydėjo. Ilgainiui pastebėjau, kad tiek nereikšmingomis, tiek svarbiomis aplinkybėmis grafas elgėsi su savo tarnais, vaikais ir žmona kaip su manim žaisdamas triktraką. Tą dieną, kai aš aprėpiau nuo pat šaknų iki smulkiausios šakelės bėdas, kurios tarsi lianos dusino šios šeimos gyvenimą, trukdė jai kvėpuoti ir judėti, raizgė namų ūkį plonyčiais, bet plačiai išsidraikiusiais siūleliais, neleisdamos jam vystytis ir apsunkindamos būtiniausius veiksmus, mane pagavo siaubas, sumišęs su susižavėjimu, kuris sutramdė mano meilę, nustūmė ją į širdies gelmes. Kas buvau aš, Dieve? Nuo išgertų ašarų mane svaigino nežemiškas svaigulys, ir aš jaučiausi laimingas, persiimdamas šios moters kančiomis. Dar neseniai nuolaidžiavau grafo despotizmui tarsi kontrabandininkas, mokąs baudą; dabar savo valia, nulenkęs sprandą, laukiau, kada pasipils despoto smūgiai, kad būčiau kuo arčiau Anrietės. Grafienė atspėjo mano mintis, leido man užimti vietą šalia savęs ir atsilygino dalindamasi su manimi savo skausmais, taip kadaise atgailaujantis atskalūnas, trokšdamas kartu su broliais Kristuje patekti į dangų, išgaudavo malonę mirti cirko arenoje.

— Jei ne jūs, būčiau neištvėrusi šio gyvenimo,— pasakė man Anrietė vieną vakarą, kai grafas buvo it musė per kaitrą, dagesnis, gaižesnis, aikštingesnis negu paprastai.

Grafas nuėjo gulti. Anrietė ir aš praleidome dalį vakaro po mūsų mėgstamomis akacijomis; šalia saulėlydžio spindulių nutvieksti žaidė vaikai. Mes persimesdavome vienu kitu žodžiu, tikriau, šūktelėjimu, bylojančiu apie tai, kokios vienodos mūsų mintys, ieškančios atodvasčio nuo bendrų kančių. Kai pritrūkdavome žodžių, tyla ištikimai pasitarnaudavo mūsų sieloms, kurios, jei galima taip pasakyti, liejosi viena į kitą niekieno nekliudomos, tačiau ir neskatinamos pabučiavimų; mėgaudamosi mąslaus stingulio žavesiu, jos plaukė tos pačios

svajos tėkme, niro kartu į vandenis, kilo iš jų atsigaivinusios tarsi dvi nimfos, artimos, kaip tik gali geidauti pavydulinga meilė, bet nesusietos jokio žemiško ryšio. Mes smegome į bedugnę pragarmę ir, iškildami į paviršių tuščiomis rankomis, žvilgsniu klausėme vienas kitą: „Ar tarp tos daugybės dienų turėsime bent vieną dieną sau?" Kodėl reiškia nepasitenkinimą kūnas, kai aistra skina mums gėles, neturinčias šaknų? Nors dirginanti vakaro poezija dažė baliustrados plytas oranžiniais atspalviais, tokiais raminančiais ir tyrais; nors šventa tyla, aidinti nuo slopių vaikų šūksnių, netrikdė mūsų ramybės, mano gyslomis nuvilnijo geismas, tarsi pranašaudamas liepsningą džiaugsmą. Praėjus trims mėnesiams, manęs jau nebetenkino man skiriama dalis, ir aš švelniai glosčiau Anrietės ranką, stengdamasis jai perteikti mane deginančią aistrą. Anrietė vėl virto ponia de Morsof ir atitraukė ranką; akyse man sužibo ašaros, ji tai pastebėjo ir, meiliai žvilgtelėjusi, prispaudė delną man prie lūpų.

— Žinokite,— tarė ji,— kad moku už tai ašaromis! Draugystė, trokštanti tokios didelės malonės, labai pavojinga.

Nesusivaldžiau, puoliau priekaištauti, pasakoti, kaip aš kenčiu ir kaip nedaugteprašau paguodos, kad ir toliau tas kančias ištverčiau. Išdrįsau pareikšti, kad mano metų jaunuolio jausmai gali būti ir dvasiški, tačiau dvasia taip pat nėra belytė; kad sugebėsiu mirti, bet nemirsiu sučiaupęs burnos. Ji pertraukė mane, metusi išdidų žvilgsnį, kuris tarsi bylojo: „O mano kelias ar rožėmis klotas?", kaip pasakė kadaise paskutinysis actekų valdovas[24]. Bet aš galbūt klydau. Nuo to laiko, kai prie Frapelio vartų neteisingai ją įtariau geidžiant, kad mūsų laimė pražystų ant kapo, man buvo gėda sutepti jos sielą troškimais, paženklintais brutalios aistros. Čia ji prabilo ir saldžiu lyg medus balsu pasakė, kad negalinti man būti viskuo, kad aš turįs tai žinoti. Klausydamasis šių žodžių, suvokiau, kad, jei nepaklusiu, tarp mudviejų atsivers bedugnė. Nuleidau galvą. Ji kalbėjo toliau, sakė esanti šventai įsitikinusi, kad galinti mane mylėti kaip brolį, neįžeisdama nei Dievo, nei žmonių; kad esą savotiškai saldu stengtis padaryti šį jausmą tikru dieviškos meilės atspindžiu, dieviškos meilės, kuri, pagal jos dorąjį Sen Marteną, yra pasaulio gyvastis. Jei aš negalįs būti jai toks kaip jos žilasis nuodėmklausys, mažiau negu mylimasis, bet daugiau negu brolis, mums reikia skirtis. Ji mokėsianti mirti, aukodama Dievui dar ir šias skaudžias kančias, kurios jai suteiksiančios ašarų ir sielvarto.

— Atidaviau,— tarė ji baigdama,— daugiau, negu privalėjau duoti, ir dabar nieko nebegaliu jums pasiūlyti, esu jau už tai nubausta.

Turėjau ją nuraminti, pažadėti, kad niekad jos neskaudinsiu ir, nors man dvidešimt metų, mylėsiu taip, kaip senukai myli savo jauniausiąjį vaiką.

Rytojaus dieną anksti atėjau į Klošgurdą. Pilkajame Anrietės salone vazose nebebuvo gėlių. Išbėgau tekinas į laukus, vynuogynus, priskyniau gėlių dviem puokštėms, bet, raškydamas gėlę po gėlės, laužydamas jų kotelius prie pat žemės, gėrėdamasis jomis, pagalvojau, kad spalvos ir lapai kupini harmonijos, poezijos, kuri, sužavėjusi žvilgsnį, nušvinta sąmonėje, panašiai kaip muzikinės frazės pažadina tūkstančius prisiminimų mylinčioje ir mylimoje širdyje. Jei spalva — sukomponuota šviesa, ar ji negali turėti prasmės kaip ir įvairūs garsų deriniai? Padedamas Žako ir Madlenos,— mes visi trys džiaugėmės staigmena, kurią slapta ruošėme savo brangiausiajai,— ant paskutinių laiptų pakopų įsitaisiau suskintų gėlių štabo būstinę ir ėmiau dėlioti dvi puokštes, bandydamas išreikšti savo jausmus. Įsivaizduokite gėlių fontaną, siautulingai trykštantį iš dviejų vazų, krintantį kutotomis bangomis; viduryje į viršų kilo mano troškimai, išsakyti baltomis rožėmis ir sidabrinėmis lelijų taurėmis. Šitame gaiviame audinyje švytėjo rugiagėlės, neužmirštuolės, ežeiniai — visos mėlynos gėlės, kurių atspalviai, pasiskolinti iš dangaus mėlynės, taip nuostabiai dera su balta spalva; ar tai ne dviejų nekaltybių simbolis — tos, kuri nieko nežino, ir tos, kuri žino viską — vaiko ir kankinio mintis? Meilė turi savo heraldiką, ir grafienė slapta ją suprato. Ji metė į mane vieną tų skvarbių žvilgsnių, kurie primena ligonio aimaną, išsprūdusią prisilietus prie jo žaizdos: buvo ir susigėdusi, ir kartu susižavėjusi. Koks atlygis man šitas žvilgsnis! Pradžiuginti ją, atgaivinti širdį — kokia paskata! Taigi pritaikiau tėvo Kastelio[25] teoriją meilei, prisiminiau dėl Anrietės mokslą, užmirštą Europoje, kur puslapius, rašomus Rytuose kvapniomis spalvomis, pakeičia rašalinės gėlės. Kaip žavu išreikšti tai, ką jauti, per šias saulės dukteris, seseris gėlių, pražystančių meilės spinduliuose! Netrukus susigyvenau su laukų augmenija kaip žmogus, kurį vėliau sutikau Granljė, buvo susigyvenęs su bitėmis.

Iki mano viešnagės Frapelyje pabaigos du kartus per savaitę aš imdavausi šio kruopštaus poetiško darbo, kuriam atlikti reikėjo visokiausių žolynų, štai kodėl rūpestingai juos tyrinėjau ne tiek kaip botanikas, kiek kaip poetas, domėdamasis labiau jų dvasia negu forma.

Kad aptikčiau kokios nors gėlės augimvietę, nueidavau kartais labai toli — klajojau upės pakrante, kloniais ir landais, ropščiausi ant uolų, rankiodamas mintis šilojynių ir miškų tankmėje. Per šituos pasivaikščiojimus patyriau džiaugsmų, nepažįstamų mokslininkui, skendinčiam apmąstymuose, žemdirbiui, užsiėmusiam savo darbu, amatininkui, pririštam prie miesto, pirkliui, nesitraukiančiam nuo savo prekystalio; užtat pažįstamų kai kuriems eiguliams, medkirčiams, svajotojams. Gamtoje yra reginių, kurių prasmė neaprėpiama ir kurie iškyla iki didžiausių dorovinių vertybių lygio. Tai ir žydintis šilojas, aptaškytas rasos briliantais, kuriuose žaidžia saulė — visata, džiuginanti laiku mestą žvilgsnį. Tai ir miško kampelis, apsuptas irstančių uolų, išmargintas smėlio salelėm, nuklotas samanomis, apaugęs kadugiais, kampelis, kur aidi šaižus peslio klyksmas, kur jūs pajuntate kažką svetimo, atšiauraus, kur jus apima baimė. Tai ir saulės įkaitinti landai, pliki, akmenuoti, stačiais šlaitais ir dykumų horizontu, landai, kur radau iškilnią vienišą gėlę — anemoną violetinio šilko vainiklapiu ir auksiniais kuokeliais — jaudinantį mano baltos dievaitės, tokios vienišos savo slėnyje, paveikslą! Tai ir didžiulės kūdros, kurių paviršių gamta kaipmat nubarsto žaliomis dėmėmis, tai lyg tarpinis pasaulis tarp augmenijos ir gyvūnijos, kur gyvybė atsiranda per keletą dienų, kur augalai ir vabzdžiai plūduriuoja sakytum dangaus kūnai eteryje! Tai ir trobelė su savo daržu, kopūstų lysvėmis, vynuogynu, pinučių tvora, pakibusi virš duburio skurdžių rugių jūroje,— dažno kuklaus gyvenimo simbolis! Tai ir ilgas miško takas tartum kokia katedros nava, medžiai stovi čia it pilioriai, jų susipynusios šakos lyg skliauto arkos; toli, tako gale, pro lapus matyti laukymė, kur žaidžia šviesa ir šešėliai arba raudonuoja saulėlydžio atšvaitai, ir jūs regite tarsi spalvotus vitražus presbiterijoje, pilnoje giedančių paukščių. Paskui iš šitų vėsių ir tankių miškų jūs patenkate į kreidinį pūdymą, kur per įkaitusias samanas čežėdami į savo slėptuves šliaužia sotūs žalčiai, iškėlę grakščias mažas galvutes. Apšvieskite šituos paveikslus saulės spindulių srautais, srūvančiais gaiviomis bangomis, arba nuklokite pilkų debesų drobulėm, raukšlėtom nelyginant senio kakta, arba nudažykite šaltais švelniai oranžinio dangaus tonais su melsvais rėžiais; paskui sukluskite ir nerimastingoje tyloje išgirsite žodžiais nenusakomas melodijas. Rugsėjo ir spalio mėnesiais kiekvienai puokštei suskinti aš sugaišdavau, braidydamas po laukus, ne mažiau kaip tris valandas, taip žavėjausi — atlapa, apsalusia širdimi kaip tikras poetas — šiomis netvariomis alegorijomis, kur įžiūrėjau prieštaringiau-

sias žmogaus gyvenimo fazes,— tie didingi reginiai dar ir dabar iškyla mano atmintyje. Šiandien kartu su šitais nuostabiais vaizdais aš menu sielą, kurią jaučiau tuomet visur gamtoje. Vis dar regiu, kaip balta jos valdovės suknelė banguoja per skynimus, plaikstosi vejoje ir kaip iš kiekvienos žiedo taurės, slepiančios daugybę apsvaigusių meile kuokelių, it pažadėtas vaisius išnyra mintis.

Joks meilės prisipažinimas, joks beprotiškos aistros įrodymas neveikė taip stipriai kaip šitos gėlių simfonijos; kad jas sukurtų, mano apviltas geismas turėjo padėti pastangų, prilygstančių Bethoveno pastangoms, išreikštoms natomis; skvarbus žvilgsnis į save, įstabus skrydis į dangų. Išvydusi mano puokštes, ponia de Morsof būdavo tik Anrietė. Neatitraukdavo nuo jų akių, grožėdavosi, stengdavosi įspėti kiekvieną mintį, kurią buvau į jas įdėjęs, kai, priimdama šią dovaną, pakeldavo galvą nuo siuvinėjimo rėmelių ir sakydavo:

— Dieve mano, kaip gražu!

Jūs suprasite, kokia žavinga buvo ta gėlių kalba, smulkiai susipažinusi su viena puokšte, kaip perskaičiusi vieną eilėraščio fragmentą suprastumėte visą Saadi[26] poeziją. Ar teko jums kada nors gegužės mėnesį užuosti pievose tą aromatą, kuris sužadina kiekvienam gyvam padarui svaigų norą poruotis, aromatą, kuris veikia jus taip, kad plaukdamas laiveliu panardinate rankas į vandenį, leidžiate vėjui žaisti plaukuose, o jūsų mintys suveša tarsi miško atvašynai? Pats galingiausias šios slaptos harmonijos pradas yra smulki žolelė, kvapnioji gardūnytė. Štai kodėl nė vienam, kuris laikys ją šalia savęs, tai nesibaigs geruoju. Įdėkite į puokštę jos smailių it ašmenys lapų, žvilgančių ir ruožuotų kaip suknelė baltais ir žaliais dryželiais, ir neišsenkamo aromato dvelksmas išjudins jūsų širdies gelmėse rožių pumpurus, kuriems neleidžia pražysti drovumas. Įsivaizduokite aplink platų porceliano vazos gurklį tankų vainiką vien baltų šilokų, augančių Turenės vynuogynuose; jie šiek tiek panašūs į geidžiamas formas, į susirangiusį nuolankios vergės kūną. Iš šito apvado spiralėmis kyla vijokliai baltais varpeliais, rausvo dirvenio stiebai pramaišiui su vienu kitu paparčiu, su vienu kitu ąžuolo ūgliu nuostabiai spalvingais blizgančiais lapeliais; visi jie svyra nuolankiai kaip gluosniai svyruokliai, baikščiai kažko maldaudami. Virš jų — plonyčiai žydintys plaušeliai purpurinės ašarėlės, kuri, be perstojo tirtėdama, gausiai barsto savo gelsvas žiedadulkes; snieguotos pievų ir vandenų lendrūnų piramidės, žali smilgų plaukai, plunksnuotos smailios viksvos; violetiniai lūkesčiai, kuriais vainikuojamos pirmosios svajonės, kurie išsiskiria pil-

kame linų fone, kur šviesa nutvieskia žydinčius žolynus. Dar aukščiau — keletas bengalinių rožių tarp putotų laukinių morkų nėrinių, asiūklio plunksnos, krunės kuokštai, laukinio builio skėčiai, šviesūs nunokusios raganės plaukai, žavūs balti kaip pienas kryželiai, kraujažolės skydukai, išsišakoję žvirbliarūtės kotai su rausvai juodais žiedais, vynmedžio ūsai, išsiklaipę sausmedžio stiebeliai,— žodžiu, visa, kuo pasižymi padūkiausi ir įnoringiausi tų naivių augmenų liepsnos liežuviai, trigubi geluonys, dantyti it ietys lapai, išsiraičiusios šakelės nelyginant potroškiai, susimaizgę sielos gelmėse. Iš šito siautulingo meilės sūkurio šauna į viršų nuostabi pilnavidurė aguona su savo jau besiveriančiomis galvutėmis, tviskėdama gaisro žiežirbomis virš jazminų žvaigždučių ir tolydinio žiedadulkių lietaus debesio, kuris mirga ore, atspindėdamas šviesą savo tūkstančiuose žybčiojančių dalelyčių! Ar yra moteris, kuri, apsvaigusi nuo Afroditės aromato, skleidžiamo gardūnytės, nesuprastų šitos nuolankių minčių liūties, šito skaistaus jausmo, trikdomo nesutramdomų šuorų, ir šito liepsningo meilės geismo, reikalaujančio laimės, kuri vis atmetama, nors dėl jos kyla ir kyla į kovą slopinama, nepavargstanti amžina aistra? Pastatykite šitą prisipažinimą ant lango, kad išryškėtų naujos detalės, švelnūs kontrastai, arabeskos, kad susijaudinusi valdovė pamatytų ten puošniau prasiskleidusią gėlę, nuo kurios krinta ašara; ji bus tada beveik pasirengusi atsiduoti, nebent prie bedugnės krašto ją sulaikytų angelas sargas ar jos vaiko balsas. Ką mes aukojame Dievui? Kvapus, šviesą, giesmes — tyriausias mūsų prigimties apraiškas. Bet ar nebuvo visa, ką mes aukojame Dievui, paaukota meilei šioje švytinčioje gėlių poemoje, kuri be perstojo šnabždėjo savo melodijas širdžiai, globstydama slaptus geismus, neišreikštas viltis, lūkesčius, sutviskančius ir užgęstančius kaip voratinklių gijos karštą naktį?

Šie nekalti džiaugsmai padėjo mums apgaudinėti prigimtį, įjaudrintą ilgos akistatos su mylimu asmeniu, įjaudrintą žvilgsnių, kurie džiūgauja, savo spinduliais skverbdamiesi į stebimų formų gelmes. Man,— nedrįstu sakyti jai,— šie džiaugsmai buvo tarsi tie plyšiai, pro kuriuos trykšta vanduo, įkalintas nepralaužiamoje užtvankoje, jų dėka, atiduodant duoklę būtinybei, dažnai išvengiama nelaimės. Kova su savimi mirtinai išsekina, ir tik vienas kitas trupinėlis, nukritęs iš dangaus,— mana, atsiųsta keliauninkui tarp Dano[27] ir Saharos,— padeda žmogui atsigauti. Ir vis dėlto aš dažnai užklupdavau Anrietę įsižiūrėjusią į šias puokštes: ji sėdėdavo bejėgiškai nuleistomis rankomis, nugrimzdusi į tas audringas svajas, kai nuo sukilusių

minčių kilnojasi krūtinė, užkaista veidai, kai mintys ritasi bangomis, trykšta putodamos, grasina ir atslūgusios palieka dirglų nuovargio jausmą. Vėliau aš jau niekam niekad neskyniau puokščių! Susikūrę šitą mums suprantamą kalbą, mes pajutome pasitenkinimą, panašų į tą, kurį patiria vergas, apgaudinėdamas šeimininką.

Ir iki to mėnesio pabaigos, kartais, skubėdamas per sodus, pastebėdavau Anrietės veidą svetainės lange; bet, kai įžengdavau į vidų, ji sėdėdavo prie siuvinėjimo rėmelių. Jei neateidavau įprastinę valandą, nors mes niekad nebuvome jos sutarę, regėdavau kartais jos baltą siluetą šmėkščiojant po terasą; o kai ją čia užklupdavau, ji sakydavo:

— Išėjau jūsų pasitikti. Argi nereikia palepinti savo paskutinio vaiko?

Žiauriosios triktrako partijos su grafu nutrūko. Naujai atgautos žemės teikė ponui de Morsofui nemaža rūpesčio — teko daug važinėti, tvirtinti nuosavybės aktus, tikrinti juos, žymėti ribas, matuoti žemes, davinėti įsakymus, prižiūrėti laukų darbus, aptartus abiejų su žmona ir reikalaujančius šeimininko akies. Aš ir grafienė dažnai lankydavome jį naujosiose valdose kartu su vaikais, kurie visą kelią vaikydavosi vabzdžius ir drugelius, skindavo puokštes, arba, tikriau pasakius, gėlių gabanas. Vaikščioti su mylima moterimi, vesti ją po ranka, parinkti jai kelią,— šių beribių džiaugsmų gali užtekti visam gyvenimui. Kokie nuoširdūs būdavo mūsų pokalbiai! Išeidavome vieni, grįždavome su generolu — taip mes su švelnia pašaipa pravardžiuodavome grafą, kai jis būdavo gerai nusiteikęs. Šita kelionė, tokia skirtinga ten ir atgal, teikdavo mums dar didesnį malonumą savo kontrastais, kurių paslaptį težino širdis, negalinti susijungti su kita širdimi. Kai grįždavome namo, mūsų laimė — žvilgsnis, rankų spaudimas — būdavo atmiešta nerimu. Žodžiai, tokie nerūpestingi einant iš namų, grįžtant atgalios įgaudavo slėpiningą prasmę, kai vienas iš mūsų rasdavo po trumputės pauzės atsakymą į kokį klastingą klausimą arba kai pradėtas pokalbis vykdavo toliau ta mįslinga forma, kuriai taip tinka mūsų kalba ir kuria taip sumaniai naudojasi moterys. Kas nežino, kaip malonu šitaip bendrauti tarsi kokioje nepažįstamoje sferoje, kur sielos atsiskiria nuo minios ir susijungia nepaisydamos įprastų dėsnių? Vieną dieną man sukilo beprotiška viltis, beje, tuoj pat išsisklaidžiusi, kai grafui paklausus, apie ką mes kalbėjomės, Anrietė atsakė dviprasmišku sakiniu, kuriuo jis pasitenkino. Šitas nekaltas pokštas pralinksmino Madleną, bet motina paraudo

ir, griežtai žvilgtelėjusi į mane, leido suprasti, kad gali atimti iš manęs savo sielą, kaip neseniai atėmė ranką, nes nori likti nepriekaištinga žmona. Bet šita grynai dvasinė sąjunga buvo tokia patraukli, jog rytojaus dieną mes vėl elgėmės kaip anksčiau.

Ir taip bėgo valandos, dienos, savaitės, kupinos vis iš naujo atgimstančių džiaugsmų. Atėjo vynuogių skynimo metas, tikra šventė Turenėje. Į rugsėjo pabaigą saulė ne tokia karšta kaip per javapjūtę, ir laukuose galima dirbti nesibaiminant nei nudegimo, nei nuovargio. Skinti kekes lengviau negu kirsti javus. Visos vynuogės prisirpusios. Javapjūtė baigta, duona atpigo, ir ši gausa neša laimę. Pripildžius klojimus ir rūsius paruošus naujam vynui, išsisklaidė pagaliau nerimas, kaip baigsis laukų darbai, į kuriuos įdedama tiek pinigų, kiek ir prakaito. Tat vynuogių raškymas yra tarsi linksmas desertas po derliaus puotos; ir dangus Turenėje, kur rudenys esti nuostabūs, visada šypsosi tomis dienomis. Šitame svetingame krašte šeimininkai maitina vynuogių raškytojus savo namuose. Tiems varguoliams tai vienintelė proga per metus sočiai ir gardžiai pavalgyti, jie brangina šią progą, kaip vaikai patriarchalinėse šeimose brangina vardinių vaišes. Todėl jie būriu traukia į namus, kur šeimininkai nešykšti valgio. Taigi namai pilni žmonių ir maisto. Vyno spaustuvai dirba be perstojo. Atrodo, viskas virte verda — ten ir atgal siuva kubiliai, tarška vežimai su besijuokiančiomis merginomis, su žmonėmis, kurie, gaudami geresnį atlygį negu kitu metų laiku, kur buvę nebuvę traukia dainą. Beje, štai dar kita džiaugsmo priežastis — dingsta ribos tarp luomų: moterys, vaikai, šeimininkai, tarnai,— visi to nuostabaus raškymo dalyviai. Dėl šių įvairių aplinkybių tomis paskutinėmis gražiomis rudens dienomis pas mus nuo amžių viešpatauja linksmybė, kurią prisiminęs Rablė suteikė savo didžiajam kūriniui bakchanališką formą. Žakas ir Madlena, amžini ligoniai, niekada nebuvo skynę vynuogių; aš taip pat, ir vaikai šokinėjo iš džiaugsmo matydami, kad aš susijaudinęs kaip ir jie; grafienė pažadėjo palaikyti mums draugiją. Pirmiausia nukakome į Vileno miestelį, kur pinamos tureniškos pintinės, ir užsisakėme keletą pačių gražiausių; turėjome keturiese nuraškyti kelias eiles, paliktas mūsų žirklėms; bet buvo susitarta, kad dirbdami per daug uogų nevalgysime. Valgyti didžiąsias Turenės vynuoges tiesiai nuo krūmo buvo taip įstabu, jog paskui nė žiūrėti nežiūrėjome į gražiausias kekes ant stalo. Žakas liepė man duoti žodį, kad atsisakysiu kitų kvietimų ir skinsiu vynuoges tik Klošgurde. Dar niekad šituodu padarėliai, paprastai liguisti ir išblyškę, nebuvo tokie žvalūs,

įraudę, tokie judrūs ir guvūs kaip tą rytą. Jie nerūpestingai čiauškėjo, zujo šen ir ten, lakstė, bėgiojo be jokio reikalo; regis, nesitvėrė savo kailyje, trykšdami energija kaip visi kiti vaikai; ponai de Morsofai niekad nebuvo jų tokių matę. Su jais ir aš pasidariau vaiku, gal net didesniu vaiku negu jie, nes taip pat tikėjausi savo pjūties. Nepaprastai gražiu oru patraukėme vynuogynų link ir ten išbuvome visą pusdienį. Kaip mes rungtyniavome, kas suras gražiausią kekę, kas greičiau priskins pintinę! Tolydžio su kiekviena nuskinta keke bėgiojome nuo vynuogienojų pas ponią de Morsof. Ji pratrūko sveiku jaunatvišku juoku, kai, priėjęs įkandin Madlenos su savo pintine, paklausiau kaip ji:

— O mano, mamyte?

Ji atsakė:

— Žiūrėk, nesušilk, vaikeli!

Paskui, pabraukusi ranka per kaklą ir plaukus, plekštelėjo man per skruostą ir pridūrė:

— Bet juk tu visas šlapias!

Tą vienintelį kartą išgirdau tokią lipšnią gaidą jos balse ir žodį „tu“, kurį taria vienas kitam įsimylėjėliai. Žiūrėjau į dailias gudobelių ir gervuogių gyvatvores, aplipusias raudonomis uogomis; klausiausi, kaip šūkčioja vaikai, mačiau būrį moterų, skinančių vynuoges, vežimą, prikrautą statinių, ir vyrus su pintinėmis ant pečių!.. Ak, viskas įstrigo man atmintin, viskas, net jaunas migdolmedis, po kuriuo ji sėdėjo,— gaivi, išraudusi, linksma, išskleidusi savo skėtį. Paskui įnikau skinti kekes, dėti į pintinę, priskynęs nešiau išpilti į statinę uoliai, tyliai, atkakliai, žengdamas lėtu ir lygiu žingsniu, netrukdančiu mano sielai laisvai skrajoti. Mėgavausi ta nenusakoma palaima, kurią teikia fizinis darbas; nukreipdamas gyvenimą tam tikra vaga, jis tramdo aistras, grasinančias, jei ne šitas mechaniškas judėjimas, viską paleisti pelenais. Sužinojau, kaip išmintinga dirbti monotonišką darbą, perpratau vienuolyno reglamento prasmę.

Pirmą kartą po ilgesnio laiko grafas nebuvo nei apniukęs, nei įtūžęs. Jis džiugia širdimi žiūrėjo į sūnų, būsimąjį kunigaikštį de Lenonkurą-Morsofą — sveiką, kaip iš pieno plaukusį, rausvą, išsitepusį vynuogėmis. Kadangi tai buvo paskutinė raškymo diena, generolas pažadėjo vakare priešais Klošgurdą surengti šokius Burbonų sugrįžimo garbei; šventėje turėjo dalyvauti visi. Grįžtant namo, grafienė įsikibo man į parankę; atsirėmė į mane taip, kad savo širdimi pajus-

čiau, kokia kupina jos širdis; taip daro motina, norėdama pasidalinti savo džiaugsmu su kūdikiu.

— Jūs nešate mums laimę! — šnabžtelėjo ji man į ausį.

Man, žinančiam apie jos nemigo naktis, ankstesnio gyvenimo nerimą, kai viskas, nors ją laimino Dievo ranka, buvo bergždžia ir vargino, šitas sakinys, ištartas jai būdingu raiškiu balsu, žadino tokį džiaugsmą, kokio vėliau nesugebėjo man suteikti jokia moteris.

— Nutrūko liūdna mano dienų monotonija, gyvenimas darosi gražus, žada man viltį,— pridūrė ji patylėjusi.— Ak, nepalikite manęs! Gerbkite nekaltus mano prietarus! Būkite man vyresniu sūnumi, kuris tampa savo brolių apvaizda!

Čia, Natali, nėra nieko sentimentalaus: kad išmatuotum begalinį jausmų gylį, turi dar jaunystėje nuleisti svambalą į tuos didžiuosius ežerus, kurių pakrantėje gyveni. Daugelio žmonių aistros panašios į lavos srautus, tekančius tarp išdžiūvusių krantų, tačiau ar nėra sielų, kur aistra, sutramdyta neįveikiamų kliūčių, pripildo ugnikalnio kraterį tyro vandens?

Mūsų laukė dar viena panaši šventė. Ponia de Morsof norėjo pripratinti vaikus prie gyvenimo tikrovės ir parodyti, kiek reikia išlieti prakaito, norint užsidirbti pinigų; todėl sugalvojo jiems atiduoti pajamas, priklausančias žemės ūkyje nuo atsitiktinumo: Žakui atiteko riešutų derlius, Madlenai — kaštainių. Po keleto dienų prasidėjo kaštainių, o paskui ir riešutų skynimas. Mušti kaštainius kartimis, klausytis, kaip kieti jų kevalai pasišokinėdami bumpsi į matinį sausą dirvos aksomą, nes kaštainiai paprastai auga skurdžioje dirvoje; stebėti, su kokia oria ir rimta mina apžiūrinėja kaštainių krūvas mergytė, įkainodama jų vertę,— jai tai reiškė malonumus, dėl kurių nereikės atsiskaitinėti tėvams; girdėti, kaip ją sveikina tarnaitė Manetė, vienintelė būtybė, padėjusi grafienei auginti vaikus; mokytis iš šio reginio, kiek įdeda vargo tas, kas nori nuimti bent menkiausią derlių, taip dažnai žūstantį nuo klimato permainų,— tai buvo paveikslas, kuriame naivus vaikiškas džiaugsmas tamsių rudenėjančių spalvų fone atrodė žavus. Madlena turėjo savo aruodą, panorau pasižiūrėti, kaip ji ten krauna savo rudą lobį, ir pasidžiaugti kartu su ja. Dar šiandien krūpčioju prisiminęs, su kokiu trenksmu biro iš pintinių kaštainiai ir riedėjo gelsva plūktine pašukų ir žemių asla. Dalį derliaus paimdavo namų ūkiui grafas; nuomininkai, tarnai ir kiekvienas apylinkės gyventojas siųsdavo pirkėjų Meilutei — šiuo draugišku epitetu mūsų krašte kaimie-

čiai mielai kreipiasi net į svetimus žmones, bet jis, atrodo, priklausė išimtinai Madlenai.

Žakui skinti riešutus sekėsi nebe taip gerai, nes keletą dienų lijo; bet aš jį nuraminau, pataręs juos palaikyti ir parduoti truputėlį vėliau. Iš pono de Šeselio sužinojau, kad riešutai beveik neužderėjo Bremone, Ambuaze ir Vuvrė. O visa Turenė gausiai vartoja riešutų aliejų. Žakas galėjo gauti mažiausiai keturiasdešimt sū nuo kiekvieno riešutmedžio, o turėjo jų du šimtus, taigi suma nemaža. Vaikas geidavo nusipirkti jojimo kostiumą. Jo noras sukėlė šeimoje ginčų, tėvas liepė pamąstyti, nes pajamos nepastovios ir būtina sukaupti atsargų tiems metams, kai medžiai neves, jei nori užsitikrinti vidutinį pelną. Grafienė tylėjo, ir aš supratau, kas dedasi jos širdyje: ji džiaugėsi, kad Žakas klausosi tėvo, kad tėvas įgauna tą šventumo aureolę, kurios jam trūko, įgauna jos sugalvoto prakilnaus melo dėka. Ar nesakiau jums, aprašinėdamas šitą moterį, kad šios žemės kalba neįmanu perteikti jos bruožų ir dvasios? Kai esi šitokių scenų liudytoju, siela mėgaujasi jų neanalizuodama; bet kaip jos vėliau išryškėja niūriame audringo gyvenimo fone! Sutviska tarsi briliantai minčių ir apgailestavimų įtvare, apgailestavimų, ištirpusių žlugusios laimės prisiminimuose! Kodėl labiau negu gražiausi Graikijos ir Šventosios Žemės vietovardžiai mane jaudina dviejų dvarų pavadinimai — Kasinos ir Retorjeros, kuriuos įsigijo ponai de Morsofai ir kuriais jie taip rūpinosi? „Kas myli, tegul pasako!“ — sušuko Lafontenas. Šie vardai it stebuklingi burtažodžiai, vartojami spiritistų, išaiškina man apžavų galią, žadina amžinai užmigusius šešėlius, kurie tuoj pat išnyra iš nežinios ir kalbasi su manimi, grąžina mane į tą palaimingą slėnį, sukuria dangų ir kraštovaizdį; bet ar šis praeities sugrįžimo stebuklas nuolatos nevyksta dvasinio pasaulio sferoje? Tad nesistebėkite, kad pasakoju tokius kasdienius įvykius. Mažiausios šito paprasto ir beveik pilko gyvenimo smulkmenos buvo tarsi kokie saitai, pažiūrėti silpni, bet kuriais aš glaudžiai susirišau su grafiene.

Rūpestis dėl vaikų ateities teikė grafienei tiek pat sielvarto, kiek ir jų silpna sveikata. Netrukus supratau, kad ji sakė teisybę apie slaptą savo vaidmenį namų ūkio reikaluose, kuriuos ėmiau pamažu suvokti, gavęs apie šį kraštą smulkesnės informacijos, kurią privalo žinoti valstybės vyras. Po dešimt metų trukusių pastangų ponia de Morsof pakeitė ūkininkavimo sistemą: „suketvirčiavo“ savo žemes, kaip sakoma šiame krašte, kalbant apie naująjį ūkininkavimo būdą, pagal kurį žemdirbiai sėja kviečius tik kas ketveri metai, kad kiekvie-

nais metais žemė duotų kokį nors derlių. Norint įveikti kaimiečių užsispyrimą, reikėjo nutraukti sutartis, padalinti valdas į keturias didžiules vienstėdijas ir išnuomoti *iš pusės*, kaip būdinga Turenei ir gretimoms sritims. Savininkas padoriems valstiečiams išnuomoja gyvenamą namą, ūkinius pastatus ir duoda sėklos, o tie paskui su juo dalijasi žemdirbystės išlaidomis ir derliumi. Šias dalybas prižiūri prievaizdas, žmogus, įpareigotas atsiimti dalį, priklausančią savininkui,— tai brangiai atsieinanti sistema, jos sudėtinga atskaitomybė keičiasi sulig kiekviena dalijamo derliaus rūšimi. Grafienė įkalbėjo poną de Morsofą ūkininkauti penktoje viensėdijoje, kurią sudarė sau pasiliktos žemės aplink Klošgurdą, tiek dėl to, kad surastų jam užsiėmimą, tiek dėl to, kad akivaizdžiais faktais įrodytų savo pusininkams, koks geras naujasis ūkininkavimo būdas. Puikiai vadovaudama žemdirbystės darbams, ji pamažu atkakliai kaip moteris perstatė dvi savo viensėdijas pagal Artua ir Flandrijos ūkių pavyzdį. Nesunku įspėti jos tikslą. Pasibaigus šiai nuomai iš pusės, grafienė norėjo iš kitų keturių viensėdijų sukurti du gražius ūkius ir išnuomoti už pinigus veikliems ir protingiems žmonėms, kad būtų paprasčiau atsiskaityti su nuomininkais. Bijodama mirti pirmoji, ji stengėsi, kad, renkant pajamas, grafui nekiltų jokių sunkumų ir kad vaikams palikto turto nepaleistų vėjais koks nors neišmanėlis. Šiuo metu vaismedžiai, sodinti prieš dešimtį metų, vedė puikų derlių. Suaugo gyvatvorės, saugančios valdas nuo bet kokių galimų pretenzijų. Vešėjo tuopos, guobos ir kiti medžiai. Su naujai įgytais dvarais ir visur įvedus naują ūkininkavimo sistemą Klošgurdo žemės, padalintos į keturias didžiules viensėdijas, kurių dvi dar reikėjo pastatyti, galėjo duoti kasmet šešiolika tūkstančių ekiu pelno, po keturis tūkstančius kiekviena ferma, neskaičiuojant vynuogyno, dviejų šimtų arpanų prie jo prieinančio miško ir pavyzdinio ūkio. Keliai iš šitų keturių viensėdijų turėjo susibėgti į plačią alėją, kuri Klošgurdą tiesia linija sujungtų su Šinono keliu. Nuo šitos alėjos iki Tūro buvo tik penkios mylios, todėl nuomininkų tikriausiai netrūks, ypač dabar, kai visi ėmė kalbėti apie grafo įvestas naujoves, jų sėkmę ir padidėjusį jo žemių derlingumą. Į abu nusipirktus dvarus ji norėjo įdėti po kokį penkiolika tūkstančių frankų ir dvarininkų namus paversti dviem didelėmis fermomis; paūkininkavusi jose metus dvejus, galėtų pelningai jas išnuomoti, pasiųsti ten ūkvedžiu Martino, geriausią, sąžiningiausią savo prievaizdą, kuris turėjo likti be darbo, nes baigėsi jos keturių viensėdijų nuomos iš pusės terminas ir atėjo metas sujungti jas į du ūkius ir išnuomoti už

pinigus. Dėl grafienės sumanymų, tokių paprastų, bet sudėtingų dėl to, kad reikėjo išleisti trisdešimt kelis tūkstančius frankų, šiuo metu ėjo ilgi ginčai tarp jos ir grafo; tai buvo baisūs barniai, kuriuos ištverti jai padėjo tik mintis apie vaikų ateitį. Širdis jai sudrebėdavo pagalvojus: „Kas atsitiktų, jei mirčiau rytoj?“ Tik švelnios ir taikios sielos, tos, kurios nemoka pykti, tos, kurios stengiasi skleisti aplinkui save gilią vidinę ramybę, tik tos sielos žino, kiek jėgų reikia šiai kovai, kokiom milžiniškom bangom kraujas užlieja širdį, prieš stojant į mūšį, ir koks nuovargis apima žmogų, pralaimėjus šią kovą. Dabar, kai jos vaikai buvo jau nebe tokie nugeibę, liesi, kai jie pažvalėjo, atsigavę per vaisių sezoną; dabar, kai ji su ašaromis akyse stebėjo, kaip jie žaidžia, jausdama pasitenkinimą, teikiantį jai naujų jėgų ir gaivinantį širdį, vargšė moteris tapo savo užgaulaus ginčininko kandžios pajuokos ir skaudžių išpuolių taikiniu. Grafas, išgąsdintas šių pokyčių, su buku užsispyrimu neigė jų privalumus ir galimybę juos įgyvendinti. Į svarius argumentus atsakinėjo prieštaraudamas kaip vaikas, kuris abejoja saulės poveikiu derliui vasarą. Nugalėjo grafienė. Sveiko proto pergalė prieš beprotystę apmaldė žaizdų skausmą, ji užmiršo nuoskaudas. Tą dieną ji pasiūlė nueiti į Kasiną ir Retorjerą, kur reikėjo aptarti, ką ir kaip statyti. Grafas žingsniavo vienas priešakyje, mus nuo jo skyrė vaikai, o mes lėtai žengėme iš paskos; ji kalbėjo švelniu ir tyliu balsu, ir jos žodžiai šnarėjo it mažos bangelės, atsimušdamos į smulkų pajūrio smėlį.

Sakė man, kad sėkme neabejojanti. Vienas energingas žmogus, paštininkas, Manetės giminaitis, sumanęs atidaryti kontorą, kuri konkuruotų su pervežimo tarnyba tarp Tūro ir Šinono; jis norįs įsigyti didelį ūkį prie šio kelio. Turįs didelę šeimą: vyriausias sūnus pervežinėtų keleivius, antrasis — krovinius; tėvas, įsikūręs La Rableji, pusiaukelėje tarp Tūro ir Šinono, viename iš tų ūkių, kuriuos jie ketiną išnuomoti, rūpintųsi arklių pamaina ir dirbtų žemę, tręšdamas ją mėšlu iš savo arklidžių. Antrąjį ūkį, La Bodą, tą, kuris už kelių žingsnių nuo Klošgurdo, jau siūląsis paimti vienas iš keturių ankstesnių nuomotojų, sąžiningas, protingas, veiklus vyras, įvertinęs naujosios žemdirbystės privalumus. Na, o Kasinos ir Retorjeros žemės geriausios krašte; kai ten būsią pastatyti nauji trobesiai ir žemė duosianti gausų derlių, užteksią paskelbti apie tai Tūre. Taigi po dvejų metų pajamos iš Klošgurdo sieksiančios dvidešimt keturis tūkstančius frankų; La Gravelotė, toji ferma Mene, kurią atgavo ponas de Morsofas, ką tik išnuomota už septynis tūkstančius frankų devyneriems metams;

brigados generolo pensija — keturi tūkstančiai frankų; nors šitos pajamos dar ne kažin koks turtas, bet gyventi jau galima pasiturimai; vėliau, įvedus kitas žemdirbystės naujoves, ji galbūt galėsianti išvykti į Paryžių ir prižiūrėti Žako auklėjimą, tai yra po dvejų metų, kai sustiprėsianti būsimo įpėdinio sveikata.

Kokiu drebančiu balsu ji ištarė žodį „Paryžius!" Šis sumanymas buvo susijęs ir su manim, ji norėjo išsiskirti su draugu kuo trumpesniam laikui. Išgirdęs šiuos žodžius, aš užsidegiau, pasakiau, kad ji manęs nepažįstanti; kad slapčia nuo jos jau nusprendžiau dirbti dieną ir naktį, baigti mokslą ir tapti Žako mokytoju, nes nepakenčiu minties, kad jos namuose atsiras kažkoks kitas jaunuolis. Išklausiusi šiuos žodžius, ji surimtėjo.

— Ne, Feliksai,— tarė,— šitai neįmanoma, kaip neįmanoma jums būti kunigu. Jūs iki sielos gelmių sujaudinote motiną, tačiau moteris jus myli per daug nuoširdžiai — ji neleis, kad taptumėte savo prieraišumo auka. Už šį pasiaukojimą reikėtų sumokėti neišvengiamo pažeminimo kainą, ir aš niekuo pagelbėti negalėčiau. O ne! Nenoriu jums pakenkti! Jūs, vikontas de Vandenesas, namų mokytojas? Jūs, kurio iškilnus devizas skelbia: „Nenupirksite!" Net jei vadintumėtės Rišeljė, amžinai pražudytumėte savo gyvenimą. Jūsų šeimai tai būtų didžiausias sielvartas. Brangus bičiuli, jūs nežinote, koks įžūlus gali būti tokios moters kaip mano motina globėjiškas žvilgsnis, kaip ji geba pažeminti vienu žodžiu, kiek parodyti paniekos pasisveikinimu.

— Kas man aukštuomenės žmonės, jeigu jūs mane mylite?

Ji apsimetė neišgirdusi ir kalbėjo toliau:

— Mano tėvas puikus žmogus ir pasiruošęs patenkinti kiekvieną mano prašymą, tačiau neatleistų jums už neteisingai pasirinktą padėtį aukštuomenėje ir atsisakytų jus globoti. Nenorėčiau, kad būtumėte net sosto įpėdinio mokytoju! Susitaikykite su tokia visuomene, kokia ji yra, nedarykite klaidų. Brangusis bičiuli, šitas neprotingas pasiūlymas...

— Padiktuotas meilės,— šnibžtelėjau.

— Ne, gailesčio,— atsakė ji, vos sulaikydama ašaras,— ši beprotiška mintis pasako man viską apie jūsų būdą: jūsų širdis pridarys jums gyvenime rūpesčių. Reikalauju nuo šiol teisės kai ko jus pamokyti; leiskite man, kaip moteriai, kartais spręsti už jus. Taip, iš savo Klošgurdo glūdumos aš noriu stebėti — nebyli ir susižavėjusi — jūsų pergales. O dėl mokytojo nesirūpinkite, surasime kokį šaunų seną kunigą, kokį mokytoją eksjėzuitą, ir mano tėvas su mielu noru paskirs pi-

nigų auklėti vaikui, kuris vadinsis jo pavarde. Žakas — mano pasididžiavimas. Jam jau vienuolika metų,— pridūrė ji patylėjusi.— Bet kaip ir jūs atrodo jaunesnis: pirmąkart pamačiusi, daviau jums trylika metų.

Atėjome į Kasiną, kur Žakas, Madlena ir aš sekiojome įkandin jos, kaip maži vaikai sekioja įkandin motinos; bet mes jai kliudėme, ir aš, valandėlei atsiskyręs, nuėjau į sodą, kur Martino vyresnysis, sodo sargas, kartu su Martino jaunesniuoju, prievaizdu, apžiūrinėjo, kuriuos medžius kirsti, kuriuos ne; jie tarėsi šiuo reikalu, tarsi tai būtų buvęs jų pačių geras. Supratau tada, kaip labai myli grafienę jos žmonės. Pasidalinau šia mintimi su vargšu padieniu darbininku, kuris, pastatęs koją ant kastuvo ir pasirėmęs ant koto, klausėsi abiejų mokytų pomologijos žinovų.

— O taip, pone,— atsakė jis,— grafienė gera moteris, neriečia nosies kaip visos tos beždžionės iš Azė; joms nusispjaut, tegul žmogus stimpa kaip šuo, bet neprimes nė vieno sū už sieksnį griovio! Tą dieną, kai ši moteris išvažiuos iš mūsų krašto, apsiverks Dievo Motina, ir mes taip pat. Ji žino, kas jai priklauso; bet supranta, kaip mums sunku, ir gailisi mūsų.

Su kokiu malonumu atidaviau šitam žmogui visus pinigus, kuriuos su savim turėjau!

Po keleto dienų Žakas gavo poni; tėvas, puikus jojikas, norėjo, kad sūnus pamažu išmoktų jodamas nepavargti. Už parduotus riešutus vaikui buvo nupirkta graži jojiko apranga. Tą rytą, kai ponas de Morsofas davė pirmą jojimo pamoką sūnui, o nustebusi Madlena šūkčiojo ir šokinėjo vejoje, aplink kurią jojo Žakas, grafienei buvo pirmoji didelė jos motinystės šventė. Žakas, pasipuošęs motinos siuvinėta apykakle, vilkėjo žydrą gelumbės surdutėlį, perjuostą lakuotu diržu, mūvėjo baltomis kelnėmis su kloste, ant galvos turėjo škotišką kepuraitę, iš po kurios sklaistėsi stambios šviesių peleninių plaukų garbanos,— žodžiu, buvo žavus. Visi tarnai susispietė į būrelį, dalindamiesi šia šeimos laime. Jaunasis įpėdinis, jodamas pro šalį, šypsojosi motinai ir narsiai sėdėjo balne. Šis pirmas vyriškumo pasireiškimas,— o juk tas vaikas ne kartą žiūrėjo mirčiai į akis,— viltis, kad jo laukia graži ateitis, kaip bylojo šitas pasijodinėjimas, puiki, graži ir žvali sūnaus išvaizda,— koks nuostabus atlygis! Džiaugėsi atjaunėjęs tėvas, kuris pirmą kartą po ilgo laiko tarpo vėl šypsojosi, laime spindėjo visų šeimynykščių akys, o kai senasis Lenonkurų išjodinėtojas, grįžęs iš Tūro ir pamatęs, kaip vaikas laiko vadeles, šūktelėjo: „Bravo, pone

vikonte!" — ponia de Morsof neištvėrė ir apsipylė ašaromis. Ji, tokia santūri skausme, neįstengė pakelti džiaugsmo dabar, gėrėdamasi sūnumi, šuoliuojančiu ta pačia smėliu barstyta alėja, kur ne sykį, vaikštinėdama su juo saulėje, iš anksto apverkė jo lemtį. Ir tą akimirką ji be jokios sąžinės graužaties atsirėmė man į ranką ir pasakė:

— Jaučiuosi taip, lyg niekad nebūčiau buvusi nelaiminga. Pasilikite pas mus šiandien.

Pamokai pasibaigus, Žakas puolė motinai į glėbį; ji apkabino jį ir laikė prispaudusi prie širdies taip stipriai, kaip tik gali laikyti apimtas džiaugsmo žmogus; bučiniams, glamonėms nebuvo galo. Mudu su Madlena priskynėme gėlių ir sudėjome dvi puikias puokštes, kuriomis papuošėme stalą raitelio garbei. Kai grįžome į svetainę, grafienė kreipėsi į mane:

— Spalio penkioliktoji taps, žinoma, įsimintina diena mūsų šeimai! Žakui tai buvo pirmoji jojimo pamoka, o aš užbaigiau siuvinėti apdangalą krėslui.

— Na štai, Blanša,— nusijuokė grafas,— o aš jums už tai atsilyginsiu.

Jis pasiūlė grafienei ranką ir nusivedė į pirmąjį kiemą, kur stovėjo brikelė, jos tėvo dovana jai; grafas Anglijoje nupirko kinkinį — porą arklių, atgabentų kartu su kunigaikščio de Lenonkuro arkliais. Kol vyko pamoka, senasis išjodinėtojas viską spėjo sutvarkyti pirmajame kieme. Mes išbandėme naująją brikelę, nuvažiavę pasižiūrėti alėjos, kuri turėjo tiesia linija sujungti Klošgurdą su Šinono keliu per naujas neseniai įsigytas valdas. Kai grįžome, grafienė pasakė man su didžiu liūdesiu balse:

— Esu per daug laiminga; laimė man tarytum liga, ji slegia mane, bijau, kad neišsisklaidytų kaip sapnas.

Per daug aistringai mylėjau Anrietę, kad nepavyduliaučiau, o duoti jai nieko negalėjau! Bejėgiško įsiūčio apimtas stengiausi sugalvoti, kaip už ją numirus. Ji paklausė mane, apie ką galvoju, kad mano akys apsiblausė; naiviai prisipažinau, ji susijaudino labiau negu dovaną gavusi ir paglostė man širdį, kai, išsivedusi į priebutį, šnabžtelėjo į ausį:

— Mylėkite mane, kaip mylėjo tetulė, juk taip jūs atiduosite man savo gyvenimą. O jei aš jį priimsiu, ar neliksiu amžina jūsų skolininke? Reikėjo baigti siuvinį,— pridūrė ji grįždama į svetainę, kur aš pabučiavau jai ranką, tarsi atnaujindamas savo priesaiką.— Jūs turbūt

nežinote, Feliksai, kodėl ėmiausi šio begalinio darbo? Vyrams paguoda sielvarte — jų veikla, šurmulys juos išblaško; mes, moterys, neturime sieloje jokio atspirties taško, kai mus užgula skausmas. Kad galėčiau šypsotis vaikams ir vyrui, kamuojama liūdnų vaizdų, suvokiau, jog privalau tvardyti kančią fiziniu darbu. Šitaip gelbėjausi nuo stingulio, kuris apima mus, kai pereikvojame jėgas, taip pat ir nuo staigių egzaltacijos protrūkių. Lygiais laiko tarpais kilnodama ranką, aš liūliavau savo mintį, ir šitas tolygus judesys suteikdavo mano sielai, kurioje griaudėdavo audra, potvynio ir atoslūgio ramybės, malšindavo susijaudinimą. Kiekvienam dygsniui patikėdavau savo paslaptis. Ar suprantate mane? Na štai! Siuvinėdama paskutinį apdangalą krėslui, aš daug galvojau apie jus. Taip, daug, net per daug, mielas bičiuli. Tai, ką jūs įdėdavote į savo puokštes, aš išsakydavau raštais savo siuvinyje.

Pietūs praėjo linksmai. Gavęs puokštę, kurią įteikiau jam vietoj vainiko, Žakas puolė man ant kaklo kaip visi vaikai, pamaloninti dėmesiu. Grafienė apsimetė supykusi ant manęs už tokią neištikimybę; galite įsivaizduoti, kaip žaviai įteikė jai tas mielas vaikas gėles, kurių jinai pavydėjo! Vakare trise,— aš vienas prieš ponus de Morsofus,— sulošėme triktrako partiją, ir grafas buvo nuostabiai nusiteikęs. Pagaliau temstant jie palydėjo mane iki kelio į Frapelį — buvo vienas tų ramių vakarų, kurių harmonija ramdo jausmus: prigesina jų ugnį, užtat jie tampa nuoširdesni. Tai buvo ypatinga diena šios vargšės moters gyvenime, žėrintis taškas, kurį dažnai su meile prisimindavo sunkią valandą. Ir iš tikrųjų jojimo pamokos netrukus virto nesantarvės obuoliu šeimoje. Grafienė ne be pagrindo baiminosi šiurkščių tėvo priekaištų sūnui. Žakas sulyso, aplink gražias mėlynas akis atsirado juodi ratilai; kad neskaudintų motinos, jis bemeilijo kentėti tylomis. Sugalvojau, kaip jam pagelbėti,— patariau kiekvieną sykį, kai grafas supyks, sakyti, kad jis pavargęs; bet šių nekaltų išmonių nepakako; tėvą teko pakeisti senuku išjodinėtoju ir mokinį ne be vaidų plėšte iš jo išplėšti. Vėl kilo šauksmai ir ginčai; amžinų grafo aimanų tema tapo moterų nedėkingumas; dvidešimt kartų per dieną jis badė žmonai akis už brikelę, arklius ir livrėjas. Pagaliau nutiko vienas tų įvykių, kurių nusitveria tokie charakteriai ir ligoniai: išlaidos Kasinoje ir Retorjeroje pasirodė dvigubai didesnės, negu buvo manyta, nes ten sugriuvo niekam tikusios sienos ir grindys. Kažkuris darbininkas, užuot įspėjęs grafienę, apie įvykį neapdairiai pranešė ponui de Morsofui. Taip kilo barnis, prasidėjęs nepiktai, bet po truputį įsiliepsnojęs; grafo

hipochondrija, apmalšusi keletui dienų, tarsi pareikalavo iš vargšės Anrietės atlygio už prarastą laiką.

Tą dieną išėjau iš Frapelio pusę vienuolikos po pusryčių ir patraukiau į Klošgurdą, kur kartu su Madlena turėjau suskinti gėlių puokštę. Mergaitė atnešė ir pastatė ant terasos baliustrados dvi vazas, o aš tuo tarpu basčiausi po sodus ir apylinkes skindamas rudenines gėles, tokias gražias, bet jau taip retai beužtinkamas. Grįžęs iš paskutinio žygio, savo mažosios pagalbininkės rausvu dirželiu ir nėrinių pelerina neberadau, o iš Klošgurdo išgirdau šauksmus.

— Generolas,— pasakė man pro ašaras Madlena, ir jos lūpose šis žodis bylojo apie neapykantą tėvui,— generolas bara mamą, eikite jos ginti.

Skriste užskridau laiptais ir įpuoliau į svetainę; nei grafas, nei jo žmona manęs nepastebėjo. Išgirdęs šaižų bepročio riksmą, uždariau visas duris, paskui sugrįžau. Anrietė buvo balta kaip jos suknelė.

— Niekada neveskite, Feliksai,— šūktelėjo grafas,— nes moters patarėjas — pats velnias; net dorovingiausia iš jų išrastų blogį, jeigu jo nebūtų, visos jos tigrės.

Ir pasipylė beprasmiškiausi samprotavimai. Didžiuodamasis savo ankstesniais protestais, ponas de Morsofas kartojo visas tas nesąmones, kurias paistė kaimiečiai, nepritariantys naujiems žemdirbystės būdams. Teigė, kad jeigu jis būtų tvarkęs Klošgurdą, šiandien būtų dvigubai turtingesnis. Audringai ir įžeidžiai piktžodžiaudamas, keikėsi, šokinėjo nuo baldo prie baldo, stumdė juos, trankė; paskui staiga, užsikirtęs vidury sakinio, imdavo skųstis, kad jam degina kaulų čiulpus arba kad smegenys srūva iš kiaušo kaip pinigai iš kišenės. Žmona jį stumianti į skurdą. Niekšas! Juk iš trisdešimt kelių tūkstančių livrų metinių pajamų, kurias jis gauna, ji atnešė jam daugiau kaip dvidešimt. Kunigaikščio ir kunigaikštienės de Lenonkurų turtai davė daugiau kaip penkiasdešimt tūkstančių metinių pajamų, skiriamų Žakui. Grafienė išdidžiai šypsojosi, pakėlusi akis į dangų.

— Taip, Blanša,— šūktelėjo jis,— jūs mano budelis, žudote mane; aš jums našta!.. Tu nori manęs atsikratyti, tu veidmainė, pabaisa. Ji juokiasi! Ar žinote, Feliksai, ko ji juokiasi?

Tylėjau nuleidęs galvą.

— Šita moteris,— šaukė jis toliau, pats atsakydamas į savo klausimą,— šykšti man bet kokios laimės; ji tiek pat priklauso man, kiek ir jums, o dedasi esanti mano žmona! Vadinasi mano pavarde ir neatlieka nė vienos pareigos, kurią jai uždeda Dievo ir žmonių įstaty-

mai, meluoja ir žmonėms, ir Dievui. Nuolat mane vaiko, kad išsekęs jai duočiau ramybę; aš jai nepatinku, ji nekenčia manęs ir visokiausiomis gudrybėmis stengiasi gyventi skaistybėje; tuo priverstiniu santūrumu ji varo mane iš proto, nes visa tai atsiliepia vargšei mano galvai; žudo mane palengva, o vaidina šventąją; pamanykit, eina komunijos kas mėnesį!

Grafienė gailiai verkė, jausdamasi pažeminta šio žmogaus niekšingumo, ir tekartojo:

— Pone!.. Pone!.. Pone!..

Nors klausydamasis grafo raudau ir dėl jo, ir dėl Anrietės, jo žodžiai nepaprastai mane sukrėtė, nes palietė tuos skaisčius, švelnius jausmus, kurie sudaro, taip sakant, pirmosios meilės esmę.

— Už jos skaistybę moku aš,— sakė grafas.

Sulig šiais žodžiais grafienė riktelėjo:

— Betgi, pone!..

— Ką norite pasakyti tuo savo valdingu „pone"? Ar ne aš čia šeimininkas? O gal reikia jums tai priminti?

Jis priėjo prie jos; jo veidas, panašus į balto vilko snukį, šią akimirką buvo šlykštus, nes geltonos jo akys spindakiavo tarsi alkano, iššokusio iš miško žvėries. Anrietė nuslydo nuo krėslo ant žemės, laukdama smūgio, kurio tačiau nesulaukė; ji gulėjo ant grindų be sąmonės, pakirsta. Grafas nustėro nelyginant žudikas, kuriam ant veido tykštelėjo aukos kraujas. Paėmiau vargšę moterį į glėbį, grafas neprieštaravo, matyt, jautėsi nevertas ją nešti; bet nuėjo pirma manęs, atidarydamas duris į miegamąjį greta svetainės — šventovę, į kurią niekad nebuvau įžengęs. Pastačiau grafienę ant grindų, prilaikydamas ją viena ranka, kita apkabinęs per juosmenį; ponas de Morsofas tuo tarpu nutraukė lovadengtę, patalus, visą pakloją; paskui mes ją pakėlėme ir paguldėme su drabužiais ant lovos. Atgavusi sąmonę, Anrietė rankos mostu paprašė, kad atlaisvintume diržą; ponas de Morsofas perkirpo jį žirklėmis, aš daviau jai pauostyti angliškos druskos; ji atsimerkė. Grafas išėjo ne tiek susikrimtęs, kiek susigėdęs. Praslinko dvi valandos, mes gūdžiai tylėjome. Aš laikiau Anrietės ranką savojoje, ji spaudė ją, neįstengdama ištarti nė žodžio. Tarpais pakeldavo į mane akis žvilgsniu norėdama pasakyti, kad trokšta tylos ir ramybės; paskui atokvėpio akimirką pakilo, pasirėmusi ant alkūnės, ir sušnabždėjo man į ausį:

— Ak, niekšas! Jeigu jūs žinotumėte...

Ji vėl padėjo galvą ant pagalvės. Prisiminus išgyventas kančias

ir ką tik patirtą skausmą, ją iš naujo ėmė tąsyti mėšlungis; man pavyko ją nuraminti tik meilės magnetizmu; aš dar nežinojau to reiškinio poveikio, bet instinktyviai juo pasinaudojau. Laikiau ją stipriai ir jausmingai apkabinęs; ir šio paskutinio priepuolio metu ji pažvelgė į mane tokiomis akimis, jog aš pravirkau. Kai nerviniai traukuliai aprimo, sutvarkiau jos išsitaršiusius plaukus, prie kurių prisilytėjau vienintelį ir paskutinį kartą gyvenime; paskui vėl paėmęs jos ranką, įsižiūrėjau į tą rusvai pilką kambarį: neįmantri lova su perkelio užuolaida, stalelis su senovine staldengte, palaikė sofa dygsniuotu čiužiniu. Bet kiek poezijos šioje patalpoje! Koks atsižadėjimas prabangos! Vienintelė prabanga buvo įstabiausia švara. Prakilni ištekėjusios vienuolės celė, kupina švento nuolankumo dvasios; vienintelė puošmena buvo Nukryžiuotasis galvūgalyje, virš jo — tetulės portretas; paskui abipus indo su švęstu vandeniu — jos abiejų vaikų portretai, piešti pieštuku pačios Anrietės, o ir jų plaukų sruogos, nukirptos, kai jie dar buvo maži. Štai būstas moters, kuri, pasirodžiusi aukštuomenėje, būtų užtemdžiusi garsiausias gražuoles! Štai kokiame buduare liejo ašaras garsingiausios šeimos duktė, sielvartaujanti šią valandėlę ir vis dėlto atsisakanti meilės, kuri ją būtų paguodusi. Slapta, neišvengiama neganda! Auka, apverkianti budelį, ir budelis, apverkiantis auką. Kai pasirodė vaikai ir kambarinė, aš išėjau. Grafas laukė manęs; jis jau pripažino man tarpininko vaidmenį tarp žmonos ir jo, čiupo mane už rankos ir sušuko:

— Pasilikite, pasilikite, Feliksai!

— Deja,— atsakiau,— pas poną de Šeselį šiandien pakviesta pietums svečių, būtų nepatogu, jeigu jie imtų aiškintis, kodėl manęs nėra; bet po pietų aš sugrįšiu.

Jis išėjo su manim iš svetainės, netardamas nė žodžio palydėjo iki vartelių apačioje; paskui, nesuvokdamas, ką daro, nužingsniavo sykiu iki Frapelio. Ten aš jam pagaliau pasakiau:

— Dėl Dievo meilės, pone grafe, leiskite žmonai tvarkyti ūkį, jeigu jai tas patinka, ir nebekankinkite jos.

— Man nedaug liko gyventi,— rimtai tarė jis,— ji neilgai per mane kentės, jaučiu, galva sprogsta.

Ir po šių nesąmoningai egoistinių žodžių jis atsisveikino su manimi. Po pietų sugrįžau pasiteirauti, kaip jaučiasi ponia de Morsof, kuriai jau buvo geriau. Jei tokie jos vedybų džiaugsmai, jei dažnai kartojasi tokios scenos, kaip ji gali gyventi? Juk tai lėta ir niekieno nebaudžiama žmogžudystė! Tą vakarą supratau, kokiais neįtikėtinais

kankinimais grafas alina žmoną. Į kokį teismą kreiptis su tokia byla? Šitos mintys temdė man protą, aš nieko neįstengiau pasakyti Anrietei, bet visą naktį rašiau jai. Iš trijų ar keturių juodraščių išsaugojau vieno jų pradžią, kuria taip pat buvau nepatenkintas; bet, nors man ir rodėsi, kad nieko neišsakiau ar per daug šnekėjau apie save,— o juk turėjau galvoti tik apie ją,— jūs sužinosite, kokia buvo mano dvasinė būsena.

PONIAI DE MORSOF

Kiek daug norėjau jums pasakyti atėjęs; galvojau apie tai visą kelią, bet užmiršau jus pamatęs! Taip, brangioji Anriete, kai tik jus pamatau, neberandu žodžių, vertų jūsų sielos, kuri dvelkia iš jūsų bruožų, pabrėždama jūsų grožį; be to, šalia jūsų aš patiriu tokią begalinę laimę, jog išgyvenamos akimirkos jausmas užtemdo ankstesnių dienų jausmus. Kiekvieną sykį gimstu kitam, prasmingesniam gyvenimui ir jaučiuosi lyg tas keleivis, kuris, kopdamas į aukštą uolą, išvysta kas žingsnis vis naujus horizontus. Su kiekvienu nauju pokalbiu prie mano nesuskaičiuojamų lobių prisideda naujas lobis. Čia ir reikia, man rodos, ieškoti ilgo ir begalinio prisirišimo paslapties. Taigi kalbėti apie jus galiu tik toli nuo jūsų. Atsidūręs šalia, būnu taip apakintas, jog nieko nebematau, toks laimingas, jog nebeįstengiu gilintis į savo laimę, toks kupinas jūsų, jog nebepajėgiu būti savimi, toks iškalbus jūsų lūpomis, jog prarandu amą, taip trokštu nustverti šią akimirką, jog užmirštu praeitį. Supraskite tą tolydinį svaigulį ir atleiskite man nuklydimus. Šalia jūsų galiu gyventi tik jausmais. Vis dėlto drįsiu prisipažinti, brangioji Anriete, kad niekada, nors patyriau daugybę džiaugsmų, už kuriuos esu jums dėkingas, neišgyvenau tokios laimės kaip ta saldybė, užliejusi mano sielą vakar: juk po tos baisingos audros, kai su nežmoniška drąsa kovojote prieš blogį jūsų miegamojo prieblandoje, kur mane atvedė toji apgailėtina scena, jūs atsigavote tik mano vieno džiaugsmui. Tik man vienam buvo skirta sužinoti, kokia šviesa gali sutviskėti moteris, kai nuo mirties vartų ji grįžta prie gyvenimo vartų ir kai antrojo užgimimo aušra nušviečia jos kaktą. Koks melodingas buvo jūsų balsas! Kokie menki man rodėsi tada žodžiai, net jūsų žodžiai, kai jūsų dievinamo balso skambe-

syje neaiškūs patirto skausmo atgarsiai sumišo su angeliška atjauta, kuria pagaliau mane nuraminote, man skirdama pirmąsias savo mintis. Pažinojau jus žėrinčią visu žemišku spindesiu; bet vakar išvydau naują Anrietę, kuri būtų mano, jei tokia būtų Dievo valia. Vakar išvydau būtybę, išsivadavusią iš kūniškų pančių, kurie neleidžia mums nusikratyti sielą deginančios aistros. Tu buvai nuostabiai graži — sugniužusi, didinga — nusilpusi! Vakar atradau kažką gražesnio negu tavo grožis, kažką saldesnio negu tavo balsas, šviesą, žėrinčią labiau negu tavo akių šviesa, aromatus, kuriems nusakyti nėra žodžių; vakar tavo siela man pasidarė perregima ir užčiuopiama. Ak, kaip aš kentėjau negalėdamas tau atverti širdies, kurioje tu būtum atgimusi! Pagaliau vakar aš išsivadavau iš tos pagarbios baimės, kurią man įkvepi; ar tavo alpulys nesuartino mūsų? Kai atsigavusi įstengei įtraukti mūsų oro, suvokiau, kas tai yra kvėpuoti, kai kvėpuoji drauge ir tu. Kiek maldų aš pasiunčiau dangui tuo akies mirksniu! Jei nenumiriau, kai mano siela skrido per erdves maldaudama Dievą, kad dar paliktų tave man, vadinasi, nei džiaugsmas, nei skausmas žmogaus nenužudo. Ta akimirka paliko mano sielos gelmėse prisiminimų, kuriems išnirus į paviršių mano akys kiekvienąsyk sudrėks nuo ašarų; kiekvienas džiaugsmas pagilins jų išvarytą vagą, kiekvienas skausmas juos dar labiau įaitrins. Taip, nerimas, apėmęs vakar mano sielą, taps man visų būsimų skausmų matu, kaip tavo suteikti džiaugsmai, brangi amžinoji mano gyvenimo mintie, užtemdys visus džiaugsmus, kuriais Dievo ranka teiksis mane apdovanoti. Tavo dėka aš perpratau dievišką meilę, tą tikrą, neabejotiną meilę, kuri, įsitikinusi savo galia ir patvarumu, neįtarinėja ir nepavydi.

Sielą man graužė baisus liūdesys, šios šeimos gyvenimo scenos žeidė jauną širdį, nepažįstančią visuomenės sumaiščių; išvysti tokią prarają įžengiant į aukštuomenę, prarają be dugno, mirusią jūrą! Šita baisi nelaimių raizgynė sukėlė man begalę minčių; žengęs pirmą žingsnį draugijoje, įsigijau didžiulę matuoklę ir ja matuojami kiti įvykiai galėjo atrodyti smulkūs. Iš mano liūdnos nuotaikos ponai de Šeseliai nusprendė, kad esu nelaimingai įsimylėjęs, ir aš džiaugiausi, kad mano aistra niekuo nekenkia mano kilniajai Anrietei.

Kai rytojaus dieną įėjau į svetainę, ji ten buvo viena; akimirką įdėmiai žiūrėjo į mane, paskui, ištiesusi ranką, pasakė:

— Vadinasi, mano bičiulis bus visados pernelyg jausmingas.

Jos akyse sužibo ašaros, ji atsikėlė, paskui kreipėsi į mane maldaujamu, nevilties kupinu balsu:

— Daugiau man tokių laiškų nerašykite!

Ponas de Morsofas sutiko mane maloniai. Grafienė buvo atgavusi ryžtą, jos kakta pragiedrėjusi; bet išblyškęs veidas rodė, kokias kančias ji vakar patyrė, jos atlėgo, bet neišdilo. Vakare, vaikščiodama su manim alėja, kur po kojomis mums šiugždėjo sausi rudens lapai, ji pasakė:

— Skausmas esti begalinis, džiaugsmas turi ribas.

Šiais žodžiais ji atskleidė savo kančias, palygino jas su trumpomis laimės akimirkomis.

— Nepeikite gyvenimo,— atitariau,— jūs nepažįstate meilės, ji turi džiaugsmų, kurie iškelia sielą iki dangaus.

— Nutilkite,— paliepė ji,— nenoriu nieko žinoti apie meilę. Eskimas neištvertų Italijoje! Esu rami ir laiminga šalia jūsų, galiu dalintis su jumis visomis savo mintimis; negriaukite mano pasitikėjimo. Kodėl negalėtumėte būti dorybingas kaip kunigas ir žavus kaip pasaulietis?

— Dėl jūsų galėčiau išgerti ne vieną nuokanos taurę,— atsakiau prispausdamas jos ranką prie savo pašėlusiai tvaksinčios širdies.

— Ir vėl tas pat! — šūktelėjo ji, atitraukdama ranką, tarsi nutvilkyta aštraus skausmo.— Nejaugi norite atimti iš manęs liūdną malonumą, draugiška ranka stabdydamas kraują, srūvantį iš mano žaizdų? Nedidinkite mano kančių, jūs dar ne visas jas žinote! Slapčiausias jų sunkiausia užgniaužti. Jei būtumėte moteris, suprastumėte, koks liūdesys, o podraug ir pasibjaurėjimas apima išdidžią sielą, kai ji pamato, kad jai skiriamas dėmesys, kuriuo *jis* tikisi viską atitaisyti, nieko neatitaiso. Keletą dienų *jis* šokinės aplink mane, norės, kad atleisčiau už padarytą skriaudą. Tada galėčiau įgyvendinti beprotiškiausias užgaidas. Mane žemina toks keliaklupsčiavimas, tokie meilikavimai, kurie liaujasi tą dieną, kai jam pasirodo, kad viską užmiršau. Įsigyti savo viešpaties malonę tik kaip atlygį už jo klaidas...

— Už jo nusikaltimus,— gyvai pertariau ją.

— Ar tai ne baisus gyvenimas? — pasakė ji, liūdnai man nusišypsodama.— Be to, aš nemoku pasinaudoti akimirkos valdžia. Tokią valandėlę būnu panaši į riterius, kurie niekada nesmogdavo kritusiam priešui. Matyti parblokštą ant žemės tą, kurį privalai gerbti, pakelti jį, kad susilauktum naujų smūgių, kentėti dėl jo nuosmukio labiau, negu kenčia jis pats, jausti gėdą, jei pasinaudoji akimirkos

įtaka, netgi naudingu tikslu; eikvoti jėgas, švaistyti sielos lobius šitoje negarbingoje kovoje, viešpatauti tik tada, kai tave mirtinai sužeidžia! Ne, geriau mirti. Jei neturėčiau vaikų, pasiduočiau šio gyvenimo tėkmei; bet kas jų laukia, jei ne mano niekam nežinoma ištvermė? Turiu gyventi dėl jų, kad ir koks skausmingas mano gyvenimas. Kalbate man apie meilę?.. Pagalvokite, mielasis, į kokį patekčiau pragarą, jei suteikčiau šiam žmogui, negailestingam kaip visi silpni žmonės, teisę mane niekinti? Nepakelčiau nė vieno jo įtarimo! Mano jėga — tyras elgesys. Dorybė, brangusis vaikeli, turi savo šventus vandenis, į kuriuos paniręs užsigrūdini ir išeini atsinaujinęs Dievo meilei!

— Klausykite, brangioji Anriete, aš čia bebūsiu tik vieną savaitę ir noriu...

— Ak, jūs paliekate mus,— pertarė ji mane.

— Bet juk aš turiu žinoti, kaip nusprendė tvarkyti mano likimą tėvas! Štai jau beveik trys mėnesiai...

— Neskaičiavau dienų,— atsakė ji atsainiai kaip visos susijaudinusios moterys. Susikaupusi pridūrė: — Eime pasivaikščioti. Eikime į Frapelį.

Ji pašaukė grafą, vaikus, paprašė atnešti skraistę; paskui, kai jau viskas buvo paruošta, ši moteris, paprastai tokia lėta, tokia rami, ėmė puldinėti šen ir ten kaip paryžietė, ir mes visu būriu išgužėjome į Frapelį, nors tas vizitas grafienei buvo visai neprivalus. Ji kalbino ponią de Šesel, kuri, laimė, labai plačiai atsakinėjo į jos klausimus. Grafas ir ponas de Šeselis šnekėjosi apie savo reikalus. Bijojau, kad ponas de Morsofas neimtų girtis savo nauja karieta ir kinkiniu, bet jis pasirodė nepriekaištingai taktiškas; kaimynas pasiteiravo, kaip einasi darbai Kasinoje ir Retorjeroje. Išgirdęs šį klausimą, žvilgtelėjau į grafą manydamas, kad jis nesileis į pokalbį, susijusį su tokiais lemtingais, tokiais jam be galo skaudžiais prisiminimais; bet jis ėmė įrodinėti, kaip svarbu tuoj pat gerinti žemdirbystės padėtį kantone, statyti gražias fermas su higieniškomis, sveikomis patalpomis; žodžiu, puikavosi prisiskirdamas sau žmonos sumanymus. Žiūrėjau į grafienę ir raudau iš gėdos. Mane stulbino, kad žmogus, itin jautrus kai kuriomis aplinkybėmis, pasirodė toks nejautrus dabar, užmiršo baisųjį įvykį, pasisavino sumanymus, prieš kuriuos su tokiu įtūžiu buvo maištavęs, ir taip kliaujasi savimi.

Kai ponas de Šeselis paklausė:

— Ar tikitės atgauti savo išlaidas?

— Atgausiu, ir su kaupu! — įsitikinęs atšovė jis.

Šitokius staigius pokyčius tegalima aiškinti žodžiu *pamišimas*. Anrietė, ta dangiškoji būtybė, spinduliavo. Ar neatrodė grafas protingas žmogus, geras ūkvedys, puikus agronomas? Ji susižavėjusi glostė Žakui plaukus ir džiaugėsi dėl savęs, džiaugėsi dėl sūnaus! Kokia šlykšti komedija, kokia juokinga drama! Aš pasibaisėjau. Vėliau, kai užuolaida, slėpusi nuo manęs socialinio gyvenimo sceną, pakilo, pamačiau ne vieną tokį Morsofą, tik be tų grafui būdingų nuoširdumo blyksnių, be jo dievobaimingumo! Kokia keista ir pikta jėga nuo amžių suveda beprotį su angelu, vyrą, gebantį nuoširdžiai ir poetiškai mylėti, su pikčiurna, neūžaugą — su ilgše, o baidyklę — su gražia prakilnia būtybe; kilniąją Chuaną de Mančini — su kapitonu Diaru, kurio istoriją išgirdote Bordo; ponią de Bosean su tokiu kaip d'Ažiuda, ponią d'Eglemon su jos vyru, markizą d'Esparą su jo žmona[28]? Prisipažįstu, ilgai stengiausi įspėti šią mįslę. Esu knaisiojęsis po daugybę paslapčių, suradęs daugelio gamtos dėsnių priežastį, kelių dieviškų hieroglifų prasmę; bet apie šią mįslę negaliu nieko pasakyti, tebetyrinėju ją kaip indų galvosūkį, kurio simbolinė sandara žinoma tik brahmanams. Čia pernelyg akivaizdžiai viešpatauja blogio genijus, ir aš nedrįstu kaltinti Dievo. Nepataisomos nelaimės — kam malonu regzti jūsų tinklą? Nejaugi būtų Anrietės ir jos Nežinomo filosofo teisybė? Nejaugi jų misticizmas atskleistų svarbiausią žmonijos būties prasmę?

Paskutinės dienos, kurias praleidau šiame krašte, buvo jau lapus barstančio rudens dienos; dienos, kai Turenės dangų, šiuo nuostabiu metų laiku visada tokį giedrą ir šiltą, tarpais aptraukdavo debesys. Mano išvažiavimo išvakarėse, prieš sėdant už pietų stalo, ponia de Morsof išsivedė mane į terasą.

— Brangusis Feliksai,— prabilo ji, kai buvome jau tylomis apsukę ratą po plikais, be lapų medžiais,— jūs įžengsite į aukštuomenės gyvenimą, ir aš noriu mintimis jus ten lydėti. Tie, kurie daug iškentėjo, daug pragyveno; nemanykite, kad vienišos sielos nieko nenutuokia apie pasaulį, jos geba jį vertinti. Jei man skirta gyventi savo bičiulio gyvenimu, nenoriu nejaukiai jaustis nei jo širdyje, nei jo mintyse; kai mūšis įsiliepsnoja, sunku prisiminti visas taisykles, bet vis dėlto leiskite man truputį jus pamokyti, kaip motina moko sūnų. Tą dieną, kai išvažiuosite, įteiksiu jums, brangusis vaikeli, ilgą laišką, kuriame rasite mano, kaip moters, samprotavimų apie pasaulį, žmones, apie tai, kaip reikia nugalėti sunkumus šiame didžiuliame savanaudiškų siekių verpete; prižadėkite, kad perskaitysite jį tik Paryžiuje. Mano prašymas — tai viena tų širdies užgaidų, kurios yra mūsų, mo-

terų, paslaptis; nemanau, kad sunku ją perprasti, bet kas žino, ar mes nenuliūstume, jeigu ji būtų perprasta; neikite įkandin manęs tais takeliais, kuriais moteris mėgsta vaikštinėti viena.

— Prižadu,— tariau aš, bučiuodamas jai rankas.

— Ak, noriu dar išgauti iš jūsų vieną priesaiką; bet iš anksto pažadėkite, kad neatsisakysite.

— Žinoma,— atsakiau manydamas, kad ji užsimins apie ištikimybę.

— Turiu galvoje ne save,— pareiškė Anrietė su gailia šypsena lūpose.— Niekada, kad ir kokiame salone, neloškite kortomis, Feliksai; nedarau čia jokios išimties.

— Niekada nelošiu,— atsakiau.

— Gerai. Sugalvojau, kaip jums leisti laiką geriau negu su kortomis; pamatysite, kad ten, kur kiti anksčiau ar vėliau turės pralošti, jūs visada laimėsite.

— O kaip?

— Sužinosite laiške,— atsakė ji žaismingai, ir todėl jos pamokymai nedvelkė tuo rimtumu, kurį mėgsta pamokslaujantys vyresnieji.

Grafienė kalbėjo su manim maždaug valandą, ir aš supratau, koks nuoširdus jos jausmas, kai prisipažino, kaip atidžiai stebėjusi mane paskutinius tris mėnesius; ji smelkėsi į slapčiausius mano širdies kampelius, norėdama užpildyti juos savo širdimi; jos balso tonas mainėsi, stengėsi įtikinti; žodžiai plaukė iš motinos lūpų, o jų skambesys ir esmė liudijo, kokie stiprūs sieja mus ryšiai.

— Jei žinotumėte,— pasakė ji baigdama,— su kokiu nerimu seksiu jus, kaip džiaugsiuosi, jei eisite tiesiu keliu, kaip verksiu, jei atsitrenksite į aštrią uolą! Tikėkite, mano jausmui nėra lygaus; jis nesąmoningas ir kartu laisva valia pasirinktas. Ak, norėčiau jus matyti laimingą, stiprų, gerbiamą, juk jūs būsite man tarsi įsikūnijusi svaja.

Aš apsiverkiau. Ji buvo švelni ir kartu griežta; jos jausmas pernelyg drąsiai nusimetė šydą; bet buvo pernelyg tyra, kad įžiebtų nors menkiausią viltį kūniškų džiaugsmų ištroškusiam jaunuoliui. Jos širdis paliko mano kūną skursti, bet užtat atsilygindama skleidė savo neišsenkamos ir nepaperkamos meilės šviesą, kuri maldė tik sielą. Ji kilo į aukštybes, kur manęs negalėjo nunešti margasparnė meilė, pastūmėjusi godžiai įsisiurbti į jos pečius; vyras, norėdamas prie jos priartėti, turėjo įsitaisyti baltus serafimo sparnus.

— Visur ir visada galvosiu: „Ką pasakytų mano Anrietė?“ — tariau aš.

— Gerai, būsiu jūsų žvaigždė ir šventovė,— pasakė ji, taikydama į mano vaikystės svajones ir mėgindama paversti jas tikrove, kad užgesintų mano geismus.

— Būsite mano tikėjimas ir šviesa, būsite man viskas! — šūktelėjau aš.

— Ne,— atsakė ji,— negalėsiu būti jums malonumų šaltiniu.

Ji atsiduso, ir jos lūpose pasirodė šypsena, kupina slapto sielvarto: taip šypsosi akimirkai sukilęs vergas. Nuo tos dienos ji man buvo nebe mylimoji, bet didžioji meilė; įsitaisė mano širdyje ne kaip moteris, kuri ieško sau vietos, įsibrauna į ją per begalinę aistrą ar pasiaukojimą; ne, ji užvaldė visą mano širdį ir tapo kažkuo būtinu jos raumenų darbui; tapo tuo, kuo buvo Beatričė Florencijos poetui, taurioji Laura Venecijos poetui,— didžiųjų minčių motina, nežinoma išganingų veiksmų priežastimi, ateities ramsčiu, šviesa, tviskančia tamsybėse, kaip tviska lelija tarp tamsių lapų. Taip, ji padiktavo man tuos kilnius sprendimus, kurie sulaiko ugnį ir išgelbsti žūstantį reikalą; įkvėpė Kolinji[29] ištvermės, reikalingos nugalėti nugalėtoją, pakilti po pralaimėjimo, nualsinti stipriausią imtynininką.

Rytojaus dieną, papusryčiavęs Frapelyje, atsisveikinau su šeimininkais, tokiais atlaidžiais mano savanaudiškai meilei, ir patraukiau į Klošgurdą. Ponai Morsofai buvo žadėję palydėti mane iki Tūro, iš kur naktį turėjau išvažiuoti į Paryžių. Visą kelią grafienė buvo meili, bet nepratarė nė žodžio, iš pradžių teisindamasi, kad skauda galvą, paskui, paraudusi dėl šio melo, staiga pasitaisė ir pareiškė, kad jai gaila su manim skirtis. Grafas pakvietė mane į Klošgurdą, kai, Šeseliams iš čia išvykus, pasiilgsiu Endro slėnio. Išsiskyrėme didvyriškai, nerodydami ašarų; bet Žakas, kaip kai kurie liguisti vaikai, susijaudino ir pravirko; Madlena, jau maža moteris, tik spaudė motinai ranką.

— Mielas vaikelis! — šūktelėjo grafienė, karštai bučiuodama Žaką.

Kai likau vienas Tūre, popiete mane ištiko vienas tų nesuprantamo įtūžio priepuolių, kurie išgyvenami tik jaunatvėje. Pasisamdžiau arklį ir per valandą su ketvirčiu įveikiau atstumą tarp Tūro ir Pon de Riuano. Čia, susigėdęs savo beprotybės, leidausi keliu pėsčiomis ir patyliukais kaip vagis prisėlinau prie terasos. Grafienės terasoje nebuvo, pamaniau, kad ji negaluoja; tebeturėjau raktą nuo vartelių, įėjau; tą akimirką iš namų su vaikais išėjo Anrietė, ji žengė lėtai,

atrodė nusiminusi; norėjo, matyt, pasimėgauti švelniu liūdesiu, kuriuo saulėlydžio valandą dvelkia šis peizažas.

— Mamyte, Feliksas! — šūktelėjo Madlena.

— Taip, tai aš,— šnibžtelėjau jai į ausį.— Pagalvojau, ko man sėdėti Tūre, kai taip lengva dar kartą su jumis pasimatyti. Kodėl nepatenkinti noro, kurio po savaitės nebegalėsiu įgyvendinti?

— Jis neišvažiuoja, mamyte,— šūktelėjo Žakas pasišokinėdamas.

— Tylėk,— pasakė Madlena,— prisišauksi generolą.

— Šitaip elgtis neprotinga! — pareiškė grafienė.— Jūs iš proto išsikraustėte!

Ak, tas balsas, suskambęs pro ašaras,— koks atlygis už poelgį, kurį reikėtų pavadinti gobšiu meilės apskaičiavimu!

— Užmiršau grąžinti raktą,— nusišypsojau aš.

— Vadinasi, daugiau čia negrįšite?

— Argi mes išsiskiriame? — paklausiau, žvilgtelėjęs į ją; susidūrusi su mano žvilgsniu, ji nuleido akis, kad nuslėptų nebylų savo atsaką.

Išvykau, pergyvenęs keletą palaimingo stingulio akimirkų, kai siela pasiekia tą ribą, kur baigiasi egzaltacija ir prasideda beprotiška palaima. Ėjau koja už kojos, tolydžio atsigręždamas. Kai įkopiau į plokščiakalnį ir paskutinį kartą mečiau žvilgsnį į slėnį, mane nustebino, kaip jo vaizdas skiriasi nuo to, kurį pirmą kartą išvydau: ar nežydėjo, ar neliepsnojo jis tada, kaip žydėjo ir liepsnojo mano lūkesčiai ir troškimai? Dabar, perpratęs niaurias ir liūdnas šeimynines paslaptis, pasidalinęs su šia krikščioniškąja Niobe jos nerimasčiu, rūškanas kaip ji, apniukusia siela, galvojau, kad slėnio nuotaika atitinka mano mintis. Laukai plytėjo nuogi, nuo tuopų krito lapai, o tie, kurie dar laikėsi, buvo rūdžių spalvos; stirksojo išdegę vynuogienojai, miškų viršūnės margavo rūsčiais „raugintos odos“ atspalviais, simbolizuojančiais sielvartą; kadaise po tokio rudumo mantijomis valdžios purpurą mėgo slėpti karaliai. Vis taip pat derėdamas prie mano minčių, slėnis, kuriame geso geltoni blėstančios saulės spinduliai, rodėsi man tarsi gyvas mano sielos atvaizdas. Išsiskirti su mylima moterimi vieniems baisu, kitiems paprasta — nelygu žmogaus būdas; aš gi pasijutau staiga tarsi svečioje šalyje, nemokėdamas jos kalbos; neturėjau ko nusitverti, mačiau aplinkui pasaulį, kuriame niekas neviliojo mano sielos. Tada dar plačiau išsiskleidė mano meilė, ir toje dykynėje, kur gyvenau tik jos prisiminimais, brangioji Anrietė iškilo prieš mane visu ūgiu. Garbinau ją kaip šventąją, nusprendžiau išlikti be jokios

dėmės savo dievaitės akivaizdoje ir mintyse apsisiaučiau baltu levitų rūbu, mėgdžiodamas Petrarką, kuris stodavo prieš Laurą de Nov tik nuo kojų iki galvos apsitaisęs baltai. Kaip nekantriai laukiau pirmos nakties, kai, grįžęs pas tėvą, galėsiu perskaityti tą laišką, kurį tolydžio lytėjau pirštais, kaip čiupinėja banknotus šykštuolis, kai turi nešiotis juos su savim. Naktį bučiavau popierių, kur Anrietė buvo išsakiusi savo valią,— iš jo turėjo plūsti į mane slėpiningi jos rankų fluidai, o jos balso intonacijos — prasismelkti į mano suklususią dvasią. Jos laiškus skaičiau visada kaip šį pirmąjį — lovoje ir visiškoje tyloje; nežinau, kaip galima kitaip skaityti laiškus, rašytus mylimos moters; ir vis dėlto yra meilės nevertų vyrų, kurie tokius laiškus skaito užsiėmę dienos darbais, čia meta šalin, čia vėl ima į rankas su šlykščiu abejingumu. Ir štai, Natali, nakties tyloje staiga suskambo žavingas balsas, štai prieš akis iškilo prakilni povyza, pirštu rodanti tikrąjį kelią toje kryžkelėje, kurioje atsidūriau.

„Kokia laimė, mielasis, rankioti padrikas savo patirties nuotrupas, perduoti jums tą patirtį ir įdėti į rankas ginklą, kad apsigintumėte nuo pavojų aukštuomenėje, kur turėsite išmaniai laviruoti! Aš mėgavausi nedraudžiamais motinos meilės džiaugsmais, keletą naktų paskyrusi apmąstymams apie jūsų ateitį. Rašiau šį laišką sakinys po sakinio, mintimis persikeldama į gyvenimą, kuris jūsų laukia; retkarčiais prieidavau prie lango ir, žiūrėdama į mėnulio apšviestus Frapelio bokštus, galvodavau: „Jis miega, o aš budžiu dėl jo!“ Žavus jausmas, priminęs man pirmąsias laimingas mano gyvenimo akimirkas, kai stebėdavau lopšyje mieganti Žaką ir laukdavau, kada jis pabus, kad pamaitinčiau savo pienu! Iš tiesų, argi jūs ne vyras-vaikas, kurio sielą reikia sutvirtinti kai kuriais principais — juk jums niekas jų neįskiepijo tuose baisiuose koležuose, kur tiek iškentėjote; ar ne mums, moterims, suteikta išimtinė teisė jums juos nurodyti! Šitie mažmožiai nulems jūsų sėkmę, ją paruoš ir įtvirtins. Aš sukursiu vyro gyvenimo principų sistemą, jei ją vaikas teisingai supras, būsiu jam dvasinė motina. Leiskite, mielasis, net jeigu ir suklysčiau, paženklinti mūsų draugystę tuo nesavanaudiškumu, kuris ją sutaurins: atiduoti jus aukštuomenei — vadinasi, atsisakyti jūsų, ar ne? Bet aš taip myliu jus, jog savo džiaugsmus aukoju vardan gražios jūsų ateities. Jau beveik keturi mėnesiai, kai jūs mane keistai paskatinote susimąstyti apie mūsų epochos įstatymus ir papročius. Pokalbiai su tetule — mes kal-

bėdavomės su ja apie tą patį kaip ir su jumis, juk jūs pakeitėte ją! — pono de Morsofo gyvenimo įvykiai, kuriuos jis man papasakojo; tėvo, taip puikiai pažinojusio karaliaus rūmus, žodžiai; svarbiausios ir menkiausios aplinkybės — viskas atgijo atminty, kad padėtų mano įsūniui, kuris ketina žengti į pasaulį beveik vienas; ketina keliauti be vadovo po šalį, kur daugelis žūsta lengvabūdiškai atskleidę savo dorybes, o kiti laimi, sumaniai pasinaudoję savo ydomis.

Visų pirma, įsigilinkite į mano požiūrį į visuomenę kaip visumą. Jums ganės, jei išsakysiu jį keliais žodžiais. Nežinau, ar visuomenė dieviškos kilmės, ar išgalvota žmonių, nežinau taip pat, kuria linkme ji vystosi; viena tikra — ji egzistuoja; pripažinęs ją, nebegalite gyventi nuošaly, privalote jos pagrindus laikyti teisingais; tarp jos ir jūsų rytoj bus pasirašyta lyg ir kokia sutartis. Ar šiandieninė visuomenė daugiau duoda žmogui, ar daugiau iš jo reikalauja? Manau, kad daugiau reikalauja; bet jei visuomenė uždeda žmogui daugiau pareigų negu teikia malonių, arba jei žmogus per brangiai moka už gaunamas iš jos privilegijas — tai įstatymų leidėjo, o ne atskiro asmens reikalas. Tat, mano galva, jūs turite bet kokiu atveju paklusti bendram įstatymui, nesiginčydamas dėl jo, nesvarbu, ar jis žeidžia, ar tenkina jūsų interesus. Nors ir kokia paprasta gali jums pasirodyti ši taisyklė, taikyti ją gyvenime ne taip lengva; ji tarsi tie syvai, kurie turi prasismelkti į smulkiausius medžio kapiliarus, jei norite, kad medis būtų gyvas, žaliuotų, krautų žiedus ir vestų tokius nuostabius vaisius, jog keltų visuotinį susižavėjimą. Ne visi įstatymai surašyti knygose, brangusis, papročiai taip pat kuria įstatymus, svarbiausieji iš jų mažiausiai žinomi; nėra nei mokytojų, nei traktatų, nei mokyklos tai teisei, kuriai pavaldūs jūsų veiksmai, kalbos, viešas gyvenimas, jūsų elgsena draugijoje ar kopimas karjeros laiptais. Nusižengti šitiems slaptiems įstatymams — tai pasilikti socialinių pakopų apačioje, užuot atsidūrus jų viršuje. Net jei šiame laiške rastumėte daug žodžių, pakartojančių jūsų mintis, leiskite man išdėstyti savo moterišką taktiką.

Tas, kas aiškina visuomenės sandarą teorija apie asmeninę laimę, mikliai pasivogtą iš kitų, skelbia pražūtingą doktriną, kuri perša žmogui žiaurias išvadas, ir jis ima galvoti, kad visa, ką slapta pasisavina, nei įstatymui, nei žmonėms, nei atskiram asmeniui nepastebint skriaudos, yra padoriai ir teisingai įsigyta. Pagal šiuos nuostatus apsukrus vagis nekaltas, moteris, prasilenkianti su savo pareigomis, jei niekas to nesužino, laiminga ir padori; nužudykite žmogų, bet taip, kad teisingumo rankose nebūtų jokio įrodymo; jei su šia piktadaryste jums ati-

teks karaliaus vainikas kaip Makbetui, būsite pasielgęs gerai; jūsų interesai tampa aukščiausiu įstatymu, svarbu tik be liudininkų ir įkalčių apeiti kliūtis, kurias papročiai ir įstatymai pastato tarp jūsų ir jūsų troškimų. Kas šitokiomis akimis mato visuomenę, tam karjeros klausimas, mielasis, tėra partija, kurią reikia sužaisti, ant kortos statant milijoną arba katorgą, politinį postą arba nešlovę. Be to, prie žaliojo staliuko ne visiems užtenka vietos, ir reikia būti genijumi, kad sugalvotum gerą ėjimą. Nekalbu nei apie tikėjimą, nei apie jausmus; turiu omenyje aukso ir geležies mašinos krumpliaračius bei jos gaminius, kurie ir rūpi žmonėms. Brangusis mano širdies kūdiki, jei pritariate mano baisėjimuisi šia nusikaltėlių teorija, taikykite visuomenei, kaip kiekvienas sveiko proto žmogus, pareigos teoriją. Taip, mus sieja vienus su kitais tūkstantis įvairiausių priedermių. Mano nuomone, kunigaikštis ir peras turi jaustis labiau įsipareigoję amatininkui ar vargšui, negu amatininkas ar vargšas — kunigaikščiui ir perui. Juo daugiau privilegijų teikia žmogui visuomenė, juo didesni turi būti jo įsipareigojimai pagal principą, vienodai teisingą ir politikui, ir prekybininkui — gaunamos naudos dydis turi atitikti įdėtą rūpestį. Kiekvienas savaip moka savo skolą visuomenei. Kai mūsų vargšas Retorjeros valstietis, nusikamavęs per dieną prie žagrės, atsigula vakare į lovą, ar manote, kad jis neatliko savo pareigos? Atliko, žinoma, geriau negu daugelis aukštus postus užimančių asmenų. Šitaip žiūrėdamas į visuomenę, kurioje siekiate vietos, atitinkančios jūsų proto išgales ir jūsų talentą, privalote laikytis, kaip naudingo principo, tokios taisyklės: neleisti sau nieko, kas prieštarautų jūsų paties ar viešajai sąžinei. Jums gali pasirodyti, kad aš be reikalo taip primygtinai peršu savo nuomonę, tačiau maldauju jus, taip, jūsų Anrietė maldauja jus — gerai apsvarstykite šių žodžių prasmę. Šie žodžiai, tokie paprasti iš pažiūros, reiškia, brangusis, kad teisumas, garbė, ištikimybė, mandagumas yra tikriausias ir trumpiausias kelias į sėkmę. Šiame egoistiškame pasaulyje daugybė žmonių pasakys jums, kad niekas, kopdamas karjeros laiptais, nesivadovauja jausmais, kad pernelyg griežtos dorovinės pažiūros trukdo žengti pirmyn; sutiksite neišprusėlių, nemokšų, trumparegių, kurie skriaudžia silpnesnį, šiurkščiai elgiasi su sena moterimi, nenori nė valandėlės panuobodžiauti su kokiu nors garbiu seneliu, jei nesitiki iš jo naudos; vėliau jūs pamatysite šituos žmones užsikabinusius už spyglių, kurių laiku nesugebėjo nulaužyti, ir pražudžiusius savo ateitį dėl niekų; tuo tarpu žmogus, anksti įpratęs vadovautis pareigos teorija, kliūčių nesutiks; jis gal ne

taip greitai pasieks tikslą, bet jo padėtis bus užtikrinta ir tvirta, kai kiti žlugs!

Jei pasakysiu jums, kad tas, kas nori taikyti šią doktriną gyvenime, privalo visų pirma išmokti gerų manierų, gal pamanysite, kad mano doktrina šiek tiek atsiduoda karaliaus rūmais ir pamokymais, atsineštais iš Lenonkurų šeimos. Ak mielasis, teikiu didžiausią svarbą šiam mokslui, iš pažiūros tokiam menkam. Aukštosios draugijos įpročiai jums tiek pat būtini, kiek ir visapusiškos ir įvairios žinios, kurias jau turite; šie įpročiai dažnai atstoja žmonėms išsimokslinimą: iš tikrųjų, kai kurie nemokšos, apdovanoti įgimtu protu, įpratę logiškai mąstyti, pasiekė aukštybes, į kurias neįstengė įkopti vertesni už juos. Atidžiai stebėjau jus, Feliksai, norėdama sužinoti, ar mokslas, gautas koležuose bendrai su kitais, jūsų nesugadino. Vienas Dievas težino, su kokiu džiaugsmu suvokiau, kad jūs sugebėsite įsigyti tai, ko jums trūksta, nes trūksta visai nedaug! Nemažai asmenų, išauklėtų šitomis tradicijomis, pasižymi grynai išoriniu blizgesiu, nes subtilus mandagumas, kilnios manieros randasi iš nuoširdumo ir didelio savo vertės pajautimo. Štai kodėl, nors ir išauklėtiems, ne visiems aristokratams pakanka takto, tuo tarpu kai kurie miestietiškos kilmės asmenys turi įgimtą gerą skonį, ir jiems gana kelių pamokų, kad įgytų,— nieko nerangiai nemėgdžiodami,— puikias manieras. Tikėkite vargše moterim, kuri niekada nepaliks savo slėnio, šitas prakilnumas, šitas mielas paprastumas, dvelkiantis iš kalbos, judesių, laikysenos ir net namų aplinkos, gaubia žmogų tarsi medžiagine poezija, kurios žavesiui neįmanoma atsispirti; spręskite, kaip stipriai jis veikia, kai plaukia tiesiai iš širdies! Mandagumas, brangus vaike,— tai užmiršti save dėl kitų; daugeliui tai socialinė kaukė, kuri nukrinta, kai tik prasikiša užgauti interesai, didžiūnas tuomet tampa niekšu. Bet,— ir aš noriu, kad jūs toks būtumėte, Feliksai,— tikrasis mandagumas visuomet pagrįstas krikščioniška mintimi; jis tarsi gailestingumo gėlelė, jo esmė — iš tikrųjų užmiršti save. Vardan Anrietės nebūkite tat panašus į išsekusią versmę, išlaikykite ir turinį, ir formą! Nebijokite, kad ši socialinė dorybė gali dažnai jus apvilti, anksčiau ar vėliau jūs nuraškysite vaisius, kuriuos subrandins sėklos, tariamai mestos pavėjui. Mano tėvas kadaise pastebėjo, kad viena įžeidžiančių neteisingai suprasto mandagumo formų yra piktnaudžiavimas pažadais. Kai jus kas nors paprašys, ko negalite padaryti, griežtai atsisakykite nepalikdamas jokios apgaulingos vilties; o paskui nedelsdamas duokite tai, ką pats norite dovanoti: šitaip susilauksite padėkos ir už atsisakymą, ir už gerada-

rystę — toks dvigubas tiesumas įstabia šviesa nušvies jūsų charakterį. Nežinau, ar žmonės labiau nepyksta ant mūsų už apviltus lūkesčius, negu kad jaučia dėkingumą už suteiktą malonę. Svarbiausia, mielas bičiuli,— šitos smulkmenos iš tikrųjų yra man puikiai pažįstamos, ir aš galiu kalbėti apie tai, apie ką, man rodos, nusimanau,— nebūkite nei patiklus, nei banalus, nei uolus — venkite šitų trijų povandeninių uolų! Per daug pasitikėdami prarandame žmonių pagarbą, banalumu užsitraukiame panieką, uolumu — skatiname jodinėti sau ant sprando. O visų pirma, brangusis vaike, gyvenime jūs turėsite ne daugiau kaip du ar tris draugus, visiškas jūsų pasitikėjimas jais bus jų turtas; ar neišduosite jų, padalinęs tą turtą keliolikai? Suartėjęs su kai kuriais žmonėmis labiau negu su kitais, būkite kuklus, mažiau kalbėkite apie save, būkite visada santūrus, tarsi jie vieną dieną turėtų tapti jūsų varžovais, nedraugais ir priešais; taip gali atsitikti. Taigi jūsų elgesys tebūnie nei per šaltas, nei per karštas, mokėkite surasti tą aukso vidurį, kurio laikydamasis žmogus niekuo nerizikuoja. Taip, tikėkite, gerai išauklėtam žmogui lygiai svetimas niekšingas Filinto įteiklumas kaip ir šiurkšti Alcesto dorybė[30]. Komedijos poeto talentas suspindi tada, kai jis nurodo tą teisingą vidurį, kurį lengvai suvokia kilnūs žiūrovai; žinoma, kiekvienas mieliau žavėsis juokingomis dorybės pusėmis negu didinga panieka, slypinčia po egoisto geraširdiškumu; bet mokės apsiginti ir nuo vieno, ir nuo kito. Na, o banalumas gal ir suvilios kokį mulkį, kuris pasakys, kad jūs žavus; tačiau žmonės, įgudę tyrinėti ir vertinti žmonių privalumus, pastebės jūsų kliaudą, ir jūs tuoj pat krisite jų akyse, nes banalybė — silpnųjų priebėga; o silpnuosius, deja, niekina visuomenė, kuriai kiekvienas narys — tik jos mašinos sraigtelis; gal, beje, ir jos teisybė, netobulas būtybes gamta pasmerkia mirti. Todėl jaudinamą moters polinkį globoti silpnesnį galbūt paaiškina malonumas, kurį jai teikia kova su akla jėga, noras, kad nuovoki širdis nugalėtų grubią medžiagą. Bet visuomenė — veikiau pamotė negu motina; ji myli vaikus, pataikaujančius jos tuštybei. Na, o uolumą, šitą pirmą ir prakilnią klaidą, kurią daro jaunimas, su akivaizdžiu pasitenkinimu rodantis savo jėgas ir tuo visų pirma apgaudinėjantis pats save, o paskui apgaudinėjamas kitų,— patausokite jį tiems, kurie atsilieps į jūsų jausmus, patausokite moteriai ir Dievui. Neišstatykite nei pasaulio mugėje, nei politikos arenoje turtų mainais į pigius blizgučius. Privalote tikėti balsu, kuris įsako jums visada ir visur elgtis kilniai, maldaudamas tuščiai nešvaistyti jėgų; nes žmonės, deja, vertina jus tiek, kiek jūs atnešate jiems naudos,

visai nesidomėdami jūsų privalumais. Pasinaudosiu vaizdu, kuris įsispaus į jūsų poetišką sielą: skaitmuo, nors ir neregėto dydžio, išvedžiotas auksu ar parašytas pieštuku, visada liks tik skaitmeniu. Kaip pasakė vienas mūsų amžininkas: „Nebūkite niekad per daug uolūs!" Uolumas beveik tolygus kvailystei, jis neša nusivylimą; jūs niekada nerasite tarp aukščiau už jus stovinčių asmenų šilumos, kuri atitiktų jūsiškę: karaliai, kaip ir moterys, mano, kad įtikti jiems — jūsų pareiga. Nors ir kaip liūdnai šis principas nuteikia, jis teisingas ir sielos nežaloja. Sudėkite savo tyrus jausmus ten, kur jų niekas nepasiektų, kur jų žiedai keltų aistringą susižavėjimą, kur menininkas beveik su meile svajotų apie tobulą meno kūrinį. Pareigos, mielas bičiuli, tai ne jausmai. Daryti, kas privalu, nereiškia daryti tai, kas patinka. Vyras turi šaltakraujiškai mirti už tėvynę, bet gali jaustis laimingas, paaukodamas gyvybę moteriai. Viena svarbiausių geros elgsenos taisyklių — beveik nekalbėti apie save. Pabandykite kurią nors dieną suvaidinti štai tokią komediją: kalbėdamas su eiliniais pažįstamais apie save, imkite pasakoti apie savo kančias, džiaugsmus ir reikalus; pamatysite, kaip jų tariamas susidomėjimas virs abejingumu; paskui iš nuobodžio, jei namų šeimininkė jūsų mandagiai nepertrauks, klausytojai vienas po kito spruks šalin, išmaniai prasimetę kuria nors dingstimi. Bet jei norite užkariauti visos draugijos simpatiją, pagarsėti maloniu ir sąmojingu žmogumi, patikimu bičiuliu, kalbėkite su žmonėmis apie juos pačius, bandykite atkreipti į juos visų dėmesį, net keldami klausimus, iš pažiūros nieko bendro neturinčius su jais; veidai pagyvės, lūpos šypsosis, ir kai išeisite, kiekvienas šoks jus girti. Jūsų sąžinė ir širdies balsas nurodys ribą, kur prasideda žemas meilikavimas, kur baigiasi pašnekesio žavesys. Dar žodelis apie meną kalbėti viešai. Mielas bičiuli, jaunuomenė nežinia kodėl visada linkusi skubotai išsakyti savo nuomonę, tai daro jai garbę, bet ir kenkia; todėl jaunuoliams, kurie mokėsi gyvenimo patirties didžiūnų globoje, būdavo liepiama tylėti; nes kadaise Bajorija, kaip ir Menas, turėjo savo parankinius, savo pažus, atsidavusius šeimininkams, savo maitintojams. Šiandieninės jaunuomenės mokslas — šiltnamyje augintas vaisius, vadinasi, aitriai rūgštus; jis skatina griežtai teisti veiksmus, raštus ir mintis; jaunuomenė kerta iš peties dar neišbandytais ašmenimis. Venkite šios ydos. Jūsų nuosprendžiai tenetampa pasmerkimu, įžeidžiančiu daugelį jūsų pažįstamų, juk žmonės, ko gero, lengviau atleidžia slaptą užgaulę negu skriaudą, padarytą viešai. Jaunuoliai negailestingi, nes neturi supratimo nei apie gyvenimą, nei apie jo

vargus. Senas kritikas yra geras ir švelnus, jaunas — aršus; šisai nežino nieko, anas žino viską. Beje, visi žmogaus veiksmai nulemti begalės susipynusių priežasčių, apie kurias teisę pareikšti galutinę nuomonę pasiliko sau Dievas. Būkite griežtas tik pats sau. Jūsų laukia karjera, bet niekas šiame pasaulyje negali iškilti be kitų pagalbos; tat lankykitės mano tėvo namuose, jums durys ten atviros, ten užmegzti ryšiai jums pravers įvairiausiomis progomis; bet nenusileiskite nė per nago juodymą mano motinai, ji sumaigo kiekvieną, kas nulenkia sprandą, ir gėrisi išdidėliu, drįstančiu jai priešintis; ji tarsi ta geležis, kuri kalama gali susilieti su kita geležimi, bet prisiliesdama trupina visa, kas ne toks kietas kaip ji. Tat palaikykite santykius su mano motina; jei įsigysite jos palankumą, ji įves jus į salonus, ir ten jūs išmoksite to lemtingo aukštuomenės etiketo, meno klausyti, kalbėti, atsakinėti, įeiti, išeiti; išmoksite tikslios kalbos, to *kažko*, kas dar nesuteikia žmogui pranašumo, kaip kad drabužis jam neprideda genialumo, bet be šito *kažko* puikiausias talentas niekada nebus pripažintas. Ganėtinai pažįstu jus ir esu tikra, jog neklystu, iš anksto matydama jus tokį, kokį noriu matyti: paprastų manierų, švelnios kalbėsenos, išdidų, bet ne pasipūtusį, pagarbų su seniais, paslaugiai mandagų, bet ne pataikūną, svarbiausia, kuklų. Būkite samojingas, bet nesiduokite pajuokiamas; nes žinokite, jei savo pranašumu įžeisite vidutinybę, ji patylės, o paskui pasakys apie jus: „Na, ir juokingas!“, o tai paniekos žodis. Tegul jūsų pranašumas visada būna liūto pranašumas. Beje, nesistenkite patikti vyrams. Patariu elgtis su jais šaltai, kartais kone įžūliai, bet taip, kad jie negalėtų įsižeisti; visi godoja tą, kas laikosi išdidžiai, būdamas išdidus jūs palenksite į savo pusę visas moteris, ir jos gerbs jus už tai, kad ne itin domitės vyrų nuomone. Jokiu būdu neprisileiskite arti žmonių, praradusių gerą vardą, net jeigu jie ir nebūtų nusipelnę tokios reputacijos, nes pasaulis reikalauja iš mūsų ataskaitos ir už mūsų simpatijas, ir už antipatijas; šiuo atžvilgiu ilgai ir rūpestingai svarstykite savo sprendimus, bet tegul jie būna neatšaukiami. Kai pasirodys, kad jūsų pasidygėjimas žmonėmis, kuriuos atstumsite, yra pagrįstas, kiti ims stengtis jums įsiteikti, šitaip jūs įkvėpsite tą nebylią pagarbą sau, išaukštinančią žmogų tarp žmonių. Štai jūs jau apsiginklavęs jaunyste, kuri visiems patinka, grožiu, kuris masina, išmintimi, kuri padeda išlaikyti tai, kas iškovota. Visa, ką pasakiau, gali būti trumpai išreikšta senoviniu posakiu: *Aukšta padėtis įpareigoja!*

Dabar pritaikykite šiuos pamokymus visuomeninių interesų sfe-

rai. Daug kas jums sakys, kad apsukrumas — sudėtinė sėkmės dalis, kad norint prasibrauti pro minią, reikia praskirti žmones ir pasidaryti sau vietą. Tokie principai, mielasis, tiko viduramžiais, kai kunigaikščiai turėjo vienus varžovus naikinti kitų rankomis; bet šiandien viskas vyksta viešai, ir tokia nuostata jums labai blogai pasitarnautų. Iš tikrųjų, jūs susidursite arba su tauriu ir nuoširdžiu žmogumi, arba su klastingu priešu, kuris griebsis šmeižto, apkalbų, suktybių. Tat žinokite, kad nerasite geresnio pagalbininko negu šis žmogus, nes jis yra pats sau priešas; galite kovoti su juo kilniais ginklais, anksčiau ar vėliau jis užsitrauks panieką. O dėl pirmojo — savo tiesumu jūs nusipelnysite jo pagarbą; ir kai judviem pavyks suderinti savo interesus (nes juk viską galima sutvarkyti), jis bus jums naudingas. Nebijokite įsigyti priešų; vargas tam, kas jų neturi draugijoje, į kurią žengiate; bet pasistenkite nesužadinti pajuokos ar nepagarbos savo asmeniui; sakau, pasistenkite, nes Paryžiuje žmogus ne visados priklauso sau, jis paklūsta lemtingoms aplinkybėms; neišvengsite ten nei gatvės purvo, nei krintančios ant galvos plytos. Dorovė turi savo purvo: tai purvas, kuriame murdosi nedorėliai ir kuriuo jie bando aptaškyti kilnius asmenis. Bet jūs galite visada pelnyti žmonių pagarbą parodydamas, kad savo galutinių sprendimų niekad niekur nekeičiate. Šitame ambicijų kovos lauke, šitų kliūčių labirinte eikite visada tiesiai į tikslą, ryžtingai imkitės reikalo ir kovokite visada, visomis jėgomis, tik viena kryptimi. Žinote, kaip ponas de Morsofas nekentė Napoleono; be perstojo jį plūdo, sekė kiekvieną jo žingsnį nelyginant teisingumas nusikaltėlį, kiekvieną vakarą priekaištavo jam už kunigaikštį d'Engjeną[31], tai vienintelė neganda, vienintelė mirtis, kurią jis apverkė; ir vis dėlto žavėjosi juo kaip narsiausiu iš vadų, dažnai aiškino man jo taktiką. Ar negalima šitos strategijos pritaikyti interesų kare? Ji sutaupytų laiką kaip anoji, Napoleono taktika, taupė žmones ir erdvę; pagalvokite apie tai, nes moteris dažnai klysta spręsdama šiuos reikalus instinktu ir jausmais. Tačiau galiu atkakliai teigti viena: kiekviena gudrybė, kiekviena apgaulė iškyla aikštėn ir galų gale pakenkia žmogui; kai žmogus veikia atvirai, jo padėtis ne tokia pavojinga. Jei drįsčiau remtis savo pavyzdžiu, pasakyčiau, kad Klošgurde, kur dėl pono de Morsofo būdo man tenka užbėgti už akių kiekvienam vaidui, čia pat spręsti ginčytinus klausimus,— juk jie būtų tarsi liga, kuria jam patiktų sirgti, bet kuri jį pražudytų,— aš visada viską užbaigdavau pati, taikydama tiesiai į mazgą ir tardama priešininkui: „Narpliojame ar kertame?" Jums ne kartą rasis proga būti žmonėms naudingam, pa-

daryti jiems paslaugą; bet atlygio retai tesulauksite; nemėgdžiokite tačiau tų, kurie skundžiasi žmonėmis ir garsiai skelbia nesulaukę dėkingumo. Ar nekelia jie šitaip savęs ant pjedestalo? Be to, kvailoka prisipažinti, kad taip mažai pažįsti pasaulį. Nejaugi norite daryti gera su išskaičiavimais kaip palūkininkas, skolinantis pinigus? Ar nenorite daryti gera dėl paties gero? *Aukšta padėtis įpareigoja!* Vis dėlto nedarykite tokių paslaugų, už kurias žmonės negalėtų atsilyginti, nes tada jie taptų jūsų mirtinais priešais: žmogų gali apimti neviltis dėl paslaugos, kaip apima neviltis dėl bankroto, o neviltis įkvepia neįtikėtinų jėgų. Na, o pats stenkitės kuo mažiau naudotis kitų paslaugomis. Nebūkite niekieno vasalas, priklausykite tik nuo savęs. Duodu jums patarimų, mielasis, tik smulkiais kasdieniškais reikalais. Politikos pasaulyje viskas kitaip, taisyklės, pagal kurias tvarkote savo asmeninį gyvenimą, nusileidžia didiesiems interesams. Bet jei pasieksite sferą, kur veikia didieji žmonės, tapsite kaip Dievas vieninteliu savo veiksmų teisėju. Būsite tuomet ne žmogumi, būsite vaikščiojančiu įstatymu; būsite ne individu, o tautos įsikūnijimu. Bet jei teisite kitus, būsite teisiamas ir pats. Vėliau jūs stosite prieš amžių teismą, o jūs pakankamai išmanote istoriją, kad įvertintumėte tuos jausmus ir veiksmus, kurie sukuria tikrąją didybę.

Prieinu prie rimto klausimo — jūsų santykių su moterimis. Salonuose, kuriuos lankysite, laikykitės taisyklės nešvaistyti jėgų menkoms koketavimo gudrybėms. Vienas vyras, praeitą šimtmetį turėjęs didžiausią pasisekimą, tą patį vakarą paprastai sukdavosi tik apie vieną moterį ir domėdavosi tomis, kurios atrodė užmirštos kitų. Šitam žmogui, brangus vaike, nusilenkė jo epocha. Jis išmintingai paskaičiavo, kad po tam tikro laiko visi ims jį atkakliai girti. Dauguma jaunuolių švaisto vėjais didžiausią savo turtą — laiką, reikalingą užmegzti pažintims, kurios yra jau pusė viso socialinio gyvenimo; kadangi jie traukia akį savo jaunyste, jiems nereikia per daug vargti, kad žmonės susidomėtų jų reikalais; bet tas pavasaris greitai prabėga, pasistenkite gerai jį išnaudoti. Tad bendraukite su įtakingomis moterimis. Įtakingos yra senos moterys; iš jų sužinosite apie šeimų giminystės ryšius, kiekvienos jų paslaptis, jos nurodys aplinkinius takelius, kuriais spėriai nueisite į tikslą. Jos visa širdimi atsiduos jums; globa — tai paskutinė jų meilė, jei tik jos ne davatkos; jos puikiai pasitarnaus jūsų siekiams, girs jus ir jūsų atžvilgiu palankiai nuteiks kitus. Venkite jaunų moterų! Nemanykite, kad sakau tai iš asmeniškų išskaičiavimų. Penkiasdešimtmetė moteris padarys dėl jūsų viską, dvidešimtmetė — nieko;

šioji pareikalaus viso jūsų gyvenimo, anoji teprašys akimirkos dėmesio. Šaipykitės iš jaunų moterų, žiūrėkite su šypsena į viską, ką jos daro ar sako; jos nesugeba rimtai galvoti. Jaunos moterys, mielasis, yra egoistės, smulkmeniškos, savimylės, jos nesugeba būti tikromis draugėmis ir paaukos jus vardan bet kokios sėkmės. Beje, visos jos trokšta atsidavimo, o jūsų padėtis tokia, kad jums pačiam jo prireiks,— du nesuderinami siekiai. Nė viena iš jų nesistengs gilintis į jūsų reikalus, visos galvos apie save, o ne apie jus, visos jos greičiau pakenks jums savo tuštybe negu pagelbės prisirišimu; be jokios sąžinės ris jūsų laiką, su gražiausia šypsena žlugdys jūsų karjerą ir jus patį. Jei imsite skųstis, kvailiausioji iš jų įrodys jums, kad jos pirštinė verta viso pasaulio turtų, kad nėra didesnės garbės kaip tarnauti jai. Visos jos sakys, kad neša jums laimę, ir jūs užmiršite nuostabią savo dalią; jų dovanojama laimė permaininga, o jūsų laukianti didybė tikra. Jūs nežinote, kokių klastų jos griebiasi savo užgaidoms patenkinti, laikinai simpatijai paversti meile, kuri prasideda šioje žemėje ir turi tverti toliau danguje. Tą dieną, kai skirsis su jumis, jos pasakys, kad žodis „nebemyliu" pateisina neištikimybę, kad meilė nepriklauso nuo žmogaus valios. Paika teorija, brangusis! Tikroji meilė, tikėkite man, yra amžina, begalinė ir visada tokia pat; ji pastovi ir tyra, be audringų proveržių; ji išlieka ir tuomet, kai pražyla plaukai, nes širdis visada jauna. Jokio panašaus jausmo nepažįsta aukštuomenės damos, jos visos vaidina komediją. Viena jus sugraudins savo nelaimėmis, atrodys švelniausia ir nereikliausia moteris; bet kai pajus, kad yra jums būtina, pamažu užvaldys jus ir šokdins pagal savo dūdelę; panorėsite tapti diplomatu, važinėti, keliauti, pažinti žmones, versloves, šalis? Ne, turėsite sėdėti Paryžiuje ar jos dvare, ji klastingai pririš jus prie savo sijono; ir juo daugiau rodysite jai pasiaukojimo, juo nedėkingesnė ji bus. Kita vėl bandys suvilioti jus nuolankumu, pasidarys jūsų pažu, romantiškai seks įdurmu iki pat pasaulio krašto, rizikuos garbe, kad jus išlaikytų, ir bus tarsi akmuo jums ant kaklo. Vieną gražią dieną jūs nuskęsite, o moteris išplauks. Pačios naiviausios moka paspęsti begales pinklių; kvailiausioji ima viršų todėl, kad nekelia nepasitikėjimo; mažiausiai pavojinga būtų laisvo elgesio moteris, kuri pamiltų jus pati nežinodama kodėl, pamestų be priežasties ir susigrąžintų iš tuštybės. Bet visos jums kenks ar dabar, ar ateityje. Kiekviena jauna moteris, kuri lankosi draugijoje, gyvena pomėgiais ir tuščiu pasitenkinimu, jau yra pusiau ištvirkusi moteris, todėl ištvirkins ir jus. Nesutiksite ten tyros, mąslios būtybės, trokštančios, kad būtumėte amžinas

jos sielos valdovas. Ak, toji, kuri jus pamils, gyvens vieniša: jūsų žvilgsniai bus jai įstabiausia šventė, ji gyvens jūsų žodžiais. Tebūnie jums ši moteris visas pasaulis, nes ir jūs jai būsite viskas; mylėkite ją, neskaudinkite jos ir neieškokite jai varžovės, nežadinkite pavydo. Būti mylimam, brangusis, būti suprastam — tai didžiausia laimė, linkiu jums jos paragauti; bet nepakenkite savo sielos žiedui, tenekelia jokių abejonių širdis, kuriai skirsite savo jausmus. Tokia moteris atsiduos jums visa siela, visada galvos ne apie save, o apie jus; neprieštaraus jums, nepaisys savo naudos ir gebės įžvelgti jus tykantį pavojų ten, kur pats jo nematysite, ten, kur ji pamirš apie pavojų pačiai sau; pagaliau jeigu ji kentės, kentės neaimanuodama, tuščiai nekoketuos, bet stengsis išlaikyti tai, kas jums jos patiks. Atsakykite į šitą meilę dar didesne meile. Jei turėsite laimę ir rasite, ko visada pasiges jūsų vargšė bičiulė,— abipusiai kilnią, abipusiai išgyvenamą meilę, pagalvokite,— nors ir kokia ideali bus toji meilė,— kad kažkur toli slėnyje gyvena moteris, kuri yra jums motina, kurios širdin taip giliai įsiskverbė jūsų įkvėptas jausmas, jog niekada neįstengsite išmatuoti jo gelmių. Taip, jaučiu jums meilę, kurios dydžio niekada nesuvoksite; kad atsiskleistų jos esmė, turėtumėte pražudyti įstabų savo protą, bet ir tada nesužinotumėte, kaip toli gali siekti mano atsidavimas. Nejaugi aš atrodau jums įtartina, kai liepiu vengti jaunų moterų, kurių kiekviena yra daugiau ar mažiau nenuoširdi, pašaipi, tuščiagarbė, vėjavaikė, švaistūnė; kai liepiu bendrauti su įtakingomis moterimis, su tomis oriomis, nuovokiomis matronomis, kokia buvo mano teta, nes jos jums pasitarnaus, gins griaudamos klastingus kaltinimus, pasakys apie jus tai, ko negalėtumėt pasakyti apie save pats? Galų gale nejaugi aš ne prakilni, įsakydama jums išsergėti savo meilę tyraširdžiui angelui? Posakis „Aukšta padėtis įpareigoja" išreiškia didelę dalį ankstesnių mano nurodymų, o mano patarimai, kokie turi būti jūsų santykiai su moterimis, išsakyti šiame riteriškame devize: „Tarnauti visoms, mylėti — vieną".

Jūsų žinios didžiulės; jūsų širdis, užgrūdinta kančios, išliko nesutepta; viskas jūsų gražu, viskas gera, tai *panorėkite!* Jūsų ateitis priklauso dabar nuo šito vieno žodžio, didžiųjų žmonių žodžio. Jūs paklusite, vaikeli, savo Anrietei, ar ne? Jūs leisite jai ir toliau sakyti, ką ji galvoja apie jus ir jūsų santykius su žmonėmis? Mano siela apdovanota aiškiaregyste, aš įžvelgiu kaip jūsų, taip ir savo vaikų ateitį; tat leiskite man panaudoti jūsų labui šią dovaną — slėpiningą talentą, kurį subrandino mano gyvenimo rimtis ir kuris ne tik kad neslopsta,

bet tvirtėja vienatvėje ir tyloje. Prašau jus už tai mainais didžiulės laimės: noriu matyti, kaip auga jūsų autoritetas, bet auga taip, kad nė viena jūsų sėkmė neapniauktų man kaktos; noriu, kad greitai užimtumėte padėtį, atitinkančią jūsų vardą, kad galėčiau pati sau pasakyti, jog prisidėjau prie jūsų didystės daugiau negu norais. Šitas slaptas bendradarbiavimas — vienintelis malonumas, kurį galiu sau leisti. Aš lauksiu. Nesakau jums sudiev. Mes išsiskyrėme, jūs negalite pakelti mano rankos prie savo lūpų; bet tikriausiai įspėjote, kokia vieta skirta jums mano širdyje.

JŪSŲ ANRIETĖ

Baigęs skaityti šį laišką, pajutau po pirštais plazdančią motinišką širdį, nes tą valandėlę dar buvau pastiręs nuo atšiauraus sutikimo, kurio susilaukiau iš motinos. Numaniau, kodėl grafienė uždraudė man skaityti šį laišką Turenėje: tikriausiai baiminosi, kad pulsiu jai į kojas ir aplaistysiu jas ašaromis.

Pagaliau arčiau susipažinau su savo broliu Šarliu, kuris iki šiol man buvo tarsi svetimas žmogus; bet net menkiausia proga jis nešėsi tokiu didžiu, jog mes pernelyg atitolome vienas nuo kito ir nebegalėjome mylėtis kaip broliai; visi švelnūs jausmai remiasi sielų lygybe, o tarp mūsų nebuvo jokio sąlyčio taško. Jis man pamokomu tonu dėstė tuos niekus, kuriuos protas ir širdis patys be žodžių nuspėja; reikia ar nereikia rodė lyg ir nepasitikėjimą manimi; jei manęs nebūtų palaikiusi mano meilė, brolis būtų padaręs iš manęs stuobrį ir mulkį — taip jis stengdavosi pabrėžti tikįs, kad aš nieko neišmanau. Vis dėlto jis įvedė mane į draugiją, kur mano paikumas turėjo išryškinti jo privalumus. Jei nebūčiau patyręs tiek nelaimių vaikystėje, būčiau palaikęs jo globėjišką tuštybę brolišku jausmu; bet dvasinės vienatvės padariniai tokie pat kaip ir žemiškos vienatvės: tyloje mes išgirstame lengviausią šnaresį, o įprotis užsisklęsti savyje ugdo tokį jautrumą, jog pagauname menkiausius mums rūpimų jausmų atspalvius. Kol nepažinojau ponios de Morsof, mane žeisdavo kiekvienas rūstus žvilgsnis, į širdį smigdavo kiekvienas žodis, ištartas griežtu tonu; kentėjau nežinodamas, kad gyvenime esama glamonių; tuo tarpu, grįžęs iš Klošgurdo, jau galėjau susidaryti palyginimų skalę, kuri praturtino mano ankstyvą patirtį. Pažinimas, jei jis remiasi tik išgyventomis kančio-

mis, nėra tobulas. Laimė taip pat atveria akis. Aš juo mieliau leidau Šarliui naudotis pirmagimystės teise ir stelbti mane, kad perpratau jo žaidimą.

Pas kunigaikštienę de Lenonkur nuėjau vienas; čia nė karto nebuvo ištartas Anrietės vardas, ir niekas, išskyrus geraširdį senąjį kunigaikštį, tą įsikūnijusį nuoširdumą, man neužsiminė apie ją; bet iš to, kaip jis mane sutiko, atspėjau, kad duktė slapta buvo mane jam rekomendavusi. Kai jau pradėjau atsitokėti iš paikos nuostabos, kuri apima kiekvieną naujoką, atsidūrusį aukštojoje draugijoje, kai jau mėgavausi būsimais malonumais, supratęs, kokias galimybes ji teikia garbėtroškoms, kai jau patenkintas laikiausi Anrietės pamokymų, žavėdamasis didžia jų tiesa, prasidėjo kovo dvidešimtosios įvykiai[32]. Brolis išvyko kartu su visais karaliaus rūmais į Gentą; patartas grafienės, kuriai dažnai rašiau tik aš,— ji atsakydavo iš reto,— išvažiavau ten lydėdamas kunigaikštį de Lenonkurą. Įprastinis kunigaikščio palankumas virto nuoširdžia globa, kai jis įsitikino, jog esu širdimi, protu ir kūnu atsidavęs Burbonams; jis pats pristatė mane Jo Karališkajai Didenybei. Mažai teatsiranda dvariškių, ištikimų patekusiam į vargą karaliui; jaunystei būdingas naivus žavėjimasis, ištikimybė be išskaičiavimo; karalius mokėjo perprasti žmones; tai, kas būtų likę nepastebėta Tiuilri rūmuose, krito į akį Gente, ir aš turėjau laimę patikti Liudvikui XVIII.

Iš ponios de Morsof laiško tėvui, atnešto kartu su žiniomis vieno pasiuntinio iš Vandėjos (laiške buvo pora žodelių ir man), sužinojau, kad Žakas serga. Ponas de Morsofas, apimtas nevilties tiek dėl sūnaus ligos, tiek dėl to, kad antroji emigracija prasideda be jo, prirašė keletą žodžių, iš kurių atspėjau, kokia mano mylimosios padėtis. Kankinama vyro, nors ji dieną naktį sėdėjo prie sergančio Žako, neturėdama nė valandėlės atvangos, abejinga vyro priekabėms, bet ir bejėgė su jomis kovoti, nes buvo visa siela atsidėjusi vaiko slaugymui, Anrietė, matyt, troško paramos iš žmogaus, kurio draugystė kadaise palengvino sunkų jos gyvenimą, bent jau vildamasi, kad jis prablaškys poną de Morsofą. Kiek kartų aš išsivesdavau grafą pasivaikščioti, kai jis šokdavo ją kamuoti; už šią nekaltą, bet sėkmingą gudrybę man būdavo atsilyginama vienu kitu karštos padėkos žvilgsniu, kuriame įsimylėjėlis įžiūri pažadą. Nors man knietėjo sekti įkandin Šarlio, neseniai pasiųsto į kongresą Vienoje, nors norėjau, kad ir gyvybės kaina, pateisinti Anrietės pranašystes ir išsivaduoti iš brolio priklausomybės, mano ambicingi siekiai, noras būti nepriklausomam,

mano padėtis karaliaus rūmuose — viskas nublanko, kai prieš akis iškilo skausmingas ponios de Morsof veidas; nusprendžiau vykti iš Gento pas tikrąją valdovę ir jai tarnauti. Dievas už tai man atlygino. Vandėjiečių pasiuntinys negalėjo grįžti į Prancūziją, ir karalius ieškojo atsidavusio žmogaus, kuris nugabentų ten jo įsakymus. Kunigaikštis de Lenonkuras žinojo, kad karalius nepamirš to, kas leisis į šį pavojingą žygį; todėl net neatsiklausęs pasiūlė mane, ir karalius sutiko, o aš prisiėmiau tą užduotį džiaugdamasis, kad galėsiu apsilankyti Klošgurde ir sykiu pasitarnausiu teisingam reikalui.

Priimtas pas karalių,— buvo man tada dvidešimt vieneri metai,— grįžau į Prancūziją, kur ar Paryžiuje, ar paskui Vandėjoje turėjau laimę įvykdyti Jo Didenybės valią. Į gegužės mėnesio pabaigą, persekiojamas bonapartistų valdžios, kuriai kažkas apie mane pranešė, buvau priverstas bėgti ir, apsimetęs žmogumi, grįžtančiu į savo ūkį, traukiau pėsčiomis iš dvaro į dvarą miškais, per aukštutinę Vandėją, Bokažą ir Puatu, keisdamas kryptį pagal aplinkybes. Atsidūriau Somiure, iš Somiuro pasukau į Šinoną, o iš Šinono per vieną naktį pasiekiau Niuejo mišką, ir čia, landuose, sutikau raitą grafą; jis pasisodino mane ant arklio, ir mes parjojome į Klošgurdą, nesutikę kelyje nieko, kas būtų galėjęs mane atpažinti.

— Žakui geriau,— buvo pirmieji jo žodžiai.

Prisipažinau jam, jog patekau į pėsčio diplomato padėtį, jog esu medžiojamas it laukinis žvėris, ir bajoras, apsišarvavęs visais savo rojalistiniais jausmais, nusprendė, kad privalo paveržti iš pono de Šeselio pavojingą garbę suteikti man viešnagę. Kai pamačiau Klošgurdą, man pasirodė, kad tie aštuoni prabėgę mėnesiai — tai sapnas. Grafas, ėjęs pirma manęs, pasakė žmonai:

— Įspėkite, ką jums atvedžiau!.. Feliksą!..

— Negali būti! — šūktelėjo grafienė; jos rankos nusviro, o veide atsimušė nuostaba.

Įžengiau į svetainę, mudu sustingome — ji, tarsi prikalta prie krėslo, aš ant slenksčio — godžiai įsmeigę vienas į kitą akis nelyginant įsimylėjėliai, kurie nori vienu žvilgsniu atgauti visą prarastą laiką; bet, susigėdusi, kad nenuslėpė nuostabos ir apnuogino širdį, ji pakilo, aš žengiau artyn.

— Meldžiausi už jus,— tarė ji ir padavė pabučiuoti ranką.

Paklausė, kaip jaučiasi jos tėvas; paskui pastebėjusi, koks aš pavargęs, išėjo paruošti man kambario, o grafas liepė mane pavalgydinti, nes miriau badu. Buvau apgyvendintas kambaryje virš jos mie-

gamojo — tetos kambaryje; ji paprašė grafą nuvesti mane viršun, o pati sustojo, užkėlusi koją ant pirmosios laiptų pakopos, matyt, kovodama su savimi, ar lydėti mane, ar ne; atsigręžiau, ji paraudo, palinkėjo man gerai išsimiegoti ir skubiai pasišalino. Nusileidęs pietų, sužinojau apie pralaimėjimą prie Vaterlo, apie Napoleono pabėgimą, sąjungininkų žygiavimą į Paryžių ir galimą Burbonų grįžimą. Šie įvykiai buvo viskas grafui, mums jie nieko nereiškė. Ar žinote, kokią išgirdau didžiausią naujieną, pamylavęs vaikus? Aš nekalbu apie nerimą, kuris apėmė mane, kai pamačiau, kokia išbalusi ir sulysusi grafienė; žinojau, kiek žalos galiu padaryti vienu nuostabą išduodančiu mostu, todėl rodžiau tik džiaugsmą, kad ją matau. Taigi didžiausia naujiena man buvo: „Dabar jūs turėsite ledų!“ Praeitais metais ji dažnai sielojosi, kad neturi ganėtinai šalto vandens: aš gėriau tik vandenį ir mėgau, kad jis būtų ledinis. Vienas Dievas težino, kiek rūpesčių jai atsiėjo ledainės statyba! Jūs geriau negu kas nors kitas žinote, kad meilei gana vieno žodžio, vieno žvilgsnio, balso intonacijos, vos pastebimo iš šalies dėmesio; jos gražiausias privalumas yra tas, kad ji pati byloja apie save. Tai va, savo žodžiu, žvilgsniu, džiaugsmu ji išsakė man, koks begalinis jos jausmas, kaip aš kadaise buvau jai išsakęs savąjį savo elgesiu prie triktrako stalelio. Atsirado ir daugiau nekaltų jos meilės įrodymų: praėjus savaitei po mano atvykimo, ji atsigavo; tryško dabar sveikata, džiaugsmu ir jaunyste; mano brangioji lelija pagražėjo, pražydo, o mano širdyje irgi prisikaupė lobių. Juk tik eiliniams žmogeliams ir banalioms širdims išsiskyrimas atšaldo jausmus, ištrina iš atminties dvasinius mylimo asmens bruožus ir išblukina jo grožį. Karštos vaizduotės žmones, tuos, kurių entuziazmas prasismelkia į kraują ir nudažo jį naujomis purpuro spalvomis, tuos, kurių aistra įgauna pastovumo, išsiskyrimas veikia panašiai kaip kankynė, stiprinusi kadaise pirmųjų krikščionių tikėjimą ir leidusi jiems savo akimis išvysti Dievą. Argi nėra širdyje, kupinoje meilės, tolydinių troškimų, ar jie nepraturtina mūsų geidžiamų formų, nudažydami jas svajonių liepsna? Ar, apimti jaudulio, neapdovanojame idealiu grožiu mylimų bruožų, suteikdami jiems dvasingumo? Kai narstome prisiminimus vieną po kito, praeitis plečiasi, o ateitis prisipildo lūkesčių. Kai tarp dviejų širdžių susikaupia šitie įelektrinti debesys, pirmasis pasimatymas virsta tarsi palaiminga audra, kuri atgaivina ir apvaisina žemę, čaižydama ją staigiais žaibo blyksniais. Kiek saldžių akimirkų išgyvenau aš matydamas, kad mes jaučiame ir galvojame vienodai! Kokiomis susižavėjusiomis akimis stebėjau, kaip vis

stipriau veikia laimė Anrietę! Moteris, atgyjanti nuo mylimojo žvilgsnių, turbūt geriau įrodo savo jausmą negu ta, kuri miršta žudoma abejonės arba džiūsta tarsi stiebelis, pritrūkęs syvų; nežinau, katra iš jų labiau jaudina širdį. Ponia de Morsof atgimė taip pat natūraliai, kaip suželia lankos gegužės mėnesį, kaip atsigauna apvytusios gėlės nuo saulės ir lietaus. Anrietė, kaip ir mūsų meilės slėnis, pergyveno savo žiemą, o dabar atbudo kaip ir jis, atėjus pavasariui. Prieš pietus nusileidome į mūsų mėgstamą terasą. Čia, glostydama galvelę savo vargšui sūnui,— jis žengė šalia motinos tylus, tarsi dar kamuojamas ligos ir toks sunykęs, kokio niekados nebuvau matęs,— ji papasakojo man apie naktis, praleistas prie ligonio lovos. Tuos tris mėnesius sakėsi gyvenusi grynai vidiniu gyvenimu; jai rodęsi, kad ji patekusi į kažkokius tamsius rūmus ir bijanti įžengti į prabangias sales, kur tviska šviesos ir vyksta puota, skirta ne jai,— o ji stovinti prie durų ir žvalgantis čia į vaiką, čia į kažkieno neryškiai boluojantį veidą, viena ausimi girdėdama ligonio dejonę, kita — kažkieno balsą. Jos žodžiuose skambėjo tokia vienatvės įkvėpta poezija, kokios niekada nebuvo sukūręs joks poetas; ir visa tai ji išsakė naiviai, neįžiūrėdama čia nė krislelio meilės, nė pėdsako goslios minties, nė poezijos, rytietiškai svaigios kaip Frangistano rožė. Kai terasoje pasirodė grafas, ji ir toliau kalbėjo tuo pačiu tonu; taip kalba moteris, kuri didžiuojasi savimi, kuri gali mesti vyrui iškilnų žvilgsnį ir nerausdama pabučiuoti sūnų į kaktą. Ji daug meldusis, ištisas naktis laikiusi maldai sudėtas rankas virš Žako, prašydama Dievą, kad jis nemirtų.

— Prisiartindavau net prie tabernakulio durelių, maldaudama Dievą išgelbėti sūnui gyvybę.

Kartais ji regėjusi vizijas; pasakojo man apie jas; bet kai savo angelišku balsu ištarė šiuos įstabius žodžius: „Kai miegojau, budėjo mano širdis!..“ — grafas pertraukė ją:

— Taigi, buvote beveik išprotėjusi.

Ji nutilo, perverta aštraus skausmo, tarytum pirmąkart sužeista, tarytum užmiršusi, kad štai jau trylika metų šitas žmogus nepraleidžia nė vienos progos paleisti jai strėlę į širdį. Nelyginant išdidus paukštis, į kurį dangaus aukštybėse pataikė paprastas švininis šratas, ji apstulbo palūžusi.

— Nejaugi, pone,— tarė patylėjusi,— nė vienas mano žodis niekada nesusilauks malonės jūsų proto teisme? Nejaugi niekados neparodysite gailestingumo mano silpnybėms ir nesuprasite mano moteriškų minčių?

Ji nutilo. Šis angelas jau apgailestavo, kad drįso pasiskųsti, ir žvilgsniu matavo savo praeitį ir ateitį; ar bus suprasta, ar vėl nesukels tūžmingo išpuolio? Jos smilkiniuose smarkiai pulsavo mėlynos gyslelės, ji nepravirko, tik pašviesėjo žalios jos akys; paskui ji nuleido jas žemyn, nenorėdama mano žvilgsnyje išskaityti, kad kenčiu labiau negu ji, kad atspėjau jos jausmus, kad mano siela apglobė jos sielą, o visų labiausiai — kad užjaučiu ją ir verdu jaunos meilės pykčiu, pasiruošęs kaip ištikimas šuo sudraskyti tą, kuris žeidžia jo šeimininkę, nepaisydamas nei užpuoliko jėgos, nei jo privalumų. Reikėjo matyti, kokiu didžiu šiomis žiauriomis akimirkomis nešėsi grafas: manydamas, kad įveikė žmoną, apiberdavo ją žodžių kruša, kartodavo tą pačią mintį, sakytum kapojo kirviu, aidinčiu vis tokiu pat aidu.

— Vadinasi, jis vis toks pat? — paklausiau aš, kai grafą iškvietė išjodinėtojas.

— Toks pat,— atsakė Žakas.

— Toks pat nuostabus, sūneli,— tarė ji Žakui, nenorėdama, kad poną de Morsofą smerktų jo vaikai.— Jūs matote, kas dedasi dabar, bet nežinote praeities ir todėl, peikdami tėvą, galite skaudžiai apsirikti; tačiau net jeigu savo nelaimei ir pastebėtumėte jį elgiantis netinkamai, šeimos garbė reikalauja apie tokias paslaptis niekada niekam neprasitarti.

— Kaip sekasi naujovės Kasinoje ir Retorjeroje? — paklausiau norėdamas atitraukti ją nuo liūdnų minčių.

— Geriau, negu tikėjausi,— atsakė ji.— Kai baigėme statybas, suradome du puikius fermerius, kurių vienas išsinuomojo vieną sodybą už keturis su puse tūkstančio frankų su mokesčių apmokėjimu, o kitas — už penkis tūkstančius; nuomos sutartis pasirašyta penkiolikai metų. Mes jau pasodinome abiejose naujose fermose tris tūkstančius medelių. Manetės giminaitis labai patenkintas, kad gavo La Rableji. Martino pasiėmė Bodą. Mūsų keturių nuomininkų gerą sudaro pievos ir miškai, kurių jie netręšia mėšlu, skirtu mūsų ariamoms žemėms, kaip kartais daro nelabai sąžiningi nuomininkai. Taigi *mūsų* pastangos buvo apvainikuotos nuostabiausia sėkme. Klošgurdas, be papildomų atsargų, kaip mes vadiname pilies sodybą, be miškų ir vynuogynų, duoda devyniolika tūkstančių frankų pelno, o sodinukai žada puikias metines pajamas. Aš kovoju, kad mūsų atsarginės žemės būtų išnuomotos mūsų sargui Martino, kuriam dabar jau gali padėti sūnus. Jis siūlo tris tūkstančius frankų, jei ponas de Morsofas pastatydins jam ūkinius trobesius ·Komandri. Galėtume tada išpirkti že-

mes aplink Klošgurdą, užbaigti numatytą alėją iki kelio į Šinoną, ir mums teliktų rūpintis vynuogynais ir miškais. Jei karalius grįš, grįš ir *mūsų* pensija, *mes* sutiksime ją priimti, keletą dienų papriešgyniavę protingiems *mūsų* žmonos argumentams. Taigi Žako turtui niekas negrės. Kai šitą pasieksiu, tegul ponas de Morsofas savo nuožiūra kaupia pinigus Madlenai, kuriai, beje, karalius pagal seną paprotį paskirs kraitį. Mano sąžinė rami; aš atlieku savo pareigą... O jūs? — paklausė ji.

Paaiškinau savo užduotį ir pasakiau, kokie vaisingi ir išmintingi buvo jos patarimai. Gal ji turinti aiškiaregystės dovaną, kad šitaip nuspėjanti įvykius?

— Ar nerašiau jums apie tai? — paklausė ji.— Tik dėl jūsų vieno aš gebu naudotis ta stulbinančia dovana, apie kurią tepasisakiau savo nuodėmklausiui kunigui de la Beržui; jis aiškina, kad mane įkvepia Dievas. Nugrimzdusi į gilų susimąstymą, pagauta baimės dėl vaikų sveikatos, būdavo, nebematau, kas dedasi žemėje, mano akys įsižiūri į kitą pasaulį; jei išvystu ten Žaką ir Madleną su švytinčia aureole, vaikai kurį laiką būna sveiki; jeigu jie pasirodo apgaubti miglos, tuojau suserga. O jus aš ne tik matau visada ryškiai švytintį, bet ir girdžiu švelnų balsą, kuris išaiškina man ne žodžiais, bet mintimis, ką privalote daryti. Pagal kokį dėsnį galiu pasinaudoti šia stebuklinga dovana tik dėl savo vaikų ir dėl jūsų? — pridūrė ji susimąsčiusi.— Gal Dievas nori pavaduoti jiems tėvą? — paklausė, kiek patylėjusi.

— Leiskite man tikėti,— tariau aš,— kad paklūstu tik jums!

Ji apdovanojo mane viena tų neapsakomai žavių šypsenų, kurios taip svaigino man širdį, jog nebūčiau tada jautęs net mirtino smūgio.

— Kai tik karalius grįš į Paryžių, važiuokite ten ir jūs, palikite Klošgurdą,— prabilo ji.— Žema maldauti postų ir malonių, bet lygiai taip pat juokinga laikytis nuošalyje, kai karalius jas dalina. Įvyks didžiulių permainų. Karaliui prireiks gabių ir ištikimų žmonių, tegul jis jūsų nepasigenda; jūs jaunas įsitrauksite į valstybės reikalus, ir jums tas išeis į gera; nes valstybės vyrams, kaip ir aktoriams, iškyla tokių jų amato problemų, kurių neišspręs talentas, šio meno reikia mokytis. Mano tėvas perėmė šį meną iš kunigaikščio de Šuazelio[33]. Atsiminkite mane,— pridūrė ji patylėjusi,— duokite man pasimėgauti džiaugsmu, kad esu pirma sieloje, kuri priklauso vien tiktai man. Ar jūs ne mano sūnus?

— Sūnus? — pakartojau aš, patempęs lūpą.

— Tik sūnus,— atsakė ji, pajuokdama mane,— ar tai ne ganėtinai graži vieta mano širdyje?

Paskambino pietų, ji įsikibo man į ranką ir meiliai į ją atsirėmė.

— Jūs užaugote,— pasakė kopdama laiptais.

Kai buvome jau aikštelėje, ji papurtė man ranką, tarsi negalėdama pakęsti mano įdėmaus žvilgsnio: nors ėjo nudelbusi akis, žinojo, kad aš žiūriu tik į ją, ir, dėdamasi nekantri, su žavia ir koketiška mina tarė:

— Gal žvilgtelėtumėte bent trumpai į mūsų mylimą slėnį!

Ji atsigręžė, išskėtė balto šilko skėtelį virš mūsų galvų ir prispaudė prie savęs Žaką; iš to, kaip ji linktelėjo galvą, rodydama man Endrą, valtį, pievas, supratau, kad po mano viešnagės ir mūsų pasivaikščiojimų ji susigyveno su šituo blandžiu akiračiu, su jo ūkanotais vingiais. Gamta buvo skraistė, po kuria slėpėsi jos mintys. Dabar ji žinojo, ko dūsauja naktimis lakštingala ir ką kartoja balų giesmininkė, monotoniškai traukianti savo gailią gaidą.

Aštuntą valandą vakaro tapau liudininku giliai mane sujaudinusios scenos, kokios iki šiol nebuvau matęs, nes paprastai likdavau svetainėje žaisti su ponu de Morsofu triktrako, o visa tai vykdavo valgomajame, prieš paguldant vaikus. Du kartus suskambo varpas, susirinko visi šeimynykščiai.

— Jūs mūsų svečias ir turite paklusti vienuolyno nuostatams,— pasakė ji ir nusivedė mane už rankos su ta nekaltos pašaipos išraiška, kurią mes matome tikrai dievobaimingų moterų veiduose.

Grafas nusekė įkandin mūsų. Šeimininkai, vaikai, tarnai — visi suklaupė vienplaukiai savo įprastinėse vietose. Tą dieną buvo Madlenos eilė garsiai kalbėti maldas: miela mažylė meldėsi naiviu vaikišku balseliu, kuris skardžiai aidėjo harmoningoje kaimo tyloje, suteikdamas maldos žodžiams švento nekaltybės tyrumo, to angelų žavesio. Tokios jaudinančios maldos dar niekad nebuvau girdėjęs. Gamta į vaiko žodžius atsiliepinėjo šimtais vakaro šnaresių, lyg ir kokiu lengvai liečiamų vargonų akompanimentu. Madlena klūpėjo grafienės dešinėje, Žakas — kairėje. Šitos dvi žavingos galvutės, tarp kurių kyšojo motinos kasų vainikas, o dar aukščiau — žilutėliai pono de Morsofo plaukai ir pageltusi jo plikė,— visa tai buvo tarsi paveikslas, kurio spalvos žadino protui tas pačias mintis kaip ir maldos garsai, pagaliau, kad nieko netrūktų vienovei, kuri yra tobulybės žymė, šitą susikaupusių žmonių grupę gaubė prigesusi saulėlydžio šviesa, savo raudonais atšvaitais nuspalvindama salę ir įteigdama poetiškoms ir prietaringoms sieloms mintį, kad šiuos ištikimus Dievo tarnus, suklaupusius čia be padėties skirtumo, visus lygius, kaip liepia

Bažnyčia, aplankė iš dangaus nužengusi liepsna. Mintimis persikėlęs į senovės laikus, aš dar stipriau pajutau šitos scenos didingumą, jau ir taip didingą savo paprastumu. Vaikai palinkėjo tėvui labos nakties, tarnai nusilenkė mums, grafienė išėjo vesdamasi už rankų vaikus, o aš grįžau su grafu į svetainę.

— Ten mes nuvesime jus į dangų, o čia — į pragarą,— tarė jis, rodydamas į triktraką.

Po pusvalandžio atėjo grafienė ir atsisėdo su savo rėmeliais prie mūsų stalo.

— Tai skirta jums,— pasakė ji, išskleidusi savo siuvinį,— bet paskutinius tris mėnesius darbas lėtai stūmėsi pirmyn. Tarp šito raudono gvazdiko ir va šitos rožės sirgo mano vargšelis Žakas.

— Gana, gana,— pasakė ponas de Morsofas,— nebekalbėkime apie tai. Penki ir šeši, pone karaliaus pasiuntiny.

Atsigulęs įtempiau klausą, norėdamas išgirsti, kaip ji vaikščioja po savo miegamąjį. Ji buvo rami ir tyra, o mane kamavo beprotiškos mintys, įkvėptos nepakenčiamų troškimų.

„Kodėl ji negalėtų būti mano? — svarsčiau.— Gal ir ją kaip mane drasko užplūdę geismai?“

Pirmą valandą atsikėliau, nusileidau laiptais žemyn, tyliai prisėlinau prie jos durų, išsitiesiau ant grindų: prispaudęs ausį prie durų plyšio, išgirdau jos lygų ir tylų it vaiko alsavimą. Kai sustirau iš šalčio, atsistojau, užlipau aukštyn, atsiguliau ir ramiai išmiegojau ligi ryto. Nežinau, kokia lemtimi, kokiomis žmogaus prigimties savybėmis galėčiau paaiškinti malonumą, kurį patiriu artėdamas prie bedugnės krašto, matuodamas blogio pragarmę, žvelgdamas į jos dugną, pajusdamas jos šaltį ir su jauduliu atšokdamas atgal. Toji nakties valanda prie jos slenksčio, kur aš verkiau iš įtūžio, nors ji taip niekada ir nesužinojo, kad kitą rytą žengė per mano ašaras ir bučinius, per savo dorybę, kurią aš čia trypiau, čia tausojau, čia keikiau, čia dievinau; toji valanda, daugelio nuomone, kvailai praleista, buvo įkvėpta to nesuvokiamo jausmo, skatinančio kariškius,— kai kurie iš jų man pasakojo, jog yra taip žaidę gyvybe,— pulti prieš bateriją, kad įsitikintų, ar aplenks juos šūviai, ar lydės laimė, šitaip šuoliuojančius per tikimybių bedugnę, rūkančius pypkę kaip Žanas Baras[34] ant parako statinės. Rytojaus dieną suskyniau dvi puokštes; susižavėjo jomis ir grafas, tasai, kurio niekada nejaudino panašūs dalykai ir kuriam, atrodo, buvo skirti šie Šansenė[35] žodžiai: „Jis ne oro pilis, o kalėjimus stato“.

Praleidau keletą dienų Klošgurde, tik retkarčiais trumpam apsilankydamas Frapelyje, kur vis dėlto tris kartus likau pietauti. Prancūzų armija užėmė Tūrą. Nors aiškiai buvau poniai de Morsof gyvasties ir sveikatos šaltinis, ji maldavo mane važiuoti į Šatoru, o iš ten skubiai per Isudeną ir Orleaną į Paryžių. Bandžiau priešintis; tada ji įsakė paaiškindama, kad prabilo vidinis jos balsas; paklusau. Šį sykį mūsų atsisveikinimas buvo aplaistytas ašaromis, ji baiminosi, kad mane pavilios aukštuomenė, kurios draugijoje man buvo lemta suktis. Juk turėjau rimtai įsitraukti į interesų, aistrų, malonumų sūkurį, kuris Paryžių paverčia jūra, tokia pat pavojinga skaisčiai meilei kaip ir tyrai sąžinei. Pažadėjau rašyti jai kiekvieną vakarą, išdėstydamas dienos įvykius ir mintis, net pačius nesvarbiausius. Išklausiusi šio pažado, ji bejėgiškai nuleido galvą man ant peties ir pasakė:

— Nieko neužmirškite, man viskas bus įdomu.

Įdavė man laiškus kunigaikščiui bei kunigaikštienei, ir aš sugrįžęs į Paryžių jau kitą dieną apsilankiau pas juos.

— Jums sekasi,— pasakė kunigaikštis,— papietausime čia, o vakare važiuosime į rūmus. Jūsų karjera užtikrinta. Karalius, pasirašydamas šį rytą jūsų paskyrimą, pasakė: „Jis jaunas, gabus ir ištikimas!" Ir apgailestavo nežinąs, ar jūs gyvas, ar miręs ir kur jus nubloškė įvykiai po to, kai taip puikiai susidorojote su savo užduotimi.

Vakare jau buvau paskirtas Valstybės tarybos referentu ir užėmiau prie Liudviko XVIII asmens slaptą postą, kur turėjau likti, kol jis karaliaus; ši patikėtinio vieta, nežadanti akivaizdžios malonės, bet ir nekelianti pavojaus, kad galiu patekti į nemalonę, įvedė mane į aukščiausius vyriausybės sluoksnius ir tapo mano sėkmės šaltiniu. Ponios de Morsof spėjimai pasitvirtino, vadinasi, jai turėjau būti dėkingas už viską: valdžią ir turtą, laimę ir žinias; ji man vadovavo ir drąsino, taurino mano širdį ir kreipė norus į vieną tikslą, be kurio jaunimas tuščiai iššvaisto jėgas. Kiek vėliau man buvo priskirtas bendradarbis. Dirbome pakaitomis po pusę metų. Galėjome prireikus pavaduoti viens kitą; turėjome rūmuose kambarį, savo karietą, ir kai tekdavo keliauti, mūsų išlaidos būdavo dosniai padengiamos. Keista padėtis! Būti slaptais mokiniais monarcho, kurio politiką vėliau garsiai pripažino net jo priešai; klausytis jo nuomonės apie krašto reikalus — vidaus ir užsienio; neturėti aiškios įtakos, bet kartais išgirsti karalių kreipiantis į jus patarimo, kaip kad į ponią Laforė[36] kreipdavosi patarimo Moljeras; jausti, kaip patyrusi senatvė abejonių valandėlę ieško jaunatviškos sąžinės paspirties. Mūsų ateitimi, beje, buvo pasirū-

pinta taip, kad nenukentėtų mūsų garbėtroška. Be atlyginimo, kuris buvo man išmokamas iš Valstybės tarybos biudžeto kaip referentui, gaudavau iš karaliaus „asmeninės skrynutės“ kas mėnesį tūkstantį frankų, ir jis pats man dažnai įteikdavo vieną kitą premiją. Nors karalius jautė, kad dvidešimt trejų metų jaunuolis ilgai nepaneš tos darbo naštos, kurią man užkrovė, mano bendradarbis, šiandien Prancūzijos peras, buvo parinktas tik 1817 metų rugpjūčio mėnesį. Parinkti buvo taip sunku, mūsų pareigos reikalavo tiek įvairių savybių, jog karalius ilgai dvejojo negalėdamas apsispręsti. Jis suteikė man garbę paklausdamas, su kuriuo iš jo numatytų jaunuolių aš geriausiai sutarčiau. Tarp jų buvo vienas mano bendraklasis iš Lepitro pensiono, bet aš nurodžiau ne jį. Jo Didenybė paklausė mane kodėl.

— Jūsų Šviesybė,— pasakiau aš,— pasirinkote vienodai Jums atsidavusius žmones, bet skirtingų gabumų; aš nurodžiau, kaip man regis, nuovokiausią, įsitikinęs, kad mokėsiu su juo sugyventi.

Mano nuomonė sutapo su karaliaus nuomone, ir jis niekada neužmiršo, kad šiuo atveju aš paaukojau savo asmenines simpatijas. Jis pasakė man:

— Būsite pirmasis iš dviejų.

Karalius nenuslėpė šio pokalbio nuo mano bendradarbio, ir tas už mano paslaugą atsilygino draugiškumu. Dėmesys, kurį man rodė aukštoji draugija, buvo kunigaikščio de Lenonkuro dėmesio atšvaitas. Žodžiai: „Karalius gyvai domisi tuo jaunuoliu; to jaunuolio laukia graži ateitis, karaliui jis patinka“ būtų galėję atstoti talentą, bet maloniam priėmimui, kokio draugijoje susilaukia jaunuoliai, jie dar teikė kažko neapčiuopiamo, ką mes pripažįstame valdžiai. Ar lankydamasis pas kunigaikštį de Lenonkurą, ar pas savo seserį, tuo metu ištekėjusią už mūsų pusbrolio markizo de Listomero, sūnaus tos senosios giminaitės, pas kurią viešėdavau Švento Liudviko saloje,— pats nežinau, kaip ir kada susipažinau su įtakingiausiais Sen Žermeno priemiesčio gyventojais.

Anrietė įvesdino mane į rinktinės visuomenės ratelį, vadinamą Pti Šato[37], tarpininkaujant kunigaikštienei de Blamon-Šovri, jos senelei; grafienė jai taip karštai mane rekomendavo savo laiške, jog kunigaikštienė tuoj pat mane pasikvietė pas save; ėmiau dažnai pas ją lankytis, sugebėjau patikti, ir ji tapo ne tiek mano globėja, kiek drauge, kurios jausmai man buvo savotiškai motiniški. Senoji kunigaikštienė pasistengė mane supažindinti su savo dukteria ponia d'Espar, kunigaikštiene de Lanžė, vikontiene de Bosean ir kunigaikštiene de

Mofrinjez — moterimis, kurios viena po kitos buvo madingų salonų karalienės ir elgėsi su manim juo meiliau, kad nesiekiau jų malonės ir visada stengiausi paslaugiai joms pasitarnauti. Mano brolis Šarlis dabar manęs nesišalino, priešingai, ieškojo mano paspirties; bet mano greita sėkmė pažadino slaptą jo pavydą, pridariusį vėliau man daugybę rūpesčių. Tėvai, nustebinti šios netikėtos karjeros, pamaloninusios jų tuštybę, pagaliau pripažino mane savo sūnumi; bet kadangi jų jausmas buvo tam tikra prasme netikras,— nenoriu pasakyti, suvaidintas,— šita permaina mažai teapmaldė mano širdies žaizdas; beje, jausmai, iškreipti egoizmo, nekelia didelių simpatijų; širdis bodisi išskaičiavimais ir bet kokia nauda.

Ištikimai rašiau savo brangiajai Anrietei, iš kurios gaudavau vieną ar du laiškus per mėnesį. Taip tat jos dvasia sklandė virš manęs, jos mintys, įveikusios nuotolį, gaubė mane tyra atmosfera. Nė viena moteris neįstengė manęs pavergti. Karalius žinojo, koks aš santūrus; šiuo atžvilgiu jis buvo Liudviko XV principų pasekėjas ir juokais mane vadino panele de Vandenes, bet mano rimtumas jam labai patiko. Esu įsitikinęs, kad kantrybė, kurios išmokau vaikystėje ir ypač Klošgurde, labai man pravertė įsigyjant karaliaus malonę; karalius buvo visada man itin geras. Jam, matyt, šovė į galvą paskaitinėti mano laiškus, nes jis neilgai tikėjo mano skaisčiu gyvenimu. Kartą sėdėjau ir rašiau, ką diktavo karalius; kai įėjo kunigaikštis de Lenonkuras,— tą dieną jis budėjo,— karalius klastingai žvilgtelėjo į mus.

— Tai kaip ten? Tas pasiutėlis de Morsofas vis dar nenori mirti? — paklausė jis savo gražiu sidabriniu balsu, kuriam panorėjęs mokėjo suteikti kandžios ironijos.

— Vis dar,— atsakė kunigaikštis.

— Grafienė de Morsof — angelas, ir aš norėčiau ją matyti čia,— vėl prabilo karalius,— bet jei aš pats nieko negaliu, mano kancleris,— pridūrė, atsigręžęs į mane,— turės daugiau laimės. Atleidžiu jus pusei metų, nusprendžiau skirti jums bendradarbiu jaunuolį, apie kurį vakar kalbėjome. Linksmai praleiskite laiką Klošgurde, pone Katonai[38]!

Ir jis šypsodamasis liepė išvežti jį iš kabineto.

Tarsi kregždutė skridau į Turenę. Pirmą kartą turėjau stoti prieš savo mylimąją nauju pavidalu, ne geltonsnapis, bet elegantiškas jaunuolis, kurio manieras išugdė prašmatniausi salonai, o auklėjimą tobulai užbaigė žaviausios moterys, jaunuolis, kuriam pagaliau buvo atlyginta už kentėjimus ir kuris pritaikė gyvenime žinias, gautas iš

gražiausio angelo, kokiam dangus kada nors buvo skyręs sergėti vaiką. Jūs žinote, su kokiu apdaru buvau išleistas į savo pirmąją trijų mėnesių viešnagę Frapelyje. Kai atsidūriau Klošgurde, atlikdamas karaliaus užduotį Vandėjoje, vilkėjau medžiotojo apranga: žalia striuke su baltomis surūdijusiomis sagomis, dryžuotomis kelnėmis, avėjau odiniais getrais ir prastais batais. Žygiuodamas pėsčiomis, braudamasis per krūmus, taip apdriskau, kad grafas gavo paskolinti man savo marškinius. Šį sykį dveji metai, praleisti Paryžiuje, bendravimas su karaliumi, turtas, uždedantis antspaudą manieroms, suvyriškėjusi mano povyza, jaunas veidas, kuriame neapsakomai spindėdama švietė romi siela, magnetinėmis bangomis susiliejusi su tyra siela, spinduliuojančia iš Klošgurdo,— visa tai pakeitė mane: pasitikėjau savimi, bet nesipuikavau, jutau vidinį pasitenkinimą, kad toks jaunas būdamas įkopiau į politikos aukštumas; suvokiau, kad esu žaviausios šios žemės moters slaptas ramstis, neišsakyta jos viltis. Gal ir suspurdėjo mano tuštybė, kai vežikas, pliaukštelėjęs botagu, iš Šinjono kelio įsuko į naująją Klošgurdo alėją ir kai neseniai iškilusioje, ratu sodą juosiančioje aptvaroje prieš mane atsivėrė dar nematyti pinučių vartai. Norėdamas padaryti grafienei staigmeną, nepranešiau, kad atvažiuoju; padariau iš karto dvi klaidas: visų pirma ji baisiai susijaudino, kaip susijaudina žmogus, pagautas džiaugsmo, kurio ilgai laukė, bet kurio nebesitikėjo patirti; paskui ji man parodė, kad kiekviena iš anksto numatyta staigmena byloja apie blogą skonį.

Išvydusi jaunuolį, kurį iki šiolei laikė vaiku, Anrietė skausmingai lėtai nuleido akis ir įbedė jas į žemę; nesipriešino, kai paėmiau ir pabučiavau jai ranką, ir neišdavė slapto savo džiaugsmo, tačiau aš jį įspėjau iš lengvučio it mimozos virpulio; kai pakėlė galvą ir vėl pasižiūrėjo į mane, pasirodė man išbalusi.

— Vadinasi, neužmiršote senų draugų? — pasakė ponas de Morsofas, kuris nei pasikeitė, nei paseno.

Vaikai puolė man ant kaklo. Tarpduryje pastebėjau rimtą Žako mokytojo, kunigo de Dominiso, veidą.

— Ne,— atsakiau grafui,— dabar kasmet turėsiu šešis laisvus mėnesius, ir jie visada priklausys jums. Betgi kas jums? — kreipiausi į grafienę, ranka apkabindamas ją per liemenį ir prilaikydamas visos šeimos akivaizdoje, kad neparkristų.

— Ak, nesirūpinkite manim,— pašoko ji.— Praeis.

Perskaičiau slaptą jos mintį ir atsakiau:

— Nejaugi jūs nebeatpažįstate savo ištikimo vergo?

Ji paėmė mane po ranka, nusivedė toli nuo visų — grafo, vaikų, kunigo, subėgusių tarnų,— apėjo gazoną, bet taip, kad nedingtume jiems iš akių; paskui, nusprendusi, kad jos žodžių niekas neišgirs, tarė:

— Feliksai, mielasis, atleiskite man už išgąstį — juk klaidžiodama požemio labirinte aš laikau rankose tik ploną siūlelį ir drebu, kad jis nenutrūktų. Pakartokite, kad esu labiau negu kada nors buvau jūsų Anrietė, kad niekada manęs neapleisite, kad niekas neužims mano vietos, kad liksite amžinai ištikimas draugas. Aš staiga žvilgtelėjau į ateitį ir jūsų ten nepamačiau kaip visada švytinčiu veidu ir įsmeigtomis į mane akimis; buvote nuo manęs nusigręžęs.

— Anriete, dievaite, kurią garbinu labiau už Dievą, lelija, mano gyvenimo žiede, nejaugi jūs, mano sąžinė, užmiršote, kad aš taip įaugau į jūsų širdį, jog mano siela lieka čia, šalia jūsų, kai aš pats esu Paryžiuje? Ar turiu jums priminti, kad atvažiavau per septyniolika valandų, kad kiekvienas rato apsisukimas nešė ištisą minčių ir troškimų pasaulį, kuris prasiveržė kaip audra, kai tik jus išvydau?..

— Kalbėkite, kalbėkite! Aš pasitikiu savimi, galiu klausytis jūsų nenusikalsdama. Dievas nenori, kad mirčiau; jis siunčia jus man, kaip siunčia iš debesų lietų išdžiūvusiai žemei; kaip gaivina kiekvieną padarą savo dvelksmu; kalbėkite, kalbėkite! Ar mylite mane šventai?

— Šventai.

— Amžinai?

— Amžinai.

— Kaip Švenčiausiąją Mergelę Mariją, kuri turi likti įsisiautusi į savo šydus ir su baltu vainiku ant galvos?

— Kaip Švenčiausiąją Mergelę Mariją, kurią regiu akimis.

— Kaip seserį?

— Kaip karštai mylimą seserį.

— Kaip motiną?

— Kaip slapčiomis geidžiamą motiną.

— Riteriškai, be jokios vilties?

— Riteriškai, bet su viltimi.

— Pagaliau taip, tarsi jums vis dar būtų dvidešimt metų ir jūs vilkėtumėte tą nevykusį mėlyną fraką kaip tada pokylyje?

— Ne, dar labiau! Myliu jus kaip tada ir dar kaip...

Ji žvilgtelėjo į mane išsigandusi.

— ...kaip jus mylėjo tetulė.

— Esu laiminga, jūs išsklaidėte mano baimę,— pasakė ji, grįž-

dama prie šeimos, nustebintos mūsų slapto pokalbio,— bet būkite čia vaiku! Juk jūs dar vaikas. Jei taktika reikalauja iš jūsų būti vyru šalia karaliaus, žinokite, pone, kad čia taktika reikalauja iš jūsų likti vaiku. Kaip vaikas ir būsite čia mylimas! Visada atsispirsiu vyro jėgai; bet ar įstengsiu nepatenkinti vaiko noro? Ne. Vaikas negali norėti nieko, ko negalėčiau jam leisti. Paslaptys baigtos,— tarė vylingai žvilgtelėjusi į grafą, tarsi tebebūtų mergaitė su savo ankstesniu charakteriu.— Dabar paliksiu jus vienus, einu persirengti.

Nė karto per tuos trejus metus nebuvau girdėjęs tokio visiškai laimingo jos balso. Pirmą sykį nuskambėjo tas dailus kregždutės čiulbesys, tos vaikiškos gaidos, apie kurias jums kalbėjau. Atvežiau Žakui medžioklės reikmenis. Madlenai — rankdarbių dėžutę, bet vėliau ja visada naudojosi jos motina; išpirkau galų gale savo šykštumą, nors šykštauti turėjau dėl perdėtai kietos mano motinos rankos. Vaikų džiaugsmas, kai jie susižavėję rodė vienas kitam gautas dovanas, matyt, suerzino grafą, visada apsiniaukiantį, jei niekas nekreipdavo į jį dėmesio. Reikšmingai mirktelėjęs Madlenai, nuėjau įkandin grafo, kuris norėjo pasikalbėti su manim apie save. Jis nusivedė mane link terasos; bet eidami vis sustodavome, jam pradėjus dėstyti kokį nors rimtą dalyką.

— Mielas Feliksai,— tarė jis,— matote, kokie jie visi sveiki ir laimingi; tik aš vienas temdau šį paveikslą: prisiėmiau jų negalavimus ir dėkoju Dievui, kad mane jais apdovanojo. Kadaise nežinojau, kas man yra; šiandien žinau: skrandis nieko nebevirškina, pakenktas skrandžio prievartis.

— Kaip jūs pasidarėte toks išsimokslinęs lyg Medicinos instituto profesorius? — nusišypsojau aš.— Nejaugi jūsų gydytojas toks plepus, kad pasako jums?..

— Dieve saugok mane nuo gydytojų!..— šūktelėjo grafas, rodydamas kaip dauguma tariamų ligonių pasibjaurėjimą medicina.

Aš atlaikiau beprotišką pokalbį; tai buvo absurdiškiausia išpažintis: skundėsi jis žmona, tarnais, vaikais ir gyvenimu, aiškiai su pasimėgavimu kartodamas savo kasdienius paistalus draugui, kuris, dar jų nežinodamas, galėjo jais stebėtis ir iš mandagumo turėjo dėmesingai klausytis. Jis tikriausiai manimi buvo patenkintas, nes klausiausi atidžiai, stengdamasis suvokti neperprantamą jo būdą ir įspėti, kokias naujas kančias išgalvojo žmonai, slepiančiai jas nuo manęs. Šį monologą nutraukė terasoje pasirodžiusi Anrietė; ją pastebėjęs grafas palingavo galvą ir tarė:

— Va jūs, Feliksai, jūs manęs klausotės; o čia niekas manęs nesigaili!

Ir jis nuėjo, tarsi suvokęs, kad trukdytų mūsų pokalbiui su Anriete, o gal, riteriškai atidus žmonai, susiprato padarysiąs jai malonumą, palikdamas mus vienus. Jo būdas stebino iš tikrųjų nesuprantamomis priešybėmis, nes buvo pavydus kaip visi silpnabūdžiai, bet sykiu kupinas begalinio pasitikėjimo žmonos tyrumu; galbūt jo kenčianti savimeilė, kurią žeidė kilnios dorybės pranašumas, ir gundė jį nuolat priešgyniauti grafienei — jis purkštavo prieš ją kaip vaikai prieš savo mokytojus ar motiną. Žakas turėjo pamoką su kunigu, Madlena nuėjo persirengti; taigi galėjau beveik visą valandą vaikštinėti vienas su grafiene po terasą.

— Matau, brangusis angele,— pasakiau aš,— kad grandinės pasunkėjo, smėlis deginte degina, o spyglių daugėja.

— Tylėkite,— tarė ji atspėdama, kokių minčių man įkvėpė pokalbis su grafu,— jūs čia, ir viskas užmiršta! Aš nebekenčiu ir iš viso nekentėjau!

Ji žengė porą lengvų žingsnių, tarsi norėdama, kad vėjas įsisuktų į baltą jos suknelę, kad prie sniego baltumo tiulio rauktinukų, plevėsuojančių rankovių, naujų kaspinų, pelerinos ir jos banguojančių, *à la Sévigné* sušukuotų garbanų prisilytėtų zefyras; ir man pirmąsyk pasirodė, kad regiu jauną merginą, linksmą iš prigimties, pasiruošusią žaisti kaip vaikas. Patyriau tada, kas tai yra verkti iš laimės ir džiaugsmo, kurį išgyvena žmogus, dovanodamas laimę kitam.

— Įstabi gyvoji gėlele, mano mintis glamonėja tave, o siela bučiuoja! O mano lelija! — šūktelėjau aš.— Vis dar nelytėta, vis dar tiesi ant savo stiebelio, vis dar balta, išdidi, kvapni ir vieniša!

— Liaukitės! — pertraukė ji mane šypsodama.— Pakalbėkime apie jus, papasakokite apie viską.

Ir po judriu tirtančių lapų skliautu mes įsileidome į ilgą pokalbį su begaliniais nukrypimais į šalį, čia užvesdami kalbą, čia nutildami, čia vėl įsišnekėdami; papasakojau grafienei apie savo gyvenimą ir tarnybą; smulkiai apsakiau, kaip atrodo mano butas Paryžiuje, nes ji norėjo viską žinoti; o aš,— ak, tada aš nevertinau tos laimės! — neturėjau ko slėpti. Perpratusi mano sielą ir sužinojusi mano buities smulkmenas, buities, pilnos alinančio darbo; suvokusi, kokios didelės tos pareigos, kurios ne itin sąžiningam žmogui leido lengvai apgaudinėti ir pasipelnyti, bet kurias aš vykdžiau taip nepriekaištingai, jog karalius, prisipažinau jai, praminė mane panele de Vandenes,— ji

čiupo mano ranką ir pabučiavo sudrėkindama ją džiaugsmo ašara. Šis ūmus pasikeitimas vaidmenimis, ši nuostabi pagyra, ši mintis, taip staigiai išreikšta ir dar staigiau suprasta: „Štai valdovas, kokio aš būčiau norėjusi, štai mano svajonė!“, šis prisipažinimas veiksmu, kur nusižeminimas prilygo didybei, o meilė atsiskleidė sferoje, uždraustoje geismams,— ta dangiškų jausmų audra užgriuvo man širdį ir sugniuždė mane. Pasijutau niekingai mažas, norėjau mirti prie pat jos kojų.

— Ak,— tariau aš,— jūs visada visur mus pranoksite. Kaip galite abejoti manimi? Juk jūs ką tik suabejojote, Anriete?

— Suabejojau ne dabartimi,— atsakė ji, žvelgdama į mane su neapsakomu švelnumu, kuris prigesindavo jos akių spindesį tik tada, kai kalbėdavo su manimi,— bet pamačiusi, koks jūs gražus, pagalvojau sau: „Mūsų planus dėl Madlenos suardys kokia nors moteris, kuri pamatys lobius, slypinčius jūsų širdyje, kuri jus dievins, kuri pavogs mūsų Feliksą ir viską čia sugriaus“.

— Ir vėl Madlena! — nustebau aš, bet ji dėl to per daug nenuliūdo.— Nejaugi jūs manote, kad aš saugau ištikimybę Madlenai?

Stojo tyla, kurią nelemtai nutraukė priėjęs prie mūsų ponas de Morsofas. Gavau leistis, nors širdis buvo pritvinusi meilės, į labai keblų pokalbį; mano nuoširdūs atsakymai dėl tuometinės karaliaus politikos susikirto su grafo pažiūromis, ir jis pareikalavo, kad jam išaiškinčiau Jo Didenybės ketinimus. Klausinėjau jį apie arklius, apie tai, kaip sekasi ūkininkauti, domėjausi, ar patenkintas savo penkiomis sodybomis, ar ketina kirsti medžius senojoje alėjoje — viskas veltui, jis vis grįždavo prie politikos, priešgyniaudamas kaip senmergė ir užsispirdamas kaip vaikas; nes tokių žmonių mintys su malonumu atsidaužia į stiklus, už kurių spindi šviesa, be perstojo triukšmingai grįžta ten pat, bet neįstengia niekur prasiskverbti ir nuvargina sielą, kaip didžiosios musės, zvimbdamos palei langų stiklus, nuvargina ausis. Anrietė tylėjo. Norėdamas nutraukti pokalbį, kurį mano jaunystės įkarštis galėjo įkaitinti, ėmiau atsakinėti vienskiemeniais pritariamais žodžiais, nesileisdamas į tuščius ginčus; bet ponas de Morsofas buvo per daug protingas, kad nepajustų, koks įžeidus mano mandagumas. Supykęs, kad aš kiekvieną sykį jam pritariu, stojo piestu, grėsmingai suraukė antakius ir kaktą, geltonos jo akys žybtelėjo, raudona nosis dar labiau paraudo kaip tą dieną, kai pirmąsyk tapau jo beprotybės priepuolio liudininku; Anrietė žvilgtelėjo į mane maldaujančiomis akimis, leisdama suprasti, kad negali mano labui panaudoti to auto-

riteto, kuriuo remdavosi teisindama ar gindama vaikus. Ėmiau tada atsakinėti grafui rimtai, labai apdairiai manevruodamas jo įtariu protu.

— Vargšelis, vargšelis! — pašnabždomis ištarė ji keletą kartų, ir šie du žodžiai paglostė mano ausį kaip gaivus vėjelio dvelksmas.

Paskui, nusprendusi, kad gali sėkmingai įsiterpti į mūsų pokalbį, stabtelėjo ir tarė:

— Ar žinote, ponai, kad esate nepakenčiamai nuobodūs?

Šis klausimas priminė grafui, kad riteris privalo paklusti damai, ir jis liovėsi kalbėjęs apie politiką; dabar jau mes įkyrėjome jam, paistydami visokiausius niekus, ir jis paliko mus vienus pareikšdamas, kad einant ratu jam svaigsta galva.

Mano liūdni spėliojimai pasitvirtino. Malonus gamtovaizdis, šiltas oras, nuostabus dangus, svaigi šio slėnio poezija — visa tai, kas penkiolika metų ramdė nepakenčiamas šio ligonio aikštis, šiandien buvo bejėgiai. Tuo gyvenimo tarpsniu, kai kitų žmonių šiurkštus būdas švelnėja ir aštrūs kampai gludinasi, senasis bajoras tapo dar vaidingesnis negu anksčiau. Paskutinius mėnesius jis priešgyniavo, kad priešgyniautų, šiaip sau, nepagrįsdamas savo nuomonės; kibo prie kiekvieno daikto, krimtosi dėl kiekvieno pavėlavimo ar aplaidumo, kišo nosį į grynai asmeninius reikalus ir reikalaudavo ataskaitos už menkiausią namų ūkio smulkmeną, vargindamas žmoną ir tarnus, gniuždydamas jų valią. Kadaise niekada nesuirzdavo be ypatingos priežasties, dabar buvo amžinai suirzęs. Galbūt rūpestis dėl turto, agrariniai sandėriai, judrus gyvenimo būdas iki šiol maldė jo tulžingą temperamentą, teikdami peno jo nerimui ir tenkindami veiklos ištroškusį protą; galbūt šiandien, pritrūkus darbo, jo liga buvo palikta galynėtis su savimi: neišlįsdama į paviršių, ji pasireikšdavo įvairiomis manijomis, dvasinis „aš" užvaldė fizinį „aš". Jis ėmė pats save gydyti; sklaidė medicinos knygas, tarėsi sergąs ten aprašytomis ligomis ir tuomet griebdavosi negirdėtų neregėtų sveikatos apsaugos priemonių, kurias nuolat kaitaliojo, todėl neįmanoma buvo jų numatyti, vadinasi, ir patenkinti. Čia jis, žiūrėk, bodisi triukšmu, ir kai grafienė pasistengia, kad aplink jį įsivyrautų visiška tyla, staiga ima skųstis, jog jaučiasi kaip kape, ir pareiškia, kad esąs juk kažkoks vidurys tarp „netriukšmauti" ir trapistų vienuolyno tylos. Čia vėl rodosi absoliučiai abejingas žemiškiems reikalams — tada visi namai atsikvepia; vaikai žaidžia, namų ruoša eina be sutrikimų; tik staiga šiame bruzdesyje pasigirsta gailus šūktelėjimas: „Jie nori mane numarinti!"

— Brangioji, jei taip būtų ne man, o vaikams, jūs tikriausiai atspė-

tumėte, kodėl jiems negera,— priekaištavo jis žmonai gaižiu ir šaltu tonu, išryškindamas savo pastabos nepagrįstumą.

Čia jis, žiūrėk, apsivelka, čia nusivelka, stebi menkiausias oro permainas ir nė žingsnio nežengia nepasižiūrėjęs į barometrą. Nors ir kaip motiniškai rūpinosi juo žmona, jam neįtiko joks valgis, nes jis teigė, kad jo skrandis sutrikęs, o virškinimas keliąs tokius skausmus, jog nemiegąs kiauras naktis; ir vis dėlto valgė, gėrė, virškino, miegojo taip puikiai, jog būtų nudžiuginęs mokslingiausią gydytoją. Jo užgaidos vargino šeimynykščius, kurie, kaip visi tarnai, įpratę į griežtą tvarką, niekaip negebėjo prisitaikyti prie nuolat kintančios jo filosofijos reikalavimų. Grafas, pavyzdžiui, liepia, kad langai būtų laikomi plačiai atverti, nes jo sveikatai nuo šiolei būtinas grynas oras; po kelių dienų grynas oras, per drėgnas ar per šiltas, jam pasidaro nepakenčiamas; tada jis supyksta, šoka ginčytis ir, kad liktų teisus, dažnai išsigina anksčiau duoto įsakymo. Šitas užmaršumas ar tiesiog bloga valia laiduodavo jam pergalę ginčuose su žmona, kai ji bandydavo remtis jo paties žodžiais. Gyvenimas Klošgurde pasidarė toks nepakenčiamas, jog kunigas de Dominisas, tikrai išsilavinęs žmogus, pareiškė esąs užsiėmęs kažkokių problemų sprendimu ir dėjosi niekuo kitu nesidomįs. Grafienė nebesitikėjo kaip seniau, kad jai pavyks apriboti šiuos beprotiškus pykčio priepuolius šeimos rateliu; tarnams jau ne kartą buvo tekę stebėti scenas, kai niekuo nepamatuotas šio be laiko susenusio žmogaus įsiūtis peržengdavo visas ribas; jie buvo tokie atsidavę grafienei, jog neskleisdavo apkalbų, bet ji kas dieną baiminosi, kad grafas, nebesiskaitydamas su žmonių nuomone, gali ištaisyti viešą skandalą. Vėliau sužinojau baisingų smulkmenų apie grafo elgesį su žmona; užuot guodęs, jis gniuždė ją niauriomis pranašystėmis, baugino, kad teks atsakyti už būsimas nelaimes, nes ji neleido gydyti vaikų neprotingais, jo išgalvotais būdais. Kai grafienė su Žaku ir Madlena susiruošdavo pasivaikščioti, grafas, nors dangus būdavo giedriausias, pranašaudavo audrą; jei netyčiomis pranašavimas išsipildydavo, jo savimeilė taip triumfuodavo, jog jam neberūpėdavo nukentėjęs dėl to vaikai; katram nors sunegalavus, grafas visomis savo proto išgalėmis stengdavosi įrodyti, kad šios ligos priežastis — žmonos taikomo gydymo sistema: kibdavo prie menkiausių smulkmenų, visada padarydamas tokią žudančią išvadą: „Jeigu jūsų vaikai serga, vadinasi, jūs pati to norėjote“. Šitaip jis elgėsi tvarkydamas smulkiausius namų ūkio reikalus, visur įžiūrėjo tik didžiausias blogybes ir kiekviena proga viską juodino *it velniu apsibėgęs*, kaip sa-

kydavo jo senas vežėjas. Grafienė nusprendė, kad Žakas ir Madlena turi valgyti kitu laiku negu grafas; taip ji gelbėjo vaikus nuo baisaus grafo ligos poveikio, užsitraukdama visas audras ant savo galvos. Madlena ir Žakas retai tematė tėvą. Gyvendamas iliuzijomis kaip visi egoistai, grafas nė iš tolo nenutuokė, kiek pridaro žalos. Sykį, atvirai šnekučiuodamasis su manimi, jis visų labiausiai skundėsi esąs per geras saviškiams. Taigi mosikavo spragilu, daužė juo, viską trupino aplinkui nesąmoningai tarsi beždžionė; paskui, sužeidęs auką, tvirtino prie jos neprisilietęs. Supratau tada, iš kur grafienės kaktoje tos siaurutės, tarsi skustuvo ašmenimis išrėžtos linijos, aš pastebėjau jas vos tik atvažiavęs. Kilnios sielos pasižymi drovumu, kuris neleidžia joms išsakyti savo kančių; jos išdidžiai jas slepia nuo mylimųjų iš švelnaus gailestingumo. Todėl, nors ir primygtinai prašiau, man ne iš karto pavyko išplėšti iš Anrietės šitą prisipažinimą. Ji bijojo mane nuliūdinti; pravėrusi širdį, staiga nutildavo ir parausdavo; bet aš veikiai suvokiau, kaip sunku pasidarė rūpintis namų ūkiu Klošgurde dėl grafo dykystės.

— Anriete,— pasakiau aš po kelių dienų, norėdamas įrodyti, kad išmatavau visą jos naujos nedalios gylį,— ar ne be reikalo taip puikiai sutvarkėte savo žemę — juk grafui neliko kas veikti?

— Ne, mielasis,— nusišypsojo ji,— mano padėtis tokia sunki, jog aš turiu sutelkti į ją visą savo dėmesį, tikėkite, esu apsvarsčiusi visas galimybes, ir visos jos jau išsemtos. Iš tiesų ponas de Morsofas darosi diena iš dienos priekabesnis. Kadangi jis ir aš esame nuolat drauge, apmalšinti jo priekabių negaliu, nors tai vieną, tai kitą bandau patenkinti, kad ir kaip man skaudu. Maniau, prablaškysiu grafą, pasiūliusi auginti šilkverpius Klošgurde, kur jau turime keletą šilkmedžių, išlikusių iš tų laikų, kai Turenėje buvo užsiimama šiuo verslu; bet supratau, kad jis bus kaip buvęs namų despotu, o man dar prisidės šimtai naujų rūpesčių. Žinokite, pone stebėtojau,— kalbėjo ji,— kad jaunystėje bloguosius žmogaus polinkius tramdo draugija, jiems įsismarkauti neleidžią aistrų žaismas, varžo pagarba žmonėms; vėliau vienatvėje, kai žmogus sensteli, smulkios ydos darosi juo baisesnės, kad ilgai buvo slopinamos. Žmogiškosios silpnybės iš esmės niekšiškos, jos neduoda nei ramybės, nei atokvėpio; jei nusileidote joms vakar, reikalauja nusileisti ir šiandien, ir rytoj, ir visada; kai joms nuolaidžiaujama, įsitvirtina savo pozicijose ir dar stengiasi jas praplėsti. Jėga atlaidi, ji neneigia to, kas akivaizdu, ji teisinga ir taiki; tuo tarpu aistros, kilusios iš silpnybės, yra negailestingos, jos

džiaugiasi, kai gali elgtis kaip vaikai, kuriems slapta vogti vaisiai skanesni už padėtus ant stalo; ponas de Morsofas jaučiasi tikrai laimingas, kai pergudrauja mane, ir nors jokio kito žmogaus neapgautų, su pasimėgavimu apgaudinėja mane, jei tik jo klasta neiškyla aikštėn.

Praėjus daugmaž mėnesiui po mano atvažiavimo, vieną rytą, po pusryčių, grafienė įsikibo man į parankę ir, smukusi pro pinučių vartelius į sodą, skubiai nusivedė į vynuogyną.

— Ak, jis pribaigs mane! — tarė ji.— O aš noriu gyventi, bent jau dėl vaikų. Pamanykite! Nė dienos atokvėpio! Turiu amžinai skverbtis pro brūzgynus, kas akimirką baimintis, kad parklupsiu, kas akimirką įtempti jėgas, kad išlaikyčiau pusiausvyrą! Kas gali ištverti tokią įtampą? Jei žinočiau, į kurią pusę kreipti savo pastangas, jei mano pasipriešinimas turėtų aiškią fronto liniją, siela mokėtų prisitaikyti; bet ne, kiekvieną dieną puolimas keičia savo pobūdį ir užklumpa mane beginklę; aš kenčiu ne nuo vieno, nuo daugybės smūgių. Feliksai, Feliksai, jūs negalite įsivaizduoti, kokia šlykšti pasidarė jo tironija ir kokių barbariškų reikalavimų įkvėpė jam medicinos knygos. Ak dranguži...— pasakė ji, padėjusi galvą man ant peties, neužbaigdama savo paslapčių.— Kas manęs laukia? Ką daryti? — pridūrė kovodama su neišsakytomis mintimis.— Kaip jam priešintis? Jis mane nužudys. Ne, aš pati nusižudysiu, o juk tai nusikaltimas! Bėgti? O vaikai! Skirtis? Bet kaip po penkiolikos vedybinio gyvenimo metų pasakyti tėvui, kad negaliu gyventi su ponu de Morsofu! Juk tėvui ar motinai atvažiavus, grafas bus santūrus, išmintingas, mandagus, sąmojingas! Beje, ar ištekėjusios moterys tebeturi tėvą ar motiną? Jų kūnas, kaip ir turtas, priklauso vyrui. Gyvenau, prisipažįstu, jei ne laiminga, tai bent rami, semdamasi jėgų iš savo skaisčios vienatvės; bet jei iš manęs bus atimta ir ši negatyvi laimė, aš taip pat išprotėsiu. Mano pasipriešinimas remiasi svariais, anaiptol ne asmeninio pobūdžio motyvais. Ar ne nusikaltimas duoti gyvybę vargšams padarams, iš anksto pasmerktiems amžinoms kančioms? Tačiau kaip man elgtis? Mane kamuoja tokie rimti klausimai, jog aš negaliu spręsti jų viena; esu teisėja ir drauge teisiamoji. Važiuosiu rytoj į Tūrą pasitarti su kunigu Biroto, savo naujuoju nuodėmklausiu; mano brangusis, dorybingasis kunigas de la Beržas mirė,— pasakė ji, pertardama pati save.— Nors buvo jis griežtas, visada pasigesiu jo apaštališkosios jėgos; jo įpėdinis švelnus kaip angelas, susigraudina užuot pabaręs; ir vis dėlto, į tikėjimo gelmes pasinėrusi, užsigrūdina kiekviena drąsa. Šventos Dvasios balsą išgirdęs, sutvirtėja kiekvienas protas. Dieve

mano,— pridūrė šluostydamasi ašaras ir pakėlusi akis į dangų,— už ką mane baudi? Bet reikia tikėti,— pasakė, pirštais prisilietusi mano rankos,— taip, tikėkime, Feliksai, mes turime pereiti per įkaitusį žaizdrą, jei norime šventi ir tyri pakilti į dausas. Ar turiu aš tylėti? Nejaugi draudi man, Dieve, išlieti savo skausmą draugui? Nejaugi jį per daug myliu?

Ji prispaudė mane prie širdies, tarsi bijodama netekti.

— Kas išsklaidys mano abejones? Sąžinė man nieko neprikiša. Žvaigždės šviečia žmonėms iš dangaus; kodėl siela, ši žmogiškoji žvaigždė, negalėtų savo spinduliais apgaubti draugo, jei artėjame prie jo su tyromis mintimis?

Tylomis klausiausi šio šiurpaus šauksmo, laikydamas drėgną šitos moters ranką dar drėgnesniame savo delne; stipriai paspaudžiau ją, Anrietė atsakė tokiu pat stipriu spūstelėjimu.

— Kur jūs čia? — šūktelėjo grafas, eidamas vienplaukis mūsų link.

Nuo mano atvažiavimo dienos jis atkakliai stengėsi įsiterpti į visus mūsų pokalbius, ar tikėdamasis prasiblaškyti, ar manydamas, kad grafienė pasakojasi savo širdgėlas ir slapta skundžiasi, o gal pavydėdamas, kad su juo nesidalijame šiuo malonumu.

— Matote, kaip jis mane sekioja! — šūktelėjo su neviltim grafienė.— Eime į vynuogyną, mes ten jo išsilenksime. Slinkime susikūprinę palei gyvatvorę, kad jis mūsų nepastebėtų.

Pasislėpę už tankios gyvatvorės, tekini nubėgome iki vynuogyno ir netrukus radomės toli nuo grafo, migdolmedžių alėjoje.

— Brangioji Anriete,— pasakiau aš, spausdamas prie širdies jos ranką ir sustodamas, kad pasižiūrėčiau į jos skausmingą veidą,— jūs visą šį laiką išmaniai vedėte mane pavojingais aukštuomenės keliais; ar leisite man dabar duoti keletą patarimų ir padėti jums užbaigti šią dvikovą be liudininkų, kurioje jūs neišvengiamai žūsite, nes kovojate nelygiais ginklais. Meskite šią kovą su bepročiu...

— Cit! — ištarė ji, tvardydama ašaras, sublizgusias akyse.

— Paklausykite, brangioji! Kai pakalbu valandą su grafu,— o juk prisiverčiu kalbėti iš meilės jums,— mano mintys dažnai susipina, galva apsunksta; grafas paveikia mane taip, kad imu abejoti savo protu, tos pačios tolydžio kartojamos mintys nenoromis įsirėžia į smegenis. Aiški monomanija neužkrečiama; bet kai beprotybė pasireiškia požiūriu į pasaulį ir dangstosi nesiliaujamais ginčais, ji žaloja aplinkinius. Jūsų kantrybė įstabi, bet ar nesibaigs ji visišku atbukimu? Taigi

vardan savęs, vardan vaikų keiskite taktiką su grafu. Jūsų žavus nuolaidžiavimas tik išugdė jo egoizmą, jūs elgėtės su juo, kaip elgiasi motina su lepinamu vaiku; bet šiandien, jeigu norite gyventi...— ir aš žvilgtelėjau jai į akis,— o jūs norite gyventi!.. pasinaudokite savo įtaka jam. Jūs žinote, jis myli jus ir bijo jūsų; elkitės taip, kad dar labiau bijotų, jo neaiškios užgaidos tesusiduria su jūsų tvirta valia. Išplėskite savo valdžios ribas, kaip jis sugebėjo išplėsti ribas tų nuolaidų, kurias jam padarėte, ir jo ligą perkelkite į dvasinę sferą, kaip kad bepročius uždarome izoliatoriuje.

— Brangus vaikeli,— nusišypsojo ji gailiai,— tokį vaidmenį gali atlikti tik beširdė moteris. Esu motina ir būčiau prastas budelis. Taip, kentėti aš moku, bet kankinti kitus! Niekados,— pasakė ji.— Net vardan garbingo ir didžio tikslo. Beje, juk tada turėčiau versti meluoti savo širdį, pakeisti balsą, užsidėti antveidį, griebtis apgaulingų judesių... Nereikalaukite iš manęs tokio melo. Galiu stoti tarp pono de Morsofo ir savo vaikų, tegu verčiau jo smūgiai pasipila ant manęs, o ne ant kitų; štai viskas, ką pajėgiu padaryti, derindama tiek prieštaringų interesų.

— Leisk man garbinti tave, o šventoji, triskart šventoji! — šūktelėjau aš ir priklaupęs pabučiavau jos suknelę, šluostydamas ja pašokusias į akis ašaras.— Bet jeigu jis nužudys jus? — tariau.

Ji išbalo ir atsakė, pakėlusi akis į dangų:

— Tokia bus Dievo valia!

— Ar žinote, ką sakė karalius jūsų tėvui, kalbėdamas apie jus? „Tas pasiutėlis Morsofas vis dar gyvas!“

— Tai, kas skamba kaip pokštas karaliaus lūpose,— atsakė ji,— čia skamba kaip nusikaltimas.

Nors ir kaip mes saugojomės, grafas atsekė mūsų pėdomis; apsipylęs prakaitu pasivijo mus po riešutmedžiu, kur grafienė buvo sustojusi, tardama šiuos rimtus žodžius; pamatęs jį, prašnekau apie vynuogių raškymą. Ar kilo jam nepagrįsti įtarimai? Nežinau; bet jis neištarė nė žodžio, tik akylai mus stebėjo, nepaisydamas, kad po riešutmedžiais visada vėsu. Metęs keletą nereikšmingų frazių su labai reikšmingomis pauzėmis, grafas pasakė, kad jam skauda širdį ir galvą; skundėsi tyliai, nesistengdamas sužadinti mūsų užuojautos, nesistengdamas perdėtai spalvingai apsakyti savo skausmo. Mes jo žodžius praleidome pro ausis. Sugrįžęs namo, pasijuto dar blogiau, pareiškė norįs atsigulti ir pasišalino be ceremonijų, paprastai, kaip niekados.

Pasinaudojome atvanga, kurią mums suteikė niauri jo nuotaika, ir pasiėmę Madleną, išėjome į savo mėgstamą terasą.

— Eime paplaukioti laiveliu,— pasiūlė grafienė, kai porą kartų apsukome aplink terasą,— pažiūrėsime, kaip sargas mums šiandien gaudo žuvis.

Išėjome pro vartelius, nusileidome prie upės, įšokome į laivelį ir lėtai nuplaukėme Endru prieš srovę. Nelyginant trys vaikai džiaugėmės dėl kiekvieno nieko, dairėmės į pakrantės žolynus, į mėlynus ar žalius laumžirgius; grafienė stebėjosi galinti mėgautis tokiais ramiais džiaugsmais, nors širdį jai draskė sielvartas; bet ar mūsų kovoms abejinga gamta nekeri ir neguodžia savo ramybe? Meilės virpesys, kai toji meilė kupina tramdomų troškimų, susilieja su vandens virpesiu, gėlės, nesumaigytos žmogaus rankos, išsako slapčiausias mūsų godas, gosliai sūpuojanti valtis tarytum atliepia mintims, plevenančioms mūsų sieloje. Mes pasidavėme stingdančiai šitos dvigubos poezijos įtakai. Žodžiai, prisitaikę prie gamtos nuotaikos, įgavo slėpiningo žavesio, ir dar ryškiau suspindo žvilgsniai, atmušdami šviesą, kurią taip dosniai liejo saulė į žėruojančią pievą. Upė buvo tarsi takas, mes ne plaukėme, o skriete skriejome. Dabar, kai mums nerūpėjo, kur statyti koją, mes sutelkėme dėmesį į gamtą. Triukšmingas laisvėje atsidūrusios mergytės džiaugsmas, grakštūs jos judesiai, gundantis čiauškesys,— ar nebuvo tai ir gyvas įvaizdis dviejų laisvų sielų, patenkintų, kad sudaro tą nuostabią idealią būtybę, išsvajotą Platono, pažįstamą visiems tiems, kurie jaunystėje patyrė laimingą meilę? Kad atvaizduočiau jums tą valandą, ne smulkmenas, neįmanomas nusakyti, bet jos visumą, pasakysiu, jog mes mylėjome vienas kitą kiekvienoje būtybėje, kiekviename aplinkos daikte: jutome šalia savęs laimę, kurios abu geidėme; ji taip stipriai smelkėsi į mus, jog grafienė nusimovė pirštinaites ir panardino savo gražias rankas į vandenį, tarsi norėdama atvėsinti slaptą ją deginantį karštį. Jos akys kalbėjo; bet burna, prasivėrusi tarsi rožė, būtų užsičiaupusi, jei būtų pajutusi sukylantį geismą. Jūs žinote, kaip įstabiai žemi ir aukšti garsai susilieja į darnią melodiją; ši darna visados man priminė mūsų dviejų sielų darną tą akimirką, kuri niekados daugiau nepasikartos.

— Kur jūs gaudote žuvis? — paklausiau aš.— Juk jūs galite žvejoti tik prie savo krantų?

— Prie Pon de Riuano,— atsakė ji.— O, dabar upė nuo Pon de Riuano iki Klošgurdo priklauso mums. Ponas de Morsofas neseniai nupirko keturiasdešimt arpanų pievos, įdėjęs dvejų metų santau-

pas ir jam priklausiusią ir tik dabar išmokėtą pensiją. Jus tai stebina?

— O, norėčiau, kas visas slėnis būtų jūsų! — šūktelėjau aš.

Ji atsakė šypsena. Priplaukėme prie Pon de Riuano toje vietoje, kur Endras praplatėja; ten ir žvejojo žvejai.

— Na, kaip sekasi, Martino? — paklausė grafienė.

— Et, ponia grafiene, šiandien nekimba. Jau trys valandos praėjo, o plaukdami nuo malūno iki čia nieko nesugavome.

Išlipome ant kranto pažiūrėti, kaip bus traukiamas paskutinis tinklas, ir visi trys atsisėdome po baltažieve tuopa, tokios tuopos auga Dunojaus, Luaros, turbūt visų didžiųjų upių pakrantėse, pavasarį šie medžiai barsto baltą tarsi šilkas vatą, kuria apvilkti jų žiedai. Grafienė atgavo didingą rimtį; ji beveik gailėjosi, kad atskleidė man savo skausmą ir skundėsi kaip Jobas, užuot verkusi kaip Magdalena, bet nepažįstanti nei meilės, nei puotų, nei pramogų Magdalena, nors turtinga kvepiančių aliejų ir grožio. Tinklas, pritrauktas prie jos kojų, buvo pilnas žuvų: lynų, ūsočių, lydekų, ešerių, ant žolės šokinėjo didžiulis karpis.

— Kaip tyčia! — pasakė sargas.

Darbininkai išpūtę akis gėrėjosi šita moterimi, kuri tarsi fėja burtų lazdele palytėjo tinklus. Tą akimirką pasirodė išjodinėtojas; jis strimagalviais lėkė per pievą, ir grafienė išsigandusi krūptelėjo. Su mumis nebuvo Žako, o pirmoji motinos mintis, kaip poetiškai pasakė Vergilijus — prispausti prie krūtinės vaiką, kai tik jam kas nors atsitinka.

— Žakas! — šūktelėjo ji.— Kur Žakas? Kas atsitiko mano sūnui?

Ne, ji nemylėjo manęs! Jei būtų mylėjusi, tai ir į mano kančias būtų atsakiusi su šia nevilties apimtos liūtės išraiška.

— Ponia grafiene, ponui grafui blogiau.

Ji atsiduso, pasileido su manim pilies link. Madlena įkandin mūsų.

— Neskubėkite,— pasakė ji,— kad mano brangioji mergytė nesukaistų. Matote, mano vyras, bėgdamas per tokią kaitrą, suprakaitavo, o paskui, stabtelėjęs po riešutmedžiu, turbūt ir prisišaukė nelaimę.

Šie žodžiai, ištarti sumišusios moters, liudijo, kokia tyra buvo jos siela. Grafo mirtis — nelaimė! Ji tekina pasiekė Klošgurdą, pralindo pro spragą tvoroje ir perbėgo vynuogyną. Aš iš lėto parėjau į pilį. Tai, ką pasakė Anrietė, apšvietė man protą kaip žaibas, kuris sudegina suvežtą derlių. Plaukdamas upe, maniau, kad esu jos numylėtinis; dabar su kartėliu pajutau, kokie nuoširdūs jos žodžiai. Mylimasis,

jei jis nėra viskas, yra niekas. Vadinasi, mylėjau tik aš vienas, patirdamas visus geismus, pažįstamus meilei, kuri žino, ko nori, kuri iš anksto svaigsta išsvajotomis glamonėmis ir tenkinasi dvasiniais džiaugsmais, nes įpina į juos ir tai, ką žada ateitis. Jei Anrietė ir mylėjo, ji nežinojo nei kas tai yra meilės džiaugsmai, nei kas tai yra jos audros. Ji gyveno pačiu jausmu, kaip šventoji — Dievu. Buvau tas objektas, su kuriuo siejosi jos mintys, nepažinti pojūčiai,— panašiai kaip žydinti šaka bičių spiečiui; bet buvau tik epizodas, o ne jos gyvenimo pagrindas, ne visas gyvenimas. Kaip sosto netekęs karalius žingsniavau svarstydamas, kas gali man grąžinti karalystę. Beprotiško pavydo pagautas, priekaištavau sau, kad per mažai drįsau, kad meilės, mano akimis, tada veikiau menamos negu realios, nesusaisčiau grandinėmis tos faktinės teisės, kuri įsigyjama paėmus moterį.

Grafą, sunegalavusį galbūt dėl to, kad jis peršalo po riešutmedžiu, per keletą valandų liga rimtai suėmė. Išvažiavau į Tūrą pakviesti garsaus gydytojo, pono Orižė. Jį man pavyko parsivežti tik vakare, bet jis išbuvo Klošgurde visą naktį ir kitą dieną. Nors išsiuntė tarną pargabenti dėlių, vis dėlto nusprendė tuoj pat nuleisti kraują, bet neturėjo su savimi lanceto. Aš beregint, per baisų orą, išskubėjau į Azė, prikėliau poną Delandą, chirurgą, įprašiau, kad jis, kiek arklys neša, lėktų į Klošgurdą. Jei būtume uždelsę dešimt minučių, grafas būtų miręs; kraujo nuleidimas jį išgelbėjo. Nepaisant šios pirmosios sėkmės, gydytojas nustatė itin piktybinę karštinę, vieną tų ligų, kuria suserga žmonės, dvidešimt metų buvę sveiki. Priblokšta grafienė tarėsi esanti kalta dėl šios pražūtingos ligos. Neišgalėdama padėkoti už mano vargą, ji retkarčiais apdovanodavo mane šypsena, prilygstančia tam jausmui, su kuriuo bučiavo man ranką; mielai būčiau įskaitęs jos veide graužatį, sukilusią dėl neleistinos meilės, bet tai buvo atgailos ir gailesčio aktas,— skaudu buvo žiūrėti, kad jis atliekamas tokios tyros sielos,— prisipažinimas, jog žavisi tuo, kurį laiko kilniu, ir save vieną kaltina už menamą nusikaltimą. Taip, ji mylėjo kaip Laura de Nov mylėjo Petrarką, o ne kaip Frančeska da Rimini — Paolą[39]; baisus nusivylimas tam, kas svajoja suvienyti šių dviejų rūšių meilę! Bejėgiškai nuleidusi rankas, grafienė sėdėjo nešvariame krėsle, kambaryje, kuris panėšėjo į šerno irštvą. Kitą vakarą, prieš išvykdamas, gydytojas patarė grafienei, praleidusiai naktį prie ligonio, paimti slaugę. Liga galėjo užsitęsti.

— Slaugę? — atsakė ji.— Ne, ne. Mes slaugysime jį,— šūktelėjo ji, žiūrėdama į mane.— Mudviejų pareiga jį išgelbėti!

Sulig šiuo šūktelėjimu gydytojas nužvelgė mus skvarbiu nustebusiu žvilgsniu. Tonas, kuriuo buvo ištarti šie žodžiai, galėjo sukelti jam įtarimą, kad čia slepiasi kažkoks nepavykęs nusikaltimas. Jis pričadėjo atvažiuoti du kartus per savaitę, davė nurodymų ponui Delandui ir paaiškino, kokiems grėsmingiems simptomams pasirodžius būtina iškviesti jį patį iš Tūro.

Kad grafienė galėtų bent kas antrą naktį pamiegoti, paprašiau, kad leistų man budėti prie grafo pakaitomis su ja. Nors ne be vargo, bet trečią naktį įkalbėjau ją pagaliau eiti atsigulti. Kai namuose viskas nutilo ir grafas valandėlę užsnūdo, išgirdau iš Anrietės kambario sklindančią gailią dejonę. Taip sunerimau, jog įėjau pas ją: ji klūpojo ant kelių ir, apsipylusi ašaromis, kaltino save:

— Dieve, jei tokia yra skundo kaina,— šaukė ji,— niekad daugiau nesiskųsiu. Palikote jį vieną! — pasakė, pamačiusi mane.

— Išgirdau jus verkiant ir vaitojant ir išsigandau dėl jūsų.

— O, aš! — atsakė ji.— Aš sveika!

Ji panoro įsitikinti, ar ponas de Morsofas miega; nusileidome kartu žemyn ir kartu žvilgtelėjome į lempos apšviestą grafą; jis buvo nusilpęs nuo didelio kraujo netekimo, bet nemiegojo; karštligiškai graibstė rankomis, stengdamasis užsitraukti ant savęs apklotą.

— Sakoma, kad taip daro mirštantieji,— tarė ji.— Ak, jeigu jis mirs nuo šitos ligos, dėl kurios mes kalti, prisiekiu, niekada netekėsiu,— pridūrė ji, iškilmingai ištiesusi ranką virš grafo galvos.

— Padariau viską, ką galėjau, kad jį išgelbėčiau,— pasakiau aš.

— O, jūs, jūs geras,— tarė ji,— bet aš, aš esu didelė nusikaltėlė.

Ji palinko prie to ligos iškankinto veido, savo plaukais nušluostė nuo kaktos prakaitą ir prisilytėjo tyru pabučiavimu; pastebėjau tačiau, ne be slapto pasitenkinimo, kad ši glamonė jai — tarsi nuodėmių išpirkimo aktas.

— Blanša, gerti,— vos girdimai sušnabždėjo grafas.

— Matote, jis pripažįsta tik mane,— pasakė ji, atnešdama stiklinę vandens.

Balso tonu, meilia elgsena ji stengėsi suniekinti jausmus, kurie mus siejo, paaukodama juos ligoniui.

— Anriete,— tariau aš,— maldauju, eikite nors kiek pasilsėti.

— Anrietės nebėra,— skubiai ir įsakmiai pertarė ji mane.

— Atsigulkite, kad nesusirgtumėte. Jūsų vaikai, net jis liepia jums pasirūpinti savimi; esti atvejų, kai egoizmas tampa kilnia dorybe.

— Taip,— atsakė ji.

Grafienė išėjo, mostais mane paprašiusi prižiūrėti grafą, tie mostai būtų sukėlę įtarimą, kad jai sutrikęs protas, jeigu nebūtų buvę tokie vaikiškai žavūs ir kartu reiškę nuolankią atgailą. Mane išgąsdino šitas reginys, baisus, palyginus su įprastine tos tyros sielos būsena; bijojau, kad pernelyg įsiaudrins jos sąžinė. Kai gydytojas vėl atvažiavo, papasakojau jam, kokie išbaidytos žebenkšties būgštavimai kamuoja mano tyrąją Anrietę. Šitas atvirumas, nors ir santūrus, išsklaidė pono Orižė įtarimus, ir jis nuramino šios taurios sielos jaudulį, pasakęs, kad, šiaip ar taip, grafas nebūtų išvengęs krizės, kad jo atilsis po riešutmedžiu, pagreitindamas ligą, greičiau jam pasitarnavo negu pakenkė.

Penkiasdešimt dvi dienas grafo gyvybė kabojo ant plauko; budėjome prie jo, Anrietė ir aš, kiekvienas iš eilės, po dvidešimt šešias naktis. Grafą tikriausiai išgelbėjo mūsų priežiūra, sąžiningiausias tikslumas, su kokiu vykdėme pono Orižė nurodymus. Kaip visi gydytojai-filosofai, kuriems akylas žmogaus prigimties stebėjimas duoda teisę abejoti kilniais veiksmais, jeigu tie veiksmai tik slapta atliekami iš pareigos, šis žmogus, būdamas didvyriškų varžybų tarp grafienės ir manęs liudytojas, vis dėlto sekė mus tiriamu žvilgsniu — bijojo, kad be reikalo mumis žavisi.

— Tokia liga sergant,— pasakė jis man, atvykęs pas grafą trečią kartą,— mirtis greit randa sau pagalbininką — tai dvasinė ligonio būsena, ypač kai ji taip rimtai pakitusi kaip grafo. Gydytojas, slaugė, visi aplinkiniai laiko jo gyvybę savo rankose, nes vienas vienintelis žodis, vienas išgąstingas mostas gali paveikti kaip nuodai.

Šitaip kalbėdamas, Orižė įdėmiai stebėjo mano veidą ir laikyseną; bet mano akyse įžiūrėjo tik skaidrų tyros sielos atspindį. Iš tikrųjų per visą šitą žiaurią ligą mano galvoje nešmėstelėjo nė menkiausia tų piktų minčių, kurios kartais nejučiomis persmelkia nekalčiausią sąžinę. Tas, kas stebi gamtą stambiu mastu, mato, kad viskas joje siekia vienovės per supanašėjimą. Analogiškas principas turi vyrauti ir dvasiniame pasaulyje. Tyroje atmosferoje viskas tyra. Šalia Anrietės viskas dvelkė dangaus kvapsniais, atrodė, kad bet koks peiktinas geismas amžinai jus atitolintų nuo jos. Buvo ji ne tik laimės, bet ir dorybės įsikūnijimas. Matydamas, kad mes visą laiką tokie pat atidūs ir rūpestingi, gydytojas ir kalbėjo, ir elgėsi su kažkokia šventa pagarba ir grauduliu; jis tarsi sakė pats sau: „Štai tikrieji ligoniai, jie slepia savo žaizdą ir negalvoja apie ją!“ Ponas de Morsofas — toks

prieštaringumas gana būdingas šitaip palūžusiems žmonėms, sakė mūsų puikusis gydytojas,— tapo kantriu, klusniu, niekad nesiskundė ir buvo nuostabiai nuolankus; o juk sveikas būdamas be šimto pastabų nesutvarkydavo paprasčiausio reikalo. Paslaptį, kodėl jis pakluso medicinai, kurią neseniai taip ryžtingai neigė, paaiškina slapta mirties baimė, dar viena šio neabejotinai drąsaus žmogaus būdo nedermė! Šia baime būtų galima neblogai paaiškinti daugelį grafo keistenybių, po ištikusios negandos pasikeitus jo būdui.

Ar prisipažinti jums, Natali, ir ar patikėsite man? Šitos penkiasdešimt dvi ligos dienos ir mėnuo po jų buvo gražiausias mano gyvenimo metas. Ar neplaukia meilė per beribes sielos erdves kaip gražiame slėnyje didelė upė, į kurią suteka lietaus vandenys, upeliai ir kalnų upokšniai, krinta medžiai ir gėlės, rieda pakrantės žvyras ir akmenų luitai nuo uolų viršūnių? Upė tvinsta ir nuo audringų liūčių, ir nuo lėtai jai duoklę atiduodančių tyrų šaltinių. Taip, kai mylime, meilė viską suima į save. Pirmam didžiajam pavojui praėjus, grafienė ir aš prie ligos pripratome. Nors ligonį slaugydami nuolat viską sujaukdavome, kambarys, kurį radome tokį apleistą, pasidarė švarus ir dailus. Netrukus jame pasijutome kaip du žmonės, audros išmesti į negyvenamą salą; nes nelaimės ne tik atitveria nuo pasaulio, bet dar ir išvaduoja nuo smulkmeniškų draugijoje įprastų elgesio normų. Be to, rūpindamiesi ligoniu, neišvengėme kontakto, neleistino jokiu kitu atveju. Kiek sykių mūsų rankos, tokios drovios iki šiol, susiliesdavo dabar, kai patarnaudavome grafui! Ar nebuvo mano pareiga prilaikyti Anrietę, jai padėti? Dažnai dėl kurios nors būtinos aplinkybės, kaip tai atsitinka sargybą einančiam kareiviui, ji užmiršdavo apie valgį; tada atnešęs padėdavau padėklą tiesiog jai ant kelių, ir kol ji paskubomis valgydavo, aš patarnaudavau. Tai buvo vaikiška idilija šalia prasivėrusio kapo. Ji energingai įsakinėjo man, ką daryti, kai reikėdavo palengvinti grafo kančias, ir užduodavo šimtus smulkių darbelių. Pirmomis dienomis, kai pakibęs ties grafu didžiulis pavojus nustūmė į šalį kaip mūšio lauke subtilius, kasdieniame gyvenime įprastus formalumus, jai teko atsisakyti tų išorinio padorumo taisyklių, kurių laikosi kiekviena, net labiausiai atlapaširdė moteris savo kalboje, žvilgsniuose, elgsenoje, kai bendrauja su visuomene ar šeima, ir kurių nebereikia paisyti intymioje aplinkoje. Juk ateidavo ji manęs žadinti, pragydus pirmiesiems paukščiams, su rytiniu drabužiu, leidžiančiu man kartais išvysti akinamus lobius, kuriuos beprotiškos vilties pagautas laikiau savo nuosavybe. Ar galėjo ji netapti man ar-

tima, nors likdavo ori ir išdidi? Beje, pirmomis dienomis pavojus taip išdildė bet kokį aistros atspalvį mūsų familiariuose santykiuose, susiklosčiusiuose artimai bendraujant, jog ji neįžiūrėjo čia nieko blogo; paskui, kai atgavo šaltą protą, galbūt pagalvojo, kad įžeistų ir save, ir mane, jei imtų kitaip elgtis. Nejučiomis pripratome vienas prie kito, pasidarėme beveik kaip vyras ir žmona. Ji kilniai man rodė savo pasitikėjimą, laiduodama už mane kaip už pačią save. Vadinasi, aš giliau prasiskverbiau į jos širdį. Grafienė vėl buvo mano Anrietė, Anrietė, labiau mylinti tą, kuris stengėsi būti antrąja jos siela. Veikiai man nebereikėjo laukti — jos ranka nesipriešindama atsidurdavo manojoje sulig pirmu mano maldaujamu žvilgsniu; aš galėjau,— ir ji nebesislapstė nuo mano akių,— apsvaigęs gėrėtis jos gražaus kūno linijomis, kai mes valandų valandas budėdavome prie miegančio ligonio, įsiklausę į jo kvėpavimą. Kuklios palaimos akimirkos, kuriomis drįsdavome pasimėgauti, jausmingi žvilgsniai, pašnabždomis tariami žodžiai, kad neišbustų grafas, mūsų nuolatiniai pokalbiai, kupini baimės ir vilties, pagaliau tūkstančiai smulkmenų, bylojančių apie visišką dviejų ilgai atskirtų širdžių susiliejimą,— visa tai ryškiai išsiskyrė iš skausmingų to meto aplinkos sutemų. Per šį išbandymą mes iki pat gelmių pažinome savo sielas, nors nuolat bendraujant ir be paliovos esant drauge dažnai užgęsta ir atvėsta karščiausi jausmai, nesvarbu, ar gyvenimas esti sunkus, ar lengvas. Jūs žinote, koks smūgis namų ūkiui šeimininko liga, kokios ten atsiranda spragos, kaip viskam trūksta laiko; grėsmė jo gyvybei sutrikdo įprastinį namų ir šeimos gyvenimą. Nors viskas laikėsi ant ponios de Morsof pečių, grafas dar pravertė už namų sienų: jis tarėsi su fermeriais, susitikinėjo su pirkliais, užsiėmė piniginiais reikalais; ji buvo namų dvasia, o jis buvo kūnas. Aš pasidariau jos ūkvaizdžiu, kad ji galėtų slaugyti grafą, nepakenkdama ūkio interesams. Ji priėmė mano pagalbą paprastai, net be padėkos žodžio. Šitie bendri namų rūpesčiai, įsakymai, perduodami jos vardu, sustiprino mūsų meilią draugystę. Dažnai vakarais kalbėdavausi su Anriete jos miegamajame ir apie jos bėdas, ir apie vaikus. Šitie pašnekesiai buvo dar viena mūsų trumpalaikės moterystės regimybė. Su kokiu džiaugsmu leisdavo man Anrietė vaidinti jos vyro vaidmenį, užimti jo vietą prie stalo, siųsdavo mane pasikalbėti su sargu; ir visa tai — visiškai nekaltai, bet ir ne be slapto malonumo, kurį patiria dorybingiausia moteris, suradusi apylanką, kaip laikytis įstatymų raidės ir patenkinti slepiamus nuo žmonių troškimus. Ligos išsekintas grafas nebevaržė nei žmonos, nei namų; grafie-

nė tapo pačia savimi, įgijo teisę rūpintis manimi, globstyti mane. Kaip nudžiugau, įspėjęs jos norą, galbūt jai pačiai neaiškiai suvokiamą, bet žaviai reiškiamą,— atskleisti man visą savo asmenybę ir visus savo privalumus ir parodyti, kaip ji pasikeistų, jei šalia būtų žmogus, kuris ją suprastų! Ši gėlė, visada suskleidusi žiedlapius šaltoje šeimos atmosferoje, pražydo nuo mano žvilgsnių ir tik man vienam; ji taip džiaugėsi šiuo pražydėjimu, jog džiaugiausi ir aš, meiliai ir smalsiai į ją žvilgčiodamas. Kiekvienu menkniekiu įrodinėdavo man, kaip esu užvaldęs jos mintis. Būdavo, kai, prabuvęs naktį prie ligonio, rytą ilgai miegu, Anrietė atsikelia anksčiau už visus ir pasirūpina, kad niekas aplink mane netrikdytų tylos; Žakas ir Madlena nė neįspėti žaidžia kur nors toliau; ji išsigalvoja tūkstančius gudrybių, kad pati padengtų stalą; pagaliau, kai paduoda man pusryčius, kokiu džiaugsmu spinduliuoja kiekvienas jos gestas, kokie natūraliai it kregždutės gracingi jos judesiai, kaip dega jos skruostai, kaip virpa balsas, kaip skvarbiai it lūšies žvelgia jos akys!

Ar įmanoma atvaizduoti šitą sielos atsivėrimą? Ji dažnai vos laikydavosi ant kojų; bet jei atsitikdavo, kad tokią nuovargio valandą jos pagalbos reikalingas būdavau aš, man, kaip ir vaikams, ji rasdavo naujų jėgų ir pašokdavo mitri, guvi ir linksma. Kaip ji mėgo nušviesti aplinką savo meilės spinduliais! Ak Natali, taip, yra šioje žemėje moterų, apdovanotų angelų privalumais ir skleidžiančių kaip ir jie tą šviesą, kurią Sen Martenas, Nežinomas filosofas, vadino „protinga, skambia ir kvapnia". Įsitikinusi mano santūrumu, grafienė teikėsi pakelti sunkią užuolaidą, slepiančią mūsų ateitį, ir leido išvysti abidvi moteris: ponią de Morsof ir Anrietę; vieną — surakintą grandinėmis, kuri, nors ir atšiauri būdama, pakerėjo mane, ir kitą — laisvą, kurios švelnumas turėjo man įkvėpti amžiną meilę. Kokios jos buvo skirtingos! Ponia de Morsof buvo kolibris, atvežtas į šaltą Europą, liūdnai tupintis ant kartelės ir tyliai merdintis savo narvelyje, kur jį laiko zoologas; Anrietė buvo paukštelis, giedantis savo rytietiškas giesmeles Gango pakrantės giraitėje ir it gyvas brangakmenis skraidantis nuo šakos ant šakos tarp didžiulės amžinai žydinčios volkamerijos roželių. Ji pagražėjo, protas pagyvėjo. Šitas negęstantis džiaugsmas buvo mudviejų sielų paslaptis, nes kunigo de Dominiso, vienintelio čia aukštuomenės atstovo, akis buvo Anrietei baisesnė negu pono de Morsofo akis; bet ji, kaip ir aš, su itin dideliu malonumu išradingai reiškė mintis alegorijomis; pasitenkinimą slėpė po linksmu pokštu, o jausmus dangstė blizgančia dėkingumo vėliava.

— Mes rūsčiai išbandėme jūsų draugystę, Feliksai! — sakydavo ji prie stalo.— Galime tat leisti jums dabar elgtis taip pat laisvai kaip Žakui, ar ne, gerbiamas kunige?

Griežtasis kunigas atsakydavo jai šypsena, kaip dera dievobaimingam žmogui, skaitančiam žmonių širdyse ir matančiam, kad jos tyros; jis rodė, beje, grafienei pagarbą ir beveik dievino ją kaip angelą. Per tą penkiasdešimt dienų grafienė galbūt du kartus peržengė ribas, kurias mes buvome nubrėžę savo jausmui; bet ir šie du atvejai liko apgaubti šydu iki pat priešmirtinių prisipažinimų dienos. Vieną rytą, pirmomis grafo ligos dienomis, kai ji pasigailėjo taip griežtai su manim pasielgusi, atimdama nekaltas malones, suteiktas mano tyram jausmui, aš laukiau jos, ji turėjo pakeisti mane prie ligonio. Buvau labai pavargęs ir užmigau, galva atsirėmęs į sieną. Staiga pabudau pajutęs, kad kažkas vėsaus tarsi rožės žiedas prisilytėjo man prie kaktos. Kai pramerkiau akis, grafienė stovėjo už kelių žingsnių nuo manęs.

— Atėjau! — pasakė ji.

Atsistojau ketindamas išeiti; bet atsisveikindamas paėmiau jos ranką ir pajutau, kad ji sudrėkusi ir virpa.

— Jūs nesveikuojate? — tariau aš.

— Kodėl klausiate? — savo ruožtu paklausė ji.

Žvilgtelėjau į ją, nuraudau ir sumišau.

— Man prisisapnavo,— atsakiau.

Kažkurį vakarą, kai per vieną iš paskutinių apsilankymų ponas Orižė tvirtai pareiškė, kad grafas sveiksta, mes trise, Žakas, Madlena ir aš, tysojome ant verandos laiptų, įsitraukę į žaidimą šiaudeliais, kuriuos kilojome smailiais kabliukais. Ponas de Morsofas miegojo. Laukdamas, kol pakinkys arklį, gydytojas sėdėjo svetainėje ir tyliai šnekučiavosi su grafiene. Nepastebėjau, kada ponas Orižė išvažiavo. Jį palydėjusi, Anrietė atsirėmė į palangę ir tikriausiai kurį laiką nematoma žiūrėjo į mus. Buvo vienas tų šiltų vakarų, kai dangus nusidažo vario atspalviais, kai laukuose aidi tūkstančiai neaiškių garsų. Ant stogų geso paskutiniai saulės spinduliai, soduose kvepėjo gėlės, tolumoje skambėjo į tvartus genamų galvijų varpeliai. Mes nedrumstėme šios šiltos valandos ramybės, kalbėjome patylom, kad nepažadintume grafo. Staiga banguodama sušnarėjo suknelė, dar spėjau išgirsti kažkieno kimų sunkiai slopinamą atodūsį; puoliau į svetainę; grafienė sėdėjo prie lango, veidą užsidengusi nosine; ji atpažino mano žingsnius ir įsakmiu rankos mostu liepė palikti ją vieną. Priėjau prie jos

apmirusia širdimi ir pabandžiau jėga atitraukti nosinaitę — veidas jos buvo apsipylęs ašaromis; ji pabėgo į savo kambarį ir nesirodė iki pat maldos. Pirmą kartą po tų penkiasdešimt dienų išsivedžiau ją į terasą ir paklausiau, ko kremtasi; bet ji apsimetė be galo linksma ir paaiškino, kad šitaip ją nuteikusi gera žinia, išgirsta iš pono Oržė.

— Anriete, Anriete,— pasakiau aš,— juk jūs jau žinojote ją, kai užklupau jus verkiančią. Tarp mudviejų neturi būti melo, tai būtų siaubinga. Kodėl neleidote man nušluostyti ašarų? Nejaugi verkėte dėl manęs?

— Pagalvojau,— atsakė ji,— kad man ši liga buvo tarsi atodvastis skausmuose. Dabar, kai nebedrebu dėl pono de Morsofo, turiu drebėti dėl savęs.

Ji sakė tiesą. Su sveikata grįžo ir ankstesnės grafo aikštys: pirmiausia jis ėmė šnekėti, kad niekas — nei žmona, nei aš, nei gydytojas neišmanome, kaip slaugyti, kad nesuprantame nei jo ligos, nei jo organizmo, nei jo kančių ir nežinome, kokių jam reikia vaistų. Oržė, įsikalęs į galvą dievaižin kokią teoriją, manąs, kad sutrikusi skysčių reguliacija jo organizme, o juk reikėję gydyti skrandžio prievartį. Vieną dieną, klastingai dėbtelėjęs kaip žmogus, ilgai mus sekęs ir pagaliau perpratęs, jis šypsodamasis kreipėsi į žmoną:

— Na ką gi, brangioji, jei būčiau miręs, tikriausiai būtumėte mane apverkusi, bet, prisipažinkite, greitai ir pasiguodusi...

— Būčiau nešiojusi gedulą kaip karaliaus rūmuose: juodą ir rožinę spalvas,— nusijuokė ji, norėdama užčiaupti vyrui burną.

Bet grėsmingos scenos ir riksmas, nė iš tolo nepalyginami su ankstesniais, visų labiausiai kildavo dėl dietos, nes po šito, jei galima taip pasakyti, snaudulio grafo būdas pasidarė dar atkaklesnis, o išmanus gydytojas sveikstančiam ligoniui buvo uždraudęs valgyti iki soties. Remdamasi gydytojo nurodymais ir tarnų klusnumu, mano skatinama,— man rodėsi, kad šita kova turėjo išmokyti ją palenkti vyrą savo valiai,— grafienė įsidrąsinusi ėmė priešintis; ji išmoko ramiai atlaikyti jo beprotiškus išpuolius ir šauksmą; įprato, žiūrėdama į jį kaip į vaiką, koks jis ir buvo, klausytis jo plūdimosi. Džiaugiausi matydamas, kad šis liguistas protas tampa galų gale jai pavaldus. Grafas rėkdavo, bet paklusdavo, ir paklusdavo ypač tada, kai iki valios išsirėkdavo. Nors metodas buvo veiksmingas, bet kartais Anrietė verkdavo žiūrėdama į šitą sulysusį, nusilpusį senį, kurio veidas buvo pageltęs labiau nei krintantis lapas, akys išblukusios, o rankos drebėjo; priekaištaudavo sau už griežtą elgesį ir ne visada atsispirdavo pamačiusi,

kaip grafo akyse plyksteli džiaugsmas, kai ji, seikėdama porcijas, prasilenkdavo su gydytojo nurodymais. Beje, ji elgdavosi juo švelniau ir meiliau su grafu, juo švelnesnė ir meilesnė būdavo man; tačiau įžiūrėjau ir skirtumų, dėl kurių mano širdis prisipildė begalinio džiaugsmo. Kai grafo aikštys pasidarė pernelyg dažnos ir jis skųsdavosi, kad jo niekas nesuprantąs, ji nebeslėpdavo nuovargio ir kviesdavosi kurį nors iš tarnų jo paslaugyti.

Panorusi atsidėkoti Dievui už pono de Morsofo pasveikimą, grafienė užsakė mišias ir paprašė, kad palydėčiau ją į bažnyčią; palydėjau, bet, kol vyko mišios, aplankiau ponus de Šeselius. Grįždama atgal, ji pabandė mane išbarti.

— Anriete,— tariau,— veidmainiauti aš nemoku. Galiu pulti į vandenį, gelbėdamas skęstantį priešą, atiduoti jam savo apsiaustą, kai jis šąla; pagaliau įstengčiau jam atleisti, bet nuoskaudos neužmirščiau.

Ji nieko neatsakė, tik prispaudė prie savo širdies mano ranką.

— Jūs angelas, jūs tikriausiai nuoširdžiai dėkojate Dievui,— kalbėjau toliau.— Kai karalienė paklausė Taikos kunigaikščio motiną[40], kuri buvo išgelbėta iš įsiutusios minios, norėjusios ją užmušti: „Ką jūs darėte?“, šitoji atsakė: „Meldžiausi už juos!“ Tokios yra moterys. Aš vyras, taigi neišvengiamai netobulas.

— Nejuodinkite savęs,— pasipriešino Anrietė, purtydama man ranką.— Jūs gal vertesnis už mane.

— Taip,— atsakiau,— nes atiduočiau amžinybę už vieną laimės dieną, o jūs!..

— O aš? — tarė ji, išdidžiai žvelgdama į mane.

Nutilau ir nuleidau akis, kad nematyčiau jos žaibuojančio žvilgsnio.

— Aš! — pakartojo ji.— Apie kokį „aš“ kalbate? Jaučiu savyje daugybę „aš!“ Šiuodu vaikai,— pridūrė ji, rodydama į Madleną ir Žaką,— taip pat mano „aš“. Feliksai,— jos balse suskambo širdį draskanti neviltis,— vadinasi, jūs laikote mane egoiste? Nejaugi manote, kad aš galėčiau paaukoti savo amžinybę, atsilygindama tam, kuris man aukoja savo gyvenimą? Tai baisi mintis, ji visiškai palaužia religinius jausmus. Ar gali šitaip kritusi moteris pakilti? Ar gali laimė nuplauti jos kaltę? Jūs norėtumėte, kad aš beregint išspręsčiau šiuos klausimus!.. Taip, atskleidžiu jums pagaliau vieną savo sąžinės paslaptį: šita mintis skverbėsi man į širdį, aš ne kartą išpirkau ją sunkia at-

gaila; dėl jos ir buvau apsipylusi ašaromis, kurių priežasties teiravotės užvakar...

— Ar ne per daug skiriate svarbos tiems dalykams, kuriuos aukštai vertina eilinės moterys ir kuriuos jūs turėtumėte...

— Ak,— pertarė ji mane,— o jūs skiriate jiems mažiau svarbos? Šita logika užgniaužė bet kokius tolesnius samprotavimus.

— Tai va, žinokite! — kalbėjo ji.— Taip, man užtektų niekšystės palikti šį vargšą senį, kuris be manęs neišgyventų. Bet, mielasis, šiuodu padarėliai, žingsniuojantys priešais mus, Madlena ir Žakas, juk liktų tada su savo tėvu! Na štai, ar manote jūs, klausiu, ar manote, kad jie ištvertų gyvi bent trejetą mėnesių šito bepročio žmogaus valdžioje? Jei, pamindama savo pareigas, pakenkčiau tik sau...— Jos veide šmėstelėjo nuostabi šypsena.— Bet juk aš pražudysiu savo abu vaikus! Jie tikrai mirtų. O Dieve,— šūktelėjo ji,— kodėl mes kalbame apie tai? Veskite, o man leiskite mirti!

Ji ištarė šiuos žodžius tokiu gaižiu, tokiu liūdnu tonu, jog sutramdė mano maištaujančią aistrą.

— Jūs skundėtės ten, po riešutmedžiu; aš pasiskundžiau po šitais alksniais, štai ir viskas. Nuo šiolei tylėsiu.

— Jūsų didžiadvasiškumas žudo mane,— tarė ji, keldama į dangų akis.

Priėjome terasą ir radome grafą sėdintį krėsle saulės atokaitoje. Vos pamačius šį sunykusį veidą, kuriam šiek tiek gyvybės dar teikė blankus šypsnys, mano sieloje užgeso iš po pelenų prasimušusi liepsna. Atsirėmiau į baliustradą, įsižiūrėjęs į liūdną prieš mane atsivėrusį vaizdą: gyvas lavonas, šalia jo du amžinai sirguliuojantys vaikai ir žmona, išblyškusi nuo nemigo naktų, sulysusi nuo nepakeliamų darbų, nerimo, o galbūt ir nuo džiaugsmo, išgyvento per šituos du baisius mėnesius; šią akimirką mūsų pokalbio sujaudintos grafienės skruostai degte degė. Žiūrėdamas į kenčiančią šeimą, susibūrusią po virpančiais lapais, pro kuriuos skverbėsi pilka apniukusio rudeninio dangaus šviesa, pajutau, kaip trūkinėja siūlai, rišantys mano kūną su siela. Pirmą kartą patyriau tą dvasinį nuovargį, pažįstamą, kaip sako žmonės, tvirčiausiems kariams mūšio ugny, savotišką šaltą beprotystę, kuri bailiu paverčia narsuolį, dievobaimingu — netikintį, kuri padaro mus abejingus bet kam, net gyvybingiausiems jausmams, tokiems kaip šlovė ir meilė; nes sudvejoję nebeįstengiame pažinti savęs ir imame bodėtis gyvenimu. Vargšai nervingi padarai, kuriuos turtinga prigimtis paverčia žaisleliais dievaižin kokios lemties ranko-

se, kas jums prilygsta ir kas gali jus teisti? Suvokiau, kaip jaunas drąsuolis, jau ištiesęs ranką į Prancūzijos maršalo lazdą, tiek pat sumanus diplomatas, kiek ir bebaimis karvedys, tapo štai šiuo nekaltu žmogžudžiu, kurį matau! Nejaugi mano troškimai, šiandien vainikuoti rožėmis, gali taip pat susilaukti panašaus galo? Išgąsdintas tiek priežasties, tiek ir pasekmės, nelyginant bedievis svarsčiau, kur čia Apvaizdos valia, ir neįstengiau susitvardyti — skruostais man nuriedėjo dvi ašaros.

— Kas tau, mielasis Feliksai? — vaikišku balseliu paklausė Madlena.

Paskui šias juodas ūkanas ir tamsybes išsklaidė maldaujamas Anrietės žvilgsnis, nušvietęs mano sielą it saulė. Tą pat akimirką senasis išjodinėtojas atgabeno man iš Tūro ir įteikė laišką, kurį pamatęs aš surikau iš nuostabos, o ponia de Morsof krūptelėjo. Ant laiško buvo vyriausybinis antspaudas, mane kvietė karalius. Padaviau jai laišką, ji perskaitė jį vienu akies užmetimu.

— Jis išvažiuoja! — šūktelėjo grafas.

— Kas manęs laukia? — paklausė ji, pirmą kartą pamačiusi save dykumoje be saulės.

Tylėjome nustėrę, ši mintis lygia dalia prislėgė mus visus; mes niekad nebuvome taip stipriai jautę, jog visi esame vienas kitam reikalingi. Grafienės balsas, net kalbant su manimi apie visai nereikšmingus dalykus, skambėjo kažkaip kitaip, tartum instrumentas, kurio kelios stygos būtų nutrūkusios, o kitos — atsipalaidavusios. Mostai jos pasidarė vangūs, žvilgsnis apsiblausė. Paprašiau ją pasidalinti su manim savo mintimis.

— Bet ar aš turiu minčių? — paklausė ji.

Paskui nusivedė mane į savo kambarį, pasodino ant sofos, pasirausė tualetinio stalelio stalčiuje, atsiklaupė prieš mane ir pasakė:

— Štai plaukai, nuslinkę man per šiuos paskutinius metus, pasiimkite, jie jūsų, sužinosite vieną dieną, kaip ir kodėl.

Lėtai palinkau prie jos kaktos, ji nenuleido galvos, kad išvengtų mano lūpų prisilytėjimo; pabučiavau ją tyru bučiniu, be nuodėmingo svaigulio, be gašlios aistros, bet su iškiliu grauduliu. Ar ji nori viską man paaukoti? O gal, kaip ir aš kadaise, tik žengia bedugnės kraštu? Jei būtų pasiruošusi atsiduoti iš meilės, nebūtų buvusi tokia įstabiai rami, nebūtų žvelgusi tokiu dievobaimingu žvilgsniu ir nebūtų paklaususi savo tyru balsu:

— Nebepykstate ant manęs?

Išvykau temstant, ji panoro palydėti mane į Frapelį, ir mes stabtelėjome po riešutmedžiu; rodydamas į medį, papasakojau, kaip pamačiau ją iš čia prieš ketverius metus.

— Slėnis buvo toks gražus! — sušukau aš.

— O dabar? — paklausė ji gyvai.

— Jūs esate po riešutmedžiu,— atsakiau,— o slėnis priklauso mums.

Ji nuleido galvą, ir čia mes atsisveikinome. Ji įsėdo į brikelę su Madlena, o aš į savąją vienas. Sugrįžęs į Paryžių, laimė, patekau į skubių darbų sūkurį, atitrūkau nuo savo minčių, buvau priverstas vengti draugijos, ir ji mane užmiršo. Susirašinėjau su ponia de Morsof, siuntinėjau jai kiekvieną savaitę savo dienoraštį, ji atsakydavo man dukart per mėnesį. Gyvenau tylų, bet prasmingą gyvenimą, panašų į tas žydinčias, niekam nežinomas tankynes, kuriomis dar neseniai gėrėjausi miško gūdumoje, kurdamas per paskutines dvi savo viešnagės Klošgurde savaites naujas gėlių poemas.

Ak jūs, mylinčios sielos! Prisiimkite tas nuostabias priedermes, įsipareigokite laikytis taisyklių, kurių laikytis krikščionims Bažnyčia liepia kiekvieną dieną. Griežti įstatai, sukurti Romos tikėjimo, slepia didžią idėją; įsakydami kartoti veiksmus, išsaugančius viltį ir baimę, jie verčia mūsų sieloje vis gilesnes pareigos vagas. Mūsų jausmai kunkuliuote kunkuliuoja šiais išraustais kanalais, kurie neleidžia vandenims išsilieti, valo juos, nepaliaujamai gaivina širdį ir turtina gyvenimą gausiais slapto tikėjimo lobiais, tikėjimo — dieviško šaltinio, kur daugialype tampa vienintelė mintis apie vienintelę meilę.

Aš ir pats nežinau, kaip apie mano aistrą, dvelkiančią viduramžiais ir riterių dvasia, sužinojo aukštuomenė; apie ją turbūt prasitarė kunigaikštis de Lenonkuras ir karalius. Iš šitų aukštų sferų romantiška ir kartu paprasta istorija apie jaunuolį, kuris kaip šventąją garbina moterį — gražią, bet nesilankančią salonuose, didingą, bet vienišą, ištikimą, nors nesaistomą pareigos, matyt, pasklido po Sen Žermeno priemiestį. Salonuose į mane krypdavo visų dėmesys, ir aš dėl to labai varžiausi, nes kuklus gyvenimas turi privalumų, kurių sykį paragavę, bodimės nuolatinės mizanscenos spindesiu. Kaip akis, įpratusias į švelnias spalvas, žeidžia skaisti šviesa, taip kai kurie protai nemėgsta ryškių kontrastų. Toks buvau tada ir aš; šiandien jus gal tai stebina, bet būkite kantri — tuoj paaiškės šiandieninio Vandeneso keistenybės. Taigi moterys buvo man prielankios, o draugija — nepriekaištingai maloni. Po kunigaikščio de Beri[41] vedybų karaliaus rūmai su-

tvisko ankstesne įstaiga, vėl prasidėjo prancūzams būdingos pramogos. Baigėsi svetimšalių okupacija, grįžo gerovė, niekas nebetrukdė linksmintis. Į intelektualų sostinę, kur telkiasi iš kitų šalių atnešti privalumai ir ydos, kuriuos išryškina ir pagausina prancūziška dvasia, iš visų Europos kraštų ėmė plūsti žmonės, garsūs savo aukšta kilme ir turtais. Praėjus pusmečiui po mano išvykimo iš Klošgurdo, žiemos vidury mano gerasis angelas atsiuntė man nevilties kupiną laišką, pranešdama apie sunkią sūnaus ligą, iš kurios jis išsikapstė, bet kuri galėjo turėti pasekmių ateičiai; gydytojas sakė, kad reikia susirūpinti plaučiais,— šis baisus žodis, ištartas mokslo vyro, juodai nudažo kiekvieną motinos gyvenimo valandą. Vos tik Anrietė spėjo atsikvėpti, vos tik Žakas pradėjo taisytis, ją užgulė nerimas dėl jo sesers. Madleną, šitą dailų augalėlį, taip dėkingai klestintį motinos globoje, ištiko natūrali, bet tokiam gležnam organizmui pavojinga krizė. Ilgos Žako ligos nuvarginta grafienė neberado jėgų šiam naujam smūgiui atremti ir, turėdama prieš akis šiuos du mylimus padarėlius, tapo nejautri nuoskaudoms, kurių vis dažniau susilaukdavo iš vyro. Taip tat audros, keliančios vis didesnę sumaištį ir nešančios žvirgždus, savo atšiauriomis bangomis ardė giliausiai jos širdyje įsišaknijusias viltis. Ji pasidavė grafo tironijai, kuri, trumpam sudėjusi ginklus, dabar vėl atgavo prarastas pozicijas.

„Kai visos mano jėgos buvo skirtos vaikams,— rašė ji man,— ar galėjau priešintis vyrui, ar galėjau gintis nuo jo išpuolių, tuo pat metu kovodama su mirtimi? Šiandien viena ir nusilpusi žengiu tarp dviejų liūdnų padarėlių, ir mane apima neįveikiamas pasišlykštėjimas gyvenimu. Kokį aš dar galiu pajusti smūgį, į kokią galiu atsiliepti meilę, kai matau terasoje nejudantį Žaką; kad jis gyvas, byloja tik gražios jo akys, tokios didelės sulysusiame veide ir įdubusios kaip senio! Šitose akyse,— ak, lemtinga pranašystė! — atsispindi ne pagal amžių išsivystęs jo protas, ryški priešybė nugeibusiam jo kūnui. Kai matau šalia savęs savo dailiąją Madleną, tokią žvalią, meilią, rausvą kadaise, o dabar išblyškusią kaip numirėlė, man rodosi, kad jos plaukai išbluko, o akys apsiblausė; ji žvelgia į mane ilgesingai, tarsi atsisveikindama; jos nevilioja joks patiekalas, o jeigu ir užsimano kokio valgio, mane gąsdina jos užgaidai; naivioji mergytė, nors mano širdies išpuoselėta, rausta man juos išsakydama. Kad ir kaip stengiuosi, savo vaikų pralinksminti nebegaliu; ir vienas, ir kitas šypsosi, bet ta šypsena, išgauta mano meilikavimo, eina ne iš širdies; jie verkia, kad neįstengia atsidėkoti už mano glamones. Kančia viską atpalaidavo jų sielo-

je, net ryšius, kurie mus siejo. Taigi suprantate, kaip liūdna Klošgurde: ponui de Morsofui niekas čia nekliudo viešpatauti. Ak mano drauge, jūs mano garbė! — rašė ji toliau.— Jūs turbūt tikrai mane mylite, jei vis dar mylite, nors aš bejėgė, nedėkinga ir suakmenėjusi nuo skausmo!"

Tuo metu, kai aš kaip niekad iki pat širdies gelmių buvau persiėmęs tuo jausmu ir gyvenau pasinėręs į tą sielą, kurią stengiausi apgaubti švytinčiu ryto vėjelio dvelksmu ir gaisais nutvieksto vakaro viltimi, Burbonų Eliziejaus rūmų salonuose sutikau vieną tų žymių ledi, kurios ten jaučiasi kone valdovės. Milžiniški turtai, kilminga šeima, nuo pergalės laikų nesusitepusi jokiu mezaljansu, vedybos su seniu, vienu iš garsiausių anglų perų,— visi šie privalumai buvo tik priedai, išryškinantys šios moters grožį, žavesį, manieras, protą, kažkokį blizgesį, kuris jus apakindavo, o paskui užburdavo. Ji pasidarė to meto Paryžiaus aukštuomenės dievaitė ir viešpatavo juo sėkmingiau, kad turėjo tam reikalingų savybių — geležinę rankutę su aksomo pirštinaite, kaip sakė Bernadotas[42]. Jūs žinote, kokie saviti yra anglai, kokiu išdidžiu neperžengiamu Lamanšu, tuo šaltu Švento Jurgio kanalu, jie atsiskiria nuo tų, kurie jiems nepristatomi; jie žengia per žmoniją sakytumei per skruzdėlyną; žmonėmis pripažįsta tiktai tuos, kuriuos patys teikiasi priimti; visų kitų kalbos nesupranta; tegu sau žiūri į juos, tegu sau krutina lūpas — nei jų balsas, nei žvilgsnis anglų nepasiekia; jiems tų žmonių tarsi nė būte nebūta. Taigi anglai yra nelyginant savo salos simbolis, salos, kur viską tvarko įstatymas, kur viskas visur vienoda, kur dorybės primena mechanizmą, veikiantį nustatytomis valandomis. Anglų moterį supa poliruoto plieno tvirtovės, ji sėdi lyg narvelyje, prirakinta auksine grandinėle prie savo šeimos, bet jos ėdžios ir lovelis, kartelės ir lesalas — tikras stebuklas, ir visa tai teikia jai žavesio, kuriam sunku atsispirti. Dar niekada nė viena tauta neparuošė geresnės dirvos ištekėjusios moters veidmainystei, kiekviena proga ją statydama ant visuomeninės mirties ir visuomeninio gyvenimo ribos; jai nėra jokio pereinamo tarpsnio tarp gėdos ir garbės: arba ji padaro nepataisomą prasižengimą, arba neprasižengia; viskas arba nieko, tai Hamleto *to be, or not to be**. Atsidūrusi prieš šitą alternatyvą, be to, vietos papročių įpratinta su tolydine panieka žiūrėti į kitus, anglė moteris virto ypatinga būtybe draugijoje. Tai vargšas padaras; ji dorybinga iš prievartos, bet linkusi nu-

* Būti ar nebūti (*angl.*).

sidėti, pasmerkta amžinai širdyje slėpti melą, bet įstabios išorės, nes šiai tautai svarbiausia išorė. Štai iš kur randasi savitas šios šalies moterų žavesys: jausminga egzaltacija, kuri joms yra norom nenorom gyvenimo esmė, perdėtas rūpinimasis savimi, jų subtili meilė, taip žavingai atvaizduota garsioje Šekspyro „Romeo ir Džiuljetos" scenoje, kur Šekspyro genijus vienu plunksnos brūkštelėjimu perteikė anglės moters charakterį. Ką galiu dar pasakyti jums,— juk jūs taip joms pavydite,— ko nežinotumėte apie tas blyškias sirenas, tokias mįslingas iš pažiūros ir taip greitai perprantamas, sirenas, kurios mano, kad meilei užtenka meilės, ir įneša nykulį į meilės džiaugsmus, nes jų nepaįvairina; sirenas, kurių sieloje skamba viena styga, o balsas kartoja vieną skiemenį, bet kas nėra plaukiojęs po jų meilės okeaną, tas niekad visko nežinos apie kūniškų malonumų poeziją, kaip ir tas, kuris nėra matęs jūros, stokos stygų savo lyroje! Jūs žinote, kodėl aš taip kalbu. Mano romanas su markize Dadli pražūtingai pagarsėjo. Nors aš buvau tokių metų, kai kūniškas potraukis be galo stipriai veikia mūsų sprendimus, nors mano jaunuoliški geismai buvo žiauriai nuslopinti, vis dėlto šventoji, kenčianti lėtą kančią Klošgurde, spinduliavo tokia ryškia šviesa, jog aš įstengiau atsispirti vilionėms. Šita ištikimybė apgaubė mane švitesiu, kuriuo nusipelniau ledi Arabelės dėmesį. Mano priešinimasis įkaitino jos aistrą. Ji troško to, ko trokšta dauguma anglių,— skandalo, kažko nepaprasto. Geidė širdžiai pipirų, ko nors pikantiško, kaip kad anglai geidžia aštrių prieskonių apetitui sužadinti. Stingulys, kurį į šių moterų gyvenimą įneša tolydinė tobula buitis, metodiški, tolygūs įpročiai, skatina jas žavėtis tuo, kas romantiška ir sunkiai pasiekiama. Nesugebėjau įminti šio charakterio. Juo labiau stengiausi atsiriboti šalta didyste, juo labiau kaito ledi Dadli aistra. Ši kova, tapusi jau garbės reikalu, sužadino kai kurių salonų smalsumą, tai buvo pirmoji jos sėkmė, ir ji laikė savo pareiga laimėti pergalę. Ak, būčiau išsigelbėjęs, jei kuris draugas būtų man pakartojęs žiaurius žodžius, išsprūdusius jai kartą apie mus su ponia de Morsof:

— Mane erzina tas balandėlių burkavimas!

Nesistengdamas čia teisinti savo nusikaltimo, noriu tik pažymėti, Natali, kad vyras turi mažiau išgalių priešintis moteriai negu jūs — išvengti mūsų puolimų. Mūsų papročiai draudžia mūsų lyčiai atšiaurumą, kuriuo jūs prisiviliojate meilužį ir kuris, beje, jums privalomas pagal nusistovėjusias normas; priešingai — nežinia koks vyriškos tuštybės kodeksas išjuokia mūsų santūrumą; mes paliekame jums kuk-

lumo monopolį, kad turėtume privilegiją dalinti malones; bet pasikeiskime vaidmenimis, ir vyrą sužlugdys pajuoka. Nors mane sergėjo mano aistra, bet buvau ne tokių metų, kad likčiau abejingas trejopiems kerams: išdidumui, atsidavimui ir grožiui. Kai pokylio karalienė ledi Arabelė sudėdavo man po kojomis jai rodomą susižavėjimą ir tykodavo mano žvilgsnio, norėdama įskaityti jame, ar patinka man jos apdaras, o pamačiusi, kad patinka, suvirpėdavo iš palaimos, mane taip pat perimdavo jaudulys. Ji, beje, lankydavosi ten, kur susitikimo su ja išvengti negalėjau; man buvo sunku atsisakyti kai kurių diplomatinio ratelio kvietimų; o jos padėtis visuomenėje atidarydavo jai visų salonų duris, ir taip mikliai, kaip tik sugeba moterys, siekdamos savo, ji mokėdavo paveikti namų šeimininkę, kad toji pasodintų ją šalia manęs; paskui ji šnibždėdavo man į ausį.

— Jei mylėtumėte mane kaip ponią de Morsof,— sakydavo,— viską paaukočiau dėl jūsų.

Juokdamasi siūlydavo man labiausiai ją žeminančias sąlygas; žadėdavo išlaikyti visišką paslaptį arba tik prašydavo, kad pakęsčiau jos meilę. Pasakė man vieną dieną šiuos žodžius, ir tai buvo atlygis už visus dėl baikštumo patirtus pralaimėjimus, patenkinantis nežabotus jaunuolio troškimus: „Visada būsiu jūsų draugė, o meilužė — kada panorėsite!“ Pagaliau sugalvojo panaudoti mano pražūčiai net mano padorumą: papirko mano liokajų ir po vieno vakarinio pobūvio, kuriame švytėjo tokiu grožiu, jog buvo įsitikinusi, kad sužadino mano geismus, atsidūrė pas mane. Šitas skandalas nuskambėjo per visą Angliją, ir jos aristokratija nustėro kaip dangus, nusidėjus gražiausiajam iš angelų. Ledi Dadli nužengė iš savo debesio Britanijos dausose, pasitenkino savo pačios turtu, atsisakydama vyro turto, ir panoro užtemdyti savo aukomis TĄ, kurios dorybė buvo šios pagarsėjusios dramos kaltininkė. Nelyginant šėtonas nuo šventovės kupolo, ledi Arabelė su pasimėgavimu rodė man turtingiausias savo liepsningos karalystės žemes.

Skaitykite, maldauju jus, šias eilutes atlaidžiai. Tai viena įdomiausių žmogaus gyvenimo problemų, tai krizė, kurią yra patyrę dauguma vyrų ir kurią norėčiau išaiškinti, bent jau dėl to, kad uždegčiau pavojaus žibintą ant šios povandeninės uolos. Šita gražioji ledi, tokia liauna, tokia gležna, šita iš pieno plaukusi moteris, tokia palūžusi, tokia trapi, tokia švelni, tokiu meiliu veideliu, apvainikuotu rusvais šilkiniais plaukais, šita būtybė, tarsi spinduliuojanti fosforiniu akimirkos švitesiu, kieta kaip geležis. Nėra tokio karšto žirgo, kurio nesutram-

dytų jos diržingas riešas, jos glebi iš pažiūros, bet nepavargstanti ranka. Jos kojos it stirnos, liesos, raumeningos, jų kontūrų grožio neįmanoma aprašyti. Ji tokia stipri, jog jai nebaisi jokia kova; joks raitelis nepavytų jos jojančios; lenktynėse su kliūtimis ji nugalėtų kentaurus; į danielius ir elnius šaudo nestabdydama šuoliuojančio žirgo. Jos kūnas nežino, kas tai yra prakaitas, jis susiurbia ugnį iš atmosferos, o vandenyje jaučiasi taip, tarsi kitur gyvendamas žūtų. Todėl jos aistra tikrai afrikietiška; jos geismas sukyla kaip viesulas dykumoje, dykumoje, kurios neaprėpiami įkaitę plotai atsispindi jos akyse, dykumoje, kupinoje mėlynės ir meilės, su amžinai tuo pačiu dangumi ir vėsiomis žvaigždėtomis naktimis. Kokia priešingybė Klošgurdui! Rytai ir vakarai: viena sugeria menkiausias drėgnas dalelytes ir minta jomis, kita skleidžia savo sielą, apgaubdama artimus žmones spinduliuojančia atmosfera; viena — žavi ir liauna; kita — lėta ir putli. Pagaliau, ar jūs kada susimąstėte apie anglų papročių esmę? Argi tai ne materijos dievinimas, aiškiai apibrėžtas, apgalvotas, išmaniai pritaikytas epikūrizmas? Kad ir ką darytų ar sakytų anglai, Anglija yra materialistė, galbūt pati to nenutuokdama. Ji turi religinių ir moralinių siekių, kuriems svetimas dieviškas dvasingumas, svetima katalikiška dvasia, svetima palaiminga malonė, o jos neįstengs atstoti jokia veidmainystė, kad ir kaip puikiai suvaidinta. Anglija idealiai įvaldė gyvenimo meną, kuris tobulina menkiausias materialinės buities smulkmenas; jo dėka jūsų šlepetės tampa nuostabiausiom šlepetėm pasaulyje, baltiniai — žodžiais nenusakomo gaivumo, o komodos išmušamos kedru ir iškvėpinamos; tam tikrą valandą anglas įsipila į puodelį kvapnios, išmoningai plikytos arbatos, jo kambariuose nerasi nė dulkelės, jis nukloja kilimais namus nuo pirmosios laiptų pakopos iki tolimiausio užkaborio, šveičia rūsių sienas, blizgina durų plaktukus, plonina karietų spyruokles, paverčia materiją maistinga, puria, žibančia ir švaria terpe, kurioje siela apsąla iš palaimos, bet šis menas kuria ir baisią gerovės monotoniją, gyvenimą be kliūčių, stokojantį gaivališkumo,— žodžiu, paverčia jus automatais. Ir štai šitoje prabangioje angliškoje aplinkoje aš netikėtai sutikau moterį, galbūt unikalią savo lyties atstovę, ir ji apraizgė mane meilės pinklėmis, meilės, atgyjančios iš agonijos, meilės, į kurios nesaikingumą atsakiau rūsčiu santūrumu; meilės, gniuždančios grožiu ir prisodrintos savito magnetizmo, meilės, dažnai pusiaumiegyje įvedančios jus į dausas pro dramblio kaulo vartus arba nusinešančios ant sparnuoto žirgo strėnų. Be galo nedėkingos meilės, kuri nužudo ir juokdamasi mindžioja

lavoną; meilės be prisiminimų, žiaurios meilės, panašios į anglų politiką, meilės, į kurios tinklus patenka beveik visi vyrai. Dabar problema jums jau aiški. Žmogus sudarytas iš materijos ir dvasios: gyvuliui mirus, jame gimsta angelas. Štai kuo paaiškinama toji mums visiems gerai pažįstama kova tarp būsimos mūsų jau nujaučiamos lemties ir pirmykščių instinktų, nuo kurių dar nesame laisvi: tai kūniška meilė ir dangiška meilė. Vienas vyras geba jas sujungti į vieną, kitas atsisako abiejų; šis išbando visas moteris, sotindamas savo pirmykščius įgeidžius, anas idealizuoja meilę vienai moteriai, kuri jam reiškia visą pasaulį; vieni dvejoja, ką rinktis: kūniškus ar dvasinius malonumus, kiti sudvasina kūną, reikalaudami iš jo, ko jis negali duoti. Jei, turėdama omenyje šiuos bendruosius meilės bruožus, atsižvelgsite į antipatiją ir simpatiją, kurios kyla dėl prigimties skirtumų ir suardo dar viens kito neišbandžiusios poros sandėrį; jeigu prie to pridėsite klaidas žmonių, kurie gyvena visų pirma protu, širdimi ar veiksmu ir kurie galvoja, jaučia ar veikia suvokę, kad dviejų dvilypių savo natūra būtybių sąjunga jų lūkesčių nepateisino, kad jų potraukis apviltas ir nesuprastas,— jūs būsite atlaidi nelaimėms, kurias negailestingai smerkia visuomenė. Tai va ledi Arabelė tenkina instinktus, organus, apetitus, ydas ir dorybes — tą subtilią materiją, iš kurios esame sudaryti. Ji kūno meilužė. Ponia de Morsof — sielos sutuoktinė. Meilė, kurią tenkina meilužė, aprėžta, baigtinė, jos savybių galia ribota, ją neišvengiamai veikia persisotinimas; šalia ledi Dadli, Paryžiuje, aš dažnai jaučiau kažkokią tuštumą. Begalybė — širdies sfera, meilė Klošgurde nežinojo ribų. Aistringai mylėjau ledi Arabelę, iš tikrųjų, gyvuliškoji jos pusė buvo įstabi, o ir protas neeilinis; pašaipus jos liežuvis nieko netausojo. Bet Anrietę aš dievinau. Naktį verkiau iš laimės, rytą — iš graužaties. Yra gana sumanių moterų, pavydą slepiančių po angeliškiausio gerumo skraiste; tai moterys, kurios, kaip ledi Dadli, peržengė trisdešimtuosius. Šitos moterys moka jausti ir skaičiuoti, išspausti visus syvus iš dabarties ir galvoti apie ateitį; jos geba užgniaužti dejones, dažnai teisėtas, parodydamos medžiotojo tvirtybę, kai jis medžioklės įkarštyje vydamasis žvėrį nė nepastebi, jog pats yra sužeistas. Nė žodeliu neužsimindama apie ponią de Morsof, Arabelė stengėsi nužudyti ją mano sieloje, kur tolydžio su ja susidurdavo, ir šitos neįveikiamos meilės įpūsta iš naujo įsidegdavo jos aistra. Kad jiedvi lygindamas atiduočiau pirmenybę jai, turiu pasakyti, jog Arabelė nebuvo nei įtari, nei priekabi, nei smalsi kaip dauguma jaunų moterų; bet tarsi liūtė, kuri, sučiupusi grobį, parsineša

jį nasruose į urvą, budėjo, kad niekas netrikdytų jos laimės, ir saugojo mane kaip nugalėtą, bet dar tebesipriešinančią auką. Rašiau Anrietei jos akivaizdoje — ji niekad neperskaitė nė vienos eilutės, niekad jokiais būdais nemėgino sužinoti, kokį adresą užrašau ant voko. Buvau visiškai laisvas. Ji tarytum pati sau pasižadėjo: „Jei prarasiu jį, kaltinsiu tik save". Ir išdidžiai rėmėsi meile, tokia pasiaukojančia, jog būtų nedvejodama atidavusi gyvybę, jei būčiau jos pareikalavęs. Pagaliau įtikino mane, kad jei paliksiu ją, tuoj pat nusižudys. Reikėjo girdėti, kaip ji kėlė į padanges Indijos moteris, kurios susidegina ant laužo kartu su savo vyrais. „Nors Indijoje šis paprotys — kilmingosios klasės privilegija ir šiuo atžvilgiu nelabai suprantamas europiečiams, nepajėgiems įžvelgti jo tauraus didingumo, prisipažinkite,— kalbėjo ji,— kad šiandieniniai mūsų papročiai tokie lėkšti, jog mūsų aristokratija gali išsiskirti iš minios, tik pademonstruodama ypatingus jausmus. Kaip aš įrodysiu miestiečiams, kad mano venose teka kitoks kraujas negu jų? Mirdama kitaip negu jie. Žemos kilmės moterys gali įsigyti briliantų, atlasų, žirgų, net herbų, kurie turėtų priklausyti tik mums — iš tikrųjų šiandien galima nusipirkti ir vardą! Bet mylėti aukštai pakelta galva, paniekinus įstatymą, mirti už savo pasirinktą dievaitį, jo lovos paklotą paverčiant savo mirties drobule, sudėti pasaulį ir dangų prie vieno žmogaus kojų, atimant iš Visagalio teisę sudievinti savo tvarinius, niekada neišsižadėti savo dievaičio, net vardan dorybės, nes atstumti jį iš pareigos, vadinasi, atsiduoti kažkam, kas nėra *jis*... nesvarbu, ar tai bus žmogus, ar idėja, tai vis tiek išdavystė! Štai tas didingumas, neprieinamas paprastoms moterims; jos mato tik du pramintus kelius: arba didįjį dorybės kelią, arba klampų kurtizanės takelį!"

Kaip matote, ji stengėsi paveikti mano išdidumą; meilikavo tuštybei, darydama iš jos stabą, taip mane aukštino, jog pačiai beliko atsiklaupti; visi jos proto kerai reiškėsi šita vergės poza ir visišku nuolankumu. Ji gebėjo ištisą dieną išgulėti prie mano kojų, tyliai įsižiūrėjusi į mane, tykodama malonumų valandos kaip odaliska hareme, stengdamasi priartinti ją išradingu koketavimu, nors ir dėjosi santūri. Kokiais žodžiais nusakyti jums pirmuosius šešis mėnesius, kai mane užvaldė jaudrinantys meilės džiaugsmai, meilės, dosniai dalijančios saldybes, ir kai ledi Arabelė paįvairindavo juos su tuo išmanumu, koks įsigyjamas patirtimi, tačiau dangstydama savo mokslą siautulinga aistra? Šios saldybės, staiga atsiskleidusi geidulių poezija tampa tuo stipriu saitu, kuriuo jaunuoliai prisiriša prie vyresnių už save moterų;

bet šitas saitas — tai katorgininko grandinė, jis palieka sieloje neišdildomą žymę, iš anksto atgraso ją nuo tyros, nekaltos meilės, turtingos tik gėlių, nemokančios pateikti svaigaus gėrimo įmantriai raižytose aukso taurėse, puoštose amžinai žaižaruojančiais brangakmeniais. Mėgaudamasis kūniškais džiaugsmais, apie kuriuos svajojau dar jų nepažinojęs, nors išsakiau juos gėlių puokštėmis, tais džiaugsmais, kurie tampa tūkstantį kartų karštesni, kai meilę sutvirtina sielų sąjunga, aš išsigalvodavau prieštaringų argumentų, teisindamas savo paties akyse tą malonumą, su kuriuo gėriau iš šitos įstabios taurės. Dažnai, kai mano siela, pasinėrusi į beribes nuoilsio erdves, skrajodavo, palikusį kūną, toli nuo žemės, galvodavau, kad šitie pomėgiai tik priemonė įveikti materiją ir grąžinti dvasiai jos prakilnų skrydį. Dažnai ledi Dadli, kaip daugybė moterų, pasinaudodavo mano dvasiniu pakilimu, kurį įkvepia pernelyg didelė laimė, kad susaistytų mane priesaikomis; ir, įžiebusi geismą, priversdavo mane piktžodžiauti prieš Klošgurdo angelą. Sulaužęs ištikimybę, ėmiau apgaudinėti. Teberašiau poniai de Morsof, tarsi būčiau vis tas pats jos taip mylimas berniukas prastu mėlynu frakeliu; bet, prisipažinsiu, mane gąsdino jos aiškiaregystės dovana, kai pagalvodavau, kokias negandas gali sukelti kieno nors nesantūrus žodis gražioje mano lūkesčių pilyje. Dažnai džiaugsmų sūkury staiga sustingdavau iš skausmo, išgirdęs Anrietės vardą, tariamą balso iš dangaus, tarsi Švento Rašto žodžius: „Kainai, kur Abelis?“ Į mano laiškus ji neatsakinėjo. Mane apniko baisingas nerimas, ir aš panūdau nuvažiuoti į Klošgurdą. Arabelė nesipriešino, bet paprastai pasakė, kad lydės mane į Turenę. Jos aikštis, įkaitinta kliūčių, jos nuojauta, patvirtinta neįtikėtinos laimės,— visa tai sužadino jai tikrą meilę, kurią ji troško padaryti vienintelę. Moteriška intuicija pakuždėjo jai, kad ši kelionė — priemonė mane galutinai atplėšti nuo ponios de Morsof; o aš, apakintas baimės, naiviai atsidavęs tikrajai aistrai, neįžiūrėjau man paspęstų spąstų. Ledi Dadli siūlė labiausiai ją žeminančias nuolaidas ir užbėgo už akių visiems mano prieštaravimams. Sutiko apsigyventi prie Tūro, kaime, inkognito, svetimu vardu, nesirodyti dieną ir susitikinėti su manimi naktį, kai niekas negalėjo mūsų matyti. Iš Tūro į Klošgurdą išjojau raitas. Dariau tai savais sumetimais — mano naktinėms išvykoms reikėjo arklio, o aš turėjau arabų veislės žirgą, jį ledi Estera Stenhop[43] buvo atsiuntusi markizei Dadli, o ši man jį perleido už garsųjį Rembranto paveikslą; jis, kadaise taip keistai atitekęs man, šiandien puošia jos svetainę Londone.

Pasukau keliu, kuriuo ėjau pėsčiomis prieš šešerius metus, ir sustojau po riešutmedžiu. Iš ten pamačiau terasoje ponią de Morsof balta suknele. Žaibo greitumu pasileidau jos link ir per porą minučių atsidūriau prie sienos, įveikęs tiesia linija mus skiriantį atstumą tarsi lenktynėse su kliūtimis. Ji išgirdo nuostabių mano skrajūno šuolių aidą, ir kai aš staiga sustabdžiau jį ties terasos kampu, pasakė:

— A, tai jūs!

Šitie trys žodžiai pritrenkė mane. Ji žino apie mano meilės nuotykį! Kas jai papasakojo? Jos motina. Vėliau Anrietė man parodė tą šlykštų laišką! Šitas balsas, kadaise toks gyvybingas, o šiandien abejingas ir silpnas, nuskambėjęs blankiai ir dusliai, bylojo apie išgyventą skausmą, atskleidė kažkokį negrįžtamai nupjautų gėlių kvapą. Kaip Luaros potvynis visiems laikams užneša smėliu žemę, taip mano neištikimybės uraganas nusiaubė jos sielą, paversdamas dykuma ten anksčiau žaliavusias vešlias pievas. Įvedžiau arklį pro vartelius; liepiau jam gultis vejoje; grafienė iš lėto priėjo artyn ir šūktelėjo:

— Koks gražus žirgas!

Ji stovėjo, susinėrusi ant krūtinės rankas, kad negalėčiau prie jų prisiliesti; atspėjau jos mintį.

— Pranešiu ponui de Morsofui,— pasakė ji ir nuėjo.

Likau stovėti sumišęs ir, nedrįsdamas stabdyti, žiūrėjau į ją: kaip visada atrodė kilni, romi, išdidi, bet tokia išblyškusi, kokios nebuvau niekad matęs, jos išgeltusią kaktą žymėjo karčiausios melancholijos antspaudas, o galva sviro kaip lietaus primirkusi lelija.

— Anriete! — šūktelėjau su įsiūčiu kaip žmogus, kuris jaučia, kad miršta. .

Ji neatsigręžė, nesustojo, nesiteikė pasakyti, kad atėmė man teisę vadinti ją šiuo vardu, kad nebeatsilieps į jį, o žengė toliau. Galbūt tame baisiame slėnyje, kur guli milijonai žmonių, virtusių dulkėmis, žmonių, kurių sielos dabar sklando virš Žemės paviršiaus, toje minioje, susispietusioje po švytinčiomis beribėmis erdvėmis,— jos kada nors nutvieks ją savo šlove — galbūt ir aš pasijusiu mažu krisleliu; bet ir tada nebūsiu toks menkutis, koks buvau žvelgdamas į šitą baltą figūrą, kuri kilo į kalną, kaip nesulaikomai miesto gatvėse per potvynį kyla vanduo, kilo lygiu žingsniu į savo Klošgurdo pilį, šitos krikščioniškosios Didonės kančios ir šlovės vietą! Prakeikiau Arabelę, pavartodamas žodį, kuris ją būtų nužudęs, jeigu ji būtų išgirdusi,— juk ji viską metė dėl manęs, kaip metama viskas dėl Dievo! Stovėjau nugrimzdęs mintyse, įžvelgdamas aplinkui begalinį skausmą. Ir tada

išvydau juos visus ateinančius manęs pasitikti. Žakas nuoširdžiai, veržliai puolė prie manęs, kaip dera jo amžiui. Madlena, gazelė ilgesingomis akimis, žengė šalia motinos. Prispaudžiau Žaką prie širdies, verkdamas ir išliedamas jam savo sielos jausmus, kuriuos atstūmė jo motina. Ponas de Morsofas priėjo prie manęs, ištiesė rankas, suspaudė glėbyje, išbučiavo abu skruostus tardamas:

— Feliksai, man sakė, kad jūs išgelbėjote man gyvybę!

Ponia de Morsof šią valandėlę nusigręžė nuo mūsų, prasimetusi dingstimi, kad nori parodyti arklį nustebusiai Madlenai.

— Va, po šimts pypkių, kokios tos moterys! — šūktelėjo supykęs grafas.— Jos apžiūrinėja jūsų arklį.

Madlena atsigręžė, priėjo prie manęs, aš pabučiavau jai ranką, žiūrėdamas į nuraudusią grafienę.

— Madlena daug geriau atrodo,— tariau.

— Vargšė mergaitė! — atsakė grafienė, bučiuodama ją į kaktą.

— Taip, šiuo metu jie visi sveiki,— pareiškė grafas.— Tik aš vienas, brangusis Feliksai, sukežęs kaip senas bokštas, kuris kaipmat nugrius.

— Atrodo, generolą tebekankina juodieji drakonai,— tariau žiūrėdamas į ponią de Morsof.

— Mes visi turime savo *blue devils**,— atsakė ji.— Juk, regis, taip sako anglai?

Pasukome visi drauge link vynuogynų, jautėme, kad įvyko kažkas svarbaus. Grafienė nerodė nė mažiausio noro likti viena su manimi. Vis dėlto buvau jos svečias.

— Palaukite, o jūsų arklys? — paklausė grafas, kai jau pajudėjome.

— Pamatysite,— atsakė grafienė,— aš visada liksiu kalta — kalta, kad pagalvojau, kalta, kad nepagalvojau.

— Na, žinoma,— atkirto jis,— viską reikia daryti tinkamu laiku.

— Pats pasirūpinsiu juo,— pasakiau nebegalėdamas pakęsti šito šalto priėmimo.— Tik aš galiu jį nuvesti ir pastatyti arklidėje kaip dera. Mano grumas atvažiuoja pašto karieta iš Šinono, jis jį pašers ir apkuops.

— Ar tas grumas taip pat iš Anglijos? — paklausė ji.

— Kitokių grumų nebūna,— atsakė grafas; jis pralinksmėjo matydamas žmoną nuliūdusią.

* Mėlynieji velniai, perkeltine prasme — bloga nuotaika (*angl.*).

Šaltas žmonos elgesys davė jam progą papriešgyniauti, jis užgriuvo mane su savo draugyste. Patyriau, kokia slogi gali būti mylimosios vyro bičiulystė. Nemanykite, kad vyro dėmesys žudo kilnią sielą tada, kai jo žmona dovanoja mums meilę, kuri atrodo iš jo pavogta; ne, jis darosi šlykštus ir nepakenčiamas tą dieną, kai ši meilė išblėsta. Gerai sutarti su vyru — pagrindinė tokių jausmų sąlyga — išryškėja tada kaip priemonė, ima slėgti, darosi atgrasi kaip kiekviena priemonė, kai jos nebepateisina tikslas.

— Brangusis Feliksai,— pasakė man grafas, paėmęs už rankų ir jausmingai jas spūstelėjęs,— atleiskite poniai de Morsof; moterims būtina pasiaikštyti, jas pateisina jų silpnybės, jos nemoka būti lygios nuotaikos, kurią mums išlaikyti padeda tvirtas būdas. Žinau, ji labai jus myli, bet...

Kol grafas kalbėjo, ponia de Morsof nejučiomis pasišalino palikdama mus vienus.

— Feliksai,— tarė jis, nuleidęs balsą ir įsižiūrėjęs į žmoną, kylančią į pilį su savo dviem vaikais,— nežinau, kas dedasi ponios de Morsof sieloje, bet štai jau pusantro mėnesio, kai visiškai pasikeitė jos būdas. Iki šiol tokia švelni, tokia atsidavusi, dabar darosi neįtikėtinai niauri!

Iš Manetės vėliau sužinojau, kad grafienė tuo metu buvo tokia sugniužusi, jog jos nebejaudino grafo priekabės. Neberasdamas palankios dirvos, į kurią galėtų smigti jo strėlės, tas žmogus sunerimo kaip vaikas, pamatęs, kad jo kankinamas vabzdys nebekruta. Šią akimirką jam reikėjo paslapčių patikėtinio, kaip budeliui reikia parankinio.

— Pabandykite,— tarė jis patylėjęs,— paklausinėti ponią de Morsof. Žmona visada kažką slepia nuo vyro; bet jums ji gal patikės, ko sielojasi. Paaukočiau viską, kad ji būtų laiminga, net jei reikėtų atiduoti pusę likusio gyvenimo ir pusę turto! Ji man būtina! Jei dabar, kai pasenau, nuolatos neturėčiau šalia savęs šito angelo, būčiau nelaimingiausias žmogus pasaulyje! Norėčiau ramiai numirti. Pasakykite, jai, kad jau neilgai teks mane kęsti. Taip, Feliksai, mielas drauguži, žinau, mano gyvenimo kelias baigiasi. Slepiu nuo visų tą pražūtingą tiesą, kam iš anksto juos liūdinti? Vis tas skrandžio prievartis, drauguži! Pagaliau perpratau, kas mano ligos priežastis: mane pražudė jautrumas. Iš tiesų, visos mūsų emocijos kenkia skrandžiui...

— Vadinasi,— nusišypsojau aš,— jautrios širdies žmonės miršta nuo skrandžio.

— Nesijuokite, Feliksai, tai šventa tiesa. Itin skaudūs sielvartai

pernelyg skatina simpatinio nervo veiklą. Padidėjęs jautrumas nuolat erzina skrandžio gleivinę. Jei tokia būsena tveria ilgiau, sutrinka, iš pradžių nežymiai, virškinimo funkcijos: sugenda sekrecijas išskiriančių organų veikla, dingsta apetitas, sustoja virškinimas; netrukus atsiranda aštrūs skausmai, jie didėja, ir priepuoliai diena iš dienos dažnėja; paskui organizmas galutinai išeina iš rikiuotės, tarsi kas į valgį po truputį piltų nuodų; gleivinė išbrinksta, sukietėja prievarčio vožtuvas, ir susiformuoja piktybinė votis, nuo kurios reikia mirti. Na štai, brangusis, aš jau priėjau šią stadiją! Vožtuvas kietėja, niekas nebegali šio kietėjimo sustabdyti. Pažiūrėkite, kokia geltona mano veido spalva, kokios sausos ir blizgančios akys, koks aš baisiai sulysęs. Džiūstu. Nieko nepadarysi, šios ligos užuomazgą parsivežiau iš emigracijos: tiek tada iškentėjau! Vedybos galėjo atitaisyti žalą, kurią padarė emigracija, bet, užuot nuramdžiusios sielą, dar labiau išdraskė žaizdą. Ką aš čia radau? Amžiną nerimą dėl vaikų, namų bėdas, rūpestį vėl užgyventi turto, taupyti ir dėl to kęsti šimtus nepriteklių, kuriems pasmerkiau žmoną ir dėl kurių kentėjau visų pirma aš pats. Pagaliau, tik jums galiu patikėti šią paslaptį, štai kur mano didžiausias sielvartas: Blanša tikrai angelas, tačiau manęs nesupranta; nenutuokia, kad aš kenčiu, ir dar aitrina mano skausmą, bet aš jai atleidžiu! Klausykite, baisu ir pasakyti, mielasis, bet ne tokia dorybinga moteris kaip ji būtų atnešusi man daugiau laimės, nes nebūtų baidžiusis glamonių, kurių Blanša net neįsivaizduoja, juk ji paika lyg vaikas! Be to, mane kamuoja tarnai, mat tie stuobriai nesupranta, kai jiems kalbi žmonių kalba. Pagaliau, kai mūsų turtas buvo vargais negalais sulopytas, kai bėdų sumažėjo, blogis jau buvo įvykęs — užėjo laiko tarpsnis, kai dingsta apetitas; paskui mane užgriuvo mano didžioji liga, kurią taip blogai diagnozavo Oližė. Žodžiu, dabar man liko gyventi ne daugiau kaip pusmetis...

Klausiausi grafo pasibaisėjęs. Atsiminiau, kad pamačius grafienę mane nustebino sausas jos akių blizgesys ir geltona veido spalva. Nejučia vedžiausi grafą namų link, dėjausi klausąsis skundų, atmieštų medicininiais išvedžiojimais, bet galvojau tik apie Anrietę, norėjau atidžiau į ją įsižiūrėti. Grafienė sėdėjo svetainėje mokydama Madleną siuvinėti ir klausydamasi, kaip kunigas de Dominisas dėsto Žakui matematiką. Kadaise ji būtų sugalvojusi, kaip mano apsilankymo dieną atidėti visus darbus ir skirti savo laiką tik man, bet aš taip nuoširdžiai ir tikrai mylėjau Anrietę, jog užgniaužiau sielvartą, sukeltą šio kontrasto tarp dabarties ir praeities, matydamas tą pražūtingą gelto-

ną spalvą, šitame angeliškame veide panėšinčią į dieviškos šviesos atšvaitą, kuriuo italų tapytojų paveiksluose spindi šventųjų veidai. Ir pajutau ledinį mirties dvelksmą. Paskui, kai į mane nukrypo liepsningos jos akys, praradusios tą vaiskią drėgmę, kurioje dar neseniai skendėjo jos žvilgsnis, aš sudrebėjau; pastebėjau permainas, sielvarto žymes, kurių nebuvau įžiūrėjęs gryname ore: smulkutės raukšlelės, per paskutinį mano apsilankymą vos pastebimos jos kaktoje, buvo dabar ją giliai išvagojusios; melsvi smilkiniai atrodė įdubę ir degte degė; akis, įkritusias po išblukusiais antakių lankais, juosė tamsūs ratilai; ji buvo lyg pradėjęs gesti vaisius, kuris nueina dėmėmis ir ne laiku ima gelsti, iš vidaus graužiamas kirmino. Tai juk aš, labiausiai trokštantis užlieti jos sielą laimės srautu, užnuodijau gėla šaltinį, kuris gaivino jos gyvenimą, kuriame grūdinosi jos drąsa. Priėjau, atsisėdau šalia jos ir tariau sugrudusiu nuo atgailos balsu:

— Ar nesiskundžiate sveikata?

— Ne,— atsakė ji, panardindama savo žvilgsnį mano akyse.— Štai mano sveikata,— pridūrė rodydama į Žaką ir Madleną.

Pergalėjusi prigimtį, penkiolikmetė Madlena jau buvo moteris; paaugo, rusvi skruosteliai sušvito Bengalijos rožės spalvomis; nebežiūrėjo nerūpestingai kaip vaikas, tiesiai ir be baimės žvelgiantis į viską, o nuleisdavo akis; judesiai pasidarė lėti ir orūs kaip motinos; žavėjo lieknas liemuo ir pražydusios biusto grožybės; nuostabūs juodi plaukai, jau koketiškai priglotninti, buvo sklastymu perskirti pusiau virš ispaniškos jos kaktos. Ji panėšėjo į dailias viduramžių statulėles, tokių trapių kontūrų, tokias smulkias, jog gėriesi jomis ir bijai, kad nesudužtų nuo žvilgsnio; bet sveikata tarsi vaisius, prinokęs po tiekos pastangų, buvo padengusi jos skruostus persiko aksomu, o kaktą — šilkiniu pūkeliu, kur, kaip ir ant motinos kaklo, žaidė šviesa. Dabar ji turėjo gyventi! Taip lėmė Dievas,— brangusis gražiausios žmogiškos gėlės pumpure! — sutvėręs ilgas tavo blakstienas, nuolaidžius pečius, kuriems buvo skirta išsivystyti ir tapti tokiais kupliais kaip tavo motinos pečiai! Ši tamsiaplaukė mergina liaunu kaip tuopos liemeniu skyrėsi nuo Žako, geibaus septyniolikmečio jaunuolio didele galva ir nerimą keliančia, per greitai išplatėjusia kakta, karštligiškomis, nuvargusiomis akimis, prie kurių tiko žemas melodingas jo balsas. Balso stygos gaudė pernelyg stipriai, lygiai kaip žvilgsnis reiškė pernelyg didelį minties krūvį. Buvo justi Anrietės protas, siela, širdis, savo kaitria liepsna deginantys neatsparų kūną, nes pieno baltumo Žako veidą gyvino ryškus raudonis kaip jaunų anglių, pažymėtų

pražūtingu ženklu, bylojančiu, kad jų dienos suskaitytos; apgaulinga sveikata! Paklusęs mostui, kuriuo Anrietė, parodžiusi Madleną, nukreipė mano dėmesį į Žaką, braižantį geometrines figūras ir sprendžiantį algebros uždavinius ant lentos kunigo de Dominiso priežiūroje, aš krūptelėjau, išvydęs mirtį, tūnančią po šitais žiedais, bet pasigailėjau vargšės klystančios motinos.

— Kai matau štai juos tokius sveikus, iš džiaugsmo nuslopsta visi mano skausmai, panašiai kaip jie nuslopsta ir jiems susirgus. Drauguži,— pasakė ji blizgančiomis iš motiniško pasitenkinimo akimis,— kai mus apvilia kitos meilės, už pralaimėjimą, patirtą kitur, mums atlygina atgarsio susilaukę jausmai čia, atliktos ir sėkme apvainikuotos pareigos. Žakas taps kaip ir jūs didžiai išsilavinęs, mokytas ir dorybingas žmogus; juo, kaip ir jumis, didžiuosis jo kraštas, kurį jis galbūt valdys jūsų padedamas,— juk jūs aukštai iškilsite; bet aš pasistengsiu, kad jis liktų ištikimas savo pirmiesiems jausmams. Madlenos, mano mielos mergaitės, širdis prakilni, Madlena tyra kaip sniegas aukščiausioje Alpių viršūnėje, ji bus kupina moteriško atsidavimo ir žavės savo protu, ji išdidi ir nepadarys gėdos Lenonkurų vardui! Jos motina, kadaise tiek kentėjusi, dabar laiminga, jos laimė begalinė, be mažiausio debesėlio; taip, mano gyvenimas įprasmintas ir turtingas. Kaip matote, Dievas leidžia išsiskleisti visiems mano neuždraustiems džiaugsmams, o tuos, į kuriuos mane stūmė pavojingas polinkis, atmiešia kartėliu.

— Puiku! — džiugiai sušuko kunigas.— Ponas vikontas žino ne mažiau už mane...

Baigęs įrodyti teoremą, Žakas lengvai užsikosėjo.

— Šiandien užteks, brangusis kunige,— sunerimo grafienė,— ir svarbiausia, nereikia chemijos pamokos. Eik pasijodinėti, Žakai,— sūnui priėjus jos pabučiuoti, pridūrė ji su meiliu, bet oriu motinišku džiugesiu nukreipusi akis į mane, tarsi norėdama suniekinti mano prisiminimus.— Eik, brangusis, ir būk atsargus.

— Bet jūs neatsakėte į mano klausimą,— tariau žiūrėdamas, kaip ji žvilgsniu seka išeinantį Žaką.— Ar nejaučiate kokių skausmų?

— Taip, kartais man skauda skrandį. Jei būčiau Paryžiuje, turėčiau garbę sirgti gastritu, madinga liga.

— Mamai dažnai užeina smarkūs skausmai,— pasakė Madlena.

— Ak, jus domina mano sveikata?..— tarė grafienė.

Madlena, nustebinta kandžios ironijos, nuskambėjusios šiuose žodžiuose, mus abu iš eilės permetė akimis; aš apžiūrinėjau rausvas

gėles pilkai žaliame dugne apmušalų, kuriais buvo aptraukti svetainę puošiantys minkšti baldai.

— Mano padėtis nepakenčiama, — šnibžtelėjau grafienei į ausį.

— Ar tai aš dėl to kalta? — paklausė ji.— Brangusis vaikeli,— pridūrė garsiai, prisidengdama tuo žiauriu linksmumu, kokiu moterys pagražina savo kerštą,— nejaugi jūs nežinote naujųjų amžių istorijos? Juk Prancūzija ir Anglija — amžini priešai. Madlena šitą žino, ji žino, kad jas skiria didžiulė jūra, šalta, audringa.

Vazos ant židinio buvo pakeistos žvakidėmis, matyt, todėl, kad neturėčiau malonumo įmerkti į jas gėlių; pamačiau jas vėliau jos miegamajame. Kai pasirodė mano tarnas, atgabenęs keletą daiktų, kuriuos norėjau pasidėti savo kambaryje, pakilau eiti ketindamas jam duoti nurodymų.

— Neapsirikite, Feliksai,— pasakė grafienė.— Buvusiame tetos kambaryje dabar gyvena Madlena. Jums paskirtas kambarys virš grafo miegamojo.

Nors buvau nusikaltęs, bet širdį tebeturėjau, ir kiekvienas šis žodis žeidė ją tarsi durklas, šaltakraujiškai smeigiamas į jautriausias vietas, į kurias ji, atrodo, tyčia taikė. Dvasinės kančios nėra absoliučios, jos priklauso nuo sielos jautrumo, o grafienei buvo kadaise tekę skaudžiai susipažinti su visa šių skausmų skale; tačiau dėl šitos pačios priežasties geriausia moteris bus juo žiauresnė, juo kilniaširdiškesnė ji buvo anksčiau; žvilgtelėjau į ją, bet ji nuleido galvą. Nuėjau į savo naująjį kambarį, jis buvo gražus — baltas ir žalias. Čia aš apsipyliau ašaromis. Anrietė išgirdo mane verkiant ir atėjo nešina gėlių puokšte.

— Anriete,— tariau,— nejaugi negalite atleisti man labiausiai dovanotinos kaltės?

— Niekad nevadinkite manęs Anriete,— atsakė ji,— tos vargšės moters nebėra; bet jūs visada rasite ponią de Morsof, ištikimą bičiulę, kuri jus išklausys ir mylės. Pasikalbėsime vėliau, Feliksai. Jei dar bent kiek mane mylite, leiskite man apsiprasti, kad jūs čia; ir kai žodžiai ne taip draskys širdį, kai atgausiu bent kiek drąsos, na, tada, tik tada... Ar matote tą slėnį,— pridūrė rodydama į Endrą,— man skaudu į jį žiūrėti, bet aš vis dar jį myliu.

— Ak, teprasmenga Anglija ir visos jos moterys! Įteikiu atsistatydinimą karaliui ir mirštu čia, išgavęs jūsų atleidimą.

— Ne, mylėkite tą moterį! Anrietės nebėra, tai ne juokai, pats įsitikinsite.

Ji išėjo, iš paskutinių žodžių supratau, kokios gilios jos žaizdos. Iššokau paskui ją, sulaikiau ir pasakiau:

— Vadinasi, nebemylite manęs?

— Jūs įskaudinote mane labiau negu visi kiti kartu paėmus! Šiandien kenčiu mažiau, vadinasi, ir myliu jus mažiau; tik Anglijoje sakoma: *nei niekada, nei amžinai;* čia mes sakome: *amžinai!* Būkite protingas, nedidinkite mano skausmo; o jei kenčiate, pagalvokite, kad aš, aš gyvenu!

Laikiau jos ranką, šaltą, sustingusią, bet drėgną; ji ištraukė ją ir kaip strėlė nuskriejo koridoriumi, kur vyko ši tikrai tragiška scena. Per pietus grafas suruošė man kankynę, kurios negalėjau numatyti.

— Tai markizės Dadli dabar nėra Paryžiuje? — paklausė jis.

Aš baisiai paraudau ir atsakiau:

— Nėra.

— Tūre jos taip pat nėra? — toliau klausinėjo jis.

— Juk ji neišsiskyrusi su vyru ir turbūt išvyko į Angliją. Vyras būtų laimingas, jeigu ji grįžtų pas jį,— atšoviau aš gyvai.

— Ar ji turi vaikų? — pasikeitusiu balsu paklausė ponia de Morsof.

— Du sūnus,— atsakiau.

— Kur jie?

— Anglijoje, su tėvu.

— Klausykite, Feliksai, sakykite atvirai. Ar ji iš tiesų tokia graži, kaip žmonės sako?

— Kaip galite klausinėti tokių dalykų? Mylima moteris visada pati gražiausia! — šūktelėjo grafienė.

— Taip, visada,— išdidžiai atsakiau aš, metęs žvilgsnį, kurio ji neatlaikė.

— Jums sekasi,— pareiškė grafas,— taip, jums velnioniškai sekasi. Ak, jei man toks grobis jaunystėje, būčiau iš proto išėjęs...

— Liaukitės,— pasakė ponia de Morsof, žvilgsniu rodydama į Madleną.

— Nesu vaikas,— atšovė grafas, mėgstąs pasijusti jaunas.

Po pietų, pakilusi nuo stalo, grafienė nusivedė mane į terasą ir ten sustojusi šūktelėjo:

— Kaip? Vadinasi, esti moterų, kurios aukoja vaikus dėl vyriš-

kio? Turtą, draugiją — suprantu, amžinybę, taip, galbūt! Bet vaikus! Išsižadėti vaikų!

— Taip, ir tos moterys norėtų dar daugiau paaukoti, jos atiduoda viską...

Grafienei pasaulis apsivertė aukštyn kojom, jos mintys susijaukė. Sukrėsta šio didingumo, nujausdama, kad šitokią auką gali pateisinti laimė, girdėdama maištaujančio kūno šauksmą, ji nustebusi žvelgė į savo pražudytą gyvenimą. Taip, akimirką ją apniko baisi abejonė; bet ji atsitiesė — didi, šventa, aukštai iškėlusi galvą.

— Tad mylėkite tą moterį, Feliksai,— tarė su ašaromis akyse,— tegul ji būna mano laimingesnioji sesuo. Atleidžiu jai skriaudą, kurią man padarė, jeigu ji duoda jums tai, ko niekad nebūtumėt radęs čia ir ko nebegalėsite gauti iš manęs. Jūsų teisybė, aš niekad jums nesakiau, kad jus myliu, ir niekad nemylėjau jūsų, kaip mylima šioje žemėje. Bet jeigu ji ne motina, kaip gali mylėti?

— O mano brangioji Anriete, šventoji Anriete,— atsakiau aš,— jei nebūčiau toks susijaudinęs, išaiškinčiau tau, kad tu pergalingai sklandai aukštybėse, virš jos, kad ji — šios žemės moteris, nuodėmingosios genties duktė, kad tu — dangaus duktė, angelas, kurį garbinu, kad tau priklauso visa mano širdis, o jai — tik mano kūnas; ji tai žino, tai varo ją į neviltį, ir ji pasikeistų su tavim vaidmenimis, net jei už tą pasikeitimą reikėtų užmokėti žiauriausia kančia. Bet nieko čia nepataisysi. Tau aš atidaviau savo sielą, mintis, tyrą meilę, jaunystę ir senatvę; jai — nepatvarios aistros geismus ir malonumus; tau skirti turtingiausi prisiminimai, jai — visiška užmarštis.

— Kalbėkite, kalbėkite, o mano drauge!

Ji atsisėdo ant suolo ir apsipylė ašaromis.

— Vadinasi, dorybė, šventas gyvenimas, motinos meilė — tai ne klaida, Feliksai? Ak, užpilkite šio balzamo ant mano žaizdų! Pakartokite žodžius, keliančius mane į dangų, kur aš norėjau skraidyti kartu su jumis! Palaiminkite mane žvilgsniu, šventu žodžiu, ir atleisiu jums visą skausmą, kurį iškentėjau per šituos du mėnesius.

— Anriete, yra mūsų gyvenime paslapčių, kurių jūs nežinote. Sutikau jus būdamas tokio amžiaus, kai jausmas gali nuslopinti mūsų prigimties geismus; bet keletas scenų, kurių prisiminimas sušildys mane ir mano mirties valandą, turėjo jus įtikinti, kad tas amžius praeina; o jūsų nuolatinės pergalės priežastis buvo ta, kad gebėjote pratęsti tuos nebylius džiaugsmus. Meilę, kai meilės objektas tau nepriklauso, palaiko pačių geismų įtampa; paskui užeina akimirka, kai vis-

kas mums tampa kančia: juk mes visiškai nepanašūs į jus, moteris. Mums suteikta galia, ir jos nedera atsisakyti — kitaip nebebūsime vyrais. Netekusi peno, kuris ją turi maitinti, širdis sugraužia pati save ir pasijunta bejėgė; tai dar ne mirtis, bet agonija. Prigimties ilgai neapgaudinėsi, gana menkiausio dalyko, ir ji pabunda su tokia jėga, kuri jau panėšėja į beprotybę. Ne, aš ne pamilau, bet pasijutau mirštąs iš troškulio dykumoje.

— Dykumoje! — gaižiai tarė ji, rodydama į slėnį. Ir pridūrė: — Kaip jis puikiai samprotauja, kiek subtilių gudrybių! Tam, kas ištikimas, tokia išmonė nereikalinga.

— Anriete,— pasakiau aš,— nesiginčykime dėl kelių nevykusių žodžių. Ne, mano siela nesusvyravo, aš tik nesuvaldžiau savo geismų. Toji moteris žino, kad myliu tik tave. Ji vaidina mano gyvenime antraeilį vaidmenį, žino tai ir taikstosi su tuo; turiu teisę ją palikti, kaip paliekama kurtizanė...

— Ir kas tada?..

— Ji sakė, kad nusižudys,— atšoviau manydamas, kad toks ketinimas nustebins Anrietę. Bet jos veide šmėstelėjo viena tų paniekinamų šypsenų, kurios esti kartais iškalbingesnės už jas sukėlusią mintį.— Ak mano brangiausia sąžine,— kalbėjau toliau,— jei tu žinotum, kaip aš kovojau ir kokios pagundos stūmė mane į pražūtį, perprastum tą lemtingą...

— Ak taip, lemtingą! — šūktelėjo ji.— Aš per daug tikėjau jumis! Tikėjau, kad jums nepritrūks tos dorybės, kurią praktikuoja kunigai ir kuria... pasižymi ponas de Morsofas,— pridūrė ji su kandžia ironija balse.— Viskas baigta,— prabilo kiek patylėjusi,— aš jums daug skolinga, drauguži; jūs užgesinote mano kūniško gyvenimo liepsną. Sunkiausia kelio dalis nueita, artėja senatvė, štai aš negaluoju, netrukus imsiu sirgti; nebegalėsiu būti jums toji spinduliuojanti fėja, kuri apipils jus malonėmis. Likite ištikimas ledi Arabelei. Tik kam atiteks Madlena, kurią taip rūpestingai auginau jums? Vargšė Madlena, vargšė Madlena! — kartojo grafienė kaip graudų priedainį.— Jei būtumėte girdėjęs, kaip ji pasakė: „Mamyte, kodėl jūs tokia nemeili Feliksui?“ Mielas padarėlis!

Ji žvilgtelėjo į mane; pro langus, apšviesdami ją, skverbėsi šilti saulėlydžio spinduliai; apimta gailesčio dėl mūsų sudužusių iliuzijų, ji vėl pasinėrė į tyrą mūsų praeitį, paskendo apmąstymuose kaip ir aš. Mes narstėme savo prisiminimus, mūsų akys klaidžiojo nuo slėnio prie vynuogyno, nuo Klošgurdo langų prie Frapelio, mes puošėme

šias svajas savo kvapniomis puokštėmis, savo troškimų poemomis. Tai buvo paskutinis jos džiaugsmas, ir ji mėgavosi juo nekaltai kaip kiekviena krikščioniška siela. Ši scena, tokia mums didinga, nugramzdino mus abu į tą pačią melancholiją. Ji patikėjo mano žodžiais, pamatė save ten, kur aš ją iškėliau,— danguje.

— Mielas drauge,— tarė ji,— aš paklūstu Dievui, nes visur čia įžiūriu Jo pirštą.

Tik vėliau suvokiau, kokie prasmingi buvo šie žodžiai. Lėtai kopėme terasomis aukštyn. Susitaikiusi su likimu, ji įsikibo ir atsirėmė man į parankę, ir nors jos žaizdos kraujavo, bet jų skausmas buvo apmalšintas.

— Toks žmogaus gyvenimas,— pasakė ji.— Ką padarė ponas de Morsofas, kuo nusipelnė tokio likimo? Tai rodo, kad yra kitas, geresnis pasaulis. Vargas tiems, kurie gailėtųsi žengę teisingu keliu!

Ir ji ėmė taip blaiviai vertinti gyvenimą, taip nuodugniai svarstyti jį įvairiais požiūriais, jog iš šitų šaltų apskaičiavimų aš suvokiau, kokiu pasidygėjimu ji persiėmė visiems šios žemės reikalams. Priėjusi prie namų, paleido mano ranką ir tarė:

— Jei Dievas įdiegė mums laimės jausmą ir potraukį laimei, ar neprivalo Jis pasirūpinti nekaltomis sielomis, kurios šioje žemėje surado vien sielvartą? Taip! Arba Dievo nėra, arba mūsų gyvenimas galbūt tik skaudus pokštas.

Sulig paskutiniais žodžiais ji dingo už durų. Radau ją svetainėje, ji gulėjo ant sofos, tarsi nutrenkta balso, kuris parbloškė šventą Paulių.

— Kas jums? — paklausiau.

— Nebežinau, kas yra dorybė,— atsakė ji,— ir nebesuvokiu savosios!

Mudu sustingome tylėdami, įsiklausę į šiuos žodžius, nuaidėjusius kaip akmuo, mestas į bedugnę.

— Jei aš apsirikau gyvenime, vadinasi, jos teisybė, jos! — tarė ponia de Morsof.

Taip tat paskutinis jos džiaugsmas užsibaigė paskutine kova su savimi. Kai atėjo grafas, ji,— toji, kurios niekas niekada negirdėjo skundžiantis,— pasiskundė nesveikata; maldavau, kad pasakytų, ką jai skauda, bet ji nesiteikė paaiškinti ir nuėjo gulti, palikusi mane kamuojamą viens po kito plūstančių sąžinės priekaištų. Madlena nuėjo įkandin motinos, ir rytojaus dieną sužinojau iš jos, kad grafienė visą naktį vėmusi; šitą vėmimą, kaip sakė Madlena, sukėlę stiprūs tos dienos iš-

gyvenimai. Taigi ją žudžiau aš, nors troškau atiduoti už ją gyvybę.

— Brangus grafe,— kreipiausi į poną de Morsofą, jėga pasisodinusį mane žaisti triktrako,— man rodos, grafienė labai rimtai serga, dar ne vėlu ją gelbėti; iškvieskite Orižė ir maldaukite, kad ji laikytųsi jo nurodymų...

— Orižė, kuris vos nenuvarė manęs į kapus? — pertarė jis mane.— Ne, ne, aš pasitarsiu su Karbono.

Tą savaitę, o ypač pirmomis dienomis, viskas man buvo kančia: stingo širdis, kentėjo įžeista savimeilė, kentėjo įžeista siela. Kaip siaubinga atsidurti tuštumoje, supras tiktai tas, kas visada ir visur traukė visų žvilgsnius, tas, kam buvo skirti visi atodūsiai, kas buvo gyvenimo šaltinis, židinys, iš kurio tvieskė šviesa. Mane supo tie patys daiktai, bet jiems gyvybę įkvepianti dvasia užgeso kaip užpūsta liepsna. Suvokiau, kad meilužiai neišvengiamai turi skirtis, kai meilė išblėsta. Nebebūti niekuo ten, kur karaliavai! Rasti tylų mirties šaltį ten, kur tviskėjo linksmi gyvenimo spinduliai! Tokie palyginimai gniuždo. Netrukus aš net ėmiau ilgėtis laikų, kai skausminga nežinia, kas yra laimė, temdė mano jaunystę. Todėl įpuoliau į tokią juodą neviltį, jog grafienė, man rodos, sugrudo. Kartą po vakarienės, kai mes visi vaikštinėjome upės pakrante, aš paskutinį kartą pamėginau gauti jos atleidimą. Paprašiau Žaką paėjėti su seseria pirmyn, palikau grafą vieną ir, vesdamasis ponią de Morsof link valtelės, pasakiau:

— Anriete, dėl Dievo meilės, tarkite nors vieną meilų žodelį, arba aš šoku į Endrą! Taip, aš nusidėjau, tai teisybė; bet ar savo įstabiu prieraišumu nesu panašus į šunį? Grįžtu susigėdęs kaip jis; kai šuo nusikalsta, gauna lazdų; bet jis laižo ranką, kuri jį muša; parklupdykite mane, bet grąžinkite savo širdį...

— Vargšas vaikeli! — tarė ji.— Juk jūs tebesate mano sūnus!

Paėmė mane už parankės ir tylėdama pasivijo Žaką ir Madleną, paskui grįžo su jais per vynuogyną į Klošgurdą, palikusi mane su grafu, kuris, užsiminęs apie kaimynus, ėmė kalbėti apie politiką.

— Eime namo,— pasiūliau aš,— jūs vienplaukis, vakaro rasa gali pakenkti.

— Jūs, brangusis Feliksai, jūs gailitės manęs,— pasakė jis, neįspėjęs mano ketinimų.— O žmona niekada nesiteikė manęs guosti, galbūt iš principo.

Anksčiau ji niekada nebūtų palikusi manęs vieno su vyru; dabar man reikėjo susigalvoti dingsčių, jei norėjau pabūti su ja. Ji sėdėjo su vaikais ir aiškino triktrako taisykles Žakui.

— Štai,— tarė grafas, visada pavydėjęs vaikams jos meilės,— štai tie, dėl kurių ji visada užmiršta mane. Vyrai, brangusis Feliksai, visada prakiša; dorybingiausia moteris, ir ta panorėjusi randa būdų patenkinti savo įgeidžius ir apvogti vedybinę meilę.

Grafienė tylėjo, toliau myluodama vaikus.

— Žakai,— pašaukė grafas,— eikš čia!

Žakas delsė.

— Tave šaukia tėvas. Eik, sūnau,— tarė motina, pastūmėjusi sūnų.

— Jie myli mane, kai jiems liepiama,— pareiškė senis, kuris kartais suvokdavo savo padėtį.

— Pone,— atsakė grafienė, glostydama Madlenai plaukus, sušukuotus kaip gražiosios Feronjerės[44],— nekaltinkite be reikalo vargšių moterų; joms ne visada gyvenimas lengvas, o vaikai galbūt yra motinos dorybė!

— Brangioji,— atsakė grafas, stengdamasis būti logiškas,— iš to, ką sakote, aišku, kad jei ne vaikai, moterys nebūtų dorybingos ir paliktų vyrus.

Grafienė staiga pakilo ir išsivedė Madleną laukan.

— Štai jums ir vedybos, brangusis,— pasakė grafas.— Ar šitaip išeidama jūs norite pasakyti, kad aš paistau niekus? — šūktelėjo jis, stvėrė sūnų už rankos ir nusivijo žmoną, varstydamas ją piktais žvilgsniais.

— Priešingai, pone, jūs išgąsdinote mane. Jūsų pastaba mane baisiai skaudina,— dusliai tarė ji, žvilgtelėjusi į mane kaip nusikaltėlė.— Jei aukotis vaikams ir vyrui nėra dorybė, tai kas tada dorybė?

— Au-ko-tis! — pakartojo grafas, kiekvienu skiemeniu lyg basliu tvodamas aukai.— Ką jūs aukojate dėl vaikų? Ką aukojate dėl manęs? Ką? Ką? Atsakykite. Atsakysite ar ne? Kas čia darosi? Ką jūs norite pasakyti?

— Kas jums labiau prie širdies, pone,— atšovė ji,— ar kad mylėčiau jus vardan Dievo meilės, ar kad žinotumėte, jog jūsų žmona dorybinga, nes dorybė — jos prigimties esmė?

— Ponios grafienės teisybė,— pasakiau aš, įsiterpdamas į pokalbį sujaudintu balsu ir suvirpindamas tas dvi širdis, kur aš paskandinau amžinai žuvusias savo viltis; neapsakomai didis mano skausmas jas numaldė, kimus mano šauksmas užgesino jų ginčą, kaip kad vaikas nutyla, kai suriaumoja liūtas.— Taip, iš visų proto mums teikiamų privalumų gražiausias yra tas, kad savo dorybes galime perteikti

tiems, kurių laimę mes kuriame, ir kad laimingus juos darome ne iš išskaičiavimo, ne iš pareigos, bet iš begalinės ir laisvanoriškos meilės.

Anrietės akyse sublizgo ašaros.

— O jei kartais moteris prieš savo valią patirtų jausmą, kitokį, negu iš jos reikalauja visuomenė, prisipažinkite, brangusis grafe, kad juo stipresnis būtų tas jausmas, juo dorybingesnė būtų moteris, tramdydama jį, aukodamasi vyrui, vaikams. Šios teorijos, beje, negalima taikyti nei man,— nes aš, nelaimė, parodžiau priešingą pavyzdį,— nei jums, nes jūs su tuo niekada nesusidursite.

Ant mano rankos nusileido drėgna ir karšta ranka ir tylomis ją suspaudė.

— Jūsų kilni siela, Feliksai,— tarė grafas, paskui žaviai apkabino žmoną per juosmenį, švelniai prisitraukė prie savęs ir pasakė: — Atleiskite, brangioji, vargšui ligoniui, kuris tikriausiai norėtų būti mylimas labiau negu nusipelnė.

— Yra širdžių, kuriose terasi vien prakilnumą,— atsakė ji, padėjusi galvą grafui ant peties, ir jis prisiskyrė šiuos žodžius sau.

Šitas nesusipratimas keistai sutrikdė grafienę; ji suvirpėjo, iš plaukų jai iškrito šukos, šukuosena pasileido, ji išbalo; prilaikęs ją vyras pajuto, kad žmona alpsta, savotiškai suriaumojo, griebė į glėbį lyg mažą mergaitę ir nunešė į svetainę ant sofos. Apstojome ją ratu. Anrietė vis dar nepaleido mano rankos, tarytum norėdama pasakyti, kad tik mudu žinome slaptą šios scenos prasmę, scenos, kuri atrodė tokia paprasta, nors buvo siaubinga, nes draskė jai sielą.

— Aš nusikaltau,— sušnibždėjo ji, kai grafas, nuėjęs atnešti stiklinės apelsinų žiedų antpilo, paliko mus vienus,— aš tūkstantį kartų nusikaltau jums, nes, užuot pagailėjusi, norėjau jus įstumti į neviltį. Brangusis, jūs nuostabiai geras, tik aš viena galiu tai įvertinti. Taip, žinau, kai kada būti gerą įkvepia žmogų aistra. Vyrai gali būti geri dėl įvairių priežasčių: jie esti geri iš paniekos, iš susižavėjimo, iš išskaičiavimo, dėl charakterio glebumo; bet jūsų, drauge mano, gerumas tobulas.

— Jei taip,— tariau aš,— žinokite, kad visa, kas mano širdyje yra prakilnaus, paeina iš jūsų. Nejaugi užmiršote, kad aš jūsų kūrinys?

— Kad moteris pasijustų laiminga, gana ir šių žodžių,— atsakė Anrietė; šią akimirką grįžo grafas.— Man jau geriau,— tarė ji pakildama,— dabar man reikia gryno oro.

Mes nusileidome į terasą, pakvipusią dar žydinčiomis akacijomis. Ji paėmė mano dešinę ranką ir prispaudė ją prie širdies, šitaip išsa-

kydama savo skaudžias mintis; bet, kaip pati sakė, ji mėgo tokį skausmą. Tikriausiai norėjo pabūti viena su manimi, bet jos vaizduotė, neįgudusi į moteriškas klastas, nepakišo jai jokios dingsties atsikratyti vaikų ir vyro; šnekučiavomės apie šį bei tą, o ji laužė galvą, kaip nutaikyti akimirką, kad galėtų pagaliau išlieti man savo širdies gėlą.

— Aš taip seniai nesivažinėjau fajetonu! — pasakė pagaliau, gėrėdamasi gražiu vakaru.— Prašom liepti, pone, kinkyti arklius, norėčiau pasivažinėti.

Ji žinojo, kad prieš vakarinę maldą mums pasikalbėti nepavyks, ir bijojo, kad grafas nesusimanytų lošti triktrako. Teisybę sakant, ji galėjo pabūti su manim šitoje įšilusioje kvepiančioje terasoje, grafui nuėjus gulti; bet turbūt bijojo ūksmės, pro kurią sunkėsi gosli mėnulio šviesa, bijojo vaikštinėti išilgai baliustrados, iš kur galėjai matyti per pievą vingiuojantį Endrą. Kaip tamsūs ir tylūs katedros skliautai skatina melstis, taip mėnesienos apšviesta lapija, dvelkianti aštriais aromatais ir šnaranti slopiais pavasario garsais, virpina mūsų sielos stygas ir silpnina valią. Gamta, kuri maldo senių aistras, kursto jas jaunose širdyse; mes tai žinojome! Du kartus nuaidėjęs varpas paskelbė, kad atėjo maldos valanda, grafienė krūptelėjo.

— Kas jums, brangioji Anriete?

— Anrietės nebėra,— atsakė ji.— Nesistenkite jos atgaivinti, ji buvo reikli, aikštinga; dabar jūs turite romią draugę, kurios dorybę sutvirtino paties dangaus jums padiktuoti žodžiai. Pakalbėsime apie tai paskui. Nevėluokite į maldą. Šiandien mano eilė ją kalbėti.

Kai grafienė tarė žodžius, prašydama Dievą pagalbos ištikus gyvenimo negandoms, jos balse suskambo gaida, kuri sukrėtė ne mane vieną; atrodo, vėl apsireiškusi jos aiškiaregystės dovana leido jai numatyti tą baisų skausmą, kurį ji turėjo netrukus patirti per mano neapdairumą, nes aš užmiršau apie savo susitarimą su Arabele.

— Spėsime sulošti partiją, kol pakinkys arklius,— pasakė grafas, vesdamasis mane į svetainę.— Paskui jūs galėsite pasivažinėti su mano žmona, o aš eisiu gulti.

Partija, kaip ir visos kitos mūsų partijos, praėjo audringai. Iš savo ar Madlenos kambario grafienė turbūt išgirdo vyro balsą.

— Jūs keistai suprantate vaišingumą,— pasakė ji grafui, įeidama į svetainę.

Žvilgtelėjau į ją suglumęs, vis dar negalėjau priprasti prie jos atšiaurių pastabų; iš tikrųjų, kadaise ji nebūtų nė iš tolo bandžiusi gel-

bėti manęs iš grafo tironijos; anais laikais jai buvo smagu, kad dalinuosi su ja jos kančiomis ir kantriai kenčiu iš meilės jai.

— Atiduočiau gyvybę,— šnibžtelėjau jai į ausį,— kad vėl išgirsčiau jus sakant: „Vargšas drauguži! Vargšas drauguži!"

Ji nuleido akis, prisiminusi akimirką, kurią paminėjau; jos žvilgsnis nukrypo į mane ir išsakė, kokį džiaugsmą išgyvena moteris, pamačiusi, kad už ugningus kitos meilės malonumus vyrui brangesnis menkiausias jos širdies spurdesys. Ir kaip kiekvieną sykį, kai patirdavau panašų įžeidimą, atleidau jai, jausdamas, kad ji suprato mane. Grafas pralošinėjo, pareiškė esąs pavargęs ir nutraukė partiją, o mes nutarėme apsukti ratą aplink gazoną, kol pakinkys arklius; kai tik likome vieni, mano veidas nušvito tokiu džiaugsmu, jog nustebusi grafienė metė į mane smalsų, klausiamą žvilgsnį.

— Anrietė gyva,— pasakiau,— ji dar myli mane; jūs mane užgauliojate, aiškiai norėdama įskaudinti man širdį; aš dar galiu būti laimingas!

— Tos moters tebuvo likęs vienas šešėlis,— išsigandusi tarė ji,— o dabar jūs ir jį pasigrobiate. Garbė Dievui, suteikusiam ištvermės pakelti tą kančią, kurios esu nusipelniusi. Taip, aš dar jus per daug myliu, aš vos nenusidėjau, toji anglė apšvietė žiojinčią prieš mane bedugnę.

Čia mes įlipome į ekipažą, ir vežėjas paklausė, kur važiuoti.

— Važiuokite alėja į Šinono kelią, o paskui grįšite Karolio Didžiojo landais ir Sašė keliu.

— Kokia šiandien diena? — paklausiau aš pernelyg gyvai.

— Šeštadienis.

— Jokiu būdu nevažiuokite tuo keliu, ponia; šeštadienio vakarais kaimiečiai veža kiaušinius, paukščius į Tūrą. Jų vežimai užgriozdins mums kelią.

— Važiuokite, kur sakiau,— pakartojo ji, pažiūrėjusi į vežėją. Mes itin gerai pažinojome kits kito balso niuansus, nors buvo jų begalybė, ir nemokėjome nuslėpti vienas nuo kito nė mažiausio susijaudinimo. Anrietė viską suprato.

— Jūs negalvojote apie kaimiečius, rinkdamasis šią naktį,— tarė ji su lengva ironija.— Ledi Dadli Tūre. Nemeluokite, ji laukia jūsų netoliese. „Kokia šiandien diena? Kaimiečiai! Vežimai!" — pakartojo ji.— Ar jie užkliūdavo jums kadaise, kai važinėjotės su manimi?

— Tai rodo, kad Klošgurde aš viską užmirštu,— atsakiau negudriai.

— Ji laukia jūsų? — paklausė ji.

— Taip.

— Kelintą valandą?

— Tarp vienuolikos ir dvylikos.

— Kur?

— Landuose.

— Neapgaudinėkite manęs, ji laukia jūsų po riešutmedžiu?

— Landuose.

— Važiuosime ten,— tarė ji,— noriu ją pamatyti.

Išgirdęs šiuos žodžius, supratau, kad mano likimas galutinai nulemtas. Vienu moju pasiryžau vedybomis su ledi Dadli nutraukti tą skausmingą kovą, kuri grasino nualinti mano jausmus ir daugybe nepaliaujamų smūgių atimti iš manęs saldybes, tokias švelnias kaip vaisių pūkelis. Mano niauri tyla užgavo grafienei širdį, aš dar nebuvau perpratęs viso jos prakilnumo.

— Nepykite ant manęs, brangusis,— tarė ji savo sidabriniu balsu,— tai bausmė man. Jūsų niekas nemylės taip, kaip jūs mylimas čia,— pridūrė dėdama ranką sau prie širdies.— Ar aš jums šito nesakiau? Markizė Dadli išgelbėjo mane. Jai atitenka purvas, aš jai nepavydžiu. Man — šlovinga angeliška meilė! Nuo jūsų atvykimo dienos aš nuėjau be galo ilgą kelią! Įvertinau gyvenimą. Keldami sielą aukštyn, mes ją skaudiname; juo aukščiau kylame, juo mažiau sutinkame atjautos; užuot kentėję slėnyje, kenčiame erdvės platybėse kaip erelis, plasnojantis ore su įsmigusia širdyje strėle, kurią paleido koks storžievis piemuo. Šiandien aš supratau, kad dangus ir žemė nesuderinami. Taip, tas, kas nori gyventi dangaus sferoje, turi pažinti tik Dievą. Mūsų siela privalo atsiplėšti nuo visų žemiškų reikalų. Draugus reikia mylėti, kaip mylime savo vaikus,— dėl jų, o ne dėl savęs. Mūsų „aš" užtraukia nelaimes ir sielvartus. Mano širdis pakils aukščiau nei erelis; ten aš rasiu meilę, kuri niekad manęs neapvils. O kai mes gyvename žemiškuoju gyvenimu, jis smukdo mus, kūniškų pomėgių egoizmu nustelbdamas mumyse glūdintį dvasingąjį angelą. Aistra mums teikia pasibaisėtinai audringų džiaugsmų, už juos mokame kankinamu nerimu, kuris palaužia valią. Aš priėjau jūros krantą, kur siaučia audros, stebėjau jas pernelyg iš arti; jos dažnai gaubė mane savo ūkais, bangos ne visada dužo prie mano kojų, kartais jusdavau, kaip jos negailestingai apglėbia mane, stingdydamos širdį; aš privalau pasitraukti į aukštumas, antraip žūsiu šios beribės jūros pakrantėje. Į jus, kaip ir į visus tuos, kurie man sugildė širdį, aš žiūriu kaip į

savo dorybės sargus. Mano gyvenimas buvo atmieštas baisiu nerimu, laimė, nepranokstančiu mano jėgų, ir todėl jo nesuteršė blogos aistros, aš nepasidaviau dykinėjimui ir visada buvau pasiruošusi paklusti Dievui. Mūsų draugystė buvo beprotiškas bandymas, dviejų nekaltų vaikų pastangos patenkinti savo širdį, žmones ir Dievą... Beprotybė, Feliksai! Kaip jus vadina toji moteris? — paklausė ji patylėjusi.

— Amedėju,— atsakiau.— Feliksas yra kitas žmogus, jis visada priklausys tik jums.

— Anrietei sunku numirti,— tarė ji su šventosios šypsena lūpose.— Bet ji žus, kai tik prabils nuolanki krikščionė, išdidi motina — moteris, kurios dorybės vakar susvyravo, o šiandien sutvirtėjo. Ką galiu dar pasakyti? Na taip, gyvenime aš likau ištikima sau kaip rimčiausiomis, taip ir įprasčiausiomis aplinkybėmis. Širdis, kur turėjo įsišaknyti mano pirmoji meilė, mano motinos širdis, liko man uždara, nors ir kaip atkakliai ieškojau plyšio, pro kurį galėčiau į ją įsismelkti. Buvau mergaitė, gimiau, mirus trims berniukams, ir bergždžiai stengiausi užimti jų vietą tėvų širdyje; man nepavyko užgydyti žaizdos, padarytos šeimos išdidumui. Po šitos niūrios vaikystės mane priglobė mano įstabioji tetulė, tačiau mirtis man ją veikiai išplėšė. Ponas de Morsofas, kuriam paaukojau gyvenimą, mane nuolat skaudino — be perstojo, nenutuokdamas ką darąs, vargšelis! Jo meilė naiviai egoistiška, kaip vaikų meilė. Jis nesuvokia, kaip kankina mane, ir aš jam visad atleidžiu! Vaikai, mano brangūs vaikai, suaugę su mano kūnu visais savo skausmais, su mano siela — visais savo privalumais, su mano prigimtimi — nekaltais savo džiaugsmais, ar nebuvo jie man duoti tam, kad patirčiau, kiek jėgų ir kantrybės slypi motinos sieloje? O taip, mano vaikai — tai mano dorybės! Jūs žinote, kiek aš kenčiu per juos, su jais, be jų valios. Tapti motina man reiškia įsigyti teisę amžinai kentėti. Kai Agara[45] šaukėsi Dievo dykumoje, angelas parodė šitai mylimai vergei ištryškusį šaltinį; bet kai skaidrus šaltinis ėmė tekėti prie Klošgurdo ir jūs norėjote mane nuvesti prie jo atsigerti (ar atsimenate?), jo vanduo buvo viena kartybė. Taip, jūs man atnešėte neapsakomą sopulį. Dievas tikriausiai atleis tam, kas pažino meilę tik per skausmą. Bet jei didžiausią sielvartą, kokį esu patyrusi gyvenime, mano širdžiai uždavėte jūs, tai, matyt, aš jo nusipelniau. Dievas negali būti neteisingas. Ak taip, Feliksai, vogčiomis ant kaktos įspaustas bučinys galbūt jau nusikaltimas! Galbūt reikia žiauriai atkentėti už žingsnius, žengtus nutolus nuo vaikų ir vyro, kai, vaikščiodama su jais vakare, norėdavau pabūti viena su savo mintimis,

su savo prisiminimais, kurie nepriklausė jiems, ir kai mano siela susiliedavo su kita siela! Kai mūsų vidinis „aš“ susigūžia ir susitraukia laukdamas tik žemiškų glamonių, galbūt tai pats sunkiausias nusikaltimas! Kai moteris nuleidžia galvą, kad vyras pabučiuotų ją į plaukus, o kakta liktų nepaliesta, tai jau nusikaltimas! Nusikaltimas kurti ateitį kliaujantis mirtimi, nusikaltimas svajoti apie ateitį be motiniško nerimo, apie gražius vaikus, žaidžiančius su visos šeimos dievinamu tėvu laimingos, sugrudusios motinos akivaizdoje! Taip, aš nusidėjau, sunkiai nusidėjau! Pamėgau atgailą, užduodamą Bažnyčios, bet ji neišpirkdavo tų nuodėmių, kurioms kunigas tikriausiai buvo per daug atlaidus. Dievas panoro, kad šie nusižengimai patys ir būtų bausmė, nes keršto naštą užkrovė tam, dėl kurio jie buvo padaryti. Dovanoti savo plaukų kuokštą — ar tai nereiškė pažadėti save? Kodėl taip mėgau rengtis balta suknele? Man rodėsi, kad tikrai tada esu jūsų lelija; juk pirmą sykį mane pamatėte su balta suknele. Deja! Susilpnėjo mano meilė vaikams, nes kiekvienas stiprus jausmas nuskriaudžia mūsų prigimtinius jausmus. Matote, Feliksai, kiekviena kančia turi savo prasmę. Kirskite, kirskite stipriau negu ponas de Morsofas ir vaikai. Toji moteris yra Dievo pykčio įnagis, prieisiu prie jos be neapykantos, nusišypsosiu jai; turiu ją mylėti, kitaip nesu verta būti krikščione, žmona ir motina. Jei, kaip sakote, aš padėjau apsaugoti jūsų širdį nuo bet kokio sąlyčio, kuris būtų ją suteršęs, toji anglė negali manęs nekęsti. Moteris turi mylėti mylimojo motiną, o aš esu jūsų motina. Ko ieškojau jūsų širdyje? Vietos, kurios ten neužėmė ponia de Vandenes. O taip, jūs visada skundėtės dėl mano šaltumo. Taip, aš tesu jums motina. Tad atleiskite už tuos šiurkščius žodžius, kurie man nenoromis išsprūdo, kai atvykote, nes motina turi džiaugtis žinodama, kad kažkas labai myli jos sūnų.

Ji atrėmė galvą man į krūtinę kartodama:

— Atleiskite! Atleiskite!

Išgirdau tuomet jos balse dar nežinomų man gaidų. Skambėjo jis ne kaip linksmos jaunos merginos balsas, ne kaip moters balsas su valdingomis intonacijomis, ne kaip sopulingos motinos atodūsis — tai buvo širdį veriantis balsas, naujas balsas naujam skausmui išsakyti.

— Na, o jūs, Feliksai,— kalbėjo ji toliau pagyvėjusi,— jūs esate draugas, kuris negali blogai pasielgti. Ak, jūs nieko nepraradote mano širdyje; nepriekaištaukite sau, tegul jūsų nekankina nė menkiausia graužatis. Ar nebuvo baisus egoizmas reikalauti iš jūsų, kad

dėl abejotinos ateities paaukotumėte didžiausius džiaugsmus, kurių geisdama moteris palieka vaikus, atsisako savo rango ir išsižada amžinybės? Kiek kartų jūs pasirodėte pranašesnis už mane! Buvote didingas ir kilnus, o aš menka ir nuodėminga! Na štai dabar aišku — galiu jums būti tik tolima žvaigždė, žėrinčia, šalta, tačiau negęstančia. Tik pasistenkite, Feliksai, kad ne aš viena mylėčiau savo pasirinktą brolį. Mylėkite mane! Sesers meilei nėra nei blogo rytojaus, nei sunkių akimirkų. Jums nereikės meluoti šiai atlaidžiai sielai, kuri gyvens jūsų nuostabiu gyvenimu, visada liūdės dėl jūsų skausmo, džiaugsis jūsų džiaugsmais, mylės moteris, kurios neš jums laimę, ir piktinsis jūsų išdavikais. Neturėjau brolio, kurį būčiau galėjusi šitaip mylėti. Būkite didingas ir meskite šalin bet kokią savimeilę, pakeiskite mūsų meilę, iki šiol dviprasmišką ir audringą, šituo šventu ir švelniu jausmu. Tuomet aš dar galėsiu gyventi. Pradėsiu pirmoji ir paspausiu ledi Arabelei ranką.

Ji neverkė! Tardama šiuos kupinus karčios išminties žodžius, ji tarsi nuplėšė paskutinį šydą, slepiantį jos sielą ir kančias, parodė man, kokia daugybe gijų buvo susijusi su manimi ir kokias stiprias grandines aš sutraukiau. Buvome taip įsiaudrinę, jog nepastebėjome, kad lietus pila kaip iš kibiro.

— Ar ponia grafienė nenorėtų čia valandėlei pasislėpti? — paklausė vežėjas, rodydamas į didžiausią Balano užeigą.

Ji linktelėjo galvą, kad sutinka, ir mes kokį pusvalandį prastovėjome po vartų skliautais, didžiai stebindami užeigos tarnus, kurie spėliojo, ką ponia de Morsof čia veikia vienuoliktą valandą vakaro. Važiuoja į Tūrą? Grįžta iš ten? Kai audra liovėsi, o lietus, kaip sako Tūre, virto dulksna, kuri nekliudė mėnuliui apšviesti aukštai pakilusią, vėtros visu greičiu genamą miglą, vežėjas išvažiavo į kelią ir mano dideliam džiaugsmui pasuko atgal.

— Važiuokite, kur liepiau,— švelniai priminė jam grafienė.

Taigi įsukome į kelią, vedantį į Karolio Didžiojo landus, kur ir vėl pradėjo lyti. Pusiaukelėje išgirdau mylimo Arabelės šuns lojimą: staiga iš po ąžuolų guoto iššoko arklys, vienu šuoliu perlėkė per kelią, paskui stryktelėjo per griovį, skiriantį savininkų sklypus tuose pūdymuose, kuriuos jie tikėjosi kada nors įdirbti, ir ledi Dadli sustojo laukdama, kada pravažiuos brikelė.

— Kaip malonu šitaip laukti savo kūdikio, kai gali tai daryti nenusidėdamas! — pasakė Anrietė.

Iš šuns lojimo ledi Dadli suprato, kad brikelėje sėdžiu aš; ji tik-

riausiai pamanė, kad atvykau su ja susitikti važiuotas dėl blogo oro; kai privažiavome vietą, kur stovėjo markizė, ji atšuoliavo prie pakelės kaip tikras raitelis — tuo jai būdingu vikrumu Anrietė susižavėjo lyg kokiu stebuklu. Iš koketiškumo Arabelė šaukdavo mane tik paskutiniu mano pavardės skiemeniu, tardama jį angliška maniera,— šis savotiškas kreipinys skambėdavo taip žaviai tarsi fėjos burtažodis. Ji žinojo, kad suprasiu tik aš vienas, kai sušuko:

— *My Dee!*

— Jis čia, ponia,— atsiliepė grafienė, įsmeigusi akis į pasakišką būtybę, apšviestą ryškios mėnesienos; aplink jos nekantraujantį veidą keistai draikėsi ilgos išsileidusios garbanos.

Jūs žinote, kaip greitai spėja viena kitą apžiūrėti moterys. Anglė atpažino varžovę ir liko išdidi kaip dera anglei; apmetė mus angliškos paniekos kupinu žvilgsniu ir dingo iš akių šilojuose kaip iš lanko paleista strėlė.

— Į Klošgurdą, greičiau! — šūktelėjo grafienė, kuriai šitas atšiaurus žvilgsnis buvo nelyginant kirvio smūgis į širdį.

Vežėjas pasuko į Šinono kelią, geresnį negu Sašė kelias. Kai brikelė vėl riedėjo per landus, išgirdome įnirtingai šuoliuojančio Arabelės žirgo kanopų bildesį ir bėgančio šuns žingsnius. Visa trijulė dūmė pamiškėe, kitapus šilojų.

— Ji nujojo, jūs amžinai ją praradote,— pasakė Anrietė.

— Na ką gi,— atsakiau aš,— tegul joja! Skirsiuosi be jokio gailesčio.

— O, vargšės moterys! — šūktelėjo grafienė su pasibaisėjimu ir užuojauta.— Bet kur ji joja?

— Į Grenadjerę, namelį netoli Sen Syro,— pasakiau.

— Ji nujojo viena,— pridūrė Anrietė, ir iš jos balso supratau, kad moterys solidarios meilės reikaluose ir visada viena kitos gailisi.

Mums įvažiuojant į Klošgurdo alėją, Arabelės šuo džiaugsmingai viauksėdamas iššoko priešais mūsų brikelę.

— Ji mus pralenkė! — šūktelėjo grafienė.

Paskui patylėjusi pridūrė:

— Nesu mačiusi gražesnės moters. Kokios rankos ir koks stotas! Jos veido spalva skaistesnė už leliją, o akys žėri kaip deimantai! Bet ji per daug gerai jodinėja ir, matyt, mėgsta rodyti jėgą; turbūt yra veikli ir ūmi; be to, man regis, pernelyg įžūliai nepaiso įprastinių elgesio normų: moteris, nepripažįstanti įstatymų, linkusi paklusti vien savo užgaidoms. Tos, kurios taip mėgsta švitesį, sambrūzdį,

neapdovanotos pastovumo dorybe. Mano nuomone, meilei reikia daugiau ramybės: aš ją įsivaizduoju kaip didžiulį ežerą, kur įleistas svambalas nepasiekia dugno, kur gali siausti smarkios audros, bet tai atsitinka retai, ir jos numalšta neįveikdamos krantų; ten, žydinčioje saloje, toli nuo pasaulio, kurio prabanga ir blizgesys juos žeistų, gyvena du žmonės. Aš galbūt klystu, bet, man rodos, meilė priklauso nuo žmonių būdo. Jei gamtos dėsniai keičiasi taikydamiesi prie klimato, kodėl neturėtų būti panašiai ir su žmonių jausmais? Žinoma, jausmai, kaip visuma, paklūsta bendram dėsniui ir skiriasi tik savo išraiška. Kiekviena siela suteikia jiems savą pavidalą. Markizė — stipri moteris, ji šluoja nuo kelio kliūtis ir veikia energingai kaip vyras; ji išvaduotų mylimąjį iš nelaisvės, išžudytų kalėjimo prižiūrėtojus, sargus ir budelius; tuo tarpu kai kurios būtybės temoka mylėti visa siela; patekusios į pavojų, jos klaupiasi, meldžiasi ir miršta. Katra iš šitų dviejų moterų jums labiau patinka? Štai koks klausimas. Taip, taip, markizė myli jus, ji jums tiek paaukojo! Galbūt ji vis dar mylės jus, kai jūs jos nebemylėsite!

— Leiskite, brangusis angele, pakartoti tai, ką pasakėte man kartą: iš kur jūs visa tai žinote?

— Kiekvienas skausmas pamoko, o aš tiek daug iškentėjau, todėl daug ir žinau.

Mano tarnas, girdėjęs grafienės paliepimą, manė, kad mes grįšime per terasas, ir laukė alėjoje su kelionei pabalnotu arkliu; Arabelės šuo užuodė jo kvapą, o jo šeimininkė, vedama suprantamo smalsumo, pasileido paskui jį per mišką, kur tikriausiai dabar slėpėsi.

— Jokite ir susitaikykite,— tarė Anrietė su šypsena, neišduodama savo liūdesio.— Pasakykite jai, kad ji apsiriko dėl mano ketinimų; aš norėjau parodyti, koks lobis jai atiteko; mano širdis jai linki tik gero; svarbiausia, joje nėra nei pykčio, nei paniekos; paaiškinkite, kad esu jos sesuo, o ne varžovė.

— Nė nemanau joti! — šūktelėjau aš.

— Ar niekada nejutote,— pasakė ji su švytinčiu kankinės išdidumu,— kad tausodami žmogų mes kai kada jį skaudiname? Na, jokite, jokite!

Pasukau arklį ledi Arabelės linkui, kad sužinočiau, kaip ji nusiteikusi.

„Ak, kad ji supyktų ir paliktų mane! — galvojau aš.— Tada grįžčiau į Klošgurdą“.

Šuo nuvedė mane po ąžuolu, iš kur markizė iššoko šaukdama:

— *Away! Away!**

Man liko tik pasileisti paskui ją iki Sen Syro, kur mes atjojome vidurnaktį.

— Toji dama trykšta sveikata,— pasakė Arabelė, nušokusi nuo arklio.

Tiktai tie, kurie ją pažinojo, gali įsivaizduoti, kokia sarkastiška buvo pastaba, ištarta šaltu tonu ir tokia mina, tarsi ji būtų norėjusi pasakyti: „Aš, ja dėta, būčiau mirusi!“

— Nedrįsk įžeidinėti ponios de Morsof savo tulžingais pokštais,— atšoviau.

— Argi aš nepatikau Jūsų Malonybei, pareikšdama, kad asmuo, brangus jūsų įstabiai širdžiai, trykšta sveikata? Prancūzų moterys, girdėjau, nekenčia net mylimojo šuns; Anglijoje mes mylime visa, ką mūsų viešpačiai myli, nekenčiame viso, ko jie nekenčia, nes gyvename sutapusios su savo viešpačiais. Tad leiskite man mylėti tą damą, kaip jūs ją mylite. Tik, brangusis vaikeli,— tarė ji, apkabindama mane drėgnomis nuo lietaus rankomis,— jei sulaužytum ištikimybę man, aš negalėčiau nei stovėti, nei gulėti, nei važinėti brikele lydima liokajų, nei vaikštinėti po Karolio Didžiojo landus, nei po jokius jokios šalies pasaulyje landus, nerastum manęs nei lovoj, nei po mano tėvų stogu! Manęs iš viso nebūtų. Esu gimusi Lankašyre, kur moterys miršta iš meilės. Pažinti tave ir atiduoti kitai! Neatiduosiu tavęs jokiai galybei, netgi mirčiai, nes mirsiu su tavim.

Ji nusivedė mane į savo kambarį, kur komfortas jau buvo išskleidęs savo palaimą.

— Mylėk ją, brangioji,— karštai pasakiau,— ji myli tave, bet ne su pašaipa, o nuoširdžiai.

— Nuoširdžiai, mažyli? — paklausė ji, varstydama savo amazonę.

Įsimylėjėlio tuštybės sugundytas, panorau parodyti šitam išdidžiam padarui, koks prakilnus Anrietės būdas. Kol kambarinė, nesuprantanti nė žodžio prancūziškai, šukavo plaukus, pamėginau jai nupiešti ponios de Morsof paveikslą, papasakojau apie jos gyvenimą ir pakartojau tas didingas mintis, kurias ji išsakė išbandymo valandą, kai paprastai moterys darosi niekingos ir piktos. Nors Arabelė, regis, nekreipė nė

---

* Šalin! Šalin! (*Angl.*)

mažiausio dėmesio į mano kalbą, ji nepraleido pro ausis nė vieno žodžio.

— Sužavėta,— tarė ji, kai likome vieni,— kad sužinojau, kaip tu mėgsti panašius krikščioniškus pokalbius; vienoje iš mano valdų yra vikaras, kuris kaip niekas kitas išmaniai kuria pamokslus; mūsų kaimiečiai juos supranta, taip ta proza pritaikyta klausytojui. Parašysiu rytoj tėvui, kad atsiųstų tą žmogyną laivu man, ir tu jį rasi Paryžiuje; sykį išgirdęs, tenorėsi klausytis tik jo, juo labiau kad jis taip pat trykšta sveikata; jo pamokymai nesukrės tavęs, ašarų neišspaus, jie sruvena ramiai, be audrų, tarsi tyras šaltinis ir nuostabiai migdo. Kiekvieną vakarą, virškindamas pietus, jei norėsi, galėsi patenkinti savo aistrą pamokslams. Anglų moralė, brangusis vaikeli, lygiai taip pranoksta Turenės moralę, kaip mūsų staliniai peiliai, mūsų sidabras ir arkliai pranoksta jūsų peilius ir jūsų arklius. Padaryk man malonę, išklausyk mano vikarą, pažadi? Esu tik moteris, mano džiaugsme, moku mylėti, galiu, jei nori, mirti dėl tavęs; bet nestudijavau nei Itone, nei Oksforde, nei Edinburge; nesu nei teologijos daktarė, nei pamokslininkė; negaliu tad mokyti tave moralės, visai tam netinku, jei bandyčiau, pasirodyčiau baisiai neišmani. Nepriekaištauju tau dėl tavo pomėgių, jei jie būtų net labiau iškrypę negu šis, mėginčiau prie jų prisitaikyti, nes noriu, kad rastum šalia manęs visa, ką mėgsti: meilės džiaugsmus, stalo džiaugsmus, bažnytinius džiaugsmus, gerą vyną ir krikščioniškas dorybes. Nori, apsivilksiu šį vakarą ašutine? Laiminga ta moteris, kad gali pavaišinti tave morale! Kokiame universitete prancūzės įsigyja mokslo laipsnius? O aš vargšė galiu tik atsiduoti tau, aš tik tavo vergė...

— Tai kodėl pabėgai, kai norėjau pamatyti jus drauge?

— Tu iš proto išėjai, *my Dee*! Važiuočiau iš Paryžiaus į Romą persirengusi liokajumi, padaryčiau dėl tavęs didžiausių kvailysčių; bet kaip galiu kalbėti kelyje su moterimi, kurios man niekas nepristatė ir kuri ketino išdrožti man trijų dalių pamokslą? Galiu kalbėtis su kaimiečiais, išalkusi paprašyti darbininką, kad atlaužtų man duonos,— duosiu jam porą ginėjų, ir tai neprasilenks su deramo elgesio norma; bet sustabdyti karietą, kaip daro Anglijoje vieškelių riteriai,— tai neįeina į mano elgesio kodeksą. Vadinasi, tu moki tik mylėti, vargšas vaikeli! O gyventi nemoki? Beje, aš dar ne visai su tavim supanašėjau, mano angelėli! Nemėgstu pamokymų. Bet, kad tau patikčiau, dėsiu didžiausias pastangas. Nagi, nesipriešink, pabandysiu! Pasistengsiu tapti pamokslininke. Palyginus su manimi, Jeremijas

pasirodys tik juokdarys. Nebeleisiu sau nė vienos glamonės, nepagardinusi posmais iš Biblijos.

Ji pasinaudojo savo įtaiga, netgi ėmė ja piktnaudžiauti, pamačiusi mano akyse tą ugnį, kuri įsižiebdavo, kai ji paleisdavo į darbą savo kerus. Jos pergalė buvo pilnutinė, ir aš nuolankiai pripažinau, kad visas katalikiškas subtilybes praneša didingumas moters, kuri žudo save, atsižada ateities ir vienintele savo dorybe laiko meilę.

— Vadinasi, save ji myli labiau negu tave? — pasakė ji.— Vadinasi, aukščiau tavęs ji iškelia kažką, kas nesi tu? Kaip mes galime prisiskirti sau didesnę svarbą negu ta, kurią mums teikiatės pripažinti jūs, vyrai? Nė viena moteris, kad ir didžiausia mėgėja pamokslauti, negali prilygti vyrui. Mindžiokite mus, žudykite, niekada nevaržykite savo gyvenimo dėl mūsų. Mums skirta mylėti, jums — gyventi didingiems, išdidiems. Jūs ateinate pas mus su durklu rankose, mes pas jus — su meile ir atleidimu. Ar saulei rūpi mašalai, kurie šoka jos spinduliuose ir gyvena jos dėka? Šoka, kol gali, o kai saulė pasislepia, miršta.

— Arba lekia kitur,— pertariau ją.

— Arba lekia kitur,— pakartojo ji taip abejingai, kad būtų įgėlusi vyrą, net labiausiai pasiryžusį pasinaudoti ta ypatinga galia, kuria jinai jį apdovanojo.— Nejaugi manai, kad save gerbianti moteris bruks vyrui patiekalus, užkultus dorybe, kad įrodytų, jog tikėjimas nesuderinamas su meile? Argi aš bedievė? Arba moteris atsiduoda, arba atstumia vyrą; bet atstumti ir sakyti pamokslus yra dviguba bausmė, o tai prieštarauja visų šalių įstatymams. Čia tu rasi tik skanų valgį, paruoštą rankomis tavo tarnaitės Arabelės, kurios visa moralė — išgalvoti tokias glamones, kokių dar nepatyrė joks vyras ir kokias man įkvepia angelai.

Ar yra kas žeidžia žmogų labiau negu pajuoka anglės lūpose: ji išsako ją su išraiškingu santūrumu, su apsimestu pompastišku įsitikinimu, kuriuo anglai dangsto didžiąsias savo prietarais grįsto gyvenimo kvailystes. Prancūziška pajuoka yra tarsi nėriniai, kuriais moterys moka papuošti mums teikiamą džiaugsmą ir jų pačių sukeltus vaidus; tai dvasinė puošmena, žavi kaip ir jų apdaras. Bet angliška pajuoka yra rūgštis, taip sugraužianti pajuokiamus žmones, jog iš jų telieka švarūs, nušveisti kaulai. Sąmojingos anglės liežuvis panašus į tigro liežuvį: norėdama pažaisti, ji nuplėšia mėsą ligi pat kaulo. Patyčia, visagalis demono ginklas, kai tasai šaipydamasis sako: „Tik tiek?“, palieka mirtinus nuodus žaizdose, padarytose pramogos dėlei.

Tą naktį Arabelė panoro parodyti savo galią nelyginant sultonas, kuris, bandydamas savo vikrumą, su pasimėgavimu pats kerta galvas nekaltoms aukoms.

— Angele mano,— tarė ji, nugramzdinusi mane į tą snaudulingą būseną, kai mums nebeegzistuoja niekas, išskyrus laimę,— aš taip pat protinau save! Svarsčiau, ar mylėdama tave darau nusikaltimą, ar pažeidžiu Dievo įstatymus, ir priėjau išvadą, kad nėra nieko šventesnio ir normalesnio kaip meilė. Kam Dievas sutvertų vienus žmones gražesnius už kitus, jei ne nurodyti mums, kad privalome juos garbinti? Nusikaltimas būtų tavęs nemylėti, argi tu ne angelas? Toji dama įžeidžia tave, sutapatindama su kitais vyrais, tau negalima taikyti moralės įstatymų, Dievas iškėlė tave aukščiau visko. Ar mylėdama tave aš nepriartėjau prie Jo? Ar gali Jis rūstauti ant vargšės moters, kad ji geidžia to, kas dieviška? Tavo dosni ir švytinti širdis tokia panaši į dangų, jog aš apsigaunu nelyginant mašalai, kurie sudega puotą apšviečiančių žvakių liepsnoje! Ar baus kas mašalus už šią klaidą? Beje, ar tai klaida? Gal tai tik prakilnus šviesos garbinimas? Jie žūsta dėl per didelio tikėjimo, jei iš viso žūsta tas, kas puola ant kaklo mylimam asmeniui? Aš esu silpna ir myliu tave, o toji moteris tokia stipri, jog gali sėdėti užsisklendusi savo katalikiškoje koplyčioje. Nesiraukyk. Manai, kad pykstu ant jos? Ne, mažyli! Dievinu jos moralę, kuri paakino ją duoti tau laisvę ir leido man tave užkariauti, pasilaikyti tave amžinai; juk tiesa, tu mano amžinai?

— Taip.

— Amžinai?

— Taip.

— Vadinasi, darai man malonę, sultonai? Tik aš įspėjau, ko tu vertas! Sakai, kad ji moka šeimininkauti žemės ūkyje? Aš palieku šį mokslą ūkininkams, man geriau patinka šeimininkauti tavo širdyje.

Stengiuosi prisiminti jos svaiginamą tauškesį, kad kuo geriau jums atvaizduočiau tą moterį, pateisinčiau tai, ką apie ją sakiau, ir sykiu atskleisčiau visą atomazgos paslaptį. Bet kaip aprašyti, kas lydėjo tuos gražius žodžius? Tai buvo šėlsmo akimirkos, kurias palyginti galima tik su neįtikimiausiomis mūsų svajonėmis; kartais jos pramanai prilygdavo mano puokštėms; juose grožis ėjo išvien su jėga, meilę ir jos ilgesingą leipulį keitė aistringi protrūkiai tarsi ugnikalnio išsiveržimas; kartais tai buvo sumaniausi muzikiniai perėjimai, pritaikyti mūsų aistrų koncertui; žaismas, panašus į susipynusių gyvačių žaidimą; pagaliau meiliausios kalbos, papuoštos linksmiausiu sąmoju, visa ta

poezija, kuria protas geba praturtinti kūno malonumus. Savo siautulingos meilės žaibais ji norėjo išnaikinti pėdsakus, kuriuos mano sieloje paliko skaisti ir mąsli Anrietės siela. Markizė taip pat gerai įsižiūrėjo į grafienę kaip ir ponia de Morsof į ją: jos puikiai viena kitą įvertino. Iš karšto Arabelės užsipuolimo supratau, kaip ji bijo varžovės ir slapta ja žavisi. Rytą radau Arabelę apsiverkusią: ji visą naktį nesumerkė akių.

— Kas tau? — paklausiau.

— Bijau, kad mano beribė meilė nepakenktų man,— atsakė ji.— Aš viską atidaviau. Toji moteris, apsukresnė negu aš, išlaikė savyje kažką, ko tu gali geisti. Jeigu ji tau geresnė, nebegalvok apie mane, nebeįgrisiu tau savo skausmais, sąžinės graužatimi, kančiomis; ne, išeisiu ir numirsiu toli nuo tavęs kaip augalas be gaivinančios saulės.

Ji sugebėjo išgauti iš manęs iškilmingą patvirtinimą, kad ją myliu, ir nesitvėrė džiaugsmu. Iš tiesų, ką pasakyti moteriai, kuri rytą verkia? Kalbėti aštriai man rodosi šiuo atveju niekšinga. Jei neatsispyrėme jai vakare, kitą dieną turime meluoti, nes pagal vyrų kodeksą, įsileidęs į meilės nuotykius, be melo neapsieisi.

— Na ką gi, aš kilniaširdė,— pasakė ji, šluostydamasi ašaras,— eik pas ją, nenoriu laikyti tavęs tik savo meilės jėga, noriu, kad pasiliktum savo paties valia. Jei grįši čia, patikėsiu, kad myli mane tiek, kiek ir aš tave, nors tai man visada rodėsi neįmanoma.

Ji sugebėjo įkalbėti mane grįžti į Klošgurdą. Ar galėjo dviprasmišką padėtį, kuri man grėsė, suvokti vyras, skendintis laimėje? Atsisakydamas vykti į Klošgurdą, pripažinčiau, kad ledi Dadli nurungė Anrietę. Tada Arabelė išsivežtų mane į Paryžių. Bet vykti į Klošgurdą ar nereiškė įžeisti ponią de Morsof? Šiuo atveju turėjau dar tikriau atitekti Arabelei. Ar atleido kada nors moteris tokį pasityčiojimą iš meilės? Jeigu ji ne angelas, nužengęs iš dangaus, o tyra siela, kuri ten skuba, mylinti moteris verčiau sutiktų, kad jos mylimasis gulėtų mirties patale negu būtų laimingas kitos moters glėbyje: juo ji labiau myli, juo gilesnė bus jos žaizda. Taigi mano padėtis, šiaip žiūrėsi ar taip, dabar, kai išmainiau Klošgurdą į Grenadjerę, buvo lygiai tiek pat pražūtinga mano kilniajai meilei, kiek palanki mano atsitiktinei meilei. Markizė viską apskaičiavo su didžiu įžvalgumu. Vėliau ji prisipažino, kad jei nebūtų sutikusi ponios de Morsof landuose, buvo sumaniusi sukompromituoti mane, slankiodama aplink Klošgurdą.

Kai grįžęs pamačiau, kokia išbalusi ir sugniužusi grafienė, tarsi žmogus, praleidęs sunkią bemiegę naktį, staiga pasiklioviau ne intuicija, bet *uosle*, kurios dėka jaunos ir prakilnios širdys suvokia, kad poelgiai, nusikalstami pagal didingų sielų kodeksą, nėra bereikšmiai, nors ir kaip abejingai į juos žiūri minia. Tuoj pat sakytumei vaikas, kuris, žaisdamas ir skindamas gėles, nusileidžia į prarają ir ūmai su išgąsčiu pamato, kad išsikapstyti iš jos nebegalės, kad žmonių gyvenama žemė atsidūrė nepasiekiamai toli, ir, išgirdęs laukinių žvėrių staugsmą, pasijunta vienišas nakties gūdumoje — taip ir aš supratau, kad mudu atskyrė ištisas pasaulis. Ir mudviejų sielose kilo didis šauksmas, aidintis tarsi gedulingas *Consummatum est!**, kuris gaudžia bažnyčiose Didįjį penktadienį tą valandą, kai mirė Išganytojas,— šis baisus reginys ledu sukausto jaunas sielas, kurioms tikėjimas — pirmoji meilė. Vienu akies mirksniu žlugo visos Anrietės iliuzijos, jos širdis iškentėjo Kryžiaus kelio kančias. Nejaugi ji, toji, kurios nedrįso gundyti kūniški malonumai, toji, kuri niekada nebuvo patekusi į jų paraližuojantį glėbį, nejaugi šiandien ji suvokė, kas tai yra laimingos meilės saldybės, jei vengė mano žvilgsnio? Taip, ji atėmė iš manęs šviesą, šešerius metus tviskėjusią mano gyvenime. Vadinasi, žinojo, kad mūsų žvilgsnių spindulių šaltinis — tai mūsų sielos, kurios šiuo keliu patenka viena pas kitą arba susilieja draugėn, išsiskiria, smaginasi kaip dvi moterys, patikliai viena kitai viską išsisakančios. Karčiai pajutau, kaip nusidedu, ateidamas po šiuo stogu, kur glamonės nepažįstamos, tokiu veidu, kuriame savo tviskančių dulkelių pėdsakus paliko sparnuotas pomėgis. Jei vakar būčiau leidęs ledi Dadli nueiti vienai, jei būčiau grįžęs į Klošgurdą, kur galbūt manęs laukė Anrietė, kas žino... galų gale kas žino, gal ponia de Morsof nebūtų taip žiauriai siūliusi man savo seserišką meilę? Kiekvieną palankumo ženklą man jinai rodė, pompastiškai pabrėždama savo stiprybę, prisiverstinai įsigyvendama į savo vaidmenį ir jau su juo nesiskirdama. Per pusryčius buvo be galo paslaugi, ir tai mane žemino, rūpinosi manimi kaip ligoniu, kurio jai gaila.

— Šiandien jūs anksti buvote pasivaikščioti,— kreipėsi į mane grafas,— išalkote tikriausiai kaip vilkas — jūsų skrandis juk sveikas!

Nors ši pastaba nesusilaukė klastingo visažinės sesers šypsnio grafienės lūpose, aš galutinai įsitikinau, kokia juokinga mano padėtis. Neįmanoma buvo leisti dieną Klošgurde, o naktį Sen Syre. Arabelė

---

* Įvyko! (*Lot.*)

žinojo, ką darė, kliaudamasi mano santūrumu ir ponios de Morsof taurumu. Per šitą prailgusią dieną pajutau, kaip sunku tapti draugu moteriai, kurios ilgai geidei. Šis perėjimas, toks paprastas, kai jį priruošia metai, jaunystėje yra liga. Kaitau iš gėdos, keikiau meilės svaigulį, norėjau, kad ponia de Morsof pareikalautų mano kraujo. Negalėjau jos akivaizdoje purvais drabstyti jos varžovės, nes ji vengė apie ją užsiminti, be to, apšmeižti Arabelę būtų buvusi niekšystė, kuria būčiau užsitraukęs Anrietės panieką, juk jos širdis buvo tokia įstabi ir prakilni iki pat slapčiausių savo kertelių. Po penkerių metų širdingos draugystės nežinojome apie ką kalbėti; žodžiai neatitiko mūsų minčių; slėpėme vienas nuo kito veriamą sopulį, o juk anksčiau skausmas visada mums buvo ištikimas tarpininkas. Anrietė dėjosi esanti laiminga ir dėl savęs, ir dėl manęs; bet iš tikrųjų buvo liūdna. Nors kiekviena proga vadino save mano seseria ir nors buvo moteris, nerado jokios temos pokalbiui, ir mes beveik visą laiką nejaukiai tylėjome. Ji dar labiau sugildė man širdį, apsimesdama, kad tik save vieną laiko tos ledi auka.

— Kenčiu labiau negu jūs,— pasakiau, kai šitos sesers balse netyčiomis pasigirdo grynai moteriška ironija.

— Kaip? — atsakė ji išdidžiu tonu, kokiu prabyla moterys, kai kiti nori pasirodyti pranokę jas savo jausmais.

— Bet juk visais atžvilgiais kaltas aš.

Atėjo akimirka, kai grafienė ėmė elgtis su manim šaltai ir abejingai, ir aš galutinai palūžau; nusprendžiau išvažiuoti. Vakare atsisveikinau su terasoje susirinkusia šeima. Visi palydėjo mane iki gazono, kur kanopomis žemę mušė mano arklys; jie pasitraukė nuo jo. Ji priėjo prie manęs, kai aš jau buvau paėmęs žirgą už pavadžio.

— Eime pėsčiomis per alėją,— tarė ji.

Pasiūliau jai ranką, ir mes patraukėme per kiemus lėtu žingsniu, tarsi mėgaudamiesi savo sutartinais judesiais; taip mes priėjome medžių guotą viename išorinės aptvaros kampe.

— Sudiev, brangusis drauge! — tarė ji ir sustojusi apsikabino man kaklą, prisiglaudė galva prie širdies.— Sudiev, daugiau mes nebesimatysime! Dievas apdovanojo mane liūdna galia — įžvelgti rytojų. Atsimenate, koks siaubas mane apėmė tą dieną, kai atvažiavote pas mus toks gražus ir jaunas? Man tada pasivaideno, kad nusigręžėte nuo manęs kaip šiandien, palikdamas Klošgurdą ir grįždamas į Grenadjerę. Ir štai šiąnakt man buvo leista dar sykį žvilgtelėti į mūsų ateitį. Brangusis drauge, šią valandėlę mes kalbame

paskutinį kartą. Aš įstengiau jums pasakyti vos keletą žodžių, nes ta, kuri kalbės su jumis, nebebus visai aš. Mirtis jau kažką užkliudė manyje. Jūs atėmėte iš mano vaikų motiną, tad jiems ją pavaduokite! Jūs galėsite tai padaryti! Žakas ir Madlena jus myli, tarsi būtų visada per jus kentėję.

— Jūs kalbate apie mirtį! — sušukau aš išgąstingai, žvelgdamas į ją, ir vėl jos degančiose akyse pastebėjau sausą blizgesį, kurį sunku įsivaizduoti tam, kas nematė mylimo žmogaus, pakirsto šios baisios ligos: grafienės akys blizgėjo kaip patamsėjęs sidabras.— Jūs kalbate apie mirtį!.. Anriete! Įsakau tau gyventi. Kadaise tu reikalavai iš manęs priesaikos, tai va šiandien aš prašau tave vieno: pažadėk, kad pasitarsi su Orižė ir darysi visa, ką jis lieps...

— Nejaugi jūs norite priešintis Dievo gailestingumui? — šūktelėjo ji, pertardama mane su neviltim ir pasipiktinimu, kad jos nesupratau.

— Vadinasi, nemylite manęs tiek, kad aklai man paklustumėt kaip ta niekingoji ledi?..

— Gerai, padarysiu viską, ko panorėsi,— tarė ji ir pagauta pavydo vienu moju peržengė ribą, kurios iki šiol nedrįso pažeisti.

— Lieku čia,— pasakiau bučiuodamas jai akis.

Išsigandusi, kad nepasipriešino, ji išslydo man iš glėbio ir atsirėmė į medį; paskui pasuko namop, žengė skubiai, neatsigręždama; nusekiau įkandin jos, ji verkė ir meldėsi. Kai priėjome gazoną, paėmiau jos ranką ir pagarbiai pabučiavau. Ją sujaudino šis netikėtas nuolankumas.

— Vis dėlto aš tavo! — pasakiau.— Nes myliu tave, kaip kadaise mylėjo tetulė.

Ji krūptelėjo ir stipriai suspaudė man ranką.

— Dar vieną žvilgsnį! — pasakiau.— Tokį žvilgsnį, kokiu žiūrėdavai į mane seniau! Moteris, visiškai atsiduodama vyrui,— šūktelėjau aš jausdamas, kaip jos žvilgsnis nutvieskė mano sielą,— nedovanoja mums tiek gyvasties ir sielos, kiek man šią akimirką dovanojai tu. Anriete, tave myliu labiausiai, tu mano vienintelė meilė.

— Aš gyvensiu! — pasakė ji.— Bet išsigydykite ir jūs.

Šitas žvilgsnis ištirpdė Arabelės patyčių nuosėdas. Taigi tapau žaisleliu dviejų nesuderinamų aistrų, kurias esu jums aprašęs, ir jos pakaitomis veikė mane. Mylėjau angelą ir demoną; dvi moteris, vienodai gražias; vieną jų puošė visos tos dorybės, kurias mes trempiame iš neapykantos savo pačių netobulumui, kitą — visos tos ydos, kurias

dieviname iš egoizmo. Toldamas alėja ir retkarčiais atsigręždamas, kad dar sykį pamatyčiau ponią de Morsof, atsirėmusią į medį, kartu su vaikais, mojuojančiais nosinėmis, staiga pajutau, kaip mano sielą užliejo išdidumo banga, kad savo rankose laikau dviejų tokių nuostabių moterų likimus, kad manimi didžiuojasi, nors ir dėl skirtingų savybių, dvi tokios pranašios moterys ir kad įkvėpiau joms tokią begalinę aistrą, jog ir viena, ir kita, manęs netekusi, mirtų. Už šitą akimirksnio puikybę, tikėkite, buvau dvigubai nubaustas! Nežinau, kokia pikta dvasia man šnabždėjo, kad lūkuriuočiau šalia Arabelės tos valandos, kai neviltis ar grafo mirtis atves Anrietę pas mane, nes Anrietė tebemylėjo mane: jos atžarumas, ašaros, sąžinės priekaištai, krikščioniškas nuolankumas iškalbingai bylojo apie jausmą, kuris nebegalėjo išdilti nei jos, nei mano širdyje. Kai aš lėtai žengiau ta gražia alėja šitaip samprotaudamas, man buvo nebe dvidešimt penkeri, bet penkiasdešimt metų. Ko gero, jaunuolis dažniau negu moteris vienu akies mirksniu iš trisdešimtmečio virsta šešiasdešimtmečiu. Nors aš tuoj pat nuginiau šitas bjaurias mintis, turiu prisipažinti, jos nedavė man ramybės! Jų užuomazgos galbūt reikėjo ieškoti Tiuilri rūmuose, po karaliaus kabineto skliautais. Kas galėjo atsispirti ciniškam Liudviko XVIII protui, kai jis sakydavo, kad tikras aistras žmogus išgyvena tik sulaukęs brandos amžiaus, nes aistra yra graži ir siautulinga tik tada, kai prisideda negalia ir kai vyras, patirdamas kūnišką džiaugsmą, kiekvieną sykį jaučiasi tarsi lošėjas, statantis paskutinius pinigus? Priėjęs alėjos galą, dar kartą atsigręžiau ir išvydau Anrietę tebestovinčią prie medžio — vieną! Pasukau alėja atgal pasakyti jai paskutinio sudiev, aplaistyto atgailos ašaromis, kurių priežasties ji nežinojo. Nuoširdžiomis ašaromis, pats to nesuvokdamas, apverkiau mūsų nuostabią laimę, prarastą amžinai, tuos skaisčius jausmus, tuos gyvenimo žiedus, kurie nebepražys iš naujo, nes vėliau vyras ne duoda, o gauna; mylėdamas meilužę, jis myli save; o jaunystės metais, mylėdamas save, myli meilužę; vėliau mes įskiepijame savo pomėgius, galbūt savo ydas moteriai, kuri mus myli; o gyvenimo aušroje toji, kurią mylime, perteikia mums savo dorybes, savo švelnius jausmus; savo šypsena kviečia mus mylėti grožį ir savo pavyzdžiu moko aukotis. Vargas tam, kas neturėjo savo Anrietės! Vargas tam, kas nesutiko kokios nors ledi Dadli! Pirmasis, jei ves, neišsaugos savo žmonos, antrąjį galbūt pames jo meilužė; bet laimingas tas, kuriam abi šias moteris atstos viena; laimingas, Natali, vyras, kurį jūs mylite!

Sugrįžę į Paryžių, Arabelė ir aš dar labiau suartėjome. Netrukus

mudu abu nejučiomis ėmėme nepaisyti įprastinių elgesio normų, kurias aš anksčiau visada gerbiau; griežtai jų laikantis, aukštuomenė dažnai atleidžia dviprasmišką padėtį, panašią į Arabelės. Aukštuomenė, taip pat mėgstanti prasiskverbti anapus išorinės uždangos, pateisina ją, kai tik atskleidžia slypinčią po ja paslaptį. Meilužiai, priversti lankytis aukštuomenėje, visada bus smerkiami, jei nuvers salonų kodekso užkardas, jei griežtai nesilaikys visų papročių nustatytų normų; čia jau ne tiek kitų, kiek jų pačių reikalas. Atstumas, kurį reikia įveikti, išorinis pagarbumas, kurį reikia išlaikyti, komedija, kurią reikia vaidinti, paslaptis, kurią reikia dangstyti,— visa ši strategija, kai meilė laiminga, užpildo gyvenimą, kursto geismą ir saugo širdį nuo išglebimo, į kurį veda įprotis. Bet pirmosios aistros, iš esmės švaistūnės, kaip ir jaunuoliai, iškerta savo miškus plynai, užuot juos puoselėjusios. Arabelė nepripažino šitų miesčioniškų pažiūrų, pakluso joms, kad man įtiktų; nelyginant tas budelis, kuris iš anksto pažymi savo auką, kad paskui ją pasisavintų, ji norėjo mane sukompromituoti viso Paryžiaus akyse ir padaryti savo *sposo**. Todėl ir koketavo, kad mane išlaikytų prie savęs, nes jai buvo maža to žavaus skandalo, kuris, trūkstant aiškių įrodymų, teskatino kuždėtis prisidengus vėduokle. Ar galėjau aš nepatikėti jos meile matydamas, kokia ji laiminga, kai žengia vieną ar kitą neapdairų žingsnį, akivaizdžiai parodantį jos padėtį? Paskendęs neteisėtų vedybų saldybėse, puoliau į neviltį, nes suvokiau, kad mano gyvenimas pasuko vaga, priešinga tai, į kurią jį kreipė visuotinės nusistovėjusios pažiūros ir Anrietės priesakai. Pasinėriau tuomet į gyvenimą su tuo įsiūčiu, su kokiu džiovininkas, nujausdamas artėjant galą, neleidžia gydytojui klausytis jo plaučių. Mano širdyje išliko skausminga kertelė; keršto dvasia be paliovos man piršo mintis, į kurias nedrįsau gilintis. Laiškuose Anrietei pasakojau apie šią dvasinę savo negalią, žiauriai ją skaudindamas. „Už tokią daugybę prarastų lobių norėjau, kad bent būtumėte laimingas!" — parašė ji vieninteliame atsakyme, kurį iš jos gavau. O aš nebuvau laimingas! Brangioji Natali, laimė absoliuti, ji nepakenčia lyginimų. Kai atvėso pirmasis mano įkarštis, aš neišvengiamai palyginau tas dvi moteris — mat jųdviejų skirtumų iki šiol negalėjau atidžiai patyrinėti. Iš tikrųjų, kiekviena didelė aistra taip stipriai veikia mūsų charakterį, jog iš pradžių nugludina jo aštrius kampus ir užlygina pėdsakus, įspaustus mūsų sąmonėje įpročių —

* Vyras (*it.*). Čia: visų pripažintas garbintojas.

mūsų ydų ir privalumų; bet vėliau, kai meilužiai arčiau susigyvena, vėl iškyla aikštėn dvasinio veido bruožai; abudu ima kits kitą vertinti, ir dažnai šiuo laikotarpiu, kai charakteris stoja į kovą su aistra, atsiranda priešiškumų, kurie ir paruošia dirvą nesutarimams, o paviršutiniški žmonės tada apkaltina žmogaus širdį nepastovumu. Taigi prasidėjo šitas periodas. Dabar, nebe tiek apakintas ledi Dadli kerų, ėmiau,— jei taip galima pasakyti,— analizuoti išgyvenamą malonumą ir, galbūt pats to nenorėdamas, įsileidau į svarstymus, pakenkusius ledi Dadli.

Iš pradžių man pasirodė, kad ji stokoja to proto, kuriuo prancūzė išsiskiria iš visų moterų ir tampa įstabiausia meilei sutverta būtybe: taip teigia žmonės, likimo dėka išbandę, kaip myli moterys įvairiose šalyse. Įsimylėjusi prancūzė pasikeičia: savo taip išgarsėjusiu koketavimu ji dabar puošia savo meilę; savo taip pavojingos garbėtroškos atsisako ir tesiekia vieno — deramai mylėti. Persiima mylimojo interesais, neapkenčia, renkasi draugus kartu su juo; per dieną išmoksta ne blogiau už patį verteivą jo amato gudrybių, studijuoja Kodeksą, perpranta kreditinių operacijų mechanizmą ir užvaldo bankininko seifą; iš prigimties lengvapėdė ir švaistūnė, ji nepadarys nė vienos klaidos ir neišleis vėjais nė vieno luidoro; tampa sykiu motina, aukle, gydytoja ir kiekvieną šį vaidmenį nušviečia laimės žavesiu, menkiausia smulkmena išsakydama savo begalinę meilę; ji pasisavina ypatingus įvairių šalių moterų privalumus ir visą šią samplaiką sujungia į vieną savo protu, tuo prancūzišku raugu, kuris viską gaivina, viską leidžia, viską teisina, viską keičia ir griauna monotoniją jausmo, nusakomo esamuoju vieno vienintelio veiksmažodžio laiku. Prancūzė myli visada, be perstojo, be atokvėpio, kas akimirką, draugijoje ir viena; draugijoje ji ras intonaciją, kurią pagaus tik jūsų ausis, kalbės net tada, kai tyli, ir net nuleidusi akis mokės žiūrėti į jus; jei aplinkybės draus jai kalbėti ar žiūrėti, ji įspaus savo mintį smėlyje, kuriuo žengia jos kojos; būdama viena, išreikš savo aistrą net per miegą; žodžiu, pajungs pasaulį savo meilei. Anglė, priešingai, pajungia savo meilę pasauliui. Auklėjimo įpratinta visada išlaikyti tą ledinę ramybę, tą egoistinę anglišką išorę, apie kurią jums pasakojau, ji atveria ir užveria širdį lengvai, tarsi anglišku užraktu. Nešioja neperregimą kaukę, šaltai nusiima ir vėl užsideda; ugninga kaip italė, kai niekas jos nemato, ji apsigaubia šaltu orumu, vos pasijutusi tarp žmonių. Karščiausiai mylimas vyras suabejoja tada savo valdžia, girdėdamas ramų jos balsą, matydamas jos suakmenėjusį veidą, tą įstabią savitvardą, kuria pasižymi anglė,

išėjusi iš savo buduaro. Šią valandėlę jos veidmainystė virsta beveik abejingumu: anglė viską užmiršta. Žinoma, jei moteris moka nusimesti meilę kaip drabužį, jums kyla mintis, kad ji gali jus iškeisti į kitą. Kaip audringai įsisiūbuoja tada širdies bangos, išjudintos įžeistos savimeilės, kai matome, jog moteris čiumpa, meta šalin ir vėl stveria meilę lyg kokį rankdarbį! Šitos moterys pernelyg gerai tvardosi ir todėl negali mums tikrai priklausyti; jos teikia pernelyg didelę reikšmę visuomenės nuomonei, ir todėl mūsų valdžia nesti neribota. Ten, kur prancūzė paguodžia mus žvilgsniu už kantrybę ir kokiu dailiu patyčios žodeliu išduoda savo pyktį ant įkyrių svečių, anglė tyli kaip žemė ir savo tyla dirgina sielą, erzina protą. Šitos moterys taip tvirtai visokiomis aplinkybėmis jaučiasi sėdinčios soste, jog, daugumos jų nuomone, *fashion** visagalybei turi paklusti net jų kūniški džiaugsmai. Kas perdėtai pabrėžia drovumą, tas ir mylėdamas norom nenorom pameta saiką, tokios yra anglės; forma joms viskas, tačiau meilė formai neįdiegia joms meninio jausmo; kad ir ką jos sakytų, tuos skirtumus, kuriais prancūzės siela pranoksta išprotautą, apskaičiuotą anglės meilę, galima paaiškinti protestantizmu ir katalikybe. Protestantizmas abejoja, tyrinėja ir žudo tikėjimą, vadinasi, jis neša mirtį menui ir meilei. Ten, kur įsakinėja aukštuomenė, aukštuomenės žmonės privalo paklusti; bet aistringi žmonės tuoj pat pabėga, nes neištveria jos valdžios. Taigi suprasite dabar, koks buvo smūgis mano savimeilei, kai pastebėjau, kad ledi Dadli negali gyventi be aukštosios draugijos ir kad šis britiškas persimainymas jai įprastas dalykas: paklusti aukštuomenės reikalavimams jai nebuvo auka; ne, jai buvo natūralu rodytis dviem prieštaringais pavidalais; kai ji mylėjo, mylėjo iki apsvaigimo; jokios šalies moteris jai negalėjo prilygti, ji atstojo visą haremą; bet vos tik po šitos pasakiškos scenos užuolaida nusileisdavo, nelikdavo apie ją netgi prisiminimo. Ji neatsiliepdavo nei į žvilgsnį, nei į šypseną; nebebūdavo nei valdovė, nei vergė, o tarsi kokia pasiuntinio žmona, turinti dailinti savo sakinius ir judesius; ji erzindavo savo ramybe, žeisdavo širdį poza; šitaip ji menkindavo meilę, paversdavo ją žemišku poreikiu, užuot savo polėkiu sutaurinusi ir pavertusi ją idealu. Ji nereikšdavo nei būgštavimų, nei apgailestavimų, nei norų; bet skirtą valandą jos jausmas užsiplieksdavo kaip staiga įsikūrusi ugnis, tarsi keršydama už santūrą. Katra iš tų dviejų moterų aš turėjau tikėti? Tada pajusdavau, tarytum tūkstančio adatų varstomas, koks

* Tai, kas priimta visuomenėje (*angl.*).

begalinis skirtumas tarp Anrietės ir Arabelės. Kai ponia de Morsof valandėlei pasišalindavo, ji tarsi palikdavo ore prisiminimą apie save; jos suknelės klostės guodė man akis, kai ji eidavo iš kambario; o banguojantis šlamesys džiugino man ausį, kai ji grįždavo; ji su savotišku begaliniu švelnumu sumerkdavo blakstienas, nuleisdama akis; jos balsas, tas melodingas balsas, buvo tolydinė glamonė; jos žodžiai bylojo, kokia pastovi jos mintis, ji visada likdavo ji; nedalijo savo sielos į dvi dalis — vieną karštą, kitą ledinę; pagaliau ponia de Morsof tausojo protą ir savo minties žiedus išreikšti jausmams, todėl mane ir vaikus kerėjo savo išmanymu. Arabelei, priešingai, protas buvo reikalingas ne tam, kad papuoštų gyvenimą, ji niekada nesistengė pradžiuginti juo manęs, jis egzistavo jai per aukštuomenę ir aukštuomenei, reiškėsi išimtinai pašaipomis; ji mėgo draskytis, kandžiotis ne tam, kad pralinksmintų mane, o tam, kad patenkintų savo pačios pomėgį. Ponia de Morsof būtų slėpusi savo laimę nuo viso pasaulio žvilgsnių, ledi Arabelei rūpėjo parodyti savąją visam Paryžiui, ji — baisinga komedija! — laikėsi nusistovėjusių aukštuomenės normų, nors mūdravo su manim po Bulonės mišką! Šis šiupinys — akiplėšiškumo su orumu, meilės su šaltumu — nuolat žeidė man sielą, skaisčią ir ugningą; o kadangi aš nemokėjau prisitaikyti prie tokių temperatūros permainų, tai atsiliepė mano nuotaikai; aš dar virpėdavau iš meilės, o ji staiga apsigaubdavo savo etiketiniu padorumu. Kai ryždavausi,— žinoma, labai atsargiai — pasiskųsti, ji nukreipdavo į mane savo liežuvį su trigubu geluoniu, prikaišiodama į aistros fanfaronadas tų angliškų pajuokų, kurias bandžiau jums pavaizduoti. Susikivirčijusi su manimi, tuoj imdavo pramogos dėlei dilgyti man širdį ir niekinti mano protą, minkė mane kaip vašką. Į mano pastabas, kad visada reikia laikytis saiko, atrėždavo iškraipydama mano mintis iki absurdo. Kai priekaištaudavau dėl jos laikysenos, klausdavo mane, bene aš norįs, kad pultų man ant kaklo Italų teatre viso Paryžiaus akivaizdoje; ji taip rimtai apie tai kalbėdavo, kad žinodamas, kaip ji mėgsta apsikelti apkalbomis, drebėdavau, kad savo pažado neįvykdytų. Nors ji tikrai mylėjo mane, jos jausmas niekad man neatrodė nei mąslus, nei šventas, nei gilus kaip Anrietės jausmas: buvo visada nepasotinama kaip smėlinga dirva. Ponią de Morsof aš visada galėjau nuraminti balso tonu ir žvilgsniu, ji pajusdavo mano sielą; markizės, priešingai, niekada nejaudino nei mano žvilgsnis, nei rankos spūstelėjimas, nei švelnus žodis. Maža to! Vakarykštė laimė rytojaus dieną jau nieko nereiškė; jos nestebino joks meilės įro-

dymas; ji taip troško veiklos, triukšmo, blizgesio, jog čia niekas tikriausiai negalėjo prilygti jos idealui,— štai iš kur ėjo įnirtinga jos meilės aistra; turtingoje savo vaizduotėje ji matė ne mane, o save. Tas ponios de Morsof laiškas, ryškus žibintas, tebešviečiąs mano gyvenime, įrodantis, kaip dorybingiausia moteris geba išlaikyti prancūzei būdingą dvasią, tas laiškas, bylojantis apie tolydinį jos budrumą, apie tai, kaip ji visada suvokė visas man likimo skirtas permainas; taigi tas laiškas turi jums padėti suprasti, su kokia atida rūpinosi Anrietė mano materialiniais interesais, politiniais ryšiais, moralinėmis pergalėmis, su kokiu užsidegimu ji dalyvavo mano gyvenime, kur tai buvo leidžiama. Visais šiais klausimais ledi Dadli pabrėždavo savo santūrumą, tarsi būtų tik paprasta pažįstama. Niekada nepasidomėjo nei mano reikalais, nei mano turtu, nei mano darbais, nei gyvenimo sunkumais, nei mano priešininkais, nei draugais. Buvo išlaidi pati sau, bet ne dosni, ir iš tiesų truputį perdėtai atitvėrė meilę nuo interesų; tuo tarpu Anrietė,— aš tai žinojau, nors ir nebuvau išbandęs,— kad apgintų mane nuo sielvarto, būtų suradusi tai, ko nebūtų ieškojusi sau. Jei mane būtų ištikusi viena tų negandų, kurios gali ištikti turtingiausius ir aukščiausiai stovinčius žmones,— istorija ganėtinai pateikia tokių pavyzdžių! — būčiau kreipęsis patarimo į Anrietę, bet būčiau nesipriešindamas sėdęs į kalėjimą ir nė žodžiu neprasitaręs apie tai ledi Dadli.

Iki šiol, kalbėdamas apie skirtumus, turėjau omenyje jausmų pasaulį, bet lygiai tą pat galima pasakyti ir apie materialųjį pasaulį. Prancūzijoje prabanga atskleidžia žmogų, atspindi jo mintis, perteikia jo sielos poeziją; ji nusako jo būdą ir meilužių santykiuose įprasmina mažiausią atidą, leisdama mums ypatingai pajusti, kad esame mylimi; bet angliškoji prabanga, kurios įmantrumas pakerėjo mane, buvo bedvasė! Ledi Dadli neįnešė į ją nė kruopelės savęs, ją kūrė tarnai, ji buvo įsigyta už pinigus. Šimtai meilių paslaugų, kurių susilaukdavau Klošgurde, Arabelės nuomone, buvo tarnų reikalas; kiekvienas jų turėjo savo pareigas ir savo sritį. Jos mažordomo reikalas buvo parinkti geriausius liokajus, tarsi kokius arklius. Ši moteris neprisirišdavo prie savo tarnų, geriausiojo iš jų mirtis nė kiek nebūtų jos nuliūdinusi, juk už gerus pinigus jis būtų buvęs pakeistas kitu, tokiu pat sumaniu. Na, o jos santykiai su artimu? Niekada nesu jos akyse pastebėjęs ašaros dėl kito nelaimės; jos egoizmas buvo toks naivus, jog kėlė tik juoką. Šitą tarsi iš bronzos nulietą prigimtį slėpė purpurinė aukštuomenės damos mantija. Bet vakare

žavioji almėja, besiranganti ant savo kilimų, skambinanti visais savo beprotiškos meilės žvangučiais, beregint sutaikydavo mane, geltonsnapį, su nejautria ir atšiauria angle; todėl aš tik per ilga ėmiau suvokti, į kokią akmenuotą dirvą krinta mano metami grūdai, kuriems buvo skirta duoti derlių. O ponia de Morsof to trumpo susitikimo metu iš karto perprato šią prigimtį; prisimenu jos pranašiškus žodžius. Anrietė dėl nieko nesuklydo, aš ėmiau bodėtis Arabelės meile. Vėliau įsitikinau, kad dauguma moterų, kurios gerai jodinėja, yra nejautrios širdies. Kaip ir amazonėms, joms trūksta vienos krūties, o kažkuri jų širdžių vieta sukietėjusi — nežinau kokia.

Tuo metu, kai pajutau, koks sunkus šis jungas, kai pavargau kūnu ir dvasia, kai supratau, kad tikras jausmas padaro meilę šventą, kai mane kamavo Klošgurdo prisiminimai ir aš, nepaisant nuotolio, alsavau jo rožių aromatu, terasos šiluma, girdėjau čiulbant jo lakštingalas,— taigi tą baisią akimirką, kai, nusekus vandenims, pamačiau akmenuotą upokšnio vagą, mane ištiko smūgis, kuris dar tebeaidi mano gyvenime, nes kiekvieną valandą girdžiu jo atbalsį. Sėdėjau ir dirbau karaliaus kabinete. Liudvikas XVIII ketvirtą valandą turėjo kažkur išvykti; rūmuose budėjo kunigaikštis de Lenonkuras; kai jis įėjo, karalius paklausė, kaip jaučiasi grafienė; aš ūmai pakėliau galvą; mano reakcija išdavė mane; karalius, nemaloniai nustebintas šio judesio, metė į mane žvilgsnį, po kurio paprastai sekdavo kandūs žodžiai,— jis labai taikliai mokėjo juos parinkti.

— Jūsų Didenybe, mano vargšė duktė merdi,— atsakė kunigaikštis.

— Ar teiksis Jo Didenybė duoti man atostogų? — paklausiau aš su ašaromis akyse, nebepaisydamas, kad galiu sukelti valdovo pyktį.

— Lėkite, milorde! — atsakė jis su šypsena, kiekvienu žodžiu įgeldamas ir sąmojo dėlei malonėdamas atsisakyti papeikimo.

Kunigaikštis, visų pirma dvariškis, o tik paskui tėvas, neprašė atostogų ir, lydėdamas karalių, sėdo su juo į karietą. Išvykau neatsisveikinęs su ledi Dadli, kurios, laimė, nebuvo namie; palikau laiškelį, kad išvykstu karaliaus siunčiamas. Netoli Krua de Berni sutikau Jo Didenybę, grįžtantį iš Verjero. Priimdamas iš manęs gėlių puokštę,— ji išslydo jam iš rankų ir nukrito prie kojų,— karalius metė į mane žvilgsnį, kupiną didingos ironijos, triuškinančios savo gilia prasme: „Jei nori vaidinti politiko vaidmenį, grįžk! Nesileisk į derybas su mirusiais!“ — tarsi sakė jis man. Kunigaikštis liūdnai pa-

mojavo man ranka. Pro šalį dulkių debesyje, aidint šauksmui: „Tegyvuoja karalius!“, pralėkė dvi prabangios karietos, pakinkytos aštuonetu arklių, auksu tviskantys pulkininkai, palyda. Man pasivaideno, kad karaliaus dvariškiai sutrypė ponios de Morsof kūną su tuo abejingumu, su kokiu gamta žiūri į mus ištinkančias nelaimes. Nors kunigaikštis buvo puikus žmogus, jis tikriausiai ketino kaip visada, atsigulus karaliui, lošti vistą su jo broliu. Na, o kunigaikštienė jau seniai pirmoji smogė dukteriai, parašiusi — tik ji viena — apie ledi Dadli.

Mano kelionė truko neilgai tarsi sapnas, bet prasilošusio lošėjo sapnas; krimtausi, kad man niekas nieko nepranešė. Nejaugi jos nuodėmklausys buvo toks griežtas, jog uždraudė jai priimti mane Klošgurde? Kaltinau Madleną, Žaką, kunigą de Dominisą — visus, net poną de Morsofą. Anapus Tūro, pervažiavęs per Išganytojo tiltus, iš kur turėjau įsukti į tuopomis apsodintą Ponšė kelią, kuriuo taip gėrėjausi kitados, kai keliavau ieškodamas savo nepažįstamosios, sutikau poną Oržė; jis atspėjo, kad važiuoju į Klošgurdą, o aš atspėjau, kad jis iš ten grįžta; mudu abu sustabdėme brikeles ir išlipome: aš — kad sužinočiau naujienas, jis — kad praneštų jas.

— Sakykite, kaip ponios de Morsof sveikata? — paklausiau aš.

— Abejoju, ar berasite ją gyvą,— atsakė jis.— Ji miršta baisia mirtimi, bado mirtimi. Kai išsikvietė mane birželio mėnesį, jokia medicininė galybė pasaulyje jau nebeįstengė kovoti su jos liga; apie jos baisius simptomus jums tikriausiai pasakojo ponas de Morsofas, kadangi, jo manymu, jautęs kadaise juos pats. Ponios de Morsof tuomet nekamavo tas trumpalaikis sutrikimas, bylojantis, kad organizmas priešinasi ligai ir, medicinai įsikišus, ligonio būklė pagerės; nebuvo tai ir prasidėjusi krizė, po kurios sveikata atsistato; ne, liga buvo pasiekusi tą tašką, kai mūsų menas bejėgis; šitokius nepagydomus padarinius sukelia sielvartas, panašiai kaip mirtina žaizda yra smūgio durklu pasekmė. Ši negalia randasi todėl, kad neveikia organas, kurio veikla tokia pat būtina gyvybei kaip širdies. Sielvartas atlieka durklo darbą. Neapsigaukite! Ponia de Morsof miršta nuo kažkokios nežinomos širdgėlos.

— Nežinomos! — pakartojau aš.— Ar nesirgo jos vaikai?

— Ne,— atsakė jis, reikšmingai žiūrėdamas į mane,— ir kai ji taip sunkiai pasiligojo, ponas de Morsofas liovėsi ją kankinęs. Manęs ten nebereikia, gana pono Delando iš Azė: vaistų šiai ligai nėra, o kenčia ji siaubingai. Turtinga, jauna, graži moteris sulyso,

suseno nuo bado, nes ji miršta bado mirtimi! Jau keturiasdešimt dienų jos skrandis tarsi užsidarė ir nepriima jokio maisto, kad ir kokiu pavidalu jis būtų pateiktas.

Ponas Oržė stipriai paspaudė mano ranką, pagarbos kupinu mostu beveik paprašęs, kad ją jam paduočiau.

— Laikykitės, pone! — tarė jis, pakėlęs akis į dangų.

Jo žodžiuose skambėjo pagaila skausmui, kurį, kaip jis manė, dalinosi lygiomis su manimi; jam nė į galvą neatėjo, kad užnuodytas jo žodžių geluonis įstrigo man į širdį kaip strėlė. Šokau atgal į brikelę, žadėdamas vežėjui dosniai atsilyginti, jei suspėsime laiku į Klošgurdą.

Nors ir labai nekantravau, man pasirodė, kad važiavome viso labo keletą minučių,— taip buvau pasinėręs į gailius širdį gniaužiančius apmąstymus. Ji miršta iš sielvarto, o vaikai sveiki! Vadinasi, miršta dėl manęs! Mano sąžinė grėsmingai paskelbė vieną iš tų kaltinimo aktų, kurie neduoda ramybės visą gyvenimą, o kartais ir po mirties. Koks silpnas ir koks bejėgis žmonių teisingumas! Jis keršija tik už akivaizdžius veiksmus. Kodėl susilaukia mirties ir gėdos žudikas, kuris nužudo auką vienu kirčiu, užklumpa jus kilniai, bemiegantį, ir užmigdo amžinai arba smogia netikėtai, išgelbėdamas nuo agonijos? Kodėl susilaukia laimingo gyvenimo, pagarbos žudikas, kuris lašas po lašo varvina į sielą tulžį ir ardo kūną, kad jį sunaikintų? Kiek tokių nenubaustų žudikų! Kaip pataikaujama ydai puošniu apdaru! Kaip lengvai išteisinama žmogžudystė, atlikta gniuždant dvasią! Nežinau, kieno kerštinga ranka staiga pakėlė išdažytą užuolaidą, už kurios slepiasi visuomenė. Ir aš išvydau daugelį tų aukų, jums pažįstamų taip pat gerai kaip ir man: ponią de Bosean, kuri mirtimi vaduodamasi išvyko į Normandiją kelios dienos prieš mano išvažiavimą; visuomenės akyse susikompromitavusią kunigaikštienę de Lanžė; ledi Brendon, kuri atvyko į Turenę, norėdama numirti tame pačiame kukliame name, kur dvi savaites išgyveno ledi Dadli, ir rado mirtį — jūs žinote tą baisią atomazgą! Mūsų laikais gausu tokių įvykių. Kas negirdėjo apie tą vargšę jauną moterį, nusinuodijusią iš pavydo, šiandien turbūt žudančio ponią de Morsof? Kas nekrūptelėjo, sužinojęs apie likimą tos žavios merginos, kuri nelyginant gėlelė, sugraužta sparvos, sunyko per dvejus vedybinio gyvenimo metus, tapo skaistaus savo nežinojimo auka, auka niekšo, o šiam spaudžia ranką Ronkerolis, Monrivo, de Marsė todėl, kad jis remia jų politinius

planus? Kam nesuvirpėjo širdis, klausantis pasakojimo, kokias paskutines akimirkas pergyveno ta moteris, kurios nepajėgė palenkti joks prašymas ir kuri, taip kilniai apmokėjusi vyro skolas, nepanoro su juo pasimatyti? Ar jau nebuvo atsidūrusi prie kapo duobės ponia d'Eglemon[46], kažin ar būtų ji šiandien dar gyva, jei ne mano brolio rūpestis? Aukštuomenė ir mokslas pritaria šiems nusikaltimams, kuriems nėra prisiekusiųjų teismo. Tarsi niekas nemirtų nei nuo sielvarto, nei nuo nevilties, nei nuo meilės, nei nuo slaptų negandų, nei nuo bergždžiai puoselėjamos vilties, tolydžio pasodinamos ir vėl išraunamos. Šiandieninėje kalboje yra išradingų žodžių, kurie viską paaiškina: gastritas, perikarditas, tūkstantis moteriškų ligų; jų pavadinimai, šnibždomis kartojami viens kitam į ausį, tarsi atveria duris į aną pasaulį karstams, palydimiems veidmainingų ašarų, kurias tuoj pat nušluosto notaro ranka. Ar esama šių nelaimių gelmėje kažkokio mums nežinomo dėsnio? Ar dera šimtamečiui seniui negailestingai nukloti dirvą lavonais ir viską aplink save nualinti, kad pats išliktų, panašiai kaip daugybės smulkių įmonėlių pastangas niekais paverčia milijonierius? Ar egzistuoja kažkokia stipri ir nuodinga gyvybė, mintanti švelniomis ir silpnomis būtybėmis? Dieve mano, nejaugi ir aš priklausau tigrų padermei? Sąžinės priekaištai gniaužė man širdį degančiais pirštais, o skruostais tekėjo ašaros, kai aš tą drėgną spalio rytą — vėjui plėšiant lapus nuo Anrietės sodintų tuopų — įvažiavau į Klošgurdą alėja, kur ji neseniai mojavo man nosinaite, tarsi kviesdama atgal! Ar gyva ji dar? Ar pajusiu aš jos baltų rankų prisilytėjimą prie žemai palinkusios savo galvos? Vienu akies mirksniu išpirkau visus malonumus, padovanotus man Arabelės, ir supratau, kokio didelio iš manęs pareikalauta už juos užmokesčio! Prisiekiau sau, kad niekada daugiau jos nebematysiu, ir ėmiau nekęsti Anglijos. Nors ledi Dadli buvo tik viena savo tautos atstovė, geduliniu savo nuosprendžio šydu apsiaučiau visas angles.

Įvažiavusį į Klošgurdą, mane ištiko naujas smūgis. Prie medinio kryžiaus, kuris stovėjo ant žemės rėžio, patekusio į grafo valdas, kai aplink jas buvo tveriama tvora,— nei grafas, nei grafienė nepanoro jo nugriauti,— klūpojo Žakas, Madlena ir kunigas de Dominisas. Iššokau iš brikelės ir, apsipylęs ašaromis, sugildyta šio reginio širdimi priėjau prie tų dviejų vaikų. Už poros žingsnių, nusiėmęs kepurę, stovėjo senasis išjodinėtojas.

— Kaip ji, pone? — kreipiausi aš į kunigą de Dominisą, bučiuo-

damas į kaktą Žaką ir Madleną, kurie, nenutraukę maldos, šaltai žvilgtelėjo į mane.

Kunigas atsistojo, ir aš, paėmęs už parankės ir atsirėmęs į jį, paklausiau:

— Ji dar gyva?

Jis liūdnai ir romiai linktelėjo galvą.

— Kalbėkite, maldauju, kalbėkite, mūsų Viešpaties kančios vardan! Kodėl meldžiatės prie šio kryžiaus? Kodėl jūs čia, o ne prie jos? Kodėl vaikai lauke tokį šaltą rytą? Pasakykite viską, kad per nežinojimą nepadaryčiau ko nors blogo.

— Jau kelios dienos ponia grafienė pageidauja, kad vaikai užeitų pas ją tik tam tikromis valandomis. Gal ir jums, pone,— pridūrė jis patylėjęs,— geriau palaukti keletą valandų, prieš pasimatant su ponia de Morsof; ji labai pasikeitė! Ją reikia paruošti šiam susitikimui, jūs galite jos kančią dar padidinti... Na, o mirtis būtų jai malonė.

Paspaudžiau ranką šiam Dievo tarnui, kuris žvilgsniu ir balsu glostė artimo žaizdas, jų nedirgindamas.

— Mes visi čia meldžiamės už ją,— pasakė jis,— nes šią šventą, nuolankią, pasiruošusią mirti moterį jau kelios dienos kankina slapta mirties baimė; į tuos, kurie pilni gyvasties, ji pirmąsyk žvelgia niūriomis, pavydžiomis akimis. Kliedesį sukelia, man rodos, ne tiek mirties siaubas, kiek kažkoks vidinis svaigulys — vysta jos jaunystės žiedai ir vysdami savo kvapais drumsčia jai sąmonę. Taip, piktoji dvasia varžosi su dangumi dėl šios prakilnios sielos. Ponia grafienė kovoja kaip Kristus Alyvų kalne, laisto ašaromis byrančias baltas rožes, kurios vainikavo josios, ištekėjusios Jeftės dukters[47], galvą, o dabar krinta viena po kitos. Palaukite, dar nesirodykite, jūs atneštumėte jai karaliaus rūmų spindesį, ji išvystų jūsų veide saloninių pokylių atšvaitą ir dar labiau imtų gailauti. Būkite gailestingas silpnybei, kurią pats Dievas atleido savo Sūnui, tapusiam žmogumi. Beje, koks būtų mūsų nuopelnas, jei nugalėtume be priešininko? Leiskite jos nuodėmklausiui ar man, dviem seniams, nes jų žilas plaukas nebežeidžia jos akių, paruošti ją netikėtam pasimatymui, išgyvenimams, kurių ji atsisakė, kaip reikalavo kunigas Biroto. Bet šios žemės reikalai ataustí nematomomis dangiškų priežasčių gijomis,— o jas pastebi tikinti akis,— ir jeigu čia atvykote, galbūt jus atvedė viena tų dangaus žvaigždžių, kurios spindi dvasiniame pasaulyje ir rodo kelią ir link kapo, ir link prakartėlės.

Ir su ta saldžia iškalba, kuri gaivina širdį kaip rasa, jis išsakė man, kad jau pusę metų grafienė diena iš dienos vis labiau kentėjo, nors ir kaip ja rūpinosi ponas Oržė. Du mėnesius gydytojas kas vakarą atvažiuodavo į Klošgurdą, stengdamasis išplėšti šitą grobį mirčiai iš nagų, nes grafienė buvo tarusi: „Gelbėkite mane!“

— Bet norint išgydyti kūną, reikėtų išgydyti širdį! — šūktelėjęs vieną dieną senasis gydytojas.

— Sveikatai blogėjant, šitos kadaise tokios romios moters žodžiuose pasigirdo kartėlis,— pasakė kunigas de Dominisas.— Dabar ji maldauja žemę, kad jos neišleistų, užuot maldavusi Dievą, kad ją pasiimtų; paskui gailisi, kad niurnėjo prieš Aukščiausiojo nuosprendį. Šie svyravimai drasko jai širdį, kova tarp kūno ir sielos darosi baisi. Dažnai nugali kūnas. „Jūs brangiai man atsieinate“,— pasakė ji vieną dieną Madlenai ir Žakui, stumdama juos nuo lovos. Bet tą pat akimirką, mano žvilgsnio grąžinta prie Dievo, tarė Madlenai šiuos šventus žodžius: „Artimųjų laimė tampa džiaugsmu tam, kuris pats nebegali būti laimingas“. Ir jos balsas skambėjo taip graudžiai, kad man sudrėko blakstienos. Ji puola, tai tiesa; bet po kiekvieno klaidingo žingsnio pakyla vis aukščiau link dangaus.

Sukrėstas šių viena po kitos išgirstų naujienų, kurias man siuntė likimas ir kurios šiame didžiajame negandų chore skausmingomis moduliacijomis jau ruošė gedulingą temą — didį mirštančios meilės šauksmą, aš riktelėjau:

— Ar tikite, kad ši puiki nuskinta lelija vėl pražys danguje?

— Ji dar žydėjo, kai palikote ją,— atsakė jis,— bet dabar atrasite nuvytusią, sutaurėjusią skausmų žaizdre ir gryną kaip deimantas, dar slypintis pelenuose. Taip, ši įstabi dvasia, angeliška žvaigždė, išsivaduos spindėdama iš ją temdančių debesų ir nukeliaus į šviesos karalystę.

Kai aš dėkingumo kupina širdimi spaudžiau šiam šventam žmogui ranką, pro duris kyštelėjo visiškai pražilusi grafo galva, ir jis nustebęs puolė prie manęs.

— Ji teisybę sakė. Jis atvažiavo. „Feliksas, Feliksas, ateina Feliksas!“ — šūktelėjo ponia de Morsof. Brangus drauge,— pridūrė jis, žvelgdamas į mane paklaikusiomis iš baimės akimis,— mirtis jau čia. Kodėl nepasiima ji tokio seno bepročio kaip aš, prie kurio jau sėlino?..

Pasukau pilies link, stengdamasis susitvardyti; bet tarpduryje,

žengiant į ilgą koridorių, kuris nuo gazono ėjo ligi prieangio ir per visą namą, mane sustabdė kunigas Biroto.

— Ponia grafienė prašo dar pas ją neiti,— pasakė jis.

Apsidairęs pastebėjau, kad iš skausmo nuovoką praradę tarnai bėginėja pirmyn ir atgal, tikriausiai nustebinti įsakymų, kuriuos jiems perdavinėjo Manetė.

— Kas čia darosi? — paklausė grafas, sutrikęs dėl šio sambrūzdžio tiek iš baimės, kad artėja baisus įvykis, tiek ir dėl būdingo jo charakteriui nerimo.

— Ligonės užgaida,— atsakė kunigas.— Ponia grafienė nenori pasirodyti ponui vikontui tokia, kokia yra; nori persirengti, kam jai prieštarauti?

Manetė pakvietė Madleną, ir mes netrukus ją pamatėme išsmunkančią iš motinos kambario. Paskui penkiese — Žakas, jo tėvas, abu kunigai ir aš — išėjome pasivaikščioti palei pilies fasadą ir, netardami nė žodžio, nutolome nuo namo. Žvelgiau čia į Monbazoną, čia į Azė, vedžiojau akimis po pageltusį slėnį, kurio gedulas tada, kaip ir kiekvienu atveju, atitiko mane užplūdusius jausmus. Staiga pastebėjau mieląją mergytę skinančią rudenines gėles tikriausiai puokštei. Kai suvokiau, kokią gilią prasmę slepia šis atsakas į mano ankstesniąsias meilės pastangas, kažkas persivertė mano viduje, aš susvyravau, man aptemo akyse; abu kunigai, tarp kurių ėjau, sugriebė mane ir nunešė prie terasos atbrailos, ir aš ten keletą minučių pasėdėjau lyg sudaužytas, nors sąmonės nepraradau.

— Vargše Feliksai,— pasakė grafas,— ji griežtai uždraudė jums rašyti: ji žino, kaip jūs ją mylite!

Kentėti buvau pasiruošęs, bet mane sugniuždė dėmesys, išbudinęs visus mano laimės prisiminimus. „Štai jie, tie išdžiūvę lyg skeletas landai,— pagalvojau aš,— skęstantys pilkoje šviesoje, o vidury jų tik vienas žydintis krūmas, kuriuo gėrėdamasis kadaise pasivaikščiojimų metu visada gūdžiai suvirpėdavau,— jis simbolizavo šitą niaurią valandą!“

Viskas rodėsi apniukę mažoje pilaitėje, kitados tokioje gyvoje, tokioje judrioje! Viskas liūdėjo, viskas bylojo apie neviltį ir aplaidumą. Alėjos buvo nebaigtos grandyti, darbai pradėti ir pamesti, darbininkai stoviniavo ir žvalgėsi į pilį. Nors buvo vynuogių skynimo metas, negirdėjai nei triukšmo, nei šnekų. Vynuogynai atrodė ištuštėję, tokia nyki siautė juos tyla. Mes žingsniavome tylėdami kaip žmonės, kurių skausmui nepakenčiami banalūs žodžiai, ir klausėmės grafo, nes

kalbėjo iš mūsų tik jis vienas. Ištaręs keletą sakinių, kuriuos jam padiktavo įpročiu tapusi meilė žmonai, grafas ėmė, kaip visada buvo linkęs, skųstis grafiene. Žmona niekada nenorėjusi gydytis ir klausyti jo, kai jis duodavęs gerų patarimų; jis pirmasis pastebėjęs ligos simptomus, nes buvęs ištyrinėjęs juos savo organizme, kovojęs su jais ir išsigydęs pats, be kitų pagalbos, tik dieta ir vengdamas bet kokio stipraus jaudulio. Būtų galėjęs išgydyti ir grafienę; bet vyras negalįs prisiimti tokios atsakomybės, ypač kai matąs, kad bet kuriuo reikalu jo patirtis, deja, suniekinama. Nors jis ir prieštaravęs, grafienė gydytoju pasirinkusi Oržė. Tas Oržė, taip nevykusiai gydęs jį kadaise, dabar žudąs jo žmoną. Jei šios ligos priežastis — didžiuliai sielvartai, sąlygos susirgti jam buvusios palankiausios; betgi kokie sielvartai galėję slėgti jo žmoną? Grafienė laiminga; nei ją kas skaudinęs, nei jai priešgyniavęs! Jo pastangų ir vykusių sumanymų dėka jų turto padėtis patenkinama; jis leidęs poniai de Morsof tvarkytis Klošgurde; dėl vaikų, gerai išauklėtų, sveikų, nebebuvę ko būgštauti; tad iš kur ta liga? Ir jis samprotavo toliau, į vieną suplakdamas savo neviltį ir beprasmiškus kaltinimus. Paskui koks nors šmėstelėjęs prisiminimas atgaivindavo grafo susižavėjimą šia kilnia būtybe, ir iš jo taip seniai išdžiūvusių akių nulašėdavo viena kita ašara.

Priėjusi Madlena pasakė man, kad mama laukia. Kunigas Biroto nusekė įkandin manęs. Santūrioji mergina liko su tėvu, pareiškusi, kad grafienė norinti pakalbėti su manimi viena; ji nuvargsianti, jei pas ją susirinksią keletas asmenų. Šią iškilmingą akimirką mane degino vidinis karštis, tačiau oda šiurpo nuo šalčio, toks pojūtis mus ir sugniuždo lemiamomis gyvenimo aplinkybėmis. Kunigas Biroto, vienas tų žmonių, kuriuos Dievas pasirenka savo pasiuntiniais apdovanodamas juos švelnumu, paprastumu, kantrybe, gailestinga širdimi, pasivedėjo mane į šalį.

— Žinokite, pone,— tarė jis,— jog padariau visa, kas įmanoma žmogaus jėgoms, kad šis susitikimas neįvyktų. To reikalavo šios šventosios išganymas. Galvojau tik apie ją, o ne apie jus. Tačiau dabar, kai vėl pamatysite tą, prie kurios prieiti jums būtų turėję uždrausti patys angelai, žinokite, kad stosiu tarp jūsų ir ginsiu ją nuo jūsų, o gal ir nuo pačios savęs! Pagerbkite jos silpnybę. Neprašau jūsų malonės kaip kunigas, bet kaip nuolankus, jums iki šiol nežinomas draugas, kuris nori išgelbėti jus nuo sąžinės priekaištų. Mūsų brangi ligonė miršta tikra to žodžio prasme nuo bado ir troškulio. Šį rytą

ji karštligiškai sudirgusi: tokie esti ligoniai prieš tą baisiąją mirtį, ir aš neslėpsiu nuo jūsų, kaip jai gaila palikti gyvenimą. Jos maištaujančio kūno šauksmas nuslopsta mano širdyje, sukeldamas ten vis dar pernelyg švelnius aidus; bet kunigas de Dominisas ir aš laikome savo šventa pareiga nuslėpti jos dvasinę agoniją nuo šios kilnios šeimos, kuri nebeatpažįsta savo vakarinės ir aušrinės žvaigždės; nes vyras, vaikai, tarnai — visi klausia: „Kur ji?" — taip pasikeitė grafienė. Kai pasirodysite, ji vėl ims aimanuoti. Meskite šalin aukštuomenės žmogaus mintis, išvykite iš širdies tuštybę, būkite jai pagalbininku, kurį siunčia ne žemė, o dangus. Tenemiršta ši šventoji abejonės valandą su nevilties žodžiais lūpose...

Nieko neatsakiau. Vargšą nuodėmklausį mano tyla pribloškė. Mačiau, girdėjau, žengiau, bet manęs nebebuvo šioje žemėje. „Kas gi atsitiko? Kokią aš ją rasiu, jei kiekvienas stengiasi taip atsargiai mane įspėti?" — ši mintis kėlė baimę, juo labiau kankinamą, kad neįstengiau jos apibrėžti: joje slypėjo visi skausmo atspalviai. Priėjome prie grafienės kambario, duris man atidarė nerimo apimtas nuodėmklausys. Čia aš pamačiau Anrietę balta suknele. Ji sėdėjo ant mažos sofutės prie židinio, papuošto dviem vazom su įmerktomis gėlėmis; ant staliuko prie lango taip pat stovėjo gėlių. Žvilgtelėjęs į kunigą Biroto, su nuostaba žiūrintį į šį pasikeitusį kambarį, greitomis šventiškai išpuoštą ir staiga atgavusį ankstesnę savo išvaizdą, susiprotėjau, kad mirštančioji liepė išnešti iš kambario visus tuos bjaurius rakandus, kokiais apstatoma ligonio lova. Ji sukaupė paskutines jėgas, kurias jai dar buvo palikusi baigianti užgesti karštinė, ir išdabino savo suverstą kambarį, kad deramai priimtų tą, kurį šią valandėlę mylėjo labiau už viską. Skendintis nėriniuose jos sulysęs veidas, žalsvai blyškus kaip vos prasivėręs magnolijos žiedas, rodėsi man tarsi pirmieji mylimos galvutės kontūrai, kreida nubrėžti geltonoje drobėje; bet jei norite pajusti, kaip giliai į mano širdį įsmigo vanago nagai, įsivaizduokite jau užbaigtas ir gyvasties kupinas šio eskizo akis, įdubusias, nepaprastu blizgesiu žėrinčias tame blausiame veide. Nebematei tos ramios didybės, kuri puošė ją tada, kai ji tolydžio įveikdavo savo skausmą. Jos kaktoje, vienintelėje veido dalyje, išlaikiusioje savo dailias proporcijas, žymėjo geismo ir nuslopintos baimės agresyvumas. Nors ištįsęs veidas buvo geltonas kaip vaškas, ją deginanti vidinė ugnis sklido spinduliuodama lyg koks fluidas, švytintis virš laukų karštą vasaros dieną. Įdubę smilkiniai, įkritę skruostai ryškino vidines veido formas, ir šypsena blyškiose lūpose jau lyg ir panė-

šėjo į pašaipią mirties grimasą. Suklostuota ant krūtinės suknelė rodė, kaip sulysęs jos kadaise nuostabus biustas. Veido išraiška bylojo, kad ji suvokia, kokia yra persimainiusi, ir dėl to kremtasi. Nebebuvo tai nei mano žavioji Anrietė, nei prakilni šventoji ponia de Morsof, tai buvo, kaip sako Bosiuė, kažkas, ko nepavadinsi jokiu vardu, kažkas, kas grumiasi su nebūtimi, kažkas, ką badas, apvilti troškimai stumia į egoistinę kovą su mirtimi dėl gyvenimo. Atsisėdau šalia ir, paėmęs pabučiuoti jos ranką, pajutau, kokia ji karšta ir išdžiūvusi. Anrietė įspėjo, kaip skausmingai stengiuosi neparodyti savo nuostabos. Jos bespalvės lūpos išsitempė ant išbadėjusių dantų, mėgindamos nusišypsoti viena tų priverstinių šypsenų, po kuriom lygia dalia slepiame kerštingą ironiją, malonumų troškimą, sielos svaigulį ir nusivylimo įniršį.

— Ak brangusis Feliksai, tai mirtis,— pasakė ji,— o jūs mirties nemėgstate! Tos šlykščios mirties, kuri įkvepia siaubą kiekvienam gyvam padarui, net bebaimiui meilužiui. Čia baigiasi meilė: aš tai žinojau. Ledi Dadli niekada nepamatys, kaip jūs nustebsite radęs ją pasikeitusią. Ak kodėl aš taip jūsų ilgėjausi, Feliksai? Jūs pagaliau atėjote; o aš atsilyginu jums už tai šituo baisiu reginiu, kuris kadaise pastūmėjo grafą de Ransė[48] pasidaryti trapistu; aš juk troškau likti graži ir didinga jūsų atmintyje, būti amžinai jūsų lelija, o dabar pati griaunu šias iliuzijas. Tikra meilė niekad neskaičiuoja. Bet nebėkite, likite su manimi. Ponas Oržė sakė man šį rytą, kad aiškiai taisausi; aš grįšiu į gyvenimą, atgimsiu nuo jūsų žvilgsnių. Paskui, kai atgausiu šiek tiek jėgų, kai pradėsiu valgyti, vėl pagražėsiu. Man tik trisdešimt penkeri, manęs dar laukia daug gražių metų. Laimė jaunina, o aš noriu pažinti laimę. Turiu nuostabių sumanymų: paliksime juos Klošgurde, o mudu važiuosime į Italiją.

Akis man suvilgė ašaros, aš nusigręžiau į langą, tarsi apžiūrinėdamas gėles; kunigas Biroto skubiai priėjo prie manęs ir pasilenkė virš puokštės.

— Tramdykite ašaras! — sušnabždėjo jis man į ausį.

— Vadinasi, jūs nebemylite mūsų brangaus slėnio, Anriete,— paklausiau aš, kad pateisinčiau savo staigų susijaudinimą.

— Myliu,— atsakė ji, meiliai atstatydama kaktą mano lūpoms,— bet be jūsų jis neša man pragaištį... *Be tavęs,*— pakartojo ji karštomis lūpomis prisiliesdama prie mano ausies, ir šitie trys skiemenys nuskambėjo tarsi atodūsis.

Mane išgąsdino ši beprotiška glamonė, dar labiau patvirtinusi

baisius abiejų kunigų žodžius. Šią akimirką mano pirmoji nuostaba išsisklaidė; bet jei proto ir nepamečiau, valios jėgų man pritrūko, ir visos šios scenos metu neįstengiau nuslopinti nervingo drebulio. Klausiausi nieko neatsakinėdamas arba, tikriau, atsakinėjau sustingusia šypsena ir pritariamai linksėjau galvą — nenorėjau prieštarauti, elgiausi kaip motina su vaiku. Iš pradžių mane pribloškė jos išorės permaina, dabar pastebėjau, kad šios moters, kadaise tokios didingos ir iškilnios, laikysena, balsas, manieros, žvilgsniai, mintys dvelkia vaikišku naivumu: ji nekaltai koketavo, netvėrė noru judėti, buvo absoliučiai abejinga viskam, išskyrus savo troškimą ar save,— žodžiu, rodė visas silpnybes, dėl kurių turime globoti vaiką. Ar tai būdinga kiekvienam mirštančiajam? Ar jis nusimeta visas socialines kaukes, supanašėdamas su vaiku, kuris dar nespėjo jų užsidėti? Ar, atsidūrusi prie amžinybės slenksčio ir iš visų žmogiškų jausmų tepripažindama meilę, grafienė kaip Chloję[49] bylojo apie nekaltą tos meilės saldybę?

— Jūs grąžinsite man kaip kadaise sveikatą, Feliksai,— tarė ji,— ir mano slėnis bus man išganingas. Kaip galėčiau nevalgyti, ką jūs paduosite? Jūs taip mokate slaugyti ligonį! Be to, turite tiek jėgos ir sveikatos, jog šalia jūsų užsikreti noru gyventi. Įrodykite man, brangusis drauge, kad aš nemirsiu, nemirsiu nusivylusi! Jie mano, kad didžiausia mano kančia — troškulys. O taip, brangusis drauge, aš labai noriu gerti. Man sunku žiūrėti į Endro vandenį, bet mano širdį kankina dar didesnis troškulys. Aš troškau tavęs,— tarė ji man prislopintu balsu ir, savo degančiomis rankomis suėmusi mano rankas, prisitraukė mane prie savęs ir šnabžtelėjo į ausį: — mirštu todėl, kad tavęs nemačiau! Ar neliepei man gyventi? Aš noriu gyventi. Noriu taip pat jodinėti arkliu! Noriu viską išbandyti: gyvenimą Paryžiuje, pokylius, malonumus.

Ak Natali, šitas siaubingas šauksmas, kuris per nuotolį dėl mūsų netobulų juslių skamba šaltai, spengė ir mano, ir senojo kunigo ausyse: šio nuostabaus balso gaidos bylojo apie viso gyvenimo kovą, apie tikros, apviltos meilės nerimastingas kančias. Grafienė staiga nekantriai atsistojo kaip vaikas, užsigeidęs žaisliuko. Pamatęs, kokia jo ganomosios avelės būsena, vargšas kunigas puolė staiga ant kelių, sudėjo rankas ir ėmė melstis.

— Taip, aš noriu gyventi! — pasakė ji, duodama ženklą man stotis ir atsiremdama į mane.— Gyventi tikru gyvenimu, o ne melu. Viskas buvo melas mano gyvenime; paskutinėm dienom aš suskai-

čiavau tas apgaules! Ar galimas daiktas, kad mirčiau? Juk aš nepažinau gyvenimo, juk aš niekada nevaikščiojau į pasimatymus landuose!

Ji nutilo, tarsi sukluso ir pajuto per sieną kažkokį kvapą.

— Feliksai! Vynuogių skynėjos eina pietauti, o aš, aš,— ištarė ji vaikišku balsu,— aš, šeimininkė, esu alkana.

— *Kyrie eleison*! — šūktelėjo vargšas kunigas; sudėjęs rankas, pakėlęs akis į dangų, jis kalbėjo litaniją.

Ji apkabino man kaklą rankomis, karštai pabučiavo ir glausdamasi pasakė:

— Nebepabėgsite nuo manęs! Noriu, kad mylėtumėte mane, elgsiuosi taip pat beprotiškai kaip ir ledi Dadli, išmoksiu angliškai, kad gražiai ištarčiau: *My Dee*.

Ji linktelėjo man galva panašiai kaip kadaise, skirdamasi su manim, kai norėdavo pasakyti, kad tuoj pat grįš.

— Papietausime kartu,— pasakė ji,— liepsiu Manetei...

Ji nutilo, jai pasidarė silpna, ir aš paguldžiau ją apsirengusią į lovą.

— Vieną kartą jūs jau mane šitaip nešėte,— pasakė ji atsimerkusi.

Ji buvo lengvutė, bet, svarbiausia, labai karšta; paėmęs ją ant rankų, pajutau, kad jos kūnas degte dega. Įėjęs ponas Delandas nustebo, pamatęs išpuoštą kambarį; bet kai pastebėjo mane, jam, matyt, viskas paaiškėjo.

— Kiek reikia prisikentėti prieš mirtį, pone,— tarė ji pasikeitusiu balsu.

Jis atsisėdo, užčiuopė ligonės pulsą, staiga pašoko, šnabžtelėjo kažką kunigui ir išėjo; nusekiau įkandin jo.

— Ką ketinate daryti? — paklausiau.

— Gelbėti nuo baisios agonijos,— atsakė jis.— Kas galėjo manyti, kad ji dar turės tiek jėgų? Tik atsiminę, kaip ji gyveno, suprantame, koks stebuklas, kad ji dar gyva. Štai jau keturiasdešimt antra diena, kai ponia grafienė nei valgo, nei geria, nei miega.

Ponas Delandas pašaukė Manetę. Kunigas Biroto išsivedė mane į sodą.

— Netrukdykite gydytojui,— pasakė jis.— Ponas Delandas užmigdys ją opiumu. Manetė jam padės. Na štai, jūs girdėjote,— pridūrė jis,— jeigu ji iš viso pakaltinama dėl šių beprotybės priepuolių!..

— Ne,— tariau aš,— tai nebe ji.

Buvau apkvaišęs iš skausmo. Juo labiau mąsčiau, juo labiau

ryškėjo kiekviena šitos scenos smulkmena. Skubiai išėjau pro vartelius terasos apačioje, nusileidau prie upės ir sėdau į valtį, čia pasislėpęs norėjau niekieno netrukdomas surikiuoti savo mintis. Stengiausi pats atsikratyti jėgos, kuria buvau gyvas — tai kančia, panaši į tą, kokia totoriai bausdavo už svetimavimą, įsprausdami nusikaltusiojo koją ar ranką į medinę trinką ir palikdami peilį pačiam ją nusipjauti, jei nenorėjo mirti badu: baisus įspėjimas mano sielai, kurios gražiausią dalį turėjau dabar atkirsti. Mano gyvenimas buvo taip pat pražudytas! Neviltis piršo keisčiausias mintis. Čia aš norėjau mirti kartu su ja, čia užsidaryti Mejere, kur neseniai įsikūrė trapistai. Man apsiblausė akys, nebemačiau aplinkinių daiktų. Žiūrėjau į langus to kambario, kur kankinosi Anrietė, ir man rodėsi, kad regiu šviesą, kuri sruvo pro juos tą naktį, kai širdyje susižadėjau su ja. Ar neturėjau aš paklusti tam paprastam gyvenimo būdui, kurį ji man siūlė, likti jai ištikimas, atsidėti darbui ir valstybės reikalams? Ar neliepė ji man būti dideliu žmogumi, norėdama apsaugoti nuo žemų ir gėdingų aistrų, o aš joms pasidaviau kaip visi! Ar nebuvo skaistybė tas prakilnus požymis, kurio nepajėgiau išsergėti? Meilė, kaip ją suprato Arabelė, paliko man šlykšti. Kai pakėliau nusvirusią galvą svarstydamas, iš kur laukti nuo šiol šviesos ir vilties, kokia prasmė man gyventi, viršuje pasigirdo lengvas šnaresys; atsigręžiau į terasą ir pamačiau ten Madleną, vieną, lėtai vaikštinėjančią. Kol kopiau link terasos, ketindamas prašyti brangiąją mergaitę paaiškinti, ką reiškia tas šaltas žvilgsnis, kuriuo ji pažvelgė į mane, klūpodama po kryžium, ji atsisėdo ant suolo; kai jau buvau pusiaukelėje, pakilo apsimetusi, jog nepastebėjo manęs, nenorėdama susitikti akis į akį; žengė paskubomis, ir aš viską supratau. Ji nekentė manęs, bėgo nuo motinos žudiko. Kopdamas laiptais į Klošgurdą, pamačiau Madleną nejudriai stovinčią it statulą ir besiklausančią mano žingsnių aido. Žakas sėdėjo ant pakopos, o jo poza reiškė tą patį abejingumą, nustebinusį mane, kai mes visi drauge vaikštinėjome palei namą, ir įkvėpusį man vieną tų minčių, kurias atidedame į kurią nors sielos kertelę, kad vėliau grįžtume prie jų ir neskubėdami apsvarstytume. Pastebėjau, kad jaunuoliai, nešiojantys savyje mirties užuomazgą, yra nejautrūs laidotuvėms. Panorau pakamantinėti šią niaurią sielą: ar pasidalino savo mintimis su Žaku Madlena, ar užkrėtė jį savo neapykanta man?

— Tu žinai,— tariau norėdamas užmegzti pokalbį,— kad esu labiausiai tau atsidavęs brolis.

— Kam man jūsų draugystė, aš greitai nueisiu paskui mamą! — atsakė jis, mesdamas į mane paklaikusį iš skausmo žvilgsnį.

— Žakai,— šūktelėjau,— tu taip pat?

Jis užsikosėjo, paėjėjo tolyn; paskui grįžęs slapčia parodė man savo kruviną nosinę.

— Dabar suprantate? — paklausė jis.

Taigi kiekvienas jų turėjo savo nelemtą paslaptį. Kaip vėliau pastebėjau, brolis ir sesuo vengė vienas kito. Anrietei atgulus, viskas griuvo Klošgurde.

— Ponia užmigo,— pranešė atėjusi Manetė, džiaugdamasi, kad grafienė nebesikankina.

Šitomis baisiomis akimirkomis,— nors kiekvienas supranta, kad galas neišvengiamas,— tikrieji mūsų jausmai ima beprotiškai kabintis į menkiausius džiaugsmus. Minutės tampa amžiais, ir mes norėtume, kad jie atneštų ligoniui palengvėjimą. Norėtume, kad patalas jam būtų minkštas, norėtume prisiimti jo kančias, norėtume, kad jis nesuvoktų, jog iš jo lūpų veržiasi paskutinis atodūsis.

— Ponas Delandas liepė išnešti gėles, kurios per daug stipriai erzino ponios nervus,— pasakė Manetė.

Vadinasi, to kliedesio kaltininkės buvo gėlės. Anrietė buvo čia niekuo dėta. Aistringi žemės kvapsniai, apvaisinimo šventė, gėlių glamonė apsvaigino ją savo aromatu ir, matyt, sužadino svajas apie laimingą meilę, snūduriavusias jos širdyje nuo pat jaunystės dienų.

— Eikite šen, pone Feliksai,— pasakė ji man,— eikite šen, pažiūrėkite į ponią, ji graži kaip angelas.

Sugrįžau pas mirštančiąją, kai saulėlydžio spinduliai auksino Azė pilies stogų nėrinius. Aplinkui buvo ramu ir tyra. Ant lovos, kur ilsėjosi Anrietė, išmaudyta opiume, krito švelni šviesa. Šią akimirką kūnas, taip sakant, nebeegzistavo; veide, giedrame kaip tyras dangus po audros, atsispindėjo tik siela. Blanša ir Anrietė,— šitie du prakilnūs vienos ir tos pačios moters pavidalai,— rodėsi man juo gražesnės, kad mano prisiminimai, mintys, vaizduotė, atėję į pagalbą gamtai, atitaisė kiekvieną pasikeitusį bruožą, kurį siela nugalėtoja gaivino savo šviesos bangomis, susiliejančiomis su alsavimu. Šalia lovos sėdėjo du kunigai. Grafas stovėjo priblokštas, supratęs, kad mirties vėliava jau plaikstosi virš šitos mylimos būtybės. Atsisėdau ant sofos ten, kur ką tik sėdėjo Anrietė. Mes visi keturi persimetėme žvilgsniais, kuriuose susižavėjimas jos dangišku grožiu buvo sumišęs su gailesčio ašaromis. Mirties nušviestas jos veidas bylojo, kad

Dievas sugrįžo į vieną įstabiausių savo tabernakulių. Kunigas de Dominisas ir aš kalbėjomės be žodžių, ženklais perteikdami vienas kitam savo mintis. Taip, prie Anrietės budėjo angelai. Taip, jų kalavijai spindėjo virš šios prakilnios kaktos, kur vėl suspindo didinga dorybė, kadaise ženklinusi Anrietę tarsi kokia regima siela, su kuria šnekučiavosi jos sferos dvasios. Smilkaluose, kylančiuose iš nematomų smilkytuvų, kuriuos laikė ją sergstintys serafimai, jos veido bruožai skaidrėjo, viskas tapo kilnu, didinga. Žalsvą atspalvį veide, fizinės kančios atspindį, keitė balti kaip sniegas tonai, artėjančios mirties šaltas blausus blyškumas. Įėjo Žakas ir Madlena; mes visi krūptelėjome, kai Madlena su šventa pagarba puolė ant kelių prieš lovą, sudėjo it maldai rankas ir sušuko:

— Pagaliau mama grįžo!

Žakas šypsojosi, jis buvo tikras, kad paseks įkandin motinos ten, kur ji ėjo.

— Ji artėja į uostą,— pasakė kunigas Biroto.

Kunigas de Dominisas žvilgtelėjo į mane, tarsi norėdamas pakartoti: „Ar nesakiau, kad žvaigždė vėl užtekės spindėdama?“

Madlena nenuleido nuo motinos akių, kvėpavo kartu su ja, mėgdžiodama jos lengvą alsavimą — paskutinį siūlą, kuris dar rišo ją su gyvenimu, o mes su siaubu stebėjome jį, baimindamiesi, kad jis gali nutrūkti sulig kiekviena jos pastanga įkvėpti. Kaip angelas prie šventyklos durų, mergina klūpėjo akyla, rami ir stipri. Šią akimirką miestelio varpai suskambo vakarinei maldai. Šilto oro gūsiai bangomis nešė varpo gausmą, skelbiantį, kad šią valandą visas krikščioniškas pasaulis kartoja žodžius, kuriuos ištarė angelas moteriai, atpirkusiai savo lyties nuodėmes. Šį vakarą *Ave Maria* mums pasirodė tarsi dangaus pasveikinimas. Pranašystė buvo tokia aiški, o įvykis toks artimas, kad mes apsipylėme ašaromis. Vakaro garsai — melodingas vėjelio šnarėjimas medžių lapuose, tilstantis paukščių čiulbesys, monotoniškas vabzdžių dūzgimas, vandens pleškenimas, gailus varlės kvarkimas — visa gamta sakė sudiev gražiausiai slėnio lelijai, jos paprastam sodietiškam gyvenimui. Maldos poezija, įsipynusi į šią gamtos poeziją, buvo toks nuostabus atsisveikinimo himnas, jog prie mūsų raudos prisidėjo ir kiti. Nors kambario durys buvo atviros, mes buvome taip pagauti šito šiurpaus reginio, stengdamiesi jo prisiminimą amžinai įsidėti į savo sielą, jog nepastebėjome už durų būriu suklupusių ir karštai besimeldžiančių tarnų. Visi šie vargšai žmonės, įpratę neprarasti vilties, dar tikėjo, kad jų ponia bus išgelbėta, ir

šitie aiškūs artėjančios mirties ženklai juos pribloškė. Kunigui Biroto mostelėjus, senasis išjodinėtojas išėjo pakviesti Sašė klebono. Gydytojas stovėjo prie lovos, nesudrumsčiamas kaip pats mokslas, ir laikė bejėgę ligonės ranką; jis mostelėjo nuodėmklausiui lyg sakydamas, kad šis miegas — tai paskutinė valanda be kančios, likusi šitam Dievo pašauktam angelui. Atėjo akimirka suteikti grafienei paskutinius Bažnyčios sakramentus. Devintą valandą ji tyliai pabudo, pažiūrėjo į mus nustebusiu, bet romiu žvilgsniu, ir mes visi išvydome savo dievaitę tokią gražią, kokia ji buvo geriausiomis savo gyvenimo dienomis.

— Mama, tu tokia graži, jog negali mirti, tu vėl gyvensi ir būsi sveika! — šūktelėjo Madlena.

— Brangi dukrele, aš gyvensiu, bet tavyje,— nusišypsojo ji.

Prasidėjo širdį draskantis motinos atsisveikinimas su vaikais ir vaikų su motina. Ponas de Morsofas pamaldžiai pabučiavo žmoną į kaktą. Grafienė paraudo, pamačiusi mane.

— Brangus Feliksai,— tarė ji,— štai, man rodos, vienintelis sielvartas, kurį jums suteikiau! Bet užmirškite, ką galėjo jums pasakyti vargšė beprotė.

Ji padavė man ranką, o kai aš ją pabučiavau, pridūrė su savo žavia doros moters šypsena:

— Kaip kadaise, Feliksai?..

Mes visi išėjome iš jos kambario į svetainę palaukti, kol baigsis paskutinioji ligonės išpažintis. Atsisėdau šalia Madlenos. Visų akivaizdoje ji negalėjo pasirodyti nemandagi ir pabėgti nuo manęs, bet, sekdama motinos pavyzdžiu, į nieką nežiūrėjo ir tylėjo, nė karto nežvilgtelėdama į mane.

— Brangioji Madlena,— tyliai paklausiau,— kuo aš jums nusikaltau? Kodėl jūs tokia šalta, juk mirties akivaizdoje visi privalo susitaikyti?

— Man rodos, aš girdžiu, ką šią akimirką sako mama,— tarė ji, pakreipdama galvą, kaip Engro „Dievo Motinos“ paveiksle Sopulingoji Mergelė, pasiruošusi globoti pasaulį, kuriame turi žūti jos Sūnus.

— Ir jūs smerkiate mane tą akimirką, kai jūsų motina man atleidžia, jeigu aš iš viso esu kaltas?

— *Jūs*, amžinai *jūs*!

Jos balse skambėjo neapykanta, šalta kaip korsikiečio, nenumaldoma kaip sprendimai tų, kurie, nieko nenutuokdami apie gyvenimą,

nepripažįsta jokio pakantumo nuodėmėms, pažeidžiančioms širdies dėsnius. Prabėgo valanda, visiems gūdžiai tylint. Išklausęs grafienės de Morsof viso gyvenimo išpažinties, grįžo kunigas Biroto, ir mes vėl įžengėme į jos kambarį. Paklusdama vienai tų minčių, kurios užvaldo kilnias sielas,— visų jų norai giminingi,— Anrietė paprašė aprengti ją ilgu drabužiu, turinčiu jai tapti įkapėmis. Ji sėdėjo, atsirėmusi į pagalves, nuostabiai graži po atgailos ir nuostabiai graži dėl nušvitusios vilties: židinyje juodavo ką tik sudegintų mano laiškų pelenai — šitą auką padaryti, kaip man sakė jos nuodėmklausys, ji panoro tik atėjus mirties valandai. Ji nusišypsojo mums visiems savo ankstesne šypsena. Jos drėgnos nuo ašarų akys rodė, kad atsivėrusios paskutinį kartą; ji jau regėjo dangiškus žadėtosios žemės džiaugsmus.

— Brangus Feliksai,— tarė ji, paėmusi mane už rankos ir suspaudusi ją,— likite. Jūs privalote dalyvauti vienoje iš paskutinių mano gyvenimo scenų, nebus ji pati lengviausia, bet jūsų vaidmuo joje didelis.

Ji mostelėjo ranka, kad uždarytų duris. Pakvietė grafą atsisėsti; kunigas Biroto ir aš stovėjome. Manetės prilaikoma grafienė atsistojo, atsiklaupė prieš grafą ir liko šitaip klūpoti. Paskui, kai Manetė pasišalino, pakėlė galvą, kurią buvo padėjusi ant nustėrusio grafo kelių.

— Nors visada elgiausi kaip ištikima žmona,— pasakė ji pasikeitusiu balsu,— gal kartais ir nusižengiau savo pareigai; meldžiau ką tik Dievą, kad suteiktų man jėgų išprašyti iš jūsų atleidimą už savo paklydimus. Galimas daiktas, draugystę, pasirinktą ne šeimos ratelyje, aš apgaubiau nuoširdesniu dėmesiu negu tas, kurį privalėjau skirti jums. Jūs galbūt ir pykote ant manęs, lygindamas tą rūpestį ir tas mintis su mintimis ir rūpesčiu, atitenkančiu jums. Esu išgyvenusi,— šnabžtelėjo ji tyliai,— stiprų draugystės jausmą, jo pilnutinai nesuvokė niekas, net ir tas, kuris jį įkvėpė. Nors pagal žmonių įstatymus aš nenusidėjau, nors buvau jums nepriekaištinga žmona, mano širdį dažnai drumstė mintys,— sąmoningos ar nesąmoningos,— ir bijau dabar, kad buvau joms per daug atlaidi. Bet kadangi aš jus švelniai mylėjau, likau visada nuolanki jūsų žmona,— juk debesys, laikinai uždengdami dangų, nesuteršia jo tyrumo,— štai matote, prašau jus šiandien palaiminimo, nulenkusi prieš jus tyrą kaktą. Mirsiu be jokios gailios minties, jei išgirsiu iš jūsų lūpų švelnų žodį jūsų Blanšai, jūsų vaikų motinai, ir jei atleisite jai visa, ką ji atleido sau pačiai tik tada, kai atleidimą laidavo teismas, kuriam pavaldūs mes visi.

— Blanša, Blanša,— sušuko staiga pravirkęs grafas, jo ašaros krito žmonai ant galvos,— tu nori, kad ir aš mirčiau?

Jis pakėlė ją su nelaukta jėga, pagarbiai pabučiavo į kaktą ir, nepaleisdamas iš glėbio, pridūrė:

— Ar ne aš privalau tave prašyti atleidimo? Ar ne aš buvau dažnai žiaurus tau? Ar neperdedi savo vaikiškų būgštavimų?

— Gal ir taip,— tarė ji.— Bet, brangusis drauge, būkite atlaidus mirštančiųjų silpnybėms, nuraminkite mane. Kai ir jums išmuš ši valanda, atsiminsite, kad išsiskyriau su jumis, laimindama jus. Ar leisite palikti mūsų draugui šį mano nuoširdaus jausmo laidą? — pasakė rodydama į laišką ant židinio.— Dabar jis man įsūnis, ir niekas daugiau. Širdis, brangusis grafe, surašo savo testamentą: brangiajam Feliksui aš pavedu atlikti kai kuriuos šventus darbus, tokia yra paskutinė mano valia, tikiuosi, aš neapsirikau jį vertindama; leisdamas palikti jam keletą minčių, parodykite, kad neapsirikau vertindama ir jus. Tebesu moteris,— pridūrė ir su žaviu liūdesiu nulenkė galvą,— gavusi atleidimą, prašau malonės. Perskaitykite jį, bet tik po mano mirties,— tarė man, duodama paslaptingą laišką.

Pastebėjęs, kad žmona išbalo, grafas sugriebė ją ir nunešė į lovą; mes sustojome aplink mirštančiąją.

— Feliksai,— tarė ji,— aš gal nusikaltau jums. Ne kartą turbūt įskaudinau jus, leisdama tikėtis džiaugsmų, kurių pati pabūgau; bet ar ne žmonos ir motinos ištvermės nuopelnas, kad mirštu susitaikiusi su visais? Taigi atleiskite man ir jūs, juk taip dažnai kaltinote mane, bet ir neteisingi jūsų priekaištai džiugino mane!

Kunigas Biroto pridėjo pirštą prie lūpų. Mirštančioji nuleido galvą, nusilpusi mostelėjo rankomis, prašydama įleisti į kambarį kunigus, vaikus ir tarnus; paskui įsakmiu mostu parodė man į sugniužusį grafą ir įėjusius vaikus. Pažiūrėjusi į šį tėvą, apie kurio slaptą beprotybę žinojome tik mudu vieni ir kuris dabar tapo šių gležnų padarėlių globėju, ji nukreipė į mane žvilgsnį su nebyliu prašymu, ir tas žvilgsnis palytėjo mano širdį kaip šventa ugnis. Prieš priimdama paskutinį patepimą, atsiprašė tarnus, kad buvo retkarčiais jiems šiurkšti; prašė, kad jie melstųsi už ją ir kiekvieną atskirai pavedė grafo globai; kilniai prisipažino, kad per šį paskutinį mėnesį iš jos lūpų sklido ne visai krikščioniškos aimanos, kurios galėjo juos papiktinti; kad kartais neprisileido vaikų ir puoselėjo ne visai tinkamus jausmus; bet šį neklusnumą Dievo valiai ji paaiškino savo baisiais skausmais. Pagaliau viešai, su jaudinančiu nuoširdumu padėkojo

kunigui Biroto, kad atskleidė jai žemiško gyvenimo tuštybę. Kai nutilo, prasidėjo maldos; paskui ji priėmė iš Sašė klebono paskutinę komuniją. Netrukus ėmė sunkiai alsuoti, akis jai aptraukė migla, bet ji netrukus vėl atsimerkė, metė į mane paskutinį žvilgsnį ir mirė visų akivaizdoje, galbūt girdėdama mūsų raudą. Čia mes išgirdome,— beje, kaime tai nieko nuostabaus,— čiulbant dvi lakštingalas; atliepdamos viena kitai, jos kartojo tą pačią tyrą gaidą, tęsdamos ją it meilės šauksmą. Tą akimirką, kai ji išleido paskutinį atodūsį, bylojantį apie paskutinę kančią jos gyvenime, kuris buvo ištisinė kančia,— pajutau vidinį smūgį, paraližavusį visas mano galias. Grafas ir aš prasėdėjome šalia jos mirties patalo visą naktį, drauge su dviem kunigais ir klebonu budėdami žvakių šviesoje prie mirusios, kuri gulėjo dabar rami lovoje, kur tiek iškentėjo.

Tai buvo mano pirmas susitikimas su mirtimi. Visą tą naktį neatitraukiau akių nuo Anrietės, pakerėtas tyros išraiškos, kurią įrašo veide ramybė po visų audrų, pakerėtas jo baltumo, tebematydamas jame gausybę jausmų, bet nebesulaukdamas atgarsio į savo meilę. Kokia didinga ši tyla ir šitas šaltis! Kiek išsako jie minčių! Koks gražus šis amžinas atilsis, koks despotiškas šis sustingimas: jis dar byloja apie visą praeitį ir jau atveria ateitį. Ak, mylėjau ją mirusią lygiai taip, kaip mylėjau gyvą. Rytą grafas nuėjo gulti, pavargę kunigai užmigo tą sunkią valandą, taip gerai pažįstamą tiems, kurie budi. Tuomet galėjau be liudininkų pabučiuoti ją į kaktą su visa meile, kurios ji man niekada neleido išsakyti.

Trečią dieną, vėsų rudens rytą, mes palydėjome grafienę į paskutinę poilsio vietą. Ją nešė senasis išjodinėtojas, abu Martino ir Manetės vyras. Nusileidome keliu, kuriuo taip džiaugsmingai kopiau tą dieną, kai ją suradau; perkirtome Endro slėnį ir priėjome Sašė kapinaites, varganas kaimo kapinaites už bažnyčios, ant kalvos keteros; čia ši nuolanki krikščionė norėjo būti palaidota po paprastu juodu kryžiumi, kaip vargšė kaimietė, pasak jos. Kai, nusileidęs į slėnį, pamačiau miestelio bažnyčią ir kapines, mane ėmė krėsti mėšlungiškas drebulys. Deja! Kiekvieno mūsų gyvenime yra Golgota, kur paliekame savo pirmuosius trisdešimt trejus metus, ieties perverta širdimi, su erškėčių, o ne rožių vainiku ant galvos; šita kalva turėjo tapti man išpirkimo kalnu. Paskui mus traukė didžiulė minia, susirinkusi išsakyti viso šio slėnio sielvarto, slėnio, į kurį ji tylomis sudėjo tokią begalę gerų darbų. Iš Manetės, jos patikėtinės, sužinojome, kad, pritrūkusi tam tikslui atidėtų santaupų, grafienė varguo-

liams šelpti taupydavo pinigus, šykštaudama savo apdarui. Čia ji, būdavo, aprengia nuogą vaiką, čia pasiunčia naujagimiui kraitelį, čia sušelpia motiną, čia žiemą nuperka iš malūnininko pasiligojusiam seneliui maišą grūdų, čia dovanoja vargingai šeimai karvę,— žodžiu, tai buvo krikščionės, motinos ir dvarininkės labdaros darbai; sujungė ji ne vieną įsimylėjusiųjų porą, paskirdama kraitį merginai, išpirko ne vieną į rekrutus patekusį jaunuolį — žavios mylinčios moters dovanos, ji sakė: „Kitų laimė — paguoda tiems, kurie patys nebegali būti laimingi". Pasakojimai apie visa tai tris dienas iš eilės ėjo iš lūpų į lūpas per vakarones kaimuose, ir todėl į laidotuves suplaukė didžiulė minia žmonių. Ėjau paskui karstą su Žaku ir dviem kunigais. Pagal paprotį, su mumis nebuvo nei grafo, nei Madlenos, jie vieni liko Klošgurde. Manetė būtinai norėjo palydėti grafienę.

— Vargšė ponia! Vargšė ponia! Dabar ji laiminga,— kartojo ji raudodama.

Kai eisena išsuko iš plento, vingiuojančio į malūnus, kilo visuotinė aimana, sumišusi su rauda, tarsi visas šis slėnis būtų apverkęs savo sielą. Bažnyčia buvo sausakimša. Po pamaldų patraukėme į kapines, kur ji turėjo būti palaidota po kryžiumi. Išgirdęs ant karsto krintančių akmenėlių ir žvyro dunksėjimą, pasijutau alpstąs, susvyravau ir paprašiau tėvą ir sūnų Martino prilaikyti mane; jie nuvedė mane leisgyvį iki Sašė pilies; šeimininkai mandagiai pasiūlė pasilikti pas juos, ir aš sutikau. Prisipažįstu, kad į Klošgurdą grįžti nenorėjau, bet mano širdis kratėsi ir viešnagės Frapelyje, iš kur matyti Anrietės pilis. O čia aš buvau šalia jos. Sašė pilyje praleidau keletą dienų; pro mano kambario langus buvo matyti ta rami ir vieniša loma, apie kurią jums pasakojau. Tai didžiulė dauba, jos pakraščiai apaugę šimtamečiais ąžuolais, o dugnu per liūtis putodamas bėga upokšnis. Šis reginys atitiko rūsčias ir iškilmingas mintis, kurioms norėjau atsidėti. Kitą dieną po tos pražūtingos nakties supratau, kaip nemaloniai visus paveiktų mano viešnagė Klošgurde. Grafą Anrietės mirtis sukrėtė, bet jis seniai tikėjosi šito baisaus įvykio, ir jo minties gelmėse buvo kažkokio išankstinio nusiteikimo, lyg ir abejingumo. Pastebėjau tai keletą kartų, ir kai nusižeminusi grafienė įdavė man laišką, kurio iki šiol nedrįsau atplėšti, ir kai ji prašneko apie savo jausmą man, šis įtarus žmogus neįsmeigė į mane, kaip galėjau laukti, triuškinamo žvilgsnio. Anrietės žodžius jis išsiaiškino perdėtu sąžinės jautrumu, nes žinojo, kokia ši sąžinė tyra. Tai natūralus savimylos nejautrumas. Šių dviejų žmonių sielos liko lygiai tokios pat svetimos viena kitai

kaip ir jų kūnai, tarp jų niekad nebuvo nuolatinio sąlyčio, gaivinančio jausmus; jie niekad nesidalijo nei vargais, nei džiaugsmais; jų nesiejo tie stiprūs saitai, kuriems nutrūkus mes visiškai palūžtame, nes jie susipynę su visomis mūsų nervų skaidulomis, įaugę į kiekvieną mūsų širdies kertelę ir džiugina sielą, pritariančią visiems šiems ryšiams. Madlenos priešiškumas uždarė man Klošgurdo duris. Ši griežta mergina nebuvo nusiteikusi apmaldyti savo neapykantos net prie motinos karsto; būčiau jautęsis baisiai nesmagiai tarp grafo, kalbančio apie save, ir namų šeimininkės, kuri būtų rodžiusi neįveikiamą pasidygėjimą manimi. Patekti į tokią padėtį ten, kur kadaise į mane meiliai žvelgė net gėlės, kur į mane bylojo kiekviena laiptų pakopa, kur balkonus, rentinius, turėklus ir terasas, medžius ir peizažus savo poezija gaubė mano prisiminimai; būti nekenčiamam ten, kur buvau mylimas,— ši mintis pranoko mano jėgas. Todėl iš karto apsisprendžiau. Deja! Tokia tad buvo atomazga karščiausios meilės, kokią kada nors patyrė žmogaus širdis. Pašaliniams mano elgesys galėjo atrodyti smerktinas, bet jam pritarė mano sąžinė. Štai kaip baigiasi gražiausi jaunystės jausmai ir didžiausios dramos. Beveik visi mes išvykstame anksti rytą, kaip aš iš Tūro į Klošgurdą, pasišovę užkariauti pasaulį, meilės ištroškusia širdimi; paskui, kai mūsų lobiai išsilydo žaizdre, kai mes susiduriame su žmonėmis ir įvykiais, viskas nejučiomis susmulkėja, ir didžiulėje pelenų krūvoje tesurandame mažytį aukso grūdelį. Štai jums gyvenimas! Gyvenimas toks, koks yra: didelės užmačios, skurdi tikrovė. Ilgai mąsčiau apie savo likimą svarstydamas, ką veiksiu dabar, po šio kirčio, kuris nušienavo visas mano gėles. Ryžausi atsidėti politikai ir mokslui, pasukti vingriais garbėtroškos takeliais, išginti moterį iš savo gyvenimo ir būti valstybės vyru, šaltu, abejingu, ir likti ištikimas šventajai, kurią mylėjau. Mano mintys skriejo į begalinius tolius, o akys buvo įsmeigtos, tarsi į puošnų gobeleną, į paauksintus ąžuolus rūsčiomis viršūnėmis ir lyg nulietais iš bronzos kamienais; galvojau, ar Anrietės dorybės nebuvo tik naivumas, ar iš tiesų aš kaltas dėl jos mirties. Grūmiausi su sąžinės priekaištais. Pagaliau šiltą rudens vidurdienį, kai dangus siunčia vieną paskutinių savo šypsnių, tokių nuostabių Turenėje, perskaičiau jos laišką, kurį, kaip ji buvo liepusi, turėjau atplėšti tik po jos mirties. Spręskite pati, ką aš išgyvenau jį skaitydamas!

PONIOS DE MORSOF LAIŠKAS VIKONTUI FELIKSUI DE VANDENESUI

Feliksai, mano karštai mylimas drauge, privalau dabar atverti jums savo širdį ne tiek dėl to, kad parodyčiau, kaip jus myliu, kiek dėl to, kad, apnuogindama jūsų padarytas gilias ir skaudžias žaizdas, išaiškinčiau, kokios didžiulės atitenka jums pareigos. Dabar, kai krintu iškankinta žemiškos kelionės vargų, išsekusi nuo smūgių, gautų kovoje, laimė, kaip moteris jau esu mirusi, nuo šiol aš tik motina. Pamatysite, brangusis, kaip jūs tapote pirmąja mano kančių priežastimi. Vėliau aš nuolankiai sutikdavau jūsų smūgius ir šiandien mirštu nuo paskutinės jūsų man padarytos žaizdos; vis dėlto neapsakomai malonu jausti, kad palaužė tave tas, kurį myli. Netrukus skausmas tikriausiai atims man jėgas, todėl naudojuosi paskutine savo proto šviesa ir maldauju jus: užvaduokite mano vaikams tą širdį, kurią iš jų atėmėte. Uždėčiau jums šitą pareigą be jokios atodairos, jei mažiau jus mylėčiau; bet aš bemeiliju, kad jūs pats ją prisiimtumėte, laikydamas tai šventa atgaila, taip pat ir jūsų meilės tąsa: juk mūsų meilę nuolat lydėjo mintys, kupinos atgailos ir atpildo baimės. O, aš žinau, mes vis dar mylime vienas kitą. Jūsų nusižengimas turėjo tokias pražūtingas pasekmes ne tiek dėl jūsų kaltės, kiek dėl to atgarsio, kurio jis susilaukė mano širdyje. Ar nesakiau jums, kad esu pavydi, tokia pavydi, jog galiu mirti iš pavydo? Na štai ir mirštu. Tačiau pasiguoskite: mes nenusižengėme žmonių įstatymams. Bažnyčia vieno iš savo tyriausių tarnų lūpomis pasakė man, kad Dievas bus gailestingas tiems, kurie vardan jo įsakymų paaukoja savo natūralius polinkius. Tad sužinosite viską, mano meile, nes nenoriu slėpti nuo jūsų nė vienos savo minties. Tai, ką patikėsiu Dievui paskutinę akimirką, turite žinoti ir jūs — mano širdies valdovas, kaip kad Jis yra dangaus valdovas. Iki to pokylio Angulemo kunigaikščio garbei, beje, vienintelio pokylio mano gyvenime, aš tebebuvau išsergėjusi tą naivumą, kuris priduoda merginos sielai angeliško grožio. Tiesa, buvau jau ištekėjusi moteris ir motina, bet dar nepažinau meilės įteisintų džiaugsmų. Kaip tokia išlikau? Nežinau, juo labiau nežinau, pagal kokius dėsnius viskas manyje iš karto pasikeitė. Ar dar atsimenate šiandien, kaip mane bučiavote? Jūsų bučiniai pakeitė mano gyvenimą, paliko gilią vagą mano sieloje; jūsų kraujo karštis uždegė mano kraują; jūsų jaunatvė persmelkė mano jaunatvę, jūsų norai įsiskverbė į mano

širdį. Kai aš išdidžiai pakilau, patyriau jausmą, kuriam nerandu žodžių jokioje kalboje, nes vaikai dar nesugalvojo žodžių, nusakančių šviesos ir jų akių sąlytį ar gyvenimo dvelksmą ant jų lūpų. Taip, tai buvo garsas, atplaukęs su aidu; šviesa, perskrodusi tamsybes; postūmis, išjudinęs visatą; tai įvyko bent jau taip ūmai kaip visi šie reiškiniai, bet daug gražiau, nes pabudo siela! Supratau, kad yra pasaulyje kažkas, ko nežinau, galia, gražesnė už mintį — dviejų žmonių abipusis jausmas, aprėpiantis visas mintis, visas galias, visą ateitį. Pasijutau, kad esu motina tik dalinai. Šis žaibas, pataikęs į mano širdį, uždegė geismus, snaudusius ten man nežiniom; supratau staiga, ką norėdavo pasakyti tetulė, kai bučiuodama mane į kaktą sušukdavo: „Vargšė Anrietė!" Pavasaris, grįžęs į Klošgurdą, pirmieji lapeliai, gėlių kvapsniai, dailūs balti debesys, Endras, dangus — viskas bylojo kalba, kurios iki šiol nesupratau, bet kuri pažadino mano geismus. Jeigu jūs užmiršote tuos baisius bučinius, aš niekad neįstengiau ištrinti jų iš atminties: nuo jų aš dabar ir mirštu! Taip, kiekvieną sykį mums susitikus jų žymės atsinaujindavo; suvirpėdavau visu kūnu, jus pamačiusi, ar vien tik pagauta nuojautos, kad ateisite. Nei laikas, nei tvirta valia neįstengė sutramdyti šitos nesuvaldomos aistros. Norom nenorom svarsčiau: „Kokie tie meilės džiaugsmai?" Kai mūsų žvilgsniai susitikdavo, kai jūs pagarbiai bučiuodavote man rankas, kai savo ranką padėdavau ant jūsiškės, kai švelniai suskambėdavo jūsų balsas,— žodžiu, menkiausias dalykas mane taip sukrėsdavo, kad man beveik visada aptemdavo akys ir ausyse imdavo tvinksėti nuo sukilusių jausmų. Ak, jei tokiomis akimirkomis, kai aš dėdavausi itin šalta, jūs būtumėte paėmęs mane į glėbį, būčiau mirusi iš laimės. Kartais troškau, kad panaudotumėte jėgą, bet malda skubiai nuvydavo šią nedorą mintį. Kai vaikai ištardavo jūsų vardą, širdį man užplūsdavo karštas kraujas, tuoj pat nudažydamas veidą, ir aš spendžiau spąstus vargšei Madlenai, kad jinai jį ištartų,— taip man patiko šitas kunkuliuojantis pojūtis. Ką jums dar pasakyti? Jūsų rašysena mane žavėjo — apžiūrinėdavau jūsų laiškus, kaip gėrimasi portretu. Jau pačią pirmą dieną jūs man įgijote kažkokią lemtingą galią, tad supraskite, brangusis drauge, kad toji galia tapo beribe, kai man buvo leista įskaityti, kas dedasi jūsų sieloje. Kokia palaima užplūdo mane, kai pamačiau, koks jūs tyras, koks nepaprastai nuoširdus, kokiomis nuostabiomis savybėmis apdovanotas, kokius didžius pajėgiate atlikti darbus, ir jau esate tiek iškentėjęs! Vyras ir tuo pat metu vaikas, baikštus ir tuo pat metu drąsus! Koks džiaugsmas, kai sužinojau, kad mudu

abu paženklinti bendrų kančių! Po to vakaro, kai mes atvėrėme vienas kitam širdį, supratau, kad prarasti jus — vadinasi, numirti, todėl pasilikau jus šalia savęs iš egoizmo. Kunigas de la Beržas, įsitikinęs, jog mirsiu, jei neteksiu jūsų, labai susijaudino, nes suvokė, kas dedasi mano sieloje. Nusprendęs, jog aš reikalinga vaikams, grafui, neuždraudė man įsileisti jus į namus, nes aš pažadėjau, kad mano mintys ir veiksmai liks tyri. „Mintys nepriklauso nuo mūsų valios,— tarė jis,— bet kenčiantis žmogus jas geba valdyti".— „Jei imsiu galvoti,— atsakiau,— viskas žuvo; gelbėkite mane nuo manęs pačios. Padarykite taip, kad jis būtų šalia manęs ir kad aš likčiau tyra!" Gerasis senelis, nors labai griežtas, atlyžo matydamas tokį nuoširdumą. „Galite mylėti jį kaip sūnų, skirti jam savo dukterį",— pasakė jis. Aš narsiai ryžausi gyventi ir kentėti, kad tik neprarasčiau jūsų, ir kentėjau su meile širdyje, matydama, kad abu esame įsikinkę į tą patį jungą. Dieve mano! Buvau šalta, likau ištikima vyrui, neleidau, Feliksai, žengti jums nė vieno žingsnio jūsų paties karalystėje. Ši didžiulė aistra paveikė mano dvasios galias, aš dabar žiūrėjau į kančias, kurių man negailėjo ponas de Morsofas, kaip į išpirkimą ir atlaikiau jas išdidžiai, smerkdama savo nuodėmingus polinkius. Kadaise buvau linkusi paniurnėti; bet kai jūs atsiradote šalia manęs, pralinksmėjau, ir ponui de Morsofui tai išėjo į naudą. Jei ne ta jėga, kurią sėmiausi iš jūsų, mane seniai būtų pribaigęs vidinis mano gyvenimas, apie kurį jums pasakojau. Jūs dažnai buvote kaltas dėl mano nuodėmių, bet tiek pat dažnai padėjote man atlikti ir savo pareigas. Tą pat galiu pasakyti ir dėl savo vaikų. Man rodėsi, kad aš nuskriaudžiau juos, ir baiminausi, jog niekad nepadarau dėl jų tiek, kiek reikia. Nuo šiolei mano gyvenimas tapo amžinu skausmu, tačiau skausmu, kuris buvo mielas mano širdžiai. Kai pajutau, kad nebesu tokia mylinti motina, tokia dora moteris kaip anksčiau, mano širdyje susisuko lizdą graužatis; ir bijodama prasižengti savo pareigoms, tolydžio stengiausi jas pernelyg uoliai atlikinėti. Kad nepasiduočiau pagundai, pastačiau tarp jūsų ir savęs Madleną, paskyriau jus vieną kitam, atsitverdama nuo jūsų šitokia užkarda! Bergždžios pastangos! Niekas negalėjo nuslopinti virpulio, kuris mane nupurtydavo jus pamačius. Būdamas šalia ar nebūdamas, veikėte mane lygiai taip pat. Ėmiau labiau mylėti Madleną negu Žaką, nes Madlena turėjo tapti jūsų. Bet ir dukterį atidaviau jums ne be kovos su savimi. Kalbėjau sau, kad kai jus sutikau, man tebuvo dvidešimt aštuoneri metai, o jums beveik dvidešimt dveji; stengiausi sumažinti mus skiriantį tarpą, liūliavau

save apgaulinga viltimi. Ak mano Dieve, atlieku, Feliksai, šią išpažintį tam, kad jūsų nekankintų sąžinės priekaištai, galbūt taip pat ir tam, kad sužinotumėte, jog nebuvau bejausmė, jog mudu žiauriai kentėjome tas pačias meilės kančias ir Arabelė anaiptol nepranoko manęs. Aš irgi buvau viena tų nuodėmingos padermės dukterų, kurias taip myli vyrai. Vienu metu kova paliko tokia baisi, jog praverkdavau ištisas naktis; pradėjo slinkti plaukai. Aš juos paskui jums padovanojau! Atsimenate, kai sirgo ponas de Morsofas. Jūsų kilnumas, užuot išaukštinęs, sumenkino mane. Deja! Nuo to laiko man magėjo atsiduoti jums, kad atsilyginčiau už tokį jūsų didvyriškumą; bet ši beprotybė neilgai truko. Sudėjau ją prie Dievo kojų per mišias, kuriose jūs atsisakėte dalyvauti. Žako ligą ir Madlenos negalavimus laikiau Dievo įspėjimu man: Jis įsakmiai kvietė paklydusią avelę prie savęs. Paskui jūsų tokia natūrali meilė tai anglei atskleidė man paslaptis, kurių aš pati nežinojau. Mylėjau jus labiau negu maniau. Madlena išnyko tarp mūsų. Nuolatiniai mano audringo gyvenimo jauduliai, pastangos sutramdyti pačią save, kai neturėjau kitos užuovėjos, kaip tikėjimą,— visa tai paruošė dirvą ligai, nuo kurios mirštu. Šis baisus smūgis ir nulėmė tuos priepuolius, apie kuriuos nieko nesakiau. Mirtis man rodėsi vienintelė įmanoma šitos niekam nežinomos tragedijos atomazga. Per tuos du mėnesius, nuo žinios, gautos iš motinos apie jūsų ryšį su ledi Dadli, iki jūsų atvažiavimo, prabėgo ištisas gyvenimas, kupinas apmaudo, pavydo ir įsiūčio. Norėjau važiuoti į Paryžių, troškau kraujo, linkėjau mirties tai moteriai, manęs nebedžiugino mano vaikų glamonės. Malda, kuri iki šiolei veikė mane kaip balzamas, nebegydė mano sielos. Pavydas išmušė plačią spragą, ir pro ją įžengė mirtis. Vis dėlto mano veidas atrodė ramus. Taip, šis kovų metas liko Dievo ir mano paslaptim. Kai suvokiau, kad mylite mane taip kaip aš jus ir kad ištikimybę sulaužė tik jūsų prigimtis, o ne protas, panorau gyventi... bet buvo jau per vėlu. Mane savo prieglobstin pasiėmė Dievas, tikriausiai iš pasigailėjimo būtybei, kuri nemeluoja sau, nemeluoja Jam, būtybei, kurią kančia ne kartą atvedė prie šventyklos vartų. Ak mano meile, Dievas jau mane nuteisė, ponas de Morsofas tikriausiai man atleis, o jūs ar būsite gailestingas? Ar paklausysite balso, bylojančio šią akimirką iš kapo? Ar atitaisysite nelaimes, dėl kurių mudu vienodai kalti, jūs galbūt mažiau negu aš? Jūs žinote, ko aš noriu jus prašyti. Būkite ponui de Morsofui tuo, kuo gailestingoji sesuo yra ligoniui, išklausykite jį, mylėkite, nes niekas jo nemylės. Būkite — kaip aš — tarpininkas tarp

jo ir vaikų. Jums neprailgs ši pareiga: Žakas netrukus paliks tėvų namus ir išvyks į Paryžių pas senelį, o jūs žadėjote padėti jam išvengti šio pasaulio pavojų. Madlena ištekės; ak, jei galėtumėte palenkti jos širdį; ji — antroji aš, be to, ji stipri, turi valios, kurios man trūko, energijos, reikalingos moteriai, lydinčiai gyvenime žmogų, pašauktą dalyvauti politinio gyvenimo audrose, ji sumani ir įžvalgi. Jei likimas jus suvestų, ji būtų laimingesnė už savo motiną. Šitaip įgiję teisę tęsti mano pradėtą darbą Klošgurde, atitaisytumėte kaltes, kurių aš neįstengiau tinkamai išpirkti, nors jos buvo man atleistos danguje ir žemėje, nes *Jis* gailestingas ir atleis man. Tebesu, kaip matote, egoistė; bet ar tai nerodo, kokia tironiška mano meilė? Noriu, kad mylėtumėte mane per mano artimuosius. Negalėjau būti jūsų, užtat palieku jums testamentu savo mintis ir pareigas! Jei per daug mylėdamas mane negalite man paklusti, jei nenorite vesti Madlenos, sergėkite mano dvasios ramybę, pasirūpinkite, kad ponas de Morsofas būtų toks laimingas, koks tik gali būti.

Sudiev, brangusis mano širdies kūdiki; siunčiu tau šį sudiev dar pilna gyvybinių jėgų, visiškai sveiku protu; siunčia tau šį sudiev siela, kurią apdovanojai tokiais dideliais džiaugsmais, jog tavęs neturi nė trupučio graužti sąžinė, kad jie baigėsi katastrofa; sakau „katastrofa" manydama, kad mylite mane, nes aš einu į amžino atilsio vietą, paaukojusi save pareigai ne be apgailestavimo... štai dėl ko virpu iš baimės! Dievas žinos geriau negu aš, ar vykdžiau jo šventus įsakymus, kaip reikalavo jų dvasia. Taip, aš dažnai svyravau, bet nė karto nesuklupau, ir tai, kad pagundos buvo didelės, labiausiai pateisina mano nuodėmes. Prieš Viešpatį aš stosiu drebėdama, tarsi būčiau suklupusi kovoje. Atsisveikindama dar kartą tariu sudiev, tokį pat sudiev, kokį ištariau vakar mūsų gražiajam slėniui, kur netrukus ilsėsiuosi ir kur jūs dažnai sugrįšite, ar ne?

ANRIETĖ

Kai prieš mane atsivėrė nežinomos šio gyvenimo gelmės, nušviestos paskutinės liepsnos, aš pasinėriau į apmąstymų prarają. Mano egoizmo debesys išsisklaidė. Vadinasi, ji iškentėjo tiek, kiek ir aš, daugiau negu aš, nes mirė. Ji tikėjo, kad ir kiti turi mylėti jos draugą; ją taip apakino meilė, jog nė neįtarė, kaip nedraugiškai mano atžvilgiu nusiteikusi jos duktė. Šis paskutinis jos jausmo įrodymas man

buvo labai skaudus. Vargšė Anrietė norėjo atiduoti man Klošgurdą ir savo dukterį!

Natali, nuo tos dienos, amžinai palikusios baisų prisiminimą, dienos, kai aš pirmą kartą įžengiau į kapines, lydėdamas kilniosios Anrietės palaikus,— dabar jūs ją pažįstate,— saulė prarado savo šilumą ir spindesį, naktis tapo tamsesnė, mano judesiai lėtesni, mintys vangesnės. Yra žmonių, kuriuos užkasame į žemę, bet yra kitų, mums itin brangių, kurių įkapių drobule tampa mūsų širdis, ir jos tvinksniai mums kasdien juos primena; mes galvojame apie juos, kaip kvėpuojame, jie gyvena mumyse pagal darnų metempsichozės dėsnį, būdingą meilei. Mano sieloje gyvena kita siela. Kai darau ką nors gero, tariu prakilnius žodžius, kalba ir veikia ji, toji siela; visa, kas yra gera manyje, sklinda iš to kapo; taip savo aromatu prisodrina orą lelija. Pašaipa, blogis — visa, ką jūs smerkiate manyje, kyla iš manęs paties. Dabar, Natali, kai mano akis aptraukia migla ir kai jos, ilgai stebėjusios žemę, nukrypsta į dangų, kai mano lūpos nebylia tyla atsako į jūsų žodžius ir rūpestį manimi, nebeklauskite manęs: „Apie ką susimąstėte?“

Brangioji Natali, aš kurį laiką nerašiau: mane per daug sujaudino tie prisiminimai. Dabar turiu papasakoti jums, kokie įvykiai sekė po šios katastrofos — nedaug jiems, beje, reikės žodžių. Kai žmogaus gyvenimas — tik veikla ir bruzdesys, užtenka vieno kito žodžio — ir jau viskas pasakyta; bet kai jis praeina aukščiausiose sielos sferose, jo istorija plati, ištęsta. Anrietės laiškas įžiebė mano širdyje viltį. Gelbėdamasis iš sudužusio laivo, pastebėjau salą, kurioje galėjau išsilaipinti. Gyventi Klošgurde šalia Madlenos ir paskirti jai savo gyvenimą — štai dalia, kuri tenkino visas svajas, audrinančias mano širdį; bet reikėjo žinoti, ką iš tikrųjų galvoja Madlena. Be to, turėjau atsisveikinti su grafu; tad nuvykau į Klošgurdą ir užtikau jį terasoje. Ilgai vaikščiojome. Iš pradžių jis užvedė kalbą apie grafienę kaip žmogus, suvokiąs, kokia didelė ištiko jį nelaimė ir kokią žalą patyrė jo vidinis gyvenimas. Bet po šio pirmo skausmingo šauksmo jis pasirodė labiau susirūpinęs ateitimi negu dabartimi. Dukters bijojo, ji ne tokia, jo žodžiais tariant, lipšni kaip motina. Senąjį grafą, pripratusį prie Anrietės švelnumo, gąsdino tvirtas Madlenos būdas, kuris, be žavių savybių, paveldėtų iš motinos, turėjo dar savotiško didvyriškumo, ir grafas nujautė, kad dukters valios niekas nepalenks. Paguosti jį po tos neatitaisomos netekties galėjo tik įsitikinimas, kad jis netrukus paseks įkandin žmonos. Grafas guodėsi, kad paskutiniųjų dienų nerimas ir

sielvartas pabloginę jo liguistą savijautą, atsinaujinę ankstesni skausmai; tarp jo, kaip tėvo, ir dukters, kaip būsimos šeimininkės, autoriteto bręstąs susidūrimas, ir tai apkartins jo gyvenimo galą; nes ten, kur jis galėjęs kovoti su žmona, turėsiąs nusileisti dukteriai. Beje, sūnus paliksiąs gimtuosius namus, duktė ištekėsianti; o kokį jis gausiąs žentą? Nors ir sakėsi greitai mirsiąs, jautė, kad dar teks ilgai gyventi vienišam ir be draugų.

Visą tą valandą jis kalbėjo tik apie save, prašydamas būti jam draugu vardan žmonos atminimo, ir man galutinai išryškėjo didinga Emigranto figūra — vienas įspūdingiausių mūsų laikų tipų portretas. Iš pažiūros jis buvo silpnas ir palūžęs, tačiau jo gyvastį, ko gero, palaikė būtent sodietiški darbai ir papročių nuosaikumas. Jis dar gyvas, kai rašau šiuos žodžius. Nors Madlena pastebėjo mus vaikščiojančius po terasą, bet žemyn nenusileido; išėjo kelis kartus iš namų ir vėl grįžo vidun, leisdama suprasti, jog visai nepaiso manęs. Pasinaudojęs akimirka, kai ji pasirodė ant laiptų, paprašiau grafą užeiti į pilį; norėjau pasikalbėti su Madlena prasimetęs dingstimi, neva grafienė mane prašiusi jai perduoti savo paskutinę valią — kitos galimybės pasimatyti su ja neturėjau; grafas nuėjo pakviesti dukters, o paskui paliko mus dviese terasoje.

— Brangioji Madlena,— prabilau aš,— turiu su jumis pasikalbėti, ir geriausia čia, kur jūsų motina klausydavosi manęs tada, kai kartais skųsdavosi ne tiek manimi, kiek gyvenimo įvykiais. Žinau, ką galvojate, bet ar nesmerkiate manęs, nežinodama faktų? Mano gyvenimas ir laimė susiję su šiomis vietomis, jūs tai žinote ir vejate mane iš čia savo šaltumu, užmiršusi brolišką mūsų draugystę, kurią tuo pačiu skausmu sutvirtino mirtis. Brangioji Madlena, nė nemirktelėjęs atiduočiau už jus gyvybę, nesitikėdamas jokio atlygio, net be jūsų žinios; taip mes mylime vaikus tų, kurios globojo mus gyvenimo kelyje; jūs nežinote, kokį sumanymą puoselėjo jūsų žavioji motina šiuos septynerius metus, nes žinodama tikriausiai jaustumėte man ką kita; bet aš nenoriu pasinaudoti šiuo pranašumu. Maldauju vieno — neatimkite iš manęs teisės atvykti čia, pakvėpuoti šios terasos oru ir laukti, kada laikas pakeis jūsų požiūrį į žmonių tarpusavio santykius; šiuo metu aš jokiu būdu nenoriu jo suniekinti; gerbiu skausmą, kuris temdo jums protą, nes ir iš manęs paties jis atima gebėjimą blaiviai vertinti susiklosčiusias aplinkybes. Šventoji, šią akimirką žiūrinti į mus, pritars mano santūrumui, kurio neperžengiu prašydamas tik nešališkai žiūrėti į mane ir savo jausmus. Aš jus per daug myliu,—

nors jūs ir jaučiate pasibjaurėjimą manimi,— kad atskleisčiau grafui sumanymą, kurį jis karštai sveikintų. Likite laisva. Vėliau pagalvokite, kad nieko nepažinsite draugijoje geriau negu pažįstate mane, kad nė vienas vyras nebus jums taip atsidavęs...

Iki šiol Madlena klausėsi nuleidusi akis, bet čia ji pertraukė mane rankos mostu.

— Pone,— tarė iš susijaudinimo virpančiu balsu,— aš taip pat žinau, ką jūs turite omenyje; bet mano jausmai jums nepasikeis, verčiau šokčiau į Endrą negu susiečiau savo likimą su jumis. Nekalbėsiu apie save; bet jeigu jus bent kiek tebeveikia mano motinos vardas, jos vardu prašau niekad nesilankyti Klošgurde, kol aš būsiu čia. Vien tik jus pamačiusi, sutrinku, neįstengdama šio sutrikimo išreikšti žodžiais, bet aš niekad jo nenugalėsiu.

Ji oriai linktelėjo man ir nužingsniavo pilies link neatsigręždama, šalta, rami, kokia tik vieną dieną buvo jos motina, ir negailestinga. Įžvalgi šios merginos akis išvydo, nors ir pavėluotai, kas dedasi jos motinos širdyje, ir neapykantą žmogui, kurį ji laikė nelaimės kaltininku, galbūt dar sustiprino sąžinės priekaištai, kad buvo naivi jo bendrininkė. Viskas čia buvo pragarmė. Madlena nekentė manęs, nenorėdama gilintis, ar aš šių nelaimių priežastis, ar auka: ji, ko gero, lygiai taip pat būtų nekentusi motinos ir manęs, jei būtume buvę laimingi. Taigi iš gražaus mano laimės rūmo neliko nieko. Tikriausiai tik aš vienas žinojau visą šios didžios kitiems nepažįstamos moters gyvenimą, tik aš vienas perpratau jos jausmų paslaptį, tik aš vienas ištyriau jos sielos gelmes; nepažino jos nei motina, nei tėvas, nei vyras, nei vaikai. Kaip keista! Žarstau šitą pelenų krūvą ir su malonumu paskleidžiu juos prieš jus; visi mes galime čia rasti dalelytę savo brangiausių turtų. Kiek šeimų turi savo Anrietę! Kiek kilnių būtybių išsiskiria su šia žeme, taip ir nesutikusios protingo kronikininko, kuris būtų ištyręs jų širdį, išmatavęs jos gylį ir plotį! Tokia yra žmogaus gyvenimo tiesa: motinos dažnai nepažįsta savo vaikų, vaikai — motinų, tą pat galima pasakyti ir apie sutuoktinius, meilužius ir brolius! Ar žinojau aš, kad vieną dieną bylinėsiuos net prie tėvo karsto su savo broliu Šarliu de Vandenesu, su tuo, kurio karjerai tiek padėjau? Dieve mano, kokia pamokoma esti paprasčiausia istorija! Kai paskui Madleną užsivėrė pilies durys, aš sunkia širdimi grįžau atsisveikinti su šeimininkais ir iškeliavau į Paryžių; žingsniavau dešiniu Endro krantu, kuriuo buvau atkakęs į šį slėnį pirmą kartą. Kaip žemę pardavęs perėjau gražųjį Pon de Riuano miestelį. O juk buvau turtingas, manęs

laukė graži politiko karjera, nebebuvau tas išvargęs keliauninkas, klaidžiojęs šiais keliais 1814 metais. Anuo metu mano širdis buvo pilna troškimų, o šiandien mano akys buvo pilnos ašarų; tada man reikėjo įprasminti savo gyvenimą; šiandien prieš save mačiau dykynę. Buvau, tiesa, jaunas, turėjau dvidešimt devynerius metus, bet širdis jau buvo nuvytusi. Per kelerius metus šis peizažas prarado ankstesnį spindesį, o aš pasidygėjau gyvenimu. Dabar galite suprasti mano susijaudinimą, kai atsigręžęs pamačiau terasoje Madleną.

Apniktas neįveikiamo liūdesio, nebesuvokiau, kur ir ko vykstu. Man anaiptol ne ledi Dadli buvo galvoje, kai, pats to nenutuokdamas, atsidūriau jos kieme. Padaręs šią kvailystę, trauktis nebegalėjau. Gyvenome su ja kaip vyras su žmona, ir, lipdamas laiptais, aš niauriai svarsčiau, kokie manęs laukia nemalonumai nutraukiant šiuos santykius. Jei gerai perpratote ledi Dadli būdą ir manieras, galite įsivaizduoti, kaip nusivyliau, kai jos mažordomas įvedė mane kelionės drabužiais į svetainę, kur ji išsipusčiusi sėdėjo penkių asmenų draugijoje. Lordas Dadlis, vienas įžymiausių Anglijos senųjų politikos veikėjų, stovėjo priešais židinį, pastiręs, orus, šaltas, su ta pašaipa veide, su kuria jis tikriausiai žvelgia Parlamente; jis nusišypsojo, išgirdęs mano pavardę. Svetainėje su Arabele buvo du jos sūnūs, nepaprastai panašūs į de Marsė; pats de Marsė, vienas iš neteisėtų senojo lordo sūnų, sėdėjo ant sofutės šalia markizės. Mane pamačiusi, Arabelė tuoj pat nutaisė išdidžią miną ir įsmeigė žvilgsnį į mano kelioninę kepurę, lyg norėdama paklausti, kurių galų aš čia atsibeldžiau. Paskui perleido akimis lyg kokį jai pristatytą kaimo bajorą. Mūsų artumas, amžinoji aistra, priesaikos, kad ji mirs, jei aš jos nebemylėsiu, visi tie Armidės[50] burtai išsisklaidė kaip sapnas. Rodės, kad niekados nė nespaudžiau jai rankos, kad esu pašalinis žmogus, kad ji manęs nepažįsta. Nors jau buvau įpratęs šaltakraujiškai kaip diplomatas tvardytis, apstulbau, kaip, manim dėtas, būtų apstulbęs kiekvienas. De Marsė šypsojosi, su pabrėžtu dėmesiu apžiūrinėdamas savo batus. Aš iš karto nusistačiau, kaip elgtis. Jei mane būtų atstūmusi kuri kita moteris, būčiau nuolankiai su šiuo pralaimėjimu susitaikęs; bet pasipiktinęs, kad į mane išdidžiai žvelgia didvyrė, kuri tvirtino mirsianti iš meilės ir kadaise tyčiojosi iš velionės, nusprendžiau į įžūlumą atsakyti įžūlumu. Ji žinojo apie negandą, ištikusią ledi Brendon: priminti ją Arabelei reiškė durklu smogti jai į širdį, nors nuo to smūgio galėjo atšipti ginklas.

— Ponia,— tariau aš,— jūs atleisite man, kad taip be ceremonijų

įsiveržiau pas jus, kai sužinosite, jog atvykstu iš Turenės ir jog ledi Brendon mane įpareigojo perduoti jums neatidėliotiną žinią. Bijojau, kad būsite išvykusi į Lankašyrą; bet kadangi liekate Paryžiuje, lauksiu jūsų nurodymų ir valandos, kai malonėsite mane priimti.

Ji linktelėjo galvą, ir aš išėjau. Nuo tos dienos susitinku ją tik salonuose, kur mes draugiškai pasisveikiname, o kartais persimetame vienu kitu kandžiu žodeliu. Užsimenu jai apie nepaguodžiamas Lankašyro moteris, ji — apie prancūzes, kurios savo skrandžio sutrikimus aiškina neviltimi. Per ją įsigijau mirtiną priešą — de Marsė, kuriam ji jaučia didelį prielankumą, o aš ją vadinu dviejų kartų žmona. Taigi didesnę katastrofą sunku būtu įsivaizduoti. Ėmiausi įgyvendinti planą, kurį buvau apmąstęs per viešnagę Sašė. Stačia galva puoliau į darbą, pasinėriau į mokslą, literatūrą ir politiką; į sostą įžengus Karoliui X, kuris panaikino mano užimamą postą velionio karaliaus rūmuose, pradėjau diplomato karjerą. Pasiryžau niekada nesidomėti jokia moterimi, kad ir kokia graži, protinga, meili ji būtų. Šis mano sumanymas nuostabiai pavyko: įgavau neįtikėtiną proto ramybę, didžiulę jėgą dirbti ir suvokiau, kiek savo gyvenimo mes iššvaistome per moteris, kurios manosi atsilyginusios mums už tai keliais maloniais žodeliais. Bet visi mano ketinimai sužlugo, ir jūs žinote kaip ir kodėl.

Brangioji Natali, papasakojau jums savo gyvenimą nieko neslėpdamas ir nieko negražindamas, kaip pasakočiau jį pats sau; kalbėdamas apie jausmus, kurie dar neturėjo nieko bendro su jumis, aš galbūt užgavau kurią nors jūsų pavydžios ir jautrios širdies stygą; bet tai, kas supykintų eilinę moterį, bus jums, esu įsitikinęs, dar viena paskata mane mylėti. Šalia kenčiančios ir ligotos sielos pranašiai moteriai skirtas įstabus vaidmuo, ji tampa gailestingąja seseria, tvarstančia žaizdas, motina, atleidžiančia vaikui. Kenčia ne tik menininkai ir didieji poetai; vyrai, kurie gyvena dėl savo šalies, dėl tautos ateities, praplėsdami savo aistrų ir minčių ratą, dažnai jaučiasi skaudžiai vieniši. Jiems trūksta tyros ir pasiaukojančios meilės; tikėkite, jie puikiai suvokia jos didybę ir vertę. Rytoj aš žinosiu, ar neapsirikau jus pamilęs.

PONUI GRAFUI FELIKSUI DE VANDENESUI

Brangusis grafe, jūs gavote iš tos vargšės ponios de Morsof laišką, kuris, sakote, pravertė jums kaip vadovas aukštuomenėje, laišką, kuriam turite būti dėkingas už savo puikią karjerą. Leiskite man baigti jūsų auklėjimą. Dėl Dievo meilės, atsikratykite vieno bjauraus įpročio; nemėgdžiokite našlių, kurios amžinai kalba apie savo pirmą vyrą, amžinai bado akis antrajam velionio dorybėmis. Esu prancūzė, brangusis grafe; norėčiau susituokti su vyru, kurį pamilau, ir iš tikrųjų negalėčiau susituokti su ponia de Morsof. Perskaičiusi jūsų pasakojimą su tuo dėmesiu, kokio jis nusipelno,— o jūs žinote, kaip aš jumis domiuosi,— nusprendžiau, kad jūs gerokai įgrisote ledi Dadli, priešindamas ją ponios de Morsof tobulybei, ir labai įskaudinote grafienę, kamuodamas ją pasakojimais apie neišsenkamas angliškos meilės galias. Jūs pasielgėte netaktiškai su manim, vargše būtybe, juk kitų nuopelnų, išskyrus tą, kad jums patinku, aš neturiu; leidote man suprasti, kad nemyliu jūsų nei kaip Anrietė, nei kaip Arabelė. Prisipažįstu, kad turiu ydų, pati jas gerai žinau; bet kam taip šiurkščiai man jas priminti? Ar žinote, ko man darosi gaila? Ketvirtosios moters, kurią pamilsite. Jai neišvengiamai teks kovoti su trimis pirmtakėmis; todėl turiu įspėti jus,— jūsų ir jos naudai,— saugokitės savo atminties. Atsisakau nuo varginančios šlovės jus mylėti: tam reikėtų per daug katalikiškų ar anglikoniškų savybių, o aš neketinu kovoti su vaiduokliais. Klošgurdo madonos dorybės įvarytų į neviltį labiausiai savimi pasitikinčią moterį, o jūsų bebaimė amazonė atvėsina karščiausias meilės svajas. Nė viena moteris, nors ir kiek stengtųsi, niekada negalės tikėtis, kad suteiks jums džiaugsmų, prilygstančių jos potroškiams. Savo prisiminimų niekada nenugalėsite nei širdimi, nei kūno malonumais. Užmiršote, kad ir mes dažnai jodinėjame. Neįstengiau grąžinti šilumos saulei, atvėsusiai po jūsų šventos Anrietės mirties, šalia manęs jus krėstų drebulys. Mielas drauge,— nes jūs visados liksite mano draugu,— tesaugo jus Dievas ateityje nuo panašių išpažinčių: jos apnuogina jūsų nusivylusią širdį, atbaido meilę ir verčia moterį suabejoti savimi. Meilė, brangusis grafe, gyva tik pasitikėjimu. Moteris, kuri prieš tardama žodį ar sėsdama ant arklio, susimąsto, ar dangiškoji Anrietė nepasakė to paties geriau, ar tokia jojikė kaip Arabelė nepasirodė grakštesnė, šita moteris, būkite tikras, pajus, kaip jai pinasi liežuvis ir dreba

kojos. Beskaitant man kilo noras gauti keletą jūsų svaiginamų puokščių, bet jūs jų nebeskinate. Taigi yra daugybė dalykų, kurių jūs nebedrįstate daryti, daugybė minčių ir džiaugsmų, kurie jums mirę. Nė viena moteris, įsidėkite tai gerai į galvą, nenorės susidurti jūsų širdyje su velione, kurią ten sergstite. Prašote, kad mylėčiau jus iš krikščioniško gailestingumo. Prisipažinsiu, galiu be galo daug, galiu viską padaryti iš gailestingumo, bet mylėti — ne.

Kartais jūs nuobodžiaujate pats ir įvarote nuobodulį kitiems, vadinate savo liūdesį melancholija; tebūnie taip, bet esate nepakenčiamas ir užduodate nemalonių rūpesčių tai, kurią mylite. Tarp mūsų pernelyg dažnai iškildavo tos šventosios kapas: daug apie tai mąsčiau, pažįstu save ir nenorėčiau mirti kaip ji. Jeigu jūs įgrisote ledi Dadli, o ji nepaprasta moteris, bijau, kad aš, kuriai svetimi jos nežaboti geismai, atšalsiu dar greičiau negu ji. Užmirškime apie meilę, kadangi laime mėgautis jūs galite tik su velionėmis, ir likime draugais, tokia mano valia. Kaip čia yra, brangusis grafe? Sutikote gyvenimo pradžioje žavingą moterį, idealią mylimąją, ji rūpinosi jūsų karjera, padarė jus peru, mylėjo jus iki apsvaigimo, prašė tik vieno — kad liktumėte ištikimas, o jūs numarinote ją širdgėla! Iš tiesų sunku įsivaizduoti ką nors baisesnio. Tarp liepsningiausių ir nelaimingiausių jaunuolių, slankiojančių Paryžiaus gatvėmis su ambicingais troškimais, nė vienas neatsisakytų dešimt metų pragyventi skaistybėje, kad jam atitektų bent pusė tų malonių, kurių jūs nesugebėjote įvertinti. Kai esi taip mylimas, ko dar galima geisti?

Vargšė moteris! Kiek ji iškentėjo, o jūs, sukurpęs keletą verkšlenančių sakinių, manote atsiteisęs su jos karstu. Tikriausiai tuo pačiu atsimokėsite ir man už mano meilę jums. Ačiū, brangusis grafe, nenoriu varžovės nei anapus, nei šiapus kapo. Kam ant sąžinės guli panašūs nusikaltimai, bent jau nereikia jų niekam pasakoti. Kreipiausi į jus su neprotingu prašymu — elgiausi kaip moteris, Ievos duktė; o jums derėjo apskaičiuoti, kokio atgarsio susilauks jūsų atsakymas. Reikėjo mane apgaudinėti; būčiau už tai vėliau atsidėkojusi. Nejaugi jūs niekada neperpratote, koks svarbiausias vyrų, moterų numylėtinių, privalumas? Ar nesuvokiate, kokie jie prakilnūs, prisiekinėdami mums, kad niekad nėra mylėję ir myli pirmą kartą? Jūsų programos įgyvendinti neįmanoma. Būti tuo pat metu ir ponia de Morsof, ir ledi Dadli? Betgi, mielasis, jūs norite sujungti vandenį su ugnimi. Vadinasi, nepažįstate moterų? Jos tokios, kokios yra, jų privalumai ne be ydų. Ledi Dadli jūs sutikote per anksti ir dėl to neįstengėte jos įver-

tinti, o tai, kad atsiliepiate apie ją blogai, man rodos, yra jūsų įžeistos tuštybės kerštas; ponią de Morsof jūs perpratote per vėlai ir kiekvieną jų nubaudėte už tai, kad nebuvo tokia kaip kita; kas ištiks mane — juk aš nesu nei ta, nei ana?

Aš taip jus myliu, jog daug galvojau apie jūsų ateitį, juk aš iš tikrųjų labai jus myliu. Jūsų povyza, panaši į Liūdnojo Vaizdo riterio povyzą, mane visada labai domino: tikėjau, kad melancholikai pastovūs žmonės; bet nežinojau, kad, įžengdamas į aukštuomenę, jūs nužudėte visų gražiausią ir dorybingiausią moterį. Na štai, aš ir ėmiau galvoti, kas jums dar lieka padaryti; ilgai apie tai mąsčiau. Man rodos, mielasis, jūs turite vesti kokią nors ponią Šendi[51]; ji nieko nenutuoks nei apie meilę, nei apie aistras, nekvaršins sau galvos nei dėl ledi Dadli, nei dėl ponios de Morsof ir bus visiškai abejinga tomis akimirkomis, kai jus apima nuobodulys, kurį vadinate melancholija, ir kai su jumis taip nyku kaip lietingą dieną; ji taps jums ta įstabia gailestingąja seseria, kurios ieškote. Na, o mylėti, suvirpėti nuo vieno žodžio, gebėti laukti laimės, nešti laimę kitam, priimti ją iš kito, išgyventi aistros audras, pritarti smulkiai mylimos moters tuštybei — atsisakykite viso šito, brangusis grafe. Jūs pernelyg gerai vykdėte savo gerojo angelo patarimus; taip uoliai vengėte jaunų moterų, jog visiškai jų nepažįstate. Ponia de Morsof pasielgė teisingai, iš karto į tokias aukštybes jus iškeldama: visos moterys būtų atsigręžusios prieš jus, ir jūs nieko nebūtumėte pasiekęs. Dabar per vėlu pradėti mokslą, mokytis sakyti tai, kas mums malonu girdėti, laiku pasipuikauti savo dorybėmis, žavėtis mūsų silpnumu, kai mums užeina noras pasirodyti silpnoms. Mes ne tokios kvailos, kaip jūs manote: kai mylime, savo pasirinktą vyrą statome aukščiau visa ko. Tai, kas griauna mūsų tikėjimą šiuo pranašumu, griauna ir mūsų meilę. Pataikaudami mums, pataikaujate patys sau. Jeigu jums maga ir toliau sukiotis aukštuomenės ratelyje, mėgautis moterų draugyste, rūpestingai slėpkite visa, ką man papasakojote: moterys nemėgsta sėti savo meilės gėles ant uolų nei dosniai dalyti glamonių, kad nuramintų sergančią širdį. Kiekviena moteris pastebėtų, kokia atšiauri jūsų širdis, ir jūs visada jaustumėtės nelaimingas. Tik nedaugelis jų būtų tiek atviros, kad pasakytų tai, ką aš šiandien sakau, ir tiek geros, kad išsiskirtų su jumis be pagiežos, siūlydamos jums savo draugystę, kaip siūlo šiandien toji, kuri save laiko atsidavusia jūsų drauge.

NATALI DE MANERVIL

BALZAKO TALENTO MĮSLĖ

Onorė de Balzakas — vienas populiariausių prancūzų rašytojų, tiek jo paties gimtinėje, tiek ir kitose šalyse. Rašytojui dar gyvam esant, kritikai Š. Sent-Bevas, Ž. Žanenas daugiausia kalbėdavo ne apie jo knygas, o apie jį patį — pasakodavo anekdotus apie jo keistenybes, aristokratiškumo pretenzijas, meilės istorijas. Beveik penkiasdešimčiai metų praėjus po O. de Balzako mirties, žymus kritikas G. Lansonas „Prancūzų literatūros istorijoje" rašė: „Balzakas turėjo nuostabaus menininko bruožų: jo prigimtis buvo vulgari, sveika ir veržli. Jis karštligiškai troško veikti. Jau būdamas notaro raštininku, pajuto polinkį žavėtis pasibjaurėtinais malonumais, kuriuos vėliau detaliai aprašė savo romanuose. Įsisvajojęs apie komercinę veiklą, jis leido laiką regzdamas įvairiausias praturtėjimo kombinacijas. Prieš pat mirtį buvo užsidegęs pervežti 60.000 ąžuolinių rąstų iš Lenkijos į Prancūziją, tikėdamasis uždirbti 4.200.000 frankų. Tačiau jam trūko realybės jausmo, ir jis tik dar daugiau lindo į skolas. Tokia vaizduotė, pražūtinga realiame gyvenime, tapo didžiuliu privalumu literatūroje, piešiant visuomenę, kur biznis ir pinigai vaidino tokį vaidmenį".[1] Ir mūsų laikais Andrė Viurmseras, knygos apie O. de Balzaką „Nežmoniškoji komedija" (1964) autorius, pirmučiausia pabrėžia O. de Balzako ryšius su to meto visuomene ir ją apvaldžiusia praturtėjimo aistra: „Jam buvo gerai žinomas finansinių ir komercinių machinacijų mechanizmas, kurį jis taip puikiai sugebėjo atskleisti „Žmogiškojoje komedijoje".[2] Pagrindinis „Žmogiškosios komedijos" herojus, anot A. Viurmsero,— pinigai, o ir pats O. de Balzakas pirmučiausia troško praturtėti ir rašė tam, kad praturtėtų. Gyvendamas ne pagal išgales, nuolatos buvo paskendęs skolose ir niekada nesugebėjo iš jų išbristi: stengėsi išsiskirti iš minios ir stulbinti miesčionis savo spindesiu: laikė porą angliškų arklių, grumą, kabrioletą, o tai mūsų laikais reikštų tą patį kaip pirkti automobilį neturint pinigų benzinui. „Nepaisant

[1] *Gustave Lanson*. Histoire de la littérature française.— Paris, 1922.— P. 1000.

[2] *André Wurmser*. La Comédie Inhumaine.— Paris, 1964.— P. 97.

šių pastangų,— rašo A. Viurmseras,— jis liko nevalyvas, storas kaimietis, kurio drabužių nebuvo palietęs šepetys, o riebaluotų jo plaukų — šukos".[3]

„Naujosios kritikos" atstovai, struktūralistai, semiotikai ir dekonstrukcionistai, priešingai, analizuoja rašytojo tekstą izoliuotai nuo jo asmenybės kaip autentiškai egzistuojančią kalbinę realybę. Rolanas Bartas savo esė „S/Z" analizuoja O. de Balzako novelę „Sarazinas" taikydamas įvairius kodus-balsus, paversdamas tekstą daugiabalse struktūra, kurioje kiekvienas kodas tampa citatų perspektyva, struktūrų miražu, o skaitymas — kūrybiniu aktu.

Atrodo, šiandieną beprasmiška rašyti ir kalbėti apie O. de Balzaką, kai apie jį ir jo kūrinius yra tiek prirašę ne tiktai žymūs kritikai, bet ir rašytojai — Stefanas Cveigas, Andrė Morua ir daugelis kitų. Ir vis dėlto — kur glūdi O. de Balzako mįslė, kodėl jį nenustoja skaitę įvairaus amžiaus, profesijų ir išsilavinimo žmonės, o iš naujo skaitydami randa vis naujų minčių, jo laiko ir tėvynės ribas peraugančių bendražmogiškų universalių tiesų? A. Morua yra pasakęs, kad O. de Balzakas sukūrė ištisą pasaulį, priklausantį tiek jo paties, tiek ir visoms kitoms epochoms. Ispanų filosofas Ch. Ortega i Gasetas atmetė XIX a. realistinį meną todėl, kad jis buvo negrynas, turįs tiktai minimumą estetinių elementų. O. de Balzaką jis laikė nevykėliu, kuris, užuot vaizdavęs pačius daiktus ir reiškinius, pateikia vien tiktai aliuzijas[4]. Kai kam šiandieną O. de Balzakas iš tiesų gali pasirodyti senamadiškas modernistinės ir postmodernistinės prozos, stilizuoto ir abstraktaus meno kontekste. Bet jo gerbėjai vertina tuos gyvus žmonių paveikslus, kurie jiems dažnai atrodo netgi gyvesni už tikrovėje sutiktuosius. Nepaisant gyvenimo „beaistrio stebėtojo" pozicijos, O. de Balzako kūriniuose atsiskleidžia autoriaus požiūris į vaizduojamus žmones ir įvykius, o kai kur tiesiogiai atsispindi ir asmeninė patirtis.

* * *

Onorė de B a l z a k a s (Honoré de Balzac) gimė 1799 m. gegužės 20 d. Tūre. Jo tėvas Bernardas Fransua Balza (savo pavardę pakeitęs kilmingesne „Balzac", prie kurios vėliau rašytojas pridūrė aristokratišką dalelytę „de") buvo valstietiškos kilmės, dirbo įvairiose kanceliarijose, tiekė maistą kariuomenei, spekuliavo žemėmis. Motina, gelumbės pirklio duktė, nejautė didelės meilės sūnui ir labai anksti atidavė jį į vienuolių vadovaujamą koležą Vandome, kur Onorė išbuvo nuo 1807 iki 1813 m. Rašytojo vaikystės išgyvenimai, slogi šeimos ir koležo atmosfera vėliau atsispindės „Slėnio lelijos" herojaus Felikso de Vandeneso, autoriaus asmenybei

---

[3] *André Wurmser.* La Comédie Inhumaine.— Paris. 1964.— P. 130—131.

[4] Žr. *Jose Ortega y Gasset.* Notes on the Novel. In: The Dehumanization of Art.— New York, 1956.— P. 56.

artimiausio personažo, prisiminimuose. 1814 m. šeimai persikėlus į Paryžių, Onorė tęsė mokslus Teisės mokykloje ir Sorbonoje ir tuo pat metu dirbo raštininku notarų kontorose. Šis darbas, teisės studijos vėliau pravertė rašytojui atskleidžiant turto paveldėjimo, komercinių ir finansinių sandėrių mechanizmą. Nors tėvai tikėjosi jį pasirinksiant pelningesnę teisininko profesiją, Onorė nutaria atsidėti literatūrai, netenka materialinės paramos ir pradeda sunkų kūrybinį kelią vargingoje mansardoje Ledigjero gatvėje. 1817 m. jis parašo „Pastabas apie filosofiją ir religiją", po jų seka „Pastabos apie sielos nemirtingumą" (1818) — šie kūriniai liudija O. de Balzako filosofinius interesus, kurie dar labiau sustiprėjo į senatvę. 1820 m. jis užbaigia penkių veiksmų eiliuotą tragediją „Kromvelis". Ją perskaitęs garsus profesorius akademikas Andrijė pataria autoriui užsiimti bet kokiu kitu darbu, tik ne literatūra. Tačiau O. de Balzakas atkakliai siekia savo tikslo, rašo filosofines religines studijas („Traktatas apie maldą", 1823), nuotykių ir istorinius romanus, skirtus populiarios literatūros rinkai. 1822 m. prasideda O. de Balzako draugystė su ponia Antuanete de Berni, kuri jam tapo ne tiktai mylimąja, bet ir motina (ji buvo dvidešimt dvejais metais vyresnė už rašytoją), kompensavusia vaikystėje patirtas kančias. Antuanetė, o vėliau ir kunigaikštienė d'Abrantes atvėrė O. de Balzakui aristokratinių salonų duris, rafinuotų manierų pasaulį. Gyvendamas Restauracijos ir Liepos monarchijos laikotarpiu, rašytojas laikė aristokratiją Grožio ir Gėrio įsikūnijimu. Todėl jo kūriniuose kai kurie aristokratijos atstovai iškeliami aukščiau už pragmatiškus amoralius komersantus ir finansininkus, pamynusius bet kokius dorovės principus.

1829 m. pasirodo istorinis romanas „Šuanai", kurį O. de Balzakas pasirašė savo tikrąja pavarde (ankstesnius kūrinius jis leido įvairiomis slapyvardėmis), o vėliau įtraukė į „Žmogiškąją komediją". Tais pat metais jis parašo ir apysaką „Sviediniu žaidžiančios katės namai", o 1830-tais — šešis „Privataus gyvenimo scenų" apsakymus. 1831—1833 m. išėjo „Šagrenės oda", „Nežinomas šedevras", „Išdaigiškos pasakos", „Pulkininkas Šaberas" ir „Kaimo kunigas". 1832 m. O. de Balzakas gauna pirmą „Svetimšalės" laišką, parašytą jo būsimos žmonos Evelinos Hanskos, lenkų aristokratės iš Ukrainos. Tačiau pirmąkart jie susitinka tiktai 1833 m. rudenį. O. de Balzakas sudaro kontraktą (1833) ciklo „XIX amžiaus papročių etiudai" leidimui ir imasi didžiulio darbo. Jis kuria žymiausius „Žmogiškosios komedijos" (taip vėliau jis pavadins šį ciklą) romanus ir apysakas: „Eugenija Grandė" (1833), „Absoliuto ieškojimai" (1834), „Tėvas Gorijo" (1835), „Slėnio lelija" (1836), „Cezaris Biroto" (1837), „Niusingeno banko namai" (1837), „Ievos dukra" (1839), „Prarastos iliuzijos" (1835—1843), rašo straipsnius politiniam ir literatūriniam laikraščiui „Chronique de Paris", vadovauja Literatūros darbuotojų draugijai. 1840 m. įsteigia mėnesinį žurnalą „Revue parisienne", kurio, deja, išėjo tik trys numeriai (paskutiniajame pasirodė O. de Balzako recenzija apie Stendalio romaną „Parmos vienuolynas"). Nors dirba karšt-

ligiškai (miega nuo šešių valandų vakaro iki vidurnakčio, visą likusį laiką skiria kūrybai), susitikinėja su Antuanete, keliauja po Šveicariją su Evelina, aplanko Vagramo mūšio lauką, susitinka su kancleriu Meternichu.

1842—1848 m. išleidžiami visi „Žmogiškosios komedijos" kūriniai septyniolika tomų, 1855 m., jau po rašytojo mirties, pasirodo aštuonioliktas, į kurį įeina paskutinieji romanai ir apsakymai, teatrui skirtas devynioliktas tomas ir dvidešimtas „Išdaigiškų pasakų" tomas. 1842 m. O. de Balzakas parašo pratarmę visam „Žmogiškosios komedijos" ciklui. Paskutiniaisiais gyvenimo metais jis užbaigia romanus „Kurtizanių spindesys ir skurdas" (1847), „Pusseserė Beta" ir „Pusbrolis Ponsas" (1847—1848), rašo romaną „Valstiečiai", kurio nespėjo baigti (1855 m. jį išleido našlė Evelina Hanska). 1843 m. O. de Balzakas vyksta į Sankt Peterburgą susitikti su Evelina, grįžta atgal pro Berlyną ir Belgiją (spėjama, jog pakeliui lankėsi ir Lietuvoje), drauge su ja keliauja po Vokietiją, Olandiją, Belgiją, Italiją. 1847 m. rudenį išvažiuoja į Evelinos dvarą Viežchovnią ir ten praleidžia beveik penkis mėnesius. Grįžęs į Paryžių, tampa 1848 m. vasario revoliucijos, Liepos monarchijos žlugimo liudininku. Ligotas, negalėdamas dirbti, vėl randa prieglobstį pas Eveliną ir su ja susituokia Berdyčeve 1850 m. ankstyvą pavasarį. Tačiau mirti važiuoja į Prancūziją. Miršta 1850 m. rugpjūčio 18 d. Paryžiuje, prie jo kapo duobės Per Lašezo kapinėse Viktoras Hugo taria atsisveikinimo žodį, aukštai įvertindamas jo genijų ir nuopelnus prancūzų literatūrai. Ir netgi tie, kas anksčiau skeptiškai ir su pajuoka kalbėjo apie jį, pripažįsta rašytojo talentą.

* * *

O. de Balzako kūrybinis credo — tai jo pratarmė „Žmogiškajai komedijai". Joje rašytojas formuluoja mokslinės analizės principus, vėliau rutuliojamus Emilio Zola (neatsitiktinai E. Zola O. de Balzaką laikė „eksperimentinio romano" tėvu). Autoriaus tikslas — sukurti „natūralią visuomenės istoriją", „moksliškai, Biufono dvasia ištirti visos Prancūzijos papročius". Jis ieško atspirties ne literatūrinėje tradicijoje, o tokių gamtos tyrinėtojų kaip Kiuvjė, Žofrua Sent Ileras veikaluose. „Žmogiškosios komedijos" pratarmėje O. de Balzakas rašo, kad šio didžiulio ciklo idėją jam padiktavo visuomenės gyvenimo paralelė su gyvūnijos pasauliu. Kaip Ž. Biufonas suskirstė gyvūniją į atskiras grupes ir pogrupius, taip ir rašytojas skirsto visuomenę į atskirus tipus. Tačiau O. de Balzakas toli gražu netapatina žmogaus ir gyvūno prigimties, o nuolat pabrėžia psichologinį ir socialinį žmogaus charakterio savitumą. Nors O. de Balzakas tvirtai tikėjo faktais, domėjosi chemija, biologija, medicina ir zoologija, tačiau nebuvo pozityvistas. Pripažindamas žmogaus dvasinio pasaulio specifiką, jis itin akcentavo socialinių ir istorinių sąlygų įtaką charakteriams, poelgiams ir moralei. „Prancūzų visuomenė yra istorikas,— rašo autorius,— man teliko tiktai jo sekretoriaus vieta". Svarbiau-

sias O. de Balzako mokslinio metodo bruožas — ištikimybė istoriniam įvykiui, faktui. Meninė išmonė jo kūriniuose dažnai tėra tiktai apsauginė spalva, kuria autorius pridengia autentiką, kad nebūtų atpažinti tikrieji asmenys. Šis metodas reikalauja dėmesio detalėms, skrupulingos finansinių reikalų, skaičių analizės. O. de Balzakas — sukrautų ir prarastų turtų sąskaitininkas, kruopščiai skaičiuojantis Eugenijos Grandė auksines monetas, jaunų merginų kraitį, Šarlio Grandė turtus. Romane „Slėnio lelija" dvasingoji ponia de Morsof išvardija Feliksui visas savo pajamas, nepamiršdama nė vieno sū. O kokie paviršutiniški atrodytų skaitytojui autoriaus samprotavimai apie bankininką Niusingeną, jeigu jis nieko neišmanytų apie banko reikalus. Kritikas Š. Netmanas pastebėjo, kad O. de Balzakas kalba apie karą kaip Bonapartas, apie geologiją — kaip Ž. Kiuvjė, o apie keliones — kaip Ž. Laperūzas. Kaip tikras istorikas, rašytojas remiasi visiems žinomais įvykiais, niekada nenukrypdamas nuo istorinės tiesos pateikia jų vietą, laiką, aplinkybes. Įvykių autentiškumas kuriamas neretai pasakojant pirmuoju asmeniu, tikinant skaitytoją, jog jis skaito ne romaną, o autentiškus liudytojo parodymus. Advokatas Dervilis, gydytojas Bjanšonas, Popino pasakoja apie Gobseką, grafienę de Resto kaip apie tikrai sutiktus žmones, kūrinių siužetai įrėminami konkrečios aplinkos, kurioje vyksta pasakojimas, aprašymu. Tokia pasakojimo struktūra sietina su klasikinio epo tradicija, pasiekusia O. de Balzaką per Renesanso novelę, romantinius E. T. A. Hofmano apsakymus. Iš prancūzų rašytojų savo mokytoju O. de Balzakas pirmučiausia laikė Moljerą, satyrinių komedijų autorių. Moljero sukurti šykštuolių, veidmainių, gobšuolių tipai O. de Balzako kūryboje transformuojami į socialiai determinuotus palūkininkų, komersantų, bankininkų tipus. Tačiau jis atsisako klasicizmui būdingos racionalistinės charakterio sampratos, nepaverčia jo vienos dominuojančios aistros vergu. Todėl jo personažų negalime skirstyti į teigiamus ir neigiamus, be to, skirtingai nei Č. Dikensas, jis nesistengia nubausti piktadario ir atlyginti už kančias. Sėkmė ir laimė, kaip parodo O. de Balzakas, perkami moralinio nuopuolio kaina paminant elementarius dorovės principus. Ir šiuo atveju rašytojas lieka ištikimas gyvenimo tiesai, jos neaukoja savo idealams. Jis ieško patetikos ne kilnių ir taurių jausmų sferoje, o žemose aistrose: garbės troškimas, karjerizmas, šykštumas ir gobšumas — šiomis aistromis gyvena jo romanų veikėjai ir puoselėja jas, kaip kad riterių romanų herojai puoselėjo meilę širdies damai. „Argi gyvenimas nėra pinigų varoma mašina?" — klausia Gobsekas, viena ryškiausių figūrų O. de Balzako sukurtame pasaulyje. Įtvirtinęs literatūroje kasdieniškos veiklos, gyvenimo prozos temą, O. de Balzakas įrodė, jog komersantas, palūkininkas, notaras ir jo kontoros raštininkas gali tapti tokiais pat romanų herojais kaip kad romantiški įsimylėjėliai. Apysakoje „Sviediniu žaidžiančios katės namai" tapytojas de Somervjė vengia didingumo ir hiperbolizacijos, ieško grožio kasdienybėje.

Pats ciklo pavadinimas „Žmogiškoji komedija" rodo autoriaus požiūrį į vaizduojamą pasaulį kaip į sceną, kurioje vaidinamas nesibaigiantis tra-

gikomiškas farsas. Šiame pasaulyje niekinami patys švenčiausi jausmai — tėvų meilė vaikams, žmonos meilė vyrui, ištikimybė. Dantė „Dieviškojoje komedijoje“ savo herojų veda iš pragaro tamsos į spindinčias rojaus aukštybes, o O. de Balzako herojus aukoja sielos išganymą dėl žemų kėslų ir žemiškų malonumų. Apnuoginta gyvenimo tiesa, „prieš kurią nublanksta visi romanistų tariamai išgalvoti baisumai“ — pagrindinis rašytojo estetinis principas. Tačiau jo neturėtume suprasti kaip paprastos ištikimybės faktams ir jų empiriško kopijavimo. Filosofiniame etiude „Nežinomas šedevras“ (1831) senojo meistro lūpomis O. de Balzakas formuluoja meno tikslą „ne kopijuoti gamtą, o ją išreikšti“. Šiame kūrinyje autorius atskleidžia amžiną ir neišsprendžiamą gyvenimo ir meninių vaizdų tikroviškumo konfliktą. Mokytojas perteikė senajam meistrui reljefo paslaptį ir galią suteikti figūroms „nepaprastą gyvybę, gamtos regimybę“ — menininko amžinos nevilties esmę. Menas — tai skirtingų elementų samplaika: piešinys — tiktai skeletas, koloritas — gyvenimas, „bet gyvenimas be skeleto yra dar netobulesnis negu skeletas be gyvenimo“. O. de Balzakas skverbiasi į pačią meno esmę pabrėždamas, jog būtent kūrybos magija sugeba įkvėpti tikrąją gyvybę paveikslui, paversdama jį ne paprasta kopija, o nauja autentiška tikrove. Negalėdamas įkvėpti šios gyvybės savo kūriniui, senasis meistras padengė jį storu neperregimu dėmių sluoksniu, kad pašalinė akis netaptų jo negalios liudininke. Pats O. de Balzakas nuolatos kankinosi ieškodamas absoliuto, be perstojo taisė savo kūrinių tekstą tarytum senasis tapytojas, besistengiąs vis naujais štrichais prikelti piešinį naujam gyvenimui.

Mokslinės indukcijos metodas ir, svarbiausia, tikslas sukurti autentiško pasaulio regimybę skatino O. de Balzaką imtis ciklinio kūrinio, kurio atskiras dalis jungtų tie patys veikėjai, pereinantys iš vieno romano į kitą, sutvirtinantys atskirus vientiso pasaulio elementus. „Žmogiškąją komediją“ sudaro trys pagrindinės dalys: „Papročių etiudai“, „Filosofiniai etiudai“, „Analitiniai etiudai“. „Papročių etiudai“ — pati didžiausia ciklo dalis, į kurią įeina 72 kūriniai — romanai, apysakos ir novelės,— suskirstyti į „Provincijos gyvenimo scenas“, „Kaimo gyvenimo scenas“, „Paryžiaus gyvenimo scenas“, „Privataus gyvenimo scenas“, „Politinio gyvenimo scenas“ ir „Karinio gyvenimo scenas“. Pirmoje dalyje autorius ištikimai laikosi gyvenimo „autentikos“, įvesdamas realius istorinius įvykius ir istorinius personažus. Antroje dalyje stengiasi filosofiškai apibendrinti realaus gyvenimo reiškinius, operuodamas simboliais, metaforomis („Šagrenės oda“, „Nežinomas šedevras“). Trečia dalis pasižymi mokslinei apybraižai būdingomis žanrinėmis savybėmis ir yra silpniausia (ją sudaro jaunystėje parašyta apybraižų knyga „Santuokos fiziologija“). „Žmogiškosios komedijos“ kūriniai — spalvingos plytos didžiulėje Restauracijos ir Liepos monarchijos gyvenimo mozaikoje. Marselis Prustas žavėjosi O. de Balzako sumanyto ciklinio kūrinio idėja, kuri kilo, kai jau buvo parašyti pirmieji romanai. Jo manymu, ji negalėjo kilti *a priori*: O. de Balzako kūrinio vientisumas — paties gyvenimo, o ne abstrakčių sampro-

tavimų vaisius. Galėtume pridurti, kad šis vientisumas buvo padiktuotas visuomenės,— tai tvirtina autorius „Prarastų iliuzijų“ pratarmėje: „Kiekvienas romanas tėra tiktai didžiulio romano apie visuomenės gyvenimą skyrius“. Kai kurie kritikai priekaištavo O. de Balzakui dėl romanuose pasikartojančių, jau žinomų personažų — Rastinjako, Liusjeno diu Riubamprė, grafienės de Resto, Delfinos Niusingen, bankininko Niusingeno, gydytojo Bjanšono, vikontienės de Bosean ir daugelio kitų. Tačiau būtent šie personažai ir leidžia mums suvokti O. de Balzako sukurtą pasaulį kaip organišką visumą, patikėti vaizduojamų žmonių ir įvykių autentiškumu.

Vienas tokių personažų yra Gobsekas — daugelio ciklo romanų, apysakų ir apsakymų veikėjas, paslaptingas likimų valdovas, pagrindinis apysakos „Gobsekas“ herojus. Įdomu, kad pirmoje redakcijoje (1830), kurios pirmas skyrius buvo pavadintas „Palūkininkas“, o visas kūrinys „Nedorybės vaisiai“, Gobsekas dar turi kai kurių žmogiškų sentimentų: susijaudina, pamatęs kryžių ir mirtos šakeles Fani Malvo lovos galvūgalyje, dovanoja jai skolą ir dar prideda brangakmenį. Jis pats savotiškai reabilituojamas, išrenkamas deputatu, gauna barono titulą ir atsisako palūkininko veiklos. „Jis niekino žmones, nes skaitė jų sielas tarytum knygas, ir jam patiko juos apiberti tiek blogiu, tiek ir gėriu... Anksčiau jis mano akyse buvo įkūnyta aukso galia... o dabar virto fantastiniu likimo įvaizdžiu“[5],— rašoma epiloge. Antroje redakcijoje apysaka buvo pavadinta „Tėtušis Gobsekas“ (1835), o veikėjas neteko sentimentalumo bruožų ir tapo bedvasiu skeptiku. Jis abejingas viskam, išskyrus auksą, ir jau nelinkęs dovanoti Fani skolos. („Vargšelė! Ji dar kažkuo tiki!“,— ironiškai pareiškia, išvydęs jos kambaryje kryžių.) Dabar autorius įveda biografijos duomenų, aiškinančių skeptiškas Gobseko pažiūras. „Nedorybės vaisiai“ baigėsi senojo palūkininko metamorfoze, o antroje redakcijoje akcentuojamas likusio po jo mirties niekam nereikalingo turto — gendančių produktų, trūnijančių daiktų ir meno kūrinių — vaizdas byloja apie visos jo veiklos beprasmybę. Jo šykštumas pabrėžiamas ir kalba: jis trumpai atsakinėja tarsi taupydamas žodžius: „galimas daiktas“, „tiesa“, „teisingai“. Gobseko skepticizmas — gilios gyvenimo išminties, viešpataujančių moralės dėsnių pažinimo vaisius. Negalima teigti, jog jis neturi supratimo apie pareigą ir garbingumą, nes padeda Derviliui ir grafui de Resto, kurie „be jokių suktybių“ jam patiki savo reikalus. Jis nepakenčia filantropijos, dėkingumo ir reikalauja procentų iš Dervilio, kad išvaduotų jį nuo nereikalingų įsipareigojimų, padėkos. Vadovaudamasis tvirtais principais, Gobsekas išskaičiuoja jam priklausančią dalį iš Fani kraičio, atsisako padėti jaunajam Ernestui de Resto, nes „nelaimė — geriausias mokytojas“, „nelaimėje jis daug ko išmoks, sužinos pinigų kainą, žmonių — vyrų ir moterų — vertę“. Gyvenimas jam atrodo sunkus amatas. Finansinėje sferoje, anot Gobseko, neįmanoma būti sąžiningam, nes pinigai patys savaime neturi garbės ir sąžinės. Gobseko istorijos

[5] *H. de Balzac.* Scènes de la vie privée, t. 1. Paris, 1830.— P. 108.

pasakotojas Dervilis įsitikinęs, kad nepiniginėje sferoje šis šykštuolis — „pats padoriausias visame Paryžiuje". Iš tiesų argi Gobsekas nėra pakilęs virš tokių kaip grafienė de Resto, švaistanti pinigus meilužio užgaidoms tenkinti arba pulkininko Šabero tariama našlė, palaidojanti savo gyvą vyrą, kad galėtų laimingai gyventi su kitu?

Gobseko paveikslą gaubia savita patetika, jis tarsi klasikinės tragedijos fatumas lemia sėkmę ir nesėkmę, gyvenimą ir mirtį. Gobseko turtai, sukrauti šantažu ir apgaule lupant didžiules palūkanas, supirkinėjant vogtus daiktus, atitenka Gražiosios Olandės dukrai Esterai — kurtizanei, kuriai jie neatneša laimės: ji nusinuodija, viską palikdama savo meilužiui Liusjenui diu Riubamprė. Taip nematoma Gobseko fatališka galia nusidriekia tolyn, valdydama pagrindinių „Žmogiškosios komedijos" romanų „Prarastos iliuzijos", „Kurtizanių spindesys ir skurdas" veikėjų likimą. Autorius suteikia Gobseko portretui didingumo, lygina jį su seniais Rembranto drobėse, pabrėždamas jo savotišką paslaptingą jėgą, darančią jį beamže, pakilusia virš laiko būtybe, kurios gyvenimas tyliai tekėjo, kaip byra smėlis smėlio laikrodyje. Gyvendamas buvusiame vienuolyno viešbutyje, Gobsekas buvo suaugęs su savąja buveine tartum uola su prilipusia austre. Daiktinė aplinka byloja apie asketišką, beveik vienuolišką jo gyvenimo būdą, jis skiriasi nuo kitų O. de Balzako sukurtų finansininkų, tokių kaip bankininkas Niusingenas, nes nemėgsta gašlių ir niekingų malonumų. Vienintelis ir didžiausias Gobseko malonumas — matyti savo galią aukštuomenės damoms ir ponams, žinoti, jog nuo jo priklauso jų geras vardas, šeimos ir vaikų laimė. Palikdamas purvinų batų pėdsakus ant kilimo grafų de Resto rūmuose, jis nori leisti šeimininkams „pajusti Skurdo nagus", parodyti panieką tiems, kas maudosi prabangoje, bet iš tikrųjų yra tiktai niekingi savo aistrų vergai. Artimiausias Gobsekui iš kitų O. de Balzako personažų yra Feliksas Grandė, vienas pagrindinių romano „Eugenija Grandė" personažų. Išmintimi, skepticizmu, įžvalgumu socialinių ir moralinių dėsnių sferoje Gobsekui artimas ir Votrenas, buvęs katorgininkas, atveriantis visuomenės gyvenimo mechanizmo paslaptis jaunajam Eugenijui Rastinjakui romane „Tėvas Gorijo", o vėliau globojantis Liusjeną diu Riubamprė („Kurtizanių spindesys ir skurdas"). Gobsekas, Votrenas, Grandė nors ir ciniškai, bet atvirai teigia tuos moralinius principus, kuriuos aukštuomenė pridengia prabanga ir gražiomis manieromis. Šalia V. Šekspyro Šeiloko, Moljero Harpagono, O. de Balzako Gobsekas — vienas ryškiausių pinigų ir aukso galią demonstruojančių personažų pasaulinėje literatūroje.

Antra vertus, O. de Balzakas tikėjo, kad įmanoma sąžininga komercinė veikla, kurios pavyzdį matome pono Gijomo manufaktūros parduotuvėje apysakoje „Sviediniu žaidžiančios katės namai". Šiek tiek primityviai, tačiau paprastai ir nepretenzingai nutapyta parduotuvės iškaba išreiškia tiek dorovinį, tiek ir estetinį autoriaus idealą. Namas Sen Deni gatvėje — tai senojo Paryžiaus simbolis, o Gijomų šeima — ikirevoliucinės pirklių šeimos idealas.

„Pats išradingiausias modernus tapytojas,— teigia autorius,— nesugalvotų tokio komiško šaržo". Ir nors atrodė, kad tapytojas norėjo pasijuokti iš pirklio ir praeivių, ši iškaba sugebėdavo pritraukti į parduotuvę daugybę klientų. Tuo tarpu dailininko Teodoro de Somervjė rafinuotas tualetas, elegantiškos baltos pirštinės ir šukuosena *a la* Karakala liudijo „Davido mokyklos įvestą madą ir mėgavimąsi graikų ir romėnų formomis, kuriuo pasižymėjo šio amžiaus pradžia". Ogiustinos veidelis, dvelkiantis ryto skaistumu it vandens lelijos žiedas, seno masyvaus lango rėmuose, jos ramus žvilgsnis primena garsiuosius Rafaelio mergelių paveikslus. Archaiško grožio, patriarchalinėmis tradicijomis paremto šeimos gyvenimo harmonija sugriaunama įsibrovėlio, pavargusio nuo pompastiško italų meno ir pietietiškų aistrų, ištroškusio pažvelgti į „tikrąją prigimtį". Susisvajojusi Ogiustina jam atrodo „dangų prisimenantis ištremtas angelas", „kukli ir susimąsčiusi mergelė", kokią jis tegalėjo rasti tik tapyboje, gyvendamas Romoje. Ogiustina nesugeba prisitaikyti prie rafinuoto aukštuomenės pasaulio gudrybių, nesugeba vaidinti linksmos ir abejingos koketės, kaip kad ją moko kunigaikštienė de Kariljano. Kartu negalima nepastebėti, kad autorius pabrėžia eilinės, nors ir „tikros", ir audringos genijaus asmenybės nesuderinamumą. Lankydamas Ogiustinos kapą, jos draugas poetas savęs klausia, ar genijaus aistringoms glamonėms nebuvo reikalinga stipresnė moteris. Paskutinės šios apysakos eilutės skamba kaip epitafija nuolankioms ir kuklioms slėnio gėlėms, kurios miršta, persodintos per arti dangaus, kur kaupiasi audros, kur deginanti saulė... „Sviediniu žaidžiančios katės namai" demonstruoja O. de Balzako tapybišką stilių, tarsi dailininkas jis operuoja vizualiniais vaizdais, spalvomis, linijomis, kontūrais, kaip ir Teodorą jį žavi flamandiško stiliaus žanriniai paveikslai, buitis, kurioje jis randa tikrąjį grožį.

O. de Balzakas atskleidė žmogaus likimą valdantį socialinį mechanizmą, bet būtent šioje sociologizuotoje būtyje jis matė pagrindinę blogio priežastį. Teigiamo prado ieškojo emocijų sferoje, nepaliestoje žlugdančios visuomeninių santykių įtakos. Analizuodamas jausmų gyvenimą, O. de Balzakas pasirodo kaip subtilus vyro ir moters psichologijos žinovas. Kritikos pernelyg akcentuojami O. de Balzako kūrybos socialinio kriticizmo momentai neretai užgoždavo psichologinius motyvus, kurių nederėtų pamiršti. 1835 m., jau rašydamas romaną „Slėnio lelija", O. de Balzakas baigia savo filosofinį romaną „Serafita", liudijantį jo domėjimąsi švedų teologo ir filosofo Emanuelio Svedenborgo (1688—1772) teorijomis. „Serafitoje" autorius iškelia idealią meilę, kurią įkūnija integrali dvilytė būtybė, dominuojanti virš žemiško netobulumo. „Kai filosofinio romano „Serafita" pabaigoje vyriškojo ir moteriškojo pradų supražemiškus likimus vienijantis dvilytis padaras palieka žemę, pakildamas į dangų (šiame pakilime dalyvauja visas atpirktasis pasaulis), žemiškas būtybes Vilfridą ir Miną išjudina idealizacijos likimas. Svarbiausia idealizacijos pamoka — gyvenimo idealo įjungimas į patį gyvenimą",—

rašo XX a. prancūzų filosofas ir literatūros tyrinėtojas Gastonas Bašliaras[6]. Svajonė apie idealią, virš visuomeninių santykių bei prietarų iškylančią meilę atsiskleidžia O. de Balzako romane „Slėnio lelija", kurį G. Bašliaras vadina „svajonių romanu", puikiai iliustruojančiu dviejų psichikų, moters ir vyro *animus* ir *anima* keturpolius santykius: „Šis svajonių romanas toks harmoningas, kad aš nebenoriu skaityti knygos pabaigos, kur Felikso *animus* man atrodo dirbtinis, atkeliavęs iš svetur *animus*, kurį romanistas primetė savo personažui. Liudviko XVIII dvaras kūrinyje vaizduojamas kaip didingas mitas, sunkiai susiejamas su giliu ir paprastu ankstesniojo Felikso gyvenimu. Tai tokia *animus* atmaina, kuri deformuoja gerą charakterį".[7] Šiuolaikinės psichologijos kontekste „Slėnio liliją" galėtume vertinti kaip nuostabų froidistinės sublimacijos pavyzdį, įgyvendinantį autoriaus išsvajotus vyro ir moters meilės ryšius. Felikso de Vandeneso paveikslas pats artimiausias autoriui iš visų jo sukurtųjų. Nelaiminga vaikystė, motinos šaltumas, savotiškas pavydas broliui, kurį motina karštai mylėjo,— visa tai, be abejonės, atspindi paties rašytojo išgyvenimus. Ponios de Morsof paveiksle amžininkai nesunkiai įžvelgė autoriaus mylimosios Antuanetės de Berni, taip pat ir jo artimos draugės Ziulmos Karo bruožus. Garsusis Anrietės laiškas Feliksui romano pabaigoje nuostabiai panašus į Antuanetės laišką O. de Balzakui, kuriame mylimoji perspėja savo draugą nepasitikėti karaliaus dvaro žmonėmis ir būti atsargiam pasirenkant draugus, o laiškas Natali, kuriuo autorius pradeda romaną, daugeliu požiūrių kartoja jo laišką Evelinai Hanskai. Ledi Dadli prototipais kritikai laikė artimas rašytojo drauges Gvidoboni, markizę de Kastri ir ledi Elenboro. Pono de Morsofo paveikslas buvo kuriamas, anot autoriaus, „mylimųjų ir draugių vyrų portretų pagrindu"[8]. Ir romano siužetinėje linijoje galime pastebėti nemaža rašytojo ir Antuanetės de Berni meilės istorijos momentų. Dešimties vaikų motina ponia de Berni išgyveno kelių vaikų mirtį, sunkią dukters ligą, o pati 1834 m. susirgo ir po dvejų metų mirė. Taigi romanas gali būti vertinamas kaip savotiškas paminklas savo mylimajai, mirusiai šio kūrinio pasirodymo metais, rašomas prie jos ligos patalo. Tačiau romano prasmė perauga autobiografijos, lyrinės išpažinties rėmus, jo reikšmė gali būti suvokta prancūzų literatūros tradicijų ir tolesnės raidos kontekste. XX a. prancūzų rašytojas Polis Moranas jį pavadino romantinės epochos „Kunigaikštiene de Klev", XVII a. rašytojos Marijos Madlenos de Lafajet garsaus psichologinio romano nauju variantu. Tiek pirmojo, tiek ir antrojo romano herojės yra savotiškos aukšto pareigos suvokimo kankinės, atsisako meilės ištikimybės vyrui vardan. Abiejų romanų herojų santykiai lieka tyri,

---

[6] *Gastonas Bašliaras*. Svajonių poetika. Kn.: „Grožio kontūrai".— Vilnius, 1980.— P. 412.

[7] Ten pat.— P. 401.

[8] *Honoré de Balzac*. Le Lys dans la vallée.— Paris, 1972.— P. 336.

jų nepaliečia kūniški ryšiai. O. de Balzako romano veiksmas koncentruojamas vaizdingose Klošgurdo apylinkėse, o „Kunigaikštienės de Klev“ veiksmo aplinka apskritai pakylėta virš kasdienybės, buitinių detalių. „Slėnio lelijoje“ kartojamas iš riterių romanų perimtas nepasiekiamos, „neleistinos“ meilės motyvas, riterio ištikimybės ir pasiaukojimo širdies damai tema. Tačiau Feliksas sulaužo šią ištikimybę, pasidavęs karaliaus dvaro aplinkos įtakai, romantinis idealas žlunga. „Skaitydamas ir vėl iš naujo skaitydamas „Slėnio leliją“, aš negalėjau nuslopinti sielvarto, nes mačiau, kad Feliksas paliko savo upę, „jų upę“. Argi Felikso *animus* stiprybei nepakako Klošgurdo pilies su visomis Turenės apylinkėmis? Argi Feliksas, neturėjęs vaikystės, augęs beveik be motinos, negalėjo tapti tikru vyru ir likti ištikimas meilei? Kodėl didysis svajonių romanas virto socialinių faktų, tikriau, istorinių faktų romanu? Tokie klausimai — tai prisipažinimas skaitytojo, nesugebančio skaityti knygos objektyviai“.[9]

„Slėnio lelijoje“ klasikinis jausmo ir pareigos konfliktas modifikuojamas, nustoja buvęs vidiniu, perauga į žmogaus moralinių vertybių ir socialinių dėsnių priešybę. Kaip ir daugelyje kitų kūrinių („Tėvas Gorijo“, „Prarastos iliuzijos“, „Kurtizanių spindesys ir skurdas“) O. de Balzakas pabrėžia asmens dorovinių principų ir socialinio pasisekimo nesuderinamumą. Tyri ir nuoširdūs žmonių tarpusavio santykiai, kilnūs jausmai gali gyvuoti nuošalyje nuo socialinės aplinkos, todėl ir pačios poetiškiausios šio romano scenos vyksta nuostabiame slėnyje prie upės, rūke skęstančiame parke. Anrietės de Morsof ir Felikso de Vandeneso meilė — pačių iškiliausių rašytojo apmąstymų apie tyrą meilę įrodymas. Bet kūrinio neturėtume vertinti kaip meilės romano, tai kūrinys apie svajonę „didingoje miegančių vandenų ramybėje“[10]. Šios svajonės ištakų autorius ieško Felikso vaikystėje. vakaro ilgesyje stebint tolimą žvaigždę. Nepaisant poetinės intonacijos, romane jaučiama konkreti istorinė tikrovė, kurioje gyvena herojai. Tai Napoleono karų ir Restauracijos laikai, kada aristokratija karštligiškai stengiasi pataisyti savo pašlijusius ekonominius reikalus (ponia de Morsof tvarko ūkį, veda derybas su žemės nuomininkais, duoda konkrečių patarimų išvykstančiam į Paryžių Feliksui). Ligos ir biologinio paveldėjimo momentai romano siužetinėje linijoje (pono de Morsofo ir jo sūnaus liga), detalus ponios de Morsof mirties priežasties nustatymas byloja apie O. de Balzakui būdingą ištikimybę moksliniam metodui. Tad romane ryškus romantinio pasaulėvaizdžio dviplaniškumas, svajonių ir realybės kontrastas. „Slėnio lelija“ — svarbus etapas prancūzų romano

---

[9] *Gastonas Bašliaras*. Op. cit.— P. 401.

[10] „Atsidūrus rimties vandenų nuskaidrintame pasaulyje, svajingai sielai nesunku praregėti. Paprastos ir grynos svajonės fenomenologija mums atveria kelią į psichiką, nežinančią atsitiktinumų, į mūsų poilsio psichiką. Svajonė miegančių vandenų akivaizdoje mums teikia psichinio tvirtumo patyrimą, kuris priklauso *anima* sferai“. Ibid.— P. 396.

raidoje, žymintis perėjimą nuo romantizmo prie realizmo. Šią tradiciją pratęsė Giustavas Floberas romanu „Ponia Bovari“, kuriame romantinės meilės svajonės tikrovėje tampa jų parodija.

Vienas pirmųjų O. de Balzako kūrinių, išverstų į lietuvių kalbą, buvo novelė „Bedievio mišios“, pasirodžiusi 1916 m. 1921 m. buvo išleistas apysakų rinkinys „Kristus Flandruose“ ir kitos apysakos. Itin populiarūs Lietuvoje buvo romanai „Trisdešimties metų moteris“ (išleistas 1939, 1950, 1991 m.) ir „Tėvas Gorijo“ (1930, 1949). Po Antrojo pasaulinio karo pasirodė „Eugenija Grandė“ (1948, 1965), „Prarastos iliuzijos“ (1954), „Kurtizanių spindesys ir skurdas“ (1956), „Pusbrolis Ponsas“ (1959), „Pusseserė Beta“ (1957), „Šuanai“ (1958), „Šagrenės oda“ (1952), „Nežinomas šedevras“ (1960). 1953 m. Akademiniame dramos teatre buvo pastatyta pjesė „Pamotė“. Romanai „Slėnio lelija“ ir apysaka „Sviediniu žaidžiančios katės namai“ lietuvių kalba leidžiami pirmą kartą.

GALINA BAUŽYTĖ-ČEPINSKIENĖ

PAAIŠKINIMAI

SVIEDINIU ŽAIDŽIANČIOS KATĖS NAMAI

Apysaka pirmą kartą paskelbta 1830 m. „Privataus gyvenimo scenų“ pirmo leidimo antrame tome, antrašte „Šlovė ir nedalia“. „Žmogiškosios komedijos“ pirmame leidime (1842 m.) autorius davė apysakai naują pavadinimą.

[1] *Karakala* — Romos imperatorius (III a.).
[2] *...dėl Davido mokyklos...— Luji Davidas* (Louis David, 1748—1825) — prancūzų tapytojas, klasicistas. Kūrybai didelę įtaką turėjo antikinė dailė.
[3] *...Humboltas tyrinėjo pirmą elektrinį žaltį, pamatytą Amerikoje.— Aleksandras Humboltas* (Alexander von Humboldt, 1769—1859) — vokiečių gamtininkas, keliautojas. 1799—1804 m. keliavo po Centrinę ir Pietų Ameriką.
[4] *...iškasenos, Kiuvjė aptiktos akmens skaldykloje.— Žoržas* Kiuvjė (George Cuvier, 1769—1832) — prancūzų gamtininkas, paleontologas.
[5] *Merkurijus* — romėnų prekybos dievas.
[6] *...Maksimumo režimą...*— turimas galvoje dekretas, Konvento priimtas 1793 m. Juo nustatytos tvirtos kainos, kad būtų užkirstas kelias spekuliacijai.
[7] *...romanai „Hipolitas, grafas de Duglas“ ir „Grafas de Komingas“...*— pirmasis — meilės romanas, parašytas grafienės d'Onė 1650 m., antrasis — prancūzų rašytojo Fransua Bakiularo d'Arno (François de Baculard d'Arnaud, 1718—1805) melodrama.
[8] *Luji Žirodė* (Louis Girodet, 1767—1824) — prancūzų tapytojas, Davido mokinys.
[9] *Tebaidė* — Egipto sritis, kur ieškojo prieglobsčio pirmieji krikščionys.
[10] *Seladonas* — piemuo iš prancūzų rašytojo Onorė Diurfė (Honoré d'Urfé, 1607—1628) pastoralinio romano „Astrėja“, platoniškos meilės pavyzdys.
[11] *Žozefas Vernė* (Joseph Vernet, 1714—1789) — prancūzų tapytojas, marinistas. *Anri Luji Lekenas* (Henri Louis Le Cain, 1729—1778) — prancūzų aktorius tragikas. *Žanas Žoržas Noveras* (Jean George Noverre, 1727—1810) — prancūzų baletmeisteris, šokėjas.
[12] *Fransua Andrė Filidoras* (François André Philidor, 1726—1795) — prancūzų kompozitorius.
[13] *„Krikščionybės genijus“* — prancūzų rašytojo romantiko Fransua Renė Šatobriano (François René de Chateaubriand, 1726—1795) traktatas.
[14] *Žanas Diuponas* — prancūzų komersantas ir bankininkas. Valdant Liudvikui XVIII, Prancūzijos peras.
[15] *Marengas* — kaimas Šiaurės Italijoje, kur 1800 m. birželio 14 d. prancūzų kariuomenė, vadovaujama Napoleono, sumušė austrų kariuomenę.

[16] *„Barono Ontano kelionės“* — barono Ontano kelionių užrašai apie Kanadą, pirmą kartą išleisti Hagoje (1703—1709).
[17] *...Mesaliną, išeinančią naktį iš Klaudijaus rūmų.— Mesalina* — Romos imperatoriaus Klaudijaus žmona, pagarsėjusi savo ištvirkimu.

Parengė DIANA BUČIŪTĖ

GOBSEKAS

Apysaka pirmą kartą buvo išspausdinta 1830 m. „Privataus gyvenimo scenų“ tome, antrašte „Nedorybės vaisiai“. 1835 m., autoriaus peržiūrėta ir papildyta, išėjo antrašte „Tėtušis Gobsekas“. 1842 m. apysaka pasirodė pavadinta „Gobseku“.

[1] *De viris* [*illustribus*] — „Apie įžymiuosius vyrus“ (lot.) — mokyklinė chrestomatija, kurioje pateikiamos daugiausia karo vadų biografijos.
[2] *...tebūnie man Akademijos leista...* — užuomina apie garsųjį „Prancūzų Akademijos žodyną“, pradėtą sudarinėti 1638 m. ir labai sunkiai įsileidžiantį naujus žodžius.
[3] *Taleiranas* (Charles Maurice de Talleyrand, 1754—1838) — prancūzų diplomatas ir valstybės veikėjas; įžvalgus, neprincipingas, tikslo siekė bet kokiomis priemonėmis.
[4] *Metsiu* (Gabriel Metzu, apie 1630—1667) — olandų tapytojas.
[5] *Fontenelis* (Bernard Le Bovier de Fontenelle, 1657—1757) — prancūzų poetas ir filosofas, XVIII a. filosofų pirmtakas. O. de Balzakas čia turi galvoje jo nuosaikų ir ramų charakterį.
[6] *Odinė Kojinė* — amerikiečių rašytojo Dž. F. Kuperio (James Fenimore Cooper, 1789—1851) romanų veikėjo pravardė.
[7] *Sternas* (Laurence Sterne, 1713—1768) — žymus XVIII a. anglų rašytojas, garsios knygos „Sentimentali kelionė“ autorius.
[8] *Simezas, Kergaruetas, Portandiueris* — autoriaus sugalvoti personažai. *De Lali* (Thomas de Lally, 1702—1766) — prancūzų generolas. *D'Estenas* (Jean-Baptiste d'Estaing, 1722—1794) — prancūzų admirolas. *Siufrenas* (Pierre André Suffren, 1729—1788) — jūrininkas, Maltos ordino teismo pareigūnas. *Lordas Kornvelis* (Cornwalles, 1738—1805) — anglų generolas ir politikos veikėjas. *Lordas Heistingsas* (Warenn Hastings, 1732—1818) — anglų kolonijų administratorius. *Tipas Saibas* (Tippoo Sahib, 1749—1799) — Maisoro (Indija) sultonas.
[9] *Sen Toma sala* — kadaise turtingiausioji Mažųjų Antilų sala.
[10] Gobsekas čia klysta. Leonardas da Vinčis netapė Erodiadų.
[11] *Dimanšo scena* — Moljero „Don Žuano“ komedijos scena, kurioje pjesės herojus taip sumaniai apgauna savo kreditorių Dimanšą, kad šis nesiryžta reikalauti iš jo skolos.
[12] *...jūsų Mirabo, Vernjo...— Mirabo* (Honoré Gabriel Mirabeau, 1749—1791) — vienas garsiausių Prancūzijos buržuazinės revoliucijos oratorių; gynė liberaliosios dvarininkijos ir stambiosios buržuazijos interesus. *Vernjo* (Pierre Victurnien Vergniaud, 1753—1793) — Prancūzijos buržuazinės revoliucijos veikėjas, žirondistas, Konvento narys, suimtas ir giljotinuotas kartu su kitais žirondistais.
[13] *Grocijus Hugo* (Hugo de Groot, vad. Grotius, 1583—1645) — olandų juristas ir diplomatas, pramintas „tarptautinės teisės tėvu“.

[14] *...Pitas, Rišeljė, bet dažniausiai tokie kaip grafas de Hornas, Fukjė-Tenvilis ir Kuanjaras.— Pitas* (William Pitt, 1759—1806) — anglų politikos veikėjas, nesutaikomas Prancūzijos revoliucijos priešas. *Rišeljė* (Armand Emmanuel de Richelieu, 1766—1822) — Prancūzijos Restauracijos laikotarpio ministras. *Grafas de Hornas* (Antoine de Hornes, 1698—1720) apiplėšė ir nužudė vieną biržos verteivą ir už šį nusikaltimą buvo nukankintas ratu Paryžiuje. *Fukjė-Tenvilis* (Antoine Quentin Fouquier-Tinville, 1746—1795) — Prancūzijos revoliucinio tribunolo visuomeninis kaltintojas, tapęs žiaurumo simboliu. *Kuanjaras* (Pierre Coignard, 1779—1831) — avantiūristas, skelbęsis grafu; vadovavo vagių gaujai.

[15] *Aš popiežius!* (Lot.) — Kardinolo Feličės Perečio žodžiai, kuriuos jis pasakė sviedęs ramentus ir atsitiesęs, kai buvo išrinktas popiežiumi Sikstu V. Prieš tai dėjosi ligoniu.

[16] *Karfologija* — nesąmoningi mirštančiojo rankų judesiai.

[17] *Odijo* (Jean Baptiste Odiot, 1763—1849) — garsus to meto prancūzų auksakalys.

[18] *Letjeras Gijomas* (Guillaume Guilon, vad. Lethière, 1760—1832) — prancūzų tapytojas.

NEŽINOMAS ŠEDEVRAS

[1] *Fransua Porbiusas* (Franz Porbus, vad. Porbiusas Jaunesnysis, 1569—1622) — flamandų dailininkas, garsus portretistas, gyvenęs ir dirbęs Paryžiuje. Buvo Henriko IV (1553—1610) rūmų dailininkas. Henriko IV žmonai, Marijai Mediči (1573—1642) labiau patiko ne jis, o Rubensas.

[2] *Protėjas* — graikų mitologijos jūrų dievas, kurį Poseidonas, jo tėvas, apdovanojęs pranašystės galia; bet jis pranašaudavęs labai nenoromis ir, slėpdamasis nuo klausinėtojų, keisdavęs savo pavidalą.

[3] *Mabiuzas* (Jean Gossaert, vad. Mabuse, 1478 — apie 1535) — flamandų dailininkas.

[4] *Nikola Pusenas* (Nicolas Poussin, 1594—1665) — prancūzų dailininkas, klasikinės tapybos meistras.

[5] *O filii,* [*o filiae*] — O sūnūs, o dukterys (lot.) — velykinė giesmė.

[6] *Pigmalionas* — legendinis senovės skulptorius, įsimylėjęs savo paties nulipdytą moters statulą.

SLĖNIO LELIJA

Romanas, dar neužbaigtas, buvo pradėtas spausdinti 1835 m. žurnale „Revue de Paris“. Atskira knyga išėjo 1836 m.

[1] *Ž. B. Nakaras* (Jean-Baptiste Nacquart, 1780—1854) — gydytojas, Balzakų šeimos draugas, gydęs O. de Balzaką visą jo gyvenimą, domėjęsis jo literatūrine veikla.

[2] *Oratorijonai* — religinė brolija, susikūrusi XVI a. maldai ir dorovei kelti. Jos nariai neduoda neturto įžado ir gali laisvai iš brolijos išstoti.

[3] *...palietė mano lūpas iškalbos žarija...*— aliuzija į pranašą Izaiją.

[4] *...kad aš... retorikos klasės mokinys, tetinku į trečiąją.— Retorikos klasė* — seniau aukščiausia klasė Prancūzijos licėjuose. Šiandien tai pirma klasė.

[5] *...bandė iš Tamplio kalėjimo pagrobti Mariją Antuanetę...* — *Marija Antuanetė* (1755—1793) — Prancūzijos karaliaus Liudviko XVI žmona. Revoliucijos metu (1793) uždaryta į Tamplio, vėliau į Konsjeržeri kalėjimą ir giljotinuota.

[6] *Talma* (François-Joseph Talma, 1763—1826) — garsus prancūzų aktorius tragikas.

[7] *Šventojo Liudviko sala* — sala Senos upėje, Paryžiuje, į rytus nuo Sitė salos, Paryžiaus lopšio.

[8] *Medinės galerijos* — trys eilės medinių barakų su arkadomis, pastatytų Palė Rojalio soduose. Šios galerijos buvo atitekusios Orleano kunigaikščiui ir vėliau nukentėjo nuo gaisrų. O. de Balzako laikais čia buvo daugybė krautuvėlių, čia rinkdavosi kortuotojai, laisvo elgesio moterys.

[9] *Bjanka Kapelo* (Bianca Capello, apie 1542—1587) — gražuolė venecijietė aristokratė, pabėgusi iš namų su meilužiu, kukliu Florencijos banko tarnautoju.

[10] *Angulemo kunigaikštis* (Louis de Bourbon, duc d'Angouleme, 1775—1844) — vyresnysis Karolio X sūnus.

[11] *Diodačio vila* — vila prie Ženevos ežero. O. de Balzakas ten lankėsi 1834 m. su ponia Hanska.

[12] *Morganas Siaubūnas* — XVIII a. anglų korsaras, pagarsėjęs kovose su ispanais.

[13] *Quotidienne* — rojalistų dienraštis, įsteigtas 1792 m., ėjęs Restauracijos ir Liepos monarchijos laikais.

[14] *Bulis* (André-Charles Boulle, 1642—1732) — garsus prancūzų baldų meistras.

[15] *Revejonas* — Paryžiaus Sent Antuano priemiesčio fabrikantas.

[16] *Kondė* (Louis-Joseph de Condé, 1736—1818) — kunigaikštis, kilus revoliucijai vienas pirmųjų emigravęs iš Prancūzijos ir 1792 m. organizavęs vadinamąją „Kondė armiją" kovai su revoliucija.

[17] *Kunigaikštis Esterhazis* (Miklos Esterhazy, 1765—1833) — vengrų generolas ir diplomatas.

[18] *Sen Martenas* (Louis Claude de Saint-Martin, 1743—1803) — prancūzų rašytojas ir filosofas mistikas, turėjęs įtakos O. de Balzakui.

[19] *Elbė* (Maurice-Louis d'Elbée, 1752—1794), *Bonšanas* (Charles de Bonchamps, 1760—1793), *Šaretas* (François-Athanase Charette, 1763—1796) — Vandėjos kontrrevoliucinio judėjimo vadai prancūzų revoliucijos metu.

[20] *Epiktetas* (I a.) — stoikų filosofas, buvęs Epafrodito vergas.

[21] *Bosiuė* (Jacques-Bénigne Bossuet, 1627—1704) — prancūzų pamokslininkas ir rašytojas, absoliutizmo teoretikas.

[22] *Klarisa Harlou* — O. de Balzako laikais labai populiaraus Semiuelio Ričardsono (1689—1761) romano „Klarisa Harlou" herojė, nelaimingos vaikystės simbolis.

[23] *Kardinolas de la Roverė* (1443—1513) — vėliau popiežius Julijus II (1503—1513), Mikelandželo, Rafaelio ir kitų dailininkų globėjas.

[24] *...paskutinysis actekų valdovas...* — turimas omenyje Gvatimozinas (Cuauhtemoc, 1497—1522), paskutinysis Meksikos actekų imperatorius, ispanų kankintas prieš pakariant. Kai ispanai paguldė jį ant žarijų, tekste minimus žodžius jis pasakęs dejuojančiam nelaimių draugui.

[25] *Kastelis* (Louis-Bertrand Castel, 1688—1757) — jėzuitas matematikas ir fizikas, tvirtinęs, kad kiekvienas gamos garsas atitinka kurią nors spalvą, ir išradęs vadinamąjį „spalvų klavesiną".

[26] *Saadi* (1184—1291) — garsus persų poetas; jo kūriniai buvo dažnai verčiami į Vakarų Europos kalbas.

[27] *Danas* — Palestinos miestas, netoli Jordano ištakų.

[28] *...Chuana de Mančini ir kapitonas Diaras, ponia de Bosean, d'Ažiuda, ponia d'Eglemon, markizas d'Esparas* — O. de Balzako sukurti personažai.

[29] *Kolinji* (Gaspard de Coligny, vad. admirolas de Kolinji, 1519—1572) — prancūzų protestantų vadas, žymus karvedys. Žuvo per protestantų skerdynes šv. Baltramiejaus naktį.

[30] *...niekšingas Filinto įteiklumas kaip ir šiurkšti Alcesto dorybė.— Filintas ir Alcestas* — Moljero komedijos „Mizantropas" veikėjai.

[31] *Kunigaikštis d'Engjenas* (Louis Antoine Henri de Condé, duc D'Enghien, 1772—1804) Napoleono įsakymu buvo sušaudytas.

[32] *...prasidėjo kovo dvidešimtosios įvykiai...*— 1815 m. kovo 20 d. Napoleonas pabėgo iš Elbės salos ir pasirodė Paryžiuje, Tiuilri rūmuose.

[33] *Kunigaikštis de Šuazelis* (Etienne François de Choiseui, 1719—1785) — prancūzų valstybės veikėjas, Liudviko XV užsienio reikalų ministras, remiamas ponios de Pompadur.

[34] *Žanas Baras* (1651—1702) — savo drąsa pagarsėjęs prancūzų jūreivis ir korsaras.

[35] *Šansenė* (Chevalier de Champcenetz, 1759—1794) — garsus ikirevoliucinės Prancūzijos žurnalistas ir pamfletistas, dėl kraštutinių rojalistinių pažiūrų giljotinuotas 1794 m.

[36] *Laforė* — Moljero tarnaitė, kuriai jis mėgo skaityti savo komedijas, norėdamas išgirsti jos nuomonę.

[37] *Pti Šato* — Restauracijos ir Liepos monarchijos laikais taip buvo vadinama artimiausia karaliaus aplinka.

[38] *...pone Katonai!* — Karalius turi omeny Romos valstybės veikėją Katoną Utietį (95—46 pr. m. e.), garsėjusį stoišku gyvenimu.

[39] *...o ne kaip Frančeska da Rimini — Paolą...— Frančeska da Rimini* — Dantės „Pragaro" personažas. Ištekėjusi už da Rimini, sulaužė ištikimybę vyrui, pamilusi jo brolį.

[40] *...Taikos kunigaikščio motiną...*— kalbama apie Manuelio Godojo (Manuel Godoy, 1767—1851), Ispanijos karaliaus Karolio IV ministro ir karalienės meilužio, motiną. Minimas epizodas įvyko per 1808 m. sumaištis.

[41] *Kunigaikštis de Beri* (Charles de Berry, 1778—1839) — jaunesnysis Karolio X sūnus. Jo santuoka su Neapolio karaliaus Ferdinando I dukteria įvyko 1816 m.

[42] *Bernadotas* (Charles Bernadotte, 1764—1844) — prancūzų maršalas, vėliau (1818) Švedijos karalius Karolis XIV.

[43] *Ledi Estera Stenhop* (Esther Stanhope, 1776—1839) — anglų ministro Pito seserėčia, nuo 1810 m. gyvenusi Sirijoje tarp beduinų.

[44] *...sušukuotus kaip gražiosios Feronjerės...*— t. y. kaip moters paveiksle, priskiriamame Leonardui da Vinčiui.

[45] *Agara* — Biblijos personažas, Abraomo belaisvė, Izmaelio motina; išvaryta klajojo kartu su vaiku po dykumą, o kai buvo bežūstanti, jai apsireiškė angelas ir parodė šaltinį.

[46] Visos čia ir aukščiau minimos pavardės — O. de Balzako „Žmogiškosios komedijos" personažai.

[47] *...ištekėjusios Jeftės dukters...*— Jeftė, pasak Biblijos, vienas iš Izraelio teisėjų, prieš puldamas priešą, padaręs įžadą paaukoti Dievui pirmą žmogų, kuris pasveikins

jį po pergalės. Pirmoji pasveikinusi jį vienturtė jo duktė, ir tėvas turėjęs įvykdyti savo įžadą. Duktė su džiaugsmu sutikusi pasiaukoti.

[48] *Grafas de Ransė* (Armand de Rancé, 1626—1700) — trapistų ordino reformatorius; jaunystėje mėgęs laisvą gyvenimo būdą, po kunigaikštienės de Monbazon mirties (ji mirė nuo raupų) tapo griežtu asketu.

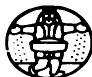
[49] *Chlojė* — graikų rašytojo Longo (II—III a.) bukolinio romano „Dafnis ir Chlojė" veikėja.

[50] *Armidė* — gražuolė burtininkė Torkvato Taso (1544—1595) veikale „Išvaduotoji Jeruzalė".

[51] *ponia Šendi* — Lorenso Sterno (1713—1768) veikalo „Džentelmeno Tristramo Šendžio gyvenimas ir mintys" personažas.

Parengė RAMUTĖ RAMUNIENĖ

TURINYS



45 KNYGA

ONORĖ DE BALZAKAS

APYSAKOS

ROMANAS

Tituliniame puslapyje:
Giustavo Dorė (1832—1883)
„Vilkai" (iš ciklo „Paryžiaus žvėrynas")

Parengė dailininkas
Rimas Tumasonis

Redaktorė *B. Gedgaudaitė*. Meninis redaktorius *L. Spurga*
Techninė redaktorė *E. Juzėnienė*. Korektorės *R. Prapiestienė* ir *L. Girevičienė*

SL 257. Tiražas 20 000 egz. Užsakymas 1498

Išleido UAB „Vaga", Gedimino pr. 50, 2600 Vilnius
Rinko ir spausdino „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10,
3000 Kaunas

Kaina sutartinė

Balzakas O. de.

Ba347 Apysakos. Romanas / Iš pranc. k. vertė D. Bučiūtė, R. Ramunienė; [Baig. str. „Balzako talento mįslė“, p. 364—375, G. Baužytės-Čepinskienės]. — V.: Vaga, 1995. — 382 p. — (**Pasaulinės literatūros b-ka / Red. komis.: G. Baužytė-Čepinskienė ir kt.; Kn. 45. XIX a. literatūra**).

T u r i n y s: Sviediniu žaidžiančios katės namai; Gobsekas; Nežinomas šedevras; Slėnio lelija.

Žymus XIX a. prancūzų rašytojas Onorė de Balzakas (1799—1850) apie 90 geriausių savo kūrinių sujungė į epopėją „Žmogiškoji komedija“. Papročių etiudams (privataus gyvenimo scenoms) priklauso apysaka „Sviediniu žaidžiančios katės namai“, pasakojanti apie nelaimingą vienos moters šeimyninį gyvenimą, ir „Gobsekas“, kuriame sukurtas raiškus palūkininko Gobseko paveikslas. „Slėnio lelija“ (kaimo gyvenimo scenos) — savitas poetinis rašytojo romanas, kuriame jis prisimena savo vaikystę, jaunystę ir pirmąją meilę. Filosofinės apysakos „Nežinomas šedevras“ herojus — senas dailininkas — žūsta siekdamas grožio idealo.

UDK 840-3